BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XLVI
H
20
NAPOLI

PAVLI IOVII

NOVOCOMENSIS

EPISCOPI NVCERINI

HISTORIARVM

SVI TEMPORIS

Tomus Primus.

FLORENTIAE

In officina Laurentii Torrentini DVCALIS Typographi

M D L.

Cum ſummi Pontif. Caroli V. Imp. Henrici II. Gallorum Regis. Coſmi Medicis Ducis Florent. II. Priuilegio.

ANDREAS ALCIATVS,

PAVLO IOVIO

S. D. P.

EX LITERIS tuis tertio Calen. Septembris Romæ datis, tuam erga me beniuolentiam mirificè confirmatam perſpexi, quum rationum tuarum & ſuſcepti conſilii decretum benignè communices. Scribis enim te graui iniuria permotum, Vrbe (quod nunquam fieri poſſe putaram) propediem exceſſurum; ne diutius acceptæ contumeliæ deformis teſtis in ea aula ſpectaris, in qua per multos annos (vti mihi videtur) cum aureæ mediocritatis bonis planè beatus, tum ſtudiorum tuorum authoritate clarus hactenus fuiſti. Mirum profectò videri poteſt, quòd tibi doctrinæ ac ætatis honore maiora promerito, in petitione Pontificatus patriæ tuæ Paulus Pontifex quendam prætulerit. At quem hominem? qui Comi neque natus, neque vnquam viſus ſit, & qui (ſicut à multis audio) ex arcanis cubiculi ſordibus in lucem repente ſit productus. Quis in hoc Pontificem ἀμουσότερον non iudicet? Non enim hoſtis bonarum literarum & planè ferreus eſſe non poteſt, qui te grauiſsimarum rerum ſcriptorem intempeſtiuè contempſerit. Hinc eſt vt arbitrer (contrà ac rebar) eum non putare ſua intereſſe, quid de ipſo hinc ad ſexcentos annos (vt Ciceronis verbo vtar) hiſtoriæ loquantur. Qua in re Carolum Cæſarem Pontifice ab æquitate iudicii ſapientiorem exiſtimare fas eſt, qui competitorem tuum cum multa inuidia antiſtitem renunciatum ſacerdotii poſſeſsione indignum cenſeat. Ego verò te hac offenſiuncula multo beatiorem factum eſſe puto, quòd tui ordinis perſonam, hoc eſt non inſulſi philoſophi, deſumpſiſti; vt te diu ſeruum honeſtiſsimo commeatus nomine, tandem in libertatem vendicares. Quid enim tibi Dii aut Fortuna, quæ cuncta iure ſuo ſibi vendicat, melius atque præſtantius tribuere potuerunt, quàm vt mentem darent, qua opportunè tibi ſapere oſtenderes? Effregiſti namque ergaſtulum & fortiter compedes exuiſti, vt liber exiliens apud Larium Muſæumque tuum, literati otii tranquillitate fruerere. Nunquam profectò vel podagra tentatus ſenex, tibi rude donandus eſſe videbare, niſi te hærentem ambitioſius quàm philoſophum deceret, & diu reſtitantem, eludens Fortuna illinc abſtraxiſſet. Sed dices te indignè deceptum ab inueterati aſtus ſene Principe, qui blandis promiſsis vota tua honeſtè concepta iniquè fefellerit. Qua in re mihi gratulor, quod ab eo me decipi non ſim paſſus, quum me, vti ſcis, magnis propoſitis præmiis Ticino, Ferraria, atque Bononia, in Vrbem accerſeret. Tùm enim ex Iure meo magis cautus fui, quàm tu ex Sapientiæ præceptis prudens philoſophus. Cur enim pro inani aut incerta ſpe purpuræ, hos tantos primi ſuggeſtus honores relinquerem? opimis præſertim firmatos ſtipendiis. Cur has tantas contemnerem circumfuſæ iuuentutis ſalutationes? & hanc denique tot conſultoribus ianuam pulſantibus, exiſtimationem magno lucro, & non obſcura cum laude quæſitam, ineptè ſtultéque deſererem? Quandoquidem nemo commodè ſe vixiſſe teſtetur, quum in aliena terra degens, mortem à ſuis deſertus, & miſer expectet; vt eius tota ſuppellex, ab alieno inopinatoque hærede rapiatur. Quòd verò hiſtoriæ tuæ volumen COSMO Principi dicatum Florentiam deferas vt chalcographo

tradatur,magnopere laudo proboque: Nam imcomparabilis oblectationis munus cunctis propè gentibus ſic imparties,vt gloriæ tuæ incunabulis interfuturus videare;ſi qua tamen euenire poteſt ante fata meritum ingenui laboris fructum expectanti. In hac cauſa,quæ multos vitiligatores habitura ſit, video te cautiſsimè præmunitum, quando ante omnia longè optimum patronum delegeris.Eſt enim COSMVS inter huius ætatis Principes,ſtabili ingenio ſibi conſtans; ſine vllo fuco veræ laudis appetens, & gloriæ maiorum ſuorum grauis æmulator. Propter quas dotes ego iampridem honorario, vt Iuriſconſulti vocant, inuitatus ad profitendum Piſano in gymnaſio, ad eum iturus eram; niſi inclementis cæli oram timidius fortaſſe quàm oporteret, reformidaſſem. Quod verò ad elegantiam dignitatemque voluminis multum pertinet,Ethruſci præli typos Venetis & Germanicis antepono; Sic enim oculos meos delectant, vt minimè fatigent.. Hac namque æſtate librum Florentiæ excuſum,quem de Vita & rebus geſtis inſignium virorum edidiſti,multa cum voluptate percucurri: Scis quàm auidus ſim librorum helluo,& tum maximè quum nouitas excitat palatum. In his libris quod mei iudicii eſt, ſolidum dicendi genus, planéque robuſtum, & verè tuum agnoui,& id non ſine erudito lepore, quo te prorſus Plutarcho Græco æquauerim. Sed te incurſurum prouideo in quoſdam criticos malignè curioſos, qui te caſtraſſe hiſtorias tuas dicant, vt Vitas per ſe graciles, alieno adipe ſuffarcires; quod & mihi accidit: Nam ex libris meis Prætermiſſorum, Diſpunctionumq.& Paradoxorum,integras medullas in Parerga me contuliſſe prædicabant. Quibus vno Martialis verſiculo reſpondebam, nihil ad eos pertinere, de cute quid faciat ille,vel ille ſua. Superbi enim ac impudentis præſcripti res eſt, quum quis ſua re, vt lubet, bono iure vti vetatur: Quod enim flagitium eſſe poteſt,ſi quis ex ſua lacinia ſagum conficiat? Quantum autem ad Hiſtoriam pertinet, de his te amicè admonebo,de quibus coram,te expetente,diſputauimus, quum forte Mediolani cum Sfondrato, & Valterio eruditis ſenatoribus apud Bonromeum antiſtitem cenaſſemus. Tum enim multa me dixiſſe recolo de toto elocutionis genere, quo mediam,vti reor,inter antiquos & veteres ſcriptores laudem aſſequebare: Quando pellectis aliquot hiſtoriæ tuæ libris, reliqua etiam variarum deſcriptionum ornamenta commendarentur. Id autem à te præcipuè deſiderabam, vt ad illud quod Græci πρέπον vocant, non abſurdè reſponderes. Sicuti in ea oratione animaduertebam, quæ à Marconio gregario milite, ad legiones iam planè conſternatas & ad ſeditionem ſpectantes habebatur, quum Solymano Pannoniæ finibus excedente, Carolus Cæſar Vienna profectus in Italiam rediret. In ea ſiquidem concione omnes artis neruos numeroſque ita expreſsiſti, vt ille Marconius nequaquam ab aratro Volaterrani agri ad ſigna vocatus; ſed ex ſchola Ciceronis & Hermogenis ad ſuggeſtum raptus eſſe videatur, quum paſsim exactæ eloquentiæ ſchemata interniteant, quæ peroranti turbam parere coëgerint. De hoc verò & multis ſimilibus,qui tibi ſapis rectè conſules. In verborum autem delectu noui mores,noua arma,nouaque caſtrenſium præſertim rerum vocabula, te ſatis excuſabunt, ſi cum præfatione,& parcè quidem illis vtare. Idcirco quoſdam infœcundos, & qui vixdum ſubodorati literas cuncta paſsim condemnant,facile contemnes. Hi enim,vt in adagio eſt, Ἀδώνιδος κῆποι ſteriliores euadunt, quando ſua non proferant, & aliena odioſe iudicent. hos namque illos eſſe puto,quos tu in Academiam Romanam vltro nomen dantes, vrbano ſale Eunuchos appellare ſoles, ſerotinis vtique cucurbitis ſimiles, quæ nunquam matureſcente ſemine,ante medium autumnum ſiccatæ & iactatæ vento, cum ſonitu inanes decidunt. Illi porrò qui rerum & locorum noticia gaudent,nec affectatas exornationes admittunt, non repoſcent à te rationem cur lacteam Liuii vbertatem non ſis aſſecutus; poſtquam & te omnino piguerit Salluſtii ſobrietatem imitari, & ſatis tibi fuerit pauculos tantum flores ex Q. Curtii pratis, ſæpius quàm ex Cor. Taciti ſenticetis, arguta manu decerpſiſſe. Quandoquidem C. Cæſar ipſe, vt video, à puriſsimo opere ſuo, reiectis ſtyli bracteolis, modum contexendæ, aptiſque periodis terminandæ orationis, tibi accurato & perſpicaci diſsimulanter oſtenderit. Ceterum nos omnes

ſupra

ſupra totum Hiſtoriæ munus, quod inæſtimabile cenſeri poteſt, hoc vno tibi, ſi ingrati eſſe nolumus, plurimum debere fatebimur, quòd ad ſingularem legentium vtilitatem per totum ferè terrarum orbem, Prouinciis, Vrbibus, Fluuiis, atque Inſulis, antiqua nomina, aut corrupta æuo, aut penitus extincta, reddideris. Verum de his diſertius atque iocundius agemus, quum te in Muſæo complectar, ad quod iam me inuitas propediem ex Ticino ſeceſſurum in Buccinaſcum meum. Inde enim per Alciatem gentilium meorum pagum, tribus horis vel ſegni mula vectus ad te peruenire poſſum. Tum vna piſcabimur, & hercle vtrique noſtrum pedibus ægro, commodius erit nauiculis, quàm mulabus vehi: Tum molliores iocos feremus, licebitque, mihi tot imagines clarorum virorum colluſtranti, me ipſum aliquanto, quàm ſim facie, formoſiorem intueri. Nam, vt audio, me inter Eraſmum atque Budæum æterni nominis viros, medium collocaſti; ſic vt viuus inter bonos mortuos honoris cauſa ſpecter, quod vni M. Varroni in Auguſti Bibliotheca contigit. Vale. Datum Ticini Non. Octobr.

M D XLVIIII.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTORIARVM SVI TEMPORIS PRAEFATIO

AD COSMVM MEDICEM REIPVBLICAE FLORENTINAE PRINCIPEM.

MAGNOS profectò & longè honeſtiſsimos optimorum ſtudiorum fructus, Magnanime COSME, illi ante alios in hac vita cepiſſe exiſtimantur, qui omnes ingenii facultates in id maxime opus ſanctiſsimo fine propoſito cōtulerunt, quo & prodeſſe bonis mortalibus ingenuo labore poſſent, & ſui memoriam præclaro literarum teſtimonio poſteris commendare niterentur. Quando in hac vita, quam natura incertis breuis æui anguſtiis humano generi præſcripſit, nihil beatius eſſe poteſt, quàm nominis famam immortalibus inuicti animi monumentis ad nō incertam ſpem ſempiternæ laudis extendiſſe. Hac opinione ab ipſa ſtatim adoleſcentia imbutus, & poſt aliquot annos magis ac magis non ignobili ratione confirmatus, impellente Genio, conſcribendæ hiſtoriæ negotium ſuſcepi, Quum animus in philoſophiæ & medicinæ ſtudiis Romæ docendo agendoque, certiore aliquanto quæſtu quàm gloria verſaretur, ad idque me laudis & famæ cupidum vehementer incitarent noſtrę tempeſtatis res bello geſtæ, quæ ab aduentu Caroli Octaui Galliæ Regis in Italiam, propter varietatem & magnitudinem tot præliorum & caſuum, vberrimam ingeniis materiam præbere videbantur. Sperabam enim huic laborem meum quadam ingenii liberalitate ſponte ſuſceptum, multo vtiliorem atque iocundiorem poſteris futurum, quam ſi earum artium præcepta nouis commentariis locupletare contendiſſem. In hoc itaq. nobile decretum pertinaci ſtudio omnes ingenii neruos contendenti, ita boni euentus numen affulſit, vt qui res geſtas noſtri ſeculi conſcribere (quod vel grauiſsimis atque doctiſsimis viris arduum ſemper fuit) auſus ſim; abſoluto tandem opere id in publicum edere non dubitem, magno hercle incorruptæ veritatis argumento; Quandoquidem plerique eorum, qui hæc bello paceque geſſerunt, adhuc viuant, ac idcirco graui exiſtimationis meæ cum periculo mentientem refellere poſsint. Sed vt plane reor, factioſa & tetro liuore contaminata ingenia occurrent, quæ vel rectè & fideliter ſcripta ſæuo dente commordeant, vbi aliquid paulo diuerſius ab eo quod audierint, aut certe rudius & licentioſius dictum (id ad delicatos attinet) offenderint; ſic vt nimis atrox & planè miſerum ſcri-

ptori videatur, pro ſummæ vtilitatis, & iocundæ oblectationis beneficio, vbi gratiam ſperet, agreſtis inuidiæ & diræ malignitatis contumeliam referre. Verum hæc ciuili animo ita contempſerim, vt Marcellini, Spartiani, & Pollionis collatione me conſoler; qui contra Gothorum rabiem & vetuſtatis iniuriam, nullo ſubnixi impreſſoriæ artis præſidio, quo iam planè literæ ab interitu vindicantur; hactenus vixerunt, & vti arbitror, diu etiam viuent. Tantus enim eſt honos hiſtoriæ, vt vel ineptè ſcripta, non inſulſos homines magnopere delectet. Neque adeo ſum impudens, vt procaci æmulatione ad Cæſaris atque Salluſtii & Liuii decus aſpirem. Huius verò ſeculi ſcriptoribus, neque me comparo, neque comparari velim, quum plerique eorum nequaquam tantam, vti nos, locorum, rerum, atque hominum noticiam, aut opulentiorem vigentis memoriæ theſaurum, quem cælo datum, & figuratis ſedium artificiis diligenter adauctum fatemur, ad ſcribendum attulerint; nec in ea luce domicilii totius orbis, Vaticanæque aulæ, vbi per triginta ſeptem annos multa opportunaque didicerim, verſati ſint; vt hic omittantur optimarum diſciplinarum præſidia, quibus non obſcurè muniti ſumus. Maximorum autem regum atque pontificum, inſigniumque bello ducum familiaritatem ac amicitiam promeriti, ex eorum ore hæc hauſimus, quæ amore vel odio nuſquam diſtracti, fideli literarum memoriæ mandauimus. Ad id quoque explendum munus mirificè me adiuuit Principes dominos in prouincias ad bella ſecutum, caſtra, acies, prælia, expugnationes vrbium, campos in victoria cadaueribus ſtratos, admirandaque obiter vtriuſque Fortunæ militaris exempla ſpectauiſſe. Ceterum hoc qualecunque eſt opus, ſi non felici, ingenuo certè labore, ad ſpem promerendæ ſaltem apud poſteros honeſtæ laudis ſuſceptum, tibi iure optimo dicamus; vel ob id præcipuè, quòd læto quodam auſpicio aſpirante Leone, in maiorum tuorum domo, quæ præcellentium artium celebre domicilium ſemper fuit, inchoatum elucubratumque eſt. Nec dubito quin decora progenitorum tuorum veſtigia ſecutus, magno mihi præſidio ſis futurus; poſtquam eadem Muſarum ſtudia, quæ familiam tuam ad ciuitatis principatum, indeque ex geminato & propè coniuncto ſummo pontificatu, ad celſiſsimum rerum faſtigium extulerunt, religioſè & liberaliter colis, totque Ethruriæ vrbes & Florentiam patriam ſumma æquitate, ſapientia, pietateque gubernes; ac domeſticam inſignis aulæ atque familiæ diſciplinam, ad incorrupti pudoris decus, multo quàm alii luculentius atque ſplendidius tueare. Id verò in te Principe admirabile prorſus ac inuſitatum conſpicimus, quòd in hac numeroſæ decoræque prolis felicitate, vna prorſus tua virtute, quàm ipſa Ethruſci imperii fortuna, maior atque beatior euadis.

Vale.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI Hiſtoriarum ſui temporis

LIBER PRIMVS.

QVIESCEBAT TERRARVM ORBIS NVLLIS bellorum procellis agitatus, ac in primis Italia quaſſata paulo antè inteſtinis malis, opima pace florebat, quum bellum opinione hominum maius ac atrocius in Italia exarſit: quod poſtea Europam non modo omnem, uerum Aſiæ atque Aphricæ longinquas partes concuſsis ubique uel euerſis clariſsimarum gentium imperiis, paucorum annorum curriculo perturbauit. Quin et peruagata quoque eſt eadem fatalis bellorum lues quicquid terrarum Oceano alluitur, incognitósque antea populos nobis aperuit, ad quos neque Romana uirtus, neque ullæ priſcorum literæ penetrarant. Ita ut his quinquaginta annis, in quos uniuerſa confertur hiſtoria, nihil reliquum tot cladibus afflicto terrarum orbi Mars et Fortuna feciſſe uideantur, quum remotiſsima quæque Prouinciarum ab ortu Solis ad occaſum per ipſos etiam paulo antè fabuloſos Antipodas bello tacta ſuo uel externo cruore maduerit. Sed priuſquam tantarum rerum initia memoriæ prodantur, ut omnia ad cognoſcendum clara atque illuſtria in aperto ſint, operæpretium erit quæ'nam gentium opes, quíue reges noſtra tempeſtate floruerint, ordinè recenſere. Nam poſtquam Cæſarum potentia Fato ceſsit, quæ quondam ſublatis undique Regibus, cuncta uni parêre coègerat, quum ferociſsimi quique populi priſtinæ libertatis memoria rebellarint, nobiliſsimum Imperium alio atque alio Barbarorum impetu conuulſum atque dilaceratum in minora regna et multorum ditionem abiiſſe manifeſtum eſt. Fuere exinde res Gothorum maxime illuſtres, qui ut totius orbis iniurias ulciſci uiderentur, egregiis uirtutis atque amplitudinis Romanæ monumentis immani rabie deuaſtatis, uni hominum de uictore gentium Populo triumpharunt. Athila quoque Hunnorum imperator, quum à Riphæis montibus ad Pyrenæos cuncta rapidiſsimi torrentis more proſtrauiſſet, inſignem rerum ab ſe geſtarum memoriam reliquit. Fuit et longe memorabilis Gallorum expeditio, qua Gottifredus Bolionius pietate et uirtute bellica inſignis, ſupra quadringenta milia uoluntariorum militum Syria terreſtri itinere petita ad condendum Hieroſolymitanum imperium adduxit. Claruere multis inde annis et Scytharum arma, Tamerlanis maximè ductu, quibus Armenia, Syria atque Aegyptus aliquando ceſſerunt. Sed nec poſtea Gothorum, Hunnorúmue, aut Gallorum, uel Scytharum alienis in terris diuturna fuere imperia. Nam ſicuti ab initio ea bella uehementes et repentinos impetus habuerant, ita non multo pòſt, quum nullis certis opibus inniterentur, breui temporis ſpatio conſenuerunt. Certatúmque ſubinde eſt minore aliquanto ſæuitia uſq. ad patrum noſtrorum memoriam, quum et ſuis terris redditæ nationes, ac frequentes atque ob id inualidi ubique terrarum noui reges, qui ſibi armis atque uirtute regna pepererant; ad prolatandos fines nec ingenti apparatu, nec ullis paulo acerbioribus odiis inter ſe dimicarent. Sæpéque accidit, ſicuti naturæ humanæ uariantis uiciſsitudo ſemper tulit, ut dum aliquæ nationes poſt longa bellorum incommoda, parta pace fruerentur, aliæ atque aliæ, quæ paulo antè conquieuiſſent, externis aut ciuilibus bellis deflagrarent. Sed is annus qui fuit à

partu Virginis quadringenteſimus nonageſimus quartus, ſupra milleſimum, lætiſsimam pacem, qualem ab Auguſto nulla maiorum ætas ante meminerat, uniuerſis gentibus dedit. Verum ea mox, quæ primo aſpectu ſecura ac florens, bona ſpe tranquillitatis, atq. opulentiæ mortales impleuerat, portento ſimilis, quòd uaſtitatem terris denunciaret, in omnes prouincias maxime atrox et diuturnum bellum diffudit. ¶ Regnabant tum ad Orientem tres maximi reges, amplitudine imperii, et claritate rerum geſtarum ferme pares, Baiazetes Turcarum Imperator, Caytbeius Aegypti Syriæque Sulthanus, et Iacuppus in Perſis magni Aſsimbeii cognomento Vſſumcaſſani filius. Baiazeti quicquid Euphrate et Amano monte Cilicióque mari ac Euxino continetur, Græciáque omnis, Thracia et Mœſia, cum Illyrici parte, et ad Iſtrum late omnia per Pontum uſq. ad Theodoſiam Tauricæ Cherſoneſi emporium, parebant. Huius ante alios finitimis formidandæ opes erant, Nam ingentes equitum ac peditum copias uirtute ac diſciplina firmiſsimas, certis ſemper bello pacéq. ſtipendiis alebat: quibus et Amurathes auus, et pater Mahometes paulo antè tantum ſibi ditionis et gloriæ peperiſſent. Verum Baiazetes ut erat ingenio mitis, ac religioni philoſophiæque ſtudiis intemperanter deditus, poſt deuictum pulſúmque Aſia Gemem fratrem, qui res nouas in Bythinia atque Cilicia molitus fuerat, pacatis circùm omnibus finitimis, quiete atq. ocio fruebatur. Caytbei autem imperium à Cyrenis finibúsque Aphricæ per oram ad Iſſycum ſinum qui Ciliciam à Syria diſiungit, et introrſus hinc ad Euphratem et Deſertæ Arabiæ terminos, illinc aduerſo Nilo uſq. ad harenarum ſolitudines, et læua dextráq. per Arabicum ſinum ad Erythræas anguſtias extendebatur. Fuit Caytbeius natione Cercaſsius et conditione ſeruus, ceterum bello acer et uirtute magnitudinéque animi maximorum regum nemini ſecundus. Is ut tum in Aegypto ſeruorum tyrannide oppreſſa mos erat, Mamaluchorum ſuffragiis regnum adeptus plurima ac difficillima bella ſingulari felicitate confecit, Nam et Baiazetis ingentes copias Cherſeogle eius genero fortiſsimo duce capto, ad Tarſum late cæciderat, et Aſsimbei regis qui è Meſopotamia Birtha urbe in Euphratis ripis occupata Syriam inuadebat, conatus infregerat, domuerat utranque Arabiam, et ſeruile bellum oppreſſerat, quo nullum periculoſius fuit, quum innumerabiles ſubſerui Aethiopes coniuratione facta, captis armis ad delendos Mamaluchos in unum ex repentina fuga coiuiſſent. Porrò Iacuppus in Maiore Armenia, Media, Perſide, Meſopotamia atque Aſſyria rerum potiebatur: Vir belli auidus, ſed Vſſumcaſſano patre à quo regnum acceperat, uirtute atque fortuna inferior, ut qui nulla re memorabili geſta impudicæ uxoris fraude perierit, ſcilicet ut regnum Hiſmaëli Sopho ſororis filio qui demum terrarum orbem nominis ſui fama compleuit, inuadendum occupandúmque relinqueret. Aſsimbeius enim pater Magni cognomine dignus, Hiberos et Hyrcanos Caſpii maris accolas Armeniæ finibus imminentes cladibus illatis longe ſummouerat, et pulſo Mahomete Baiazetis patre duobus ſecundis præliis Ottomannorum opes attriuerat, ſed pleniorem rei bellicæ gloriam fuiſſet adeptus, niſi ad Arſengam, dum tertio ſummi certaminis fortunam periclitatur multitudine tormentorum expugnatus, infelici exitu ſuperiores uictorias corrupiſſet. Aphricam ab Aegypti finibus ad Atlanticum Oceanum multi reges obtinebant, omnes infirmis opibus et bello ignobiles, cum his Getuli et Numidæ aliique populi mediterranea Aphricæ colentes, qui uno nomine Arabes hodie nuncupantur, continuè per latrocinia, et repentinas incurſiones bella gerunt. Gens etenim nullis certis ſedibus aſſueta, mutando loca, atque euagando cuncta populatur, ac tum maxime Aphris acre bellum incumbit, quum maturas in agris ſegetes tutari oportet aduerſus Arabum iniurias, qui ut alieni laboris fructus intercipiant, ex inſidiis & ſummis aliquando uiribus, meſſores oppidanorum præſidio confirmatos adoriuntur. Inter tot reges Mahometes qui ad Tuneta ſupra Carthaginem regnabat, ubertate agri, diuitiis atque authoritate longe clariſsimus habebatur, quanquam et Feſſano regi Mauritaniæ Tingitanæ, atque item finitimo regi Marochio ad Atlantem ac Oceanum permagnis equitum copiis ualido opulentæ regiones pareant. Sed eminet Tunetanus quum ab eo ſacra petantur. At citra fretum Herculeum, Hiſpania omnis, præter exiguam uete-

ris Luſitaniæ partem, qua tum Ioannes rex Portugalliæ potiebatur, cum ipſa etiam Sicilia atque Sardinia & Balearibus in ditionem Ferdinandi conceſſerat. Is è Tarraconenſi vbi tum Ioannes pater imperabat in vlterioris Hiſpaniæ regnum quod Eliſabellæ vxoris dotale fuerat tranſgreſſus, Luſitanos prouinciam ſuam inuadentes, aliquot præliis ſuperatos expulerat. Nouiſsimè autem quum Maurorum imperium in Bethica opulentum & florens continuis decem annis ab ſe oppugnatum eiecto Rege, & tota gente deuicta funditus euertiſſet, tantam bellicæ virtutis atque prudentiæ opinionem apud omnes adeptus eſt, vt nemo illi Chriſtianorum regum vel altitudine ingenii, vel induſtria, vel rebus geſtis conferendus eſſe videretur. In Gallia autem longe lateque imperabat Carolus eius nominis octauus, qui tametſi neque manu neque conſilio multum valebat, tamen vt mox dicemus ampliſsimis maximi atque opulenti regni viribus innixus viginti trium annorum adoleſcens & pacem in Italia euertit & rem Gallicam quæ nobis erat obſcurior, armis atque auſu plurimum illuſtrauit. Britanniam vero ab ea parte quæ continentem Galliæ proſpicit, atque alio nomine Anglia nuncupatur, Henricus ſeptimus bello & pace inſignis ac in primis auri ditiſsimus obtinebat. Scotis autem qui extrema inſulæ ad Caledoniam ſyluam & Orcadicum Oceanum incolunt, Iacobus Stuardus paternæ cædis ſcelere, ac ipſo poſtea vitæ exitu infelix dominabatur. Belgæ, Batauique & Burgundi Heluetiis & Tulingis proximi, poſt Carolum Belgarum principem in Mediomatricibus ad Nanſim cum exercitu ab Heluetiis cæſum, Philippo Maximiliani Cæſaris filio parebant. Ipſe Cæſar totius Germaniæ imperio potiebatur, ita vt eius nomen in honore ſit, ſed non inania iubendi iura, veræque opes apud liberas Ciuitates cenſeantur, quæ mutuo fœdere conſociatis viribus ſeptuaginta vrbium inſignium numerum implent, atque vno conſenſu inſuperabiles libertatem defendunt. Cæterum Maximilianus multarum virtutum laude inclytus, ſe ipſo maior haberetur, niſi fortuna, quæ pulcherrimis iuuentæ cœptis adfuerat, poſtrema eius conſilia & nouiſsimos conatus penitus eluſiſſet. In Pannoniæ regno Matthia Coruino vita functo, qui gloria clariſsimis belli paciſque artibus quæſita, omnes eius ætatis reges ſuperauit, Vladislaus Rex Bohemorum ſucceſſerat. In Polonia vero Alexander, eodem quo & Vladislaus Caſsimiro patre genitus, imperabat. Fuit hæc olim Sarmatia, quæ nunc ab Odera flumine, id in Venedicum ſinum decurrit, ad Boryſthenem vſque & Roſolanorũ fines extenditur. Supra Tanaim & Boryſthenis fontes ad Boream Moſchi Scytharum finitimi late omnia tenent, attinguntque Volgam amnem, Rha ab antiquis nuncupatũ. Moſchorum tum rex erat Ioannes Baſilius, ſanè Chriſtianæ religionis cultor egregius, niſi Græcanicos ritus qui minus ab Romano Pontifice probantur, pertinaci ſuperſtitione ſequeretur: Is equitatu maxime abundat, & cum Polonis & Scythis continenter bella gerit. Supra Moſchos qui hodie Moſchouitæ appellantur ab Aquilone ad Occaſum tendentibus Suetia occurrit, ignota quondam Romanis ſcriptoribus & huic proxima, noſtroque malo clarior Gothia, quæ circumfluo & reſtagnante Oceano munita eſt. Vltra vero Suetiam Noruegia longiſsimo tractu protenta ad Caledonii maris terminos ingentem ſinum efficit, atque incluſis innumerabilibus inſulis contra vltimum Cimbricæ Cherſoneſi promontorium irrumpente demũ Oceano recuruatur, & Daniæ regna concludit. De natura eius terræ atque his gentibus quæ ſupra Noruegios exiſtunt, Ichthyophagis atque Pygmeis nuper repertis, apud quos certa cæli ratione per cõiunctas inter ſe noctes & perpetuos Soles, totus annus alterna varietate reuoluitur, ſuo loco memorabimus. In Italia autem ea tempeſtate Veneti & magnitudine opum & diuturnitate Imperii, & rebus terra marique feliciter geſtis, ſummam authoritatem obtinebant. Vrbs eorum ampla atque magnifica, mercaturæ & rei naualis ſtudio à paruis initiis creuit. Sed ea propter incredibilem ſitus munitionem ante altas & beata & admirabilis exiſtimatur, quòd interfluentis Hadriæ paludibus cincta, nullisque ob id opportuna hoſtium iniuriis, veteres theſauros domeſtica in pace cumulatos, periculoſis etiam temporibus conſeruarit. Nulli etenim à terra aditus, intercedente quadraginta ſtadiorum pelago, nulli penitus à mari ingreſſus propter cæca atque humilia vada, vſu tantum indigenis nota, aut ingruentium

barbarorum anaritiæ, aut magnis ab alto claſsibns patuerunt. Veneti homines in vniuerſum conſilio ſunt graues, ſeueri in iudiciis, & in aduerſa rerum fortuna conſtantes, in altera nunquam immodici. Omnibus quum idem ſit conſeruandæ libertatis & augendi imperii incredibile ſtudium, in ſenatu liberè & ſæpius acerrimè ſententias dicunt, nec quemquam temerè ex optimatibus, qui vel inſigni virtute, vel ſpiritu in gerendis rebus ceteris antecellat, nimio plus creſcere, vel collecta gratia potentem & clarum fieri patiuntur: Quibus inſtitutis dum ſeruitutis metu aliena virtute quàm ſua terreſtri in bello vti longe vtilius & tutius putant, togati omnes per octingentos amplius annos rempublicam nullis fere inteſtinis ſeditionibus exagitatam adminiſtrarunt. Ceterum ipſa nobilitas totius maritimi negotii & naualis diſciplinæ munera nauiter implet: exutiſque togis arma deſumit. Paruere eis ab initio, quo tempore maximè claſsibus valebant, Iſtri, Liburni, Dalmatiæ atque Illyrici ora, multæ item nobiles Græciæ vrbes, cum Eubœa Cretaque inſulis. Mox tranſgreſsis in proximam continentem Patauium, Verona, Taruiſium atque Vicentia, quæ ab infirmiſsimis regulis tenebantur, acceſſerunt. His quoque Rauenna addita eſt regia quondam Gothorum, atque alterum totius Italiæ nauale pulcherrimum. Quo rerum ſucceſſu euecti & terreſtribus aucti copiis, non multo poſt Philippo Vicecomiti pluribus bellis defatigato, Brixiam & Bergomum ademere. Ceſsit & eis Crema Franciſco Sfortia concedente. Exinde Venetorum potentia cunctis in Italia maximo terrori eſſe cœpit. Nam finitimus quiſque pro ſe vt periculo proximus ſuſpectas eorum vires habere, quæ paulo antè ſerpendo atque aliena appetendo in tantam magnitudinem excreuiſſent, ac plurimum vereri, ne quæ ipſi per ſecordiam adoleſcere ſinerent, ea ſibi mox, vel tenui rerum occaſione exorta in perniciem verterentur: Quando omnes qui humanarum rerum vſu periti eſſent, vim illā inueteratæ Reipublicæ non caduci alicuius hominis ingenio atque induſtria regi, ſicuti cetera imperia quæ à virtute vel ignauia principum fortunam ſortiuntur, ſed vno atque eodem immortali perpetui Senatus conſilio gubernari manifeſtè perſpicerent. Quamobrem conſternati aliquando Italiæ principes vno conſenſu eorum conatibus obſtitere: ac nouiſsimè quum Ferrariam nobilem atque opulentam vrbem pertinacius oppugnarent, authore Xyſto pontifice conſociatis viribus libidini atque potentiæ eorum obuiam itum. Secundas autem authoritatis atque opulentiæ partes in Italia Ferdinandus Aragonius obtinebat. Is Neapolitanum regnum Alfonſi patris virtute partum deuictis proceribus, qui rebellione facta Andegauenſem ducem ſecuti grauiſsimum bellum excitarant, cum magna gloria conſeruarat. Ferdinando filius erat Alfonſus, ætate integra, manu promptus, atque ingenio ferox, omnium qui tum in Italia exercitus ducèrent longè clariſsimus. Huius virtute audaciaque vſus Ferdinandus, quum ipſe Neapoli iam ſenex prudentiæ plenus in exæquandis Italiæ rebus omnium vires ſingulari iudicio metiretur, cum Florentinis & Venetis duobuſque pontificibus bella geſsit. Quo tempore Aragonia res adeo firmata ſtabilitaque eſt, vt quum domi conſilium vigeret, & foris arma florerent, nullam mutationem vnquam ea hominum ætate habitura videretur. Regnum eius multis inſignibus atque opportunis vrbibus nobile, atque vndique à Supero atque Infero mari portuoſum, omni genere commeatus acribus viris, & militaribus equis abundabat. Idque à Tarracinenſi ſaltu Pontiniſque paludibus per Volſcorum fines tranſuerſis Sabinorum ac Marſorum iugis per Furconenſes & Ferentanos ad Truentum amnem Romani pontificis terminos attingit. Cetera ab ipſo Siciliæ freto, hinc Tyrrheno, atque illinc Hadriatico ambiuntur. Pontificiæ vero ditionis erat Picenus ager, Vmbria, Flaminia, Aemilia, Latium, cum multò maxima Thuſciæ parte. Verum nobiles ac liberæ ciuitates incuria vel imbecillitate veterum pontificum paſsim impotentibus tyrannis ſeruiebant: aut propter dira odia immortalium factionum cruentis ſeditionibus agitabantur. Inter ceteros moderatè admodum Vrbinatibus Guido Feltrius, Camertibus vero Iulius Varanius imperabant. Ioannes Bentiuolus apud Bononienſes principem agebat. Foroliuii & Forocornelii Catherina Sfortia dominabatur. Fauentiæ Manfredi, Piſauri Sfortiani, & Malateſtæ Arimini principes erant: ſed qui iam

vetere

vetere potentia & claritudine decidiſſent. Peruſiæ Baleonum familia multis fortibus viris,ſed admodum ſanguinariis ampla & florens,pulſa Oddorum factione, ciuibus ſuis leges dabat. Tiferni Vitelliorum nomen clarum erat atque illuſtre:Sed ea mox domus quæ multos ſimul duces inſigni gloria tulerat, miſerabili eorum interitu funeſta atque infelix fuit. Populus autem Romanus in partes diſciſſus Vrſinæ aut Columniæ factionis ſtudia ſequebatur. Columniis Sabelli vetuſtate familiæ & frequenti ſobole militarium iuuenum potentes, Vrſinis vero Comites cognomento Grapellii claritate atque opibus fermè pares adhærebant. Nobiliſsimi procerum tunc erant quique poſtea domi ac foris militiæ claruerunt, Verginius & Nicolaus Vrſini: Columnæ vero Proſper atque Fabritius: Iacobus item Comes, Antonelluſque Sabellus. Horum opibus Romani pontifices dum per varias temporum ac bellorum occaſiones licuit, ſemper infenſi infeſtique fuerant: nihilque vnquam antiquius habuerunt quàm alterutram factionem fouere, atque alere eorum controuerſias: vt quum attritæ mutuis cædibus atque iacturis amborum vires forent,ipſi poſtea deletis reliquiis, oppidis eorum vrbi proximis potirentur. Romani etenim ſiue priſtini decoris ac antiquæ libertatis memores, ſiue vt ſunt natura turbidi atque feroces, ſacerdotum imperia, quòd plerique eorum parum moderatè auaréque imperitent, æquo animo ferre non poſſunt. Propterea quum iniuriis aut contumeliis exagitati fuerint, quo minus omni maleficio deſæuiant,neque ui neq.legibus,neq.ſacroſancti põtificis authoritate deterrẽtur. Cepere aliquando,atque interemere Bonifacium Octauũ,hominem quanquam factioſum,morum tamẽ ac literarum dignitate venerabilem: quin,& Eugenium eximiæ virtutis pontificem, ſede atque vrbe immaniter expulere: alios palam oppugnauere armis,alios cõiuratione facta, ac obſeſsis itineribus in maxima vitæ atque amittendæ dignitatis pericula coniecere. Præerat tunc Chriſtianis ſacris Alexander Sextus natione Hiſpanus, antea Rodericus Borgia nuncupatus, qui prææalto ingenio,eoque ſemper aſtutè liberali,quibusdam ſenatoribus per comitiales dies non occulta largitione corruptis, quum potiores eius ordinis ſolis innixi virtutibus repulſam tuliſſent, pontificatum adeptus eſt. Is ab immani cupiditate maiores opes affectans, vt mox dicemus, Columnios pariter atque Vrſinos variis afflixit cladibus,põtificatuque varia labe polluto,cuius antea nomen ſanctius ac venerabilius fuerat,Italicarum rerum ſtatum magnopere conturbauit. Senenſium libertatem quum plebeii nouique homines cum optimatibus,& rurſus inter ſe nobiles varia fortuna per aliquot annos contendiſſent,Pandulfus Petrucius vir apprime ſagax paulo antè ſuſtulerat. Florentina autem Reſpublica Petri Medicis conſilio atque auſpiciis regebatur,eam biennio antè vita excedens Laurentius pater in quo ſumma ſapientia, eximia virtus, & ſingularis humanitas fuit, optimis conſtitutam legibus opulentam florentemque reliquerat. Tum primum enim Florentini pace parta, quum domi foriſque induſtrii,& in mercatura maximè diligentes,publicè ac priuatim res ſuas mirum in modum auxiſſent, elegantius & ſumptuoſius quàm ceteræ gentes ædificare, excolere digniſsimarum artium artifices, & quod incomparabili gloriæ eis ceſsit,Græcas atque Latinas literas illuſtrare cœperunt.Lucenſium ciuitas vt ſeſe à Florentinorum iniuriis qui libertati eorum ſemper inuiderunt, tueretur,Maximiliano Cæſari & nonnunquam Mediolanènſium principibus tributa pendebat. Genuenſes verò qui cuncta quondam maria peruagati, relictis vbique clariſsimarum victoriarum monumentis, ceteras gentes omni tempore nauali gloria ſuperarànt, quum domi ſeditioſi atque diſcordes ſæuiſsimis factionum fluctibus mergerentur,in clientelam Sfortianorum conceſſerant. Vigebant tum in Liguria duæ factiones Adurnia atque Fregoſia ambæ populares & Gibellini nominis. Ipſa enim ciuitas in nobiles & populares familias, plebemque tripartitò diuiditur. Nobilitas duplici factionum morbo laborabat: nam patritii quum ex profeſſo partim Guelfi eſſent, partim Gibellini, etiam Adurnium aut Fregoſium nomẽ pertinaci quadam inſania ſequebantur,accidebatque ſæpius vt Guelfi Gibellinos quos maxime odio habere conſueuiſſent, nouarum partiũ libidine cæci, acerrimis ſtudiis iuuarent. Idque propterea fiebat quòd nobiles lege quadam antiquitus lata, ſupremum in ciuitate magiſtratum qui ad ſolos Gibellinos

pertineret, capere non licebat: plebs quoque quæ mirum in modum incertis rumoribus ſeruit, incredibili mobilitate tumultum excitare, ad arma diſcurrere atque eodem nonnunquam die commutatis voluntatibus modo his, modo illis ſauere conſueuerat. Quibus de cauſis effectum eſt, vt quum diſcordia atque inteſtinis confecti malis ſeſe regere non poſſent, diſſociatis animis attenuatiſque opibus, facilè veram libertatem amiſerint. Arcem quæ vrbi imminet Ludouicus Sfortia præſidio munitam obtinebat. Prætoriani milites Auguſtini & Ioannis Adurniorum qui Ludouici clientes erant, iuſſa faciebant: ac tum omnibus vna atq. eadem cura inerat, vt Fregoſios quos antè expulerant, vrbe prohiberent, & Senatus Populuſq. omnis Ludouici conſilia ſequeretur. Porrò Ferraria, Mutina, Regium Lepidi, Herculis Ateſtini: Mantua Franciſci Gonzagæ: Vercellæ, Auguſta Prætoria, Taurinum, Iporegia, Subalpinaque oppida Philippi Allobrogum principis, cuius imperium per Graias Alpes vſque ad Geneuam & Lemanum lacum extenditur, ditionis erant. In Gallia autem Ciſalpina quæ nunc Lombardia à Longobardis qui ibidem ſedes imperiumq. tenuerint, recentiore nomine nuncupatur. Mediolanenſium princeps erat Ioannes Galeacius Galeacio Sfortia genitus, qui à cõiuratis in templo diui Stephani in ipſo ætatis flore trucidatus eſt. Ceterũ Ludouicus patruus ad quem ſumma rerum omnium reſpiciebat imperio potiebatur, vir ſingulari prudentia, ſed profunda ambitione, ad exitium Italiæ natus. Is multis antè annis animo agitans quib. maximè conſiliis imperium adſequeretur, Cicchum Simonetam virum grauem, & pro puero tum Ioanne Galeacio rem Mediolanenſem ſyncera fide adminiſtrantem, falſis obiectis criminibus, capitali ſupplicio affecerat: Mediolani opportuniſque aliis in locis veteres ac puero fidos cuſtodes arcibus eiecerat: Præfecerat copiis atque vrbibus nouos homines: & quos cœptis ſuis obſtare prouidebat, variis circumuentos artibus oppreſſerat. Eo modo ad imperii procurationem euectus, quum Veneti ceterorum Italiæ principum armis in Ferrarienſi & Brixiano premerentur, reſq; eorum in anguſto ſitæ, ac plurimum diuturno ac ancipiti bello attritæ eſſent, primus à fœderatis impudentiſsimè deſciuit, & pace ad Balneolum oppidum firmata exploratæ victoriæ curſum interrupit: ſcilicet vt Veneti hoſtes immortali beneficio ſibi obſtringerentur, quorum ope atque auxiliis Mediolanenſe imperium amoto fratris filio ſe adepturum confidebat. Ea res Xyſto pontifici tantum mœroris attulit, vt intra paucos dies ingenti dolore victus interierit. & Alfonſus, qui ſociorum ductabat exercitum, erepti ſibi è manibus triumphi contumelia accenſus, nunquam ſe eam iniuriam animo depoſiturum eſſe iureiurando aſſirmauerit. Erant plerique eo tempore qui Ludouicum ampliſsima prudentiæ laude cumularent, quòd eam belli flammam qua pernobilis Italiæ tractus deflagraturus eſſe videretur, ſelici diligentia reſtinxiſſet: vnde ſibi, vti rerum æquus arbiter ac moderator, ſummam conſilii atque virtutis opinionem apud omnes eſſet conſecutus. Id quoque ad amplificandam eius exiſtimationem pertinebat, quòd Aſcanius frater ipſo impetrante cardinalatus honorem fuerat adeptus: qui tum & ſumma gratia apud Alexandrum pontificem valebat, & propter immenſas opes atque animi magnitudinem, eius ordinis facilè princeps habebatur. Nec multis antè annis Sedunos Heluetiorũ ſocios in Italiam irrumpentes ſupra Verbanum lacum acie profligarat: & Rhetorum impetum qui Clauennam oppidum inuaſerant, armis atque pecunia fregerat, quum aduerſus ſimiles barbarorum irruptiones, imperii fines fauceſque alpium mirificis operibus atque arcibus erectis egregiè muniuiſſet. Quibus de rebus magna illi indies potentia, ſingularis authoritas, cum ingenti etiam gloria creſcebant. Enimuero tametſi ambitione præceps in diuerſum ab æquo & bono rapiebatur, multis tamen optimis artibus abundè instructus, flagitioſa conſilia mirificè contegebat. Erat in primis, quod maxime popularem gratiam fauoremque conciliat, aditu alloquioque perhumanus & facilis, nunquam eius animus iracundia ſuperabatur: moderatè ac patienter ius dicebat: Ingenia quæ vel literis, vel exquiſitis artibus claruiſſent, ſingulari liberalitate proſequebatur. Poſtremo quum fames peſtilentià ve ingruerent, maxima annonæ & ſalubritatis cura habita, ſublatiſque latrociniis, atque enormibus vrbis ædificiis ad lineam directis, tantum ſplendoris ac opulentiæ Ciſalpinæ

Galliæ

Galliæ inuexit, vt ab omnibus aureæ pacis & publicæ ſecuritatis atque elegantiæ conditor eſſe diceretur. Id modo ſummam illi apud honeſtos ciues conflabat inuidiã, quòd Ioannem Galeacium egregia mitique indole iuuenem, iam tum quatuor & viginti annos natum, ſceptra tenere, atque obire principis munia minimè permittebat, ceu ille propter ingenii ac ætatis imbecillitatem maximarum rerum curis tantoque oneri impar foret. Nec iuuenis paternorum amicorum auxilio deſtitutus, quos antea Ludouicus ſuſtulerat, aut ſpecie honoris per cauſam gerendi magiſtratus ablegarat, repoſcere imperii iura, aut quicquam principe dignum eloqui audebat. Si quidem à Ludouico ſummiſsi ſpeculatores qui eius dicta factaque notarent, in aula haud quaquam diſsimulanter obuerſabantur. Iamque eò contumeliarum erat peruentum, vt Ludouici quæſtores inſpectis ſumptuariis rationib. quæ etiam pertenues erant, nimii luxus eum caſtigarent, certamque tantum expendendæ pecuniæ ſummam præſcriberent. Ita miſerrimus princeps odio impotentis Patrui ſubactus, neq. vlla amicis aut clientibus beneficia collocabat, neque præ inopia quicquam egenti mœſtæq. familiæ largiebatur. At in aula Ludouici quæ hilaritatis atque opulentiæ plena erat vnis ſub tectis cuncta luxu & continuo liberalitatis ſplendore magnifica atque illuſtria viſebantur, quodque magnopere mœrorem accumulabat, Beatrix Ludouici vxor (erat hæc Herculis Ateſtini filia) faſtu atque luxuria ingenti mulier, plerumque grauioribus conſiliis ſeſe arrogantius quàm mulierem deceret immiſcere, demandare præturas, & capitalium ciuiliumque rerum iudicibus planè dominari ita conſueuerat, vt Ludouicus qui iam tum blanditiis eius delinitus, vxorius habebatur, importunæ mulieris libidini nõnunquam obtemperare cogeretur: Præſertim quòd ei filium cui poſtea Maximiliano nomen fuit, paulo antè pepererat. Vnde quum magna ludorum celebritate puerperæ atque infanti principalia ornamenta collata eſſent, manauit in vulgo fama Ludouicum Papiæ vrbis principatum, vt inde more maiorum puer veluti è proximo gradu ad imperium eueheretur, infanti filio deſtinaſſe. Ea res Ioannis Galeacii & præſertim Iſabellæ vxoris animos magnopere exulcerauit. Ipſa quòd & patrem Alfonſum & auum haberet Ferdinandum, & iam Franciſcum auitæ indolis puerum in ſpem ſibi debiti imperii primo partu peperiſſet, maiores quàm muliebris animus ferret ad vindicandam cõtumeliam ſpiritus gerebat, eóque grauius ac infeſtius, quòd Ludouici opera per ſagas ipſo nuptiarum die magicis cantaminibus & veneficiis quibus fœcunditatem impedirent, ſe pariter & coniugem petitos eſſe perſuaſum habebat: & tum cuncta patrui cum filia eò ferri manifeſtè perſpiceret, vnde ipſi circumuenti omnibus dolis atque artib. è medio tollerentur. Itaque Iſabella impotenti dolore acta ad patrem auumque in hanc ſententiam literas conſcribit, & ſpectatæ fidei clienti ſuo, quum id ſæpius tentare periculoſum foret, Neapolim deferendas tradit. Scio vos qui & claritudinis Aragoniæ domus, & regiæ dignitatis memores ſemper fuiſtis, nunquam me prolem veſtram, atque in finibus veſtris educatam, Ioanni Galeacio fuiſſe deſponſuros, ſi quem paterno atque auito imperio quum per ætatem licuiſſet ſucceſſurum arbitrabamini, eum exacta adoleſcentia, liberiſque ſuſceptis ambitioſiſsimo atque ſæuiſsimo patruo ſeruiturum putaſſetis. Ludouicus enim non iam patruus, ſed immitis & atrox hoſtis, nunc primum aperté, quod multis antè annis, longa gubernandi conſuetudine allectus percupidè ſemper affectauit, Mediolanenſis imperii ſceptra ſolus obtinet, & cuncta cum vxore ad arbitrium moderatur. Illi cuſtodes arcium, copiarum duces, magiſtratus atque omnes prouinciæ ciuitates parent. Ipſe principum legatos audit, belli & pacis fert leges, & denique necis ac vitæ, vectigalium atq. ærarii ſupremam habet poteſtatem. Nos miſeri ab ipſo circumſcripti, & deſtituti ab omnibus, quum ſolis rerũ inanium titulis decoremur, in obſcuro luctuoſam ac miſerabilem vitam agimus, ſollicitiq. etiam de ſalute quæ imperio atq. honoribus amiſsis reliqua eſt, niſi maturè opem feratis, duriorẽ indies afflictis reb. exitum operimur. Eripite obſecro natam, generumq. veſtrum his ærumnis, & ſi vos diuina vel humana iura permouent, ſi qua iuſtitiæ & pietatis, ſi qua deniq. in illis veſtris regiis animis priſtini decoris cura reſidet, libertati atq. imperio reſtituite. Nõ deſunt nobis ſtudia optimorũ ciuium: in Ioanne Galeacio animus viget curarum atq. imperii capax, veteres amici qui nũc tyranni ſæuitiã reformidant, promptam ac fidelẽ

ex occaſione operam nobis taciti pollicentur, atque omnes peregregia erga nos voluntate ciuitates exiſtunt, quibus ille inuſitata & prægraui acerbitate, pecuniam imperauit. Poſtremò Dii ipſi immortales ſcelerum vindices nobis non deerunt, ſi vos qui alieniſsimis etiam miſera atque indigna ſeruitute oppreſsis præſidio eſſe æquum & regium ſemper exiſtimaſtis, ſanguini veſtro, & iuſtiſsimæ cauſæ minime defueritis. Ferdinandus & Alfonſus qui multum antea illa vera eſſe multorum literis & fama cognouerant, rei indignitate permoti, legatos ad Ludouicum decernunt, qui Ioannis Galeacii cauſam agant, ſed amicè atque leniſsimè negocium pertractent; quòd vim eius hominis in ipſo metu ſuſpicioſi atque præcipitis, neque minis neque vlla denunciatione periculi exagitandam eo tempore iudicabant. Mittuntur itaque Antonius & Ferdinandus Gennarii viri graues: Ii Mediolani magnificè ſuſcepti, luculentam de Ludouici laudibus in conſeſſu primorum ordinum orationem habuerunt, quæ eò pertinebat vt æger ambitione animus, poſtquam nihil aliæ artes valuiſſent, gloriæ ac laudis mentione ſanaretur. Erat enim Ludouicus æternitatis appetens & gloriæ auidus, ſed qui peruerſis rationibus inanem pro ſolida ſectaretur, vt plerique principum ſolent, qui adepto ſtatim rerum faſtigio, dum veræ virtutis obliuiſcuntur, per ſuperbiam atque animi vanitatem inſaniunt. Ceterum exitus orationis fuit Ferdinandum regem atque Alfonſum obnixe rogare, vt imperium quod multos annos adoleſcenti Ioanni Galeacio ſingulari uirtute ac vigilantia conſeruaſſet, eidem qui & vir & pater eſſet effectus, iam tandem reſtitueret. Id ſi faceret, vti humana iura poſtularent ipſum ſicuti antea ſapientis, ita mox viri optimi nomen inſigni cum laude conſecuturum. Aragonios vero reges qui Sfortianis coniunctiſsimi ſemper extitiſſent, eo ſingulari accepto beneficio immortales gratias habituros. Ad ea Ludouicus reſpondit ſe ab ineunte ætate in vnam eam curam totis ſenſibus ſemper excubaſſe, ne res Mediolanenſis aut inteſtinis inſidiis turbari, aut vllis affici detrimentis ex opportunitate pueri principis ab hoſtibus poſſet: Id ſe Diis bene iuuantibus abunde præſtitiſſe. Veri principis nomen penes Ioannem Galeacium fuiſſe ſemper, atque in poſterum futurum: ſe interea nihil præter labores, & difficillimarum rerum curas vſurpaſſe vnquam: & id cum ſumma animi ſollicitudine, valitudiniſque iactura: neque eſſe commiſſurum qui multis æquitatis atque modeſtiæ exemplis honeſtiſsimam apud omnes exiſtimationem eſſet adeptus, vt aliquo ſuo paulo iniquiore facto ſuperioris vitæ gloria fœdaretur: proinde ſe breui, poſtquàm fratris filius ſua cura ac diligentia in eam ſpem adoleuiſſet, adminiſtrandi imperii graue & permoleſtum onus eſſe depoſiturum, vt non modo Aragonii reges qui id obnixe poſtulare viderentur, ſed ceteri etiam principes, priuatique omnes ſe nulla ambitione, verum officii neceſsitate adductum, ad id muneris acceſsiſſe intelligerent, quando res ſuæ haud mediocriter aliquorum perfidia labefactatæ, dubiis temporibus pro ſalute pueri atque imperii maiora præſidia flagitaſſent. At Gennarii quum ceteris diebus per priuata colloquia agendo atque adhortando apud animum ea libidine duratum nihil profeciſſent, ſpecioſaque tantum verba factis contraria ſibi dari manifeſtè perſpicerent, re infecta Neapolim reuertuntur. Ex eo tempore Aragonii haud diſsimulanter cum Ludouico inimicitias gerere, comminari aliquando illi acrioribus verbis, & tandem poſtquam legationibus nihil impetrabant, de inferendo bello agitare cœperunt. Ferdinandus tamen vt ſunt lentiora ſenum conſilia omnia alia prius quàm bellum experiri malebat. Verum Alfonſus in quo ætas & militare ſtudium vigebant quum & priuatas etiam cum Ludouico ſimultates ex Balneolana pace conceptas exerceret, rem ad arma deducere properabat. Nec defuere qui dicerent Alfonſum auidius atque ardentius ſumenda arma decreuiſſe, quod inani quadam occupandi Mediolanenſis imperii fiducia duceretur. Id enim ſibi deberi haud obſcuro iure prædicabat, quoniam Philippus Mediolanenſium princeps, in quo Vicecomitum progenies defecit, Alfonſum regem ipſius auum vt Venetorum conatus, qui tum Mediolano imminebant, eius viri virtute frangerentur, primis ac verioribus teſtamenti tabulis hæredem imperii reliquiſſet. Igitur Ludouicus qui Ferdinandi experientis & callidi ſenis conſilia, & vim Alfonſi acerrimi ducis, maximaſque eius regni opes formidabat,

quum ſenſim arma & claſſes aduerſum ſe Neapoli pararentur, præuertendum ſibi ratus, vt ſeſe aduerſus omnem eorum iniuriam muniret, bellicoſam atque infenſam Italico nomini Gallorum gentem in Italiam euocandam exiſtimauit: quod conſilium tam ſibi poſtea ac ſuis exitiabile, quàm toti Italiæ calamitoſum fuit. Vendicabat ſibi Neapolitanum Regnum rex Carolus repetito iure ab Andegauenſibus prouinciæ regulis, qui à Ioanna regina per adoptionem in regnum adſciti fuerant. Ioanna etenim Ladislao rege fratre extincto, quum Iacobum virum Gallum cui nupſerat inſolentius ſecum agentem repudiaſſet & paulo poſt muliebri leuitate palàm inſanis amoribus ſeruiret, à Martino pontifice Maximo & Ludouico Andegauenſe, armis petita eſt, ſcilicet vt impudicus reginæ animus qui verecundia ac pudore moueri non poterat, metu belli in ipſo amittendi regni periculo ſanaretur. Eam ob cauſam regina timore implicita Alfonſum citerioris Hiſpaniæ regis fratrem, qui tum in Corſica magno apparatu Bonifacium vrbem oppugnabat, cum valida atq; expedita claſſe Neapolim accerſiuit: cuius virtute & Gallorum & Sfortiæ tunc longe omnium in Italia fortiſſimi ducis conatus repreſsi, ipſeque vt antea per conditiones regina promiſerat, ob nauatam egregie operam, in filium adoptatus eſt. Sed Alfonſus paulo pòſt Ioannam Caracciolo eius amatore in vincula coniecto oppugnauit armis, Neapolique expulit, ſiue quòd male tectas reginæ libidines ſaluo regio pudore ferre non poterat, ſiue quòd iam ſolus dominari & cuncta regere volebat, vt ſunt impotentia atque imperandi auida ingenia Hiſpanorum: qui quum ſemel irrepſerint, ad ſummam ſemper potentiam cunctis artibus contendunt. Itaque Ioanna circumuenta omnibus malis Alfonſum tanquam impium & ingratum apud pontificem accuſauit, & reſciſſa priore adoptione Ludouicum Andegauenſem in Alfonſi locum ſibi ſubſtituit. Inde grauiſsima ſecuta ſunt bella, mortuoque Ludouico ad Renatum eius fratrem bellum eodem iure translatum. Duranitque ea contentio vſque ad Ioannem Renati filium, qui ab exceſſu Alfonſi, cum hoc Ferdinando vehementi impetu & magnis partium viribus per aliquot annos, ſed parum proſpero ſucceſſu bellum geſsit: quorum motuum cauſas atque euentus Iouianus Pontanus vir ad omne genns eloquentiæ natus, in hiſtoriis explicauit.

At Ioannes regno atque Aenaria inſula pulſus, quum in Galliam adnauigaſſet, non multo pòſt febre correptus interiit, ſuperſtite adhuc Renato patre, qui mox & ipſe ſine liberis atque nepotibus vita excedens Ludouicum Galliæ regem huius Caroli patrem teſtamento reliquit hæredem. Fnit poſt hæc non ſemel regio in conſilio de repetenda Neapoli magnis procerum ſtudiis actum. Sed Ludouicus qui diu domeſtico & Belgico ſimul bello implicitus fuerat, totam eius conſilii rationem & damnoſam & perdifficilem multis de cauſis ſemper exiſtimauit. Mortuo autem Ludouico, qui ſublatis infenſioribus regulis & rebus ſingulari prudentia conſtitutis, Carolo filio regnum Galliæ omni bellico motu vacuum pacatumque reliquerat. Non defuere proceres qui Galliæ vires extollendo, quòd nuper Britones citerioris Britanniæ gentem quæ in Gallia eſt, ad Sanctum Albinum Rhedonum oppidum memorabili prælio deuiciſſent, ad ſuſcipiendum parandumque bellum adoleſcentem incitarent. Namque viri militiæ dediti & continuis ſuperiorum temporum exercitati bellis, quum parta pace quietem atque otium ferre neſcirent, nouum bellum quo ditari & virtutem oſtendere poſſent, exoptabant. Neque gens alacritatis & peramplæ fiduciæ plena, mirumque in modum dedita regibus ſuis, quibus diuinum quendam animi vigorem ineſſe perſuaſum habent, rege duce quicquam ſibi arduum aut factu difficile fore exiſtimabant.

Peruaſerat quoque in vulgus hominum ex antiquis quorundam vatum carminibus celebris fama, Carolo Gallorum regi maximum totius orbis imperinm portẽdi, illumq. eſſe eius nominis octauum cui Mathematicorum teſtimonio fatum foret, occidentis ſimul atque orientis imperio potiri. Nec deerant qui nobiliſsimum quondam Græcorum imperium quo Mabometes Ottomannus Byzantio capto & cæſo Conſtantino Græcorum imperatore, non multis antea annis occupauerat, ad Gallos pertinere iactarent. Turcæ quoque per eos dies ſubitis incurſionibus Dalmatiam atque eam Illyrici partem quæ Pannonios attingit, direptis atque incenſis pluribus vicis

afflixerant, et iam maius bellum barbarus hoſtis aduerſus Chriſtianos adauctis copiis ac ingenti claſſe comparata, moliri dicebatur: quæ res in Galliam delata multis ſermonibus materiam præbebat. Nam qui pacem oderaot publicam omnium incuriam & ſegnitiem principum incuſabant: futurumque eſſe dictitabant, vt Chriſtiana reſpublica poſtquam omnes Europæ reges priſtinæ pietatis atque virtutis obliuiſcerentur, aliquod inſigne detrimentum acciperet. Nec tantam ſi ab eo hoſte lethale vulnus infligeretur, ad alias gentes, quantam ad Gallos, vel infamiam vel publici decoris iacturam eſſe peruenturam: Quando vni omnium Galli omni tempore rem Chriſtianam aduerſus Barbarorum iniurias peculiari ſtudio protexiſſent. Cæterum quanquam ea tranſmarini belli deſiderio dici viderentur, omnes tamen his de cauſis quas ſuperius attulimus incitati ad inuadendam Italiam, quam prouinciarum opulentiſsimam intelligebant, animos intenderant, quòd prius & conflandum & conficiendum Neapolitanum bellum foret quàm in Græciam aduerſus Turcas liberandis eius prouinciæ populis arma transferrentur. Antonellus quoque Salernitanus princeps, & plerique alii cum eo Neapolitani exules, repetendæ patriæ deſiderio, id bellum, nullius prope negotii fore prædicabant: pluresque populos apud quos ipſi propter factiones non mediocrem obtinerent authoritatem, ſi ſemel in Italia Gallorum ſigna conſpicerent, continuo ab Aragoniis defecturos eſſe pollicebantur. Is erat animorum habitus regia in Aula, quum ad cohortandum atque impellendum regem Carolus Balbianus Ludouici Sfortiæ legatus ſuperuenit, qui vt erat in eo munere admodum paratus non prius ſibi io conſilio cui proceres cum rege ac intimi amicorum intererant de bello diſſerendum arbitratus eſt, quàm ſingulos quos gratia atque authoritate potentes eſſe cognouerat, pollicendo præmia atque docendo quàm facilis ac expedita victoria foret, ad capeſſeodum bellum accendiſſet. Igitur Balbianus quum ſecretò ac palam propenſis animis audiretur, ſæpiusque in Aragonios acerbè inuectus, eos omoium qui vnquam in Italia fuiſſent ſuperbiſsimos & crudeliſsimos tyrannos eſſe miſcendo falſa veris oſtendiſſet, ad extremum in conſilium vocatus, talem babuit orationem. Si quid reges qui haud dubie non hominum conſiliis, ſed deorum immortalium prouidentia & munere, ſupremum generis humani faſtigium conſequuntur, non ingrati neque impii ſuperis debent, te vnum feliciſsime Carole ante omnes, Deo ſummo maximè debere fatendum eſt: Siquidem quum prætextatus penè puer ad imperium acceſſeris, tantus tibi fauor ſola oris indole conciliatus eſt, vt tumultuantes paulo antè, & variis belli motibus excitæ gentes ipſique proceres natura infenſi regibus, quos idem prudens atq. eximiè fortis pater tuus vix armis & multa ſolertis ingeoii arte domuerit, ſtatim vno conſenſu, atque incredibili ſtudio te regem exceperiot, quo maxime tempore & rebellandi, & noua agitandi conſilia ex ipſa morte patris occaſio nata videbatur. Quinetiam dum io citeriores Britannos arma moueres ſecuti auſpicia tua, belloque ſecundiſsimè confecto, prouinciam illam Oceani & fluminum opportunitate opulentam veteri Galliæ imperio adiecerint. Ea res totius Galliæ populos in tui admirationem adduxit: Te externi principes inde ſuſpicere cœperunt, & nunc maxime quum vigere in animo tuo, non regios tantum atque viriles, ſed humana virtute auguſtiores ſpiritus apertè cooſpiciant, te maiori rerum imperio deſtinare noo dubitant. Iamque ſi auſu aperire fata volueris, te Magni Caroli progenitoris tui nomen & gloriam æquaturum polliceotur. Tibi eoim præclara & cooſtans fama hominum, ſacri belli prouinciam decernit, vt Conſtantioopolim vbi maiores tui aliquandiu regnauerunt è manibus immanium barbarorum eripias, atque inde demum profectus ſacroſanctum Chriſti ſepulchrum Chriſtiano nomini vindices: Id de te non vana auguria, reſponſa vatum & antiqua carmiua diuino ſacratorum hominum ingenio conſcripta prænuociant: iubentque te explicare vela, vt quò fata vocant in altum ad quærendos immortalis gloriæ titulos feliciore aura proueharis. Nec quemquam è tota Gallia fore putarim qui te maximi ac opulentiſsimi regni regem veterani inuictique exercitus imperatorem in hoc eximio ſtudio atque incredibili cupiditate ducum & militum, omnes cootinuo terras quas armatus adire volueris, ſecundo victoriæ curſu peruagaturum eſſe non intelligat.

Tran

Tranſiuere aliquando maria maiores tui Galli heroes, aut vltro in Syria, Aegypto, Africa, barbaras gentes quæ nec occidentales quidem populos fama cognouerant, armis petiuere, quum certatim omnes celeberrimis Magni Caroli trophæis ad virtutem accenderentur, & proferre Chriſtianæ religionis terminos ſatis dignam belli cauſam, pro qua & ſuperanda maria longiſsimi tractus, & petendæ alieni cæli regiones forent, dubiis etiam atque incertis rebus exiſtimarent. Quòd ſi hæc animum minime permouent, vt pote quæ ab aliquot ſæculis vti nimis vetuſta, excidiſſe hominum memoria videri poſsint, te profectò vel non vltro inflammarum pulcherrimo ſtudio gerendarum rerum, nec vnquam ignobili ocio defluentem trophæa Bætica vicini regis excitabunt. Is enim Mauro diro hoſte Hiſpania depulſo terram patriã glorioſe liberauit: magna hercle cum laude, ſed quæ minime conferenda videatur, ſi tota Græcia Turcicum nomen expuleris, quod equidem votis pie conceptis facile cedet. Epirotæ enim, Aetoli, & Peloponneſi gentes ſuppliciter opem tuam implorant, vt te authore conſilia repetendæ libertatis audacter explicent, atque obiter fortia arma aduerſus Barbaros conſpectis vexillis tuis expediant. Sed liberandum prius nobiliſsimum Italiæ Regnum ab Aragoniis tyrannis eſſe cenſemus, vt quum illud hæreditario iure Galliæ regibus attributum, à miſerabili ſeruitute in libertatem vendicaueris, continuo ex Apulia vnde breuiſsimus in Epirum & Macedoniam traiectus, legionibus tranſportatis, vi & fama victoris exercitus, ac deorum atque hominum immenſo fauore terribilis, Byzantium recta contendas. Implorant abs te auxilium Calabri, Lucani, Brutii, Samnites, Campani, ceteræque eius regni gentes, quæ quondam Andegauenſium nomen ſecutæ, aduerſo belli exitu, iniquam Fortunæ conditionem ſubierunt. Horum omnium ſanguine ac fortunis Aragonii ſæuiſsimi regnatores, per multos annos ita crudelitatem atque auaritiam expleuere, vt nihil iam præter veteres animos quibus conſtantiſsime ſemper Gallicas partes coluerunt, victis ac miſeris reliquerint. Horret animus recenſere quot proceres, quotque præclaros duces interpoſita fide & ſacramenti religione, in gratiam receptos, quòd antea Gallicarum partium fuiſſent, violato iure non modo hoſpitii, ſed ipſius regiæ menſæ, crudeliter enecarint. Horum porro cadauera tremendum viſu ſiccata & condita odoribus in eo habitu quo uiui fuerant iiſdemque inſignibus exornata adſeruari atque oſtentari ferunt, vt eo execrabili tyrannicæ immanitatis atque perfidiæ exemplo, paria timeant qui ſeruire noluerint. Contra hos ſummè ſceleſtos homines, & quod a vobis viris fortibus niſi indignanter ferri non poteſt, per contumeliam Gallicæ gentis irriſores, gladium feliciter educes. Diis enim ac hominibus inuiſi præpediente ſcelerum conſcientia, nec conſilia in negocio, neque arma opportunè vnquam expediunt. Tibi quoque aderit Ludouicus Sforttia prudentis ingenii authoritate atque opib. clarus, ac in primis decoris tui, & Gallici nominis apprime ſtudioſus. Siquidem vetere ſuo inſtituto, nihil vnquàm amicitia Gallorum antiquius duxit, Franciſci Sforttiæ magnanimi patris veſtigia ſubſecutus, qui Ludouicum patrem tuum, quum ille Gallico tumultu & in multa procerum perfidia penè obrutus ſummis omnium rerum difficultatibus laboraret, & conſilio admodum ſalubri, & quanta potuit pecunia, & veteranis maxime copiis, Galeacio filio duce in Galliam tranſmiſſo, opportuniſsime iuuit. Is igitur ſumma fide ſingularique ſtudio feſſum exercitum quum alpes tranſcenderis fertiliſsimæ prouinciæ copiis recreabit: commeatus paſsim expediet: in Liguria validam claſſem exornabit: non contemnendas copias, ac duces locorum, Italicarumque artium peritos adiunget: & principes Italiæ qui ferme omnes ipſius authoritatem ſequuntur, tibi fœdere vel amicitia conſociabit. Hoc denique opulento fidelique ſocio cuncta facilia ac explorata erunt ad incomparabilem victoriam, cuius vel præcipuum fructum, non in præſenti tantum gloria & commodo ſed in ipſa ſpe ſempiternæ laudis, magnanimi reges poſuerunt. Poſtquam Balbianus dicendi finem fecit, Carolus Gallorum regum more per epiſtolarum Magiſtrum reſpondit, ſe plurimum debere Ludouico Sforttiæ, quòd eo ſtudio atque ea fide Gallorum amicitiam coleret, vti Franciſcus eius pater inſtituiſſet: ob idque ea omnia quæ regiam reſpicerent dignitatem, & ad ſummam Gallici nominis amplitudinem pertinere videren-

tur, amiciſsimè commemoraſſet. Proinde ſe rem integram ad maius atque frequentius concilium eſſe delaturum, vt morem ſuperiorum regum imitaretur, qui vti regni proceres virique prudentes, humanis ac diuinis legibus maturè perſpectis, faciundum eſſe cenſerent, bella iuſtè ſuſcipere conſueuiſſent. Nec multo poſt totius Galliæ concilium apud Turonos indicitur, vbi quum reguli ferme omnes & ſacrati viri ſacerdotiis inſignes conueniſſent, Carolus de ſuſcipiendo bello magnificè diſſeruit, ab his inſtructus qui eius adoleſcentiam regebant, atque obuentura ſibi ex bello ingentia commoda arbitrabantur. Initio autem orationis quum Neapolitanum bellum perfacile in primis, ac honeſto cauſæ nomine ſibi ac vniuerſæ Gallorum genti, maximè decorum fore, multis rationibus oſtendiſſet, ad extremum dixit, ſe non modo villas, prædia, & domos, eorum qui pro hoſtibus haberentur, verum totius regni oppida, vrbes ipſas, ſacerdotia, & præfecturas pro nauata opera amicis ac ducibus eſſe diuiſurum: Se ſolis recepti regni titulis contentum fore: ac mox poſtquam ad certiorem atque ampliorem gerendarum rerum gloriam diuino monitu vocaretur, aduerſus Turcas, traiectis in Macedoniam maioribus copiis, ad vlteriora præmia milites perducturum. Qua oratione Galli omnes, qui verba, habitum, oris effigiem, & cuncta denique religione quadam in regibus ſuis admirantur, facile permoti, regium decretum dictis ſententiis confirmant, mirisque laudibus extollunt: Ipſique ante alios qui ſumma freti authoritate, facile quò volunt dubiorum animos proclinant. Ii tum erant, quos Balbianus aut largitione aut promiſsis accenderat, Stephanus Belcarius à pueritia regio cubiculo aſſuetus, qui nutritii nomen atque inde ſummam conſulendi authoritatem collegerat, & Guliermus Briſſonetus ærarii præfectus, quæſtorumque omnium magiſter, vir calliditatis atque ſolertiæ ſingularis, qui ex humili loco, pertinaci quadam induſtria, diuitias quàm amplíſsimas conſecutus, ad maximos honores, ambitiosè contendebat, quæ omnia ſi bellum foret, ingenio atque pecuniis ſuis confiſus, ſe facile multis de cauſis adepturum arbitrabatur. Horum maximè impulſu regem vel nihil de Neapolitani regni hæreditate cogitantem, ſuſcepiſſe bellum Philippus Argentonus in hiſtoriis Gallica lingua perſcribit. Ceterum id probabat ex ordine militari Petrus Rohanius, quem Gienſem Mareſcalchum vocabant: eo enim nemo ducum regendis exercitibus tota Gallia peritior habebatur: Ideoque primas ſecundum regem imperii partes ceterorum omnium conceſsione ſibi deberi intelligebat. Hos quoque pleno aſſenſu Petrus Borbonius ſummæ claritatis regulus ſequebatur, haud vana ſpe ductus totius Galliæ adminiſtrandæ, quòd diſcedente in Italiam rege cuius ſororem in matrimonio haberet, propter affinitatem in Gallia cum imperio haud dubiè eſſet permanſurus. Ceteri erant Gilbertus Monpenſerius, Ludouicus Ligninus, Eberardus Obigninus, & duo germani fratres Perſiuus atque Palicia, viri egregiè fortes, qui primos honores in exercitu, atque vrbium & regionum præfecturas ex regia liberalitate ſibi deſtinabant. Itaque bellum in proximum annum decernitur, vt eo temporis ſpatio exornari Gallicus equitatus, pedeſtres copiæ acciri ex Heluetiis atque Germanis, parari claſſes, & quod ſummum in negotio momentum habebat, vt finitimi reges conciliari, & fœdere adiungi poſſent: ne illi diuerſas Galliæ prouinciæ partes, ſolitis nudatas præſidiis, atque ob id iniuriæ atque periculo expoſitas, ab Hiſpania vel Germania inuaderent. Siquidem cum Maximiliano iuſtæ grauesque inimicitiæ intercedebant. Nam Carolus paucis antè annis Margaritam Maximiliani filiam apud ſe in Gallia ab incunabulis enutritam quanquam ſuauiſsimis moribus atque inſigni forma præſtantem, repudiarat, vt Annam Franciſci citerioris Britanniæ reguli filiam, quæ Maximiliano deſponſata fuerat, vxorem duceret, quòd per eam dotis nomine ſubactæ nuper, neque adhuc ſatis pacatæ Britanniæ citerioris imperio potiretur: adeo vt Maximilianus, duplici contumelia affectus propter acerbiſsimarum offenſionum magnitudinem in tam iuſto atque inexpiabili dolore nunquam eas iniurias memoria depoſiturus eſſe videretur. Verum Ludouicus Sfortia qui per eos dies Blancam Ioannis Galeacii ſororem Maximiliano in matrimonium collocarat, & cum eo Heluetiorum legati qui magnam apud vtrunque regem authoritatem obtinebant, omnem eorum controuerſiam compoſuerunt:

poſuerunt: quum Carolus remiſſa in Germaniam puella, & reſtitutis dotalibus oppidis cum multo verborum honore Maximiliano ſatiſfeciſſet: Atque in excuſationem inhumanioris facti ſe non regia libidine aut ſuperbia inductum, ſed impulſum temporum ac bellorum neceſsitate, ad eas nuptias deſcendiſſe fateretur, vt prouincia illa tantæ opportunitatis ad arcendas Britannorum claſſes, pro qua toties cruentè admodum decertaſſent, redemptis eo coniugio prouincialium animis, priſtinæ quieti redderetur. Sfortia quoque Cæſarem monebat, ne cum Gallo in ea temporum conditione, vanas & nihil profuturas ſimultates exercere vellet: quando omnibus rebus imparatus illum iam tranſcendentem Alpes in Gallia non eſſet retenturus. Futurumque eſſe ſi pertinacius pacem abnueret, vt Gallus in Italia victor, auream coronam & ſceptrum Romani imperatoris inſignia, quæ poſt Carolum cognomento Magnum Germani proceres adepti fuiſſent, ab inermi vel inuito pontifice ſibi repetendam arbitraretur. Quibus de cauſis Cæſar non ſolum iniurias in præſens diſsimulauit, verum etiam fœdus atque amicitiam cum Gallo palàm iniuit. Quæ res ſicuti omnium opinionem fefellerat, ita mox Aragoniorum conſilia magnopere perturbauit, quum illi Tranſalpinam pacem Italici belli & cladium ſuarum initium fore prouiderent. Fœdere cum Maximiliano Cæſare, Germaniſque percuſſo Carolus ad Hiſpanum regem, vt cum eo amicitiam pacemque firmaret, ſe conuertit: quoniam apparebat Ferdinandum eius animi atque prudentiæ regem, Aragonios conſanguineos ac gentiles ſuos in eo diſcrimine minime deſerturum eſſe, nec vtique paſſurum Gallos, qui aliquando etiam Siciliæ rebus inhiaſſent, potiri Neapolitano regno, vnde mox anguſtiis eius freti facilè ſuperatis, facultas inuadendæ inſulæ præberetur. Ceterum Ferdinandus cuius tale ſemper ingenium fuit, vt præſentia commoda quæ à certa rerum occaſione oſtenderentur, omnibus aliis ſuis rationibus anteponendas eſſe cenſeret, neque pacem neque fœdus detrectauit, modo oppida quæ de Hiſpanis Galli obtinerent, ſibi gratuitò redderentur. Tenebant enim Perpennianum ditiſsimam vrbem in ipſo Hiſpaniæ aditu, quà Pyrenæi montes ſupra Salſulas Narbonenſe littus attingunt, & cum eo Ruſcinnonenſem agrum, opulentis pluribus caſtellis florentem, quæ ad Gerundam & veteres Emporias ſpectant. Ea omnia à Ioanne patre multis antè annis Ludouico vndecimo oppignerata fuerant, quum ille aliter Celtiberico bello in ſumma rei pecuniariæ difficultate conſtitutus, Caroli filii, qui à ſe patre regeque cum multo maxima nobilitatis parte deſciuerat, vim atque impetum ſuſtinere non poſſet. Verum Ioannes Gallorum pecuniis atque auxiliis opportunè adiutus, belloque ex ſententia confecto, quum poſt aliquot annos collecta atque oblata Gallis ea pecuniæ ſumma, oppida redimere vellet, ſurdas Ludouici aures ſemper inuenit, qui opportunitate eius regionis longè maxima captus, parum ſyncera fide, veteris pacti conditionem, quo minus ea reſtitueret, multis iuris cauillationibus inuoluebat. Vnde poſtea Ioannes & Ferdinandus filius quòd ſæpius legatos ad repetendas res ſuas fruſtra miſiſſent, ad arma deſcenderunt. Sed ea res parum feliciter armis tentata eſt, ita vt Ferdinandus tum Bæthico defunctus bello, quo tantum ſibi nominis in re militari vindicarat, valido aduerſus Gallos exercitu comparato, ea mox repetiturus eſſe videretur. Ergo dum Galli omnes Italici belli cupidine deflagrarent, & Carolus retentorum contra ius oppidorum infamia permotus Perpenniano ceteriſque oppidis inſigni liberalitate decedendum eſſe decreuiſſet, omnis cum Hiſpano controuerſia ſublata eſt: Fœduſque ſolenne ictum, quo Ferdinandus ac Eliſabella vxor nihil ſe interea dum à Gallis in Italia bellum aduerſus Aragonios gereretur, hoſtile molituros eſſe iureiurando promiſerunt. Ceterum Perpenniani aut ſtolidè aut certe nimis properè reſtituti, grauis inuidia perſtrinxit Stephanum Petitium, inter præcipuos conſiliarios notæ auaritiæ quæſtorem: Sed & hac pariter arſit Amboſius Albienſis cucullatus, profeſsione ſanctitatis à confeſsione criminum Ludouicum regem expiare ſolitus: quod vtrunque rex Hiſpanus ſingulis lagenis ſignato auro pro vino repletis callidè corrupiſſet, vt adoleſcentis regis animo religionem incuterent, conteſtando ſcilicet eum impiè facturum, niſi manes patris apud Tartara cruciatos eo atroci piaculo exolueret; quoniam morientis Ludouici ſuprema voluntas excepta piis alloquiis fuiſſet, vt Perpennianum tanquam malè

partum, veteri domino redderetur. Per hunc modum Hiſpaniæ atque Germaniæ regibus in amicitiam receptis, quum nihil ſibi ab Henrico Britanniæ rege, qui nuper eius beneficio & Gallicis armis memorabilem de Riccardo rege victoriam & Britanniæ imperium fuerat conſecutus, in Gallia timendum arbitraretur, tentandos ſibi atque explorandos Italicorum principum animos exiſtimauit. Itaque mittitur Venetias Philippus Argentonus, qui hiſtoriam Gallica lingua ſcitè conſcripſit, vt Senatum ad ineundam ſocietatem, & bellum communi conſilio aduerſus Aragonios gerendum peramplis propoſitis conditionibus inuitet. Ad Alexandrum verò pontificem Eberardus Obigninus vir Scotus è Stuarda regia familia bello illuſtris deſtinatur: qui ex itinere Ioannem Bentiuolum, Herculem Ateſtinum, Petrum Medicem, Pandulphumque Petrucium conueniat, aditiſque ſingulis vrbibus, qui nam hominum animi, quæ vrbium facultates, & quæ demum itinera in Alpibus forent, colluſtrando cuncta oculis diligenter exploret. Veneti, qui ex aliorum ruina atque incommodis tantum imperium magna ex parte condiderant, & ipſas ſemper maturis temporibus gerendi belli occaſiones captando, atque alienæ fortunæ circumſpectando euentus, res ſuas amplificare didicerant, reſponderunt; ſi rex Gallus in Italiam tranſiret, & Aragonios bello perſequeretur, ſe pro vetere amicitia, quæ ſenatui cum ambobus regibus eſſet, neutris præbituros auxilia, & ab omni prorſus contentione abfuturos. Quoniam & ſibi terra marique paranda arma aduerſus Turcas forent, qui proximè peracerbam Dalmatiæ atque Illyrici populis cladem intuliſſent, & tum maximè terreſtribus copiis in Græcia coactis, & claſſe deducta, inſulis & vrbibus, quas in Peloponneſo atque Aetolia tenerent, Chriſtianis inteſtino bello implicitis, imminerent. Porrò Bentiuolus qui eo tempore Ludouici iuſſa faciebat, & Hercules omnium Ludouici conſiliorum particeps, atque vnus ante omnes Gallici belli concitator, Obignino amicam fidelemque operam obtulerunt, ſed id Hercules aliquanto prolixius, quòd per Carolum, ad quem iam Ferdinandum filium amicitiæ obſidem in Galliam miſerat, ſi ſemel Italia iuſto armorum tumultu quateretur, peninſulam Rodiginam de Venetis recepturum ſe confidebat. Florentiæ autem Petrus Medices, quum eum Obigninus deprecando ne veteris neceſſitudinis, quæ Mediceæ familiæ & Florentiæ ciuitati cum Galliæ regibus ſemper extitiſſet, obliuiſci vellet; atque etiam non obſcurè bellum comminando, in partes traducere conaretur, negauit ſe ulla denunciatione periculi fœdus eſſe violaturum quod Laurentius pater, Florentinuſque ſenatus antiquitus cum Aragoniis regibus percuſſiſſent: Propterea non debere ſibi ſuccenſere Galliæ regem ſi iuſiurandum coleret, fidemque ſeruaret: qua violata, non mediocre rerum ſuarum periculum eſſet aditurus: Quando in tanta propinquitate Aragonii ad vlciſcendam iniuriam, vti ſuperioribus temporibus feciſſent, inferre arma, atque omnem Ethruriæ ſtatum perturbare facile poſſent. Senenſes rem Gallicam omni ope ſe adiuturos eſſe dixerunt: ceterum non prius ex tuto ſe poſſe profiteri Gallicas partes, quàm validam Gallorum manum in Ethruria conſpicerent, ne ipſi propterea imparati, opportunique iniuriæ, à Florentinis æternis hoſtibus ſuis opprimerentur. At Romæ Obigninus veteri legato adiunctus in ſenatu grauiter expoſuit, quo iure Carolus repetendum ſibi armis Neapolitanum regnum iudicaret: & ſubinde Pontificem patreſque hortatus eſt, vt amicitiam potius quàm vim Gallorum experiri vellent: qui omni tempore Chriſtianæ religionis antiſtites cum ſumma veneratione coluiſſent: adiecitque magni intereſſe ad augendam ſummi pontificis dignitatem exturbari Italia impios & execrabiles tyrannos, qui toties pontificum & ſacroſancti eius ordinis tranquillitatem nefariis armis uexauiſſent. Erant uaria hominum ſtudia: Cardinales proceresque Romani, qui priuatæ libidini & factionibus ſeruiebant, in diuerſas partes trahebantur. Ipſe Pontifex ancipiti ſuſpenſus cura, quando in pari ſpe, & æquali metu conſilia malè explicentur, in incerto habebat, Gallis ne faueret, an Argoniorum amicitiam ſequeretur. Timebat potentiam propinqui præualidique regis ſi hoſtis foret, qui paucis antè annis caſtra ad ipſa uſque Romana mœnia promouiſſet: perhorrebat ex aduerſo Gallica arma, quæ ſine confuſione

rerum

rerum omnium in Italiam euocari non poterant. Quibus de cauſis vir eruditus artificio ſimulationis, modo harum modo illarum partium legatos alia palàm alia ſecretò mentiendo ac pollicendo, ipſa ſpe ineundæ ſocietatis mirificè diſtinebat: ita tamen vt multi eum ad Aragonios inclinare manifeſtè ſentirent, & ſi quid propenſius vel apertius in cauſa Gallorum diceret aut faceret, id eo ſimulante fieri arbitrarentur, vt anxiis & dubitantibus Aragoniis, amicitiam ſuam grauioribus impoſitis conditionibus venditaret. Interea fama grauior indies ac ingens ſimul cura de aduentu Gallorum Aragoniis creſcebat. Nam Venetos quos multis legationibus ac precibus ad prohibendos Italia Gallos fruſtra fatigabant, in vetere ſuo conſilio, vt alienæ fortunæ euentum extra belli diſcrimen poſiti ocioſè deſpectarent, permanſuros eſſe didicerant. Nec Cæſar & Ferdinandus Hiſpanus qui cum Gallis pacem pretio pepigiſſent, quicquam opis vel extremis etiam eorum caſibus allaturi videbantur. Quibus de rebus Ferdinandus per eoſdem Gennarios, & nouiſsimè per Camillum Pandonium excellenti dignitate atque ingenio virum, qui ad Carolum in Galliam mittebatur, Ludouicum aggreſſus eſt, vt aliqua conditionum æquitate propoſita molliendo eius animum, ac ſuæ erga eum futuræ fidei obſides pollicendo, orientis flammæ initia, propter quam omnia mox circùm exarſura crudeli incendio forent, reſtingui poſſent. Poſtremò quum neque Gennarii neque Pandonius hominem inſanis conſiliis pertinacius inſiſtentem expugnare vlla ratione potuiſſent, ipſe triremibus vltro in Liguriam atque inde Mediolanum ad exorandum placandumque eum proficiſci cogitauit, maturaſſetque eò, & fortaſsis alloquio atque induſtria communes clades, quæ Italiæ fato deſtinabantur, auertiſſet; niſi amici filiuſque Alfonſus ſenem ſeptuagenarium tenuiſsima valetudine, & ſuper hæc grauibus affectum curis, hyberno mari minime committendum eſſe cenſuiſſent. Nec multo pòſt idem Pandonius poſtquam Mediolani cuncta improſperè tentata fuerant, cum ampliſsimis ad componendam controuerſiam mandatis ad Carolum in vlteriorem Galliam profectus eſt. Eorum ſumma erat Ferdinandum omneſque Aragonios fœdus quod ſibi cum Ludouico eius patre antiquitus ictum fuiſſet, omni tempore ac difficillimis præſertim illis tempeſtatibus, quibus totius ferme Galliæ regulorum conſpiratione periculosè admodum fuiſſet iactatus, ſanctiſsimè coluiſſe; neque vllas poſtea interceſsiſſe iniurias, quibus à vetere amicitia diduci alienarique debuerit. Propterea iniquum ſibi admodum videri quòd contra ſe arma pararentur, quando ipſe nullo indigniore facto dictóue amicitiæ iura violaſſet. Quòd ſi augendi imperii cupiditate inductus, aliquod ſibi Neapolitano in regno, quod Aragoniis multis iam pontificum decretis eſſet adiudicatum, ius eſſe arbitraretur, paratum ſe iure potius quàm armis diſceptare, ac protinus reiecturum ad arbitrium pontificis regnum ipſum; vt ab eo tanquam æquiſsimo maximéque prudenti arbitro ſine vlla perturbatione humani generis omnis controuerſia finiretur: Se tum vel aduerſum diiudicatæ litis euentum æquo animo laturum eſſe, paternoque ſe imperio continuo deceſſurum, ſi iure ac legibus iuberetur. Quòd ſi antiquiſsimum quodque tempus reſpicere, ac ob id incerti Martis fortunam omnino periclitari vellet; Aragonios neque bellum deprecari neque magnopere Gallorum arma formidare, qui in Italia toties & pro ea ipſa cauſa, illatis iniuſtè bellis, infelices exitus habuiſſent. Sed Carolus, qui iam ſibi cuncta quæ armis aggrederetur omnino ceſſura eſſe in animum induxerat, Pandonium fruſtra plures dies in aula verſatum, atque exponendæ legationis poteſtatem ſibi fieri demiſsè poſtulantem, inauditum dimiſit, omneſque Neapolitani generis negotiatores intra certam diem decedere Galliæ finibus iuſsit. Pandonius tamen poſtquam regiis excluſus foribus neque officio neque ſibi, vti negotii magnitudo flagitare videbatur, ſatisfacere poterat, apud proceres cunctoſque eius aulæ ordines querendo ſe contra gentium conſuetudinem non admiſſum, concionari in coronis hominum cœpit, oſtentando vtilia & decora Gallis de pace mandata, quibus nomen rex ſuus ſubſcripſiſſet, ac Deos regiæ voluntatis teſtes inuocando, teſtandoque non ſuam fore culpam, ſi pace turbata cum multa cæde hominum diuina atque humana permiſcerentur: ac obiter, vt erat plane diſertus, monen-

do Gallos ne adeo incautè Ludouico ſalutem atque exiſtimationem ſuam credere vellent : Illum eſſe fluxa ac temporaria fide, qui propriis magis commodis quàm alienæ gloriæ vel amplitudini ſtudere didiciſſet: Neque eum etiam propter multiplicis affinitatis neceſsitudinem Aragoniis, ſi certiora eorum rebus atque Galliæ à vi Gallorum pericula imminerent, eſſe defuturum: Ipſumque ac Venetos ſimul paſſuros nunquam vt Gallus deuictis hoſtibus rerum in Italia potiatur. Venetos enim cum eo qui vnà animos haud obſcurè conſociarint, tantummodo experiri cupere & procul videre quantum Aragonii duces virtutis atque animi, quantum veteranus eorum exercitus vigoris ac diſciplinæ aduerſus ingruentium Gallorum impetum ſint habituri. Ceterum quum Mars diu incertus in alterutram tandem partem inclinauerit, ipſos ſtatim ex occaſione conſilia ſua plena calliditatis inclinatæ Fortunæ applicaturos: vt quum vtrunque mutuis incommodis defatigatum attritumque conſpexerint, ipſi potentes atque integri, ambobus, quas voluerint belli & pacis pro libidine leges imponant. Poſtremò annales ſuos Galli euoluerent, & quot inſignes clades omni tempore in Italia ipſorum exercitus accepiſſent intuerentur: ac demum illud quod omnium ſermone vſurparetur, verum eſſe diſcerent, Gallorum corpora fato quodam Italiæ, veluti propriæ ac gentilitiæ ſepulturæ demandari. Interea Alexander pontifex quum ſæpe antea, Galliſne, an potius Aragoniis fauendum foret, Cardinales conſuluiſſet, & tum maximè Aſcanius Sfortia pro Gallis, contrà verò pro Aragoniis Franciſcus Picolhomineus Senatus princeps, patribus diductis, ſummis vtrinque ſtudiis contenderent, ad extremum pro Aragoniis ſtare conſtituit: Ratus ſe priuatis ſimul ac publicis rebus ea inclinatione conſulturum: quoniam Aragoniorum liberalitate mediocres adhuc filiorum ſuorum fortunas, ad ampliorem ſtatum perducere, & tueri pontificii nominis, ipſiusque Italiæ dignitatem, aduerſus infenſiſsimam gentem, vtile ſibi in primis, ac demum apud omnes honorificum arbitrabatur. Nec multo pòſt Ferdinandus curis & morbo prægrauatus diem obiit, ſtatimque Alfonſus iuſtis regali pompa defuncto patri perſolutis, ad imperium euectus eſt. Auditæ inſuper gratulantium principum legationes, quæ vndique officii cauſa Neapolim coibant. Regni proceres ſacramento adacti, luſtratæ copiæ, ingentes pecuniæ mulctatis acerbiſsimè populis toto regno exactæ, & cuncta demum quæ terreſtri maritimoque apparatui conducere videbantur, ſumma cura, & ſingulari celeritate adminiſtrata: Miſſuſque ſubinde Virginius Vrſinus ad Alexandrum, qui leges conditioneſque renouandi fœderis coram pertractaret. Idemque Pandonius Camillus, qui dudum è Gallia redierat ad Baiazetem Turcarum imperatorem deſtinatus, qui doceret quales quantique Gallorum apparatus, qui eius gentis animi, quæ decreta regis ad inuadendam Macedoniam eſſent, hortareturque barbarum regem ad tranſmittenda auxilia, quando vna ea ratione, & tum & in poſterum Macedoniam ac Epirum omni periculo eſſet liberaturus. Quòd ſi Calabriæ & Apuliæ oram, quæ proculdubio Græciæ & Conſtantinopolitani imperii munimenta forent, occupari ab validiſsimo communi hoſte pateretur, ipſum ſerò aduerſus victores Gallos, qui continuò in Græciam eſſent traiecturi, conſilia atque opes ſuas oppoſiturum. Poſtulabat Alfonſus ſena milia peditum & equitum, quæ ipſe dum hoſtis in Italia foret, liberali ſtipendio eſſet aliturus. Erat enim præcipuus Turcarum virtutis admirator, vt qui paucis antè annis Hydruntino bello, & mox ad Velitras iuſta in acie eorum diſciplinæ ac fortitudinis periculum feciſſet. At pontifex ob eas cauſas quas ſuprà memoraui, & cohortantibus maximè Florentinis, cum Alfonſo his conditionibus fœdus percuſsit, vt ipſe Aragonios, Florentinoſque, illi vero pariter pontificios fines, ſi bellum ingrueret, certis auxiliis tuerentur. Gothifredo item Borgiæ Carinulæ principatus dono datus, cui & Alfonſi filia obſcura matre genita nupſerat : Franciſcus verò Candianus magno cum ſtipendio regiæ adſcitus militiæ. Ii pontificis filii erant, qui tum ex paterna fortuna ad inſigne opum atque potentiæ faſtigium nitebantur. Alfonſus quoque paucos poſt dies coronam, ceteraque Neapolitani imperii inſignia à pontifice impetrauit, miſſuſque Neapolim magno comitatu Ioannes Borgia cardinalis, qui celebri pompa, & ſacratis de more peractis diademate regem inſigniret, reclamantibus

Gallorum

Gallorum legatis, qui pontificia conceſsione præiudicari ſibi in ea ambigui iuris controuerſia querebantur. Interim Alexander atque Alfonſus, vt Caroli conſilia diſturbarent, Gallorumque imperum, qui iam omnes ab inſita eorum animis belli cupiditate ad ſuperandas Alpes incitabantur, aliqua ex parte retardarent, idoneos homines in Galliam miſerunt, per quos ſecretò primores regiæ aulæ, ſingulis præmia pollicendo, ad impediendam aut differendam expeditionem inducebant: Briſſonettoque in primis roſei galeri dignitatem affectanti, ſi operam ſuam præſtaret, ſyngrapha cum breui epiſtola in fidem tranſmiſſa, eius inſignis ſacerdotii honor oblatus eſt. Nec defuere viri militares, qui iam præcipiti æſtate id bellum in proximum vernum tempus differendum eſſe dictitarent. Nanque partim largitione corrupti, partim occultis æmulis ſimultatibus, voluntates facilè commutabant. Aliqui etiam ſtudio contradicendi, qui morbus ducum omnium maximè peculiaris eſt, pleraque vera aut vero proxima ſuadendo, æmulorum authoritatem comminuere atque obſcurare nitebantur: In his erat Aurantius princeps, Miolanius regulus, & ante alios Philippus Dechordes militaris prudentiæ nomine facile primus, qui accurata oratione omnes eius belli difficultates explicando grauem in Italia autumnum his fore diſſeruit, qui ſubitò è ſaluberrimis Galliæ regionibus, Alpes tranſirent, hyeme autem Apenninum tormētis curulibus inacceſſum & penitus inſuperabilem, omneſque Togatæ Galliæ, vel Ethruriæ vias perpetuo luto impeditas & inextricabiles, maioreſque aliquanto quàm ipſi putarent Alfonſi opes, quum in Italia forent, inuenturos: Florentinis præſertim atque pontifice adiunctis: qui animis, ditioniſque finibus coniuncti, ſummas haberent expediendæ pecuniæ facultates, & maximam Italiæ partem obtinerent. Nec ſatis ſibi ad ſecuritatem Gallici exercitus exploratas videri Venetorum voluntates, qui ſe in neutram inclinaturos partem fallaci quadam ſpecie quietis profiterentur, & arma tamen interim tenere, nec publicam fidem vllis certi fœderis legibus obligare vellent. Ludouicum quoque Sfortiam è commodo ſuo latebroſis ſemper inuolutum conſiliis, qui tantopere ad profectionem maturandam regem accenderet, nihil magis exoptare quàm Aragoniorum opes ſibi admodum formidabiles alieno periculo attritas labefactataſque conſpicere. Ceterum hominem peracutum ac inſidioſum, confirmatis rebus ſuis circunſpecturum bellici motus euentum; & Gallos, ſi ita caſus ferret, iam demiſſos in vltimam Italiam, non modo deſerturum: ſed (quod Dii prohiberent) nouis occultiſque conſiliis & palàm armis oppugnaturum. Ea enim eſſe Italorum principum ingenia, vt externis nationibus, & ante alias Gallis, quas natura implacabili odio proſequantur, facillimè fidem fallant. Debere eſſe documento Gallis omnibus tria bella ſuperioris tempeſtatis cum ſummo detrimento ſuſcepta, quum Galli vltro inuitati a factioſis Italiæ populis, ad Alexandriam, & aliquanto poſt ad Boſcum, & poſtremò ad Genuā, dolo potius quàm virtute ſuperati, Italicæ crudelitatis atque perfidiæ funeſtam admodum importuno aduentu ſuo memoriam reliquiſſent. Proinde Gallici imperii decus, ipſiuſque regis, & totius Galliæ nobilitatis ſalutem, incertæ fidei Italorum principum non eſſe committendam videri. Id vero ſe è republica, dignitateque magnanimi regis exiſtimare, ſi in Sfortiam arma conuerterentur, atque eo pulſo, Mediolanenſe imperium, vti iura poſtularent, Ludouico Aurelianenſi attribuerent. Tum enim Venetos, aut vi, aut voluntate in belli ſocietatem conceſſuros. Mediolanum enim totius Italiæ arcem eſſe, vnde ipſi comparatis tuto amplioribus copiis, & de Neapolitano regno, & de tranſmarinis etiam imperiis cogitare atque decernere poſſent. Allobrogum Salaſſorumque Regulos, qui Sfortiæ infenſi eſſent, in Subalpina regione, commeatus atque omnis generis auxilia cupidiſsimè præbituros: & ſatis ſuperque validas eas fore copias quæ tum in Gallia paratæ coactæque eſſent, ad conficiendum intra autumni tempus Mediolanenſe bellum. Adepta vero victoria, fertiliſsimis in vrbibus hybernaturos milites, atque inde eos omnibus rebus inſtructos, externoque inſuefactos cælo, ad prima veris ſigna, melioribus auſpiciis, nullo metu ſuſpectandæ ſocialis perfidiæ, quo voluerint penetraturos. Hæc apud regem in conſilio, & paſsim in Regia domo & frequentioribus procerum conuiuiis, ſumma dicendi libertate diſſerebantur. Nam Ludouico Aurelianenſi qui poſtea regnum Galliæ & Mediolanenſe imperium adeptus eſt, complures ingen-

Alexandri pontificis conſilia ſe vehementer turbaturum arbitrabatur. Siquidem plerique è patribus non deerant qui eum vitio creatum dicerent, & propterea quod ſacroſanctum eius dignitatis faſtigium ſibi pretio quæſiuiſſet, veluti damnatum ambitus lege, omnino gradu pellendum eſſe iudicarent. Igitur Iulianus, vti erat inquieto vehementique ingenio, apud regem ac proceres pontifici atque Alfonſo cunctis artibus odium inuidiamque conflare, conciliare eis bellum, victoriam terra marique perfacilem fore polliceri, ac demum qui militiæ vſus in Italia, quæ conſilia & facultates ſociorum atque hoſtium eſſent, earum tum rerum imperitos & rudes Gallos ſigillatim perdocere contendebat. Ipſe vero Ludouicus iam ſupra quingentos grauis armaturæ equites ad ſigna vocauerat. Genuæ ſex triremes, quatuorque trium milium amphorarum onerarias naues tormentis armiſque inſtruxerat. coegerat vndique pecuniam ad ſupplenda Gallorum ſtipendia, & magnam vim omnis generis commeatus, qui terra marique diuturno etiam bello ſufficerent, in opportuna loca contulerat. Romæ quoque per eos dies ab Aſcanio cardinale atque Obignino Proſper & Fabritius Columnæ, & è Sabella gente, Vrſiniſque aliquot obſcurioris nominis duces, itemque Ioannes Rouerius Iuliani cardinalis frater, cum ſingulis equitum turmis Regio Sfortianoque ſtipendio addicti: Ceterum iuſsi non prius oſtentare arma, aut Gallicarum partium nomen profiteri, quàm Oſtiæ vel Neptuni ad Antium regia claſsis appropinquaret, ne ipſi interea, ſi ſtudium ſuum nudarent, à pontifice atque Aragoniis, quorum copiæ iam inſtructæ in conſpectu erant, opprimerentur. Sed dum Columnii in Vrbe & in Latio præſertim, vbi eorum ſunt clientelæ, ſecretis admodum ſtipendiis equites conducunt, & denique omnia in aduentum Gallorum ad mouendum bellum diſsimulanter parant, Alexander ad oppugnandam Oſtiam Nicolaum Vrſinum Petilianum miſit: tenebatur enim Iuliani præſidio, ſummamque habebat opportunitatem ad ſuſcipiendas Gallorum claſſes, vrbemque ipſam obſeſſo ac intercluſo mari, fame & multarum rerum inopia ſubigendam. Perſtitere aliquandiu in fide præſidiarii, quum Petilianus maioribus tormentis arcem continenter oppugnaret: Verum mox vrgenti vitæ periculo adducti, ea conditione arcem dediderunt, vt ſenatui patribuſque publicè cuſtodienda, donec Iulianus ad officium rediret, traderetur. Verum non multis interpoſitis diebus eadem arx, quæ multo militum labore parta fuerat, dolis atque auſu duorum militum recepta eſt, qui ab Aſcanio ac Proſpero haud dubiè ſummiſſi, ſimulata amicitia cuſtodem arcis in lectulo quieſcentem comprehenderunt, & Columnios milites ex condicto ab oppido ad arcem conuolantes præſidiariis perterrefactis introduxerunt. Vnde poſtea tantis incommodis rem Romanam atque ipſum pontificem Guerra Monaldus affixerit. Conatus eſt Alexander, qui eam iniuriam doloremque animo ſuſtinere non poterat, Oſtiam ſuis quoque artibus recuperare, Aſcanio & Proſpero ſub ſpecie componendarum rerum fide data in Vrbem euocatis, atque his continuò in Hadriani molem coniectis. Verum illi paulo poſt carcere ſunt emiſsi, quum ob violatam fidem auxilia à Diis ac hominibus. & præſertim ab aduentāte Carolo per Ludouicum Sfortiam implorarent. Iiſdem ferme diebus Alfonſus vt coram de bello conſuleret ad pontificem, qui tum in Tyburti ad vicum Varronis ſeceſſerat, cum duabus expeditorum equitum alis peruenit. Affuere concilio Florentinorum legati, cardinaleſque omnes, præter eos qui Aſcanium ſequuti Gallicis rebus fauebant. Ferunt Alfonſum, quum pro ſe fortiter & magnificè, tum pro Italiæ ſalute prudenter atque diuinè peroraſſe: omniumque animos eius oratione ita eſſe permotos, vt pontifex nulla interpoſita dubitatione, non modò bellum quod ingrueret conſtantiſsimè ſuſtinendum, verum hoſtes audaciore conſilio illatis vltro armis præoccupandos eſſe decreuerit. Erat apud Alexandrum Paulus Fregoſius cardinalis Genua ab Adurnis pulſus. Is per Hybletum Fliſcum clienteſque ſuos & nobiles aliquot Fregoſiæ factionis ciues, qui Adurniorum potentiæ infenſi erant, ſe Genuam eiectis Adurniis occupaturum pollicebatur, ſi ante Gallicarum nauium aduentum, ac priuſquàm Sfortianæ triremes plane exornari, vel maiora præſidia terreſtri itinere ab vlteriore Gallia Genuam adduci poſſent, ipſi expedita claſſe in Liguriam aduolarent. Fore etenim vt ad primum Aragoniæ claſsis aduentum, cuncti interioris Liguriæ populi, ipſique Genuenſes metu aut voluntate ſtudia commutarent. Nec aliam po-

ſtea Gallos gerendi belli rationem inuenturos, ſi Genua ceteriſque peropportunis Liguriæ portubus excluderentur. Itaque Alfonſus Neapolim reuerſus Ferdinandum filium, in quo mirifica indoles militaris virtutis eminebat, terreſtribus copiis: Federicum vero fratrem toti maritimo negotio præfecit. Ceterum Petilianus, Alfonſus Daualus Piſcariæ Marchio, & Ioannes Iacobus Triuultius, qui tum peregregii duces erant, & poſtea omnibus bellis cum ſumma imperatoriæ virtutis laude claruerunt, Ferdinando attributi ſunt, vt alacriores eo iuuene ſpiritus maturo conſilio temperarent. Is è Campania per Marſos & Sabinos Apenninum tranſgreſſus, adiunctiſque ſibi in Vmbria pontificiis aliquot turmis per Aemiliam in Fauentinum agrum, vt inde Ciſalpinæ Galliæ fines inuaderet, contendit. Porrò Federicus è Baiano ſinu cum triginta quinque triremibus, & quatuordecim onerariis multiſque minoribus nauigiis profectus, leniſsimis vſus tempeſtatibus, Liburnum, quod olim fuit Labronæ ſtatio, citra Arni oſtium peruenit. Affuere illi Petrus Medices, legatique Florentini, & magna pars ciuitatis ſtudio viſendæ claſsis eò prouecta, certatumque eſt hinc inde liberalitate atque modeſtia. Ceterum repletis omni rerum copia naualibus ſociis, quum ſecundi perflarent venti, claſsis Liburno educta, in Lunenſem oram curſum tenuit. Erat in conſpectu Portus Veneris oppidum, quo ſi poriretur Aragonius, alios poſtea eius oræ populos paruo negotio in ditionem eius conceſſuros apparebat. Id in faucibus Lunenſis portus ad læuam poſitum eſt, contra eam inſulam quæ portui obiecta ab ipſo memorabili Veneris templo, ſummam olim amœnitatis & religionis famam obtinuit. Hinc ſinus ipſe admirabili flexu latiſsimè introrſus aperitur, panditque ſe ad latitudinem quadraginta ſtadiorum, ac demum curuatus in plenum orbem, ad portum Erycis & Coruum Lunæ promontorium extenditur, minores paſsim portus, & tutas vbique ſtationes efficiens, multis procurrentibus in mare apricis collibus, quos frequentes riui altioribus delapſi iugis, & nemoroſæ paſsim valles, amœniſsimo quodam naturæ ordine diſtinguunt. Medio in ſinu Spedia eſt, oppidum piſcoſum ac amabili vino maximè nobile. Ad dextram autem non longè ab oſtio Macræ amnis, Erycis vicus, traiectu admodum recto Veneris inſulam, atque ipſum portum contrà reſpicit, ab eo qui in Sicilia eſt Eryx haud dubiè cognominatus. Igitur Federicus ad tentandam oppidanorum fidem Fregoſinum Pauli cardinalis filium Aloyſiumque Rapollum conſiliarium ſuum ſingularis induſtriæ hominem in oppidum præmittit, qui eos ad deditionem faciendam, & Fregoſios, quarum partium nomen ipſi naturali ſtudio colere conſueuiſſent, portu atque oppido recipiendos adhortentur: ac moneant ne inani & mox nihil profutura pertinacia in ſummum periculum, quod à validiſsima claſſe ſtatim immineret, ſe ſe ac fortunas ſuas deuocare vellent. Præerat oppido Balbus qui è Ciſalpina Gallia tranſuerſis Apennini iugis, eò cum delecta peditum manu ſingulari celeritate conuolarat. Quum paulo antè Ludouicus ad famam Aragoniæ claſsis, ſingulis tutius oræ oppidis opportuna præſidia diligenter impoſuiſſet. Is oppidanorum fidei & virtuti militum confiſus, reſpondit eam eſſe omnium Ligurum conſuetudinem, vt nunquam in poteſtatem vnius principis uoluntate concedant, quàm diu illi ſint incolumes, qui rerum Genuæ potiantur. Quòd ſi externa ui aut aliquo ciuium tumultu accidat, ut præſentium rerum ſtatus perturbetur, ipſos tum abſque defectionis infamia, uictoribus cedere, quorum Fortunam ex publico ciuitatis euentu ſequerentur. Proinde non debere ſibi iraſci Federicum, ſi ipſum oppido portuque recipere recuſarent, quum Adurnium Sfortianumque imperium Genuæ totaque Liguria uigeret: pro quo ipſi extrema ſuſtinere parati eſſent, ne primi omnium perfidia aut metu defeciſſe uideantur. Dirempto colloquio Aragonii indignantes, quòd oppidum muro debile & facultatibus modicum tantæ claſsis uim atque impetum morari auderet, confeſtim arma expediunt. Triremium proras admouent: cohortes euectæ maioribus ſcaphis ſub ſignis in proximum littus diſiliunt, atque oppidum terra marique uno tempore expugnare adoriuntur. Contrà oppidani mixti militibus frequentes in muro eſſe, egregie omnes propugnare, in claſſem e propugnaculis faces ac tela omnis generis iaculari, in ſubiectos qui ſcalis aſcendere conabantur ingentia ſaxa prouoluere; ipſæ mulieres ſingulari audacia in murum arma, tigna, lapides comportare, ſolari ſaucios ac defeſſos, ac demum cuncta

oullo

nullo virili officio prætermiſſo laborantibus ſubminiſtrare: Ipſe Balbus ingenio velox & manu promptus, huc & illuc pugnando atque adhortando ferebatur. Tormenta minora pro ea copia quam nactus erat, idoneis in locis, vnde hoſtium milites qui deſcenderant, & turbæ nauales deſtinato feriri poſſent, induſtriè collocabat: Neque interim tormenta maiora nauibus emiſſa ceſſabant: Aragoniique admotis triremium proris certatim in terram deſilire conabantur. Sed oppidani nouo aſtu authore Fraudaia prædone inſigni, à quo demum ſene locus littoris cum riſu nobis oſtentatus eſt, ſcopulos ſaxaque de induſtria, ad exiliendum in littore antiquitus collocata, multo ſeuo conſperſerant; ita vt milites ſaltu incitati, deſilire properantes, labentibus extemplo veſtigiis in mare, interque eminentes petras cum ſumma propugnantium voluptate, & multo omnium riſu præpedientibus armis laberentur. Pugnatum eſt continenter horis ſeptem pari vtrinque virtute: Verum ingruente nocte quum Aragonii qui & iniquo loco, & ſine idoneo apparatu pugnauerant, fruſtra omnes aditus pertentaſſent, nonnullique eorum occiſi, plures conſauciati, ceteri æſtu & labore defatigati eſſent, & Iulius Vrſinus, qui cohortibus præerat, lapide ictus prælio exceſſiſſet, ſe ad naues relicta oppugnatione receperunt. Ea nocte quæ ſecuta eſt Federicus ſublatis anchoris Clauario vico claſſem appulit, mox inde citata remigatione in Rapallinum ſinum profectus eſt. In eo ſitum eſt Rapallum oppidum ædificiis admodum frequens, quod æquali ferme ſpatio à Delphini portu, & à Segeſta Tiguliorum diſtat. Id in duas regiones diuiditur, quarum altera vocatur Guelpha, altera autem Gibillina à vetere factionum appellatione, quibus ſeſe Ligures omni tempore ad lethalem inſaniam exercuerunt. Aragonii nemine impediente expoſiti in terram, celeriterque eiecto præſidio quod paucorum erat militum, oppidum occupant: Idque tumultuario opere ad ſuſtinendum hoſtium impetum, quod ſine muro erat, communire celeriter parant. Nec multo labore milites, montanique homines, quos Hyblettus & Fregoſinus è proximis caſtellis euocauerant, munitiones circuntulerunt. Erat earum ratio ſicuti tum optima, ita nunc maximè ridenda. Furcis enim craſſioribus ſolo defixis, ita vt ad vmbelici menſuram extarent, longiſſimæ trabes continuato ordine confixæ clauis imponebantur. His ſe ab omni repentino hoſtium incurſu tutos ac munitos eſſe antiquiores exiſtimabant, ac pro his tuendis, quum eas tranſcendere aduerſarii niterentur, acerrimè præliari conſueuerant, felici admodum tempeſtate, qua militum virtus nullo tormentorum obiecta periculo, ex ipſis virium & dextræ fortis operibus, veluti ludicro in ſpectaculo, certa cum laude notabatur. At Genuæ quum multo antea de hoſtium claſſe cognouiſſent, terra marique arma parabantur. Iamque Aurelianus Ludouicus, qui primus Alpes fuerat tranſgreſſus, ab Aſta Colonia ſuæ ditionis, Genuam peruenerat, eumque fuerat ſubſecutus cum ſeptem Heluetiorum cohortibus Antonius Baſſeius, quem à magiſtratu in Heduis geſto, Diuioni Bailinum vocabant: Is & Germanicam callebat linguam, & ſummus artifex tractandis Heluetiorum ingeniis habebatur. Antonius quoque Maria Sanſeuerinus inter Sfortianos duces egregiè ſtrenuus, alam vnam equitum, & cohortes duas veteranas adduxerat. Ad hæc onerariæ duodecim, & decem & octo triremes militibus complebantur eaque tum apud omnes erat opinio, Aragoniam claſſem quæ remigio tantum valeret, poſſe à maximis atque validiſsimis Ligurum Gallorumque nauibus facile ſuperari, ſi aliqui ab occidente perflarent venti. Nam per eos dies tanta malacia vbique fuerat, vt in ea maria mirabili tranquillitate conſtrata, nulla penitus facultas educendæ claſsis alicuius auræ beneficio præberetur. Neque ea res Federicum vel Aragonios trierarchos fallebat, qui ne claſsis aduerſis Auſtri vel Africi flatibus in intimum ſinum adigeretur, quo in loco effugiis deſperatis omnino pereundum foret, expoſito ſtatim exercitu, ac prouiſa maris commutatione, triremes in altum extulerant, vnde hoſtilis claſsis motum, euentum que ſuorum qui ad oppidum caſtra habebant parati in vtriuſque fortunæ conſilium deſpectarent. Porrò Adurnii & ceteri Galli duces, poſtquam Aragonios ad Rapallum conſidere nunciatum eſt, inter ſe rei gerendæ munia partiuntur, Aurelianus claſſem conſcendit, in altumque eam promouet, vt implendis velis terreſtri aura potiatur; reliqui copias educunt, & prout libido cuique fuit, Itali ferme omnes terreſtri itinere, Heluetii

lembis, actuariisque nauigiis Rapallum proficiſcuntur. Id abeſt à Genua uiginti paſſuum milibus, verum iter adeo conciſum, confragoſumque eſt, adeóque anguſti in arduis rupibus calles exiſtunt, vt equites armatos, niſi ſumma cum difficultate non admittant. Peruentum eſt in conſpectum Aragoniorum, magna adhuc ſuperante diei parte, quòd per noctem & vitandi æſtus & fallendi hoſtis cauſa iter illud tempeſtiuè confecerant. Erat proxima oppido ſatis lata planities, vbi quum duces caſtrametari inciperent, quippe qui ea nocte conquieſcere, & inalbeſcente cælo recreatis militibus hoſtes adoriri decreuerant, nata eſt paucorum audacia & temeritate occaſio committendæ pugnæ, ſicuti plerunque accidit, vt prælia caſu potius quàm certo ducum decreto conſerantur. Sfortiani nanque milites in proximum hoſtilibus caſtris tumulum ad tendendum proceſſerant, vt ante alios pro gloria inter prima pugnæ pericula decertarent, quòd vniuerſi agminis frontem ipſaque principia propter inueteratam bellicæ laudis opinionem, tot aſperis quæſitam bellis ſibi deberi honoris loco exiſtimabant. Id non tulere Prætoriani, quòd ſibi nimia ſociorum arrogantia probandæ virtutis atque operæ facultas eriperetur: quum præſertim in oculis Genuenſium, ac ipſius Ioannis Adurnii ducis ſui apud quos tot opima ſtipendia ocioſa in pace meruiſſent, pro laude ſaluteque foret dimicandum. Erant ii quadringenti ferme veterani omnes & gladiatores eximii; qui ſæpius in acie ſingularique certamine fortiter pugnando ſpectatæ virtutis famam ac vberiora ſtipendia fuerant conſecuti. Sumptuoſæ omnibus veſtes & ſplendida arma conſpiciebantur; vtpote qui urbanæ militiæ aſſueti, nihil ad ornatum prætermittebant. Videre erat penulas militares coccinas aureis circundatas limbis, argenteos paſsim gladiorum capulos, inaurata ſcuta, thoraces ſerico purpuraque contectos; ita vt milites qui hodie modico & vili admodum corio pro veſte contenti ſunt, deſpiciendi tanquam egentiſsimi eorum recordatione videantur. In his erant Antonellus Potentianus, Beuilaqua Inſuber, Franciſcus Nardous, Auanzinus Caſsiana, Thomas Firmanus, Honofrius Calaber, ipſeque Salernitanus cognomento Prauus, & complures alii inſignis audaciæ centuriones, qui ordines ſuperioribus bellis in Italia duxerant. Ii itaque quum tota acie fremerent, eumque locum ſub ipſis hoſtium munitionibus à Sfortianis occupari vehementer indignarentur, raptim omnes veſano gradu ac vix ſeruatis ordinibus, vt æquiorem ſupra Sfortianos locum antecaperent, verſus caſtra hoſtium contenderunt. Nec dubitauere Aragonii, rati eos ad oppugnandas munitiones approperare, quin continuo erumpendum, & collato pede reprimendam ſubeuntium audaciam iudicarent: quoniam & ipſi temeritate perſimili intra munitiones repugnare parum decorum putabant: Præſertim quum amiſſum decus ad portum Veneris, egregio aliquo facinore edito, reſarcire cuperent ad retinendam virtutis opinionem, quam de ſe apud omnes iactantius prædicando tota ea nauigatione præbuiſſent. Nec mora, diſiectis ſtatim trabium repagulis, patefactoque exitu, infeſtis ſignis euolauerunt. Accinxere ſe prælio Prætoriani, quanquam Aragonios munitionibus egreſſuros eſſe minimè putarant, concurſumque eſt inopinantibus omnibus, ac diu maxima contentione dimicatum. Vtrique duces quorum nullum ea die fuit imperium, poſtquam neque arte, neque conſilio, ſed promiſcua temeritate omnibus locis pugnabatur, ſummittendo auxilia, adhortando quos regere non poterant, ac demum ipſi capeſſendo pugnam, periculo ſuorum militum occurrere nitebantur. Ad extremum Aragonii neque Sfortianorum virtutem, neque Prætorianorum impetum tulerunt: loco etenim pulſi & deiecti eo ponte, qui diuerſas oppidi partes interfluente riuo diſterminat, terga vertére. Fuſos fugatoſque totus exercitus perruptis eorum munitionibus perſecutus eſt, ingenſque ea die pro numero hoſtium cædes facta. Nam Heluetii qui tardius aduenerant, ſtratos à Prætorianis & vulneratos barbara crudelitate mactabant. Ab his quoque nobilis captiuus, quem Aloyſius Fliſcus vnus è ducibus in equi clunes ſuſtulerat, vt in pacatum abduceret, cum maximo ipſius conſeſſoris periculo trucidatus eſt: quanquam Aloyſius ſua claritate omnibus notus eſſet: vt qui Genuæ cunctis interfuerat conſiliis, & tum magna aduerſus Aragonios fratremque Hyblettum auxilia montanorum adduxerat. In eo tumultu Hyblettus ipſe prælio effugiens cum ea manu agreſtium quam ex ditionis ſuæ caſtellis accitam circa ſe præſidii cauſa habebat,

bat,aſperis inuſitatiſque tramitibus per Lauaniæ amnis,quæ Entella olim fuit,valles monteſque profugit.Iulius Vrſinus Fregoſinuſque vulnere tardatus,& Orlandus pariter Fregoſius capiuntur, magnaque Aragoniorum multitudo proiectis armis dedita eſt. Pauci ex victoribus interfecti, ſed in his Auanzinus Caſſiana inter fortiſſimos centuriones annumeratus,& ex Sfortianorum,prætorianorumque numero ſupra ſexaginta grauiter vulnerati,diſceſſere. Hinc ad prædam diſcurſum,totumque oppidum nullo diſcrimine amicæ partis ab Heluetiis direptum. Nullum Aragoniis ad mare, niſi paruorum admodum lemborum beneficio, effugium patuit. Quoniam Federicus ab alto Liguſticas conſpicatus naues, quæ ſecundo vento ferebantur,& iam tormenta procul crebrabant,in pacatiora littora ad Arni oſtium & Liburnum retroceſſerat, vnde mox etiã aduerſo rerum euentu conſternatus Neapolim repetiit. Fuere tum complures qui eius ampliſſimæ claſſis tanta impenſa tantoque ſtudio comparatæ, vanos conatus & fœdum exitum riderent. Sed contrà non deerant vſu rerum periti atque prudentes, qui nullis addicti partium ſtudiis omnibus lugendum eſſe iudicarent,quum ab his rerum initiis ſupremas ac miſerabiles ruituræ mox Italiæ clades ominarentur. Profligatis Aragoniis,exercituque Genuam reuerſo,cum maximo externorum militum diſcrimine in vrbe tumultuatum,quum Heluetiis Galliſque prædam venditantibus, Rapallini, veſtes, vaſa, ſuppellectilemque ſuam paſſim agnoſcentes implorato ab amicis affinibuſque auxilio res ſuas repeterent. Hinc ab iurgiis ad arma populari furore diſcurſum eſt; punctoque temporis diuerſis in vrbe locis nonnulli ex Heluetiis & Gallis trucidati: proculdubioque ea die externum militem incitatæ plebis inſania deleuiſſet, niſi Auguſtinus atque ipſe Ioannes cum prætoria cohorte in publicum egreſſi, circummiſſis præconibus, audacioribuſque correptis, atque his protinus ad exemplum laqueo ſuſpenſis, iratæ ac ſæuientis multitudinis impetum repreſſiſſent. Rapallinæ victoriæ nuncius & Ludouicum incredibili affecit lætitia,& Carolum veluti certo iam victoriæ omine accepto, ad maturandum in Italiam ſollicitauit. Iam tota ferme Heluetiorum multitudo per Graias alpes in Vercellenſem agrum deſcenderat: & Obigninus cum valida eorum manu atque ala ſua Britannica,& trecentis ferme Gallis equitibus cataphractis in Flaminiam proceſſerat. Quò paulo antè ad iungendas vires Ioannes Franciſcus Sanſeuerinus Calatiæ comes fuerat profectus. Is tum Sfortianis copiis imperabat,in queis grauis armaturæ equites ſexcenti, & termille pedites veterani cenſebantur. Quibus viribus in vnum coactis, vt Ferdinandi conatibus obuiam irent,ad foſſam Giliolam in finibus Ferrarienſis agri munitiſſimo loco caſtra poſuerunt. Hiſdem ferme diebus Ferdinandus è Tiferno,vbi cum Petro Medice apud Vitellios hoſpites fuerat collocutus, mollioribus Apennini iugis in Fauentinum agrum tranſcendit. Erant eius copiæ equeſtres ferme omnes, equorum virorumque robore præſtantes, & apparatu longe omnium ornatiſſimæ.quibus vt primum in Aemiliam eſt deuentum, conſcriptis vbique cohortibus, ſupra ſexmilia peditum adiunxit ex Bononienſibus, hiſque populis qui Anemonis vallem, & ſiniſtrum Apennini latus incolunt.Eorum erant præfecti viri fortes Dionyſius Naldus & Vincentius eius frater. Præterea aderant Guido Vrbinatium & Ioannes Sfortia Piſaurenſium reguli. Acceſſere quoque ex Pontificiis tres equitum turmæ,Sertæ Hiſpani nobilis ductu;ex Florentinorum quoque copiis quadringenti vtriuſque armaturæ equites, quibus Annibal Bentiuolus imperabat. His viribus Ferdinandus in Parmenſem agrum irrumpere ſe poſſe crediderat,adiuuante vel permittente Ioanne Bentiuolo,quem iam Alexander Pontifex à Ludouici Gallorumque amicitia magna ex parte diuellerat,quum Galeacio eius filio purpurei galeri honorem, ceteris item filiis vberiora ſtipendia promiſiſſet. Verum Bentiuolus ob res in Liguria infeliciter motas,& Federici fœdam fugam, itemque Caroli celeriorem opinione omnium aduentum,& Obignini,Calatinique præſentes exercitus, quando ex ipſa belli fortuna hominum voluntates facile permutantur, omnem initi eius conſilii cogitationem abiecit. At Ferdinandus ab Sapi amne,vbi per aliquos dies caſtra habuerat, in Fauentinos campos eo conſilio progreſſus eſt, vt quum primum dimicandi facultas præberetur, ſtatim cum hoſte confligeret, quòd & regem tranſire Alpes, & ſe mox imparem eius uiribus,ſi Galli Sfortianique tota belli mole ſimul incumberent,futurum eſſe intelligebat.Contrà Obi-

gninus & Calatinus qui illa eadem tempeſtiuis admodum conſiliis prouidebant, ne inuiti ad ſummæ rei certamen traherentur, obnixè ſtudere: in paluſtribus ſemper ac foſſa munitis locis caſtrametari: oſtentare tamen copias ad famam opinionemque hominum retinendam: ſed aciem niſi loco hoſtibus iniquo nunquam explicare: ita vt tantum ab leui armatura quotidie pugnaretur. Oblata tamen eſt occaſio haud ſemel prælii committendi, non longè à ſanctæ Agathæ oppido, quum vtrique duces ex itinere in proxima prata proceſſiſſent, quæ tametſi pluribus foſſis à cultoribus perductis, & directis ad lineam ſalictis aliqua ex parte erant impedita, tamen ad confligendum ſatis opportuna videbantur. Intererat foſſa mediocris inter vtramque aciem. hanc vt Aragonii tranſirent Obigninus & Calatinus expectabant, quippe qui illuc eo ſe conſilio veniſſe meminerant, vt Ferdinandum, ſi in Aemilia moraretur leuibus præliis diſtinerent, nunquam vniuerſæ pugnæ aleam ſubirent: ſin in Galliam Ciſalpinam ire contenderet, ipſi iiſdem veſtigiis abeuntem perſequerentur. Petilianus autem vt ab aduerſariis tranſeundi initium fieret, opperiri, & ſe minime commiſſurum dicere, vt in ripis impeditæ foſſæ de Neapolitano regno dimicaretur. Vir enim natura cautus, & minime pugnax, qui prouidere potius ne vinceretur quàm alios ſuperare didicerat, quum Italis Heluetios pedites anteferret, Sfortianos ſuis pares, Gallos vero equites, quorum virtus adhuc erat incognita, ſi non optimos, longè tamen acerrimos putaret, & tormenta ænea, qua parte Galli plurimum valere dicebantur, maximè vereretur, nullo modo vt vniuerſo certamine confligeret adduci poterat. Contrà Triuultius, & acer, & pugnæ auidus Heluetios ab ſe Renatoque fratre paucis ante annis ſupra Domoſſulam iuſta acie ſuperatos commemorare: Italos equites Gallis omnibus terrori eſſe, quum ipſe in Gallia regulorum bello iuuenis interfuiſſet, abunde teſtari, tormenta in acie quod ancipiti cum periculo emittantur, nullo propè uſui fore, demonſtrare: ac demum ſi manus cõſererent victoriam polliceri. Quòd ſi cuncta pericula, quæ ab infinitis penè caſibus oriri poſſent, penſando ac dubitando occurſura ſibi arbitrarentur, vincendi occaſionem per incuriam amitterent: ac paulo pòſt tantis hoſtium copiis, quæ rege duce ab Alpibus imminerent, futuros impares: & mox regnum cum ſummo ignauiæ dedecore, quando nulla reliqua ſpes ſalutis niſi in turpi fuga futura eſſet, amiſſuros. Sed Ferdinandus quanquam Triuultii præſaga mente de belli exitu proloquentis authoritate moueretur, Petiliano tamen aſſenſit, ne ipſe qui pugnandi ſtudio deflagrare videbatur, ſi aduerſam prælii fortunam experiretur, ſpreto cauti ducis conſilio, inexpiabilem funeſtæ temeritatis infamiam apud Alfonſum patrem, ipſumque Pontificem ſubiret. Itaque in munitiora loca ab vtriſque conceſſum. Sequentibus vero diebus quum Triuultius parandæ victoriæ facultatem ab his, qui innatum timorem prudentiæ nomine contegerent, amiſſam quereretur, eiuſque ſententiæ Alfonſus Piſcarius acceſſiſſet, & Petilianus à Bartholomeo Liuiano familiari ſuo, is tum alam equitum ductabat, qui poſtea ſummos militiæ honores adeptus eſt, quotidie oppugnaretur, vt cunctari deſineret, & rem prælii fortunæ tandem committeret, decertare ſtatuerunt. Sed à conſerendo prælio aliena mens hoſtibus fuit. Nam tametſi per præcones ad pugnam prouocarentur, nunquam tamen caſtris copias eduxerunt, ſic, vt ludificati variis artibus Aragonios quum leuis eorum armatura propius munitiones acceſſiſſet, emiſſis ſubitò pluribus tormentis, eam inde cladis metu recipere ſeſe, & confeſtim terga dare coëgerint. Liuianus tamen triduo pòſt, alam vnam Gallorum equitum longius è caſtris ad ſanctæ Agathæ oppidum progreſſam, noctu adortus, cæſis captiſque pluribus equitibus, magna ex parte deleuit. Ceterum Ferdinandus poſtquam hoſtem inuitum non poſſe elici ad pugnam videt, ad Fauentiam promouet caſtra, eaque ſub ipſis mœnibus latiſſima foſſa per quam Anemonis partem corriuarat, aliiſque præaltorum aggerum magnis operibus communit, vt amicæ vrbis copiis vtatur, tutoque in loco Germanorum auxilia, quæ ſibi è Sueuia & Vindelicia adducebantur, expectet, atque interim ad motum aduentantis Galli regis, vti pater ac Alexander monuerant iuſſa capeſſens, melioris fortunæ conſilia ſubſequatur. Interea Carolus è Gratianopoli Coctiis alpibus in Italiam tranſmiſit. Fuere olim Coctiæ quæ nunc montis Genebræ culmina nuncupantur, vt aliàs diffusè monſtrabitur, quum ipſis Alpibus, ſicuti & ceteris orbis terrarum clarioribus locis, pro recentibus & ſemi-

barbaris

barbaris nominibus antiquiora vocabula paſſim reddemus. Deſcendentem Aſta Colonia excepit: omnique rerum copia, abundantibus eius regionis oppidis, milites ſeſe largè & gratuitò recrearunt. Proceſſerat Aſtam vſque honoris cauſa Ludouicus, vxorem Beatricem cum lectiſſimis Inſubrum fœminis adducens, quibus rex iuuenis oblectaretur. Sed is non multo poſt ad inſoliti cæli commutationem aliquandiu vehementi morbo conflictatus eſt, quum erumpentes puſtulæ, vti ſæpe pueris accidit, artus & faciem defœdaſſent. Verum miteſcente autumno, & recepta ſubinde valetudine, Ticinum vrbem, quam recentiores Papiam appellarunt, contendit. Ibi regio apparatu, & exquiſitis honoribus à Ludouico in arce ſuſceptus eſt. Laborabat tum ſuprema valetudine Ioannes Galeacius, adeoque infelix iuuenis lento atque tabifico morbo erat confectus, vt non viribus quæ iam nullæ erant, ſed ipſo vno deſituri mox ſpiritus vigore regeretur. Is Carolo, qui ad lectulum acceſſerat, vti ægrum officii cauſa humaniore alloquio ſolaretur, lachrymans veluti mox imminentibus fatis cōceſſurus, Franciſcum, Bonamque liberos magnopere commendauit. Nec multo poſt Carolus accepta à Ludouico pecunia, exercituque ex Mediolani officinis omni caſtrenſium rerum copia inſtructo, peditibus ſecundo amne deuectis, & equitatu terreſtri itinere præmiſſo, Placentiam profectus eſt. Inde per agrum Parmenſem ad Apenninum eſt peruentum: Iugiſque haud multo labore ſuperatis ad Pontemtremulum poſita caſtra: quod Macræ amni impoſitum deſcendentibus in Aethruriam per Apuanos Ligures primum occurrit. Erat Pontremuli præſidio Badinus Inſuber cum trecentis Sfortianis: qui quum forte ad amabilis vini tabernam ab leui verborum cōtentione ad acriora iurgia cum Heluetiis deueniſſent, & uti ipſi erant expediti cum ſcutis & gladiis, aliquot Heluetios in anguſtiis viarum prælongis ſuis impeditos contis trucidaſſent, aliquanto poſt ſupremam oppido calamitatem pepererunt. Ceterum Carolus motis inde caſtris ſecundum Macram amnem præterque Papirianas foſſas, quæ Foſſæ nouæ oppido nomen dederunt, Sergianum profectus eſt. Creuit Sergianum ex ipſis Lunæ antiquæ vrbis ruinis, quum incolæ peſtilenti eius littoris aura, quæ maximè ad Macræ oſtium vergit vehementer offenſi, ædificia in editiorem locum ſubduxiſſent. Id primum Florentinæ ditionis oppidum erat, eóque Paulus Vrſinus præſidii cauſa peditum atque equitum manum paulo antè præmiſerat. Interea Gilbertus Monpenſerius, qui primum Gallorum agmen ductabat, Caſtellum nouum ex itinere tormentis aggreſſus expugnauit, præſidiiſque præfectum Angelum Cencellum, & ad vnum eius milites trucidauit: præmiſſiſque ad mare longo circuitu equitum alis, Franciſcum Montedolium cum cohorte Sergianum properantem, improuiſo equitum incurſu, protritis occiſiſque omnibus ferme peditibus, intercepit. Quibus de rebus magnus adeo Gallorum metus omnibus eſt incuſſus, quòd ab his non more Italico humaniter, ſed barbara crudelitate cruentè admodum geri bellum videbant, vt oppidani atque ipſe Paulus muris viribuſque diffiſi, & Petraſanctenſes qui Fanum Feroniæ incolunt, quum in portis eorum equeſtri prælio certaretur, de dedendis protinus oppidis cogitarint. Erat arx ſupra Sergianum editiore tumulo impoſita loci natura atque arte permunita; quam incolæ à Caſtruccio Lucenſium tyranno ædificatam fuiſſe commemorant. Eam quum prolato omni tormētorum apparatu Galli expugnare niterentur, Petrus Medices Florentia profectus ad Carolum in caſtra peruenit: Is enim fama celeritateque hoſtium penè obrutus quum ad eam imminentis maximi exercitus molem ſuſtinendam conſilio ac viribus ſe imparem cerneret, voluntate commutata ad promerendam regis gratiam, ſe cuncta vti imperatū foret facturum, traditurumque Aethruriæ vrbes, arceſque omnes pollicitus eſt, modo incolumi dignitate in fidem & clientelam à Carolo reciperetur. Timebat enim vehementer rebus ſuis, quoniam Laurentius & Ioannes eadem Medicea orti familia apud regem in honore erant, qui paulo antè quum nouis rebus ſtuderent, Petri potentiæ infenſi, aduerſus eum coniurauerant: detectiſque eorum conſiliis, quòd Petrus proprio ſanguini parcendum eſſe putauerat, ruri tantum publico iudicio relegati fuerant. Mox vero deſcendentibus in Italiam Gallis noua ſpe inducti, & veteribus innixi conſiliis ad Regem profugerant: ac tum maximè apud ſingulos proceres agendo maledicendoque, bellum, inſidias, cunctaque aſpera Petro moliebantur. Ceterum Petrus apud Fa-

nnm Feroniæ cum Briſſoneto Belcarioque rebus compoſitis obuiam profectus regi, comitate militari, & læto admodum vultu in gratiam recipitur. Nec multo poſt miſſis qui teſſeras repetendæ fidei cuſtodibus ferrent, Sergiani, Fani Feroniæ, Piſarum, & Liburni portus arces, regiis præfectis traduntur. Interea Florentinorum legati viri inſignes, in quorum numerum Senatus honoris cauſa Petrum ipſum abſentem decreuerat, ſuperuenere, qui amica apertaque omnia tranſeunti regi futura publico nomine dicerēt: & quantis maximè poſſent officiis regis animum, deterſis ob repudiatam antea eius amicitiam offenſionibus, pacatum reddere niterentur. Sed Petrus mox Florentiam rediit domeſticorum literis reuocatus, quibus aduerſos de eo rumores tota vrbe excitatos, ad famam deditarum arcium afferebatur; propterea que veteres inimicos in ſpem nouarum rerum eſſe erectos: Populum fremere, nutare ſenatum ex eius facti indignitate permotum: atque ex amicis demum paucos qui audacter inimicorum conſiliis obuiam irent reperiri, ſolicitè admodum perſcribebant. Alienauerat ab ſe Petrus tametſi præclaro erat ingenio multorum optimatium animos, quum iuuenili quodam feruore equorum, armorumque ſtudiis, & matronarum amoribus deditus, ciuiles curas ignobilioribus miniſtris demandaret: & perrarò quum Senatus cogeretur, in curiam veniret; nunquam vero collegiorum magiſtratuumque officiis intereſſet, quorum munia à ſummis & grauiſſimis ciuibus implebantur; ac demũ Laurentio patri prorſus diſſimilis euaſiſſet: Qui vt erat diuina prudentia in regenda vrbe, & promerendis ciuium animis vrbana quadam comitate ciuilique modeſtia, pari cum ceteris cultu, ſine ſatellite Rempublicam feliciter ſola ingenii magnitudine fretus adminiſtrabat. Igitur Petrus quum principem locum, qui haud facilè aliter quàm aut ſumma vi, aut ſumma cum virtute atque modeſtia in libera ciuitate retinetur, neque armis neque gratia ſuſtentaret, ad explorandos ciuium animos, periclitandamque comminutæ iam authoritatis atque potentiæ fortunam, in forum, atque inde in curiæ aream proceſſit. Vbi quum infrequentes amicos, circum ſe vero infenſos multorum vultus cerneret, ac ſubinde ad Octouiros, qui cum vexillifero ſupremæ poteſtatis magiſtratum gerunt, aſcendere vellet, à Valterotto, Iacoboque Nerlio, regionum tribunis, curiæ ianua prohibitus eſt; mox verò concurſu omnis generis hominum facto & nonnullis arma tenentibus; metu doloreque perculſus inter fremitum rebellantis populi, & ſaxa volantia, domum ſe proripuit. Nec mora veluti vlturus infeſti populi iniuriam thoracem, galeamque induit, familiam armat, & equites quos dudum Paulus Vrſinus poſt deditum Sergianum, diſſipato trepidantique agmine ad Gallianam portam adduxerat, euocari atque introduci iubet. Verum quum nunciaretur Franciſcum Valorium, vnum è legatis quem ipſe apud Carolum paulo antè reliquerat, virum acrem ac turbulentum in foro eſſe: ſublimemque eum in equo concionari, populum incitare: ac demum ſe armatæ multitudini ad vendicandam libertatem ducem præbere; penitus animo concidit, ſuſpicatus à rege Gallo fidem falli, & ſalutem ſuam ab eo proditum iri, quòd ſe abeuntem falſis pollicitationibus oneraſſe videretur. Valoriumque qui tanta ob id celeritate præcurriſſet inimicorum maximè gentilium impulſu ad ſe oppugnandum pellendumque fuiſſe tranſmiſſum. Itaque metu amens & conſilii pariter inops Paulo Vrſino, amiciſque paucis, vt ſalutis quàm imperii vel fortunarum curam potiorem duceret, ſuadentibus, relictis etiam quibuſdam gemmarum loculis, vrbe profugit. Ioannes quoque cardinalis qui poſtea deſumpto Leonis decimi nomine, ſummum in re Chriſtiana dignitatis faſtigium tenuit, ſacerdotis fraterculi cuculla amictus, itemque Iulianus fratres, pari fuga elapſi, diuerſis itineribus Bononiam peruenerunt. Interea populus omnis qui tametſi infeſtis armis, ſæuiſque vocibus Mediceos perſequendo, diuturnæ ſeruitutis iugum fortiter excuſſiſſe videri volebat, aliquanto tamen prædæ quàm libertatis erat auidior, ad diripiendas Mediceas ædes ex omnibus regionibus aduolauit. effractique ſtatim Martiani horti, nobiliſſima Petri ſuppellectile inſtructi. Domus quoque ipſius Cardinalis ad Antonianum templum, ſæuientis plebis auaritiæ ceſſit, tanta auiditate, vt valuæ & cardines impotenti rapientium impetu vellerentur. Ipſa domus Medicea graſſantis populi iniuriam non ſenſit, prohibentibus magiſtratibus; quod ea tum ſummo Petri ſtudio, ad regem hoſpitio excipiendum, auleis, pretioſoque rerum omnium apparatu exornabatur.

Nec

Nec multo poſt concurſu hominum in curiam facto Petrus fratreſque à vexillifero Franciſco Scarfa, ipſisque octouiris, qui cum eo in curia perpetuò ſedent, quique ex amicorum numero, ipſisque Mediceæ familiæ beneficiariis lecti fuerant, omnibus ſtatim ſuffragiis, patriæ & Senatus hoſtes iudicantur, pilæ puniceæ Mediceæ gentis inſignè, omnibus vrbis locis abraduntur, atrocique admodum decreto adiecto vti præmium percuſſoribus eorum foret, bona extemplo atque auidiſsime publicantur.

Nec multum inde in illa ipſa domo magni Coſmi ingenio ac ſumptu extructa, qua nullum in Italia priuatum ædificium elegantius concinniuſque ætate noſtra conſpicitur, quæque publicum totius orbis nobilitatis bonarumque artium hoſpitium fuit, à publicis inſtitoribus nobiliſsimarum opum venalium haſta palàm erecta eſt. Veniere itaque magno Fortunæ ludibrio, præter ingens & prætioſum opulentæ domus inſtrumentum, ſtatuæ antiqui operis, toreumata, gemmæ, variique lapides admirabili veterum artificum ſculptura inſignes, vaſa Myrrhina, numiſmataque auro, ære, argento, queis clarorum ducum effigies inerant, longo atque erudito ſtudio, diuturna in pace cumulata. Præterea tabulæ & ſigna nobilium artificum monumenta, & quod inuidiam plurimum augere poterat, Illa tam grandi pecunia tot tantiſque doctorum virorum peregrinationibus atque laboribus quæſita, Latinorum & Græcorum voluminum ſupellex celeberrimæ Bibliothecæ. Hanc Coſmus inſtituerat, auxerat Petrus, & Laurentius poſtremò, tota penè Græcia rariſsimis libris ſpoliata, expletiſque tandem ſtudioſorum deſideriis, magna ſui fama claritateque condiderat. Ita vt plerique mortales eam familiam tanta calamitate indignam, ac iniquè admodum ab ingratis ciuibus exactam eſſe iudicarent.

Quando eius proceres perpetuo quodam magnificentiæ ſplendore ædificando, fouendo ingenia, & pacem opulentiæ parentem ſingulari induſtria tuendo, patriæ ac ciuibus tantum ornamenti & claritudinis addidiſſent. Illudque demum manifeſtè compertum eſt, inanem atque admodum caducam eſſe popularem gratiam in libera ciuitate dominantibus. Ciueſque ipſos dum ex nouarum rerum motibus libertatem reſpiciunt, nulla æquabilis imperii, nulla priſtinæ amplitudinis, nulla denique beneficiorum priuatè vel publicè acceptorum memoria permoueri: Vſque adeo autem Mediceum nomen cunctis inuidioſum eſſe cœpit, vt Laurentius atque Ioannes qui apud regem tanquam exules fuerant, Petri expulſi gentiles & conſanguinei, vt libertatis tuendæ ſtudium oſtenderent, è marmoreis antiquæ domus inſignibus pilas deterſerint, ſubſtitutaque candida cruce, vti in aliam familiam tranſeuntibus mos eſt, Populani abdicato veteri nomine, appellari maluerint. Dum hæc Florentiæ geruntur Carolus ab Luca, vbi liberaliter exceptus adiutuſq; pecunia fuerat, Piſas cum exercitu peruenit, cuius aduentus opportunè admodum in ſpem recuperandæ libertatis Piſanorum animos erexit. Conceſſerant Piſani multos ante annos diuturno bello victi in Florentinorum ditionem, quum paulo ante cum ſumma opum amplitudine, tum ingenti rei naualis gloria inter cæteros Italiæ populos, magnam authoritatem rebus præſertim in Syria feliciter geſtis obtinuiſſent. Eoque magnitudinis rem Piſanam aliquando euectam memorant, vt centum eorum familiæ illuſtres, totidem roſtratas naues priuato ſumptu ædificaſſe, exornataſque ad Liguſticum bellum eduxiſſe dicantur. Verum quum bellica virtute & mercaturæ ſtudio, partis diuitiis aliquandiu floruiſſent, eos demum ſuperbia opulentiæ comes, & natæ continuo ex nimia felicitate inteſtinæ ſeditiones, euerſa republica tranſuerſos atque præcipites egerunt. Factumque eſt vt attritis diſcordia opibus atque intermiſſa obiter maritima negotiatione, per diuerſa tempora variis tyrannis ſeruire didicerint. Ioanne autem Galeacio Vicecomite vita functo, qui longe ampliſsimo in Italia imperio potitus, poſt Appianum tyrannum, Piſas in deditionem acceperat: cœpere Piſani iam pridem amiſſam libertatem reſpectare, atque eam maioribus animis quàm viribus aduerſus Florentinos tueri; qui tum ob veteres cauſas recentibus etiam odiis accumulatas in earuentis imperii vicecomitum exoptata occaſione grauiſsimum bellum intulerat: quo Aucutus Britannus dux bello inclytus adeo res eorum afflixit, animoſque contriuit, vt omnibus belli calamitatibus fracti deſtitutique a finitimis victorum arbitrio ſe dediderint. Manſereque ſub Florentino imperio annos octuaginta ſeptem; quo tempore

adeo ſeuerè auaréque ab his qui quæſtui atque pecuniæ maximè ſtudent, imperatum eſt, vt ſub Caroli aduentum nihil eis præter nomen vetereſque ſpiritus & antiquæ magnitudinis memoriam ſupereſſet. Erat inter Piſanos Simon Orlandius vehementi vir ingenio, publicéque & priuatè Florentinorum hoſtis acerrimus. Is noctu & in occulto cum his ciuibus coëundo, quos maxime grauioribus iniuriis offenſos, ac ob id alienato animo paratos ad defectionem exiſtimabat, ſæpius publicas calamitates deplorare, ac oſtēdere quàm facilè, ſi viri fortes & maioribus ſuis ſimiles forent, ſe ſe ab intoleranda ſeruitute in antiquam libertatem eſſent vendicaturi. Poſtremò quòd Gallicæ linguæ erat peritus, ſe oratorem apud regem, & ad perficiendum negotium ducem futurum alacriter profiteri. Nec diu cunctando deliberandoue ab inclinatis iam ciuibus, num in ea præſentis regis occaſione audendum foret, dubitatum eſt. Nanque Orlandius quum à cunctis certatim amplexaretur ac laudaretur, quòd contempto priuato periculo pulcherrimi facti conſilium magno animo deſumpſiſſet, ad regem qui tum Mediceis erat in ædibus cum globo iuuenum aſcendit, proiectuſque ad genua ſupplex & lachrymans enarrauit, in quas calamitates erumnaſque miſerabiles, è florentiſſimo quondam liberæ ciuitatis ſtatu, Florentinorum ſæuitia decidiſſent: in quorum mores acerbiſſimè inuectus, vt vndique eis conflato odio rex iuuenis magis ac magis incitaretur, ea maledicendo protulit, quæ tamet ſi regis ànimum, magnitudinem nouitatemque criminum admirantem impulerint, à moderato tamen ſcriptore, ne incerta indefenſaque pro veris fidem recipiant, prætereunda videantur. Ceterum perorante Orlandio, ac regem demiſſiſſimo geſtu interrogante, num qui ad liberandam à tyrannis maximam Italiæ partem veniſſe velle videretur, Piſanum populum tam indigna ſeruitute oppreſſum, liberum eſſe vellet. Carolus more Gallorum alacriter, & iam opportunè fauentium procerum murmure exorto, paucis annuens, ſublataque manu id ſe quod æquum eſſet præſtare ſignificauit. Quæ vox excepta ab his qui intererant, ſtatimque foris omnibus præ lætitia ingenti clamore FRANCIAM, quod eſt antiquum liberæ Galliæ nomen, ac libertatem viciſſim ingeminantibus, per vrbem delata, vniuerſum populum ad dulcè exoptatumque id nomen excitauit. In eo tumultu marmoreus leo Florentinorum inſigne, in profluentem Arnum præcipitatur. Præfecti autem quæſtoreſque Florentini vrbe profugerunt. Quibus exactis Piſani ex numero optimatium decuriones viros fortes delegerunt, qui darent operam ne recepta libertas, vlla vi, vlliſue hoſtium conſiliis eriperetur. Quod ſi tanta felicitate atque fortuna ipſam libertatem tueri Piſanis datum foret, quanta eam conſtantia atque virtute poſtea per ſexdecim annos defenderunt, bellum profecto quod ſtatim ſecutum eſt, neque pertinacium ciuium fregiſſet ſpiritus, neque finem eorum opibus vnquam impoſuiſſet. Accidit autem memorabili caſu, vt eadem hora qua Florentini Mediceos patria domoque pellebant, ipſi quoque à Piſanis pari aſſerendæ libertatis deſiderio pellerentur, præclara equidem cum laude Galli regis, qui non minus æquitate atque iuſticia, quàm virtute bellica magnus, duabus nobiliſſimis Italiæ vrbibus inauſpicatam propè & nullo hercle negotio libertatem attuliſſet.

FINIS PRIMI LIBRI.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER SECVNDVS.

AT CAROLVS Antracio viro forti cum delecta Gallorum manu Piſana in arce conſtituto, ceteriſque deditarum arcium præſidiis pari diligentia confirmatis, Piſis profectus ad Signinum pōtem ſexto ab vrbe Florentia lapide Arno impoſitum tertiis caſtris peruenit, ſollicita admodum ciuitate tanti exercitus metu, quòd non omnino inanis rumor increbuiſſet regem Mediceos in patriam incolumi dignitate moderati principatus eſſe reducturum. Nam Briſſonetus atque Belcarius, Philippuſque item Breſsius Allobrogum reguli frater regii conſilii principes, eo atroci facto quo Petrus patria pulſus ac hoſtis iudicatus fuerat, regiæ fidei maieſtatem vehementer lædi teſtabantur: diſſerebantque eum qui ſeſe atque arces optima fide tradidiſſet, ob idque præclara ipſorum ſponſione amicus fuiſſet appellatus, vt patriæ & penatibus redderetur, omnino eſſe reuocandum. Probabat id rex iuuenis, honeſti decoris tenax, nec facilè ex aliena iniuria nominis ſui contumeliam ferens. Iamque Fortuna nouos ludos Florentinis editura videbatur, niſi Petrus qui parum læto vultu cum fratribus à Ioanne Bentiuolo exceptus fuerat, è Bononia ſibi timens, nimis celeri deſperatione Venetias profugiſſet. Ceterum Carolus apud Signiam rebus per legatos qui frequentes aduenerant magna ex parte compoſitis, Florentiam armatus ingreditur. Magiſtratus cuncti ſuo ordine, ſacerdoteſque ſacris in veſtibus ſub vmbella aurea intrantem excipiunt. Populus lætis acclamationibus ſummos honores defert: miratur externi cultus tot equitum agmina, Phalangeſque Heluetias, & ad tormenta ænea tranſuecta curribus maximè ſtupet. Sed obiter ſuſpenſo animo reputat, quo in diſcrimine verſetur, qui tantam ferocium gentium multitudinem intra mœnia domeſticoſque lares acceperit. Ea dies funere quoque Pici Mirandulæ immatura morte correpti inſignis fuit, qui ob æterna diuini ingenii monumenta, eruditorum hominum conſenſu Phœnicis cognomentum adeptus eſt. Rege ſuſcepto, affectoque omnibus humanis honoribus, Florentini de fœderis conditionibus agere cœperunt, certatumque eſt aliquandiu, & ſubinde liberi hominis inter armatos vox audita. Quum enim Galli periniquas conditiones dicere viderentur, ob idque abnuentibus inſolenter obſtreperent, Petrus Caponius indignabundus, libellum conſcripti fœderis palàm concerpſit, addens clara voce, poſtquam Galli vi agere atque impotenter contendere vellent, non defuturos qui Campani æris ſonitu, tubarum cantibus eſſent reſponſuri. Sed demum cum rege fœdus ea conditione percuſſum eſt, vt Florentini centum & quinquaginta milibus aureorum nummûm in bellicos ſumptus regem iuuarent; Ipſe eas arces quas Petrus tradidiſſet intra certum tempus reſtitueret: libertatem quam tunc recepiſſent. egregio ſtudio tueretur: Neque Mediceos gratia foueret, neque Piſanos iuuaret auxiliis: Sic, vt Carolus aræ maximi templi admotus ſolenni ſacramento iuraret, ſe integra fide præſtiturum quod ex fœdere promiſiſſet. His confectis rebus epiſtolas ſub edicti nomine per omnem Italiam perſcripſit, quibus teſtatus eſt ſe veniſſe ad liberandos ſeruitute populos, bellumque in Græciam aduerſus Turcarum gentem, ac ipſos communes Chriſtiani nominis hoſtes transferendum: Propterea ſe nemini nociturum: pacatò facturum iter, & quæ alendo exercitui neceſſaria forent, præſenti pecunia perſoluturum. Dum hæc in Aethruria geruntur, Obigninus & Calatinus in Aemilia copiis atque animis aucti, ad Mordanum Forocornelienſium caſtellum proceſſere. Caſtellani perſuaſi à Marino Mercatello Catharinæ Sfortiæ præfecto, qui præſidii cauſa aliquot armatos introduxerat, portas clauſerant, ac muro foſsiſque confiſi Gallos oppido excidium, ni ſtatim reciperentur comminantes, lapidibus ac ſagittis ſummouere cœperant. Ea iniuria accenſi Galli

elatis animis nequaquam ferentes quod tantulum oppidum, tanti exercitus impetum ſuſtinere auderet, tormenta promouent, muri partem deiiciunt, & foſſam tranſcendere conantur. Sed ea re parum proſperè tentata, aliud conſilium capiunt. Quoniam foſſæ multitudine aquarum ſtagnantes, neque ſuperari niſi certo cum periculo, neque extrui ſine multo militum labore poterant. Tormenta itaque contra portam dirigunt, vt tolonem trabem, cui pons ſubductilis ad ſubleuandum cathena ſuſpenditur, tormentorum pilis effringerent. Acciditque vt ad vnum atque alterum falconis ictum, cathena trabeque perfractis, pons ipſe concideret, irrumpentibuſque Heluetiis & Gallis, oppidum extemplo caperetur. Tantus porrò certatim incumbentium impetus fuit, vt multi à lateribus in foſſam decidentes, ſed multo plures ipſo prementium pondere ruptis pontis aſſeribus præcipitati in præaltos & limoſos foſſæ gurgites fœde perierint. Nec mora Galli amiſſorum commilitonum dolore concitati, vt ceteros vno crudeli exemplo à ſimili pertinacia deterrerent, præſidium oppidanoſque omnes ad vnum, quibus neque latebræ, neque Deorum templa in quæ confugerant, profuere inuſitata rabie trucidarunt: Ita vt neque ſenibus neque fœminis, neque ipſis, crudele viſu, pueris barbara feritate pepercerint. Cuius inhumani facinoris fama peruagata totam Italiam, ſicuti maximo terrori omnibus fuit, ita Gallorum genti, quam plerique moribus noſtris non omnino diſsimilem putabant, incredibile odium concitauit. Mordano amiſſo Catharina miſerabili ſuorum clade perculſa, Ludouico etiam patruo plurimum impellente Aragoniorum partes deſeruit. Iiſdem ferme diebus Ioannes Galeacius diuturna valitudine conflictatus, Ticini vita exceſsit. Eo nuncio accepto Ludouicus, qui regem in Lunenſem vſque agrum fuerat comitatus, Mediolanum aduolauit. vbi iuſtis inſigni pompa funeri perſolutis, optimatium conſenſu ad imperium euectus eſt, qui in tanto rerum motu imperii ſummam infanti minime deferendam eſſe dicebāt, quanquam illud Franciſco Ioannis Galeacii filio certo ſucceſsionis iure deberi videretur. Fuere ea tempeſtate complures qui Ioannem Galeacium lentis atque mortiferis potionibus ab eo pernecatum fuiſſe putarent: quod fortaſſe nobis pro conſtanti eſſet affirmandum, niſi eius ambiguæ rei indicia fallacibus innixa coniecturis incertam admodum opinionis fidem curioſis etiam medicis reliquiſſent. Deberi etenim ſibi imperium Ludouicus prædicabat, quòd ipſe natus eſſet, dum Franciſcus pater Mediolano virtute parto potiretur. Contrà Galeacium qui ætatis prærogatiua inductus defuncto patri ſucceſsiſſet in humili adhuc parentum fortuna genitum, atque in Firmana Piceni arce ſuſceptum, præpoſtera ſucceſsione principatus Fortunam, in qua neque Dii neque Fata eum naſci voluiſſent, reſpicere minime debuiſſe. Diplomata quoque aliquanto poſt à Maximiliano Cæſare, trecentis milibus aureorum nummûm impetrata, quibus Ludouico liberiſque eius ſpecioſis admodum titulis Mediolani, finitimarumque vrbium imperium auguſta Cæſaris authoritate adiudicatum eſt. Ferdinandus aduerſis Aethruriæ motibus perculſus, ſimulque permotus Catharinæ defectione, quod mediis ditionis eius in finibus erat, Obigninumque & Calatinum aduentu nouorum militum firmiores factos appropinquare cognouerat, ad Caſtrocarium, quod olim in Apennini radicibus Salſubium fuit, retroceſsit. Id itèr per vias multo luto ac frequentibus ſaxis impeditas noctemq. cū tenebris, tū ſæuis etiam imbribus fœdam maxima cum trepidatione laboreq. confectum eſt. Nec Salſubiani portas aperuere, qui paulo antè ſingulari ſtudio eum omnibus rebus adiuuerant, vixque Ferdinandus alimenta afflictis inedia militibus impetrauit, quæ ægrè etiam prius accepta pecunia caniſtris & funibus è muro demittebantur. Adeo enim mobilis ac infida populorum natura eſt, vt facile quos deſertos à Fortuna cōſpexerint, ſtatim ſoluto pudore deſtituant. A Salſubio in Ceſennatem agrum digreſſum, miſſuſque Petilianus ad Ceſennatium ſenatum, qui daret operam, vt ab his prouiſo commeatu, deſignatiſque hoſpitiis, exercitus intra mœnia reciperetur. Exulabat tum Ceſenna Guido Guerra, vir factioſus, & bello acer, qui multos in vrbe amicos clienteſque habebat. Hunc Obigninus & Calatinus idoneum rati per quem ad introcludendum Ferdinandum Ceſennam occuparent, pecunia, armis, auxiliiſque inſtruunt: ad tentandos ciuium animos maturare iubent: ad certum itineris ſpatium Fracaſſam Sanſeuerinum cum ala equitum qui ſubſidio

foret

foret,ſubſequi adeſſeque præcipiunt. Guido qui ſuos fecerat certiores,& tempus patrandæ rei conſtituerat,primo aduentu à Bartholomæo Notario Guerrianæ factionis homine introducitur: tota vrbe ad Guidonis vocem tumultus exoritur; factioſi arma corripiunt; quorum fulctus auxiliis Guido in prætorium curiamque aduolat. Petilianum de commeatu cum decurionibus deliberantem iniecta manu capit, cuſtodiendumque ipſis ſenatoribus tradit. Erat perturbatus rei nouitate ſenatus: nihil publicè in repentino caſu conſuli prouiderìue poterat, quum quiſque domum, liberos, fortunaſque ſuas in eo periculo potius reſpiceret, quàm quale quantumque facinus eſſet admiſſum intueretur. Nam dum Petilianum à ciue capi in conſpectu Senatus, & Arogonios qui ingreſſi cum Petiliano erant, capi diſpoliarique permitterent, manifeſtè à Romano Pontifice rebellabant. Iam tota ferme ciuitas, Guidonis, Gallorumque ſigna ſequebatur, quum Alfonſus Daualus & Liuianus his rebus cognitis cum delecta equitum peditumque manu Ceſennam per arcem Ioanne Caroccio cuſtode, pontes extemplo demittente ingrediuntur. Committitur repente prælium media in vrbe. Ipſe Guido ingenti protectus ſcuto cum paucis familiaribus fretus viarum anguſtiis Aragonios ſuſtinet: mox auctus nouis clientium,militumque ſubſidiis, eos longius propellit. Porrò Aragonii ſuperuentu Germanorum qui dudum è Venetia nauibus tranſuecti in caſtra peruenerāt, pugnam inſtaurant. Daualus & ipſe pedes ante alios inſignis cominus cum Guidone congreditur:acriter vtrique contendunt, Gothifredus & Gaſpar Germani cohortium præfecti, impigrè prælio ſuccedentes vulnerantur, multi cadunt. viriſque ex omnibus locis auxilia,ſed maiora Aragoniis aggregantur. Poſtremò quum Fortuna ſæpius modo his, modo illis, victoriæ ſpem oſtendiſſet, Guerriani virtute Germanorum pulſi diſiectique cum magna cæde in fugam vertuntur. Ipſe Guido per tumultum à ſuis in equum illatus, è manibus hoſtium vulneratus effugit. Fracaſſa verò qui tardius iter fecerat, cognito Guidonis caſu,priuſquam portis appropinquaret,in caſtra reuerſus eſt. Vrbe recepta & Petiliano cuſtodia educto Ferdinandus magno metu atque periculo liberatus Ceſennam venit. Eius aduētu domus aduerſæ partis quæ Guidoni fauerat,vt milites gratuitò penuariis copiis alerent exercitui prædæ loco cōceduntur; & Bartholomæus qui Guidonem introduxerat,latebra extractus ſupplicio afficitur. Galli Ceſenna excluſi,de occupādo Britonorio conſilia inibant:exuleſque præſertim qui repetendæ patriæ auidi,in eorum caſtra confluxerant,præmiis atque pollicitationibus inducebāt,vt per illos,amicitia cum eius factionis hominibus inita,vrbe potirentur.Ceterum Ferdinandus opportunitate vicinæ vrbis permotus,cognitis eorum conſiliis,eò cum cohortibus duabus tribuſque equitum turmis Liuianum celeriter præmittit,cuius aduentu,eorum conſilia qui iam animo defecerant, oppreſſa,omneſque demum ciues in fide Pontificia confirmati ſunt. Britonorio à Brinto vetere oppido nomen inditum putamus,quanquam id nonnulli à Britonis Aquitaniæ populis qui vrbem inſtaurarint appellatum credant.Erat Theodorani propinquo oppido Gallorum equitum manus,quæ per agrum inter Ceſennam & Britonorium vagabatur. Huic ſæpe inſidias Liuianus fruſtra tetenderat,quòd illi niſi magna manu explorato atque interdiu nūquam exibant:hos, quum dolis nihil proficeret,vir audax tenacidæque ſemper Fortunæ auidus,vera vi aggredi conſtituit.Itaque coactis omnibus copiis,adiūctiſque ſibi oppidanorum promptiſſimis noctu itinere confecto,prima luce Theodoranum adoritur: debile oppidum Gallis repentina re conſternatis, acriter tamen ſe defendentibus,celeriter expugnat ac diripit. Galli equites magna ex parte in arcem relictis equis confugêre, quos quum biduo cōtinēter oppugnaſſet, atque ipſe dum incautius murum ſubit,ſagitta vulnus accepiſſet,ſuperueniente Ferdinando,omnes ad vnum in poteſtatem redegit. Verum Ferdinandus quum Annibal Bentiuolus Florentinorum equitum præfectus, quòd commutato Reipublicæ ſtatu,omniumque ſtudiis ad Carolum conuerſis, ſalua fide militaris ſacramenti diutius eius in caſtris eſſe non poterat, impetrata miſſione diſceſſiſſet, & paſſim à peditibus deſereretur,retro abiens per Vmbros Romam contendit. Ex itinere Ioānes quoque Sfortia & Guido Feltrius,cum ſuo quiſque equitatu,hic Vrbinum,ille Piſaurum,rerum ſuarum metu conceſſerunt.Obigninus vero Salſubianis iugis Apenninum tranſgreſſus,ad Carolum in Aethruriam deſcendit. Per eos dies Franciſcus Picolhomi-

neus cardinalis qui poſtea Pontificatum eſt adeptus ad tractandam pacem à Pontifice legatus ad Carolum in Aethruriam venit. Sed is neque auditus, neque in caſtra receptus eſt, quum regi atque proceribus ob recentem adhuc patrui Pii Pontificis memoriam eſſet inuiſus, quòd ille ſuperiore Neapolitano bello aduerſus Andegauenſes à Ferdinando Aragoniiſque partibus ſtetiſſet. Carolus paucos Florentiæ moratus dies rebus compoſitis Senas venit. Excepere venientem Senenſes portis ac regionibus feſta fronde exornatis: lautéque ac liberaliter Gallos milites per domos hoſpitio ſuſceperunt. At rex primo aduentu cohortem prætoriam, quæ ſtationem in foro habere, & præſidio decurionibus eſſe conſueuit, denunciata per præconem cæde, ni extemplo arma ponerent, locoque decederent, foro vrbeque expulit. Senis per Vulſinios Viterbium exercitus eſt ductus: Eam vrbem ex Foro Caſſii ruinis creuiſſe putauerim: huius enim in proximo non obſcura veſtigia in ipſa ſilice conſtrata via Caſſia viſuntur. At Pontifex qui Ferdinando eiuſque exercitu in vrbem recepto, & conſcriptis tumultuariis cohortibus, Romanoque populo arma capere & patriam tueri iuſſo, Gallos vrbe prohibiturus eſſe videbatur, Caroli ſucceſſu & celeritate victus ad eum legatos miſit, qui orarent ne ſacroſanctam vrbem, ſacrorum domicilium, Pontificis optimorumque antiſtitum ſedem, cui aliquando etiam barbarus Atila peperciſſet, turbandam violandamque tantæ multitudini externorum militum præbere vellet. Quòd ſi vti Chriſtianum atque eius cognominis regem deceret, auguſtæ vrbis religione tãgeretur, ingreſſuque abſtineret, Pontificem ei tum omni officio ſatisfacturum, commeatuſque militibus idoneis in locis præbiturum. Carolus ad ea reſpondit ſe priuſquam Galliæ fines exiret, voto pro ſalute felicitateque ſuſcepto, decreuiſſe Romana templa inuiſere: ſanctiſſimas Petri Paulique aras venerari: ipſumque Pontificem qui pietatis religioniſque faſtigium obtineret ſuppliciter adorare. Proinde ſi Pontifex Aragoniorum hoſtium ſuorum copias vrbe emitteret, mediamque perſonam, vti par eſſet, ipſe auguſtus & ſanctus induceret, commeatuſque expediret, ſe amicè pacatoque agmine ingreſſurum vrbem: quòd ſi vim pararet, & ſibi obſiſtendum arbitraretur, ſe ſibi viam cõfeſtim per vrbem Romam, ac Tyberinos pontes armis aperturum. Ioannes quoque Andegauenſis Epiſcopus, qui eadem Pontifici coràm, populoque referret cum legatis Romam deſtinatus eſt. Erat Alexander, vt ſæpe accidit quum dubiis periculoſiſque conſiliis agitamur, velut in ſupremo rerum caſu vehementer animo conſternatus. Formidabat iuuenem regem inimicorum ſuorum innixum conſiliis, qui tantam ferocium gentium multitudinem traheret, quantam multos ante annos Italia ſuo tantum militi, & lenioribus bellis aſſueta, nunquam vidiſſet. Timebat Aſcanium quem paulo antè data fide, cum Proſpero cuſtodiæ tradidiſſet: ſummoque dolore angebatur, quòd Iulianum Rouereum infeſtum hoſtem ſuum apud regem in honore eſſe, & ſumma cum authoritate conſiliis omnibus intereſſe didicerat. Columnam quoque & Sabellum cardinales cum ceteris eius ordinis Aſcanii clientibus, qui ſe ab initio ad eius nutum authoritatemque contulerant, de indicendo concilio, vt ipſe ſacro rerum faſtigio deiiceretur, agitare intelligebat. Id vnum enim concilii nomen ſupra ceteros infelices humanarum rerum caſus, maximo terrori Pontificibus eſſe conſueuit: Quòd plerique in his conuentibus dum de Republica Chriſtiana referunt, placita religionis interpretantur, & ad caſtigandam ſacerdotum luxuriam cenſorias leges condunt, ipſi Pontifices Pontificio iure circumuenti, eiurare ſupremam dignitatem, ſeque demum pontificatu abdicare coguntur. Hoc metu armati reges pontifices terrent ac ſubigunt, quando omni tempore ex diſſidio cardinalium facilem ad cogenda huiuſmodi concilia occaſionem inueniant. Idque propterea fit, quoniam cardinales inter ſe factiones ſimultateſque exerceant: & quadam nouarum rerum libidine ac liuore ducti, Pontificem quem ipſi ſuis ſtudiis atque ſuffragiis extulerint repente faſtidiant, aut odio proſequantur. Paucique admodum cardinales inuitis etiam pluribus indicendi condendique concilii vetere Pontificum decreto poteſtatem habere videri volunt. Igitur Alexander ſuadentibus amicis Ferdinandum monet, vt poſtquam adeo impotenter à Fato pariter atque ab hoſte vrgeatur, incolumi exercitu ab vrbe diſcedat, & maturè ad firmanda Regni clauſtra, quæ ad ſanctum Germanum Caſinatis ſaltus anguſtias pertinent, in Campaniam proficiſca-

tur

tur. Nec multo poſt Ferdinandus qui ab Alfonſo patre etiam fuerat reuocatus quum prima iam Gallorum agmina Lignino duce Oſtiam è Viterbio contendiſſent, & regia vexilla Mario in iugo apparere inciperent, Latina porta ſub ſignis exercitum eduxit. Decreti ſubinde è Romanis optimatibus oratores Hieronymus Portius, Coronatus Planca, Chriſtophorus Bubalus, Ludouicus Matthæius, Marius Mellinus, & Iacobus Simibaldus, qui regi Gallo vrbem ipſam, priuatas domos, & magnam copiam commeatus omnis generis per fora expoſitam Pontificis populique Romani nomine offerrent, venientemque introducerent. Iam Carolus Sutrium venerat vbi memorabili iudicio iureconſultum Sutrinum, qui præferocem Gallum equitem contumelia laceſſitus occiderat, è vinculis cauſam dicentem, quanquam irato frementeque exercitu abſoluit: Sutrioque profectus ad Braccianum caſtra promouerat. Eſt id ad Sabatinum Lacum inter viam Caſſiam & Aureliam ad oppidum Anguillariam, quæ Fidenatium vrbs nobilis antiquitus fuit. Ea oppida cum Triuiniano atque Galeria Verginii Vrſini ditionis erant, quibus timens Verginius, ne primus ipſe hoſti prædæ auido, quòd Aragoniis præeſſet copiis, ſæuiendi materiam præberet, Carolum filium ad dedenda oppida & regem in ea arce, quæ in ſumma loci amœnitate ſubiectum deſpectat lacum, hoſpitio excipiendum præmiſit. Triduo poſt Carolus armatis diſtinctiſque peditum & equitum ordinibus Flumentana porta Vrbem inuectus eſt. Præceſſerant longa Heluetiorum Germanorumque agmina iuſtis paſſibus ad tympanorum pulſum, dignitate quadam militari atque incredibili ordine ſub ſignis incedentia. Veſte omnes varia ac breui & ſingulos artus exprimente vtebantur. Fortiſſimus quiſque plumeis criſtis pileo ſurgentibus inſignis ſuper cæteros eminebat. Arma eorum erant breues gladii, atque haſtæ fraxineæ denum pedum, anguſto præfixæ ferro. Quarta ferme eorum pars ingentibus ſecuribus, quarum è ſummo quadrata cuſpis prominebat, erat inſtructa, has cæſim punctimque feriendo ambabus manibus regebant, Alabardæque eorum lingua vocabantur. Singula autem peditum milia, ſclopettariorum centuriam habebant, qui paruis tormentis plumbeas glandes in hoſtem emittunt. Milites in vniuerſum quum denſatis ordinibus conferti prælium ineant, thoracem, galeam, ſcutumque ita deſpiciunt, vt ſolis centurionibus atque his qui phalangis principia explere, & in prima agminis fronte pugnare conſueuerint, galeæ, & ferrea pectoralia conſpiciantur. Hos quinque Vaſconum milia ſequebantur, baliſtarii ferme omnes, qui ſcorpionibus arcuferreis, puncto temporis tendēdendo ſagittandoque peritè admodum vtebantur: Quod genus hominum cultu aſpectuque admodum deforme Heluetiorum comparatione videbatur, quum illi capitum ornatu & armis ſplendidis ipſaque proceritate plurimum eminerent. Peditum veſtigiis equitatus inſtitit, ex omni totius Galliæ nobilitate conſcriptus. Is ſagulis ſericis, criſtis, torquibuſque aureis perornatus longo turmarum alarumque ordine procedebat. Erant cataphracti bis mille & quingenti: & bis totidem leuis armaturæ equites. Illi craſſiore ſtriataque haſta, ſolido mucrone, clauaque ferrea, vti noſtri conſueuere, vtebantur. Equi eorum robore ac magnitudine præſtantes, iubis auribuſque deſectis, quòd ita decere Galli exiſtiment, ferociores apparebant, verum ex eo minus erant conſpicui quod tegumentis recocto è corio confectis, vti noſtris mos eſt, magna ex parte carebant. Singuli cataphracti ternos habebant equos, puerum armigerum & miniſtros duos, quos ſubſidiarios laterones appellabant. Leuis eques ingenti ligneo arcu Britannorum more, maiores ſagittas emittit, thorace, galeaque contentus eſt. Aliqui eorum tragulas geſtant, quibus ſtratos à cataphractis hoſtes in prælìis impreſſa cuſpide humi configere conſueuerunt. His omnibus ſagula erant, acu, bracteiſque argenteis picta, in queis ſpecioſo opere ad notandam in prælio equitum virtutem vel ignauiam, propria ducum inſignia prætextis imaginibus exprimebantur. Quadringenti hippotoxotæ, in quibus centum erant è Scotorum gente, virtute fideque præſtantes, regis latera ſtipabant. Sed ante hos ducenti equites Galli à ſpectata virtute, nobilitateque delecti, clauas ferreas magnis ſecuribus pares, in humeris geſtantes, cultu inſigni circa regem pedibus euntem verſabantur, porrò quum equitate, cataphractorum more eximiis in equis, auro purpuraque ſpectabiles prodibant. Iuxta eum primo in loco comites aderant Aſcanius ipſe & Iulianus: ſecun-

duryeos Columna atque Sabellus cardinales. Præterea Proſper atque Fabritius, cæterique Itali duces Gallorum procerum turbæ immixti. Parata erat ad regem hoſpitio excipiendum Diui Marci templo coniuncta domus, Pauli ſecundi Pontificis ſumptu ex Amphitheatri lapidibus ſtructa. Ciuium quoque ædes Traiani foro proximæ proceribus patebant, ad quas multa iam nocte luminibus accenſis peruentum eſt. Erant tot equitum peditumque agmina, non pompæ modo ad ſpeciem decoremque oſtentandũ exornata, ſed inſtructa bellico more omnibus armis, tanquam in ipſa vrbe foret dimicãdum: Ita vt omnium mentes eo ſpectaculo facilè terrerentur. Id quoque metum ſtupentibus addebat, quod viri, equi, vexilla, arma, tot paſſim funalibus inæquali ſplendore, incertam præbentibus lucem, ampliora ac maiora vero videbantur. Plurimum autem admirationis atque pauoris omnibus intulerunt tormenta curulia ſupra triginta ſex, quæ equorum iugis per æqua pariter atque iniqua loca incredibili celeritate ducebantur: maxima eorum longitudine octonum pedum, pondere vero ſexmilium librarum æris, cannones appellabantur; quæ æquali tubo humani capitis magnitudine ferream pilam emittebant. Secundum cannones erant colubrinæ, ſexquialtera longiores, anguſtiore tamen fiſtula, pilæque minoris. Sequebantur falcones adeo certa proportione maiores ac minores vt minimis tormentis, pilæ Medico malo perſimiles emitterentur. Ea omnia binis craſſis aſſeribus ſuperinductis fibulis erant inſerta, ſuiſque ſuſpenſa anſis, ad dirigẽdos ictus medio in axe librabantur. Minoribus rotæ binæ erant ſubiectæ, maioribus autem quaternæ; quarum poſteriores ad curſum incitandum aut ſiſtendum exemptiles erant. Tanta autem celeritate eorum magiſtri atque aurigæ huiuſmodi curſus circumagebant, vt ſuppoſiti equi flagellis ac vocibus concitati, expeditorum equitum curſum, æquioribus in locis adæquarent. Deducto rege, deſignatiſque per priuatas domos hoſpitiis, Galli triuia, omniumque regionum aditus qui ad Marcianas ædes pertinebant, tormentis & certis equitum ac peditum præſidiis conſepſeré, binaque milia equitum quæ ſingulis ſenis horis per vices ſtationem agerent in campo Floræ collocata. Tumultuatum eſt haud ſemel tota vrbe, quum Romana plebs ſuopte ingenio turbulenta & procax, inſolẽtium Gallorum minaces, accentuque ſuperbas voces, & feros Germanorum vultus ferre non poſſet. Ipſique externi milites in popinis, & luſtris plerunque à multo vino truciores facti, rixas paſſim cum obuiis miſcerent: Indeque temulentia calentes & incauti noctu maxime per infrequentia vrbis loca, à ſicariis atque lenonibus cæderentur. Expugnata eſt magno Heluetiorum Vaſconumque impetu Bancarum domus, ac in ea quidam è plebe Galli militis percuſſores trucidati, confoſſo ibidem Marco Matthæio Patritii ordinis. Inualuitque ſubinde fama in tanto ſtrepitu, ac diſſono clamore celeriter peruagata, vrbem capi, ac diripi opulentas domos à Barbaris. Quo tumultu cepit arma Romanus populus, vt dignitatem Martiæ gentis, fortunas, vxores ac liberos tueretur. Sed ea die, dii ſuperi almæ vrbis tutelares, luctuoſum id certamen, ſupremumque rerum omnium periculum auerterunt, quum Proſper Gienſis atque Ligninus à rege ad ciues militeſque tranſmiſſi deterrẽdo, dirimendoque cœptum iam multorum concurſu & clamoribus tumultum oppreſſiſſent. Vrbe Roma dubiis Gallorum armis occupata, Alexander qui metu anxius atque incertus conſilii in Hadriani molem confugerat, oratores de pace ad Carolũ miſit. Fuere ii ſenatorii ordinis antiſtites longe clariſſimi, Antonius Pallauicinus, Ioannes Alexandrinus, Bernardinus Caruaial, & Raphael Riarius, qui longo verborum circuitu orſi à Carolo Magno, cæteriſque Gallorum regibus, qui inſigni pietate rem pontificiam aduerſus tyrannorum iniurias generoſè defendiſſent, monendo adulandoque pacem impetrarũt. His tamen legibus quibus eam victis victores dare cõſueuerunt, ſic, vt complures qui Hiſpani hominis ingenium nouerant eam pacem tanquam vi expreſſam haud multum diuturam dicerent, quòd Galli aliquanto arrogantius quàm deceret, pontifici præſcripſiſſe viderentur. Promittebat rex Gallus ſe bello & pace amicum ſociumque futurum pontifici, veneraturumq. eum maiorum more, vti verũ chriſtianæ religionis principem: neque vnquam his in rebus quæ religionem placitaque pontificum reſpicerent, ab eius authoritate diſceſſurum. Cõtra vero poſtulabat, vt portus ciuitatis veteris cũ arce apud Centum cellas ſibi dederetur, ad claſſem Gallicam quæ Tyrrheni maris oram legebat excipiendã

& Cæſarem

& Cæſarē Borgiam filium, qui tunc cardinalis erat, obſidem daret, qui ſuſcepta legatione ad honoris ac amicitiæ ſpeciem, quatuor menſes caſtra Gallica ſequeretur, traderetque item Gemem Baiazetis Othomanni fratrem. Is tum in Vaticano in libera cuſtodia ſeruabatur, quòd eum Galli tranſmarino in bello ſibi magno vſui futurum exiſtimarent, Hunc aliqui ſcriptores Zizimum imperitè vocarunt, quum Gemes de nomine Parthorum inclyti regis appellaretur. Poſtremò in gratiam ſuam Gallicique nominis honorem, Briſſonetum in collegium cardinalium cooptaret. In hæc omnia pontifex nec vlla quidem cōdicione reiecta facile conſenſit: vt qui iam in animum induxerat, neminem vlla datæ fidei religione teneri, qui vi metuque ſubactus iniqua atque indecora pontificiæ maieſtati ſpopondiſſet. Itaque in colloquium amicitia omni verborum atque hilaritatis artificio ſimulata, in Vaticano deuentum, adorauitque pontificem proiectus rex. omniſque demum turba procerum & ducum, obſignatos aureis crucibus pedes oſculata eſt, obiterque pontifex ſenatoriæ purpuræ ornamenta Briſſoneto de manu tradidit.

Poſtremo Gemes ipſe productus eſt, tabuliſque ſuper ea re publice confectis, Carolo traditus. Is regiam manum ac humerum oſculo petiuit, precatuſque eſt graui oratione pontificem, vt ſe tanto regi qui orientis imperium animo concepiſſet enixè commendaret, futurum enim eſſe vti neque pontificem conceſſæ libertatis, neque regem adſciti comitis, quum in Græciam traieciſſet, ſi conſilio ſuo vteretur, vllo tempore pœniteret.

Erat Gemes aſpectu planè regio & graui, ingenioque item Arabicis literis vehementer exculto, promptoque ad ferenda ſalſæ vrbanitatis dicteria; vique demum corporis & magnitudine animi ſua ſtirpe minime indignus. Is paucis antè annis mortuo in Aſia patre Mahomete, quanquam ætatis prærogatiua ſuperabatur, fretus tamen populorum ac militum beniuolentia Ciliciæque regulorum opibus, armis de imperio cum Baiazete fratre contenderat victuſque in Pruſiacis campis, & aliquanto poſt in Lycaonia ad Iconium amiſſo exercitu, Rhodum profugerat, ratus non defuturos ſibi ad repetendam Aſiam Chriſtianos, quos propter antiqua odia recenteſque iniurias, & Aſiæ incommodis & Baiazetis periculo magnopere lætaturos exiſtimabat. Sed alios quàm putarat Chriſtianorum animos inuenit, à Buſſonio nanque Rhodiorum equitum magiſtro carcere incluſus, & aliquanto poſt vt tutius atque humanius ſeruaretur in proninciam Galliæ finitimam eſt tranſmiſſus. Nec multum inde Innocentius pontifex cum Buſſonio tranſegit, vt è Prouincia Romam adueheretur. Qua re impetrata non multo poſt ipſe Buſſonius, quem Rhodus egregie defenſa omni honore dignum effecerat, & hoc quoque merito in collegium cardinalium receptus eſt. Fuitque Romæ Gemes magnum vectigal ipſis pontificibus per aliquot tempus, quum Baiazetes alendo fratri quotannis quadraginta milia aureorum nummûm pontifici numeraret. Ingruentibus autem in Italiam Gallis Alexander inito iam cum Aragoniis fœdere Georgium Bucciardum natione Ligurem Turcicæ peritum linguæ ad Baiazetem miſit, qui doceret quanto apparatu, quantiſque claſsibus rex iuuenis gloriæ & proferendi imperii cupidus, Neapolitanum regnum inuaderet: quantiſque demum opibus confecto ſtatim Italico bello in Græciam eſſet traiecturus. propterea eum enixè petere vt Gemes ſibi traderetur, cuius auſpiciis, propter magnas paterno in regno neceſsitudines cuncta ſibi faciliora eo bello futura confideret. Ceterum pontificem qui Gallos gentem admodum ſuperbam imperiique auidam ſuſpectam haberet, atque vrbis Romæ totiuſque Italiæ periculo plurimum angeretur, cum Alfonſo fœdus percuſiiſſe; paratoſque eſſe communi conſilio, eius gentis impetus terra marique ſuſtinere: quando neque milite neque claſsibus egerent, modo alicunde pecunia iuuarentur. Vna autem ea ratione Baiazetem ſi quota ſua parte aurum in ſtipendia ſuppeditaret, Græciæ rebus opportunè conſulturum: ſiquidem vrbem Romam Neapolitanumque regnum Othomanici imperii fore munimenta, ſi aliena in terra bellum aleret, neque eo ſumptu deterreretur, multo enim commodius atque facilius auro arceri hoſtes, quàm ferro ac viribus in ipſo belli diſcrimine ſuſtineri: quod ex rerum vſu plerunque accideret, vt qui pecuniæ parcendo remota pericula negligere contemnereque ſolerent, incumbentibus demum malis deſperato ſæpe remedio grauiora detrimenta ſentire conſueuiſſent. Baiazetes qui cuncta hæc cum à ſpeculatoribus tum multis etiam Alſonſi literis

atque legationibus vera eſſe dedicerat, Georgio gratias egit: quòd ſe externum,& diuerſa de Diis atque religione ſentientem Alexander, qui ſacri imperii faſtigium teneret, adeo benigne amicéque de maximis rebus tempeſtiue monuiſſet. Ceterum ſuaſit vt cum Dautio legato ſuo qui & pecuniam & ſecretiora de hiſce rebus mandata deferret, in Italiam reuerteretur. In his mandatis erat epiſtola Græce conſcripta, qua rex barbarus multa arte pontifici ſuadebat, vt Gemem fratrem tanquam alienæ religionis hominem veneno tollendum curaret: quem vnum de imperio ſollicitus, ob ingentes viri virtutes ſi qua forte cuſtodia euaderet, maxime formidabat. Id ſi præſtaret pontifex, ducenta milia aureorum nummûm, integra fide ſe perſoluturum promittebat: Chriſtique inconſutilem tunicam, ſicuti paucis antè annis Longinianæ lanceæ cuſpidem tranſmiſiſſet, dono daturum: neque vnquam dum vita maneret, moturum vltro arma aduerſus Chriſtianos, ſecus ac Mahometes pater & auus Amurathes, qui infeſtiſsimi Chriſtiano nomini continenter bella gerendo nunquam ab inferenda iniuria ceſſaniſſent. Sed Georgius atque Dautius Hadriatico feliciter enauigato, quum apud Anconam in littus deſcenderent à Ioanne Rouereo Iuliani Cardinalis fratre, is ad Senogalliam ſuæ ditionis excubabat, capto nauigio, pecunia reliquiſque rebus exuti ſunt: quòd ille ob merita ſub Innocentio ſtipendia, multam à pontifice pecuniam ſibi deberi prædicaret. Neque Alexander ea iniuria perturbatus quanquam illi omnia hoſtilia minaretur & à Venetis opem imploraret,quorum intereſſet Turcas toto eo mari inuiolatos præſtari,quicquam tamen ex ea pecunia, quæ annui tributi ſummam excedebat, recuperauit: quoniam Rouereus aduentantium Gallorum,quorum partes ſequebatur, præſidio fretus, ſecuruſque in Piceni finibus, ſacra pariter atque profana irati pontificis arma contemnebat. Dautius ipſe pedibus Anconam profugit, atque inde ad Franciſcum Gonzagam Mantuæ principem aduerſo Pado delatus eſt, qui Barbarum propter amicitiam quam cum Baiazete multorum munerum mutua liberalitate inſtituerat, benignè ſuſceptum,donatumque pecunia, & pretioſa veſte in Græciam remiſit. At Carolus qui pontificiis ſolennibus ſacris aſtiterat,extraque Trigeminam portam diui Pauli templum & ruinas admirabilium operum cupidè ſpectarat, Roma diſcedens multis de cauſis bipartitò aggrediendos ſibi hoſtes eſſe iudicauit, quòd id conſilium paulo antè in Aethruria, Aemiliaque proſperè fuiſſet expertus,multumque numero militum abundaret, vnde facilè diduci debilitarique hoſtium vires neceſſe fore prouidebat, ſi diuerſis regionibus alia atque alia arma ac duo propè diuerſa bella, pulſis iam atque perterritis inferrentur. Itaque Fabritium Columnam, Antonellumque Sabellum, adiunctis Roberto Lenuncurto, qui à præfectura Vitriaci oppidi à Gallis Bailinus Vitrius vocabatur, Gratianoque item Guerra, & Ciandeo cum Gallicis turmis, & Vaſconum Heluetiorumque cohortibus per Sabinum agrum præmittit, qui per Marſos in Aquilanorum fines irrumpant, atque eam omnem Præcutinorum regionem,quæ Aprutii nomine nuncupatur,& Superum mare Apuliam atque Campaniam per Apenninum lato ambitu contingit, ad deditionem compellant. Venerat paulo antè Cellanum Liuianus miſſus à Ferdinando cum equitum manu, ſubitariiſque cohortibus tribus, vt oppida circa Fucinum lacum impoſitis præſidiis tuererur: Sed is viribus impar nec tentato quidem certamine, his locis celeriter expulſus eſt. Tallacotium ſubinde & Albam clariora Marſorum oppida, quæ tum Verginii Vrſini ditionis erant, Fabritius Columna recepit, quòd certo atque antiquo iure ad Columnios pertinere dicerentur. Eodem quoque victoriæ curſu,quum hinc Ioannes Rouereus, illinc vero Ioannes Paulus Cantelmus Soranis ſaltibus occupatis circumiectos populos ad defectionem ſollicitarent, tota ea regio incredibili celeritate ab Aragoniis defecit:reductuſque eſt in vrbem Aquilam Ioannes Galioſius,qui patria exul ſpe recuperandi principis in ciuitate loci, Columnios proceres & caſtra Gallica ſequebatur. Ab alia parte Carolus cum tota mole exercitus Latina via promotis caſtris ex itinere Montem fortinum Iacobi Comitis oppidum in finibus Hernicorum expugnauit: Proſperoque Columnæ qui id hæreditatis iure repetebat in ditionem conceſsit. Vix dum Romanum agrum Galli exceſſerant, quum pontifex ingenti liberatus metu noua conſilia expedire, quæ diu antè vel præſente etiam rege æſtuando, & iuſtum dolorem multa arte compri-

te comprimendo concoxerat: & demum quibus poterat modis Gallo hoſtilia moliri cœpit. Siquidem vti plane vir magni quidem animi, quique ſuæ auguſtæ dignitatis erat memor, quòd Gallus in ea fœda pace ſibi adeo inſolenter præſcripſiſſet, ferre non poterat: Oſtienſe præſertim Centumcellanaque arcibus ereptis, iniectas proculdubio ſibi atque vrbi compedes exiſtimabat, ratus ſuperbum regem qui ante victoriam dubiis etiam tum rebus tam ſæuos gereret ſpiritus, ſi Neapolitano regno potiretur, tum demum inflatum victoria, cunctis quas vellet belli vel pacis leges impoſiturum: Ipſamque Romani pontificis authoritatem, quæ hominum opinione potius quàm certis viribus conſtaret, deſpectui protinus habiturum. Erat apud Carolum Antonius Fonſeca Hiſpanus vir bello & pace clarus, qui pro Ferdinando rege legationis munere fungebatur. Is cum Alexandro coniunctos habebat ſenſus, & nimiæ Gallorum felicitati, qui totam Italiam cedentibus cunctis ſolo nominis fulgore terribiles, nec diſtrictis quidem gladiis percurriſſent, plurimum inuidebat: verebaturque ne opulentum id regnum Hiſpanicæ ſtirpis occuparent: Quod uel ipſa populorum leuitate, & tanta Aragonii exercitus imbecillitate, Alfonſo præſertim fatali quodam metu conſternato infirmiſsimum eſſe prouidebat. Hunc idoneum ratus Alexander per quem Gallorum impetum moraretur, & ſpes adderet Aragoniis quominus celeri deſperatione ſuccumberent, induxit; communicatiſque conſiliis & verbis ſuper ea re conceptis ſubornauit. Igitur Fonſeca apud Velitras in conſilio regis & procerum graui oratione habita queſtus eſt, quòd Carolus qui aduerſus Turcas bellum ſuſcepiſſe eximia pietate videri vellet, Romano pontifici vim intuliſſet: quum Centumcellæ ipſaque Oſtia Gallicis præſidiis tenerentur: Gememque Turcam extortum minis ſecum abduceret: ipſumque pontificem & ſenatores armorum ſtrepitu ſubegiſſet: Valentinuſque interim cardinalis captiuo quàm obſidi ſimilior caſtra ſequi cogeretur: Non idcirco Ferdinandum cum eo fœdus Perpenniano recepto percuſsiſſe, ac fidem dediſſe nunquam ſe à Pyrenæis hoſtilia moliturum, & dum Galli Italiam peterent omnino quieturum, vt tota paſsim Italia nobiliſsimarum ciuitatum ſtatus conturbari Gallica libidine pateretur: ac ſineret ſacroſanctum pontificem ad iniqua fœdera ſancienda, ſummi periculi metu armiſque ac ipſis propemodum admotis bellicis tormentis cogi. Lucenſes primum pecunia fuiſſe mulctatos: Mediceos inde, qui moderationis atque ſplendoris fama toto terrarum orbe ſingularem gratiam cum magna gloria meruiſſent, patria atque penatibus eiectos. Florentinos vero quibus ipſe libertatem reſtituiſſe videretur, detractis Piſis, multiſque eorum arcibus occupatis, & pecunia pariter mulctatos, & prægraui inuolutos bello. Porrò Senenſes euerſo ciuitatis ſtatu, Gallorumque præſidio accepto, non tam ſibi Gallorum aduentu violatam quàm impotenter adeptam libertatem queri. Non procul quoque ab fuiſſe vrbem Romam quin iterum à Gallis funditus euerteretur. Quo tumultu territus pontifex omniſque ordo imbellium ſacerdotum, de ineunda fuga cogitarint. Sperauiſſe Ferdinandum qui iuſtitiam omni tempore coluiſſet, quantum ad Neapolitanam rem pertineret Gallos prius ex æquo & iure, quàm bello ac armis diſceptaturos fuiſſe, quum pontifex eius controuerſiæ æquiſsimus iudex atque arbiter haberetur, & Alfonſus iudicio pontificis ſe ſtaturum ſpopondiſſet: idque ſyncera fide præſtiturum pontifex præſentibus Gallorum legatis recepiſſet. Proinde Ferdinandum poſtquam nullo humani iuris & ſcriptarum legum reſpectu, regnum perpetua ſexaginta amplius annorum poſſeſsione, & pluribus pontificum decretis Aragoniis regibus attributum armis peteretur, ſe Alfonſi regis, qui & neceſsitudine gentis, & ſanguinis atque familiæ coniunctione ſibi eſſet deuinctus, iniurias minime neglecturum. Dicentem adhuc Fonſecam ſuborto fremitu Galli proceres interpellant, elatiſque animis reſpondent neq. iura ſibi defuiſſe vnquam, nec defutura arma, quibus regna antiquæ ſuæ ditionis recuperent, tyrannorumque hoſtium ſuorum ſuperbos ſpiritus contundant, ſi Ferdinandus ſe Aragoniis minime defuturum denũciaret, recentiſque fœderis obliuiſceretur, parum ea re Gallos permoueri. quũ vellet uires experiretur. Intellecturum enim protinus quid rex Gallus laceſſitus iniuriis animis atq. opibus poſſet, Hiſpanos vero equites ſi in aciem prodirent, continuo ſenſuros quantũ cataphracti Galli Mauros iaculatores quibus ipſi Bæthicis bellis inſueuiſſent,

D

conſtātia atq. metu in ipſis congreſſibus anteirent. Diſceptatum ſubinde eſt acrioribus verbis, quum vtrinque plures ſimul de ea re vehementiſſime loquerentur: adeoque inter ſe cōtendendo animis incaluerūt, vt Fonſeca alioqui ſedati vir animi ira præferuidus libellū in quo fœderis capita vtriuſque regis manu ſubſcripta ac obſignata erant in cōſpectu regis conſcpſerit: moxq. Ioāni Pititto Cerbellioni & Carolo Arelliano Hiſpanis, qui apud Gallum ordines ducebant, denunciarit eos apud Ferdinādum reos maieſtatis futuros ni triduo Gallorū caſtris exceſſiſſent. Poſt id factum Valentinus cardinalis minus intentis in eius cuſtodiam Gallis, mutato habitu è Velitris Romam profugit. Nec multo poſt & ipſe Gemes ad Caietam moritur: Eratque conſtans ſama Alexandrum, vt barbarus princeps inimici regis gloriæ atque ſpectaculo ſubtraheretur, ipſeque obiter propoſita à Baiazete præmia promereret, lethiferum puluerem ſaccaris, quibus Turca poculis omnibus vteretur, miſcuiſſe. Is erat puluis ad fallendum candore mirabili, nec iniucundo admodum ſapore, qui non acriore vi protinus ſicuti præſentanea venena ſpiritus vitales opprimeret: ſed ſenſim venis illabendo exitiabili tarditate graſſaretur: Quo poſtea Alexander opulentos aliquot ſenatores, & poſtremò ſeipſum incautè mutata lagena, ſuſtuliſſe ferebatur. Sub id tempus Alfonſus vt Gallicam claſſem toto Antiate littore ac finitimis portubus prohiberet, è Tarracina ad oppugnandū Neptunium duxit, quòd Antonellum Salernitanum, Bernardinum Beſſennianum, & Claramontium regulos, tribus milibus peditum onerariis nauibus impoſitis, è Genua paulo antè ſoluiſſe, & ad inuadendam Campaniæ oram aduentare cognouerat. Verum oppugnatione oppidi improſpere tentata, quum fœdè admodum tempeſtates ſubortæ eſſent, repentina imbrium atque ventorum vi oppreſſis ac penè deletis caſtris, Neapolim ſe recepit. Sed & Gallicæ naues eandem ſimili propè periculo fortunam tulerunt, quæ ſæuiente mari difficili ac laborioſa nauigatione in aduerſa Corſicæ littora delatæ, poſt ſuperatas niuoſis ac deſertis in locis terræ ac maris difficultates, portum Herculis tenuerunt. Ceterum reguli cū multo maxima militum parte, vt erant omnes maris tædio nauſeaque cōfecti, pedibus Romam ad Carolum contenderunt. Interea Ferdinandus in Caſſinate agro ad ſanctum Germanum occupatis Menianenſis ſaltus anguſtiis, ſuas atque paternas copias aduentātibus Gallis oppoſuit. Eæ ſunt fauces montium inter ſe coëuntium, quæ deſcendentibus è Latio in Campaniam & Leborios campos aſpero & conciſo aditu iter coarctant. Hæc loca per ſe difficilia adiectis inſuper aggeribus multo impeditiora reddiderat; finitimarumque vallium ingreſſus quoſque ingentibus arborum truncis, multaque paſſim cæſa materia repente conſepſerat, ratus his clauſtris expugnādis diſtineri Gallos poſſe. Suſtinendo enim atque cunctando interim maiora parari præſidia, atque expectari hyemem, quæ ab diuturna ac inſolita ſerenitate ſuas nondum niues ac pluuias effudiſſet. tum verò futurum vt Galli qui impetu ac celeritate tantum valerent, cum pabuli inopia, tum multis aliarum rerum incommodis affligarentur. Erant Ferdinando equites cataphracti bis mille & ſexcenti, leuis armaturæ autem quingenti, decora quidem ac valida manus, par futura hoſti, niſi Fortuna, quæ iam tum nimio plus florenti Italiæ excidium parabat, & virtuti & priſtinæ eorum felicitati nimium inuidiſſet. Sed peditatu Gallis longe erat inferior: quum neque exercitatione neque numeru, neque armorum genere Italus pedes ſubitario delectu magna ex parte coactus, Heluetiis atque Germanis, qui omnibus Galliæ bellis interfuiſſent, fôret comparandus. Idque præcipuè accidebat inueterata quadam Italorum ducum conſuetudine, qui peramplum equitatum alere, eique vni rei impenſius ſtudere ſoliti erant: nec peditem magniſacerent, quē expugnandis tantum vrbibus idoneum, apertis autem in præliis prorſus inutilem ducebant. Sfortia etenim & Braccius Carmagnolaque & Picininus, qui militiam multis antè annis in Italia extinctam cum magna gloria ſuſcitaſſent, multa bella ſolo equitum robore confeciſſe dicebantur. Durauitque ea opinio pluribus annis apud imperitos principes, quum prauis mercennariorum ducum conſiliis decepti, neglecta pedium cura, equites paſſim tota Italia ſibi & prouinciis graues inſtituiſſent. Siquidem callidi duces, qui crebris potius transfugiis quàm vera virtute inſignes erant, quum diſcordia principum opulentiores euaderent, conſultò inter eos alebant bella: neque ea vnquam ſi iuſto prælio certandum foret, vlla pleniore victoria finiebant,

niebant, adeo vt quæſtui potius quàm decori promercalem illam militiam habere viderentur. Vnus tamen ante alios Franciſcus Sfortia ſuperiorum inſcitiam occulta illa fraude commiſtam multis ſuis aliorumq. periculis deprehendit, cœpitque è peditatu fortiſſimum quemque bello ac pace pariter præcipuo in honore habere. Vnde paucis annis effectum eſt, vt ille veteranorum maximè peditum virtute, ſummam ſibi gloriam, & peramplum imperium perpetua victoriarum felicitate compararit. Cuius conſilia atque inſtituta exactæ virtutis atque prudentiæ plena, ſi ceteri æmulatione diſciplinæ ſecuti eſſent, profecto Italiam tot ſæuis implicitam malis, quæ quondam cunctis gentibus bellicæ virtutis auſpiciis imperauit, neque prædæ, neque ludibrio externis nationibus reliquiſſent. At Alfonſus poſtquam ſe deſtitutum auxiliis, quæ fruſtra à Turcis pariter & Venetis implorat, tantique exercitus impetu, cui cuncta omnium opinione celerius toto itinere patuiſſent, oppreſſum ac circumuentum videt, abdicare ſe imperio, Ferdinandoque filio cura rerum atque imperii relicta in Siciliam adnauigare conſtituit. Ingraueſcebat enim indies inteſtinum malum; nec externis hoſtibus magis quàm domeſticis laborabatur. Oderant eum plerique regni proceres: Neapolitanique in primis, & ſingulæ ferme totius regni ciuitates: adeoque pauci erant qui linguam moderarentur, vt alienati populi fremitus ad regias aures ſæpiſſime penetraret. Accidit enim plerumque vt ea odia, quæ diu in tyrannos ſtante eorum fortuna exitii timore diſſimulantur, quum eorum res labare cœperint, acrius atque liberius erumpant. Poſt detectam enim eam coniurationem cuius capita fuerant reguli Sarnenſis & Salernitanus, præter inſitos mores, & aſper & immitis euaſerat. Fueratque in vindicandis iniuriis, vlciſcendaque perfidia admodum ſeuerus & inexorabilis: Vtpote qui timeri malebat, quàm humanitatis atque clementiæ nomine laudari. Ingruente autem bello, pecunias adeo inclementer imperarat, vt priuatè ac publicè multæ ciuitates contracto multo ære alieno ab immodicis fœneratoribus abſumerentur. Ob earum rerum conſcientiam ac imminentis excidii metum ita erat animo perculſo atque abiecto, vt vir paulo antè fortiſſimus, & modo tanti nominis imperator, fatali quodam horrore perturbante, cuncta imperitè ac timidè facere videretur. His diu ac multum agitatus curis, quum omnino ſecedere decreuiſſet, Ferdinandum ab exercitu reuocauit. quem primo congreſſu inductum in intimam nouæ arcis partem adhibitis amicorum præcipuis in hunc modum alloquutus eſt. Si Dii immor- *Oratio Alfonsi ad Ferdin.* tales qui hæc terrena haud dubie reſpiciunt & regunt, hoc imperium Alfonſi proaui tui inſigni virtute partum, auique Ferdinandi ſingulari defenſum conſtantia ac meis denique multis laboribus ſtabilitum, certa Fatorum lege mihi decreuiſſent, neque in has vrgentis belli erumnas incidiſſemus, neque qui modo terrori atque formidini ceteris eramus, tam ſæuis aduerſæ Fortunæ fluctibus iactaremur. Nam quæ humana ratione prouideri potuere, omnibus prius non modo Europæ, ſed etiam Aſiæ regibus non vna legatione nequicquam fatigatis, arma, pecunias, milites, claſſes, perquam maturè parauimus, quæ omnia hactenus non hoſtium virtute, non imprudentia vel ignauia noſtrorum ducum aut militum euerſa ſunt; verum vna vis Fati Diique ipſi meæ antepartæ gloriæ huic ſceptro, & capiti denique meo nimium infenſi, cuncta retrouertendo nobis eripuerunt. Nec abnuerim meam fortaſſe ob noxam aut grauiorem culpam, eos nunc me ſentire infeſtos atque auerſos Deos, quos ſæpius dum famam egregiis militiæ factis extenderem, ſecundos plane atque propitios fuerim expertus. Sed nec ob id aut venia, aut mitiore certe pœna fuerim indignus, quum multorum perfidia circumuentis, & in hac qua laboramus ærarii difficultate, neceſſe fuerit à lenitate naturæ priſtiniſque moribus noſtris deflexiſſe. Non enim iiſdem ſemper artibus reges magna imperia tueri poſſunt, quibus ea quæſierint. Ignoſcendo, largiendo, indulgendoque, regna læto admodum auſpicio feliciter ineuntur. Ceterum quum praua inquietaque hominum ingenia audendo, moliendoque inſperatas ex occulto tempeſtates cient, tum denique ſeueritatem pro clementia, parſimoniã pro munificentia, pro facilitate autem ac lenitate illiberalem dvrioremq. naturam, vtilia ſalutariaque didiceris. Stat animo fixum vlla in blanda ſpe melioris fortunæ durando, ac pertinacius afflictarum rerum euentum expectando, ea numina nolle experiri, quæ quum ſemel irata fuerint, vſque quaque humana conſilia mille caſibus in-

uoluunt,ſumma imis repente permiſcent,& ante alia mentem quoque ipſam impotenter eripiunt. Non prouocabo inquam vlterius iratos Deos: ne ſcilicet reliquæ ſpes omnes, quæ tibi ad ferendam gnauiter ſuperaodamque huiuſce belli imminentem procellam abunde ſuperſuut,his meis male auſpicatis conſiliis euertantur. Cedam itaque imperio, patria,penatibus, atque ipſa demum Italia, vt quæ mea culpa nobis atque Italiæ incidiſſe videntur mala, & deformi exilio, & his erumnis meis expientur: mitiuſque tecum agere incipiant Ludouicus & Aſcanius auunculi tui,qui dum me voum petere,& perſequi videri volunt,quòd immoderatæ eorum ambitioni ſceleſtiſque conſiliis obſiſtere auſus fuerim, non ſolum domui noſtræ tanta neceſſitudine Sfortiano ſanguini coniunctæ,ſed toti etiam Italiæ funeſtas faces intulerunt. Igitur macte virtute fili,quòd Dii qui meliora mihi ſuadēt,res ſaluas atque hoc imperium incolume tibi faxint, accipe huiuſce imperii inſignia,aureum diadema,ac eburneum ſceptrum, quæ ſicuti mihi monēte numine diutius retinere fas non eſt, ita huic tantæ indoli & fatali virtuti tuæ meritò debentur. Clareſces indies felici rerum euentu: ſuperbiſque hoſtibus impooes iugum, ſi,qui verum militiæ laborem ex me haud indecoro exemplo diſcere potuiſti, alteram ab ea quæ veterem induſtriam meam modo eluſit atque deſtituit Fortunam aliunde quæſieris. Perorante Alfonſo omnibus obortæ ſunt lachrymæ: Patremque ipſe Ferdinandus & ceteri non aliter ac fato functum luxerunt: interque ſingultus tranſlati imperii tabulæ dictante Iouiano Pontano conceptæ confectæque ſunt. Nec multo poſt Alfonſus cum pretioſa ſupellectile, quatuorque triremibus Mazaram Siciliæ vrbem delatus eſt. Ipſe vero Ferdinandus ſummo cum plauſu gratulationeque omnium rex ſalutatur. Erat in eo iuuene mirifica indoles bellicæ virtutis. Nemo enim eo vel equitandi vel decurrendi agilitate atque peritia admirabilior habebatur: Nemo eum vitæ ſplendore atque munditiis anteibat: Nemo denique comitate, munificentia liberaliumque artiū ſtudiis apud ciues æque ac milites commendatior aut gratior vnquam fuit. Eum regio habitu in publicum ab arce prouectum,perequitantemque de more vrbem,ordo procerum,togatorumque collegia,& ciuium primores inter fauſtas acclamationes populi cuncta proſpera atque felicia ominantis, ſolenni pompa comitati ſunt. Nec multo poſt ciuibus atque proceribus, quorum animos redemerat atque deuinxerat, cum humaniter orando,tum pollicendo ſi victor foret,ſe eorum fidei gratiam cumulatè relaturum,de more ſacramento adactis; & conſtitutis vrbanis rebus,in caſtra reuerſus eſt. Iam Galli in Arpinatem agrum peruenerant:poſitiſque caſtris ad Montē ſancti Ioannis, quod eſt oppidum Daualorum, omnem eum tractū effusè populabantur. Erant præſidio impoſiti oppido trecenti ferme pedites, quos Alfonſus Daualus ex clientibus ſuis magna ex parte coëgerat. Ii quū ſe ſatis vel debili muro tutos fore crederent, nec tātam vim Gallorum tormentis, quantum poſtea ipſorum aliorumque periculo compertum eſt, ineſſe putarent, non modo clauſerunt portas; ſed & præconem Gallum ni protinus ſe dederent inſolentius cædem atque incēdium denunciantem,penè violarunt. Id factum, quòd in Gallia vel ſummæ in loquendo libertatis præconem, quem Araldum vocant,violare nefas ducunt,ſuperbæ gentis animos vehementer accendit. Nec mora tanta vi atque ira militum oppugnatio cœpta eſt,vt paruo temporis momento,nequicquam ſe tuentibus præſidiariis, Galli perforata atque deiecta muri parte irruperint, neque quiſquam ferme eorum qui acrius reſtiterant cædi ſuperfuit,quo ſpatio ceteri per aduerſam portam quæ ad Lyrim ducit effugerunt: ſic vt imbellium ſalus (quod plerunque accidit) ſtrenuorum hominum morte conſtiterit. Ceterum oppidum direptum atque incenſum eſt. Tum vero tantus ab ea crudelitate circumiectis oppidis terror illatus eſt, vt omnes reputaodo animis, qua clade Mordanenſes paulo antè & Montefortinenſes affeciſſent, arbitrarentur nulla mœnia, nullaſque copias in terris fore, quæ eorum tormentorum vim, tantique exercitus impetum ſine ſumma pernicie ſuſtinere poſſent. At Carolus promotis inde caſtris, ad ſancti Germani ſaltum contendit, vbi Ferdinandus ſuis munitionibus ſe tenere, hoſtemque ferocem & pugnandi auidum cunctando ludificari decreuerat, donec aut pabuli inopia, aut tedio hyemis aliqua hoſtibus ex iniquo loco dimicandi neceſsitas imponeretur. Verum hyberni dies perpetua aëris ſereoitate vernis æſtiuiſque perſimiles Gallorum ſpei tam opportunè

tunè

tunè acciderant, vt quanquam omne ferme pabulum ab Aragoniis paulo antè eſſet corruptum, ipſi tamen ex remotioribus locis facile pabularentur: ac omnium rerum copia floridæ hyemis beneficio plurimum abundarent: Adeo vt cuncta ſecunda atque facilia Gallis, aduerſa autem atque aſpera Aragoniis, fatorum vi ac ſuperum cõſilio præberi viderentur. Sed dum Ferdinandus ſaltibus occupatis Gallorum impetum fruſtratur, Fabritius Columna quique cum eo erant Gallorum duces, vrbe Aquila atque omni eo tractu pulſis Aragoniis, ex Apennino in Campaniam deſcendere, illoque itineris deflexu à tergo apparere cœperant, quo die ab antecurſoribus Gallis turma vna tironum equitum temerè vagantium intercepta eſt. Quibus nunciis territus Ferdinandus, ne ab duobus exercitibus intercluderetur, motis repente caſtris, Capuam ſe recepit, obiectutus victori hoſti Vulturnũ amnem, qui ab occaſu mœnia præterlabens, neque facile ponte iungi ſublatis omnibus nauigiis, neque ob ripas admodum impeditas profundumque alueum vado tranſiri poterat: quódque vnus tantum pons eſſet lapideus, quo vrbs ipſa ſuburbanis ædificiis coniungitur, qui facile ex propugnaculis impoſito præſidio defendebatur. Verum & hæc quoque conſilia nouus in vrbe Neapoli tumultus exortus interrupit. Populus enim per ſe mobilis, & rerum nouarum cupidus ad fortunæ regiæ commutationem arma ceperat: factoque impetu in Iudæos trapezitas, qui opinione diuturni fœnoris locupletes habebantur, eorum domos temporis momento diripuerat, totaque vrbs ob id factum ad defectionem ſpectare videbatur. Quo improuiſo Fortunæ turbine perculſus Federicus patruus, ad Ferdinandum ſcripſit, vt poſtpoſita Capuæ atque exercitus cura, ſubſidio perditis penè vrbanis rebus venire maturaret: multitudinem enim ad arma conſternatam eſſe, popularique petulantia cuncta confundi: iamque edicta regia ac magiſtratus ſperni: opus enim eſſe præſentis regis authoritate ad ſedandos tumultus firmandumque nutantis ciuitatis ſtatum. His cognitis rebus Ferdinandus quanquam magna animi perturbatione commotus erat, nec vllum his in malis conſilium periculo vacuum inueniretur, ipſe tamen animo non deficit. Duces orat atque obteſtatur, vt Capuam, dum ipſe Neapolitanis rebus quietem afferat ac demum reuertatur, egregie muniant atque defendant; omneque certamen, ne vniuerſi prælii caſum ſubeant, tolerando ac ſuſtinendo deuitent: Confeſtimque Neapolim citato curſu contendit. Mirum dictu quanta rerum eius aduentu mutatio ſit conſecuta: poſitis enim armis, ſingulari omnium ſtudio eſt ſalutatus, ſedatique omnibus locis tumultus. Erat enim adeo celſo infractoque animo, ac vultu maximè ad promerendam gratiam ſereno, vt pro concione obnixè deprecanti, ne nefaria defectione ſe regem vel potius omnium fratrem in ipſo patriæ gremio, apud omnium ordinum ciues familiariter educatum crudeliſsimis barbaris prodere vellent, certatim omnes fortunas ac liberos pro eius ſalute obtulerint, modo incolumi exercitu Capua teneretur. Quòd ſi Aragonii pulſi, vel timore acti inde excederent, & Neapoli victor Gallus appropinquaret, eum iniquè impiéque facturum, ſi fidem datam à præoccupatis iuſto metu ciuibus repoſcendo, nobiliſsimam patriam efferis nationibus vaſtandam atque euertendam exponeret. Interea Carolus ſuperato Lyri amne in Calenum & Campanum agrum ad Vulturnum deſcendit, confeſtimque & ipſum oppidũ Cales & Theanum Sidicinum ad eum defecere. Capuani quoque tametſi veteri ſtudio Aragonium nomen colebant, de dedenda vrbe agere cœperunt. Quorum animos per ſe inclinatos ac fluctuantes non multo poſt ad defectionem impulit repentina Triuultii profectio. Is enim quòd mandata ad res aliqua æquitate componendas à Ferdinando ad Gallum ſe habere teſtabatur, Cales ad Carolum ſe contulerat: vbi quum agẽdo nihil publicè proficeret, priuatim ſibi conſuluit: aſcituſque eſt Gallicæ militiæ cum eadem ala equitum, quæ modo Aragonium ſtipendium merebat. Ea re Verginius & Petilianus vehementer perturbati, quòd ſe excluſos fœdere & plane deſertos à Triuultio quererentur, cum ſuo equitatu Nolam profugerunt. Iam enim milites ſine pudore equos & ſupellectilem regiam diripere, paſsimque turmatim dilabi, hoſtes appropinquare, & ipſi demum Campani aperte Gallicum nomen inuocare cœperant. In ea Aragonii exercitus conſternatione ac fuga, Galli antecurſores prouecti vſque in ſuburbana tecta, vltra Vulturnum, magnum tumultum edidere. Id conſpicati Gothifredus & Ga

rumque parietum ruina paſsim opprimerent: neque vllus periculo vacuus locus tota arce cuſtodibus interdiu vel noctu relinqueretur. Nam Galli conſtitutis ſemel certo in libramento maioribus tormentis, atque his ad libellam directis etiam per tenebras in ea quæ ante deſtinaſſent loca, pilas certiſsima ratione conijciebant. Accidítque memorabili caſu vt multa vis tormentarii pulueris, & multitudo ingens vaſorum fictilium ſulphure ac reſina oppletorum, quæ ad obruendos ſubeuntes Gallos erant parata, protinus incenderetur, quum forte excuſſa tormenti ictu modica fauilla cadi eo puluere pleni flammam corripuiſſent. Extemplo enim ingenti crepitu edito, & tota penitus eius conclauis teſtudine vi vaporis reuulſa atque diſiecta, ea vis incendii fuit, vt multorum qui in proximo erant ſæuum atque deforme ſpectaculum, puncto temporis ediderit: multi nanque flamma, fumo, ruinaque exanimati ſunt: ſed multo plures ſemiambuſti, lacerique, artubus ignis violentia fœde abreptis euaſere, qui miſerabili eiulatu dolorem exprimendo, ac fruſtra implorando opem, amentes tota arce diſcurrebant: quibus neque opportuna remedia aliis alio periculo occupatis, neque loca ad quietem ſatis tuta præberi poterant. Ea res initium deſciſcendi Germanis præbuit, nanque his conflictati incommodis palàm querebantur: & ante alios Gaſpar authoritate inſignis, quod fortibus viris quibus aperto in prælio egregiè mori non liceret, tam fœde paulatim eſſet pereundum, dum ea, & nihil demum profutura conſtantia regiam illam verius quàm arcem tueri aduerſus vndique victorem exercitum conarentur: Satisfactum abunde eſſe vel datæ fidei, vel acceptis ſtipendiis, quum aliis fere omnibus ad Gallos deficientibus, ipſi vni omnium ad extremum pro regis ſalute, vel iniqua etiam in pugna mortem oppetere minime recuſarint. Inſani profecto eſſe conſilii pro rege à Dus pariter ac hominibus profligato atque deſerto perire malle, quàm victoris clementiam ac liberalitatem experiri: quando & paratas vires haberent ad pertinaciam ipſorum vel vltimo ſupplicio vindicandam, & facultates eidem ſupereſſent in tam opima victoria ad gratiam, ſi ſe arcemque maturè dederent, vberioribus præmiis referendam. Omnis enim laboris præſertimque militiæ finem eſſe diuitias, propter quas patriam, vxores, ac liberos reliquiſſent. proinde ipſos omnium ſore ſtultiſſimos, ſi illas à Ferdinando expectarent, qui reliqua vitæ ac dignitatis ſuæ præſidia in ipſis tantum remis ac velis poſuiſſet, abiicerent eas ſpes, ac ſaluti fortuniſque nullo dedecoris metu cōſulerent. Ea enim omnia abunde ſperari à victoribus, qui ad alia quoque bella immortalium Deorum conſilio vocarentur. Dum hos maximè ſermones in ſtationibus ſerunt, totiſq. animis ad Gallū inclinant, Alfonſus Daualus animaduerſa Germanorum conſternatione, quòd neque eorum ingenia moderari, neque periculo obuiam ire tuto ſe poſſe perſpiceret, in triremem ſe intulit, quæ ad arcem proram applicarat. Nec mora Germani ad diripiendam regiam gazam conuolant, loculorum clauſtra refringūt, qui omnis veterum regum opulentiæ atque apparatus referti erant. Tum vero ditati omnes potius quàm expleti, quum in tanta nobilis prædæ copia quæ pretium decies centum milium aureorum nummūm exceſſit, neque ſacci, neque manticæ militares aſportantibus ſufficerent: Quin & tanto facinori ipſum quoque perfidiæ ſcelus addiderunt. Actum nanque eſt cum Carolo per Germanos qui in partibus Gallorum militabant Buſecco interprete, vt tradita arce certis conditionibus Gallicæ militiæ adſcriberētur. Sunt qui aſſerant Ferdinandum prius quàm arce excederet de Gaſparis & commilitonum fide dubitaſſe, obieciſſeque gazæ regiæ partem Germanis diripiendam, vti eo ſpatio ſeſe è manibus illorum eriperet. Ceterum conſtat diſcedente Daualo tum primum pretioſiorem ſuppellectilem in prædam fuiſſe conuerſam; quamobrem non multis inde annis Maximilianus Cæſar Gaſparem ipſum in Germania eius patrati ſceleris conuictum, ſecuri percuſſerit; abſoluto Gothifredo, qui militum omnium iudicio ne tantum facinus admitteretur egregie reſtitiſſet. Arce noua in poteſtatem redacta Galli ad oppugnandam alteram arcem, quæ ab ouo nomen ducit, omnem tormentorum apparatum conuerterūt. Ea eſt rupi impoſita, quam L. Lucullus quondam à continenti ac Pauſilipo monte, vt Euripum immitteret, multo ſeruorum labore abſcidit: contra eam altera eſt rupes aliquanto excelſior, quæ à continenti in mare porrigitur, in cuius ſummitate terrenum erat propugnaculum, antiquitus pro ſpecula ab Aragoniis regibus ædificatū, quod Piccifalconium

appellatur. Ex eo loco in ſubiectam Oni arcem erat deſpectus modico intercedente maris tractu. Quod vbi à Gallis eſt animaduerſum, ſingulari celeritate in ſummum rupis verticem maiora tormenta contulerunt: tantaque vi oppugnare cœperunt, vt quum à ſuperiore loco pilæ conijcerentur, nemo in muro cõſiſtere auderet. Quibus adductus difficultatibus Antonellus Picciolus cuſtos, tametſi Aragonio nomini fidus habebatur, quũ nihil durius ſibi ſuſtinendum arbitraretur, arcem dedidit. Vicentina quoque turris, quæ in Megari Syrenum inſula prope portum in magnam altitudinem extructa nocturnum præber ignem ad curſum nauigantibus dirigendum, paruo negotio oppugnantibus Gallis ceſſit. Pari etiã fato Aragonius equitatus, qui Nolam conceſſerat, miſſa eò Ligninii ala ſub præfecto Arſio equis armiſque turpiter exutus eſt, reclamantibus Nolanis, qui iã ante elato Gallico vexillo, & deditione per legatos facta, Aragoniis militibus vti dedititiis prolixè cauendo, incolumitatẽ polliciti fuerant. Ceterum omni equitum turba protinus dimiſſa, Verginius & Petilianus ad Carolum Neapolim perducuntur, cuſtodiæque traduntur periniquo equidem iure & ſumma cum iniuria, vt Argentonus ingenuè perſcribit. Eandem fere fortunam tulerunt reliquæ copiæ, quæ è Pelignis & Præcutinis in Apuliam deſcenderant. Fuere in his ad tria milia peditum Cantabrorum, Italorumque: & grauis armaturæ equites fere quingenti: quibus præerant Cæſar Aragonius, Liuianus, & Andreas Matthæus Aquauiua: tenebantque curſum in Apuliam, eo conſilio, vt Brundusii, Hydrunte, aut Tarenti cõſiſterent: ſollicitatiſque inde Venetis ac Sicilienſibus Hiſpanis, acccitiſque è Macedonia Turcarum auxiliis nouas inirent amicitias: & ad renouandum bellum maiora præſidia compararent. Sed Fabritius & ceteri eius validi agminis duces nunquam abeuntium veſtigiis abſcedendo, perſequendoque cum expeditis equitibus, eos vni tantum ſaluti conſulere coëgerunt. Quamobrem eæ copiæ cum infeſta vbique itinera, & inſeſſos ab infenſis populis amnes reperirent, breui diſſipatæ fugatæque ſunt, ſic vt nulla certa eorum manus, quæ alicubi conſiſtere auderet, aut renouare bellum poſſet, eſſe nunciaretur, præter eam quæ Cæſarem ſecuta in Brunduſinam arcem ſe receperat: ea enim arx vna omnium totius regni poſtea in Aragoniorum fide permanſit. Vt verò in maritimis Calabrorũ Salentinorumq. vrbibus Gallica arma conſpecta ſunt, tantus repẽte Turcis omnibus qui circa Epiri & Macedoniæ oram in præſidiis erant terror illatus, vt plures oppida desererent: & Græci in ſpem recuperandæ libertatis erigerentur: ac tum aperte arma, equos, commeatuſque expedirent: deque recipiendis Gallis, & Turcis vno edicto trucidandis conſilia inirent: & ante alios montani Epirotæ, qui Chimæram in Acroceraunijs incolunt, quòd antea dum rupibus conſiſi ſuis libertatem obſtinatè tuerentur à Mahomete & Baiazete non vnam cladem accepiſſent. Factumque eſt demum ad eam Gallorum famam, vt tota Aetolia & Peloponneſo Græci omnes intempeſtiuo libertatis deſiderio dum fruſtra Gallos expectant, in conciliis & concionibus à Baiazete deſciuerint. Quibus cognitis rebus Bizantii extemplo claſſis refecta deductaque eſt, remiges maritimis Aſiæ Europæque gentibus imperati; & copiæ omnes quæ in Danubii ripis, & mediterraneis Illyrici, Mœſiaque hybernabant, ad tuendã Epiri & Macedoniæ oram traductæ. Interea Carolus tantis rebus ſumma celeritate ſine ſuorũ vulnere confectis, intentus conuiuiis, equeſtribuſque ſpectaculis Neapoli, ornatiſſimæ eius vrbis delitiis fruebatur. Non deerant enim totius regni proceres, ipſas quondam Andegauẽſium ſecuti partes, qui nouo regi eiuſque ducibus nullo benignæ hoſpitalitatis vel adulationis officio prætermiſſo victoriam effuſè gratulabantur. Ipſi quoque Galli atque Germani in ſumma rerum omnium copioſæ vrbis affluentia, vini præſertim nobilitate allecti, magnam partem militaris ferociæ exuerant: multorumque mollierant animos corporaque illuſtres fœminæ, luxu, comitate, eruditiſque munditiis, quum certatim gẽtis more etiam ludicra haſtatorum certamina ſpectandi ſtudio frequentarent. Eaque tum erat verni cœli clementia & peramœna temperies, vt non modò rex iuuenis, & proceres qui reputando quàm facile victores euaſiſſent, ob idque Italiæ opes ludibrio habendo, in ea licentia ſolutiori vitæ indulgerẽt; verum & ipſa quoque agreſtis militum turba regiorum hortorum, & beati littoris amœnitate caperetur. Iamque & rex ipſe & duces ſpecioſorum paulo antè conſiliorum obliti, omnes penitus tranſmarini belli cogitationes ita abiecerant,

cerant, vt manifeſtè appareret Gallos idcirco eius ſuſcipiendæ expeditionis famam præbuiſſe, vt maioribus viribus niterentur, ſi conſiliis ſuis cauſam religionis adiungerent. & hercle non inanis fama ferebat, nihil aliud eos vel ab initio, quàm de ſubigenda Italia atque Sicilia cogitaſſe. Quas ob res veluti in ſummo omnium diſcrimine metu conſternati Europæ principes ſollicitis animis reputare cœperunt, quónam Gallorum conſilia armaque iam ab ſecundo vbique rerum ſucceſſu ſociis pariter atque hoſtibus formidanda verterentur: Quando nihil vſquam in Italia virium eſſet quibus publicam ſalutem tueri poſſent, ſi rex externus iuuenili cupiditate aut ducum ſuorum impulſu totius Italiæ regnùm, & Romani imperii ſedem ac titulos affectaret. Ante alios pontifex Alexander inermis & trepidus Caroli victoria plurimum angebatur, quippe qui poſt Cæſaris filii fugam, iam plane deſciuerat;neque poſtea vti Alfonſo Ferdinandoque Aragoniis nuper dediſſet, tum victori Carolo id enixè poſtulanti Neapolitanum regnum pontificia authoritate adiudicare voluerat. Ludouicus quoque Sfortia ſuis demum omnibus deceptus conſiliis, ſero ſapere, & ea quæ impenderent mala, ægro animo prouidere cœperat, quum Gallorum copias robore, fide, diſciplinaque firmiſsimas,vera tunc primùm æſtimatione metiretur: & præſentis maximè regis nomen vimque eius cum ſumma felicitate coniunctam, in tanta Italicarum opum imbecillitate,magnopere formidaret:quando imparatis omnibus neceſſariò ſumenda arma viderentur: atque etiam planè cerneret Gallum modo latè imperaret nemini datam fidem ſeruaturum: quoniam Tarentum vrbem,vti ſe dono daturum Sfortianæ gẽti ab initio icti fœderis promiſerat, poſt adeptam victoriam concedere recuſaſſet. Eadem etiam cura Venetos ſollicitabat, qui ſe eius belli ſpectatores fore polliciti, vtriuſque regis vires in diſpari gerendi belli ratione ferme æquales fore crediderant: bellumque propterea diuturnum parari, quod non vna, niſi admodum memorabili pugna præſertim propinqua iam hyeme, poſſet definiri. In animumque ſubinde induxerant ſe tum in tempore, & magna quidem cum mercede bellum moturos quum Aragoniis rebus multiplici incommodo affectis atque contuſis, Gallorum arma ſuum impetum quo maxime valerent amiſiſſent:quod neceſſe erat accidere ſi Galli cunctatione hoſtium atque hyemis difficultatibus impediti in oppugnationibus ſingularum vrbium ſeneſcendo,Calabris & Brutiis hærerent. Maximilianus quoque Cæſar publico priuatoque odio Gallis infenſus, non modo gloriæ & magnitudini florentis victoriſque iuuenis inuidebat, verum etiam magnopere verebatur ne auguſtum Romani Cæſaris nomen, quod ſibi Gallus multorum aſſentatione deberi exiſtimabat, & fama partæ victoriæ, & præſentis exercitus viribus vſurparet. His etiam Gallorum ſecundis ſucceſsibus Ferdinandus Hiſpanus, vti erat ab multo rerum vſu innataque prudentia in omni conſilio exactè circumſcriptus & cautus, vehementer permouebatur; quum in ea admirabili inſignis victoriæ celeritate Siciliam ſuæ ditionis & nudatã præſidio impotẽti atque auidæ noui imperii Gallicæ gentis audaciæ expoſitam videret. Igitur quos modo nominaui Europæ principes vnis exceptis Florentinis, Ii enim Piſas per Carolum ſe breui recepturos putabant, ſolenne fœdus circiter Calendas Aprilis inter ſe percuſſerunt his legibus,vt vno conſenſu,cõmunique impenſa tantas copias terra marique pararent,quantas pro tuenda ſalute publica ſatis eſſe arbitrarentur. Quòd ſi quiſpiam ex ſociis, alicui bellum inferendum putaret, id ille ſuis viribus & priuatis auſpiciis gereret;& Carolo regi ſuus locus expreſſa conditione relinqueretur, modo æquiſſimi fœderis beneficio vti vellet. Per eos dies Ferdinandus ex Hiſpania Triuentium regulum cum valida claſſe, ſæuo adhuc mari in Siciliam traiicere iuſſit. In ea fuere circiter quinque milia peditum, & delecti equites ſexcenti quibus præerat Conſaluus Ferdinandus vir Bethico bello clarus,qui poſtea Magni Ducis cognomen, & ſua virtute,& militũ ſecundo fauore promeruit. Veneti ſupra quadraginta roſtratas naues exornarunt, præfecto eis Antonio Grimano viro lectiſſimo;magnamque vim leuis armaturæ equitum quibus terreſtris exercitus ſuppleretur ex Epiro, Macedonia & Peloponneſo mercede conduxerunt. Eodem quoque tempore Ludouici Sfortiæ pecunia cohortes in Sueuia ſcribebantur: & Maximilianus literis ſignificabat ſe in Italiam quum facto opus foret,extemplo tranſiturum eſſe,adducturumque inuictam Germanorum manum, cuius virtute paucis ante annis Gal-

lorum legiones Morinis in campis latè proſtrauiſſet. Baiazetes quoque qui iam certius de fratris morte cognouerat, cadauerque illius per legatos ex Italia Pruſiam Bithyniæ, vbi Othoniannorum gentis ſepulchra cernuntur, referendum curauerat, non modo omnem belli apparatum intermiſit, ſed & magna terra mariq. auxilia aduerſus Gallos Venetis obtulit, quum iam in ea noui fœderis fama & Gallorum ſolutus metu, & reliquo etiam timore quem ex inimici fratris virtute conceperat, omnino liberatus eſſe videretur. At Carolus improuiſa principum conſpiratione perculſus, vehementer de parta iam victoria dubitare; queri ſe proditum iri fremereque: ira tamen potius quàm dolore agitari, & plurimum militum ſuorum virtute confidere. Nam etſi illi nondum ex profeſſo hoſtes magnam cauſæ æquitatem, lenitatemque nouo fœderi, quod pro tuenda tantum ſalute ac libertate percuſſiſſent, prætexuiſſe viderentur, ea tamen omnia cõtra ſe parari manifeſtè prouidebat. Quamobrem optimum factu ratus ſi pontificem imparatum, nec adhuc hoſtilia molientem, ſubito aduentu à cœptis conſilii deterreret, Romam contendere, atque inde in Galliam Ciſalpinam penetrare conſtituit. Itaque ex omnibus copiis quicquid floris ac roboris erat, ſibi deligit. Fuere expediti equites vtriuſque armaturæ quatermille, præter laterones ac pueros armigeros quos ſecum trahunt. Heluetiorum vero ac Germanorum, itemque Vaſconum peditum circiter octomilia: præterea tormentorum iuſtus numerus; eorum præſertim quæ expeditis curribus veherẽtur. Reliquas vero copias per opportuna totius regni loca diſpertitus eſt, vt vnaquæque regio certis ſuis præſidiis ac ducibus firmaretur. Caietæ & totius Campaniæ tuendæ cura Belcario demandata eſt: Hunc vrbe Nola donauerat ærarioque præfecerat. Bailinus autem Vitrius, & Gratianus Guerra ad Aquilam atque Sulmonem, Marſis & Pelignis impoſiti. Perſiuus cum fratre Alegria Lucaniam tueri iuſſus. Asbarræ regulo Salentini: Obegnino autem Brutii obuenerunt: Hunc magiſtrum equitum crearat, qui honos militiæ ſummus exiſtimatur. Iulianus porrò Lothoringus in cuſtodia Gargani montis conſtitit. Manfredoniæ autem Gabriel Monfalconius: & Tarenti Georgius Suillius præfecturas iniere. Neapoli vero, omnibuſque pariter copiis Gilbertus Monpenſerius cum imperio præfectus eſt: ad quem rerum omnium cum vrbanarum tum bellicarum ſumma reſpiceret. Iis rebus maturè conſtitutis, Latina via Romam profectus eſt, præmiſſo Andrea Lugdunenſi antiſtite qui pontificem hortaretur, ne ipſius regis aduentu terreretur: aut quicquam hoſtile ab eo, qui & pietate filius, & pontificii nominis cultor egregius eſſet, ſibi timendum putaret. Regem enim adeo æqui iudicii pacatique animi eſſe, vt quũ ad colloquium veniret, in priſtinam cum ipſo gratiam, nec excluſis ceteris principibus qui ſine cauſa de eius fide ac moderatione dubitaſſent, continuo eſſet rediturus. Ceterum pontifex plane metu obrutus, quum neque ſibi inermi cum armato rege de pace ac fœdere diſceptandum exiſtimaret, neque ſe colloquendo quicquam quod ad rerum quietem pertineret, profecturum arbitraretur, & vehementer dubitaret, ne fides ſua ſociis ex contagione colloquii ſuſpecta redderetur, ex Vrbe Orbitum profugit, moxque Peruſiam: vt inde per Vmbros ad mare, ac demum ſi Gallus inſequeretur Venetias protinus enauigaret. Sequebantur abeuntem plerique cardinales, turbaque ingens eius generis hominum, qui honoris & quæſtus gratia pontificiæ aulæ operam impendunt. Iis præſidio erant præter ipſos prætorianos, aliquot equitum alæ, quas Veneti & Ludouicus opportunè tranſmiſerant. Carolus ſua ſpe deceptus pacato agmine Vrbem Calendis Iuniis intrauit, & Tranſtyberina in regione caſtrametatus eſt. Sed triduo poſt tribus diuerſis agminibus ab Vrbe diſceſſum, totuſque is tractus qui Caſſiam viam & Aureliam interiacet, tranſeuntium iniuriæ expoſitus, pabuli & commeatus omnis generis detrimenta ſenſit. Sed Tuſcanellenſium calamitas inſignis fuit. Quum enim rixa fortè exorta Gallus lapide ictus cecidiſſet, commilitones irati non ipſum quidem percuſſorem, ſed oppidanos omnes adorti duce Baſtardo Borbonio magnam eorum partem crudeliſſime trucidarunt, atque oppidum diripuerunt. Ii quoque populi qui vtrique viæ imminent, totuſque Senenſis ager Piſas vſque varia incommoda paſſim accepere. Porro Carolus quum Senas veniſſet, ita perturbatum ciuitatis ſtatum inuenit vt ciues in quatuor diuiſi factiones inſano liuore mutuo inducti à rege præfectum peterent, qui Gallico fretus præſidio

inter

inter ordines factionum æquo iure libertatis nomen tueretur. Ambiebat ad id Ligninius propinquus regis, ita vt cohortem Gallorum facilè impetraret, quæ duce Gualterio Tinctauilla vrbi præeſſet. Sed feſtinante in Galliam rege non multo poſt depulſis foro atque vrbe Gallis, ciuitas ad veterem Pandulfi Petrucii dominatum rediit. Piſani eo tempore cum Florentinis bello contendebant, quum libertatem quam Gallorum beneficio recuperaſſe videbantur, acerrimè tuerentur. Florentini etenim poſt exactos Mediceos, Carolique diſceſſum, in vnam eam intenti curam, vt Piſas reciperent, magnum numerum equitum & peditũ ex veteribus copiis conduxerant: eiſque Herculem Bentiuolum, Franciſcum Siccum, & Ranuccium Martianum militiæ claros, & fide maximè inſignes præfecerant: Quorum virtute complura caſtella, quæ audito libertatis nomine ad Piſanos defecerant, breui recepta ſunt, & in primis Bientina, ea paludi adiacet; & Pontis Eræ oppidum, quæ tenui Piſanorum præſidio tenebãtur. Nec multo poſt ductis ad Calcinariam copiis, nacti diem denſa caligine nubilum ita vt omnis è ſpeculis proſpectus Piſanis eriperetur, tribus ex improuiſo prælijs ad murum factis, occiſoque Ioanne Saluio præfecto, oppidum expugnarant & incenderant. Calcinaria autem capta, Legolum, Palaia, Monteſuſculum, & Monteſaccum, aliquotq. alia ignobiliora oppida ad antiquam Florentinorum fidem redierant. Ex aduerſo autem Piſanis per eos dies ſubſidio venit Lucius Maluetius vir fortis, & maximè pugnax: adduxitque grauis & leuis armaturæ delectos equites & pedites veteranos ſpectatæ virtutis ferè trecentos. Ab Genua quoque ſubmittente Ioanne Adurnio magna vis minorum tormentorum, baliſtarum, armorum, telorumque omnium mari Piſas delata. Nam haud obſcurè Piſani cum pecunia tum armis ac milite à Ludouico Sfortia iuuabantur, qui multis de cauſis vti poſtea dicemus Piſanos incolumes liberoſque præſtare, porro Florentinos quòd Gallis fauerent longo bello implicitos diſtineri atque atteri magnopere cupiebat. His freti auxiliis Piſani hoſtium duces, qui magno apparatu Buttum oppugnabant, murique partem maioribus tormentis diecerant, cum detrimẽto inde diſcedere, ac incenſis exterioribus aedificiis Bientinam ſe recipere coëgerant. Sed nec multis inde diebus par incommodum ipſi Lucio à Florentinis ducibus repenſum, quum è Caſcina promotis caſtris Liberafactam oppidum in Lucenſium finibus, quòd à paucis Piſanis haud acriter obſidebatur, oppugnatum cum iuſto apparatu contendiſſet. Magno nanque itineris flexu Florentinorum copiæ Liberafactam ductæ: quarum aduẽtu præſidiariis, & Barigo præſertim Bargæ, qui fortiter ſeptem dies longè acerrimam oppugnationem ſuſtinuerat, animi adaucti: Contra verò Piſanis adeo imminuti, vt Lucius appropinquantiũ multitudine perterritus, defoſſo ſtatim maiore tormento, ne eo hoſtis potiretur, Piſas profugerit. Poſtero die Florentini equites, eo ſucceſſu elati excurrendo populandoque per vallem Sercii amnis, qui olim Auxeris fuit, ingentem pecoris atque hominum prædam egerunt, euectique uſque ad calidas aquas, quæ Mammoſæ dicuntur, adeo magnum ſuburbanis uicis terrorem intulerunt, ut Piſanus populus (ſicut in ſummo accidit periculo) ſonitu campani æris è ſacra turre ad arma ſit uocatus, & Lucio militares copias educente confeſtim eruperit. Commiſſumque eſt atrox prælium in anguſtiis Capelleſii pontis apud Fractam emiſſariũ, quod ex Auxeri amne ad conuehendam materiam Laurentius Medices laborioſo perutilique opere Piſas uſque perduxerat. Pugnatum eſt ab initio magna ui, ſed Florentini improuiſi hoſtis impetum non tulerunt, uerſique cum cæde in fugam trepidãti agmine Liberafactam ſe receperunt. In ea obtinendi pontis contentione, Herculi fortiter pugnanti equus ſuffoſſus eſt. Siccus ipſe à pluribus ſimul circumuentus, multiſque clauarum ictibus cõtuſus ægre ſe è manibus hoſtium eripuit. Reuerſius Bononienſis centurio inſignis captus, & cum eo cataphracti vigintiſex: magnuſque numerus aliorum equitum ac peditum capti uel exuti armis fuere. Lucius ouanti ſimilis in urbem reuerſus, ut hoſtibus perterritis aliam quoque cladem pararet Bernardinum Cloſtram & Animanigram Ligurem uiros apprime pugnaces, qui Vicopiſano in oppido erant, de ſucceſſu eius diei certiores facit, monetque, ut quas habeant copias equitum ac peditum intempeſta nocte educant, & ad occupandum Sercii pontem apud ſanctum Giulicium quà hoſtes ſint tranſituri progrediantur: Se Lucenſi uia ad intercludendos eos expeditas educturum copias: Futurumque

eſſe ſi maturarent, ut ea celeritate reliquæ hoſtium copiæ delerentur. Cloſtra & Animanigra imperata faciunt, & quanquam aliquanto tardius quàm putarant per tenebras iter confeciſſent, ſatis tamen in tempore tranſeuntibus iam hoſtibus ſuperuenerunt, quos inopinantes & maiore quàm eſſet copiarum ſpecie deceptos emiſsis ſclopis atque baliſtis, ingentique ſimul, vt in victoria ſolet, clamore ſublato perturbarunt. Equites tamen agreſtium beneficio vadis in amne repertis euaſere, pedites magna ex parte cæſi captique ſunt. Hercules vero citato agmine reliquias bis fuſi exercitus priuſquam Lucius Lucam præteruheheretur, Montecarlum reduxit. Atque inde Arno amne ad Montecuculum ſuperato, in uetêra caſtra ad Eræ pontem reuerſus eſt. Victores uero ſpoliis onuſti dum redirent, apud Liberafactam tormentum quod paulo antè defoderant repertum atque erutum in urbem reduxerunt, & Lucius biduo poſt Caſcinam, ut ex propinquo in omnes hoſtium motus intentus bellum gereret, copias ſuas adduxit. Fiebatque propinquitate hoſtium, ut quotidianis præliolis occaſio præberetur, quum utriuſque partis caſtella, agrumque omnem repentinis excurſionibus per mutua detrimenta deuaſtarent. Per eos dies dum Lucius Caſcinæ mœnibus teneretur, Florentini duces Ranuccium Martianum cum ualida parte exercitus Raſignanum miſere, quod eſt oppidum ſupra Liburnum Volaterranis uadis propinquum, rati ſe aut Lucium intercluſuros, ſi ad ferēdam obſeſsis opem Caſcina ſibi ègrediendum atque eò contendendum arbitraretur, aut ſi oppidi præſidiique ſalutem omnino negligeret, oppidum nullo negotio in poteſtatem eſſe redacturos. Sed Lucius de eorum conſilio coniectura iudicans, aliquanto minorem eius oppidi quàm exercitus iacturam fore exiſtimauit; Caſcinaque ſe continuit, atque ita Raſignanum quaſſato iam multis tormentorum ictibus muro, dedenteque ſe præſidii præfecto, receptum eſt. Sub id ferme tempus legati Piſanorum, qui Neapoli ciuitatis ſuæ ſalutem libertatemque Carolo obnixè commendauerant, ipſo concedente ſexcentos pedites Gallos oneraria naui Piſas adduxerunt, quorum aduentus ſicuti Piſanis fuit gratiſsimus, ita Florentinorum animos uehementiſsimè pupugit, quum ſe decipi Gallica fide manifeſtè perſpicerent. Meminerant etenim ſe Gallorum amicitiam in ſpem recuperandæ eius urbis non modo ceterorum omnium Europæ principum ſocietati ac fœderi prætuliſſe, uerum etiam, quod pudendum omnino uideri poterat, multa pecunia coëmiſſe, à quibus tamen neque arcem toties promiſſam recepiſſent: & contrà Piſani hoſtes grauis contumeliæ ac iniuriæ nomine Gallicis auxiliis iuuarentur. Tribus nanque antea menſibus à Briſſonetto, qui tum Maclodienſis cardinalis uocabatur Neapoli magnis pecuniæ pollicitationibus impetrarant, ut idoneos homines mitteret, per quos Piſani docerentur, eam demum eſſe Caroli uoluntatem, ut in ditionem Florentinorum redirent: omniumque iniuriarum impunitatem & lene moderatumque imperium in poſterum à veteribus dominis expectarent, ſequeſtro & ſponſore præſertim rege, cuius dignitatis eſſet præſtare quæ promitteret, & vires haberet ad vindicandam iniuriam ſi Florentini à pactione fide lubrica diſceſsiſſent. Sed Galli acceptis Florentiæ muneribus quum Piſas veniſſent, & ad ferocem populum fruſtra concionarentur, ludibrio habiti fuerant. Itaque Piſani Gallicis confirmati auxiliis ſummo omnium ſtudio alacritateque Ferreto maxime Gallorum duce, vt erat vir impiger nauare operam cupiente, ad oppugnandam Liberafactam proficiſcuntur. Cloſtra & Animanigra duces fuere, pluribuſque ſimul prolatis tormentis oppidum ſingulari militum ardore oppugnari cœptum. Defendebat ſe de muro turreque Barrigus Barga longe fortiſsimè. verum ea turris quæ multis incommodis ſubeuntes atque oppugnantes afficiebat, non multis inde horis terribili violentia ingentis tormenti, quod à Piſanis Bubalus appellabatur, proſciſſa labefactataque eſt: Ea magnam muri partem cadendo ſecum traxit, præbuitque terrorem defenſoribus, qui mox ſeſe dedendo, Piſanis victoribus arcem atque oppidum reliquerunt. Neq. Hercules qui ad Eræ pontem caſtra habebat ſubſidio laborantibus adcurrendum eſſe iudicauit. Quoniam magnopere timebat, ne Lucius eductis Caſcina copiis, & capto ad Vicopiſanum itinere à tergo protinus inſequeretur, atque ita pari arte vtriſque bellum gerentibus, ſicuti paulo antè Raſignanum receptum fuit, Liberafacta ſimili quoque aſtu & celeritate hoſtium

amiſſa

amiſſa eſt. Poſt id factum ſanctæ Luciæ vicus, Larium & amiſſum paulo ante Lecolum Pallaiaque, & minora aliquot caſtella quæ ad colles vergunt, à Piſanis in poteſtatem redacta ſunt. Per eos quoque dies Lucius circiter ducentos vtriuſque armaturæ equites & cohortem vnam hoſtium ad Fornacellas vltra Caſcinæ amnem qui foſſa dicitur, ex improuiſo adortus, proſperè conflixit, verſiſque in fugam hoſtibus adeo acriter cædendo capiendoque illis inſtitit, vt vſque ad Eræ pontem ſit prouectus: tantaque fuit patenti porta ingredientium trepidatio, vt niſi paucitati ſuorum militum Lucius diffiſus ſubſtitiſſet, oppidum ipſum in quo duces ceteræque copiæ, & complura tormenta erant, ſimul cum hoſtibus irrumpendo, facilè capi potuiſſe videretur, magnamque eo die Lucius apud Piſanos, egregiè virtutis laudem promeruit, quòd eo prælio & periti ducis & ſtrenui militis officium impleuiſſet. Biduo poſt Lucius fortuna vtendum ratus, quæ quum benigna ſemel arriſerit, audentes ſecundo paſſu ſubſequitur, nocte intempeſta copias Caſcina eduxit, profectuſque Punteſaccum, prius penè quam ab hoſte ſentiretur admotis ſcalis in oppidum tranſcendit. Quo tumultu Ludouicus Martianus Ranuccii frater equitum præfectus, & Ioannes cognomento Vetula, clari nominis centurio, & cum his centum equites pluresque pedites capiuntur, oppidumque diripitur. Erat ſpecula editiſsimo in monte in arcis modum ædificata quæ Verrucula vocabatur, ex ea deſpectus erat in omnes campos: Piſanique intenti aſsiduè ſpeculando, omnes motus egreſſuſque hoſtium ex oppidis notabant: & quam in partem verterentur linteis, vexillis & fumo, interdumque ignibus & tormentorum ſclopis ſignificabant, magnaſque ea res Florentinis gerendi belli difficultates ſæpius attulerat: Propterea & in caſtris à ducibus & Florentiæ in ſenatu decretum eſt, vt omnino quibus maximè artibus opus foret, Verrucula hoſtibus eriperetur. Itaque ad terrendum cohibendumque Lucium, ne Verruculanis cuſtodibus auxilio proficiſceretur, Franciſcus Siccus ad Buttum validam equitum ac peditum manum adduxit. Ipſe Hercules ad pontem Eræ permanſit. Montanus vero & Chriſtophorus Epirota viri fortes cum peditatu montem ſubire iuſsi. At Lucius qui de conſilio profectioneque hoſtium cognouerat, milites cohortatur vt æquo animo vnius noctis laborem ferant: Quid fieri velit monet; & flumen Arnum de ſecunda vigilia vado tranſgreditur: inalbeſcenteque cælo, Buttum ad hoſtem peruenit, tarditatem ſæpe militum caſtigans verbis, & ſe ipſum incuſans quòd noctis breuitate deceptus manifeſta iam in luce, rei bene gerendæ occaſionem amiſiſſe videretur. Sed vt in bellicis rebus accidit, in quibus fortunam omni prudentia maiorem ſæpe experimur, ſecus ac ipſe putauerat, ſibi ſecunda omnia, hoſti vero maximè aduerſa contigerunt. Siccus enim quum paulo antè per ſpeculatores Lucium, ſuos arma capere, paratoſque eſſe ad profectionem iuſſiſſe, cognouiſſet, inſtratis frenatiſque equis totam noctem inſomnem duxerat, ne ab inquieto acerrimoque hoſte imparatus opprimeretur. Oriente autem iam Sole, nihil de inſidiis amplius dubitando, milites corpora ſimul & equos curare permiſerat, ſic vt tum primum Lucii antecurſores apparere inciperent, quum Sicciani ſemiſomnes, diſcincti inermeſque ad primum uigilum clamorem turbati oppreſsique ſint. Burla equitum præfectus uir ſtrenuus dum inuadentium impetum pro ſtatione impigrè ſuſtinet, obtruncatur. Ceteri Sicco ægrè euadente paucis interfectis capiuntur, magnuſque equorum numerus pediti ex præda ceſsit: ſic ut omnes ferme dum læti ac ludibundi redirent, equites facti uiderentur, quòd thoraces & galeas relictas ab hoſtibus induiſſent. Eius rei geſtæ nunciis territi Montanus & Epirota nequicquam tentatis confragoſis Verruculæ callibus ad Herculem in caſtra rediere. Sed dum Florentini duces acceptas clades nouis conſiliis ultum iri properarent, prima Gallorum agmina quæ turrim Sancti Romani ex itinere expugnarant, oppidumque Montopolim diripuerant, aduentare cœperunt. Quorum aduentus Florentinos quoniam ſuas copias tranſeuntibus Gallis miſceri multis de cauſis nolebant, ponte Eræ & ceteris quæ obtinebant Caſtellis decedere coëgit, præbuitque miſeris oppidanis materiam iterum rebellandi, quum Piſani relicta ab hoſtibus loca circumductis paſsim copiis occupare niterentur. Porro Carolus magna omnium alacritate à Piſanis ſuſceptus eſt: ac veluti author eorum libertatis ab omnibus ordinibus ſalutatus. Ceterum ut erat incertus

conſilii quum orantes proiectique ad pedes, vt ciuitatem liberam & incolumem vellet ſuppliciter poſtularent, ambiguo quodam reſponſo ſpes eorum nec impleuit, nec eluſit, quòd ſe & promiſſis omnino ſtaturum, nec ſe vllis Florentinorum precibus diſceſſurum ab æquitate polliceretur. Sed adeo mirifica erant omnium ducum, Gallorumque militum ſtudia erga Piſanos, vt quanquam ingrata auribus verba retulerant, neque triſtes eſſent, neque vllis ambiguæ regiæ voluntatis indiciis frangerentur. Dum Piſis Carolus moratur multorum literis fit certior Ludouicum Aurelianum quem apud Aſtam ad incerta belli cum valida copiarum parte reliquerat, Nouariam occupaſſe, nouoque eo rerum motu in ſummum amittendi imperii diſcrimen Ludouicum Sfortiam conieciſſe. Quo nuncio incredibili lætitia affectus eſt, quod non modo euadendi, verum & occupandæ Galliæ Ciſalpinæ occaſionem ſibi dari à Diis immortalibus arbitraretur. Scripſerat enim multum antea audito noui fœderis nomine ad Aurelianum, vt circa Aſtam quãtas maximè copias poſſet celeriter pararet, quæ ſibi per hoſtiles agros, contraque oppoſitas acies erupturo opem ferrent. Iamque tres alæ Gallorum equitum, & aliquot Heluetiorum cohortes duce Henrico cui à lauto cõuictu Germanice Agnauolebano cognomen fuit, ab Alpibus deſcenderant. Sed Aurelianus per ſe ſtrenuus, auidus imperii, nouiſque præſertim copiis fretus, vltro ſibi moliendum bellum, & fortiter audendum exiſtimauit, ne Fortunæ ad magna atque felicia aditum præbenti deeſſe videretur. Cum Opicino enim Catia, Manfredoque Torniello, qui Nouariæ potentes clarique erant, occultè tranſegit, vt vrbem ſibi traderent: eaque ſibi ipſis patrato negotio quæ vellent præmia decernerent: Se enim eius beneficii memoriam nunquam eſſe depoſiturum. Siquidem Opicinum atque Manfredum ante alios eius ciuitatis à Ludouico Sfortia iniuriis detrimentiſque indignè affectos fuiſſe didicerat: rebaturque eos qui iam animo defeciſſent, oblatæ occaſioni minime defuturos. Innocentium nanque Catiam Opicini propinquum Ludouicus Sfortia aliquot antè annis fato functum, obiectis quibuſdam criminibus è ſepulchro in ius vocari damnarique iuſſerat, vt bona illius veluti conuicta iudicio per leges fiſco addicerentur: Quod ſicuti inauditum & inexecrabile viſum eſt, ita illi ſingularem inuidiam concitauit. Dum verò in Nouarienſi latiſundium ad eximiam fertilitatem magno ſtudio conderet, quod de nomine ſuæ gentis Sfortiadam appellauit, vicina prædia impotẽter ab inuitis dominis coëmendo, ipſis Sfortiadæ finibus incluſerat, corriuatiſque priuatorum ciuium aquis, vt ſua plenius irrigaret, alienos agros ſolito humore deſtitutos, penitus infelices reddiderat. Quæ duæ res grauibus incommodis complurium, & præſertim Torniellorum poſſeſſiones afflixerant. Igitur quum illi, qui acceptæ iniuriæ vindictam coquunt, facilè ad omne perfidiæ, vel audaciæ facinus impellantur, data fide, ſuſceptoque negotio, & die conſtituta, quæ diui Barnabæ erat ſolennis, Aurelianum cum expedito equitatu è Vercellis conuolantem vrbe receperunt. Venit etiam cum eo Ludouicus Salaſſorum regulus: qui eius conſilii particeps factus montanorum manum occultè coëgerat, atque ita introductis armatorum circiter octo milibus, Nouaria Gallorum ditioni ceſſit. At Ludouicus eius nuncii atrocitate perculſus extemplo ad Hieronymi Leonis legati Veneti domum ab arce cum paucis familiarium deſcendit, orauitque demiſsè admodum ac trepidè, vt imperium, fortunas, ſalutemque ſuam ſenatui vehementiſſimè commendaret, quando in ea fortunæ iniquitate neque opem aliunde implorare, neque præſentia ſubſidia afflictis rebus expectare poſſet. In cuius rei celeritate non modo Galliæ Ciſalpinæ, ſed totius Italiæ ſalutem ac dignitatem eſſe poſitam: quando cuncta vel inopinato caſu, vel communi omnium imprudentia, ſummi diſcriminis aleam ſubiiſſent. Solos eſſe Venetos, qui ſicuti conſilio, atque opibus ceteros anteirent, ita ad iuuandum opportuna atque expedita remedia haberent, ſi non modo ſociis in præſens, ſed & rebus ſuis in poſterum, abſque vlla cunctatione prouidendum eſſe arbitrarentur. Ferunt Ludouicum dum peroraret, & capta legati dextra ſe perpetuo Venetorum clientem futurum iuraret, nobiliſſima Smaragdo illius digitum induiſſe, vt ardentius atq. propenſius pro ſalute ſua ſenatui perſcriberet, deque eius rei caſu, & periculi magnitudine pleniſſimè doceretur. Triduo poſt Nauariæ arcem à Galeacio Ludouici fratre magno ſumptu ædificatã Gallis dedidit Ioannes Calchus vir imbellis & timidus, qui beneficio potius quàm

virtute eam à Ludouico quæſtus gratia cuſtodiendam acceperat. Tum verò Veneti, qui neq. ſociis neque ſibi deeſſe, vel æquum vel tutum ducebāt, referente Barbadico principe, de bello pro communi ſalute aduerſus Gallos gerendo maturè decernunt. Melchiorem Triuiſanum & Lucam Piſanum eximiæ virtutis optimates ad exercitum legatos creant; Franciſcum verò Gonzagam Mantuæ principem ætate florentem, belli decoriſque auidum omnibus copiis præficiunt, minoreſque duces & copias ad conſtitutam diem in ripis Olii amnis adeſſe iubent: mittiturque ad Ludouicum Bernardus Contarenus cum ſexcentis Græcis equitibus, qui Galeacium Sanſeuerinum Ludouici ducem adſequeretur. Is enim in Nouarienſem agrum profectus; ſupra ſeptingentos cataphractos ſagittariorumque equitum plures turmas, & aliquot ſubitarias cohortes coëgerat: quibus Galli interim ab excurſionibus, inuadendiſque aliis caſtellis terrerentur, dum Germanorum pedeſtres copiæ aduētarent; quæ ſuperato Adula mōte per Volturenam vallem, & Larium lacum, omni adhibita celeritate mittebantur. Interea Carolus prouiſo commeatu, & iumentis ſex dierum quiete recreatis Piſis profectus, Lucam contendit, libertate de qua adeo cupidè anxièque agebatur, Piſanis nec conceſſa, nec erepta, quum infamiæ, & maioris etiam periculi metu, neque fidem Florentinis fallendam arbitraretur, quibus accepta pecunia fœdere paulo antè ſe coniunxiſſet, neque Piſanos quos ipſe in libertatem vindicaſſe videri volebat, Florentinis veluti iratis tyrannis excruciandos tradere, vel æquum, vel regium putaret. Erant apud Carolum Iulianus, Pauluſque Fregoſius cardinales, & Hibletus Fliſcus, qui vti exules ſolent, dubiis aſperiſque etiam in rebus, cuncta facilia atq. expedita ad victoriam pollicebantur, ſi in Liguriam cum mediocribus copiis mitterētur. Diſſerebant enim præſto ſibi adfuturos montanos homines Fregoſiæ factionis per quos omnem inferioris Liguriæ oram in poteſtatem eſſent redacturi. Promotiſque inde ad Genuam caſtris facilè fore, vt forti opera amicæ factionis, cui cuncta ordine communicaſſent, Adurnii vrbe atque imperio pellerentur, priuſquam à Ludouico Sfortia, qui adeo opportunè graui bello domi eſſet implicitus, auxilia ſubmitti poſſent. Philippus quoque Breſſius Allobrogum principis frater, qui apud Carolum gratia atque authoritate plurimum valebat, vt qui maximè eorum conſilium probaret, ſeſe iturum, ac ducem eo bello futurum profitebatur. Itaque re ad conſilium delata, comprobataque, Breſſio duæ equitum alæ, Gallorumque peditum cohortes quatuor, & tormenta ſeptem attribuuntur: Cum eo etiam Vgo Amboſia vir nobilis militiæque peritus vnà proficiſcitur: ad Miolanium quoque Gallicæ claſſis præfectum cum literis regiis plures ſimul nuncii mittuntur, qui moneant vt ab ora quam legeret diſcedere nolit, terreſtrium copiarum ducibus pareat; paratuſque ac intentus remigio & velis, quò opus eſſe videatur, protinus enauiget. Camillo item & Paulo Vitellocioque Vitellis fratribus, qui iam cum cataphractis ducentis, & totidem leuis armaturæ equitibus ſeſe accepto ſtipendio Gallis addixerant, imperatum vt in Liguriam proficiſci maturarent; & Breſſium quanta maximè poſſent celeritate conſequerentur. Ipſi cardinales paſſim ex Lucenſium caſtellis, Apuaniſque Liguribus pedites cogunt: & per Apennini valles notis tramitibus in Liguriam proficiſcuntur. Carolus interea his rebus explicitis ad Apenninum magnis itineribus ſe extendebat, vt eo celeriter ſuperato ad Aurelianum prius penetraret, quàm hoſtium copiæ, quas vndique cogi Padumque traduci audiebat, ad Apennini anguſtias ducerentur. Vix prima Gallorum agmina ſubire cœperant, quum Pontremolenſes, haud ignari quid ſibi ab iratis Germanis timendum foret, oppido ferme omnes effugerunt. Nec multo poſt nequicquam prohibente Carolo vel deprecantibus ducibus, totum penitus id oppidum, quod ædificiis atque opibus pro loci opportunitate clarum erat, iniectis vno tempore facibus, barbaro furore incenſum atque deletum eſt. Tormenta demum inde confragoſis Apennini iugis ad Burgum caſtellum, quod à valle Tarri amnis nomē ducit, magno quidem cum labore, ſed maiore aliquanto militum ſtudio traducta: Quando ea ſingulis attributa cohortibus, non ſolitis equis qui in abrupto flexuoſoque paſſim itinere minime iungi coaptarique poterant, ſed manibus atque humeris militum traherentur. Equiteſque ſinguli pilam ferreā quinquaginta pondo, in anteriore ephippii parte collocatam alacriter deferrent. A Burgo latiore demum via, quæ ad Foronouum ducit deſcendere

cœperunt, præmiſſuſque cum valida peditum atque equitum manu Gienſis primi agminis dux, & cum eo Antonius Baſſeius Heluetiorum præfectus, ac ipſe Triuultius, vt apud Foronouum locum caſtris antecaperent. Triuultio enim tanquam itineris duce Carolus vtebatur, atque eius viri conſilio ſummam adhibebat fidem, cum propter ſingularem militiæ locorumque peritiam, tum ob veterem ſimultatem, quam cum Ludouico Sfortia ſemper infeſtus exercebat. Vnde illi poſtea peramplæ opes atq. ingens belli gloria cum excidio totius Italiæ creuerunt. Habebat tum caſtra Mantuanus, cui ſe Calatinus cum copiis Sfortianis adiunxerat, ad Glareolam vicum in vlteriore Tarri amnis ripa, loco admodum opportuno, vt Parmenſibus qui in tergo erant, ſi ad defectionem ſpectarent, immineret; præſidioque eſſet proximis caſtellis, ac ſi Carolus eà ire pergeret, prima deſcendentium agmina iniquiore hoſti loco totis ſimul copiis adoriretur. Interim dum Galli Foronouo appropinquarent, Gonzaga de eorum aduētu per exploratores certior factus, leuis armaturæ equites duce maxime Nicolao Annonio Dalmata viro impigro præmittit, qui ad hoſtes aduolent, & dum ipſe cum robore grauis armaturæ equitum, peditumque expeditis cohortibus ſubſequitur, tumultuaria pugna diſtineat. Illi imperata impigre faciunt, adortique hoſtes ſubita incurſione ex omnibus lateribus eos perturbãt, multiſque cæſis ac captis, raptoque vexillo vno priuſquam cataphracti peditumque auxilia ſuperuenirent, omnes retro pauidos auerterunt. Idque propterea acciderat, quòd Galli nondum Græcorum militiæ vſum nouerant. Græcos enim inſultantes ſimul ac multa arte refugientes quum Galli ardore quodam pugnandi concitatius perſequi vellent, ordineſque diſſoluerent, illi ſubitò redibant in prælium: pluresque ſimul expediti, ſingulos diſperſos, graues armis, incautéque prouectos adoriebantur: facileque incuruo, & prægraui gladio more Turcarum, aut ferrea claua feriendo ſternebant. Gonzaga quòd ſatis longo difficilique itinere feſſos equites quo minus abeuntem in caſtra vſque perſequeretur reuocandos eſſe iudicabat, eo ſucceſſu contentus lætis omnibus, & pleriſque præfixa lanceis Gallorum capita geſtantibus, ad exercitum reuertitur. Erat inter captiuos Antius Heluetiæ cohortis præfectus, notus antea Calatino. Is primi agminis peditum, & equitum callidè mentitus numerum adaugebat ad deterrẽdos noſtros ne audacius progreſſis incumberent, ita vt regem pariter cum media acie, & ſubinde Tramulium cũ poſtrema non procul eſſe nunciaret, quo mendacio ſalutem Gienſi allatam conſtat, qui paucitati militum ſuorum diffiſus, perturbatuſque certamine in editiorem locum ſe receperat, vt ibi communitis quoquo modo caſtris vel tardè ſubſequentem regem expectaret: Sed quum peritis ducibus delendi primi agminis occaſio ad ſummam demum de rege victoriam oblata videretur, Mantuanus nihil tentandum eſſe, expectandaſque omnino reliquas copias cenſuit, vt toto ſimul inſtructo exercitu tutius atque nobilius conſpecto rege hoſte certaretur. Numero ſiquidem Italicæ copiæ ſuperabant; apparebatque eas in congreſſu ſuperiores euaſuras, niſi à maiorum diſciplina fœdè diſcedentibus Fortuna defuiſſet. Itaque Carolus integrum ſequentis diei ſpatium nactus atque opportunè aſſecutus primum agmen, ad Foronouum conſedit. Intererat inter bina caſtra flumen Tarrus qui ex Apennino ſæui torrentis more per abruptas valles, ſaxoſo inæqualique alueo delapſus, patentibus demum campis in Padum euoluitur. Veneti à læua in latiore amnis margine non longe ab Oppiano vico depreſſioribus locis tendebant, Gallus in dextro latere profluentis vadum, in læuo Medeſanum oppidum habebat; potituſque ſuperioribus collibus, hoſtium caſtra facilè deſpectabat, quæ maximi exercitus ſpeciem tot vndique erectis tentoriis, mirantium Gallorũ oculis reddebant. Carolus ubi ſe exercitumq. ſuum eò perductum videt, vnde ſibi nulla ſpes euadendi niſi duce Victoria relinqueretur, ad tentandos legatorum animos, ſi aliquot dierum inducias impetrare poſſet caduceatorem tranſmiſit. Nanque Hercules Ateſtinus inſitæ legatorum ingeniis cunctationi fauens, paulo antè vt animos cum regi tum Gallis ducibus inopinato hoſtium apparatu perculſos confirmaret, pro certo exploratoque perſcripſerat, neque legatos neq. Gonzagam ducem generũ ſuum vllam habere à ſenatu committendæ vniuerſæ pugnæ poteſtatem. Igitur caduceator ad legatos ac duces introductus regem ſuum vehementer mirari dixit, quòd Veneti quos nunquam iniuria laceſſiſſet, ad prohibendum quo minus in

Galliam

Galliam proficiſcatur, inſtructis copiis adueniſſent, ſe pro æquo iure gentium id tantum petere, vt per inducias exercitum commeatu nec gratuitò quidem paſsim iuuent, & pacato itinere in Galliam pertendere ſinant. Id ſi fecerint ſe Veneto ſenatui eiuſque ducibus ſingularem gratiam habiturum: Quòd ſi id præſtare nolint, amicitiamque recuſent, & contra vi contendant, Gallos milites vera virtute non modo ſibi aperturos viam, ſed & regi ſuo iter ipſum prohibentium cadaueribus conſtraturos. Ea legati, tametſi arrogantius quàm Italorum aures perferre poſſent expoſita erant, æquis tamen animis exceperunt. Quoniam Araldos vel dicto violare nefas eſt, qui Gallico more ſuperbè admodum & ſumma quadam dicendi libertate mandata deferre, & bella hoſtibus denunciare impunè ſolent. Ceterum ad ea breuibus eſt reſponſum: Si Carolus occupandæ Italiæ conſilia abiiceret, Oſtia atque Nouaria præſidia deduceret, & ſine maleficio proficiſceretur, liberam illi fore abeundi facultatem: ſi ea facere negligeret, Venetos quoque ſociorum iniurias minime neglecturos; ac vti ex fœdere deberent pnblicum totius Italiæ hoſtem bello perſecuturos. Araldus ad Carolum reuerſus, vtpote qui ſpeculando cuncta propè oculis collustrarat, multa de ſitu munitioneque caſtrorum, & de numero, cultuque & alacritate Italorum militum anxio timentique ſimilis enarrauit. Ita vt rex ipſe, & plerique duces veluti ſuprema in cura, & de ſalute omnium dubitare viderentur. Diſputando enim aliqui Piſas redeundũ eſſe, & ſedem bello adiunctis Florentinis in Aethruria deligendam: alii nulla dedecoris cura habita expedito agmine per tranſuerſas Apenniti valles, ad Aſtam properè contendendum; Ceteri nullam Aureliani rationem habendam: paciſcendumque cum hoſtibus, qui omnibus rebus ſuperiores eſſent, modo regis exercituſque ſaluti prolixè caueretur, cenſebant. Pauci denique erant qui regis vitam ac libertatem in periculum iniquæ pugnæ temerè deuocandam arbitrarentur: quum nemo eſſet, qui non de regis potius quàm de ſua ſalute ſollicitus imminentis prælii euétum omni alia re duriorem fore exiſtimaret: Ita vt neque exitum conſiliis, neque certam in eo diſcrimine ſeruandi exercitus rationem inuenire viderentur. Tum vero Trinultium, in quem vnum maximè ducum oculi coniecti erant, in hnnc modum magna omnium expectatione locutum ferunt. Qui de dubiis rei bellicæ caſibus præſenti iam periculo conſultant, vnam quæ reliqua eſt & ſalutis & victoriæ rationem ab ipſa animi magnitudine ducere debent, Nam qnum vis in negotio plurimum vrget, & forti pariter conſilio factoque maximè eſt opus, demittere ſe animo vel pauore occupari, cum turpe, tum euentu ipſo plerunque funeſtum eſt: Sed id multo magis indecorum atque importunum videtur, quum ipſa pericula anxiè nimis expendendo, reputandoque & atrociora & maiora vero nobis effingimus. Dubitauere & quidem vehementer inuicte Carole de tua exercituſqne ſalute nonnulli qui ante me dixerunt viri graues: & quod maximè eorũ dictis fidem obligat, peracres & ſtrenui bellatores. Scilicet commemorando quæ penuria rerum fameſque viris pariter ac iumentis immineant: quæ locorum aſperitates, quæ anguſtiæ & iter demorentur & virtutis vſum fortibus viris eripiant: ac demum quales, quantæque hoſtium copiæ, & numero paucis & tanti itineris labore defeſsis, aditus ipſos ad euadendum præcluſerint; Sic vt omnia alia experiri præſtet, quàm deſperata victoria, vi contendendo ſummæ rei diſcrimen ſubire: quaſi, vti aliquibus placet, per montana Ligurum, vt in pacatam Italiæ partem ad Alpes euadamus, impedimentis, maioribuſq. tormentis hoſti relictis, clandeſtina fœdaque fuga, generoſiſsimo, ac ſemper victori regi turpiſsimnm ac maximè luctuoſum iter ſit arripiendum, vel terga hoſti danda, & Piſæ iterum repetendæ, vt mox circumfuſis terra marique hoſtibus, fame domiti, deditique demum, cunctis ludibrio ſimus. Neque id quoque probauerim, vt turpi pactione tutum in Galliam iter ab armatis hoſtibus ſit impetrandum. Per quam enim aliam fidem pacata omnia præſtabunt, niſi per eam qua modo tam impudenter recentia fœdera violarunt? Sed hoc credamus perfidioſis hominibus, nam & ii aliquando datam fidem ſeruare ſolent, vt opportunius & maiore quidem cum lucro poſtea decipiant: Nonne hac infelici ſponſione tot viri fortes, qui Neapolitanum regnum egregiè defendunt, omni auxiliorum ſpe deſtituti, deſerentur ſimul & ſæuiſsimis hoſtibus prodentur? curſuſque ipſe ad ampliorem victoriam inſtitutus, ſi Nouaria vrbe præſidia deducantur, pe

nitus erit interruptus? Ego certe id vnum & tutum & decorum conſilium eſſe video, quod aſperum & maximè periculoſum ceteris videtur. Scilicet vt abiectis omnibus pacis aut fugæ cogitationibus, iter nobis quamprimum gladiis aperiamus. Neque proinde quod hæc ſucceſſu ipſo facilia nobis fore pollicear, nec de victoria deſperem, plus prouidere animo quàm cæteri, & de toto inſtantis negotii euentu præſentire arrogantius videri velim. Hoc enim non ingenio meo, ſed militiæ vſui, & Italicarum rerum experientiæ concedi poteſt, quum abhinc multos annos omnibus Italiæ bellis interfuerim, quibus cum principum tum ducum ac militum conſilia, ſenſus, artes, diſciplinamque ipſam abunde nouiſſe haud difficile fuit: quæ omnia ſic me demum non obſcuris meis ſæpe periculis erudierunt, vt neque audacem neque omnino trepidum fecerint. Ante omnia quæ animos periculi magnitudine commotos vehementer perterrent, illud mini me crediderim Venetos collatis ſignis vltro nobiſcum eſſe dimicaturos. Nam præterquam quòd nullam confligendi poteſtatem legatis vel ducibus à Senatu eorum datam aliquorum literis cognouiſtis, quis putabit gentem ad trahenda bella, & ad cunctandum natam, tardis cautioribuſque ſemper innixam conſiliis, pro aliena cauſa, abſque vlla neceſsitate, aleam vniuerſi certaminis eſſe ſubituram? Auxere enim Veneti rem ſuam ſedendo, ſpectandoque, quum prælia temeritati ducum ac militum, & mille fortunæ caſibus ſubiecta eſſe facto ſæpius infelici periculo didicerint. Stultum enim eſt in republica quæ perennibus conſiliis atque inexhauſtis opibus viget, ſpecioſos ab ancipiti cruentaque acie triumphos appetere, quum maturam certamque vniuerſi belli victoriam non temere expectent qui bellicis ſumptibus minimè deterrentur. Neque Ludouicum Sfortiam hominem per ſe timidum ſuſpicacem & valde cautum id plane ex arcano conſilio contendere arbitror, vt auſpiciis Venetorum Gallicæ copiæ deleantur. Quis enim alius (quod Dii auertant) eius victoriæ exitus fuerit, quàm vt victori Veneto Mediolanenſe imperium prædæ cedat, quod impotentibus armis inuadendo lacerandoque ſingulari cupiditate ſemper affectarint? Sed putemus Ludouicum nihil hodie pro ſano cautoque facturum, Venetoſque item nouo quodam repentinoque conſilio totius Italiæ imperium dubii Martis arbitrio commiſſuros. Non ob id edepol magnanime Carole de victoria fuerit dubitandum. Decedant fortibus animis inanes metus, quum ea omnia quæ ſibi dimicaturo optimus quiſque imperator exoptat, ſpem non dubiam rei bene gerendæ nobis polliceantur. Cauſa in primis longe optima, fidus ac veteranus miles, tormenta plurima, locus æquiſsimus, & nullius demum rei præterquam communis ſalutis & gloriæ reſpectus. Italorum hodie militum virtutem neque eleuo neque extollo: Ineptè ſiquidem aut impudenter fecerim, ſi de hac re iudicii mei ſententiam interponam, ſic vt integro pudore meo hoc vnum confiteri teſtarique non dubitem, nobis ſcilicet cum tirone & collectitio exercitu rem futuram: multo enim maxima pars eorum equitum quos criſtis armiſque fulgentes conſpicimus nunquam niſi in pompa, dum luſtrantur exercitus, ipſiſque in ludicris pugnis atque ſpectaculis arma induit, aut clangorem tubarum audiuit, quòd in Italia multis ab hinc annis nec bellatum ſit, nec iuſta cruentaque acie dimicatum. Pedites ipſi non modo vim Germanicæ phalangis non ferent, ſed nec aſpectum quidem tanto ordine incumbentium armis animiſque impares ſuſtinebunt. Relinquitur vt artes & dolos alicuius inueteratæ prudentiæ ducis magnopere timeamus. Quas enim inſidias tendet quóue ordine per iniqua torrentis vada producet, vt nos denſato agmine ire pergentes inuadat adoleſcens imperator, qui nulla vnquam præter hæc ſua, nominis hercle titulo potius quàm certæ virtutis merito, militaria caſtra conſpexit? Itaque rex inuicte vt iam inſtituimus peruadendum eſſe cenſeo, tu recte feceris ſi milites, vt de pugnæ euentu non dubitent, hoſteſque deſpiciant fueris adhortatus, ad læuam iuxta colles impedimenta paululum ſemota ab armatis ordinibus vel diripienda hoſti prædæ potius quàm pugnæ auido non temere obiicerem. In dextra ſecundum amnem tormenta aduerſus hoſtes collocentur. Ego primi agminis ac itineris cum Gienſe noſtro collega ducem agam, periculoque propior dabo operam nauiter vt huius te ſuſcepti conſilii minime pœniteat, reliqua belli munia veteres maximè duces inter ſe partientur; atque in vtrumq. ſimul itineris & prælii caſum parato expeditoque exercitu ad victoriam contendent,

dent,

dent, neque enim eos vel priſtina virtus vel Fortuna tua deſtituet, qui perpetuis nobilitati victoriis ſtrenuè pugnare vel pro vna tantum gloria didicerunt. Poſtquam Triuultius vultu fiduciæ pleno perorauit, nemo fere viſus eſt, quãquam nõ dubius quorũdã animis inſideret metus, qui nõ alacriter in eius ſententiã iret: Iuraretque ſe niſi victorem è prælio minime diſceſſurum. Tum verò Carolus diſpoſitis equitũ præſidiis, qui Græcos omnib. propè horis cum multo clamore varios tumultus ad caſtra excitantes ex omni parte reprimerent, integram ferè noctem peruigil ducens inalbeſcente cælo ſacris interfuit, ientauitque, & vt idem facerent milites, ad iterque ſimul ac prælium capeſſendum corpora atque animos prępararent edixit: nec multum inde validis potius quàm decoris protectus armis, equum conſcendit neque nobili colore vel celſa ſtatura conſpicuum, quum eſſet abſolutæ ob idque damnatæ nigredinis vnicolor, dextroq. oculo captus; ſed qui quadrato habitu indomitum præferret robur; humanoque propè ſenſu, ſeſſoris iudicio conceptæ de ſe ſpei decus agnoſceret. Neque enim vel à cono caſſidis, vel à regali cultu noſci volebat: vtpote qui ſibi ad latus ſeptem iuuenes fide virtuteque præſtantes paribus ornatos inſignibus antea delegiſſet. Prodeuntem milites ita alacri voce geſtuque ſalutarunt, vt fari incipientem interpellarent, obſecrantes vt de victoria, quæ iam eſſet in manibus, minime dubitaret. Apparuit enim tum ſeipſo celſior atque viuidior, quum eſſet admodum puſillus, & propter veterem morbum imbecillis ad inceſſum cruribus nequaquam plane firmus & validus; Sed tum frõte atque oculis aduncoque præſertim, & prominente naſo pugnacis ac intrepidi militis ſpeciem præbebat. Conſepſere medium regem binæ alæ nobilium equitum, quibus Scotorum prætoria cohors ſeſe admiſcuit. Matthæus porro Borbonius cognomento Baſtardus, cui rex maximè fidebat, & Robinetus Frameſella vir egregiè fortis, Ludouici Aureliani cataphractorum ductor, alas ſuas confertim applicantes, hic in læuo, ille in dextro latere conſtiterunt. Sequebatur interuallo duorum ſtadiorum tertium, idque poſtremum agmen, cui Fuſius pernobilis in Aquitania regulus, atque ipſe Tramulius magnis poſtea rebus geſtis dux clarus, præerant. Apud hos inſignium equitum robur fuit. Sed in primo agmine Germanicæ phalanges præcipuæ ſpei virtutiſque, & tormenta maiora ſpectabantur. Antecedebant Gienſis atque Triuultius cum expedita manu equitum, vt ſequẽtibus iter monſtrarent. Hos ad reliiactum Heluetii Germanique quadrato agmine ſequebantur: quibus Gilbertus Cleuenſis, & Antonius Baſſeius duces, Germanicæ periti linguæ, triplex ſtipendium regio nomine promiſerant, ſi fideli fortique manu inuictum incolumemque regem præſtarent. His ad læuam coniuncti erant baliſtarii Vaſcones, & trecenti ferè ex prætorianis ſagittarii, qui infelici conſilio amotis equis in pedes deſilierant, vt firmiore veſtigio tendendis arcubus niterentur. Tormenta vero iuxta phalangem pari paſſu perducta, contra flumen, quod intererat, hoſtileſque acies collocata erant. Lixæ atque omnis incondita calonum turba cum impedimentis ſecundum ſiniſtros colles iter intendebant. At Mantuanus, qui Gallos, ſi ad læuam Medeſanũ verſus deflecterent, quà illis iter erat in agrum Derthonẽſem, tergis abeuntium inſiſtere, & totis copiis perſequi decreuerat, vbi eos ab Foronouo denſis ordinibus deſcendere conſpexit, ſibi nequaquam amplius morandum ratus, aciem, veterum militum vſus conſilio, in hunc modum inſtruxit. Erant vniuerſæ copiæ in nouem diuiſæ ordines, quæ duorũ amplius milium, & quadringentorum equitum cataphractorum, leuis autem armaturæ paulo minus duorum milium, & peditum circiter duodecim milium ſummam efficiebant. In primo agmine fuere Petrus Dodus Venetus cum Græcis equitibus ſexcentis, & Alexius Beccacutus cum totidem ferme equitibus ſagittariis, qui non arcubus ligneis vti Galli ſolent, ſed baliſtis arcuferreis vtebantur. Quibus iniunctum fuit vt colles à tergo circuirent, & in latus ſiniſtrum primi agminis verterentur; vt ire pergentes Gallos à cœpto iam itinere, tumultuario pugnæ genere diſtinerent. In ſecundo Calatinus fuit cum Sfortianis copiis, ea ratione vt quum primum à Triuultio & Gienſi cum leui armatura contractum certamen foret, ipſe confeſtim occupatos turbatoſque ad dextram adoriretur. Ea acies ſexcentis cataphractis, & Germanorum mercede conductorum Italorumque peditum tribus milibus conſtabat. Dux ipſe aſcitis ſibi Rodulpho patruo, Ranuccioque Farneſio, cũ delectis circiter quin-

gentis cataphractis, & totidem ſagittariis, quatuorque peditum milibus, inuadendi medii agminis, vbi rex erat, munus deſumpſit. Fortebraccio autem Montonio cum quarta acie inuadendi poſtremos hoſtes ſors obuenit. Ternæ quoque obiter ſubſidiariæ acies opportuno hercle ordine, ſed fœdo admodum euentu conſtitutæ ſunt; ita vt Antonius Feltrius Vrbinas Imperatori, quum ſignum daretur, maturè opem ferret. Annibal vero Bentiuolus, & Galeacius Pallauicinus, vbi opus foret, Calatinum conſequerentur: Aloiſius demum Aduocatus & Franciſcus Gambara Brixiani, Socinuſque Benzonus Cremenſis, Montonii veſtigiis inſiſterent. Hæc ideo conſtituta fuerant vt quum vnaquæque Gallorum acies ſuo implicata periculo proximè laboranti ſubſidio eſſe non poſſet, omnes ſimul vno tempore ab omnibus propè lateribus cæderentur. Octaua nonaque paulo remotius ad incerta prælii in ſubſidiis collocatæ. Talianus vero Pius & Carolus Melitens cum reliquis copiis caſtrorum præſidio relicti. Porrò tormentorum magiſtris imperatum, vt ea locis quantum ratione militari prouideri poterat opportunis, longo ordine ſecundum profluentis Tarri editiores ripas, in hoſtes verterentur. Inſtructa acie Mantuanus ad legatos reuerſus eſt; qui tametſi graui admodom ſuſpenſi cura prælio decertare, ab eorum Reipublicæ rationibus alienum eſſe iudicabant, ea tamen erat adeo egregiè inſtructi ornatique exercitus ad pugnandum alacritas, vt ipſos iam cautioris conſilii pœniteret, & ſumma ſimul lætitia & certa ſpe victoriæ penitus implerentur. Neque erat quiſquam vel ætatis vel militaris dignitatis honore inſignis, qui tum cunctanter aut ſuſpensè de ineunda pugna cōſultare, vel palam de victoria dubitare auderet: nam plerique tirones inani quodam pugnandi ſtudio, ac virium fiducia elati, ſi quem in eo ſummæ rei diſcrimine cautius conſideratiuſque loquentem vidiſſent, palam inceſſebant probris, & ſegnem ac timidum compellabant. Acciditque vt ipſe Rodulphus quum locum pugnaturis iniquum fore, & propterea prius exæquandum eſſe cenſeret, à Mario Caluiſiano petulanter irrideretur. Is erat inter Mantuani familiares gratia decore iuuentæ parta conſpicuus. Illoto enim ore dictitabat, eos qui tantopere cuti ſuæ pertimerent cautè facturos, ſi quamprimum abirent, & ſe Parmæ vrbis mœnibus egregiè tuerentur. Vtinam inquit Rodulphus qui verbis audaces & feroculi ſunt, me vadentem in confertos hoſtes ſtrenuè ſequantur. Non enim pictarum & inanium haſtarum (vt in ipſis fit ludis) ictus excipient, ſed validos mucrones experientur: Diique faxint vt ſagulos hoſce admodum ſpecioſos alieno potius quàm noſtro ſanguine defœdemus. Erat enim Rodulphus externæ militiæ verus atque præcipuus æſtimator: Quoniam ab ineunte ætate inter pueros armigeros Caroli Belgarum principis, hiſque tribus admodum funeſtis interfuerat præliis, quibus ille poſtremò deuictus, & formidabiles antea copias, & regnū ipſum cum vita pariter amiſit. Interea quum iam Gallus appropinquaret, & frequenti tormentorum crepitu milites ad pugnam excitarentur, Mantuanus conuerſus ad legatos. Si vobis inquit è Republica videtur, vt fortiter obuiam eamus Gallorum audaciæ qui ſibi totius Italiæ imperium barbara vanitate deſpondent, minimè prolixè conſultandum eſt; ſed quum vis & tubæ hoſtium nos vocent, è veſtigio de pugna cogitandum. Nam ſi hoſtem è manibus cunctando emiſerimus, nequaquam parem eius opprimendi occaſionem poſtea reperiemus; fruſtraque expeditum, vaſtantem cuncta, & ſubſidio ſuis ire properantem per aſperos tramites perſequemur. Ego equidem ſi iuſſeritis Veneto ſenatui probabo operam meam, cunctiſque corporis ac animi viribus contendam, vt Italo militi antiquum ſuum decus ab externis gentibus minime ereptum eſſe protinus oſtendatur, vobiſque Venetis Italicæ dignitatis veris certiſque vindicibus clariſsimus de ſuperbo hoſte triumphus noſtra virtute comparetur. Ad ea Triuiſanus annuente collega, macte inquit ingenti virtute imperator, poſtquam adeo inſigne ſtudium erga Venetum nomen eximia animi magnitudine teſtaris, & te ad ſempiternæ laudis fructum ſeruandæ Italiæ decus accendit, ſigna canere iube, & quod Veneto ſenatui ſociiſque fœderatis bonum fauſtumque ſiet, inſtructas acies in hoſtem verte, fortiterque vincendo enitere, vt familia tua perpetuo veteris gloriæ fulgore inſignis multo maximè decoris nouæ victoriæ titulis illuſtretur. Nec mora tympana tubæque & tormenta ex propinquo in hoſtem emitti cœpta, vno ſimul tempore concrepuerunt, diſtinctæque acies

ſuo

ſuo (vt diximus) ordine tribus in locis per amnis alueum ad hoſtes contenderunt. Verum adeo temerè ac infeliciter procurſum eſt, vt qui tanta alacritate ferebantur, ſumma locorum iniquitate prius turbati ſemiuictique ſint, quàm ad hoſtes peruenire potuerint. Erat enim Tarri alueus enormis, tortuoſus, internatiſque frequentibus ſalictis valde impeditus, ipſæ margines vtriuſque ripæ vbi torrentis aquæ vis allidebat, deſcēſu pariter aſcenſuque difficiles. Aquæ etiam ab heſterno pleno imbre cauis delapſæ locis in lacunas maximè limoſas & cæcas voragines abierant: poſtremò vada ipſa vagantis amnis paſſim lapidoſa atque incerta: Quibus rebus, vti neceſſe erat, tranſeuntium curſus atque impetus magnopere tardabatur. His conflictati incōmodis quanquam magna eorum pars ægre ſe explicaret, nec præeuntes conſequeretur, ſtrenuè tamen hoſtes inuadunt, haſtis, gladiis concurrunt; ac triplici loco prælium atrox, varium, & modo ipſis, modo illis funeſtum miſcent. Conſtiterant Galli loco admodum tuto, qui ab ea parte qua aditus dabatur, ſalebroſus erat, & frequentibus arboribus impeditus: ita vt ab accliui parte Itali ſubirent, & diſperſi cum confertiſſima hoſtium acie, maiore vi quàm arte, & iniqua demum fortuna dimicarent. Galli contrà denſare aciem, nihil temere loco dimoueri, in medium proruentes excipere, exceptos circumſiſtere, breuioribuſque gladiis pertentando quà maximè penetrare in corpus ferrum poſſet, confodere atque proſternere. Interim Græci equites, qui primum agmen inuaſerant, quum à cataphractis nequicquam circumfuſi vndique pellerentur, & Annonius atque Buſichius eorum præfecti viri acres, vulnerati prælio exceſſiſſent, conuerſis repente equis ad diripienda impedimenta conuolarunt, quæ monitu Triuultii de induſtria hoſtibus obiecta fuerant, vt illis præda occupatis, regi tranſitus expeditior atque facilior redderetur. Ibi lixæ, calones, & fœminæ, mulioneſque inter iumenta, cadenteſque ſarcinas fœde iactati, ac dum repugnāt, vel rapientes impediunt promiſcuè cæſi: Impedimentaque ferè omnia capta direptaque ſunt. Is tumultus quòd diſſonis tot gentium clamoribus cuncta perſtrepebant, è proximo peditum cohortes etiam exciuit, quæ prædæ pariter auidæ, ordines nullo pudore deſerebant. Tum verò inter ſocios cruentum admodum, & miſerabile certamen exortum, quum regiam gazam alii in diuerſa traherent, alii à validioribus oppreſſi, in ipſis prædæ complexibus cæderentur. Ea res omnium conſenſu Gallis ſalutem peperit. Nam prima Gallorum acies Græcis ad prædam inclinantibus ex tranſuerſo eorum quos Calatinus induxerat impetum fortiter excepit, ſecundæque laboranti opem tulit, & ſecunda pariter aucta viribus atque animis pulſo cum ingēti cæde Mantuano, tertiæ quam Montonius perturbarat, ſubſidio fuit. Ibi demum quum duæ ſimul acies, prima Gienſis, & ſecunda regis vtrinque Italum militem acerrimè premerent, Rodulphus atque Ranuccius in medio circumuēti interficiuntur, totaque penè ala familiarium Mantuani in qua plerique nobiles erant conciditur. Cadit & ante oculos ducis ipſe Caluiſianus: & centuria ſingularium peditum ad cuſtodiam corporis delecta pariter cæſa protritaque eſt. Ipſe Mantuanus, qui admiranda virtute per medios equites ad tormenta peruenerat, magiſtriſque eorum, & equis quibus trahuntur interfectis cohortem Vaſconum tormentis præſidio conſtitutam, & prætorianos ſimul ſagittarios procella equitum obruerat, è mediis hoſtibus equo grauiter vulnerato vix ſe eripuit, quum eum ingenti ſerica pyramide, quæ illi pro cono in galea fuit, ante alios conſpicuum, & tota acie volitantem omnes certatim peterent. Eandem quoque fortunam tulerunt Itali pedites, qui in parte Calatini fuerant. Nam quum primi eorum ordines prælongas haſtas læuo ſuſtentatas brachio (vt tum mos erat) ab ſolo excuterent, ſequentes verò ſcutati haſtilia lato ferro iacularentur, & ceteri poſt ſcutatos baliſtarii ſagittas emitterent, non modo ſine timore aliquo, ſed etiam cum riſu ab Heluetiis excepti ſunt, qui in vnum denſatæ phalangis corpus egregiè conglobati, id ineptum armorum genus atque eum pugnandi morem facilè contemnebant. Extemplo namque vbi appropinquatum eſt extraordinarii delecti iuuenes ferme trecenti, qui propter laudem ſummo quæſitam periculo vitæ prodigi perditique vocantur, ab vtroque phalangis latere proſilierunt, ac ingentibus gladiis quos ambabus manibus regebant enormes haſtas præcidere cœperunt. Quorum audacia territi penè omnes, priuſquam phalangis impreſsionem expectarent, terga verterunt. Eoque in loco Germanorum mercede conductorum

cohors vna quæ Gallicá tormenta audacter inuaſerat pertinaciuſque reſtiterat, peracri Heluetiorum impetu trucidata. Imber quoque admodum repentinus multa commiſtus grandine cum fulgure & tonitru cælo effuſus adeo opportuno tempore fuſos iam & in fugam inclinatos afflixit, vt Dii ipſi pro Gallis bellum gerere viderentur. Tanta enim aquarum mole flumen Tarrus, qui modo arenti ſimilis defluebat, torrentibus ac riuis vndique in eius alueum præcipitatis auctus eſt, vt neque euadere qui iam in fuga ſalutis ſpem collocarant tutò poſſent, neque integri ordines, qui pulſis ſubſidio pergere cupiebant, amnem, viros, equos, armaque ſæuo impetu rapientem tranſire auderent. Nec interim tormenta vtrinque ceſſabant, quanquam ancipiti vel inani periculo in permiſtos ſæpius emitterentur. In tanta rerum iniquitate Mantuanus ſeipſum non deſerit, tametſi incredibili dolore erat perturbatus, quòd tot viros fortes ſuum ſequutos nomen, ipſumq. Rodulphum patruum deſperata ope circumuentos conſpexiſſet. Erat ad læuam riuus vtrinque modico aggere caſtigatus, qui ad frumentarias molas defluebat. In eum præcipiti fuga pedites atque equites fœda colluctatione deferebantur. Qua re animaduerſa Mantuanus mutato equo ibi conſtitit, increpando fugam ac ſiſtendo ſigna, validam manum ex diuerſis turmis in vnum coëgit, qui tametſi variis prælii fugæque ac ipſius demum pluuiæ incommodis vehementer erant fatigati, impigrè tamen prælium redintegrarunt, effuſéque inſecutos Gallos cum cæde repulerunt. Ibi Miolenſis regulus atque ipſe Borbonius ab Alexio Beccacuto in ceruice vulneratus non procul à rege capiuntur, & nonnulli illuſtres Galli equites cadunt. Magno autem vſui fuit Petiliani aduentus, quo minus qui primo pugnam inierant delerentur: Is enim iam pridem ad Nolam captus quum in Galliam duceretur, occupatis in eo prælii diſcrimine cuſtodibus, è medio tumultu ad Venetos perfugerat, victoſque Gallos & in fugam coniectos nunciando cohortandoque ne certam victoeiam è manibus emitterent, pauidis & dilabentibus animos reſtituerat, ita vt obuios quoſque in prælium nominis authoritate conuerteret. Ceterum Gallos à primo & ſecundo agmine, pulſum fuſumque Italum perſequentes, idem inflatus amnis ne ſumma victoria potirentur retardauit, ſicuti paulo antè, ne poſtremæ Venetorum acies primis ſuccederent atque opem perturbatis ferrent, obſtiterat. Verum præclarè conſtat Gienſem, vel contrà ipſo Triuultio & Franciſco Sicco Florentinorum duce vehementer obteſtantibus ne occaſionem delendi hoſtis deperire ſinerent, terga dantes perſequi aut omnino progredi noluiſſe, quòd à conſpectu regii agminis nequaquam temere diſcedendum putaret incerto adhuc prælii euentu, regeq. præſertim à variis quanquam planè diſsipatis hoſtium turmis ex omni parte circumuento. Nec multo poſt coeuntes circa regem plerique duces, receptui cecinerunt, vt coniunctis agminibus & denſata rurſus acie motum hoſtium expectarent, quum noui atque integri armatorum hoſtium ordines parati ad excipiendam pugnam in vlteriore amnis ripa ſpectarentur: & feſsis equis feſsi ipſi milites requieſcere quàm palantes perſequi mallent, contenti ſcilicet ea victoria quæ reputatione periculi, ſeipſa maior apparuit: quòd non modo inuito hoſte, ſed eo pulſo proſtratoque iter ipſum vti inſtituerant, ſibi armis atque virtute parauiſſent. Mantuanus quoque ſubſidiis fruſtra expectatis, quòd reliquæ acies ſociorum clade, ac inflati amnis difficultate conterritæ pugnam detrectarant, ab vltimo abeuntium agmine ſe explicuit: atque amne æquioribus vadis ſuperato, ad legatos in caſtra ſe recepit. Hæc eſt illa memorabilis Tarrenſis pugna, qua maiore aliquanto temeritate quàm ignauia antiquum Italicæ militiæ decus amiſimus: cœpimuſque cum inexpiabili ignominia noſtra exteris nationibus, quibus modo terrori eramus, contemptui eſſe, ſic, vt eas in quas ſeruiente demum Italia calamitates incidimus, in hunc ipſum adeo lugubrem inauſpicatæ pugnæ euentum referamus: & merito tantarum (quæ mox ſecutæ ſunt) cladium authores diris imprecationibus proſequamur.

Quanquam certo planè Deorum immortalium iudicio factum eſſe videamus, vt qui primi execrabili ſceleſtoque conſilio patriam terram in has miſerias præcipitarunt, ipſi ante alios & inſigni quidem exemplo, dignas exitiabili inſania ſua pœnas perſoluerint. Periere eo prælio ex Venetis atque Sfortianis ſupra quatuor hominum milia, in queis fuere præter Rodulphum atque Ranuccium, Ioannes Picinninus Nicolai clariſsimi

ducis

ducis nepos, Galeacius Corregius, Robertus Strozza, Alexanderque Beraldus turmarum præfecti. Itemque Vincentius Corſus, qui peditum agmen ductabat, & Malfactus & Gabanellus, qui in prætoria cohorte, cum aliàs, tum eo prælio maximè eximiæ fortitudinis laudem adepti, euadenti Mantuano ingentibus romphæis ſternendo hoſtes viam aperuerant. In partibus verò Gallorum præter inconditam lixarum multitudinem, quæ ſtragem multo maiorem fœdioremque reddidit, viri fortes circiter mille, deſiderati ſunt etiam in his Iulianus & Daſonius alarum legati, Vardeſique Hippotoxotarum dux, & ipſe prætorianæ turmæ præfectus, atque item nobiles oppidorum ſuorum nominibus appellati Torſuenſis, Semplenſis & Ampracenſis. Sed inſignem omnino iacturam graui cum dolore rex ſenſit, quum ſagittarios corporis custodes fernie omnes, quos remotis equis in pedes deſcendiſſe diximus, interfectos eſſe cognouiſſet. Nec ipſe leue admodum vitæ diſcrimen ſubiiſſe fertur, quum perrumpente aciem Mantuano, perturbatoque toto agmine, penè deſertus obuertendo frontem, & gladium ſtringendo propulſantis equi inuicto robore ſe proculdubio ſeruatum fuiſſe fateretur. Ceterum Carolus ſignis receptui canentibus inſignes aliquot ex ſuis ob eximiã ſpectatamque virtutem equeſtri dignitate donauit. Quod ſtatim fiebat, & maximi honoris loco habebatur, quum rex ipſe gladio diſtricto viri fortis humerum leniter percuſſiſſet. In his fuit Camillus Vitellius, qui fratribus in Liguriam tendentibus, Carolum ſequebatur. Galli ſecundum Tarrum in proximo colle pernoctarunt exuti omnibus impedimentis atque tentoriis, & ad ſummã propè cõmeatus inopiam redacti. Qui tamet ſi non dubia potiti victoria effuſè lætabantur, paucitati tamen ſuæ magnopere timebant, vel maximè propter ſauciorum ægrorumque numerum, quibus conſeruandis auehendiſque propter aſperitatem itineris, maxima difficultas proponebatur. Videbant enim aduerſarios multitudine expeditorum equitum plurimum valere: quorum indefeſſa opera ac celeritate præcludere commeatus, itinera obſidere, & nouiſſimos perſequẽdo carpendoque variis incommodis graue præſertim Heluetiorum agmen afficere poſſent. Sed hoc metu curaque ducibus occupatis, & maximè feſſis, Germani Heluetiique quum rex eis donatiui nomine mille aureos nummos liberali manu diuiſiſſet ea nocte cuſtodiæ caſtrorum munus cum multo tympanorum ſtrepitu ſuſceperunt. At in Venetis caſtris varii erant animorum habitus: nanque alii mœrore, alii gaudio in ſingulis propè contuberniis agitabantur, prout quiſque ſocium vel propinquum amiſerat, vel opima præda fuerat potitus, Ceſſere omnia ignobilium militum, & præſertim Græcorum auaritiæ regii apparatus, vaſa aurea, atque argentea, pretioſa veſtis, regale tabernaculum, aulea omnis generis, & gemmata ſacrorum inſtrumenta, ipſæque demum Neapolitanorum regum opes, quæ in Galliam ad exornandum triumphum aſportabantur. Ceterum duces præfectique omnes, poſtquam cum legatis in vnum coiuere, variè pro cuiuſque ingenio diſſerebant. Alii enim, & ii quidem multo plures, qui timore oppreſſi videbantur, mutanda eſſe caſtra cenſebant; ſeruandumque exercitum, in cuius incolumitate ſaluæ & incolumes Italiæ rès forent. Alii qui in prælio verſati erant, & maiores quàm antea ſpiritus ſibi deſumpſerant, inuadendum iterum hoſtem, atque eum debilitatum vulneribus, ac timore conſternatum omnino delendum iudicabant: Quòd ipſi non virtute Gallorum, ſed locorum iniquitate ſuperati viderentur. Tum verò Mantuanus, ſi inquit hodie pari conſenſu, vel cuncti audaces, vel cuncti timidi fuiſſemus, neque de loco deſerendo, neque de inuadendis hoſtibus ageretur: nam vel lætiores cum rege captiuo in hoſtium caſtris cœnaremus, vel certe integri viribus atque animis hoc ipſo tutiſſimo vallo teneremur. Sed quum extrema conſilia diſſidentibus ingeniis ſemper officiant, media autem in vniuerſum tuuent, neque pauidos refugere patiar, neque item permittam, vt viri fortes iterum pugnæ Fortunam periclitentur. Quid enim aliud erit hac non ſatis adhuc caſtigata temeritate, iniquo atque infelici loco hoſtem adoriri, quàm feras exagitare, atque ipſas vltimo ſalutis diſcrimine efferatas irritare? Vltima ſiquidem neceſſitas in rabiem vertit, atque eos plerunque, qui penitus de vita deſperent, ex timidis longe fortiſſimos facit. Quòd verò caſtra procul ab hoſte reducenda videantur, abſit medius fidius à virorum cõſilio, vt quam hodie aliquorum ignauia & fuga ignominiam accepimus, eam fœ-

dè caſtra retrahendo, veluti ſupremo dedecore cumulemus. Quid enim aliud ſubita mutatio caſtrorum quàm graue vulnus acceptum, timorem ſummum, deſperationem victoriæ, & denique turpiſſimam fugam propinquis hoſtibus ſignificabit? Manendum igitur his in caſtris, adhibendaque fortiter opera, vt quod acceptum eſt incommodum cautiore meo conſilio, & feliciore veſtra virtute ſarciatur. Primum omnium ſaucios Parmam deuehi, curarique iubebimus: Integris copiis, vt aliqua defeſſis requies detur, cura caſtrorum erit demandata. Ipſe vigilias circumibo, cunctos aditus certis firmabo præſidiis, idque omnino contendam, vt nos quàm maximè tuti ab impetu hoſtium reddamur. Craſtina verò dies, motus animos quia hoſtium clarius nobis oſtendet, tutioremque viam cõſiliis noſtris explicabit. Legati huic ſententiæ facilè aſſenſerunt: Nam tametſi Mantuanus ſtrenui potius equitis quàm prudentis ducis officium impleuiſſe videbatur; tantum tamen aberat, vt eum à funeſto pugnæ exitu temeritatis nomine reprehenderẽt, vt etiam hac noua probatæ virtutis inuictique animi gloria, clariorem factum admirarentur. Nam per ſe vel peramplis aliàs geſtis honoribus maximè clari ſenes, ea tanquam ſummè decora bellicæ laudis acceſſione lætabantur; eiuſque victoriæ magno Gonzagæ auſu propemodum partæ pernobilem de tanto rege penè capto triumphum aliquorum imperitia, aut ignauia ſibi ereptum eſſe iudicabant. Poſtera die Carolus per Argentonum quem Venetiis ab initio legationis munere functum fuiſſe diximus, trium dierum inducias poſtulauit. Is cum Roberteto ſcriba regio tranſgreſſus amnem, cum legatis & ducibus collocutus, multa de noui fœderis iniquitate, de ſucceſſu prælii, virorumque illuſtrium cæde, ac demum de euentu totius belli ita commemorauit, vt de pace, ſi per legatos liceret, vti pridie inſtituerat, acturus eſſe videretur. Verum id colloquii genus eo pertinebat, vt interpoſita pacis mentione, Carolo ſe ad iter expeditum paranti, iuſtæ moræ ſpatium præberetur. Sed is eorũ ſermonis exitus fuit, Venetos æquiſſimæ pacis conditiones Carolo regi oblaturos, ſi Oſtia atque Nouaria, vti antè denuncia tum fuiſſet præſidia deduceret, à populationibus ac incendiis abſtineret, & in Galliam proficiſceretur. Quòd ſi aliena occupando, Italiæ imperium animo volutaret, & propterea antiquæ ſpei inſiſtendum, commorandumque in Italia ſibi eſſe cenſeret, ipſos cunctis opibus annixuros, vt omne Gallicum nomen Italiæ finibus pelleretur. Itaque eius diei tantum induciæ ad ſepelienda cadauera conceſſæ. Quod vbi præconis voce vtriſque in caſtris ſignificatum fuit; Itali Gallis permiſti ad quærendos ſocios ſeſe caſtris effudere. Reperti ſunt ſupra ducenti, & in his Galli aliquot, quos agreſtes tergora etiã equis detrahentes, nudos & multo luto cruoreque in miſerabilem modum defœdatas reliquerant. Inuentum quoque Rodulphi corpus pluribus honeſtis confoſſum vulneribus, quod Mantuanus in patriam cum multo funeris honore tranſmiſit. Senatus autem Venetus, vti à legatis nominatim acceperat, iis qui fortiter pugnaſſent, vel egregiè pugnãdo cecidiſſent inſigni liberalitate præmia perſoluit. Cunctis enim, & ante alios Fortebraccio, qui grauiter vulneratus vltimus prælio exceſſerat, aucta ſtipendia, honoreſque additi. Cæſorum liberis, qui militiæ ſtuderent præfecturæ turmarum datæ, filiabus autem dotes, & vxoribus annuæ pecuniæ in alimenta conſtitutæ. Notati quoque ſunt ignominia plerique diſſimulanter potius quàm ſeuerè: inter quos Antonius Feltrius Vrbinas, quum ab aliis accuſaretur, quòd ſubſidio pereuntibus ire, vel tranſire amnem recuſaſſet, miſſionem poſtulauit, veluti iniquè calumniantibus ſubiratus: ne ſi mox ſenatus iudicium expectaret maiorem exiſtimationis iacturam facere videretur. Sequenti nocte Carolus de ſecunda vigilia multis ad fallẽdos hoſtes ignibus excitatis, nullo tubæ aut tympanorũ ſigno, ſed per occultã teſſeram profectione denunciata, caſtris expeditũ agmen eduxit, & Aemilia via rectũ iter ad Trebiam intẽdit tãto vſus ſilentio, vt prius aliquot milia paſſuũ ſit emenſus, quàm ab hoſtibus repẽtina eius profectio ſentiretur. Luce facta cognitoq. hoſtiũ itinere, Mantuanus Græcorum alas præmiſit, quæ abeuntes perſequerẽtur. Calatinus quoq. & Fracaſſius eius frater cum expedito equitatu, vt noniſſimos adorirentur ſubſecuti ſunt. Qui tamen quũ Gallis fugæ ſimile iter habẽtibus, maximè nocere poſſent, nõ modo nullam vim intulerunt: ſed vti poſtea certiore fama vulgatum eſt, regem ex itinere, ad Derthonã ſalutarunt, atq. omnibus rebus & cõmeatu affatim iuuerunt. Id priuato eorum

ſtudio

ſtudio factum eſſe plerique arbitrabantur, quòd Sanſeuerina familia Ludouicum Caroli patrem maximè coluiſſet, & ipſi paulo antè cum Obegnino aduerſus Aragonios in Togata Gallia militaſſent. Alii porrò eos Ludouici Sfortiæ iuſsis opportunè paruiſſe cenſebant, qui non minus ſocios Venetos, ſi pleniore victoria potirentur, quàm hoſtes Gallos vel integros viribus ſibi metuendos eſſe iudicabat. Ferunt Gallos in diſceſſu duo grauiora tormenta deſodiſſe, quòd effractis rotis conuehi non poſſent, quin & cremaſſe aurata equorum tegumenta, multamque ſuppellectilem: & demum, quod vix credibile eſt, quoſdam ſuæ gentis, mortiferis vulneribus debilitatos, ne miſerius apud hoſtes perirent, crudeli miſericordia iugulaſſe. Ceterum Carolus iuſtis confectis itineribus, præter Placentiam atque Derthonam nemini infeſtus neque ipſe ab aliis laceſsitus, quum paſsim commeatus amicè expoſitus tranſeunti præberetur, ſeptimis caſtris Aſtam peruenit. Veneti vero Placentiæ mœnia prætervecti Claſtidium conceſſere, atque inde Pado ad Caſeolum vicum ponte conſtrato, per Laumellinum agrum, ad oppugnandam Nouariam contenderunt.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER TERTIVS.

SVB idem quoque tempus Tarrenſis pugnæ, nouum bellum conuerſis principum ſtudiis renatum in Liguria vehementi factioſæ gentis contentione terra marique gerebatur. Nam Philippus Breſsius, & cum eo Iulianus & Paulus cardinales omnibus inferioris oræ oppidis recepti, montanorumque clientum aduentu iuſtis aucti copiis, Genuam vſque proceſſerant, poſitiſque ad Terralbam caſtris, qui eſt locus ſupra Feritorem amnem, Fregoſiæ factionis ciuium motus expectabant. Interim quotidianis equeſtribus prælus certabatur; nam ex vrbe Bernardinus Adurnius, corporis atque animi viribus bellator inſignis, & Scaramucia Vicecomes cum delectis turmis ea porta quæ ad Biſamnem ducit ita erumpebant, vt ſingulis propè horis cum Gallis equitibus certaretur. Erant Gallo peditum omnis generis circiter ſeptem milia, octingenti equites, tormenta ſeptem: ſed ea ad campeſtres vſus potius quàm ad muros quatiendos idonea. Quibus de rebus fiebat vt ſubire tentareque mœnia nequaquam auderent: Præſertim quum iam valida peditum atque equitum manus, præter ipſam prætoriam cohortem è Gallia Ciſalpina in vrbem perueniſſet. Tota igitur victoriæ ratio poſita erat in auxiliis quæ è diuerſis regionibus expectabant. Baptiſta namque Fregoſius in Aſtenſi agro aliquot peditum cohortes & equitum turmas coëgerat: quas partim ab Aureliano qui tum Nouariæ obſidèbatur, acceperat: partim ipſe amicorum, cardinaliumque pecunia conduxerat eo conſilio, vt quum in Pociferam vallem deſcenderet, ab altera quoque parte quæ occidentem Solem ſpectat vrbs vndique clauſa graui obſidione premeretur. Vitellii quoque iam è Lunenſi agro montes aſperos & Petracroſiæ iuga ſuperaſſe dicebantur. Claſsis item in Rapallino ſinu erat, intenta ad Breſsii ducis imperium: in qua ingens erat copia tormentorum: quibus freti accedentibus vndique auxiliis maiore demum fiducia vrbem oppugnarent. Quibus cognitis rebus qui in vrbe erant Fregoſiæ factionis, noua inituri conſilia & palàm aduerſus Adurnios ex tuto arma ſumpturi videbantur. Præerat Liguſticæ claſsi Franciſcus Spinula ab oris fuſcedine Mauri cognomen adeptus, vir domi nobilis, & in re nauali peritiæ ſingularis. Conſtabat ea paucis onerariis, ſed belli

co apparatu optimè inſtructis, & triremibus decem: in queis tres erant Aragoniæ à Ferdinando miſſæ, quibus præerat Syracuſius trierarchus. Galli autem octo triremes habebant, & tres galeones militariter exornatos, quod nauigii genus quandam minoris onerariæ, vel erectæ lataeque triremis ſimilitudinem refert, velíſque vtitur, & nonnunquam remis; præſertim quum ad captandum ventum, portu vel finibus in altum educitur. Galli quoque Rapallo potiebantur, nam cuncta (vti iam diximus) eius oræ oppida ſingulari Fregoſiæ factionis ſtudio eos benignè receperant. Ibique tum tutiſsima in ſtatione, & Breſsii imperium, & captæ demum Genuæ nuncium expectabant. At Spinula qui maritimo negotio intentus, quibus nam modis hoſtes inuaderet, vigilanter agitabat, per exploratores comperit hoſtium claſſem haud magno diſcrimine poſſe deleri, ſi Galli vno tempore terra marique inuaderentur, Quòd paruam admodum manum quæ claſsi atque oppido præſidio foret Galli reliquerant, quum ipſis Genuam obſidentibus nihil tale vnquam auſuros hoſtes putarent. Nec mora Adurnios fratres eius conſilii participes facit, ſuadet vt magno auſu vnius noctis opera bellum conficere velint; cuncta proſpera pollicetur, ſi ad fallendum vtrunque hoſtem & ſummo ſilentio, & ſingulari celeritate vterentur. Re comprobata Ioannes Adurnius & Aloyſius Fliſcus quos idem locus ſuperioris victoriæ felicitate inſignis plurimum excitabat, ſexcentos veteranos, & ſubitarias cohortes duas claſsi imponunt; ſoluuntque è Genuæ portu de prima vigilia: & Rapallum littoralis auræ beneficio peruehuntur, ea enim noctu maxime ad curſum in quam volueris partem dirigendum, certo velorum flexu ſemper excipitur: Tantaque felicitate adnauigatum eſt, vt nulla eius profectionis fama, tot ſpeculis totque etiam exploratoribus ea littora obſeruantibus, in caſtra peruenerit. Iam cælum inalbeſcebat quum Adurnius & Fliſcus milites in terram exponūt actuariis vſi nauigiis, magnarumque præſertim nauium ſcaphis; & Rapallum oppugnare adoriuntur. Fit magna & in claſſe & in oppido, vt in re admodum repentina, concurſatio: clamore ſublato prælium in aditu oppidi committitur: ægrè impetum Galli ſuſtinent: acriter tamen repugnant. Spinula cohortandis remigibus intentus maxima vi aduerſis proris in hoſtium claſſem inuehitur. Iuuat nauticus clamor oppidum à terra oppugnantes: contrà illi alacritate pugnandi nauales ſocios accendunt. Dimicatur vtrinque ſumma contentione. Ceterum terreſtres copiæ ſtratis hoſtibus oppidum irrumpunt, & nauales ſocii Gallorum triremibus potiuntur. Miolanius claſsis præfectus & Stephanus Vineius quæſtoria dignitate inſignis protinus ſe dedunt, ceteri ad vnum paucis interfectis capiuntur. Videre erat in hoſtium nauigiis, ex Neapolitana præda, regalis apparatus, cubiculorum abacorumque ornamenta, aulea picti operis, intertextas auro lectorum ſtragulas, & plurimam veſtem ſericam nobiliſsimis Scythicarum Martarum pellibus ſuffultam. Itemque armorum tormentorumque ingentem copiam, quæ omnia ſingulari ducum æquitate, militibus ceſſerunt. Ea vbi per milites fuga elapſos Gallicis in caſtris ad Genuam nunciata ſunt, Breſsius & cardinales nihil ſibi amplius expectandum rati, collectis repente, nec conclamatis quidem vaſis diſceſſere; ſuperatiſque Pinni montis culminibus in Pociferam vallem deſcendere: ea tamen conſtantia atque ordine quum properarent iter fecerunt, vt agreſtes plurimos, qui temere prædantium more è proximis vicis montibuſque decurrerant, conuerſa acie, atque impetu facto paſsim interfecerint: indeque incolumes per tranſuerſos montes in Aſtenſem agrum ſe receperint. Ferunt Auguſtinum Adurnium qui Genuæ præerat, magnam eo die potiendæ nobilis victoriæ occaſionem ſegniter amiſiſſe, quòd patefactis repente portis in abeuntes Gallos omnem militum ac vrbanæ plebis turbam erumpere minimè permiſiſſet. Cuius rei conſilium fortaſſe improbandum videri poſſet, niſi vir cautus, & incertum Fortunæ euentum reformidans, abſente fratre ipſoque præſertim cum militum robore, inconditam paganorum multitudinem veteranis hoſtibus obiicere dubitaſſet. At Vitellii qui iam non longè à Rapallo ſupra Segeſtam peruenerant, de Tarrenſi pugna, & de prælii naualis euentu, deque Breſsii & cardinalium fuga, vno ſimul tempore certius cognoſcunt. Quibus nunciis perculſi retro agmen vertere conſtituunt, vt in Lucenſem agrum reuertantur. Sed dum in vnum de itinere conſultant, ſuperuenit agreſtium Ligurum ingens multitudo, itinera obſidentur

obſidentur, expediti Ligures è ſuperioribus cautibus ſaxa ſagittaſque ingerunt; nonnunquam ex propinquo protecti ſcutis haſtilia iaculantur. Equitibus iniquiſsimis in locis difficilis receptus datur. Paulus nihil animo perturbatus Vitellocium fratrem in fronte conſtituit; ipſe in tergo ad cogendum agmen vbi plus diſcriminis erat conſiſtit, conſertos denſatoſque iter facere iubet: cominus agmen laceſſere audentes facilè ſummouet, aut interficit. Montani nihilominus inſtare, circumfundi, ſublatis clamoribus vndique premere, iter maxime demorari, aliquos ſagittis, plures vero lapidibus vulnerare. Tandem ad Brachi montis anguſtias perueniunt. Pugnatur ibi acriter, Vitelliani tamen multis vtrinque acceptis vulneribus fortiter euadunt. Is dies equis ac viris longè grauiſsimus fuit, quoniam tanta erat agreſtium multitudo, quum alii poſt alios ex proximis pagis ad præſentis prædæ famam euocati in viam ſeſe effunderent, vt neque viris neque iumentis vlla requies daretur. Peruenit tamen equitatus incolumis in quandam planiciem non longè à Borgetti vici finibus, in qua tum primum equi quos ferme omnes loris trahebant, magno eſſe vſui poſſe videbantur. Hac re animaduerſa Paulus milites admonet vt fugam ſimulent, Ligures in æquum locum eliciant, & mox conuerſis equis incautè perſequentes & diſperſos adoriantur. Sed ad recipiendas vires vt tantiſper conſiſtant, & in orbem conglobati lentè admodum pugnent, opportunè præcipit; erant enim duorũ ferme dierum inedia, ſiti, vigiliis, caloribus, & continuo demum pugnæ abruptique itineris labore vehementiſsimè fatigati. Nec multo poſt veluti ſoluto conſilio, vt in vltima rerum deſperatione fieri ſolet, ſalutem ſibi fuga quærere ſimulant. Id conſpicati Ligures qui paulo antè neque ex propinquo dimicare, neque intra ſagittæ iactum metu baliſtariorum progredi audebant, hac veluti fuga, & timore hoſtium audaciores facti continenti curſu per eam planiciem eos perſequuntur. Tum vero Paulus: hos inquit latrones quo depopoſcimus lato loco tenemus, vrgete acriter equos, ac in eos quàm maximè crudeliter agite, vt tandem præclarè vlti iniurias, hac importuna inſidioſæ gentis multitudine liberemur. Igitur dato ſigno cataphracti abiectis ocreis ac humeralibus, vt expeditius pugnarent in equos inſiliunt. Leuis equitatus tenſis baliſtis, ac infeſtis haſtis conuertitur: omnes vno tempore montanos temere procurrentes inuadunt. eos facilè diſſipant & cum magna cæde proſternunt, ceteri per aſperos montes ſe fugæ celeriter mandant. Poſt id factum Paulus pacatiora itinera reperit, & per Lucenſem agrum Piſas ſe recepit. Eodem tempore, & quod maximè admirandum videtur, ipſo etiam die, Nonis Iuliis, quum pridie quoque ad Tarrum eſſet dimicatum, & Gallica claſſis ad Rapallum capta, & Ferdinandus vrbe Neapoli incredibili ciuium ſtudio receptus eſt. Poſt Caroli ſiquidem diſceſſum Neapolitani ſuopte ingenio nouitate regum, & rerum commutatione gaudentes, quum Gallos iam plane faſtidirent, ad Aragonios rurſus animos inclinarunt. Nam vti quiſque equum inſignem domi habebat, Galli eum tanquam ex Aragoniis ſtabulis abductum imperioſè repetebant, hoſpitabanturque vltro apud priuatos ciues, quum ſemel hoſpitiorum magiſtri domorum foribus Galli hoſpitis nomen præſcripſiſſent: Quibus admodum graues ac moleſti erant; quoniam gens iracunda, ſæpeque inſolens, & in parando victu, cum ex ſuo, tum ex alieno admodum prodiga, apud Neapolitanos frugi homines, ac amœnitatis & munditiarum maximè ſtudioſos cuncta perturbabant atque fœdabant. Plerique etiam aſſueti aulæ regiæ, orbatam rege principe ciuitatem atque omni priſtino decore ſpoliatam ægre ferebant: quòd poſtquam Carolus, qui cunctos & præſertim opifices pecunia in omnes ſumptus largiſſimè profuſa locupletes effecerat, Neapoli diſceſſiſſet, durioribus præfectis perpetuò ſeruituri viderentur. Quibus rebus per veteres clientes ſuos & quoſdam nobiles Aragonii nominis ſtudioſos Ferdinandus certior factus ab Aenaria inſula cum roſtratis nauibus Meſſanam adnauigauit, cohortantibus Alexandro Pontifice, & Aſcanio auunculo Cardinale; qui eum tanta indole in ſpem recuperandi regni erectum vehemẽti ſtudio magniſque opibus egregiè ſubleuabant: monebantque tum maximè, vt eò traiicere maturaret, poſtquam Conſaluus tanti apud Hiſpanos nominis imperator ad eum in regnum ac patriam reducendum ab Hiſpania cum regiis auxiliis in Siciliam perueniſſet. Ferdinandus regio more ſub vmbella ſerica ſingulari Mamertinorum benignitate ſuſceptus

cum ipſo ſtatim Conſaluo quibus nam rationibus gerendum bellum foret, conſultauit: accepitque pecuniam ab Alfonſo patre, qui è Mazara videndi filii Federicique fratris ſtudio Meſſanam ſe contulerat. Is erat lugubri indutus veſte, capilloque in ſacerdotis morem circumtonſo, oculis deiectis, atque animo ad diuinarum rerum cōtemplationem penitus abſtracto: ſic vt humanis omnibus curis, ipſisque pariter voluptatibus, quibus antea luxurioſè ſtuduerat renunciaſſe videretur. Nec multo poſt Ferdinandus atque Conſaluus ſeptingentis circiter equitibus, & peditum Hiſpanorum & Siculorum quinque milibus in naues impoſitis, è Meſſana ſuperato freto Rhegium traiiciunt: ſtatimque expoſitis copiis tormentiſque prolatis, vrbem oppugnare adoriuntur. Rhegini, qui ab exiguo Gallorum præſidio, quo minus ſaluti fortuniſque ſuis cauerent, vel ſtudium ſuum in tempore erga regem nudarent, minimè deterrebantur, refugientibus in arcem Gallis portas aperuerunt. Arx quoque triduo poſt magna vi oppugnata, ac demum fabri cuiuſdam lignarii proditione dum acriter certaretur capta: Gallique ferme omnes à muro præcipitati, quòd de deditione dum cœptas perficerent munitiones ſimulanter egiſſent: ludificatique diu crebris colloquiis regem, aliquot demum milites incautè ante arcem obuerſatos, tormentis repentè emiſſis interfeciſſent. Rhegio recepto Ferdinandus Federicum patruum cum tribus roſtratis nauibus in Apuliam miſit, vt cum Grimano Venetæ claſſis præfecto, Cæſareque Aragonio, & Camillo Pandonio, is enim à Baiazete redierat, aduerſus Gallos bellum adminiſtraret. Grimanus vigintiquatuor triremibus, & quinque onerariis in queis plures erant Græci equites, è Corcyra nuper aduecti, è Brundusino portu eductis, ad oppugnandam Monopolim contenderat. Ea vrbs ex veteris Aegnatiæ ruinis creuit: tenebaturque tum ſatis valido Gallorum præſidio: nec Monopolitani à Gallorum conſiliis diſſentiebant, quum in factioſa ciuitate alii, qui ab Aragonis deficiendi authores fuerant, fortiter reſiſtere vellent; alii porrò contrà ne hiſcere quidem auderent, ne prius à Gallis inimiciſque domeſticis, quàm ab externo hoſte, qui vniuerſis vim inferebat, opprimerentur. Igitur Grimanus vbi eos neque ſpe optimarum conditionum, neque vllo periculi metu permoueri videt, terra mariſque vrbem aggreditur, admotis triremiū proris in queis ingentia tormenta erant collocata magna vi murum quatit. Summa mœnia, deiectis pinnis magnaque propugnatorum ſtrage edita defenſoribus nudantur, ab inferiore tamen muri parte Galli reſiſtunt. Petrus Bembus nobilis trierarchus ſerpentinæ ictu interficitur, plerique alii cadunt. Tum vero Grimanus ira accenſus, poſtquam inquit Monopolitani Gallorum ſerui potius quàm liberi eſſe volunt, obſtinatis pereant animis; voſque milites ſuis fortunis opulentos reddant: ſtatimque vrbem prædæ militibus concedi, ſi eam egregiè caperent per præconem tota acie pronunciari iuſſit. Nec mora milites certis veluti præmiis excitati ſumma alacritate murum ſubeunt, pars ſcalis, pars haſtis connixi ſubleuatique aliorum humeris in vrbem tranſcendunt: multi ex Gallis Monopolitaniſque cæduntur, ceteri proiectis armis ſe dedunt. Vrbs diripitur; vixque templa in quæ fœminæ puerique confugerant ſummo Grimani labore à militum libidine atque auaritia defenduntur. At Pandonius apud Brundusium diſpari fortuna cum Aſparra bellum gerebat: nam quum plura oppida eius agri Gallis ademiſſet, & in proſpero rerum curſu verſaretur, excurſione ad Miſagnam vicum facta, à viliſſimo aratore vir nobiliſſimus eſt interfectus. Sed Aſparra triduo poſt eundem propè vitæ periculum adiit, nā Pandonio eodem & hoſte ſimul, & æmulo ſublato, quòd illum Iapygiæ Apuliæ præſidem deſignatum audierat, dum alacriùs & incautius per ea loca vagaretur, ab equitatu Aragonio interceptus eſt. Nec multo poſt Cæſar Aragonius copias quas habebat collectitias in Tarentinum agrum adduxit, & Grimanus & Federicus, ſuperato Iapygio promontorio in Tarentinum ſinum cum vniuerſa claſſe deflexerunt, ſpe eius vrbis per proditionem potiundæ. Verum quum appropinquando ac ſeſe terra marique his qui res nouas moliri dicebantur oſtentando, Tarentinorum voluntatis fruſtra periculum feciſſent, eſſentque à Gallis, & ab arce, & à portu vehementer tormentis oppugnati, conuerſis velis Leucopetram alterum extremæ Italiæ promontorium ſuperarunt: & ſubſidio Neapolitanis rebus id maximè poſtulante Ferdinando profecti ſunt. Per eos quoque dies Caietani à Gallis defecerunt. verum ea res adeo funeſtum habuit euentum, vt ceteros quo mi

nus

nus id temere auderent, deterruiſſe miſerabili exitu viderentur. Sub id enim tempus quo Carolus Neapoli profectus eſt, Galli ad exornandas triremes pecuniam Caietanis imperarant: & iis maximè nominatim quos Aragoniis rebus vetere quodam eius factionis ſtudio fauere intelligebant. Ea res omnium propè ciuium animos vehementer commouit: qui non modo Gallos nouis oneribus minimè prægrauaturos ciuitatem, ſed aliquid etiam de antiquis vectigalibus liberaliter remiſſuros arbitrabantur: vti omnium ferme populorum mos eſt, qui quum præſentia ſemper faſtidiant, & noua temere exoptent, intempeſtiuæ cupiditatis pœnas ſæpius perſoluunt. Igitur Caietani inopiam accuſare, teſtari ciuitatem publicè ac priuatim veteribus tributis nouiſque ſumptibus exhauſtam: ac demum orare Gallos, ne quam opinionem de Gallici imperii lenitate omnes concepiſſent, eam acerbiſſimo iniuriæ genere fallerent penitus, vel omnino macularent. At Galli quos Belcarius quæſtorum magiſter ad pecuniam exigẽdam miſerat, quum apertè imperium detrectantes cogendi potius quàm adhortandi viderentur, de capiendis his, qui maximè recuſarent cuſtodiæque tradendis conſilium inierunt. Sed dum Galli vim parant, Caietani à fœmina quadam, quæ per feneſtram ſermones exceperat, de ea re celeriter admonentur. Quibus cognitis, & ex vultu Gallorum facilè deprehenſis arma capiunt: Aragonium nomen inclamant: concurſuque totius populi ad templum maximũ facto, quòd tum fortè ſupplicationes ſolenni pompa circumlato Dei Chriſti corpore decebantur, Gallos in arcem compellunt. Eadem die oratores ad Rodericum Monteriſii oppidi regulum Alfonſi Dauali fratrem, quem Aenariæ inſulæ atque oppido Iſclæ Ferdinandus præſidio reliquerat, naue ſpeculatoria mittuntur ad petenda auxilia, quibus ſe ab iniuria Gallorum tueantur. Monteriſius collaudatis Caietanis, biduo poſt, trecentos ferme Cantabros duce Maorio viro peracri, & in re militari terra mariq. admodum exercitato duabus carauellis impoſuit; quod eſt nauigii genus ad omnem tempeſtatis, vel longinquæ nauigationis contumeliam perferendam maximè idoneum: & ſecundo perflante vento Caietam tranſmiſit. Ex aduerſo Monpenſerius atque Belcarius Neapoli Caietanorum defectione nunciata, vt eos à quibus initium rebellandi natum erat, quamprimum opprimerent, claſſem quinque onerariarum & quatuor triremium pararunt: in qua Gratianus Guerra cum octingentis militibus fuit: Ioannemque Columnam cardinalem Proſperi fratrem, qui in Fundano erat agro monuerunt, vt quantas maximè illis in locis copias poſſet extemplo cogeret: atque eas ad conſtitutam diem, dum ipſi à mari vrbem oppugnarent, terreſtri itinere Caietam adduceret. Nec multo poſt Gratianus idoneum nactus ventum Caietam peruenit, & Rocabertinum natione Hiſpanum cum trecentis peditibus equitum more thoracatis & galeatis non longe à portu in terram expoſuit; iuſſitque vt in arcem, quæ in edito monte ſita difficili perangustoque aſcenſu, & ſaxeis gradibus aditur, protinus euaderent. Interim cardinalis Columna, qui cum magna manu militum, & paganorum ad portam acceſſerat, hortari Caietanos cœpit, vt arma ponere, redire ad officium, ac ſuæ demum ſaluti, & omnium fortunis conſulere vellent, ſe eam apud Gallos obtinere authoritatem, tantis præſertim in eorũ auxilium copiis adductis, vt eius inconſultæ rebellionis veniam facilè poſſit impetrare. Caietani qui ſicuti temere defecerant, ita & inſana obſtinatione conſtantes videri volebant, reſponderunt ſe nequaquam Gallorum minas timere: paratoſque eſſe operibus oſtẽdere quibus animis ſuperbam gentem oderint, quæ adeo auarè imperare cœpiſſet; quoue ſtudio Aragoniorum nomen colerent; quorum lene imperium veræ libertati perſimile ſexaginta amplius annos experti eſſent. Itaque dirempto colloquio, & ſignificatione vndique facta, cardinalis muro ſuccedit. Gratianus ex alto plenis velis portum iuuehitur, & ab arce armati per decliuia in vrbem deſcendunt: committitur ſummis in ædificiis cædes. ſuperioraque vrbis ab his quos Rocabertinus deducebat, & plana ſimul circa portum à claſſiariis puncto temporis occupantur. Paſſim ferox dictis populus, factis autem imbellis, & ſubito timore conſternatus crudeliſſimè trucidatur: magna pars ciuiũ, qui erumpere aduerſus Colomnios decreuerat, apertis portis, & proiectis in terram armis, benignè eos excipiente cardinale incolumis euaſit. Maorius pariter cum Cantabris ſuis diu in platea cum hoſte præliatus in coniuguam muro & portui domum ſe recepit: multiſque ſuorum amiſſis, & pluribus

vulneratis, è ſumma muri parte in ſubiectas carauellas ſaltu ſe deiecit, & admiranda vſus animi fortitudine expanſis ſubito velis valido fretus aquilone per mediam Gallorũ claſſem erupit: neque triremes quanquam incitato maximè remigio ſequerentur fugientem conſequi potuerunt, ad multum tamen ſpatium continenti curſu ab vtriſque pugnatum eſt, quum Galli à proris in puppes, & Cantaber ab ipſis puppibus in aduerſas perſequentium triremium proras magnorum tormentorum pilas emitterent. Ceterum cardinalis vrbem celeriter ingreſſus, quanquam Galli nihil eius viri dignitate permoti in ipſius complexum fugientes trucidarent, nonnullis etiam in templis apud aras iugulatis, plures tamen conſeruauit, honeſtaſque aliquot fœminas, quarum pudori ſollicitè ſtudebat, è manibus Gallorum eripuit: concluſaſque in ampliſſimam domum appoſitaque cuſtodia tutatus eſt. Verum tota vrbe cuncta crudelitatis auaritiæ atq. libidinis à Barbaris exempla edita ſunt: multæ nanq. virgines violatæ: & vni ante alias è nobili Laudatorum familia, dum inuadenti Gallo viriliter reſiſteret, manus præciſæ: duæque aliæ in vltima conſtãtia iugulatæ. Viri omnis ordinis ætatiſque quadringenti ferme occiſi: templa omnia cunctis veteribus donariis expoliata: quæ tanta fuere, vt neque pretioſiora neque plura vrbs ipſa Neapolis habere diceretur. Ea enim multis ante ſæculis incolarum ac nauigantium pietate accumulata fuerant, dum Caieta ante iactam molem apud Neapolim ab ipſa tutiſſimi portus commoditate veluti totius oræ emporium magna hominum frequentia & opibus maximè floreret. Ea omnia biduo poſt adueniens Belcarius vt in recenſenda præda quæſtorio munere fungeretur, vix relictis ſanctorum oſsibus atque reliquiis quæ loculis includebantur, in Galliam aſportauit: Ita vt eius iuſſu poſtea apud Inſulam oppidum prope Ararim aurea argenteaque donaria, nefando auaritiæ genere in ſcyphos & pateras conflarentur. Hæc erant præter vaſa altaribus dicata ſtatuæ paruæ; ſimulachra periculorum, ac nauium imagines, omniumque humanorum membrorum effigies, ſicuti ea religioſi mortales, voto pro ſalute ſuſcepto Diis benemerentibus exoluerant. Narrare ſolent Caietani eos qui manus ſacris donariis polluiſſent, in extremas miſerias Deorum ira fuiſſe præcipitatos. Nauis quoque oneraria Caietanis onuſta ſpoliis, quæ confecto bello in Galliam iter habebat, apud Circeos naufragio periit, fractaque penitus, atque eiecta in littus circumiectos populos ditauit. Dum hæc ad Caietam, & ad Monopolim atque Brunduſium in Apuliam geruntur, Ferdinandus atque Conſaluus Rhegio in poteſtatem redacto, & ad famam noui belli excita Brutiorũ iuuentute, ad ſanctæ Agathæ oppidum caſtra promouerunt, ſtatimque paucis ibi Gallis in deditionem acceptis, oppido potiti ſunt. Horum ſecuti exemplum finitimi & deſiderio regis & Gallorum tædio adducti portas aperuere. Proceſſum inde eſt ad Semenariam, Galloque rumque turma quæ exploratum incautius exierat, ex itinere ab Hiſpanis equitibus eſt intercepta: Nec Semenarienſes quin extemplo recipiendus rex foret dubitarunt. Erat in caſtris Marinus Corealis Terrænouæ regulus, quem ab initio belli conſtanter Aragoniam fidem ſecutum, Galli ditione expulerant: eum Ferdinandus de ſe optimè meritum reducere maximè cupiebat, vt in conficiendo bello eius forti ac fideli opera, opportuniſque opibus vteretur; & ſibi præſertim tutum ad claſſem aditum pararet: Quòd ad mare iter habenti caſtella eius certis locorum anguſtiis impoſita neceſſe erat ſuperare, ad quæ occupanda paulo antè Alfonſum Daualum miſiſſet. Villamarinus enim claſsis præfectus in portum Herculis, qui hodie Tropea dicitur peruenerat, atque ibi terreſtris conatus euentum, & quid Ferdinandus Conſaluuſque fieri iuberent, fideli in oppido, & tuta maximè in ſtatione opperiebatur. Decreuerant ſiquidem ſuperiore Brutiorum regione recepta præſidiiſque firmata, nauibus exercitum imponere: & primo quoque tempore Neapolim proficiſci, quoniam rebellaſſe Caietanos, & in agro Romano, Alexandri pontificis Aſcaniique pecunia copias parari ad præcludendas Sancti Germani ſaltus anguſtias audiebant: ſperabantque Neapolitanos egregia erga ſe voluntate res nouas primo ſtatim aduentu opportunè molituros. His cognitis rebus Obegninus qui Brutiis præerat, Perſiuum Alegriæ fratrem, finibus Lucanorum euocauit: ac ex omnibus oppidis eius agri præſidia deduxit, coactiſque Terrænouæ copiis, priuſquam hoſtes de Perſiui aduentu cognoſcerent, ad Semenariam profectus eſt, eo conſilio vt cum

Ferdinando

Ferdinando quamprimum confligeret: vel ſi ille Semenariæ mœnibus teneretur, neq. aperto campo ſe committere vel dimicare auderet, veluti victor expreſſa hoſtibus igna uia reuerteretur: Quod ad populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat: præſertim quum ex Campania Apuliaque & Pelignis conuentura ſibi auxilia intra paucos dies exiſtimaret. At Ferdinandus qui nondum de Perſiui aduentu cognouerat, & de Obegniui copiis quæ pertenues erant, à ſpeculatoribus certior erat factus, quin oppido copias educeret, & aduentanti hoſti obuiam iret, minimè dubitauit. Quoniam quicquid nouæ exiſtimationis & gratiæ audendo & fortunam egregia virtute experiendo paulo antè collegiſſet, vna fœdæ obſidionis concluſionis infamia conceptique timoris dedecore, ſi oppido ſe contineret, amiſſurus eſſe videbatur. Conſaluus cuius animo ea vis exactæ prudentiæ inerat, qua poſtea ceteros ferè omnes noſtræ ætatis duces ſuperauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis auidum cœpit, atque obteſtari ne prius oppido exiret quàm certius de hoſtium conſilio ac viribus cognoſceret. Ea ſatis decora eſſe conſilia quæ dubiis rebus ſecuritatem promitterent, illa vero longè turpiſsima atque miſerrima quæ ab ipſa temeritate, dum inanem animi vigorem oſtentamus, omnes ſummæ rei conceptæque demum victoriæ rationes conturbare conſueuiſſent. Ergo inquit Ferdinandus pari qua regnum amiſimus ignauia, nobis illud erit recuperandum? nec quam ſedendo abſtinendoque à prælijs in Aemilia & in Campania aduerſam ſenſimus fortunam, eã nunc in tam proſperis cœptis agendo audendóque experiemur? Quaſi initia bellorum maximum in reliquos ſucceſſus momentum non habeant, & quæ audacter cœperis, niſi ea perficere fortiter pergas, fœdum ac infelicem exitum minime ſortiantur? Aderit audentibus Fortuna Conſalue, quæ hactenus pro Gallis ſterit, quum iam cœptis arrideat noſtris, nec quos vltro ad victoriam vocat, vnquam deſeret, niſi ipſam ignobili cunctatione deſeramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos ſola & ea quidem inanis fama terribiles fecit: & ſtrenuè noſtras atque alienas vires collato pede experiamur. Peditatu & equitatu, hominumque ſtudiis, & ipſo denique Fortunæ fauore ſuperiores ſumus, neque de veſtra virtute erit dubitandum. Quis enim veſtrum fuerit, qui ſi ſingulari certamine erit depugnandum, ſuum ſibi Gallum vel Germanum hoſtem lætus non depoſcat, & egregiè protinus non obtruncet? Ego certe quem primum in acie armis inſignem conſpexero primus ante alios intenta haſta audacter inuadam: felicique auſu vobis præbebo exemplum, vt eodem ardore irruentes celerem de temulento hoſte victoriam paribus animis referatis. Erant in conſilio plerique viri illuſtres qui poſtea ad ſummam rei bellicæ laudem peruenerunt, Andreas Altauilla è pernobili Capuana familia, Vgo Cardonius, Theodorus Triultius, præterea ex Hiſpanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus, & Pennaloſa: qui quum prælio decertare magnopere cuperent, Conſaluum orabant vt militum virtuti diffidere nollet, ſtrenuamque ſe operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum vt ſigna portis efferri iuberet hortabantur. Semenaria edito loco poſita eſt, pertinentque perpetui colles ab oppido ad modicam vallem quæ humili vado flumen emittit; ab ea patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua proceſſerant. Ferdinandus per colles agmen duxit: & confectis tribus paſſuum milibus ad amnem peruenit, collocatiſque ad læuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ ſimilitudinem exporrecto, vt hoſtes amnem tranſirent, expectabat. Ex aduerſo Obegninus atq. Perſiuus, Heluetios in vnam denſatos phalangem hoſtium peditibus opponunt. Brutiorum cohortes in tergo tanquam ſubſidiarias collocant, partiunturque inter ſe equites: erant ii cataphracti paulo minus quadringenti: & more Gallico leuis armaturæ bis totidem: quadratoque agmine tranſgreſsi amnem in hoſtes feruntur. Id conſpicati equites Hiſpani concitatis equis alacriter procurrerunt, & quum armis viribuſque impares cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos, & ad ſuos per gyrum Hiſpanico quodam pugnæ genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragonis animos fregit, quum ſuos ab hoſte pulſos refugere putarent, & Gallos pariter ad incumbẽdum incitauit: ita vt Obegninus à dextra & Perſiuus à læua ex ſubſidiis cum ala ſua in pedeſtrem aciem acriter inuecti, eam totam penè prius quàm Heluetii à

Seminariæ ſitus

fronte haſtas inclinarent, perturbarint: & compluribus eorum ſtratis penitus diſsiparint. Ferdinandus fruſtra ſuos, vt in pugnam redirent cohortatus, cum familiaribus cataphractis ſtrenui equitis more, in hoſtes incurrit, in aduerſoque inſignis Galli pectore lanceam perfregit, & protinus quum hoſtium multitudine obrueretur, in fugam ſe coniecit. Fugientem criſtis auratiſque armis conſpicuum multi ſunt perſecuti. Sed nemine eius curſum adæquante, lapſu equi in arctas conciſæ viæ anguſtias præcipitatur: nec multum inde Galli aberant, quum deſuper equo reſupinato, ſtapedis ac lunatis ephippii cornibus implicito, ſummoque in vitæ periculo laboranti Ioannes, Andreæ Altauillæ frater, auxilio ſuperuenit, & memorabili caritate equum obtulit, quo ipſe pernicißimo ad ſalutem vtebatur. In eum Ferdinandus vti erat deſultoriæ artis peritia mire agilis, quanquam grauibus contectus armis eſſet ſtatim inſiliens, è manibus Gallorum euolauit. Ipſe autem Altauilla in pedes deſtitutus, paulo poſt ab hoſtibus eſt interfectus. Obegninus magna parte peditum cæſa non longe ab eo loco conſedit: ita vt victoria vti neſciuiſſe diceretur, quòd nec tot illuſtres viros in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius cardinalis, fuiſſet perſecutus, nec ad Semenariam victorem exercitum protinus adduxiſſet. Quo ſpatio & illi cum rege varii itineribus incolumes ad claſſem peruenerunt, & Conſaluus oppidum ingreſſus impedimenta, & pretioſiorem omnem apparatum aſportauit; Rhegiumque nequicquam poſtea perſequentibus Gallis ſe recepit. Eo prælio re infeliciter geſta, ſecus atque alus accidit, Conſaluus eximiæ prudentiæ laudem tulit, quòd ſuis alieniſque viribus rectè admodum æſtimatis nihil temere audendum eſſe indicaſſet. Apparuit nanque Hiſpanos equites cum Gallis cataphractis minimè eſſe conferendos: vtebantur enim eo tempore plerique eorum pro Galea linteis tegumentis: ſcutiſque planis è cocto corio, & à ſummo in imum cuneatis; item gladio breui, haſtaque ſubtili fraxinea lato præfixa ferro, qua ad medium comprehenſa erigendo ſeſe ab ephippiis, hemicycliſque ferreis quos pedibus induunt, hi ſtapedæ vulgo appellantur, veluti ex alto ictus inferebant, inermi quidem lethales, ſed armato penitus contemnendos. Ipſi quoque pedites Siculi & Hiſpani, Brutiique, pro haſtis denum pedum, & iis quidem craſſioribus atque fraxineis quibus Heluetii vtuntur, exiles & breues equeſtribus ſimiles, quas gianettas dicunt, geſtabant; vel haſtilibus latæ cuſpidis & ſcuto rotundo, cuius nullus apud Germanos vel Gallos eſt vſus, inſtruebantur. Quæ omnia demum Italus & Hiſpanus miles facto ſæpius infelici periculo, penitus abiecit, & quæ ab Heluetiis atque Germanis mutuatus eſt, aliqua ſolerter addendo in meliorem atque habiliorem formam coaptauit. At Ferdinandus tanto accepto incommodo quanquam à ſumma ſpe ad extremam rerum deſperationem puncto temporis erat redactus, nihil tamen ſeſe animo demittere; eoſdem propè ac ſi viciſſet ſpiritus gerere, queri tantum ſe ſua opinione deceptum; ac nihil de Fortuna dubitare, quæ iam pluribus oſtentis maturum in regnum patriamque reditum omnino deſpondiſſet. Inerat enim eius animo fiducia quædam fato potius quam vllis humanis innixa rationibus; adeo vt cuncta quæ amicorum animis obuerſabantur pericula deſpiceret, ac ſi non modo ciues, ſed & Deos quoque ipſos terra marique præſenti numine adfuturos arbitraretur. Nec ſpes quanquam temere concepta rem extremæ difficultatis atq. dementiæ aggredi auſum fefellit. Superato nanque freto, & collectis Meſſanæ circiter ſeptuaginta nauibus, in quas perpauci præter ipſos nautas milites erant, ſecundißimis vſus ventis Neapolim peruectus, eſt, penè priuſquam certior fama de prælio ad Semenariam facto in vrbem perueniret. Tum vero Galli pariter ac ciuium omnis multitudo ad portus molem effundi, editiora loca ad ſpectandum occupare; alii ad ingentis claſsis ſpeciem metu terreri, alii gaudio exultare, vti quiſque Andegauenſes vel Aragonias partes nouo aut vetere ſtudio ſectabatur. Appropinquabant enim leni perflante euro excelſæ naues tumētibus velis veluti congreſſuræ cum Gallica claſſe; quæ nauium genere, apparatuque & milite claſsiario ſuperior Aragonias facilè profligare potuiſſet, niſi Galli numero nauium deterriti, quum eas omnes militibus plenas & ad pugnam inſtructas crederent, portu ſeſe continuiſſent. Ferdinandus præter oſtium Sebeti amnis ad id littus vbi Diuæ Magdalenæ templum, & veterum regum magnifici operis equilia viſuntur, claſſem deflexit: vt amicis coniuratiſque ad nouandas

res

res animos adderet, ſic vt in terram protinus quum opus foret, ad ferendum auxilium deſcenſurus eſſe videretur. Plerique eum enim frequentibus literis euocarant: pollicitique fuerant ſe conſtanter quum in conſpectum vrbis veniret, arma capturos: atque occupata repente porta, aduenientem in vrbem eſſe recepturos. In iis fuere Andreas Gennarius, Albericus Carafa, Ioannes Cicinellus, & Cola Brancaccius; quorum conſilii participes erant Sangrii, Pignatellique iuuenes; ipſeque Actius Syncerus non minus fide quàm carminum gloria inſignis. Verum quum Galli ad primum ſtatim claſſis conſpectum impigrè arma cepiſſent, & ſub ſignis tota vrbe diſcurrerent, nemo omnium fuit qui ſit auſus quicquam aduerſus Gallum apertè moliri, vel omnino vocem emittere qua populus ad arma vocaretur. Accidit enim plerunque, vt homines ea conſilia, quæ alacri motu ſummoque animi vigore ante diſcrimen inierint, ea demum in præſenti periculo, quum facto maximè opus eſt, timidiſſimè reformident. Ferdinandus quum diu ab vrbe tumultum aliquē motumque ciuium nequicquam expectaſſet: & ab Alegria, qui ad Magdalenam validam equitum & peditum manum adduxerat, non modo terra prohiberetur, ſed è littore tormentis oppugnaretur; ad Nyſitham inſulam contra Pauſilypum, claſſem reduxit, tota tamē nocte è nauibus pariter, & è littore miſſilibus atque tormentis certatum eſt. In vrbe verò Monpenſerius & Salernitanus, diſpoſitis vbique præſidiis, & ciuibus limine ſe tenere, faceſq. & lumina è feneſtris proponere iuſſis, omnes regiones obequitarunt. Interim Merculianus inſignis audaciæ centurio è claſſe in vrbem ad Aragonios occultè peruenit: Qui timidos ſecordiæ caſtigando, confirmando dubios, & valida in claſſe auxilia eſſe prædicando, ea nocte magnum opificum numerum ad arma concitauit: & antè alios Raynaldus & Caymus Grandilli fratres in partes pertrahuntur: qui vti erant manu prompti, & ſeditioſi apud ſicarios ac lenones fori incolas maximam authoritatem obtinebant. Monpenſerius qui aliquam nocturni tumultus procellam timebat, totam noctem in armis egit, quoniam per Andeganenſes fiebat certior parari arma ab Aragoniis, conciliabula paſſim iniri, & denique multorum nobilium aduerſæ præſertim factionis domos armatis compleri; intentoſque omnium animos eſſe, ac nouarum rerū motum expectare. Quibus adductus rumoribus, quos maximè ſuſpectos habebat comprehendere cogitauit. Verum aduerſante Salernitano, ac deprecante ne temere tumultus quem maximè vitandum cenſebat, ſi vim magnis domibus adhiberet, protinus excitaretur, ab his conſiliis abſtinuit. Nòn multo poſt tamen miſſus eſt ad Merculianum quærendum comprehendumque Titus Beretarius prætor cum circitore, armataque familia; quòd nihil eos, qui in vrbe primarii erant pro ignobili facinoroſoque homine auſuros eſſe putabat. Sed ſecus accidit: nam vbi prætor inalbeſcente cœlo cum turba officialium apparitorumque in forum prælatis magiſtratus inſignibus comparuit, extemplo omnes quum ſe quiſque conſcientia ſcelerum, & nouæ cōiurationis ſuſpicione ad ſupplicium peti exiſtimaret, arma cœperunt: neque defuere, qui vexillum Aragonium, quod quidam ſub toga conditum repentè extulerat, haſtæque præfixerat, continuo ſequerentur: omneſque Ferdinandi nomen ingeminarent. Ioannes quoque Spinellus ante alios Aragoniæ gentis inſigne in ſtragula lanea acu perpictum, perticæ induit, & è feneſtra tranſeuntibus ſpectandum magna omnium alacritate propoſuit. Prætor in eo armorum ſtrepitu in fugam coniicitur: Galli obuiam facti trucidantur: vocatur ad arma populus ſonitu campani æris, è Laurentiana ſacra turre in quam Merculianus aſcenderat: maximuſque momento temporis exoritur tumultus, armata plebs ad prætorianam domum concurrit: carceres effringuntur; ſuppellex omnis prætoria, librique publicarum rationum in quos maleficorum damnatorumque nomina erant deſcripta ad abolendā criminum memoriam diſcerpuntur. Domus quoque publica, vbi vectigal exigitur ingenti copia omnis generis mercimonii referta, eodem auidæ plebis impetu direpta eſt. Caietani quidam aliquot nacti Gallos qui in templum confugerant crudeliter interfecerunt; adeo vt exempta morientibus corda immani quadam rabie præ ira ac dolore acceptæ calamitatis dentibus admouerent. Dum hæc in foro geruntur Grandilli fratres ad Carmelitanam portam aduolantes eam occupant: & Alegriam qui ad Magdalenam ea littora tuebatur vrbe excludunt, confeſtimque è ſumma Carmelitani cœnobii turre circumducto linteo

Iacob. sanazarius

vexillo, regi vt redeat,& celeriter littori adigat naues ſignificant. Abſceſſerat enim ille paulo antè deſperato introitu mœroris plenus: quòd detectam eſſe cõiurationem,& amicos beniuoloſque ſuos à Gallis oppreſſos arbitrabatur. Peruenit quoque ad claſſem expedito peruectus lembo quidam è plebe nomine Monachus, qui Ferdinando optatiſſimum de tumultu exorto,& ciuitatis incredibili erga eum ſtudio nuncium attulit, ſtatimque ipſe couuerſis triremibus in littus exilit: & in vrbem receptus eſt,tanto omnium fauore,vt dum certatim nobiles plebeis immiſti ſpectandi gratulandique gratia coirent,eũ equo inſidentem confertiſſima multitudo, impulſu atque humeris in Gennarii domum intulerit. Interea Monpenſerius ab arcis area vbi Galli ad ſigna conuenerant,quà in forum & ad Vlmi plateam itur,inſtructos armatorum ordines introduxit. Idem fecit Alegria,qui à Carmelitana repulſus porta relictiſque tormentis, & petitus è muro lapidibus, magno circuitu vt vrbem intraret ad arcis portam peruenerat. Sed Alegria cum ſuis agminibus Catalana regione in mediam ferme vrbem perrexit. Commiſſum eſt magnis clamoribus atrox prælium, populo alacriter Gallorum impetum excipiente; cui ſe ducem præbuerat Ioannes Montanus, qui primus ex omni nobilitate ſublimis in equo & voce manuque conſpicuus Gallos acerrimè perſequebatur. Dauali quoque fratres Piſcarius & Monteriſius, hic aduerſus Alegriam, ille contra Monpenſerium cum delectis centurionibus, veteraniſque aliquot militibus vbi plurimum periculi imminere videbatur, adcurrerant. Alegriani quòd Catalana via erat anguſtior, non modo cominus à Neapolitanorum multitudine, verum è tectis feneſtriſque domorum vulnerabantur. Monpenſerius autem patentem ingreſſus regionem æquiore conditione ingruentis populi impetum ſuſtinebat, quum etiam curules paruos falcones duos adduxiſſet, qui in confertam hoſtium turbam ſæpius emittebantur. Protulerant Neapolitani vinaria dolia lapidibus ſemiplena, quæ cylindri more in aduerſos Gallos cum magno fragore, & ſtrepitu ad terrefaciendos equus furcis & lanceis prouoluebant. Carris quoque in viam perductis, & his in hoſtes impulſis, pugnantes tegebant, ſclopettis ſagittiſque & tum maximè lapidibus inſultantes Gallos repellebant: tantumque loci plauſtris ac doliis paſſim propulſis occupabant,quantum à reiecta cedenteque Gallorum acie relinquebatur. Ad extremum Galli quum iam aduefperaſceret ſumma Aragoniorum virtute in arcis aream ſunt compulſi, neque vlterius cedentium veſtigiis inſiſtere licuit; quoniam ab arce tormenta ad exitum regionis collocata,protinus emittebantur. Ea quæ ſecuta eſt nocte Piſcarius munitiones ſubitarias Gallis oppoſuit. Sequenti verò die multa materia,& vimineis turriculis quas caueones vocant, harena repletis aditus quoſque, qui ab arcis area in vrbem pertinebant, continenti totius populi labore præſepſit; foſſaſque idoneis locis ad concidendos aditus perduxit: Ita vt iam Galli vndique clauſi ac circumuallati viderentur; perforatique ſubinde parietes quibus ædificia ſeparabantur,vt diſcurrendi per contiguas domos,militibus facultas foret; & tormenta in occulto collocari ac emitti in hoſtes poſſent. Galli magnum loci ambitum quo ſe tenerent complexi ſunt,ſic vt noua arce, & ea quæ ab ouo nomen habet, & Pizafalconis caſtello,turreque Vicentina,& ſanctæ Trinitatis templo,itemque ſanctæ Crucis cœnobio,regiiſque hortis continerentur: & aperto in loco poſitis vbique tentoriis tenderent. Erat in arcibus omnis generis commeatus copia ingens; ſed quæ tantæ multitudini minime ſufficere poſſe videretur.excedebant enim ſexmilium omnis condicionis hominum ſummã:nec tantus equorum numerus deſperato pabulo commodè ali poterat. Quibus de cauſis ſæpius equos ignobiles emittebant; & quum Neapolitani certatim ad prædam capiendam munitionibus euolarent,eos deſtinatis tormentorum ictibus, veluti per luſum interficiebant.neque ceteri vnquam temere pereuntium exemplo,quo minus ad rapiendos equos proſilirent, deterreri poterant,adeoq. eduliorũ recentium penuria creuit, vt Galli generoſos equos totidẽ præpinguibus iuuencis permutarent. Tridui ſpatio perfectis munitionibus,Ferdinandus tormẽta,quæ nauibus aduexerat, in minori portus mole,& in naualibus,totoq. paſſim littore collocauit,vt Gallicam claſſem,quæ intra maiorẽ molem ſe tenebat oppugnaret. Nec multo poſt nautis eo apparatu atque periculo territis,tota claſſis ipſo portu celeriter expulſa eſt,intulitque ſe in id maris ſpatium, quod inter Oui arcem & Vicenti-

nam

nam turrim interiacet. Turris tamen quæ portui eſt impoſita, & nocturnum nauigantibus præbet lumen, Gallorum præſidio tenebatur, multaque inde Aragoniis eius cuſtodes detrimenta ſagittis minoribuſque tormentis inferebant. Eam Piſcarius oppugnare adortus difficili periculoſoque certamine occupauit: Quoniam è claſſe circumiectiſque Gallorum caſtellis frequens emiſſa tormentis pilarum procella, oppugnantes adaperto in loco plurimum infeſtabat. Galli tamen celeriter turrem, ne ea hoſtis tanquam propugnaculo ad oppugnandam claſſem vteretur, maioribus adactis tormentis diruerunt, in cuius ruderibus noctu Piſcarius munitiones erexit, quarum beneficio milites & in mole tutò conſiſterent, & è munitionum feneſtris naues in anchoris (vti diximus) apud Oui arcem commorantes, directis eò colubrinis perfringerent atque demergerent. Nec multo poſt Galli, quum ipſorum claſsis è molibus, & iis præſertim munitionibus quæ ad Phariæ turris ruinas erectæ erant, tormentis peterentur, molem occupare, ac eam à continenti abſcindere, interrupta muri parte decreuerunt. Erant enim (vti diximus) in arce multa hominum milia: & in iis præter ipſos duces Monpenſerium Alegriam atque Belcarium, plerique alarum legati ſigniferi & veterani equites animi vigore & rei militaris ſcientia præſtantes: qui ſingulari promptitudine nullis deterriti periculis apud munitiones omnibus propè horis cum hoſtibus prælio contendebant, atq; eas tranſgredi, & in vrbem erumpere conabantur. Igitur omnibus rebus ac maximè animis ad id præparatis, ſcaphas triremium, magnarumque nauium, tormentis minoribus ſclopettaruſque & baliſtariis Vaſconibus complent: & ſuperare molis brachium ac in ſinum portus deflectere iubent: aliam vero validam armatorum manum, & ante alios aliquot fortes cataphractos, qui dimiſsis equis grauibus contecti armis pedibus pugnare minimè recuſabant, ab arce quum nihil minus, & præſertim eo tempore, hoſtes timerent, repente emittunt; propoſito ſigno vt omnes vno tempore operam nauarent. Et illi à mari circumductis in portum actuariis nauigiis, & ii ab arce perruptis hoſtium munitionibus foſſaque ſubitario ponte conſtrata Aragonios ingenti repentinoq; impetu, & magnis clamoribus adoriuntur. Milites, Neapolitanuſque ſimul populus ad tumultum excitati impigrè arma capiunt; & ſeſe omnibus vrbis regionibus ad molem effundunt, certatur ſumma contentione, pelluntur Aragonii, & celeriter Galli in molem euolant, vbi Germanorum cohors in ſtatione erat. Hæc quum à fronte acriter ab armatis Gallis vrgeretur, & à tergo, & à lateribus ab iis qui in ſcapharum claſſe erant, tormentis atque miſsilibus peteretur, milites ſenſim ſeſe recipere, & per interiores molis gradus ſe demittere coacti ſunt, ſic vt è ſuperiore loco Galli alabardis ac lanceis vulnera inferrent, & turbatos, locique iniquitate plurimum impeditos per ſcalas præcipitarent. Res erat in ſummo poſita diſcrimine, nec iam planè in repentino ac tumultuoſiſſimo prælii genere, oculis aut animo perſpici poterat, quonam modo quibuſue conſiliis aut viribus periculo obuiam iretur. Nam Galli molem, portum & munitiones ipſas, tormentaque deiecto præſidio, & pluribus præſertim è Neapolitanis crebra tormentorum emiſsione fœdè miſeréque per littus portuſque ſpatium interfectis occuparant, & iam fabrilibus vectibus ac huiuſmodi ferramentis molem, ne in eam à terra aditus foret abrumpere cœperant: quum Piſcarius laborantibus ſuis auxilio ſuperuenit. Eius aduentu fuga ſiſtitur, Germani animos recipiunt, populus ſpe completur, ac in pugnam redit, nec mora, eo cum ingenti ſcuto diſtrictoque gladio intrepidè ante alios prouolante, & Hederlino impigro Germanorum centurione in aduerſos hoſtes ſigniferum conuertente, prælii Fortuna commutatur. Eò quoque rex ipſe cum fortiſsimis familiarium decurrit, ab vtriſque aduentus eius à multo cedentis acclamantiſque turbæ fremitu conſpicitur. Aragonii Gallos loco propellunt. conniruntur vi facta per eoſdem gradus: multiſque trucidatis in ſummam molem celeriter euadunt; Quanquam multi ab omni parte tormentorum pilis ſternerentur: nemoque omnium eſſet adeo forti conſtantique animo, quin terribili earum vndique incidentium violentia non maximè terreretur. Sed qui in ſcaphis erant, ne ſuos hoſtibus in ſumma molis area permiſtos interficerent, continuò ab emittendis tormentis abſtinuerunt. In ea rerum commutatione ſpes atque animus Gallis repente concidit. nam qui modo alacriter atque audacter oc-

cupandæ molis negotium ſuſceperant, tantamque rem fortiſsimè peregerant, quum ingruentes Aragonios neque corporibus neque animis ſuſtinerent, trepidanter de fuga conſulere cœperunt. Itaque alii pugnantes cadunt:ingenti ſaltu alii in ſubiectas ſcaphas ſe coniiciunt: alii ab hoſtibus in exterius mare præcipitantur:è quibus plures armorum pondere degrauati, vel à ſociis natandi imperitis demerſi pereunt: pauci ad triremes enatant. Eo prælio deſiderati ſunt è Gallis aliquot viri fortes: ſed multo plures è Neapolitanis, qui ab initio tumultus, improuiſo periculo temere ad littus ac in ipſum portum deuolarant. Marcellus quoque Columna nobilis atque impiger adoleſcens in facie ſclopetto grauiter eſt vulneratus. Is dies longè omnium periculoſiſsimus fuit, nam in ea adeo repentina Gallorum eruptione tantaque ancipitis pugnæ difficultate, Ferdinandus cum vitæ tum vrbis amittendæ incredibile diſcrimen adiuit, quum in eo tumultu ab aduerſæ factionis hominibus Gallicum nomen inclamaretur. Sed eius facinoris initium ſtatim oppreſſum eſt: primuſque omnium qui eam vocem ſuſtulerat Leonardus Blancus in furca ad alios deterrendos laqueo ſtrangulatus eſt. Galli poſt id factum quū eruptionem ſæpius improſpere tentaſſent,& prolatis vndiq. munitionibus indies arctius atque validius concluſi eſſe viderentur, & iam planè ipſorum etiam conſeſsione circumuallati eſſent, ad emittenda mortaria ſe contulerunt. Ea ſunt patuli atque ingentis oris tormenta, quæ ſiliceam pilam tripedalis ambitus in ſublime iaciunt. Eorum pilæ quum ab alto cadunt, domorum tecta cum magna contignationum ſtrage, ad infimas vſque teſtudines perforant, apertis autem in locis, & ſolo præſertim ſtrato illiſæ, ipſo caſus impetu perfringuntur, fruſtuliſque in diuerſa diſsilientibus obuios mortales miſerabilibus plagis deformant atque interimunt. Nec interea ab tormentis muralibus, quæ editioribus ac opportunis trium arcium locis erant collocata, vllo diei noctiſue tempore ceſſabatur. Quibus non modo milites ſtationarii, ſed vrbana plebs & fœminæ in tectorum ſubdialibus domeſticis officiis occupatæ à Gallis veluti per iocum ac voluptatem petebantur. Monteriſius Piſcarii frater dum incautius in aggere verſaretur, maioris ſclopetti ictu altero genu debilitatus eſt. Ex aduerſo Aragonii pluribus tormentis quæ ipſi præter naualem apparatum ex collectitio cupro Neapoli confeciſſent,vel mutuo à pontifice & à Liguribus accepiſſent, quotidie magna Gallis detrimenta inferebant. Nam & pontem nouæ arcis qui ducebat in Cittadellam ingenti murorum ruina edita diruerant: inteſecerant pleroſque ex occulto certis falconum ictibus:& propugnacula demum ipſa pinnarum corona penitus enudarant:ita vt nemo editis in locis conſpiceretur. Excogitati quoq.erant plutei ex craſsis aſſeribus,culcitris atq.centonibus protecti, quibus tormēta occultabantur,iique ductiles erant; vt quum emittenda forent tormēta, attolli & dedn ci celeriter poſſent, priuſquam à Gallis ad fumi flāmarumq. indicia ſedulo collimātibus tormenta ab arce in vinearū feneſtras coniicerētur. Galli namque ante pluteorum vſum interfectis aliquot tormentorum magiſtris ferreas pilas in ora tormentorū ad ea perfringēda deſtinatis ictibus adegerant. Per eos dies quum Aethiops ſeruus,qui tum apud Gallos erat, ſe inceſurum Gallicam claſſem & aditu Aragoniis in ſanctæ Crucis templum ſe ſtatuta nocte præbiturū polliceretur, Piſcarius tantæ indolis atq.virtutis dux in ipſo ætatis flore eius nefarii hominis ſingulari perfidia crudeliter eſt interfectus. Namq. ille per egregius proditor perfidia planè ſeruili & pluſquàm Punica, quum doli ac inſidiarum ordinē Gallis detuliſſet, & ab his opimo præmio ditaretur, Piſcarium intempeſta nocte ad colloquium euocauit, euadentemque militari ſcala in ſummam hortorum maceriem,& in caput exporrectum ſagitta lunata repente emiſſa iugulauit. Corruentem familiares qui aderant quum fruſtra erigere conati eſſent ipſum iam exanimem ſcuto impoſitum extulerunt. Tantus vero mox luctus eius viri morte per vrbem multorum planctu ac lachrymis enunciata ciues æque ac milites occupauit, vt ea nocte ſpes omnis partæ iam propè victoriæ amiſſa eſſe, ac denique ipſa Neapolis ab hoſtibus capta videretur. Galli quoq. eius perpatrati facinoris certiores facti, ne vllam rei bene gerendæ occaſionem prætermitterent Alegria duce in conſternatos metu ac dolore Aragonios eruperunt: multiſque interfectis, & ceteris in fugam coniectis tormenta & militum tentoria occuparunt. In tanto repentinoque tumultu, ac fœda omnium fuga populus impigrè arma cepit.

cepit. Rex quoque ipſe cohortantibus maximè Proſpero Columna Vgoneque Cardonio, dolorem ſcilicet ipſo metu vincente, cum cuſtodibus corporis ad ferendam opem ſuperuenit. Ibi pugna admodum cruenta magnis vtrinq. clamoribus collato pede, ac dubio ſæpe euentu commiſſa eſt. Alegria enim, vt partum virtute locum tueretur, acriter repugnare; modo vrgentibus cedere, modo collectis viribus redintegratoq. impetu incumbentes propellere: Ipſe in prima fronte verſari, ſtrenuamq. adhortando ac pugnando operam nauare. Ad extremum Gallorum impetus egregiè ac fortiter eſt repreſſus, quũ Aragonii pudore ſimul ac dolore incitati, quòd & locum vbi tendebant, & publicum apparatum priuatamque ſuppellectilem amiſiſſent, in prælium reuerterentur, Germanique denſatis cuneis hoſtium aciem perrumperent. Gallis intra veteres eorum munitiones compulſis, tormenta omnia & tabernacula, rêſque militum magna ex parte recuperatæ ſunt. Ea die Alfonſus Toraldus vir nobilis ac ſtrenuus, tormẽto è Vicentina turre emiſſo dum in pugnam deferretur, interfectus eſt. Mortuo Piſcario quum Ferdinandus ob atrocem caſum hominis ſibi omnibus fidei ac amoris officiis coniunctiſſimi incomparabili dolore premeretur, plureſque dies colloquio hominum, & publico abſtineret, Proſper adminiſtrandi belli curã ſuſcepit. Tranſierat is relictis Gallis multum antè ad Ferdinandum hortatu pontificis, & Aſcanii maximè cardinalis, cuius conſilia ab initio fuerat ſecutus, ſpoponderatque Fabritium Columnam Patruelem ſuum ſimiliter cum his quas haberet copiis in partes protinus eſſe tranſiturum. Sed Fabritius ne alieno arbitrio de his rebus, quæ fidei ac decoris curam exiſtimationemque reſpicerent, conſilium capere videretur, apud Gallos aliquandiu militare perſeuerauit, continuitque in fide Gallorũ aliquot Campaniæ oppida; & Hieronymum Tutauillam Aragoniorum ducem in Venefranis campis tumultuario prælio fudit. Ceterum Fabritius, Aſcanii Ferdinandique, & totius demũ Columniæ familiæ precibus fatigatus, Aragoniis partibus adhæſit: vtq. arctiſſimo amicitiæ vinculo regi iungeretur, Victoria eius filia tum trima Ferdinando Piſcarii filio adhuc infanti, deſponſata eſt: quam poſtea altitudine virilis ingenii, & literarum elegantia ceteras noſtræ ætatis fœminas ſupergreſſam plerique ſunt admirati, quum pariter vir eius Ferdinãdus antè alios rerum ſtrenuè geſtarum gloria maximè floreret. Certabatur quotidie ad Cittadellæ muros: conatique ſunt Aragonii ſæpius tranſcendere hoſtium munitiones, ſed ea res ſemper multis illatis acceptiſque vulneribus improſpere tentata. Narciſſus demum Aethruſcus mirabilium operum machinator, & agẽdorum maximè cuniculorum artificio inſignis, ingenium ſuum proſternendis Cittadellæ muris Ferdinando obtulit. Nec multo poſt ſinuoſos cuniculos ſubter ima fundamẽta occulto multorum agreſtium labore per noctem excauauit; plurimoque ſulphureo puluere repleuit. Quibus perfectis operibus, quum Aragonii quotidiana conſuetudine ad munitiones ſucceſſiſſent, & Gallos ad locum defendendum ſuo impetu procurrentes in ſummum murum elicuiſſent, Narciſſus opportunè cuniculis ignem intulit; extemploque horribili fragore edito totus ab radice murus cum miſerabili ſuperſtantium Gallorum clade reuulſus atque diffractus in interiorem partẽ procubuit. Tum vero Aragonii per ruinas ſigna intulerunt, & Gallos tantæ atque inopinatæ cladis miraculo perculſos inſtando cædendoque in fugam verterunt. ſtatimque omnibus in opere verſantibus munitiones proferri cœptæ: ac tantum ſpatii intra hoſtium ſepta occupatum eſt, quantum temporario aggere, priuſquam Galli à timore ſe reciperent, tormẽtaque dirigerent, complecti potuerunt. In his adminiſtrandis Dimaſius Recaſsentius minore tormento ictus eſt: pleriſque aliis ex militum ac Neapolitanorum turba vulneratis atque interfectis: Ita tamen, vt nemo ab inſtituto opere diſcederet, vel ipſo vitæ diſcrimine permoueretur. Ad primas verò noctis tenebras cõcurſu vndique facto, multiplicatiſque operis, munitiones erectæ perfectæque ſunt. nam ſicuti Galli in ipſa noctis obſcuritate ictus minime certos inferebant, ita in opere Aragonii ardentiore ſtudio, & minore cum periculo verſabantur. Dum Galli ad Neapolim circumuallantur, Mantuanus & Galeacius Sanſeuerinus Nouariam graui obſidione premebant. Primo enim aduentu Derthona atque Alexandria vrbibus certo peditum equitumque præſidio firmatis aliquot caſtella circa vrbem, quæ à Gallis tenebantur, in poteſtatem redegerant; & in his Caſalogianum, Bur-

Proſper Columna belli curam ſuſcepit.

Victoria Columna ſponſa Ferdinando Piſcario

garum,& Vercellenſi via quinto ab vrbe lapide Arcamarianum, ſic ab arcu victoriæ C. Marii nuncupatum, qui patentibus illis in campis Cimbrorum,ingentes copias memorabili prælio ſuperauit. Galeacius quoque Sanſeuerinus, cui Contarenum cum Græcorum alis ab initio ſe coniunxiſſe memorauimus,equeſtribus præliis proſpere ſæpius factis Gallorum eruptiones repreſſerat:receperat ſuburbanos vicos : & oppidum quod vulgo Lumen omnium dicitur expugnarat. Eo enim loco oriundus fuit Petrus Lombardus, qui quum rudi illo ſæculo, ſacros libros grauibus commentariis illuſtraſſet, ſententiarum Magiſter & Lumen omnium eſt appellatus. Quibus de cauſis Galli duobus magnis circumſeſsi exercitibus, quanquam ſæpe erumperent,& pecus vndique raperent, commeatuque nonnunquam ab amicis noctu ad vrbem conuecto iuuarentur, multarum tamen rerum inopia laborabant. Immaturas enim ſegetes incumbentibus Sfortianis raptim ſuccidere coacti fuerant, & frumentum, ſi quod ex priuatis horreis vetus hahebant, id lapideis in pilis contundebatur. Quoniam Ogonia, Terdubioque, & Mora ſuburbanis amniculis aliò auerſis deriuatiſque frumentariæ molæ aquarum impetu deſtitutæ,aut à militibus perfractæ, penitus mutiles reddebantur. Idque ſolum in nobilium menſarum vſum veniebat, quod truſatilibus molis quotidiano labore terebatur. Multitudo autem militum ac ciuium, ipſaque iumenta propter pabuli ordeique inopiam tritico cacabis excocto veſcebantur. Sed ante alias difficultates ſumma vini penuria,ſublata præſertim omni ſpe propinquæ vindemiæ,animos Heluetiorum Gallorumque perfregerat. Ipſe Aurelianus,quanquam quartanæ morbo implicitus, ſingulari animi virtute ſingulos conſolando, & celeriter ventura auxilia pollicendo, rerum propè omnium difficultatibus occurrebat. Erant in vrbe præter Nouarienſium cohortes publicè conſcriptas,equites vtriuſque armaturæ ſupra mille. Heluetiorum circiter quinque milia duce Antio viro fortiſsimo, cui à lauto conuictu Anauolebano cognòmen fuit; ceteri erant Subalpini pedites & Galli ſagittarii, quos Ludouicus Salaſſus adduxerat. Dum Carolus modo in Aſtenſi agro, modo Taurini in maximis æſtatis caloribus ſtatiua haberet, amoreque Annæ Soleriæ nobilis matronæ captus eſſe diceretur,vſque adeo molliter animum ætate ad voluptates facilè pronum remiſerat, vt à totius belli cogitatione planè diſcederet; & regii conſilii proceres, vel tædio diuturni belli, vel repetendæ patriæ deſiderio ducti, de ſuis obſidione liberandis tepediſsimè loquerentur. Nec deerant qui Aureliani gloriæ atque amplitudini nequaquam occultè obtrectantes turpiter inuiderent. Quibus ille tot aduerſis rebus permotus ad regem ſcripſit vno argumento & pluribus exemplis, vt ab vno ſaltem tabellario ſtationes atque cuſtodiæ fallerentur : vt tum proſpere accidit: namque altero intercepto, alter incolumis ad regem peruenit. His literis ſuam & tot fortiſſimorum militum ſalutem demiſſè atque ſuppliciter commendabat, pertinere ad publicam Gallorum exiſtimationem & ad ipſius præſertim regis dignitatem, cuius maxime commodo atque iudicio Nouariam cepiſſet, defendi ac liberari præſidium, in quod, ſi aliquorum malignitate vel incuria & flagitioſis conſiliis deſereretur, Itali acceptæ cladis memores crudeliter eſſent ſæuituri. Nouarienſes enim qui ſummæ fidei eſſent, & milites qui ſumma conſtantiæ laude aſpera omnia paterentur, propter commeatus inopiam iam propè ad rerum omnium deſperationem perueniſſe,neque iam vlla re magis eorum corpora atque animos ſuſtineri,quàm certa ſpe ipſius regis aduentus, ſi exercitum à Vercellis admoueret, & hoſtes perterritos, quos modo ad Tarrum latè profligaſſet, ex compoſito aggrederetur; ſe continuò erupturum cum octomilibus pugnaciſsimorum hominum, egregioque facinore edito victoriam eſſe geminaturum. Carolus ad ea ſalutem ſibi cordi eſſe reſpondit,vel eius ſibi arcta affinitate coniuncti vel de ſe optimè meritorum militum: neque paſſurum vnquam,vt detrimentum aut vlla ab hoſtibus contumelia acciperetur: Acciuiſſe nuper ſe ex Heluetiis pedites,& è Gallia equites cataphractos in ſupplementum exercitus. Sperare ea auxilia perquam maturè conuentura. Quæ vbi applicuiſſent extemplo caſtra promoturum: daturumque operam nauiter, vt Itali fœda fuga obſidionem relinquerent : vel ſi conſiſtere atq. opperiri ipſius aduentum vellent, infeliciter Gallorum virtutem iterũ experirentur. His literis pro concione recitatis Aurelianus militum pariter ac ciuium animos mirificè confirmauit:eoſq. ad inſtitutas in portis ac mœnibus

bus munitiones celeriter perficiendas accendit. Ipſe importunæ valitudinis nullam excuſationem accipiebat quin vigilias inſpiceret, circuiret vrbem, operibus vacaret, ſingulaque militiæ munera die noctuque incredibili tolerantia vbique multus exequeretur.

Sæpe quum milites videret recentium carnium deſiderio teneri, eoſque incommodè ſalitis veſci, præſertim quòd in mediis æſtatis feruoribus vino penitus carerent, minus generoſos equos occidebat; ita vt diſſectos per centurias æqua diuiſione militibus largiretur. nouo quoque inuento, vt eis de ſtipendio cauere videretur, quum ſumma pecuniæ inopia laboraret, æreos denarios pro argenteis cudebat, & data fide, totidem argenteos perfecto bello ſe redditurum pollicebatur. Per eos dies à Senatu Veneto Mantuanus cũ multo verborum honore, quòd ad Tarrum pro dignitate totius Italiæ ſtrenuè dimicaſſet, Imperator eſt appellatus. Nec multo poſt Georgius Hemus, Petruſque Marcellus imperij militaris inſignia, argenteum ſceptrum, & vexillum auratum in caſtra detulerunt. Secundus vero honos in exercitu Petiliano datus, ſic vt tum Veneti duobus decretis, & grati animi, & ſingularis prudentiæ laudem apud omnes tuliſſe viderentur. Exarſit inde ſeditio militaris inter Italos atque Germanos, ob ignobile ſcortum, quo die res in ſummum penè diſcrimen adducta eſt, quum irarum cauſæ mutuis cædibus creuiſſent, & ab vtraque gente in auxilium ſuorum armatæ acies adcurrere properarent. In eo tumultu Mantuanus validam equitum ac peditum manum, vias quæ ad vrbem ferrent inſidere iuſſit, vt ſi forte Galli in ea tam diri tumultus occaſione erumperent, paratis oppoſitiſque præſidiis in vrbem repellerentur: Ipſe porrò in medios Germanos intrepidè procurrit; eoſque fratres & conſanguineos appellando, ac deprecando ne tantum facinus in ſocios admitterent, facilè prælium iam multorum cæde atque vulneribus cruentum diremit. Erat enim Mantuanus Germana matre genitus plurimamque ex ea ſanguinis affinitate apud eius gẽtis milites authoritatem obtinebat, quam & ipſe miris artibus adaugere erat ſolitus: ornabat enim ſæpe eorum centuriones atque ſigniferos variis muneribus: immiſcebatque ſeſe gregariis militibus incredibili comitate: ſed incorrupto ſemper ducis ac principis honore; adeo vt nemo tam ferus eſſet ac turbidus, qui ea humanitate, ſed maximè inſigni liberalitate, qua vir ille maximos etiam reges ſuperauit, minimè flecteretur. Græcos quoque equites, qui Dodum ipſorum præfectum, quòd auarè ac inſolenter ſecum ageret, interficere, & ad hoſtes transfugere cogitarant, placando largiendoque in fide continuit, iiſque exauctorato Dodo, vt Contarenum Græcæ peritum linguæ, & honeſtum in primis ſtrenuumque hominem Senatus præficeret impetrauit. Quibus beneficiis adeo ſibi Græcorum animos deuinxit, vt in poſterum fideli fortique ſemper eorum opera maximè vſus, ampliſſimum ſequentibus bellis victoriæ decus compararit. Iam plures dies in vaſtandis agris obſidendiſque itineribus conſumpti erant; & æſtas iam præcipitarat, quũ certis rumoribus ac nunciis affertur ex Gallia nouũm aduentare equitatum, & magnam Heluetiorum multitudinem Graias alpes trãſcendere: Iamque Vercellas à Fuſio regulo atque Triuultio aliquot turmis atque cohortibus eò adductis occupatas eſſe: vrbemque eam bello ſedem fore, in quam rex propediem eſſet conceſſurus, vt inde coactis in vnum copiis ex propinquo obſeſſæ Nouariæ opem ferre maturaret. Quibus animaduerſis periculis Mantuanus & legatos coram, & Senatum ac Ludouicum Sfortiam per literas docuit, quanto cum diſcrimine ſummæ rerum ſibi res futura eſſet, ſi cum diuerſis hoſtibus ancipiti prælio dimicare cogerentur. Proinde delectibus vbique habitis maioribus copiis exercitus firmare maturarent, nec vllis parcerent impendiis, quando iam propè ad finem laborum eſſet peruentum. Quum enim auctæ vires nouis auxiliis forent, ſe protinus adiunctis Sfortianis propius vrbem moturum caſtra, ac tum ex tuto maiora tormenta prolaturum, ne aduentante rege, ſi obuiam iretur, ea protinus ſubita tot obſeſſorum hominum eruptione raperentur. Sperare ſe interea vel hoſtes vltima famis neceſſitate ſubactos, deditionem eſſe facturos: vel ſi rex ad ſoluendam obſidionem adproperaret, eum cum ſummo detrimento, vel ſingulari cum infamia Vercellas eſſe rediturum. Nec multo poſt quum ab omnibus eius ſententia probaretur, ex Germania Georgius Petraplanius vir domi nobilis, & multis militiæ geſtis clarus, cũ delectis cohortibus in caſtra peruenit. Venere quoque Ludouici pecunia conducti Germani equites quingenti ducè

Brunſuico regulo, & ex ea gente tria milia peditum: tota autem Italia vtriuſque armaturæ equitatus,& pedeſtres paſſim copiæ conſcribebantur: Ita vt vno ferme tempore Gallorum auxilia Vercellas applicarent, & in caſtra ad Nouariam vndique in ſupplemētum copiæ mitterentur. Interim oppidum Brionia, quæ præſidio Gallorum defendebatur, cum arce expugnata eſt,interceptique ſæpe commeatus,quorum vectores in præaltis furcis,vt obſeſſis ſpectaculo forent ſuſpendebantur. Vaſtatus quoq. ſubita incurſiòne ager Vercellenſis, & abacta ingens pecoris copia. Quoniam Allobrogum principis vxor tum vidua Gallis ſecus ac ſe facturam ab initio promiſiſſet,apertè fauebat; Vercelliſque Gallicas copias receperat. Venit etiam in caſtra Ludouicus Sfortia,& cum eo Beatrix vxor,in cuius gratiam Mantuanus vniuerſum exercitum inſtructum ac omnibus inſignibus exornatum,in pompæ morem circumduxit atque recenſuit.Ferunt qui longè omniū pulcherrimo ſummo ordine incedētis exercitus ſpectaculo interfuere, nunquam poſtea vel ampliores vel ornatiores copias,vnis in caſtris in Italia fuiſſe conſpectas. Erant etiim paulo minus quinquaginta milia delectorum hominum, exceptis etiam militum miniſtris; ipſe quoque Ludouicus tametſi in toga melior habebatur, quòd ſtatura erat geſtandis armìs idonea atque decora, armatus prodiit, Galeaciumque ducem ſuum,quòd verſicolore ſagulo Gallorum more indutus erat, acerbiſſimè caſtigauit,veluti ille proprium faſtidire habitum, ac hoſtilem præferre atque imitari velle videretur. Laborabant obſeſſi indies magis ac magis rerum omnium inopia: & iam pleriſque continuò fabæ ac furfuracei panis vſu tabeſcentibus, ac morbis ſubinde per corpora hominum vulgatis regia auxilia deſperabant: quum inſeſſas vias, occupata oppida, exercitus adauctos,tormenta Mediolano aduecta eſſe conſpicerent. Quibus de cauſis nocturnos ignes in turribus excitare,ac tormentorum ſclopis certo ordine ac numero editis, omnibuſque demum fumo ac vexillis ſignificationibus factis ſuprema rerum ſuarum pericula regiis exprimere, ac maturam opem implorare cœperunt. Quo pudore adducti Gallorum duces validam peditum atque equitum manum cum ſarcinariis iuuentis, & multo commeatu Nouariam intempeſta nocte introducere ſtatuerunt. Sed Mantuanus per exploratores de eorum aduentu certior factus in omnes partes præſidia diſpoſuit; cunctaque itinera celeriter occupauit: Progreſſuſque ipſe ante alios quum ſemiarmatus ſomnum caperet, & plures equos die noctuque per vices ephippiatos & frenatos contineret, præter Arcum Marianum media in via conſtitit: quo protinus Græcorum alæ & Germanorum cohortes decem accitæ fuerant eo cōſilio, vt ſuis ad quos hoſtes verterentur quum opus foret, ſubſidio protinus aduolaret. Galli præter oppidum Lumen omnium,& Monticellum pagum itinere capto, in eas turmas quas Colleonii Bergomates ductabant inciderunt, ſtatimque,vt eorum mos eſt qui in furto deprehenduntur,viribus atque animo conciderūt. Nec mora, quum ignota in regione denſiſque in tenebris errabundi diffugere conarentur,coeuntibus vndique Venetis ac Sfortianis,tota ea manus diſſipata captaque eſt. Poſt id factum Mantuanus,vt acrius hoſtes vrgeret, cœnobium diui Nazarii, quod mœnibus erat propinquum occupauit. Caroloque Meliteo cuſtodiæ præpoſito foſſa atque aggere locum egregiè communiuit, vnde ſine periculo collocatis pluribus tormentis multa detrimenta obſeſſis ex ipſa præſertim ſacra turre,templique faſtigio ſæpius inferebantur. Ab eo loco quum forte Mantuanus ad inſpectandam munitionem quam ad extremum ſuburbanorum tectorum caput Aurelianus erexerat, cum aliquot centurionibus proceſſiſſet, viſa eſt occaſio eius munitionis occupandæ, ſtatimque ipſo cohortante Gorlinus Rauennas cohortis præfectus,vir impiger in eam tranſcendit: Galliſque intra portam cōpulſis,totam eam munitionem, quòd ex materia ceſpiteque conſtabat,protinus incendit. De prima verò vigilia quum minus Gallorum tormenta in tenebris timerentur,ſuburbana ædificia,& alteram munitionem, quæ antè Agapitanam portam constructa erat,expugnare adortus. Iacomatio Veneto,& Petro Dalmata fortem nauigantibus operam pari felicitate in poteſtatē redegit. Sed dum Dalmata portarum fores cōcremare conaretur, ob idque incautius propugnaculū ſubiret,tormento traiectus interiit. Ibi etiam Antonius Faber & Ioannes Feltrius ſtrenui centuriones ſagittis conſauciati ſunt. Sequēti quoq. die quum eū ſuburbanorum ædificiorum tractū ad cohibendas Gallorum eruptiones muniē

dum

dum præſidioq. firmandũ omnes cenſerent, & ibi Petilianus multus in opere verſaretur, minoris tormẽti plumbea glande nequicquam tegentib. eum armis in rene dextro grauiter eſt vulneratus, ſic vt cum maximo omniũ dolore extremũ vitæ periculum adire videretur. Aurelianus eo ſucceſſu hoſtiũ erumpẽdi ab ea parte facultate ſublata, ne ſimili quoque audacia à reliquis portis ſuburbia occuparentur, ea omnia ſæuo cõſilio diruit & incẽdit. Interim duobus ingentibus tormentis idoneo in loco conſtitutis, maioribuſque mortariis ſæpius emiſsis, & muri pariter & interna vrbis ædificia diruebantur: dabatque operam aſsiduè Mantuanus oppugnando acriter atque omni ex parte vrbem præſidiis circa proxima templa collocatis circuendo, ne alicunde commeatus importaretur, portarumque egreſsibus conciſis atque aggere obſeptis, vt omnis vndique exitus hoſti præcluderetur. His cognitis rebus Galli qui Vercellis erant, copias eduxerunt, & trans Seſithem amnem quarto ab vrbe lapide apertis in campis caſtra poſuerunt: quum ſperarent hoſtes timore eorum aduentus adduci poſſe; ac eos properè copias atq. tormenta longius ab vrbe remoturos, in vniuerſique futuri certaminis caſum animis ac viribus intentos, ſolitam cuſtodiarum ac ſtationum diligentiam eſſe remiſſuros, donec Carolus cum tota mole exercitus aduentaret. Sed Mantuanus munitis caſtris ſingulari animi magnitudine atque conſtantia eodem loco conſiſtere minimè dubitauit, quanquam à multis qui magnam militaris prudentiæ opinionem adepti videbantur, vt ſeſe reciperet tormentaque retraheret, ſollicitè moneretur: quoniã ſupra viginti milia Heluetiorum ex nouis delectibus, & validum equitatum Aurantio duce ad Carolum perueniſſe didicerant. Ipſe enim in conſilio & palàm apud gregarios etiam milites reſpondebat, ea ſibi maximè ſalutaria conſilia videri, quæ impauidi animi & bellici decoris plena ſpectarentur: ſpem enim & metum bello natura æqualiter eſſe diuiſa, ſed eum ſemper euadere victorem, qui prima alieni pauoris ſigna deprehenderet, & inclinatis protinus inſtaret: neque enim vlla ſatis valida ſemel conuerſis ac reſpectantibus, vel amnium, vel montium eſſe munimenta: Proinde eius fœdi conſilii obliuiſcerentur: & ſe duce de matura cumulataque victoria minimè deſperarent. Ceterum Sfortiani eam vrbem à Venetis expugnari & diripi nolle videbantur, ne capta funditus deleretur; vniuerſæque item pugnæ euentum magnopere formidabant, ne ſi victi forent, ceteras protinus vrbes amitterent: vel ſi victoria potirentur, Veneti rerum omnium arbitri fierent, & in ea victoria pro vetere libidine totius Italiæ imperium vſurparent. Per eos dies Nicolaus Annonius & Ioannes Comes ad caſtra vſque hoſtium prouecti, equeſtri prælio proſpere dimicarunt. cognitumque eſt à captiuis regem adhuc Taurini conſidere: ſed propediem cum reliquis copiis in caſtra proficiſci, & prælio decertare ſtatuiſſe. Sed non multo poſt Argentonus ad Mantuanum præconem miſit, monuitque ſi Veneti de pace loquerentur, futurum eſſe, vt neque regem neque proceres ab honeſtis conditionibus alienos inuenirent. Quamobrem quum in caſtris pacis nomen gratiſsimis omnium auribus exciperetur, ſequenti die miſſus eſt Vercellas Albertinus Boſchetus perſpicaci vir ingenio per cauſam viſendi filii apud Triuultium aduerſa valitudine laborantis, qui apud hoſtium duces accuratè voluntates eorum explorando certas de pace conditiones proponeret. Is poſtero die retulit Gallos haud grauatè in colloquium deuenturos: duxitque in caſtra Araldum regium cum quo de die ac loco futuri colloquii, comitumque numero ſtatueretur. Nec multo poſt Mantuanus fide data atque accepta in campum patentem ad inſidias minimè ſuſpectum ferme medium inter vtraque caſtra eſt euocatus. Eò conuenere Aurantius princeps, Gienſis, Argentonus, & Pienes regii cubiculi præfectus. ad hos quoque Triuultius, Camilluſque Vitellius & plerique nobiles equites armati galeatique veluti prælio foret contendendum. Ex altera parte Mantuanus cum Contareno illuſtribuſque aliis alarum præfectis prodiit, pauciſque de cauſa ſermonibus initis, quòd nec Aurantius Latinam planè callebat linguam, nec Triuultius interpretis munere feliciter eo tempore fungeretur, de induciis tranſactum eſt, vt eæ decem dies manerent, quo temporis ſpatio commodè de pacis conditionibus ageretur: Ipſique interim Veneti ac Sfortiani ab oppugnatione penitus abſtinerent, pariterque Aurelianus munitiones, quas intra murum diligenter extruebat, ſtatim intermitteret, atque alimenta dietim obſeſsis præberentur. Ea vti acta erant Aloi-

ſius Aduocatus, & Phœbus Gonzaga caſtrorum præfecti, cum præcone Gallo vrbem ingreſsi, Aureliano minoribuſque ducibus renunciarunt. Quibus ea omnia læto animo comprobantibus, Italis poteſtas eſt facta, vt quotidie munitiones inſpicerent, ne quid eis adhuc imperfectis per noctem occulti nouique operis adderetur. Biduo poſt Ludouicus à Mediolano in caſtra ſe contulit, miſitque ad regem Franciſcum Bernardinum Vicecomitem, & Hieronymum Stangam, qui ſumma ad componendam pacem mandata deferebant. Verum in colloquio, vbi omnes ferè proceres erant, Briſſonettus cardinalis durior eſt inuentus: vtpote qui cunctas iniurias eo bello acceptas feruido quodam ingenio recenſeret, & conditiones ſummæ iniquitatis proponere videretur. Quam ób rem rebus tum infectis, paulo poſt Argentonus, Gienſis, atque Pienes, vt coram cum Ludouico Venetiſque legatis diſceptarent, in caſtra venerunt. Ab iis impetratum eſt, vt Aureliano eundi ad regem poteſtas foret, ea conditione, vt ſi pax ad exitum perduci minimè poſſet, cum eodem quem educeret comitatu ad reliquam eius belli fortunam ſubeundam in vrbem reuerteretur. Poſtulabat Gallus ante alia, vt Veneti Ferdinandum contra ſe Neapolitano bello, claſſe vel copiis terreſtribus iuuare nollent. Sed Senatus quem legati per literas conſulebant perplexè admodum reſcribebat, Venetos quamdiu Carolus à ſociorum rebus abſtineret, regium eius nomen culturos ſemper, atque amicitiæ iura ſyncera fide ſeruaturos, negabantque legati pertinere ad eam quam Galli cum Ludouico tractarent pacem, vt alicui nouo fœderi Senatus Venetus alligaretur; qui ei quod nuper cum Cæſare Maximiliano, & Ferdinando Hiſpaniarum rege, pontificeque Alexandro, & Ludouico Sfortia ictum eſſet, ſe ſtaturum inconcuſſa fide promiſiſſet. Porrò Ludouicus, quanquam & regis & procerum ſummam eſſe voluntatem vt res non iniqua conditione componerentur, haud obſcurè intelligebat; atque ob id eos de grauibus ipſorum poſtulatis diſputando renuendoque aliquid remiſſuros eſſe pronidebat; tamen tanta erat animi ſollicitudine, vt nunquam poſtea adeo ſecunda ſibi hominum ingenia fore putaret, vt eo periculoſi belli diſcrimine ſolutus & incolumis eriperetur: adeoq. anxiè & cupidè pacem petebat, vt Ferdinandi Aragonii cauſam minimè reſpiceret: & ſe eius auunculum eſſe dum priuatim ſibi conſulit, penitus obliuiſceretur. Itaque per idoneos homines re ſæpius accuratè atque ſubtiliter pertractata, Galli ad ſextum Idus Octobris his conditionibus pacem cum Ludouico pepigerunt, vt cuncta præſidia vrbe Nouaria ac omnibus locis quæ Ludouici ditionis fuiſſent, continuo deducerentur. Ducentaque milia aureorum nummûm, quæ Rex à Ludouico fratreque eius Aſcanio cardinale ab initio belli mutua ſumpſiſſet, duabus penſionibus redderentur. Ludouicus verò Genuenſem arcem Herculi Ateſtino ipſius ſocero cui Carolus maximè fidebat regio nomine cuſtodiendam traderet. Gallis item Genuæ quantam vellent claſſem parare liceret: & quas naues apud Rapallum Adurnii, Ligureſque cepiſſent, reſtituendas curaret; Ferdinandumque Aragonium ante omnia eo bello contra Gallos copiis, claſsibus, pecuniaue minimè iuuaret. Poſtremò quinquaginta milia aureorum nummûm impenſæ nomine Ludouico Aureliano perſolueret, & captiui vtrinque redderentur. Nec multo poſt Ludouicus Salaſſus & Anauolebanus Helnetius vrbe præſidinm eduxerunt. Fuere equites omnis generis duo mille octingenti & quadraginta ſex: Pedites vero ter mille & ſexcenti triginta quatuor, præter eum numerum quem antea per inducias ad regem profectus ſecum Aurelianus adduxerat. Eorum equi magna ex parte ſtrigoſi extremaque inedia & macie conſumpti erant, ipſa autem virorum corpora fame enecta, & triſti pallore miſerabilem in modum adeo deformata viſebantur, vt priuſquam Vercellas peruenire poſſent, plures in itinere paſsim interirent. In hunc modum rebus compoſitis Mantuanus quum à legatis facilè impetraſſet, vt ſibi Carolum adire, atque ei coram priuato nomine pacem gratulari liceret, Vercellas cum ornatiſsimo comitatu ſe contulit exceptuſque eſt à rege Galliſque proceribus ſingulari humanitate, certatumque eſt vtrinque muneribus: nec Mantuanus regiæ ceſsit liberalitati. nam quum duos eximiæ proceritatis equos quorum alter mille aureis venierat dono accepiſſet, aliud ipſe nobiliſsimum equorum par regi dedit, quorum alter ſpadiceo erat colore, natus in Calabris; qui incredibili ad ſeſſoris nutum agilitate, & in gyros circumflexus, & curſu ac ſaltibus

incitatus

incitatus ſtupentibus Gallis regem magnopere delectauit: nemo enim totius Europæ regũ ea tempeſtate Mantuano, omnis generis militares equos vel plures vel nobiliores alebat, quòd magno ſumptu ad propagandã ſobolem ex omni vel tranſmarina prouincia cõquiſitis equabus admiſſariis domi greges miro feliciq; prouentu inſtituiſſet. At Ludouicus Carolo in Galliam profecto, legatis vti maximè debebat ingentes gratias egit, quòd imperium in tam repentino belli turbine iam propè amiſſum non minus ipſorum virtute quàm publico Veneti ſenatus præſidio confirmatus, maturè atque feliciter recepta Nouaria conſeruaſſet. Nec multo poſt Mantuanus copiis vltra Ticinum Abduamque traductis, atque in hyberna dimiſſis, ſecundo Pado Venetias enauigauit, vbi Auguſtino Barbadico cum vniuerſo Senatu in Buccintoria naue longè ornatiſſima obuiam prodeunte tanta ciuium alacritate atque frequentia ſuſceptus eſt, vt ea innumerabilium cymbarum multitudo iuſti ac ſpecioſi triumphi, vel inſignem pompam ſuperaſſe videretur. Dum hæc ad Nouariam geruntur, Florentini multo acrius quàm antea cum Piſanis bellum gerebant. Enimuero quum ſe Gallica fide, regiiſque promiſſis planè deceptos conſpicerent, quòd diſcedente rege neque vrbem neque arcem tradidiſſet, omne ſtudium ad parãdas ampliores copias contulerunt, conductuſque eſt liberali ſtipendio Guido Baldus Vrbini princeps, & plerique minores duces cum delecto equitatu, pluribuſque peditum cohortibus: quibus in vnum locum adductis, & paratis maioribus tormentis, ad oppugnandum Ponteſaccum contenderunt. Erant in oppido circiter ſexcenti viri fortes: & in his Galli pedites ferme centum, qui magna vi reſiſtendo, & ab interiore muri parte munitiones ſumma celeritate ac induſtria extruendo, ſeſe perquàm egregiè tuebantur: expectabantque auxilia à Piſanis: qui ſtatim cognito ſuorum periculo omnes copias vrbe eduxerant, magnamque agreſtium armatorum multitudinem ex proximis Arni, Serchiique vallibus euocarant; & apud Caſcinam cum Vitelliis fratribus, qui tum permittente Carolo Piſanorum ſtipendia merebant, vires in vnum conferre, & ſubſidio ſuis proficiſci decreuerant. Sed dum hæc pararentur Ponteſaccenſes biduo continenter oppugnati, quũ & ſtrata mœnia, & foſſæ vndiq; faſcibus virgultorum ac ruinis completæ, & loca interioris munitionis plurimum infeſta hoſtium tormẽtis forent, deſperatis auxiliis deditionem fecerunt, ea conditione vt incolumes abire permitterentùr. Sed nec fides integrè ſeruata eſt. Nam Franciſcus Montedolius, quem primum in Lunenſi agro vulnera ſuſtuliſſe, & cohortem ſæuientibus in eam crudeliter Gallis amiſiſſe memorauimus, ira præferuidus ad vlciſcendam iniuriam, omnes ad vnum Gallos nequicquam prohibẽtibus ducibus trucidauit. Capto Ponteſacco Guido Baldus eodem circumlato belli terrore, Maluetio & Vitelliis nequaquam campo ſe committentibus, per eam regionem liberè vagatus eſt, Lariumque & Pecciolum, & quædam minora in collibus caſtella in poteſtatem redegit. muriſque ea oppida penitus nudauit, vt incolæ ſublata mœnium fiducia in poſterum ſi quis ex ipſa rerum mutatione caſus incideret, certius in fide continerentur. Nec multo poſt Toianum & Lecolum recepta: quaſſataque eſt Lecoli turris, & quum aliquandiu pertinaciter defenſa victoris arbitrio dederetur, Zaninus Sampetrius cuſtos, & qui cum eo erãt Piſani milites, quòd obſtinatis animis ſe defendiſſent, Ioannis Ricaſoli legati Florentini ſæuitia ab ipſis muri pinnis ſuſpendente laqueo præcipitati ſunt. Sequenti die ad Palaiam exercitus eſt ductus, admotiſque muralibus tormentis ea diu, & quàm acerrimè oppugnata Piſanis nequaquam opem ferentibus, quòd viribus impares egredi Caſcina, & offerre ſe pugnæ caſibus nolebant. Quamobrem Palaienſes, præſidiarios, qui apud ſe erant milites, obnixè deprecati, ne pertinacius reſiſtendo Florẽtinorum animos ad ſui tectorumque excidium irritarent, ſeptimo die ſe dediderunt. His rebus geſtis duces legatique Florentini Vicopiſanum magno apparatu oppugnandum eſſe cenſuerunt. Id oppidum collibus adiacet, alluiturque Arno amne: qui eo in loco maximè tortuoſus peninſulam efficit: ab ea autem parte qua Bientinam ſpectat, campi antè alios eius regionis ad equeſtres pugnas maximè idonei pateſcunt: ad interiorem verò oppidi angulum quadrata exurgit turris, ab eaque lapideus murus initium capit, qui oppidum vndique circundat, & frequentibus munitus propugnaculis in iuſtã magnitudinem attollitur. His in locis Lucius atque Vitellii qui cum delecta parte copiarum ad oppidum defendendum adcurrerant,

magnam vim omnis generis tormentorum, & ante alia ingentem colubrinam ſumma in turre collocarunt: cuius pilæ ferreæ ſexaginta pondo, ad duorum miliarium ſpatium certis propè ictibus emittebãtur. Quibus rebus ad defenſionem egregiè præparatis, quum Florentini in conſpectu oppidi caſtra poſuiſſent, prolatiſque tormentis murum quatere cœpiſſent, tanta pilarum vis ex oppido emiſſa eſt, vt tabernaculorum & rquorum arque hominum fœda ac miſerabilis ſtrages ederetur: Ita vt multi viri fortes omnibus horis paſſim occiderentur, quum nec vineas nec iuſtas munitiones quibus ſeſe ac tormenta de more protegerent, erigere vel proferre tuto poſſent: tãtus enim omnes ab tormentis metus inceſſerat, vt milites ante ſua quiſque tentoria, ad excauandas foſſas, atque aggeres priuatim extruendos omne ſtudium conferrent. Piſani quoque noctu ſæpius erumpebant: & eos qui in excubiis & ſtatione erant, audacter inuadebant: excitatis vero tumultibus, quum neceſſariò ad arma conclamaretur, & ignes vndique totis caſtris ad præbendum lumen circumferrentur, qui in turribus erant tanquam ad propoſitum ſignum tormenta protinus emittebant. Interdiu autem ſubiectis in pratis ab equitibus concurrebatur iniqua Florentinorum conditione, quum Piſanis vel pulſis vel cedentibus inſiſtere tormentorum metu nequaquam auderent, & illis ſub oppidum tutiſſimus receptus præberetur.

Tantis affecti incõmodis Florentini, expugnatione oppidi deſperata, nacti obſcuram noctem, vt fuga tegeretur, ſilẽtio extinctiſque ignibus ad Albarettum ſupra Arnum amnem caſtra reduxerunt, adeoque trepidè ac feſtinãter agmen his locis eductum eſt, vt nec more militari tabernacula incenderent, nec ipſi duces funalia præferrent; & magnum numerum haſtarum ligonumque, & plures carros relinquerent. Nec multo poſt Florentini perſpectis eius belli difficultatibus, cũ Carolo, dum ille apud Taurinum in æſtiuis eſſet, fœdus renouarunt, promiſeruntque ſe quamdiu à Gallis in Italia bellum gereretur copiis, & certa præſertim menſtrua pecunia regias partes eſſe iuuaturos: Rex vero per nuncios literaſque curaret, vt omnes quas tum Galli tenerent Aethruriæ arces, Florẽtino populo certis legibus redderentur, iuberetque Vitellios, qui apud Piſanos militabant, vt in Florentinorum caſtra protinus tranſirent; eorumque auſpiciis aduerſus Piſanos bellum ſtrenuè atque fideliter adminiſtrarent. Nec Vitellii quin regiis epiſtolis eſſet parendum quicquam dubitarunt; ſtatimque ex Caſcina Pontaderam, vbi tum Florentinorum erat exercitus, profecti ſunt, datis ad Piſanos literis, quibus in excuſationem repentini diſceſſus ſe eius ſacramenti militaris, quod Carolo regi antea dixiſſent, religione teneri, ipſorumque fidem veteribus regiis ſtipendiis obligatam eſſe perſcribebant. Salentius quoq. Liburni præfectus accepta à Florentinis donatiui nomine ingenti pecunia arcem reſtituit. Quæ res Piſanorum animos, & eam ſpem præſertim quam de regis erga ſe voluntate antea conceperant, magnopere debilitauit, quanquam Antracius qui Piſanæ arci præerat, nunquam ſe eam iubente etiam rege Florentinis redditurum eſſe iureiurando polliceretur. Erat enim Antracius ex clientibus Ludouici Ligninii, qui Briſſonetto cardinali admodum erat infenſus, quòd eum Florentini ante alios proceres delegiſſent, pecuniaque donaſſent, vt patrono ſummæ authoritatis vterentur, quo fauente Piſanam arcem reciperent. Ob id Ligninus Antracio ſcripſerat, vt ſuo potius commodo quàm alienæ auaritiæ conſuleret: at ea ſpe Florentinos omnino fruſtraretur. Quin etiam per ſe Antracius Florentinos oderat, quòd Gallos ad Ponteſaccum facta deditione trucidaſſent: Piſaniſque mirificè ſtudere videbatur propter Delantiam Piſanã nobilem puellam quam impotenti amore deperibat: ipſoſque Piſanos ſi partam libertatem tuerentur perpetuos Gallorum clientes futuros exiſtimaret. Quibus de cauſis quum Lillenſis nobilis Gallus qui Briſſonetto affinitate erat coniunctus, cum regiis epiſtolis in Florentinorum caſtra perueniſſet, & de recipirnda arce per internuncios Gallos ageretur, Antracius per ſpecioſos verborum circuitus reſpondebat, ſe, quum teſſeram quam in ſignum regiæ voluntatis accepiſſet, ſibi remiſſam conſpiceret, neque ſuo officio neque ſuæ exiſtimationi eſſe defuturum. Ita vt quum nihil abnuere videretur, Florentinorum animos in ſpe potiũdæ arcis egregia ſimulatione contineret. At Piſani quum ad eam noui fœderis famam à Carolo ſe plane deſertos intelligerent, & non modo libertatem quam rege authore receptam fatebantur, ſed & ſalutem ſuam detractis Vitelliorum auxiliis atque his acer

bißimo

biſſimo hoſti adiunctis, penè proditam viderent, ad Ludouicum Sfortiam Venetoſque legatos confugerunt, miſſo ad Nouariam in caſtra Syluestro Pogio, viro inter patritios ſpiritu atque eloquentia maximè inſigni, qui admiſſus in prætorium talem habuit orationem. Niſi ad eos, qui ſe libertatis publicæ vindices non ipſo tantùm ſpecioſo nomine: ſed clariſſimis etiam factis profitentur, pro tuenda libertate confugeremus, nobis profectò ad cauſam ſummæ æquitatis explicandam, commouendoſque animos veſtros, longiore accuratioreque oratione opus eſſet. Nemo enim quæ fortuna Piſani populi fuerit per ſeptuaginta amplius annos quibus Florentinis ſeruiuit prorſus ignorat, quum demum, qui paulo antè vbertate agri, maris opportunitate, nauali gloria, ædificiorum pulchritudine, ciuium virtute, opibus ac inſtitutis florenti quondam vrbi Romæ exæquari poſſe videbamur, ad extremum deſerti à ſociis, & à ſæuiſſimis hoſtibus ſubacti, à tanto rerum faſtigio in eas luctuoſæ ſeruitutis miſerias cecidiſſemus. Nobis hercle non vnius hominis cuius auaritia, crudelitas atque libido, aliquando vel Deorum reſpectu, vel metu hominum, vel ipſa ſatietate finiuntur, dominatus erat ferendus; ſed ab infinita propè multitudine, quæ tyrannorum mores prorſus induerit, perpetua ſucceſſione omnis generis iniuriæ & calamitates patiendæ erant; & quod miſerias accumulat, compreſſo animi dolore ſuſtinendæ: ſic vt nemo Piſanorum, aut priuatim aut publicè lætitiam, pacem, requiem vllo vnquam tempore ſibi expectandam arbitraretur: Quum Florentini vno conſenſu per manus tradito, malignè conſpirantes, antiquitati & decori vrbis, ciuium fortunis, alienæque demum induſtriæ plurimum inuiderent: noſque paulatim omni honore, ac omnibus priſtinæ felicitatis inſtrumentis ſpoliarent; maritima negotiatione ante omnia fuit interdictum, mox ademptus ager, præſcriptæ leges, vectigalia noua excogitata, arces ceruicibus impoſitæ, & cuncta demum veteris dignitatis iura commoda, ornamenta, impotenti rabie penitus ablata. His tantis erumnis & cladibus deformata ciuitate, factum eſt, vt nobiliſſimi quique Piſanorum, qui neque ſeruire, neque patriæ interitum oculis intueri poterant, paulatim in alias terras, natali ſolo, paternis domibus, maiorumque ſepulchris ſponte relictis, emigrarint: adeoque ciuitatis facies paucis annis immutata eſt, vt nemo Italus vel externus, ſi forte Piſas repeteret, reperiretur, qui antiquæ amplitudinis ac opulentiæ recordatione, miſeriis noſtris non illachrymaret; & ſimilem quoque cladem ipſis Florentinis, qui adeo inclementer atque crudeliter imperarent, imprecaretur. Itaque nobis in luctu ac mœrore vitam traducentibus Gallorum aduentus occaſionem præbuit, repetendæ libertatis: Diiſque bene iuuantibus fortiter iugum excuſſimus, ac publicè ſacramento adacti, fortunas, corpora, atque animos pro libertate deuouimus. Neque hactenus tot eorum minæ, tot inſidiæ, totque hoc interneciuo bello armorum conatus nobis obfuerunt melioribus enim auſpiciis libertas defenditur; quàm eripitur. Viri hercle fortes, emori potius liberi, quàm ſerui cum ignominia viuere didicerunt. Nam ſi per ſe indignum eſt, & miſerum alienæ libidini ſeruire, etiam illud longè grauiſſimum Piſanis videtur eorum ferre iugum, qui neque uetuſtate originis, neque bellica virtute, neque vlla in re ſibi omnino conferendi eſſe videantur. Quid enim magis intolerandum eſt, quàm vt Florentini libertatem illis inuideant, qui ante Florentiam conditam liberi florenteſque fuerunt? Idque in alio ferendum velint, quod ipſi penitus reformidant & excutiunt? Ipſi inquam Mediceos, qui nunquam niſi ſumma cùm moderatione atque modeſtia publicis rebus præfuerint, quique patriam egregiis omnium virtutum monumentis exornarint & illuſtrarint, ferre non potuerunt; nos illos qui ad vrbis noſtræ luctum, miſeriam, vaſtitatem, nati eſſe videntur, æquiſſimis animis feremus? Hinc quoque eorum impudentiam inſanamque cupiditatem agnoſcere poteſtis, quum ſceleratis conſiliis, & vti ſperandum eſt funeſtis, nullo totius Italiæ vel ſalutis, vel dignitatis reſpectu, ipſi Itali contra Italos cum barbaro rege ad ſubigendam vaſtandamque Italiam fœdus percuſſerunt, & tot principum fœderatorum authoritate atque potentia inſolenter contempta, pecuniam ei ingentem numerarunt, auxilia, commeatus & tranſitum redituris barbaris obtulerunt: ſcilicet vt vos his in caſtris oppreſſos, fugatos & vrbibus veſtris expulſos videant; aut certe hunc veſtrum parata iam victoria, de exactis Gallis, liberataq. Italia triumphum retardent ac interpellent. Quibus de cauſis æquiſſimum videtur, vos

præcipuè Venetos,qui per octingentos annos auguſtum libertatis nomen religioſè coluiſtis,& fortiſſimè defendiſtis, eorum fortunæ miſereri,qui à vobis opem implorant,vt libertatē quam vi ſibi ereptam, Deorum beneficio recuperarunt,liceat retinere. Te quoque Ludouice Sfortia, qui & iure hoſpitii quũ exulares, & ſanguinis affinitate quæ maiores tuos reſpicit,& veteris patrocinii Vicecomitum,in quorum clientela ſemper fuimus, haud obſcura neceſſitudine Piſanæ ciuitati coniunctiſſimus exiſtimaris,vehementer obſecramus, vt nos liberos & incolumes eſſe velis: Quod facilè præſtabitur, ſi auxilia non modo de libertate, ſed de vita retinenda dimicantibus opportunè ſubmiſeris. Quæ etiã optimo iure tibi eſſent properè tranſmittenda,ſi nos neque clientes tui eſſemus,neque vllum libertas noſtra vel amiſſa vel retenta ad vniuerſi belli fortunam inclinandam momētum haberet. Non modo enim aduerſus communis totius Italiæ fœderis hoſtes, publicæque ſalutis oppugnatores neceſſaria ac iuſtiſſima arma ferentur; ſed in eos etiam, qui ab omni hominum annaliumque memoria infeſti maioribus tuis fuerunt, quique Gallos & Germanos infenſiſſimas Italico nomini nationes in Italiam euocarunt, vt Vicecomites domo regnoque expellerent: & florentiſſimam Italiæ partem externis feriſque gentibus inuadendam poſſidendamque præberent. Si veſtra igitur intereſt, vt ii qui quum primum nos expugnarint & oppreſſerint, ad vos extemplo oppugnãdos perdendoſque, opes,conſilia,arma ſint conuerſuri,proprio bello diſtineantur,noſtroque periculo reprimantur, opem ferre maturetis oportet:nam ſi ſalutem clientium veſtrorum neglexeritis, audacia profectò hoſtium in immenſum ſucceſſu creſcet,nec facilè poſtea quum adaucta mala ingruerint,communibus periculis occurretis.Porrò ſi veſtro beneficio erimus conſeruati,non modo quas dederitis leges læti accipiemus; ſed in ditionem poteſtatemque veſtram vltro concedemus:omnis enim reliqua vitæ conditio, modo Florentinis minimè ſeruiamus, ſumma nobis erit libertas: eorum ſiquidem iugum nemo vnquam viuus ſubibit, nam ſi à vobis deſeremur, egregiè moriendo ſaltem aliquem à virtute conſtantiaque animi perennis gloriæ fructum feremus; & memorabili interitu Piſanos minimè ſeruire voluiſſe teſtabimur. Ludouicus Venetique legati, qui antea intercepto Florentinorum nuncio cum publicis literis, eorum conſilia planè cognouerant, Piſanos bono animo eſſe iuſſerunt,pollicitique ſunt eorum libertatis ac ſalutis ſe præcipuam habituros curam,& propediem cum auxiliis Fracaſſum Sanſeuerinum eſſe tranſmiſſuros,iniuncturoſque Adurniis fratribus,vt in parandis atque adminiſtrandis his rebus, quæ bello vſui forent,amicè ac liberaliter Piſanis adeſſent;atque eos terra marique quantis maximè poſſent opibus iuuare maturarent. Nec multo poſt Gerardus Boncontes Piſanus,qui Taurini apud Carolum legatus fuerat,ab Genua trecentos pedites & tormentarii pulueris ſagittarumque & armorum omnis generis magnam copiam,duabus biremibus Piſas aduexit, confirmauitque ciuium animos, quum Nouariam iam propè fame ſubactam eſſe, nec Gallos obſeſsis opem ferre, duobus magnis oppoſitis exercitibus, auſuros prædicaret, affirmando breui futurum, vt Florentinos initi cum Gallo fœderis omnino pœniteret: Quando ceteri Italiæ principes pulſis Gallis in eos tanquam publicæ libertatis proditores arma protinus eſſent cõuerſuri. Itaq. Piſani ſublatis animis in tam propinqua ſpe auxiliorũ, ad muniendã ſuburbana ædificia,quæ tum erant extra Martianam portam, omne ſtudiũ contulerunt: Paucorumq. dierum ſpatio perpetuã munitionem ab extrema ſuburbii porta ad Arnum amnẽ procul ab arce quingentos paſſus Antracio minimè prohibente perduxerunt: vt omnis adeundæ arcis facultas Florentinis eriperetur.Siquidem Arnus à Spinea porta, vbi pons eſt lapideus arci cõiunctus,vrbem ingreditur; arcemque ad læuam manum præterluit.Aedificia vero ſuburbana quæ diximus à Martiana porta in longitudinem curuata adeo porriguntur, vt ab eorum capite extremo, vbi altera ingens porta antiqui operis viſitur perductis ad Arnum munitionibus,arx ipſa vndique cingeretur. Sed vixdum perfectis Piſanorum operibus Florentini duces copias omnes trifariam diuiſas in conſpectu vrbis adduxerunt, eo potius conſilio vt quid nam propoſiti de tradenda arce Antracius haberet accedendo certius explorarent, & Piſanos ab eruptione deterrerent, quàm vt ſuburbium oppugnare adorirentur, quod ſine iuſto tormentorum apparatu capi minime poſſe videbatur. Verum quum Antracius neque vexillum al

bum

bum proponeret, quo tutus ad arcem acceſſus indicaretur, neq. vlla propenſi pacatiq. animi ſigna daret, Piſani minimè cōtineri potuerunt, quin extrema ſuburbii porta cōfeſtim erumperent, & pauci cum magna hoſtium multitudine congrederentur. Quoniam loco maximè fidebant, qui tutum intra portam receptum cedentibus ipſis oſtendebat: tormentaq. etiam in munitione iuxta portam collocarant, quæ in proruentes hoſtes quū opus foret ſe protinus emiſſuros ſperabant. Non tulere petulantiam inſultantium Piſanorum Florentini, extemploque ante alios Ranuccius Martianus, qui agminis frontem obtinebat, plures ſimul turmas cataphractorum equitum conglobauit, factoque vehementi impetu Piſanos pellendo ſternendoque ad portam vſque præcipites egit, tanta celeritate perſecutus, vt pilæ tormentorum, quum ea, vt in repentino caſu ſæpe accidit, à Piſanis trepidè librarentur, ſupra capita hominum prouolarent, aut certè paucos vulnerarent. Ipſi quoque pedites conſpicati hoſtium fugam, vndique procurrerunt vnoque ferme tempore & Montanus ab eo ſuburbii latere, quod meridiem ſpectat, hortorum ſepta maceriaſque & nouas munitiones perrupit, & per ædificia in ipſum ſuburbium peruaſit: & Cyriaci cohortes, id quod diximus ad Arnum pertinere, munitionis brachium ſuperarunt: & Montedolius equitibus immiſtus portam, nequicquam ad fores obluctantibus Piſanis, inuectus eſt. Tum vero Lucius in tam repentino grauique amittendæ vrbis periculo ſuis non deeſt; cum conferta equitum ala per medium ſuburbanæ viæ ſpatium in hoſtes procurrit, adhortatorque inſignis & bellator egregius prælium renouat, ſuſtinetque fortiter hoſtium impetum: & à Martiana porta Piſanorum validam manum in auxilium euocatam feſtinare iubet. Pugnabatur in ipſis viæ anguſtiis acerrimè, ſed Piſani ab hoſtium vndique vrgentium multitudine maximè premebantur, quum ab omni propè latere circumuenti quid magis cauendum, aut pro ſalute tentandum foret in tanta rerum perturbatione, neſcirent. Sed dum Lucius & ceteri viri fortes incumbentium impetum ſuſtinere conantur, Paulus Vitellius cum ſuo equitatu ab vlteriore ripa reperto vado Arnum tranſgreſſus, paulo infra munitionem in ipſum ſuburbium improuiſus aduolauit. Cuius aduentus quum id præter omnium opinionem accidiſſet, quod nemo amnem eo in loco tranſiri poſſe crediderat, adeo Piſanorum animos perculit, vt quum ſe vrbe auxiliiſque interclusos eſſe conſpicerent, conuerſi in fugam & curſu ac timore plurimum incitati ad portam maximo impetu deferrentur. Perturbatis ac fugientibus Martiani Vitellianique equites inſiſtere: & quum toto viæ ſpatio Piſani multis illatis ac ceptiſque vulneribus exacti intra vrbis portam compellerentur, nonnulli ex Vitellianis permiſti hoſtibus ingreſsi ſunt. Ne vero omnes ſimul irrumperent, & vrbs caperetur, Galli ab arce tormenta emittentes, & ſagittas ſaxaque maximè in ſubiectam turbam ſine vllo diſcrimine iaculantes, Florentinos auerterunt. Ipſi quoque Piſani ſicuti temere eruperant, ita ſingulari conſtantia irruentes repreſſerunt: & valuas totius multitudinis impreſsione propulſas celeriter occluſerunt. Periere in limine plerique viri audaces: ipſeque Lucius ante alios vulneratus, cui etiam Paulus Paranius Martianæ alæ præfectus gladium ab longiore capulo correptum magna vi & ſumma cum laude, dum cominus pugnaret è manu extorſit. Paulo quoque Vitellio dextrum crus, quod ſine ocrea proceſſerat, lancea traiectum, & Vitellocius lapide ictus. Piſanorum autem ex numero Petrus Gambacurta, cuius maiores quondam vrbis imperium tenuerant, & Marianus Orlandius eques illuſtris excluſi captique ſunt. Florentini occupatis ſuburbiis, omni bellico hoſtium apparatu, & in primis Paſſauolante ingenti æneo potiuntur: magnam quoque copiam, cum vini in cellis & lacubus vti vindemiæ tempus offerebat, tum etiam frumenti quod erat in ſubterraneis ſcrobibus recōditum inueniunt, & in ipſis ſuburbanis ædificiis caſtrametantur, erectis continuò contra portam munitionibus, vt hoſtes ab eruptione cohiberent. At Piſani, quum animis vixdum receptis reputando quale periculum & ſua temeritate & hoſtium felici audacia ſubiiſſent, attoniti & pauentes cogitarent; ſe deorum immortalium cura non modo ſeruatos, ſed ea demum die primum natos eſſe fatebantur. Proque ſummo beneficio gratis animis accipiebant, quòd Antracius fidem quanquam ambiguis tantū promiſsis datam, in eo periculoſo diſcrimine minimè fefelliſſet; & tormentis emiſsis hoſtium impetum opportuniſsimo tempore retardaſ

ſet. Ea nocte nemo ciuium fuit, qui corpus vel recentis prælii labore defatigatum, quieti ſomnoque dederit. Decuriones quoque Lucium inuiſerunt, vrbis ciuiumque omniũ ſeruatorem appellantes, quòd non modo incredibili virtute omnibus periculis fortiter occurriſſet, verum ob id quod paulo antè diuino conſilio ſuburbium minime defendendum, ac omnino deſerendum eſſe cenſuerat: Et quum primi equites Piſani ipſius iniuſſu temere extrema porta erumperent, reclamando ac deterrendo retinere conatus fuerat. Poſtera die Fracaſsius ad Serchii amnis oſtium nauigio delatus Piſas peruenit: cuius aduentus vel ob id omnibus gratiſsimus fuit, quoniam cum Lucio, cui ſororem in matrimonium collocarat, eoſdem ſenſus in gerendis rebus nulla interpoſita æmulationis dubitatione habiturus eſſe videbatur. Applicuit etiam ab Genua ſcriba Venetus, pecuniamq. attulit ad conducendam veteranorum cohortem. Triduo poſt Antracius in gratiam, vt poſtea creditum eſt, Delantiæ virginis, ſe arcem Piſano populo traditurum pollicitus eſt; ea lege, vt ſi Carolus intra cẽteſimum diem in Aethruriam non rediret, arx penitus ab radice dirueretur. Interea Piſani ad alendum præſidium Gallicum, ſingulo quoque menſe bina milia aureorum nummûm, & quum primum arx euertenda traderetur, donatiui nomine quatuordecim milia ſibi numerarent. Ea omnia vti Gallus poſtulabat, obſidibus datis & confectis de more publicis tabulis, decuriones pro ciuibus præſtituros receperunt. Rebus eo modo compoſitis Antracius tormenta duo inuſitatæ magnitudinis rudi veterum ſæculo fabrefacta, quorum alterum ab inſculpta aue Columbina, alterum vero ab terribili ictus violentia Deſperata vocabatur, Piſanis vendidit. Ea totius populi concurſu funibus ſubiectiſque ſuculis ab arce ad eam muri partem ſunt conuecta, quæ inter Barbaianum propugnaculum & Pagianam portam, intercedente Arno, ſuburbana Martiana proſpectabat. Ibi perforato muro ampliores paſsim feneſtræ ſunt patefactæ, per quas ingentes ſaxei globi in omnes caſtrorum hoſtilium partes cum maximo omnium terrore atque periculo emittebantur. Erat quoque ſummus murus per interualla pinnarum minoribus tormentis adeo egregiè inſtructus, vt nullis propè temporis momentis ab infeſtandis hoſtibus ceſſaretur. Piſana etiam iuuentus per ſe acris & vindictæ decoriſque auida certatim cum Lucianis militibus ſæpius erumpebat. Fuitque inter multas eruptiones ea maxime inſignis qua Fracaſsius à Porta maritima ſub occaſum Solis, eductis omnibus copiis, improuiſo hoſtes inuaſit: nam eodem tempore ex conſtituto Galli à Martiana porta in gratiam Piſanorum repentino egreſſu, magniſque clamoribus editis erupere, & qui ad Barbaianum erant trans Arnum, tantam vim pilarum diſploſis illis ingentibus tormentis, & minoribus colubrinis in ſuburbana tecta adegerunt, vt equi, virique fortes pariter & ignaui, quum nullus locus periculo vacuus relinqui videretur, attoniti ac terrefacti fœda trepidatione vndique diffugerent, & totis caſtris cuncta pauore ac tumultu complerentur. Ea die caſtrorum munimenta ægrè ſunt defenſa, & plerique milites & inſignes equi tormentis diſcerpti. Poſtero die Arnus imbribus auctus intumuit vſque adeo vt ſummis aggerum labris exæquaretur. Qua re animaduerſa Piſani magnam multitudinem agreſtium ad Laianum vicum conduxerunt, vt curſum incitati amnis auerterent, præciſiſque aggeribus vbi maximè caſtigabatur in depreſſa hoſtium caſtra profluentem effunderent. Sed Florentini duces cognito hoſtium conſilio, miſsis ad Laianum ſagittariorum turmis quatuor, & cohortibus duabus, præſenti periculo celeriter occurrerunt; & ne quid ſimile in poſterum hoſtis moliretur, perpetuas equitum ſtationes qui ripas cuſtodirent, toto eo fluminis tractu diſpoſuerunt. Interea Lillenſis Gallus, qui allatis mandatis regiis Antracium vt arcem dederet precibus nequicquam fatigabat, febre correptus Florentinis in caſtris moritur. Eodemque tempore certiſsimi nuncii de pace ad Nouariam facta & Piſas & in caſtra perferuntur. Quibus de rebus quum Piſani omnibus conceptæ lætitiæ atque hilaritatis ſignificationibus ſe omni propè periculo in poſterum liberatos oſtendiſſent, Florentini abiectis præſentibus conſiliis à Sanſouino in ſuperiorem Arni vallem copias reduxerunt. Triduo poſt Arnus iterum autumnalibus pluuiis adeo creuit, vt nuſquam tentandi vadi ſpes vlla relinqueretur. Propterea Lucius nullas veritus inſidias ſtatim ad Capronam, quæ eſt rupes viæ imminens, à qua altiſsimi montes initium ducunt, cum curulibus

tormentis

tormentis contendit, & è citeriore amnis ripa caſtra hoſtium poſita inter Septimum & ſanctum Caſcianum infeſtare cœpit. Piſani quoque milites qui Caſcinæ in præſidio erant, ſæpius erumpebant, & commeatus, & ipſos præſertim pabulatores intercipiebant, tantaque erat his in locis pabuli difficultas, vt ex vitium, arundinumque foliis, magna pars equorum aleretur, & vulgus militum moliti tritici penuria laboraret. Quibus affecti incommodis duces Florentini quod & hyems ſuberat, & inclinante autumno fœdæ admodum tempeſtates inciderant, Ponteſaccum & Pontaderam in hyberna conceſſerunt. Per eos dies quum Galli arcis cuſtodes pabulum quod in maritimis vicis erat inſolenter diriperent, & id contrà Fracaſsiani Piſanorum cõceſsione obnixe armis tuerentur, aliquot vtrinque in ipſa rixa interfecti ſunt, exciuitque rumor cruentæ contentionis ab vrbe vtriuſque partis auxilia: ac niſi Piſani in eo tumultu ad arma vocati Gallis opportune fauiſſent, luctuoſum omnino facinus editum fuiſſet. Sequenti die Fracaſsius Piſanis iratus quod aduerſum ſe pro Gallis ſtetiſſent, vt erat ingenio maximè repentino abducta parte præſidii Piſis exceſsit, & in Galliam Ciſalpinam profectus eſt. Non multis verò poſt diebus Antracius, cuius animus æger incredibili Delantiæ virginis amore deflagrabat, decurionibus Piſanis, matronarumque nobiliſsimis in arce epulum dedit: & choreas ad tibicinum concentus ipſe ante alios duxit, omnibuſque humanitatis officiis teſtatus eſt, quum primum ex fœderis præſcriptione annus foret exactus, continuò arcem Piſano populo ſe dediturum, neque ſponſioni fides abfuit, quanquam à Florentinis mirificè ſollicitaretur, per quos ingens auri pondus ſi Piſanos excluderet, ipſi Antracio, & nominatim ſingulis centurionibus offerebatur. Calendis namque Ianuariis aduocata populi concione, atque indictis ſupplicationibus, arcem dedidit, tranſmiſſis Petraſanctam obſidibus, vt in eius oppidi arce, quo ad promiſſa pecunia foret numerata, cuſtodirentur. Mox verbis conceptis decuriones in verba Caroli Gallorum regis ſacramento adegit: tantuſque fuit præ lætitia eodem temporis puncto emiſſorum tormentorum ſtrepitus, vt Florentinis in caſtris in ſpatio octuaginta amplius ſtadiorum ſit auditus. Qui ſeditionem inter Piſanos & Gallos ſubortam rati, ne occaſioni deeſſent, copias expeditas vſque ad ſecundum lapidem properanti agmine fruſtra produxere. Piſani eodem die Antracium ac omnes vno nomine Gallos ciuitate donarunt: quibus etiam domos prædiaque Florentinorum iam initio recuperatæ libertatis publicata, decreto publico adiudicarunt. Nummus ſubinde in honorem Caroli regis cum liliorum nota percuſſus, & arx ipſa concurſu totius populi incredibili celeritate ſolo æquata eſt. Nec multo poſt Galli qui Sergiani arces cuſtodiebant, Antracii exemplum ſecuti, eas Genuenſibus magno auris pondere accepto vendiderunt. Is quoque Roſius Baſtardus Lignini è Lucimburgenſi familia propinquus, qui Petraſanctæ præerat, Lucenſibus triginta milia aureorum nummûm numerantibus, oppidum arcemque tradidit. Qui poſtea auaritiæ ac proditionis infamia notati, pulſique Galliæ finibus perpetuò exularunt. Ceterum præſentem Piſanorum lætitiam ingens cura cõquirendæ pecuniæ magnopere minuebat, perſoluendum enim erat pretium coëmptæ arcis, æneorumque tormentorum, quod publicè & priuatim exhauſtis grauiſsimum erat, quum quadraginta milium aureorum nummûm ſummam omnino ſuperaret. Sed tanta erat omnium alacritas pro defendenda libertate, vt vltro nobiles matronæ, ornamenta ſua, anulos, monilia fibulaſque zonarum conferrent: quæ omnia Lucenſibus pecunioſis mercatoribus in mutuam pecuniam pignori mittebantur. Sed has etiam ærarii difficultates opportunè atque mirificè ſubleuauit Luſitana nauis quæ ad ingentem vim nocturnæ tempeſtatis ſubmerſis magna ex parte nautis, ſupra oſtium Auxeris amnis, cum pretioſis mercimoniis in littus eiecta eſt. Tantum enim pecuniæ Piſani vix toto vertente anno in bellicos ſumptus impenderant, vt nihil iam veteris argenteæ ſuppellectilis vſquam reperiretur; & vectigalium redditus multo quàm antea deteriores facti eſſent, præuertentibus eos publicanorum vſuris qui publicam egeſtatem ab initio præſenti pecunia ſubleuarent. adeo vt iam quoſdam ciues ſi bellum foret diuturnum recuperatæ libertatis pœniteret. Igitur quum ſe impares opulentis hoſtibus faterentur: atque opem ne incœpto abſiſteretur vndique implorandam omnes cenſerent: oratores maximè induſtrii & eloquentes ad principes Italiæ dele

ſti ſunt. Iere ad Ludouicum Sfortiam Marianus Pecciolus,ad Alexandrum pontificem Auguſtinus Dunitius, ad ipſos vero Venetos Bernardinus Agnellus,& in Galliam ad Carolum Petrus Griphus, vt frequentibus Florentinorum legationibus occurreretur, qui in aula regia largiendo atque agendo procerum animos Piſanis infeſtos reddere contendebant. Nec multo poſt Sfortia tuendis Piſanis intentus,Ludouicum Mirandulam cum ala equitum, & trecentos Germanos pedites Piſas miſit. eodem quoque tempore Veneti id Sfortia enixè flagitante,Paulum Manfronum virum fortem,& Socinum Benzonum cum vtriuſque armaturæ equitibus ducentis, Iacobumque Tarſiam veteranæ cohortis præfectum, & cum his Franciſcum Iudecam quæſtorem cum pecunia miſere. Ludouicus enim quanquam aduerſus Florẽtinos, quòd vni omnium in amicitia & ſocietate Gallorum communium hoſtium remanſiſſent, Piſanorum libertatem tueri videretur, occulto tamen exitialique conſilio Piſarum imperium affectabat: nec obſcuro quidem iure, quòd id reguli Vicecomites ipſius progenitores quondam tenuiſſent. Sperabat enim eam ciuitatem, antiquis ac recentibus beneficiis ſibi obſtrictam, attritis paulatim diuturnitate belli Florentinorum opibus, aliquando in ipſius poteſtatem vltro conceſſuram,& quum ſe imparem ducendo bello cerneret, Venetos Piſano bello alligare, & aliena impenſa, ad id quod inani ſpe conceperat, gradum ſibi facere contendebat: ratus Venetos nunquam adeo impudẽtes vel inſanos fore,vt eam vrbem vltra Apenninum ſitam, & ſpectantem ad Tyrrhenum mare, quod ab eorum negotiatione penitus eſſet diuerſum, adiicere imperio cum ſumma omnium inuidia cogitarent. Sed ipſe rerum exitus,qui ſimulata hominum conſilia patefacere ſolet, Venetos validiore aliquanto quàm Ludouicus, ſed occultiore ambitionis inſania laboraſſe declarauit. At Florentini maiore quàm antea cura atque apparatu bello intenti, ſæuis adhuc hyemis tempeſtatibus arcem apud vada Volaterrana terra marique obſeſſam ac tormentis demum quaſſatam ceperunt: Piſaniſque mari opem ferre conantibus, eorum biremis altera onuſta armis & commeatibus in proximo Liburni littore naufragium fecit: altera cum nioparonibus aduerſo rapta vento Lunenſem portum tenuit. Quo ſucceſſu Florentinorum claſsicula ad Arni oſtium prouecta, aliquot Ligurum & Tuſcorum nauigia, quæ frumentum Piſanis importabant, intercepit. Ceterum Franciſcus Siccus (is enim à Carolo poſt Tarrenſem pugnam ad Florentinos redierat) receptis vadis ad Buttum oppugnandum cum magna parte copiarum eſt profectus: ſubuectiſque tormentis circumiectos colles occupauit, ne vllus ad oppidum aditus pateret; ſi Piſani ſuorum periculo adducti auxilio properare conarentur. Neque Siccum opinio quam de eorum aduentu conceperat omnino fefellit: accedentibus namque expeditis Piſanorum copiis ad ipſas collium munitiones,atque his egregiè repulſis oppidum ſimul atque ipſi milites deditionem fecerunt. Per eos quoque dies ſancti Michaëlis vicus qui ad Verruculæ mõtem pertinet expugnatus eſt,quum fruſtra ad opem ferendam ab arce Piſani decurriſſent: cohortes quoque ad expugnandam Verruculam per ardua montis ductæ,commiſſumq. eſt prælium vehementi vtrinq. impetu: verum ad extremum Florentini iniquitate loci & telorum ac lapidum maximè procella retardati atque deiecti re infecta ad ſanctum Michaëlem rediere. Sequenti die Siccus ad expugnandum Calcium contendit.quod vbi Piſis eſt nunciatum, inito conſilio vt laborantibus opem ferrent, complures eximiæ agilitatis ac fortitudinis milites ex Caſcinæ Vicopiſanique præſidiis detractos, in arcem Verruculæ euadere iuſſerunt; vt quum ex edito equitatum per campos appropinquare conſpicerent, hoſtes in oppugnatione oppidi occupatos ab diuerſa parte adorirentur. Sed Lucius qui copias militares, magnamque agreſtium multitudinem ad terrendos hoſtes in conſpectum Calcienſium adduxerat,præoccupatos antea colles à Siccianis ſubire non potuit. alacriter tamen Verruculani deſcenderunt, illatique magno impetu in primam ſtationem caſtra ab ea parte irruperunt: interfectiſque circiter quadraginta militibus, multis captis, & ſupra centum vulneratis, incolumes per aſperos montis calles in arcem redierunt. Quibus rebus animaduerſis præfectus, quòd muri aſsidua tormentorum vi, ſolo propè æquati erant, deditionem fecit. Amiſſo Calcio,Piſani molendi tritici difficultate laborare cœperunt, quoniam omnes eius tractus frumentariæ molæ Serchio amni impoſitæ in

poteſtatem

poteſtatem hoſtium deuenere. Biduo poſt quum in conſilio ducum omnium ſententiæ conueniſſent,ducere ad Verruculam atque eam expugnare decretum eſt:erat enim Piſanis omnibus,qui repentinis decurſionibus itinera infeſtabant,in eam arcem tutiſſimus receptus:eaque pro ſpecula (vti ſuperiore libro docuimus) vtebantur. Itaque circiter duo milia peditum, & quadringenti leuis armaturæ equites cum tormẽtis minoribus in ſummum cacumen, vbi arx erat,mittuntur. Ceteras copias,cataphractoſque præſertim Siccus ſub Butto oppido in exterioribus ædificiis continuit,vt ſuis Verruculam oppugnantibus præſidio eſſet: & quæ vſui forent,ex propinquo ſubminiſtraret. At Lucius cognita hoſtium profectione ſimilem Verruculanorum & Calcienſium oppugnationis exitum veritus, vt ſuorum periculo occurreret, & Calcii in conſpectu ipſius nuper amiſſi dedecus audaci aliquo facinore reſarciret; nocturna expeditione cum delectis equitibus ex Sfortianorum Venetorumque auxiliis, ac ipſa Piſana iuuentute,Buttum aduolauit. Cæſiſque repentino aduentu, qui excubias agebant,priuſquam hoſtes arma caperent,in media caſtra penetrauit.In ea omnium ſubita conſternatione ex numero reſiſtentium circiter triginta ſunt interfecti, capti vero plures, & equi partim ſarcinarii, partim militares paulò minus trecenti,ceteros proximè conualles nemoraque texerunt.Siccus ipſe ad oppidi portam curſu ſe proripiens,quum ea præ timore validis vectibus eſſet obfirmata, funibus in murum ab oppidanis eſt ſublatus. Qui verò Verruculam oppugnabant cognita ſuorum clade digreſſi ſummo cacumine ad mõtem cui ab aſperitate Doloroſo nomẽ eſt,propè Buttum ſe recepere, atque inde diuiſis inter ſe copiis duces Bientinam,Pontaderamque reuerſi ſunt.Ex aduerſo Piſani Paulum Manfronum cum Venetis copiis apud Vicopiſanum,Ludouicum vero Mirandulam Germanoſq. vltra Arnum Caſcinæ collocarunt. Rannucio Martiano ex Pontadera cum Sfortianis res erat:à Sicco autem cum Manfronianis è Bientina bellum gerebatur; neque vlla præteribat dies,quæ aliquo præclaro belli facinore non eſſet inſignis: Virtute enim,inſidiis,audacia, nouiſque artibus quotidie certabatur. Is namque regionis erat ſitus admirabili naturæ varietate in patẽtes campos, & veſtitos arboribus colles, terrenoſque tumulos, cauas valles, emiſſaria,paludeſque diſtinctus, vt duces ſicuti eorum ingenia ferebãt ſiue vera vi,ſiue aſtu ac dolis certandum foret, ad res gerendas cohortari atque incitari viderentur. Ab Bientina campi pabulo vberes ad Vicopiſanum vſque pertinent, qui palude, collibus,atque Arno amne clauduntur. In hos Siccus vti erat in omni militiæ munere peracutus & ſagax Manfronum facilè elici,& ex inſidiis opprimi poſſe iudicauit; Quòd ſciret hominem natura maximè pugnacem,& propterea vti plerunque accidit,apertum & incautum, pugnæ ſtudio iniquum in locum facilè progreſſurum. Itaque circumpoſitis inſidiis,edoctiſque militibus quid fieri vellet,quum ſignum proponeretur,leuem emiſit armaturam,quæ in cõſpectum oppidi ſe daret, pabulatoreſque conſectando, maiore quàm antea licentia vagaretur. At Manfronus,qui ex oppido cuncta deſpectabat,vbi pabulatores ac milites,qui eis præſidio ſimul exierant,maiore hoſtium numero vrgeri videt,Ioannem Rhauennatem, Ioannettumque Pallaiam cum expeditis turmis celeriter emittit: moxque ipſe cum graui armatura equeſtri, ſubſidiariiſque peditibus ſubſequitur. Idem facit Siccus accitis è proximo cataphractis,præliumque auctis vndique viribus,tanta animorum alacritate cõmittitur,vt magnorum exercituum ſpecies ſpectantium oculis præberetur. Nemo enim eques adeo ſegnis erat,qui haſtam in aduerſa acie non perfringeret;& gladiis eductis,colluſque equorum pectoribus,cum hoſte miſceretur. In eo peracri concurſu quum multi equites proſtrati, & equi plures conuulnerati eſſent, Florentini Sicci monitu gradum referre,& timoris ſimulatione terga vertere cœperũt, nec Manfronus ingenio ſuo deeſt, ſuos cohortatur vt acriter inſtent,neque perterritis reſtituendæ aciei ſpatium relinquant. Ipſeque vehementi impetu in terga abeuntium cum delectis equitibus inuehitur: & pugnãdo,magnum camporum ſpatium prætergreſſus,ad occultatos hoſtes peruenit. Tum vero ex inſidiis nouæ vndique turmæ cohorteſque conſurgunt,Venetæ copiæ circumueniuntur,ipſe Manfronus fortiter rem gerit, denſari quàm maximè turmas iubet, & ſigna ad oppidum retrouertit. Pugnatur aliquandiu in orbem ſumma conſtantia, ſed incidentibus vndique hoſtium cuneis Manfroniani funduntur; & diſſipati paſſim à pluribus op-

primuntur. In ea fuga Venetæ alæ vexillifer cadit: Pallaia equitum præfectus capitur: ipſe Manfronus atque Rhauennas vulnerantur: pedites equiteſque plurimi in fugam ſe dedunt. Sed dum parta victoria Siculus incredibili lætitia afficitur, hoſteſque perſequitur, tormenti minoris glande traiectus concidit, magno quidem illudentis fortunæ caſu: quando ea pila in ſpatio trium amplius ſtadiorum ex oppidi turre in incertum emiſſa, ipſum vnum victorem ducem miraculo quodam ſuſtuliſſe videretur: Ita vt ea victoria quanquam inſignis Florentinis haud multum grata fuerit, quæ prudentis ſimul ac ſtrenui ducis morte conſtitiſſet. Sub idem ferme tempus quo Carolus Italia exceſſit, atque hæc in Aethruria geſta ſunt, Gilbertus Monpenſerius Neapoli obſeſſus Gallorũ ducibus, qui eadem æſtate Ferdinandum in Brutiis acie ſuperarant, ſignificauit ſe rerum omnium difficultatibus adductum, niſi auxilia terra aut mari Neapolim mitterentur, diutius obſidionem non eſſe toleraturum. Quibus de cauſis Galli euocatis ad ſe Andegauenſium partium regulis, coactiſque militibus, prouincias inter ſe ita compararunt, vt diuiſo exercitu alter aduerſus Conſaluũ, qui ex prælio Rhegium ſe receperat, & accitis é Sicilia auxiliis bellum renouabat, Brutios tueretur: alter iuſtis itineribus Neapolim ſubſidio obſeſſis ire maturaret. Obegnino Brutii obuenere; Perſiuus adiuncto ſibi Bernardino Sanſeuerino Beſſenniani principe, qui alam vnam equitum & quatuor cohortes ex clientibus ſuis in Brutiis conſcripſerat, per Lucaniam Ebulum peruenit, quod eſt oppidum Picentinorum non longè à Sylari amne præalto in monte poſitum, & profunda vndique valle circumſeptum. Ferdinandus eò duces copiaſque præmiſerat ad prohibendos tranſitu Gallos quibus iter erat ad Salernum vrbem: ipſe Neapoli remanſerat, vt colloquiis Gallorum intereſſet, qui iam de paciſcendis induciis, arceque dedenda deſperatis auxiliis acturi videbantur. Præerat regio exercitui Thomas Carafa Matalonii princeps externæ militiæ prorſus ignarus, ſed cum eo plerique viri militares aderant, & in his ante alios Venantius Camertium regulus, Lucaſque Sabellus: Quibus cognito Gallorum itinere, viribuſque eorum diligenter exploratis conſilium erat hoſtes rectà Salernum petentes modicis itineribus ſubſequi, auertere commeatus, nec prius acie confligere quàm eos iniquior locus exciperet, opprimendoſque præberet: vel quod maximè vſui fore videretur continuò ad oppidum cui Lacui paruulo nomen eſt, conuolare: incoliſque demigrare iuſſis, cõ crematoque oppido, ne commeatu ac tectis hoſtis vteretur, Salernum præcurrere. Quo perfecto negotio neceſſe foret Gallos, qui nec cocta cibaria, nec maiora tormenta conueherent, retro in Lucaniam regredi, deſperata præſertim expugnatione Salerni, quòd magnis hoſtium copiis teneretur. Verum ceteri duces militeſque contempta hoſtium paucitate tanto pugnandi ſtudio ardebant, vt incitati ſtolida alacritate ſucclamarent, nequaquam pertinere ad regii nominis tantique exercitus dignitatem, ſi ea victoria quam propè certam exploratamque tenerent, non vera vi apertaque virtute, ſed per circuitus ignauis artibus peteretur. Eam quoque multorum temeritatem præproperi ducis imperium augebat, qui nihil in caſtra præter ſpectatam fidem, & celebris familiæ nomen attulerat. Is enim caſtigatis qui cauta, & minus decora conſilia ſequerentur; Neque inquit Galli hodie antiqui illi Heroes ſunt quos ab admiranda vi corporis fabuloſis carminibus Gallia celebrauit, neque nos omnino fœminæ ſumus in virilem hunc modum armatæ atque exornatæ, vt dubitemus hos barbaros temulento agmine incedẽtes ad primum ſtatim conſpectum adoriri atque proterere. Ac ſimul hæc dixit, pronunciari iuſſit, vt omnes arma pararent, equoſque frenarent: de tertiaque vigilia omnis exercitus Ebulo ſub ſignis eductus eſt. Perſiuus & Beſſennianus ſub auroram Sylarim amnem ponte traiecerant, & ad Salernum iter habebant. conſpectis autem hoſtibus, vt æquiore loco aciem inſtruerent, per tria amplius ſtadia retrouerterunt agmen: & ingenti ſyluæ quæ patentibus campis adiacet, læuum latus applicarunt, ne hoſtium multitudine tantulæ copiæ circumueniri poſſent. Erant enim vix mille Heluetii quibus coniuncti à tergo Brutii pedites octingenti, quadratum phalangis corpus efficiebant. Equites vtriuſque armaturæ Galli, Italique circiter mille denſati in vnum agmen lateri peditum adhæſere. At Matalonius omnes copias veterum morem ſecutus, qui noſtris ſæpius funeſtus fuit, in quinque acies diuiſit, quæ pari fronte ad ſimilitudinem directorum cornuũ à medio agmine extende-

tendebantur; in quo ipſe Lucaſque Sabellus conſtiterunt,ſepti à læua mille Cantabris, à dextra verò,tribus milibus peditum Italorum. In extremis autẽ cornibus cum ſuo quiſque equitatu,hinc Venantius Camers,illinc Hieronymus Tutauilla Sarnẽſis regulus curabant,eo conſilio,vt quum primùm Matalonius peditatu pedites Heluetios, equitatu vero equites Gallos à fronte adoriretur,Venantius ſe cum turmis ſuis Cantabrorumque cohortibus inter hoſtes & ſyluam facto impetu protinus inſinuaret,& eodem ſimul tempore læuum cornu à Tutauilla in latus ac terga hoſtium duceretur, non abſurda quidem ratione,ſi militũ animi ac acierum motus,quos mille caſibus Fortuna ſubiicit,quum manus conſeruntur, ipſis ducum conſiliis, atque imperiis pleniſsimè reſponderent, vt tum fortè accidit.Nam præter id quòd Aragonia acies eo loco imprudenter erat collocata, vbi aduerſi orientis Solis radii militum oculos magnopere perſtringebant: ob id etiam temere inſtructa videbatur,quoniam ordinibus modico interuallo diſiunctis,neque ſatis roboris inerat ad conſiſtendum,neque ſingulis tantum ſpatii relinquebatur,vt ſi circumagere cõuertereque aciem oporteret,fieri non poſſet quin mutuo ſe implicarent, ac perturbarent: ſed quod magno fuit detrimento, & militiæ videtur execrandum, miles ipſo tirocinio alacer,quum nec dicto parêre nec bene pugnare didiciſſet, neutrum diſciplinæ munus impleuit.Namque vt primùm à longè emiſſa fuere tormenta,aliquot nobiles ſplẽdidique equites, vt ceteris ſpectatæ virtutis decus præriperent, iniuſſu extra ordinem inclinatis haſtis, alii poſt alios certatim equos in aduerſos hoſtes concitarunt. Quorum impetum quum denſata inconcuſsi agminis fronte Gallicus equitatus excepiſſet, nonnullique aduerſis hoſtium haſtis induti repulſique ex equis cecidiſſent,reliqui omnes extemplo retrouertentes equos, vehementi ac tumultuario quodam recurſu in Cantabros inciderunt,totamque eorum aciem perturbatam à dextro latere in Venantianam alam propulerunt; ita vt fluctuantibus prementibuſque Cantabris, equitum ordines non modo impulſi,verum etiam proſtrati ſoluerentur.Eodem quoque temporis momento Aragonii pedites incitati curſu,Heluetios pari temeritate ſunt adorti:nam quum alii ſcutati intortis haſtilibus gladios ſtringerent, alii aut aurita venabula,aut romphæas adunco ancipitique ferro lato præfixas ferrent, ad ipſum corpus phalangis longiores lanceas ericii modo prætendentis, peruenire minimè potuerunt. Tantaque conſecuta eſt animorum commutatio,vt qui modo ſingulari ferocia ſummaque alacritate præcurrerant,retro ſtatim,facto virium periculo,ſuorum maximè intercurrente equitatu,pauidi verterentur.

Perſiuus tantæ rei miraculo ſtupefactus,ne Fortunæ contra ſpem obnixè fauenti deeſſet, gradum intulit; & ſupra aceruos hominum equorumque cadentium audacter progreſſus, quod vix credibile eſt ſemihoræ ſpatio, penè ſine ſuorum vulnere hoſtium copias profligauit: peditatus Italicus ferme totus ab Heluetiis eſt conciſus, ac ſimul deleta cohors vna inſignis audaciæ,quam ex ſicariis Neapoli conſcripſerant,periereque dum ceteri terga verterent, egregiè repugnando ſtrenui centuriones, Henricus nobilis Corſus, Aloiſius Squarcia,& Vincentius Capecius. Cantabros armis expeditos atque agiles,denſiſſimæ ſyluæ, armatis haud facilè penetrabiles protexerunt. Matalonius verò ceterique duces multis equitibus amiſsis, Ebulum fœda fuga petiuere. Sed dum ægrè intra portam reciperentur, & Galli equites tergis inhærerent, Venantius conſtanti vir animo hoſtium impetum à nouiſsimo agmine fortiter ſuſtinens, egregiéque dimicans,capitur.Ceteri porrò equites numero ferme trecenti,capto circuitu per iniqua loca ad aduerſam oppidi portam peruolarunt. Verum tanta erat in oppido omnium conſternatio, vt nemo eſſet qui portam aperiri permitteret, vel tendentium ad muros pro ſalute ſupplices manus periculo permoueretur. Sed Galli ſicuti imperitia ignauiaque hoſtium victores eua ſerant,ita pleniore vti victoria, fatali ſua ſecordia neſciuerũt, delendorum enim equitum occaſionem Perſiuus amiſit, quum fortè nihil explorato circum exteriores foſſas oppidi ſitu, inſtructam ſuorum aciem ad id tantum, quod ante oppidum erat,patentis areæ ſpatium produxiſſet,mirabundus & expectans,vt portæ ab his,qui tam fœdè fugerant, victoribus aperirentur. Verum Galli non molto poſt quum expugnando oppido tormenta deeſſent,& Beſſennianus Serpẽtinæ pila,quæ propugnaculo fortè emiſſa, gladii capulum deterſerat, thoracemque colliſerat, propè exanimatus cecidiſſet, ad ſpolianda cadauera

redierunt: quibus abeuntibus equitatus ſupremo timore atque periculo liberatus eſt, & intra portam receptus. Eò quoque poſt aliquot horas Cantabri ſyluarum beneficio ſeruati,& qui varijs fugæ caſibus cladem euaſerant, cateruatim peruenere. Quod ſi Perſiuus ad Ebulum caſtra poſuiſſet, plerique affirmant oppidanos, quod Andegauenſis erant factionis ſequẽti die adapertis Gallo portis,copias omnes Aragonias fuiſſe tradituros. Ea quæ ſecuta eſt nocte Tutauilla cum parte copiarum ad firmandum præſidio Sarnum eſt profectus: quò etiam Proſper è Neapoli ad eius cladis nuncium applicuit. Galli præda onuſti, omnibuſque oppidis ſtudio aut metu liberaliter recepti ab Salerno ad Sarnum amnem, vbi oppidum eſt eius nominis, biduo poſt peruenere, ac ponte quem Proſper Tutauillaque reſciderant,ſuper veteres ſublicas refecto, nequaquam tentata oppidi oppugnatione Neapolim contendere. Interea Ferdinandus tota Neapoli ob amiſſos ciues metu ſimul ac dolore conſternata, incredibili animi ſollicitudine torquebatur. Nã ſupra cladem ſuſi cæſique turpiter exercitus, etiam ingenti ſuſpenſus cura magnopere timebat, ne eius acceptæ cladis fama, victoriſque ſimul exercitus aduentus, ab obſeſſis aliqua Andegauenſium fraude ſentiretur. Nam Galli quum iam pleroſque eorum concluſionis vitiis affectos grauis autumnus valetudine tentaſſet, nec iam reliqui extremam rerum inopiam perferre poſſent, nequaquam ſpernendas de dedendis arcibus conditiones obtulerant,deſperatis præſertim maritimis auxiliis,quòd littora Tyrrheni maris Aragonia claſſe clauſa atque obſeſſa tenebantur. Quibus de cauſis agendo per crebra colloquia cum regiis nunciis ad vltimam diſceptationem tranſigendæ pactionis erat peruentum. Ob id Ferdinandus in omnem adeo vrgentis metus diſſimulationem compoſitus, quòd maturè facto opus erat,Monpenſerio earum rerum penitus ignaro denunciauit, ſi intra præſentis diei ſpatiũ in eas quas obtuliſſet conditiones de dedẽdis arcibus ex æquo paciſceretur,ſe cuncta quæ obſignatis tabulis promitteret regia fide præſtiturum. Porrò ſi ad extrahendum tempus impudenter eludendo fallacibus colloquiis vteretur, nullam Gallos poſtea impetrandæ veniæ facultatem habituros. Se propterea inuitis etiam amicis, ipſiſque præſertim fœderatis principibus, præbuiſſe aures admodum benignas eorũ poſtulatis, vt ſine ſanguine vlloq. vtriuſque partis incommodo pax ipſa pararetur; quòd natura ab omni crudelitate penitus abhorreret; qua ſe poſtea,abiecta omni humanitate, neceſſariò vſurum ſciret, ſi bellum non certa ac tolerabili conditione, mutuæ pactionis, ſed inſana animorum obſtinatione ac pertinacibus armis finiretur. Ad ea Monpenſerius reſpondit,ſe eo animo de arcium deditione ſemper egiſſe, vt ſi æqua vel certè non indecora conditione fieri poſſet,nequaquam pacem abnueret. Iccirco ſe cum ducibus egreſſurum, ſi Rex obſidibus caueret, nec ab æquabili compoſitione diſcederet, totumque id ineundæ pacis negotium expeditis ſermonibus eſſe confecturum. Itaque ſtatuitur colloquio locus in Aragonia trireme, mittiturque pro obſide in arcem Dimaſius Triuentii claſſis præfecti frater:nec mora:Monpenſerius,Alegria,Belcarius,Gratianus Guerra, ipſeque Salernitanus cum Gallo quæſtore, nobilioribuſque nauarchis, ad prætoriam triremem accedũt;eò quoque ſimul Triuentius,Proſper Columna, Albericus Carafa,Andreaſque Gennarius peruehuntur. Fit magna vti debebat de ſumma re in vtramque partem diſceptatio;ita vt colloquium mutuis altercationibus plurimum extenderetur. Erant ob id ſuſpenſi omnium animi expectatione tantæ rei: ipſeque ante alios Ferdinandus maximis incertæ mentis fluctibus agitabatur; vt qui nec rem maximæ ſpei feſtinatione ſua impedire ac conturbare vellet;nec vllam moram animus inquies omnino pateretur,quũ Gallica caſtra non procul abeſſe putaret; eorumque fremitum auribus propè percipere videretur,vti anxiis ſuſpenſiſque frequenter accidit, quibus vanæ atque inanes remotiſſimarum rerum imagines deceptis ſenſibus offeruntur. Igitur moræ impatiens Franciſcũ Capuanum aſtuto ingenio iuuenem ſcaphæ impoſitum ad eos mittit, vt regio nomine Proſperum ac ceteros coarguat, quòd ſe inanibus verbis ac ambagibus diſtineri ac longius abduci paterentur: Simulque imperet, niſi Galli intra horæ ſpatium de deditione pepigerint,tabuliſque ſubſcripſerint, vti eos confeſtim abire iubeant, iiſque omni ſpe vel colloquii vel pacis in poſterum ſublata, perpetuò cuncta hoſtilia, & quàm maximè ſæua denuncient. Quibus auditis Galli fortunæ ſuæ prorſus ignari,quum quiſque de propria

ſalute

ſalute ſollicitus,calamitoſum diuturnæ obſidionis exitũ demiſſo animo formidaret,cunctique ſi incolumes inde euaderent renouato bello neque plenam iterum victoriam, neque ipſas demum arces ſibi defuturas exiſtimarent, in has conditiones de dedendis arcibus pepigerunt. Vti intra certum diem niſi tanta terra mari uè Gallorum auxilia ſuperuenirent,vt eorum metu adductus Ferdinandi exercitus relictis patentibus campis intra oppida ſe recipere cogeretur, arces omnino dederent. Ipſique per id tempus quotidianis cibariis impenſo pretio iuuarentur. Intereaque datis decem obſidibus quos Ferdinandus deligeret,terra ac mari manerẽt induciæ,nec vllum omninò telum vtrinque mitteretur. Induciis opportuniſſimo tempore conſtitutis Ferdinandus vti erat altera tanti negotii cura liberatus, quibus nam modo belli artibus aduentanti Perſiuo obſiſtendum foret, ſumma ſollicitudine conſultabat. Variæ ſiquidem pro ingenio ducum ſententiæ dicebãtur,nec deerant ex inti mis amicorum Albericus Carafa, Marinuſque Brancatius; qui quum bis victis perterritiſque militibus magnopere diffiderent, copias intra vrbem recipiendas,congreſſumque victoris exercitus omnino deuitandum diſſerebant,quando munitiones, quæ arcem perpetua coniunctione ab vrbe penitus excluderent, nullo cum periculo,& ſolis propè tormentis defendi poſſe viderentur,quibus defenſis neceſſe foret tantam Gallorum multitudinem paucis diebus aſſumpto omni vetere pariter ac aduectitio commeatu, inedia penitus interire; quod militum numero propemodum duplicato, qui adueniſſent non modo præſentem inopiam aliqua ex parte ſubleuare,ſed nec ſe ipſos quidem alere poſſent,etiam ſi contra prodigæ gentis morem cibatia parciſſimè metirentur. Inſanæ demum eſſe pertinaciæ ac temeritatis potius quàm veræ virtutis,copias apertum in locum educere,& toties victoris exercitus vim periclitari, quando ſalus omnium atque imperium periniqua ſorte vnius prælii aleæ committi videretur, ſi milites magna ex parte aut vulneratos,aut recenti metu trepidãtes,victoribus Gallis,quorum arma,criſtæ,ſagulaque Aragonio ſanguine redundarent,pecudum more mactãdos obiiceret. His maximè verbis, quæ timidorum auribus magnopere placebant, adeo præſentium animi ſunt permoti,vt qui nullis etiam manifeſtis vitæ periculis pro tuenda regis ſalute dignitateque terreri didicerant, Alberici,Marinique ſententiæ aſſenſuri viderẽtur, niſi eos Proſper Columna,qui magnitudine animi ac dicendi libertate ante alios erat inſignis contrà diſſerendo acerbiſſimis verbis caſtigaſſet. Qui copias inquit in vrbem non modo turpi, ſed admodum pernicioſo conſilio reducendas cenſent,ii mihi potius de fuga nauibus capeſſenda quàm de munitionibus fortiter defendendis cogitare videntur. Quid enim nobis intra vrbem metu cõpulſis,reliquæ ſpei ſupererit, ſi hoſtes tam valida recentique manu militum adaucti,ob idque ſublatis iure induciis,ex omnibus munitionum locis eruperint? Puerorum puto ac fœminarum planctus in ipſo vrbis ſupremo diſcrimine trepidantium in tergo auditus vires addet, vel animos excitabit: conſiſtentque fortiter, alacriterque pugnabunt,qui ſalutem ſuam in aliena virtute, vel ignauia poſitã eſſe conſpicient, quum diuerſis in locis varia fortuna dimicari ad euentum ſummæ rei ſuſpenſis animis cogitabunt. An vobis mente atque memoria excidit quanto cum labore quantoque cum periculo repentinas hoſtiũ eruptiones ſuſtinuerimus? vt nunc omnino inſani ſimus,ii,qui Gallis equitibus pedeſtri in pugna vix æquabamur,nũc demum Heluetiæ phalangis vim ſuſtinere ex improuiſo poſſe confidimus. Ego certe quanquam ſciam multo facilius eſſe contrà diſſerendo alienis obtrectare conſiliis,quàm veram in ſumma negotii difficultate ſalutis atque victoriæ rationem inuenire, nullam tamen reliquam ad auertendos hoſtes viam ſupereſſe conſtanter affirmauerim præter eam, quæ nobis in hac rerũ omnium anguſtia ſecuritatem pollicetur non modo ſalua verum etiam amplificata regii nominis exiſtimatione; qua vna re vel infirmos exercitus feliciter regi, & plena ſpe ad victoriam facilè perduci videmus. Caſtra etenim ad Ecciam loco aperto atque munito locanda,concidendoſque omnes aditus quà iter ad arcem facturus ſit hoſtis, ea ratione cenſeo, vt nec hoſtes temere contemnere,nec eos demiſsè nimis ac perditè timere videamur. Exercitus namque noſter decoro in ſpeciem egreſſu eo tutior atque nobilior erit, quòd vallatis caſtris locoque natura permunito, & prohibere ex tuto hoſtem,ſi temere progredi pergat,& oſtentare vires poterit, ſine vllo coactæ dimicationis periculo: ii quoque qui in

arcibus ſunt, omnino conquieſcent, nec inducias, vt datis obſidibus caueant, vnquam violabunt. Quòd ſi conſilium non dictu modo fœdum, ſed ipſo etiam exitu luctuoſum ſequemur, & copias in vrbe continendo, ſtratum atque expeditum iter ad arcem Perſiuo relinquamus, non modo de tuenda Neapoli; ſed de ſumma belli victoria omnino nobis erit deſperandum; quando receptis ſemel intra arces tot hoſtibus, iiſque omni induciarum religione ſolutis, nec robuſtiſſimus quidem exercitus repugnabit. At ſi quoſque aditus locorumque anguſtias vel iuſto opere, vel congerie lapidum, deciſiſque & obiectis arboribus vt ipſa loci fert natura, ſtrenuè atque celeriter muniamus; hæc quæ pleriſque ardua videntur, opinione omnium faciliora euadent: conatuſq. hoſtium maiore aliquanto cum voluptate quàm periculo noſtrorũ militum penitus eludētur. Ergo ſi vrbem incolumem Ferdinande, ſaluum imperiũ, ciues pariter ac milites tuos ſeruatos victoreſq. quàm hæc omnia veluti vno fulminis ictu cõcuſſa atque proſtrata videre malueris, protinus ad Ecciam educ ſigna, regiique animi vigorem, quum maximè facto opus eſt alacritatis atque fiduciæ plenus oſtende. Aliena namque virtus vel falſo etiam fulgore hoſtibus ſæpe timorem præbet: animuſque vel aduerſo ſucceſſu conſternatus plerunque ad alieni metus imaginem vel falsò conceptam erigit: Sed hæc tibi extemplo peragenda ſunt, nã in præcipiti bellicarum rerum occaſione grauia repentinaque pericula multæ deliberationis conſilium non admittunt. Ferdinandus ea permotus oratione, veluti diſcuſſo ancipiti metu animum erexit, quanquam eum ingentis ſpei plenum binæ clades vehementer contudiſſe viderentur: Statuitque vt protinus ad Ecciam periti locorum atque militiæ mitterentur, qui inſpicerent cuncta oculis, diligenterque luſtrarent, ſi concidi ac muniri aditus poſſent: Se nihil moraturum quin eò copias omnes educeret & Proſperi conſilia ſequeretur. Nec multo poſt Ioannes Montanus fide virtuteque animi illuſtris, qui pedeſtribus copiis præerat, deſumpto ſibi eo munere Ecciam profectus, renunciauit ea quæ Proſper docuiſſet optimo prouiſa fuiſſe conſilio: operamque ſuam ad ea perficienda maximè conſtanter obtulit; ita vt cõductis operis prolixè polliceretur, ſe celeriter munitiones eſſe perducturum; quæ niſi ſumma cum pernicie accedentium hoſtium non modo ſuperari, ſed nec oppugnari quidem poſſe omnium iudicio videantur. Itaque magnus numerus agreſtium ad faciundum, tuendumque opus finitimis totius Campaniæ imperatur. Vrbana omnis multitudo, ac milites qui ex prælio Neapolim fuga repetebant, educitur: tormentaque in primis Ecciam conuehuntur. Is eſt locus admodum editus non procul ab occidentali porta, qui ad arcem Pizafalconis extenditur, definitque in præaltam cautem præciſo vndique deiectu mari imminentẽ, quà Gallis ad arcem tendentibus neceſſe erat penetrare. Paulo infra Ecciam, cœnobium eſt Capellæ nomine nuncupatum. Id ad mare pertinet, impoſitumque eſt viæ inferiori, quæ maris fluctibus alluitur. In eo cœnobio tormenta locis idoneis ſunt collocata: hiſque vrbanæ cohortes duæ præſidio additæ: vt ab omni ſimul parte accedendi facultas Gallis eriperetur. Montanus etiam Cryptæ viam, quæ perforato antiquitus monte Pauſilipo Puteolos recta perducit aggeſtitia materia præcludere conatus eſt. Sed Perſiuus prima luce motis caſtris per dorſum Pauſilipi agmen erigere cœpit: cuius aduentu Aragonii ab opere reuocati instructis ordinibus vti rex iuſſerat, ſuis locis parati ad pugnam conſtiterunt. Collucebant proximi colles ingenti armatorum agreſtium multitudine, quorum inconditis clamoribus cuncta reſonabant. Regiæ vero copiæ paulo infra arduo atque opportuno loco tenebantur, adeo vt procul in magnis tympanorum tubarumque concentibus, tormẽtorumque ſtrepitu, longè maximi exercitus ſpecies ſubeuntibus Gallis redderetur. Perſiuus ſua opinione deceptus paululum ſubſtitit: quippe qui regem ad famam tantæ victoriæ perterritum, atque adductum ancipiti periculo non modo extra vrbem habiturũ caſtra, ſed fuga ſibi omnino conſulturum crediderat. Mox vbi ſuos nihil ab arcibus moliri neque vllum omnino lætitiæ ſignum diſploſis de more tormentis edere conſpexit, rarus eos aut deditos eſſe aut omnino (vti erat) induciis alligatos fidei religione detineri: ad dextram in littus deflexit: & iuxta Reginæ hortos caſtrametatus eſt. Tum verò Galli eminus è caſtris, & è Capellæ cœnobio tormentis oppugnari cœpti. Imminebantque eis è ſuperiore loco inſtructæ acies, leuiaque certamina extra ordinem ab expeditis pe-

ditibus

ditibus edebantur. Sic tamen vt ſe potius pugnæ auidos inclamando atque arma quatiendo procul oſtentarent, quàm vt ad conſerendas ex propinquo manus decurrere auderent. Namque eos Ferdinandus deſcendere prohibebat, quum munitus caſtris egregiè ſe teneret, ne parta propè victoria in diſcrimen improuiſæ pugnæ temeritate militum adduceretur. Interim Perſiuus proximo in littore piſcatoriū nactus lembum de aduentu ſuo, & de prælio ad Ebulum proſperè facto, nuncium ad arcem tranſmittit. Monpenſerius ceterique duces his cognitis tantam vniuerſæ victoriæ occaſionem nimis celeri rerum deſperatione amiſſam, nequicquam deplorant: & Fortunam quæ puncto temporis cuncta præuerterit, inanibus querelis execrantur: inſtructoque nioparone idoneos homines remittunt, qui de induciis Perſiuum doceant, quas ſibi inopia rerum ſubactis, vltima neceſſitas expreſſerit. Sibi enim quamdiu Ferdinandus aperto in loco caſtrametaretur, nō licere quicquam hoſtile moliri, quod id eſſet expreſsè & iureiurando, & obſidibus cautum. Quòd ſi Perſiuus pulſis hoſtibus, patefactoque aditu ad arcem perrumperet, ſe tum inſtructa acie protinus erupturos: Sin loco viribuſque inferior id facere nequiret, & propterea regrederetur, ſe ad conſtitutam diem dedituros arces, & copias quas haberent, incolumes expectata æquiore rerum Fortuna, donec Carolus noua auxilia tranſmitteret, ſeruaturos. Itaque Perſiuus locorum difficultate deterritus, quum neque ad arcem neq. ad vrbis portas propter anguſtias penetrare, neque oppugnare caſtra, niſi ſumma cum clade ſuorum militum poſſet, ea quæ imminebat nocte diſcedere cōſtituit; præſertim quum eum his in locis diutius permanere commeatus inopia minimè pateretur: neque triremes Aragoniæ quæ Baiano ſinu eductæ, ex alto ea littora tormentis infeſtabant, Gallos apertis in locis tendere permitterent. De ſecunda igitur vigilia ſilenti agmine proficiſcuntur: pars eodem Pauſilipi dorſo iter facit, pars Cryptam quam Aragonii obſepſerant, diſiectis paruo labore repagulis ingreditur. Tum vero cerea funalia religione hominum ſuſpenſa in Mariæ virginis templo, quod Cryptæ adiacet, ad præbendum lumen, lixarum ac militum concurſu rapiuntur; quando id iter perpetuis tenebris incultum, ac intonantis turbæ, validoque equorum terram pulſantium repercuſſu, Gallis & Heluetiis horrendum foret: qui quum inauditam antea viam humano opere perfectam fuiſſe non crederent, veluti inferorum ingenio, magicíſque artibus perfoſſa montis viſcera mirabantur. Sequenti die Perſiuus pluribus carris cum magna vi omnis generis commeatus ad Cryptam relictis, quibus obſeſſorum inopiam ſe abunde ſubleuaturum ſperauerat, Pomelianum peruenit. Id oppidum cum omnibus rebus tum maximè conſilio infirmum Galli, quòd ab Aragoniæ factionis hominibus portæ claudebantur, nullo negotio expugnant: omneſque ad vnum, vt nec fœminis nec pueris parceretur, interficiunt: eoque immanitatis Barbara ſæuitia peruenit, vt quum abditas res quærerent, & latebras omnes ſe- *mira crudelitas* dulo ſcrutarentur, quoſdam qui in Furnos metu mortis ſe coniecerant, iniectis ignibus cōcremarint: alios in latrinis latitantes haſtis atque lapidibus demerſos fœdiſſimo mortis caſu pernecarint. Direpto atque incenſo Pomiliano Perſiuus Nolana via iter intendit, nouiſſimum Gallorum agmen carpentibus regiis equitibus: namque Ferdinandus motis extemplo caſtris abeuntes iiſdem veſtigiis fuerat inſecutus: verum adeo cunctanter et cautè, vt tergis inhærendo non procul abeſſet, & nulla dimicandi neceſſitas imponi poſſe videretur. Ad id tamen quod omnibus artibus deuitabat ſummæ rei certamen quorundā equitum petulantia penè perductus eſt. Nam quum in patentes Palmæ campos qui ad Nolam vergunt, vbi quondam Marcellus atque Annibal conflixere, eſſet peruentum, Gallorum extremum agmen vt tentaret, fortè cōſedit apud Villam regio ædificio inſignem, quam Alfonſus maior venandi ſtudio allectus, opportuna ad id genus voluptatis regione condiderat. Quibus potantibus Aragonii equites leuis armaturæ ſuperuenerunt: certatumque eſt tumultuario prælio, ſed celeriter leuis armatura à Gallis equitibus cataphractis repulſa eſt: qui vti primùm conglobati equos incitarunt, regii non modo verterunt terga, ſed præcipiti fuga in mediam peditum ſuorum aciem, quæ non procul aberat, inciderunt, totamque fœda trepidatione iniecta perturbarunt. Montano qui peditatum regebat obſiſtenti ac ordines cōſeruare conanti, aduerſa fugientis militis cuſpide crus traiicitur. Raynaldus Feramuſca atque Cerbellio leuis armaturæ præfecti, immiſti hoſtibus

denſiſſimi pulueris beneficio ſeruantur, iſque tumultus,& conſternati metu exercitus fuga ad regem momento peruenit: adeo vt rex ipſe, & Proſper Columna oppoſitis equitũ turmis effusè fugientes multum increpando, & pleriſque ora gladiis fodiendo, vix ſiſterent. Conſtat ea die tantum exercitum parua manu deleri potuiſſe,niſi ea eleuati pulueris nubes Gallis proſpectum penitus ademiſſet. Namque paucitatis ſuæ conſcii,alienæque trepidationis prorſus ignari quum ſe ab ſuis in multo ſpatio diſiunctos,& trahi in inſidias & circumueniri facilè poſſe iudicarent,retro ad ſuos plenis paſſibus redierunt. Ferdinandus quanquam pleroſque ſuorum vulneraſſet, ægrè retentis & reſtitutis ordinibus. Cerbellionem atque Raynaldum temeritatis caſtigauit; & nonnullos qui proiectis fœdè armis Neapolim vſque res perditas nunciantes perfugerant, ignominia notauit. Poſtera die Perſiuum per Sarnenſes montes euadentem, concidentemque in tergo itinera, vt ſequentium curſum retardaret,ad Sanſeuerinum oppidũ vſque perſecutus eſt. Inde Galli expugnatis in Samnio aliquot ignobilibus caſtellis in Apuliam in hyberna conceſſerunt. Ferdinandus verò aliquot dies ad Auelinum moratus multis de cauſis eos perſequi deſtitit:& quòd hyems ſuberat, & ad recipiẽdas arces exactis iam induciis Neapolim vocabatur,eò cum familiaribus equitibus eſt reuerſus. Ceterum Monpenſerius priuſquam induciæ præfixo ad certum diem exitu finirentur, arcemque dederet,contra iuſiurãdum ex arce noua cum lectiſſimis ſuorum equitum,noctu conſcenſis nauibus Salernum profugit,ipſius maximè Salernitani conſilium ſecutus: qui quum ſe nunquam alicuius Aragonii principis fidei ſalutem ſuam commiſſurum iuraſſet,Gallos omnes omnibus arcis locis concionabundus ad renouandum bellum hortabatur. Quando ſi victorum arbitrio ſe dederent non modo hoſtium fraude,qui nullum iuſiurandum nullamque pietatem colerent,fœdè perituri eſſent; ſed ceterorum quoque omnium Gallorum, qui in præſidiis toto regno eſſent diſperſi, ſalutem prodituri viderentur. Supereſſe bis victorem exercitũ; egregia vbique Andegauenſium ſtudia vigere; Caietam Tarentumque validiſſimas regni vrbes præſidiis teneri: expectari claſſes quæ in Gallia atque Liguria pararentur. Nõ eſſe cur regem inani multitudinis ſtudio in ſpem obtinendi regni ſublatum,ceterum profligatum, exutum armis, exhauſtumque pecunia Neapoli ac regno iterum expelli poſſe diffiderent. Si enim neque animos dimittant,neque arma turpiter abiiciant,cuncta ipſos, quò ſemel vires ac animi verterentur,proſperè tentaturos. At turpe non modo ſed ærumnoſum omnibus fore ſi Monpenſerius & perſonæ quã gereret,& ſupremi officii militaris,quod ab Carolo ſibi eſſet demãdatum penitus obliuiſceretur. Debere eum ſicuti præproperè inducias paciſcendo victoriam aliorum virtute partam interpellarit,inexpiabilis eius errati detrimentum fortioribus conſiliis reſarcire. Nec tum ipſi duci præclara audenti milites defuturos, qui publicum Galliæ decus reſpicerent, ipſamque omnium ſalutem ac libertatem obnixè tuerentur. Se quidem qui id conſilii præberet omnes Lucaniæ opes permultis & recentis & veteris belli caſibus Gallico nomini obligatas confeſtim additurum:& ad extremum conſtanter in fide perſiſtendo ſi Dii tantis ac vtique prudenter initis ſuſceptiſque conſiliis infeſti forent, Carolo Regi vel acerbiſſima morte ſatisfacturum. Erat enim Salernitanus Aragoniis omnibus maximè infenſus: nec vllum omnino gratiæ,aut veniæ locum vllo vnquam tempore apud eos ſibi futurum arbitrabatur, propter inſignes iniurias quibus ſeniorem Ferdinandum affecerat,quum & antea deprauatis concitatiſque omnibus ferè totius regni proceribus, aduerſus eum coniuraſſet: ac tum demum quum in Gallia exularet Alfonſo regi tantum bellum vndique concitaſſet. Monpenſerio Salernitanoque in Lucaniam ad inſtaurandũ bellum profectis, ceteri duces Galli arces dediderunt: obſidibuſque receptis cum reliquis copiis Caietam nauigarunt. Nec multo poſt Alfonſus febre ſæua correptus quam ex atris humoribus conceperat, Meſſanæ interiit,tanta quum moreretur cœleſtis vitæ cura,adeoque inſigni in Deum pietate,vt qui regia licentia per omnem ætatem cunctis voluptatibus effusè ſeruierat,deſpectis humanis rebus, longè omnium ſanctiſsimè ex hac luce migraſſe diceretur, quanquam poſt Ferdinandi filii reditum,arceſque receptas,rurſus eum repetendi regni cupido inuaſerit, quum animus haud ſatis conſtantibus decretis ad priuatam vitam fortiter ferendam confirmatus,ſeſe in his arridentis Fortunæ ſucceſsibus erexiſſet. Obtulerat enim Ferdinando præter

do præter

do præter veteris gazæ reliquias, induſtriam ſuam, ſi ea ad conficiendum bellnm vſui futura videretur. Ceterum ſe ab omni humanarum rerum cura penitus abdicatum, arce Capuana contentum fore, quæ amœniſsimum regalis Podii ſeceſſum extremo in vrbis angulo ab ſe conditum deſpectaret; atque ibi vitæ reliquum procul à conſpectu multitudinis tranquilla in pace finiturum. Sed Ferdinandus vti regum ferè omnium mos eſt, qui regnandi cauſa, neque pietate neque verecundia permouentur, quum eadem imperii libidine teneretur, inſanientis Patris deſiderium celeriter eluſit, deprecando ne initia infirmæ adhuc victoriæ, intempeſtiuo aduentu ſuo perturbaret & euerteret; Quòd erga eum alieno eſſent animo non modo ipſi Andegauenſes, ſed omnes propè Aragonii; qui veteris eius imperii memoriam reformidarent: & ſtudia in Gallos, ſi tum aduenirent, ſubita animorum conſternatione conuerſuri viderentur. Ob id Alfonſus ſuo pudore planè caſtigatus, omnem recuperandæ regiæ dignitatis ſpem penitus abrupit: contulitque ſe in contubernium ſacerdotum, vbi ſacris intentus literis religioſiſsimi officium vſque ad vitæ exitum pleniſsimè vel ſimulauit vel impleuit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER QVARTVS.

INTEREA Carolus qui iam ſuperatis Alpibus in Galliam vlteriorem peruenerat, poſtquã de Perſiui victoria certius cognouit, eos qui bis collatis ſignis adeo feliciter dimicaſſent, auxiliis terra marique tranſmiſsis iuuare conſtituit. Itaque in maximam ſpem belli proſperè conficiendi haud dubiè erectus, naues onerarias inſignis magnitudinis parari atque exornari Maſsiliæ iubet: mittunturque Genuam ad alias pecunia conducendas Orpheus præfectus nauiũ Gallicarum, & Primodeius quæſtor: qui tametſi ab his rebus adminiſtrandis per Ludouicum Sfortiam haud obſcuris artibus retardabantur; claſſem tamen coactis vndique nauibus celeriter compararunt: copiiſque impoſitis, nautas Caietam curſum dirigere iuſſerunt. In ea claſſe Buſechus & Anzoltus erant, cum aliquot delectis Germanorum Heluetiorumque cohortibus: præterea circiter mille Vaſcones ſagittarii, & non nulli equites Galli illuſtres cum Aloiſio Arſio duce impigro: itemque ex Neapolitanis Andegauenſis factionis Aloiſius Geſualdius Compſanus princeps, & Traianus Papacauda magni vir conſilii, gnaruſque militiæ, qui Carolum ſecuti pace demum apud Vercellas conſtituta, eum proceresque omnes ad tranſmittenda auxilia continuis cohortationibus accenderant. Interim Ferdinandus à Ludouico Sfortia de aduentu claſsis certior fiebat: nam qui ex fœdere, quin portus, claſſes, cunctaque regiis procuratoribus paterent, prohibere non poterat, aſsiduè monebat Aragonios vt quanta maximè poſſent cura ac celeritate claſſem augerent ac educerent. Quando interclusis maritimis auxiliis nõ multo poſt veluti deſperata victoria & Monpenſerio & ceteris Gallis omnibus regno eſſet cedendum. Quod ſi eam hoſtium claſſem Caietam libero mari incolumem deferri paterentur, ipſos victoriam quæ iam certa explorataque eſſet, non in dubium modo, ſed in funeſtum rerum omnium diſcrimen eſſe deuocaturos. Verum ea fuit ſupra ceteras rerum difficultates in educenda atq. expedienda claſſe Aragoniis incuria, vt Gallicæ naues quæ auerti vel opprimi facilè poterant, prius Caietanum in portum ex alto ſe intulerint, quàm Triuentius ex Pontia inſula, vbi ſtationem habuerat, eas adipiſci potuerit: vna tamen, magnitudine inſigni, nomine Magdalena milite commeatuque

onuſta quæ ceterarum curſum æquare non potuit intercepta eſt. Per eos quoque dies cōductus Gallico ſtipendio Virginius Vrſinus: & cum eo plerique viri illuſtres ex eadem familia, qui eius tanquam factionis militiæque principis nomen atque authoritatem ſequebantur. Is enim quum captiuus in Galliam à Carolo duceretur, ea fortè die qua ad Tarrum eſt dimicatum æger pedibus ad Foronouum in Apennino ſubſtiterat, incertū data fide, an cuſtodum incuria, regis ſcilicet Gallorumque omnium animis atque oculis in eius imminentis pugnæ diſcrimen intentis. Exinde nonnihil in Gallia Ciſalpina moratus eſt, vt belli inclinationem potius quàm exitum expectaret: explorataque principum erga ſe voluntate, nouæ fortunæ conſilia ſequeretur. Tranſiuit nō multo poſt in agrum Romanum, & veteres milites coëgit pecunia Petri Medicis maximè adiutus: quem ſe vti primum exercitus ſub ſignis foret, Florentiam reducturum pollicebatur. Inde profectus in Vmbriam Valdum Nucerini agri oppidum in gratiā Baleonum Peruſiæ principum, qui id armis repetebant, oppugnauit, ſed fœdo admodum exitu: nam defendentibus non modo mœnia Fulginatium cohortibus, verum etiam audacter erumpentibus, aliquot milites & ferreum ingens tormentum amiſit: Filiique eius Carolus atque Iordanes itemque Liuianus conuulnerati fuere. Nec irrito incœpto abſcedentem, ac ſigna in Aethruriam vertentem, Baleonii ſecuti ſunt, vti ſe facturos promiſerant: Quando eum qui in oppugnatione oppidi plures dies fruſtra hæſiſſet, tantæ molis bellum parum proſperè tentaturum apparebat. Virginius Vmbria digreſſus ſuperato Clani amne ad Rapolanas aquas in finibus Cluſinorum conſedit; magnumque Florentinis amittendæ libertatis timorem præbuit: plerique enim ſuſpenſa metu ciuitate occultas coniurationes à veteribus Mediceorum amicis, clientibuſque initas eſſe ſuſpectabāt; verebanturque ne eæque copiæ, quæ tum exiguæ erant, occulto Ludouici Venetorumque conſilio, maximi exercitus initium fierent; Quando illi iam ex profeſſo, & tueri Piſanos vellent, & Gallorum ſocios pro hoſtibus habere, belloque perſequi decreuiſſent. Quibus de cauſis Florentini ne aliqua vis inteſtinæ fraudis erumperet, ſuſpectos ciues in proxima oppida præſcriptis finibus ablegarunt, aduētantique Virginio Herculem Bentiuolum, & Rannucium Martianum apud Cortonam oppoſuerunt; quos ex agro Piſano cum expeditis copiis euocarant. Ob id Virginius per ninoſa loca copias circumducens ad alendum militem aliquot ignobiles villas expugnauit: quum nec ſibi ſatis virium eſſet, vti vim magno conatu moliretur aperteque perrumperet, neque Petro Medici conſilia procederent, qui amicorum erga ſe ſtudia opinione debiliora fuerat expertus. Interim Camillus Vitellius cum Gimello Gallo equite è Gallia miſſus, ad Virginium cum mandatis Regiis peruenit: attulitque in ſtipēdium duodecim milia aureorum nummûm: congreſſuſque cum Virginio & filiis, præfectiſque eius magnis pollicitationibus nutantem perpulit vt Gallorum partes ſequeretur. Veneti namque & Ludouicus Sfortia itemque Alexander Pontifex per idoneos homines Virginium Ferdinando conciliare conati fuerant: ac tum maximè hominem obteſtabantur ne contra totius Italiæ conſenſum atque indicium publicis hoſtibus adhærere vellet. Fore etenim vt à Ferdinando, qui iam honeſtiſſimas obtuliſſet conditiones, in antiquam amiſſorum oppidorum poſſeſſionem, priſtinamque militiæ dignitatem reſtitueretur, ſi vti erat humaniter inuitatus, vetera erga Aragonios beneficia nouis virtutis ac fidei meritis cumularet. Enimuero Ferdinandus Tallacotiū in Marſis, & alia oppida Virginii ditionis, Fabritio Columnæ attribuerat, quæ ab eo ſub Caroli aduentum fuerant capta. Ipſeque Fabritius Magiſter equitum erat creatus; quem honorem militiæ longè amplisſimum ſub Ferdinando Seniore, Alfonſoque Virginius antea geſſerat. Ea vna re animus eius nequaquam ſuperiorem vel parem dignitate ferre ſolitus vehementer offendebatur. Porrò ſi in partes Gallorum trāſiret ducis quidem nomen penes Monpenſerium fore; ceterum in caſtris Gallos ſibi vni obtemperaturos exiſtimabat; quod neminem eſſe, qui ſe melius Aragoniæ militiæ rationes regni, opum, locorumque omnium noticiam teneret, arbitraretur: neque vtile ſibi vel decorum putabat, ſi Ferdinando ſeſe vireſque adderet, apud quem aduerſæ factionis principes Proſper atque Fabritius veteres ipſius hoſtes, primum honoris & gratiæ locum occupaſſent. Liuianus tamen ſæpius eſt eum deprecatus, ne ſeſe totque clientes ſuos ac vniuerſam Vrſinam familiam in ſummum diſcri-

men

men adduceret. Quoniam aduerſus ſummas opes tantorum regum, qui Ferdinando ex fœdere fauerent, eam belli expeditionē Diis atque hominibus infeſtis, ſuſcepturus eſſe videretur. Sed Virginium vel innata elato eius animo contra æquum & bonum contumacia, vel occulta vis fati, quæ ſæpenumero prudentes ad inſaniam vertit, contactu Gallicæ pecuniæ corruptum, aliò rapiebant. Itaque Petrum Medicem quem pecuniis nuper exhauſerat, magnificis ſolatus verbis dimittit: abeuntem orat, vt neque de ſua erga ipſum voluntate, neque de Fortuna deſperare velit. Fore etenim vt Neapolitanæ victoriæ quam ipſe concepiſſet, fructum maturè ſentiret, quando ipſe non prius quàm Mediceam familiam armis Florentiam reduxiſſet, corpore vel animo eſſet conquieturus. Eo dimiſſo Carolum filium pro obſide in Galliam tranſmiſit: & per Tudertinum Sabinumque agrum Aquilam profectus eſt. Eius aduentu timore adductus Cantelmus Populi comes cū Aragonio præſidio vrbe exceſſit: Simulque Interamna in Præcutinis partes Gallorum ſecuta eſt. Monteleonem quoque oppidum à Vitellianis ex itinere captum, & cum multa cæde oppidanorum crudeliter direptum: paucisque diebus Lancianum celeberrimū Apuliæ emporium, quod antiquitus Anxanum Frentanorum fuit, magno Aragoniorum cū terrore peruenit. Erant enim ſub ſignis Virginii equites cataphracti circiter quingenti; & totidem leuis armaturæ: ſingulas alas ductabant Iordanes filius, Paulus & Franciottus Vrſini: præterea Liuianus & Antonius Comes; itemque Baleonii eximiæ virtutis iuuenes Simonettus, Carolus & Hadrianus à proceritate corporis cognomento Morgantes; Vitellii quoque Camillus & Paulus, nā Vitellocius Tiferni remanſerat vt in Galliam pro obſide proficiſceretur, quadringentos vtriuſque armaturæ equites militariter potius quàm ſplendidè inſtructos adduxerant. His quoq. Baylinus Vitrius, qui Aprutinam præfecturam obtinebat cum ala Gallorum ex itinere ſe adiunxerat: ab Gratiano autem Guerra, Ioanneque Rouoreo & Sigiſmundo Cantelmo in Marſis & Pelignis bellum impigrè gerebatur. Belcarius Caietæ proximiſque Campaniæ oppidis copias, quæ è Gallia nauibus aduenerant, ſingulari cura recreabat; armis, veſteque ac rebus reliquis omnibus adornabat. Ipſe Monpenſerius & Perſiuus, Salernitanuſque & Beſennianus copiis nouo delectu auctis ex Lucania in Hirpinos ita opportunè tranſierant, vt Ferdinandus qui Apenninum tranſgreſſus ad Fogiam vrbem in Apulia conſederat, vndique magnis hoſtium exercitibus circumuentus eſſe videretur. Quibus de cauſis in ſummas eius belli difficultates adductus, quòd extrema pecuniæ inopia premebatur, ad Venetos confugit; orando vt ſicuti totius Italiæ egregiis operibus editis conſeruatores omnium iudicio nuper extitiſſent, ita imperii Neapolitani atque ipſius Aragoniæ domus ſalutis ac dignitatis curam ſuſciperent: Se in teſtimonium egregiæ voluntatis, ad gratiā eius accepti immortalis beneficii integra fide, quum potis foret referendam, conceſſurum in eorum poteſtatem, quas vellent Apuliæ vrbes pignoris nomine, donec eæ reſtituta pecunia quam mutuam dediſſent recuperatæ forent: Futurumque eſſe, vt ſi ipſis maturè opem ferentibus Aragoniæ res ſtarent, ac eiecto externo hoſte firmarentur, ipſe Aragoniique poſteri omnes, Venetos tanquam præcipuos patronos ac tutelares dominos ſtudioſiſsimè colerent. Veneti qui tum magnis opibus florebant, ac imperii fines extra principum inuidiā proferre cupiebant, adhortantibus maximè Ludouico Alexandroque Pontifice, defendendi aduerſus Gallorum vim Ferdinandi, conſeruandique eius regni negotium ſuſceperunt, ea conditione, vt ſibi maritimæ vrbes Tranium, Monopolis, Polygnanum, Molā, Hydruntum, atque Brunduſium in Apulia traderentur: eſſentque Venetæ ditionis donec Ferdinandus impenſam eo bello pecuniam ſenatui Veneto perſoluiſſet. Nec multo poſt Mantuanus recenti rerum geſtarum gloria clarus quum neminem eo fortius Gallos debellare poſſe homines crederent: eumque præcipuè Ferdinandus flagitaret; Imperator deligitur: additurque legatus Paulus Capellius excellenti virtute patritius. Itaque circiter Idus Februarias, euocatis ad ſe Mantuam, ex hybernis delectis militibus, hiſque nauibus impoſitis, ſecundo Pado Rhauennam deuehitur: atq. inde per Vmbriam itinere facto paucis diebus Romam eſt profectus, putans Alexandrum Pontificem in ipſius gratiam, vti ille promiſerat, Sigiſmundum fratrem, purpurei galeri dignitate protinus ornaturum, quod in ea periculoſi admodum belli difficultate, & à Senatu Veneto, & à Lu-

douico Sfortia, magnopere in eius honoris petitione fuerat commendatus. Verum quum ab Alexandro, qui iam aliquot neque animi virtute neque natalibus inſignes, Sigiſmundo præterito in eum ordinem legerat, falſis pollicitationibus impleretur, auerſatus hominis ingenium Roma exceſſit; tranſgreſſuſque ſancti Germani ſaltus anguſtias, & Venafro ex itinere recepto, Capuam, atque inde Beneuentum exercitu incolumi peruenit, vbi tum erat Federicus regis patruus, qui vrbem pontificiæ ditionis aduerſus Gallos ex omnibus Samnii oppidis imminentes, præſidio impoſito tuebatur. Eius aduentus labantem Aragoniarum rerum fortunam mirificè ſubleuauit: adduxerat enim vtriuſque armaturæ equites eximiè ornatos circiter mille & quingentos; in queis erant ſeptingenti partim Græci, partim Epirotæ, duce Contareno. Sed in iis minores præfecti plures erant probatæ virtutis: & ante alios Dominicus Boſigia, & Mercurius, viri in eo genere militiæ omnium poſtea eius nationis longè clariſſimi. Mille quoque veterani pedites, quibus ob ſpectatam virtutem pace ac bello ſtipendia ſoluebantur, Craſſo duce ſecundum Adriatici oram nauibus in Apuliam delati ad eum peruenerant. Dum Mantuanus è Latino agro in Campaniam trãſiret, Galli de eius aduentu multorum literis certiores facti, diuerſa gerendi belli conſilia inibant. Virginius ad eum intercludendũ ex Apulia in Campaniam proficiſci oportere cenſebat, coniunctiſque viribus cum his, qui mari adueniſſent ducibus, & tormentis ex arce claſſeque detractis, dum Ferdinandus in Samnio moraretur, ad oppugnandam Neapolim properè contendẽdum eſſe diſſerebat. Quod conſilium quum ab ipſo Belcario, tum à ceteris qui Caietæ erant, maximè probabatur. Monpenſerius vero atque Perſiuus præſentis potius commodi quàm vniuerſi belli exitus rationem ſecuti, ex Hirpinis perſcribebant, non videri ſibi cur alibi potius quàm in Apulia bellum geri deberet. Imminere adulti Veris tempus quo portorium pecoris, iis qui in Apulia viribus pollerent, exigendum foret, vti ex mutuata pactione cum hoſtibus conueniſſent. Ex eo vectigali ſupra centum milia aureorum nummûm pendi: Propterea nihil ſtultius fore quàm ſi ipſorum beneficio Ferdinandus pecuniarum inops, tanto opimi portorii emolumento ditaretur. Quòd ſi in Apulia vndique Gallorum arma coirent, milites qui iam debita ſibi ſtipendia flagitare cœpiſſent in tam propinqua ſpe noui prouentus non modo conquieturos eſſe; ſed in ea alacritate omnem penitus exiſtimationem, quæ vana potius regii nominis imagine quàm veris viribus cõſtaret, hoſtium copiis erepturos. Proinde ſibi videri magno vſui fore ſi Vitellii fratres cũ alis ſuis ad Caietana præſidia ex itinere excipienda mitterentur, vt ad ſe per Hirpinos iter facturis tutiſſimus aduerſus hoſtium inſidias tranſitus præberetur. Virginius qui nec abſentes docere poterat, monſtrando qualis occaſio ad ſummæ victoriæ profectum eo in Apuliam tranſitu penitus amitteretur, & Gallos homines ab eo conſilio literis dimoueri non facilè poſſe intelligebat, vtinam inquit Fortuna, quæ recta monẽtes ſæpius eludit, opinionem meã fallat; Ducemque noſtrum præpoſteris vtentem cõſiliis ſecunda ac fauens omnino ſubſequatur. Nec multo poſt Vitellii trans Apenninum in Campaniam mittuntur, vt pedeſtribus copiis ac tormentis præſidio eſſent. Quibus exceptis iunctiſque in vnum copiis, ad Monpenſerium contenderunt. Cognitis hoſtium conſiliis Ferdinandus è Samnio ſicuti diximus in Apuliam tranſgreſſus Fogiæ, quæ vrbs ex Harporum ruinis creuit, conſederat, vrbeſque mediterraneas, opportunaque oppida præſidiis munierat; quum ora maritima fermè omnis Venetæ claſsis præſidio Aragonia in fide teneretur. Ex aduerſo Virginius ad ſancti Seueri oppidũ agri Sipontini caſtra promouerat, omniumq. vtriuſq. partis animi in eam curam erant intenti, vt coactis ac oſtentatis viribus aduerſarios ad pugnam prouocarent, ac patentibus vagando campis, hoſti detrectanti certamen, amiſſæ poſſeſſionis Apuliæ confeſsionem exprimerent. Quoniam qui eam rem obtinuiſſent ex præſcripta pactione exigendi vectigalis iura habituri viderentur. Inclinauerat enim iam ſe annus ex ſæua hyeme: ac vernum tempus appetebat, vt armenta quæ niuoſis Præcutinorum Pelignorumque montibus deducta in herbidis apricis Apuliæ campis hyemem abſumpſerant, à paſtoribus reducerentur; qui non procul à Gargano monte quum tranſibant, portorium regiis publicanis perſoluere conſueuerant. Per eos dies quũ Ferdinandus ad tentandas Virginii vires leuem armaturam, qua maximè valebat, ſæpius

emitteret,

emitteret, Franciſcus Ruſticus Romanus ſagittariorum equitum præfectus, & Theodorus Bocalus Græcorum dux non procul à ſancti Seueri oppido cum Virginii equitatu proſperè conflixerunt: occiſoque Antiquario inſigni architecto, & Morgante conſauciato, pluribuſque aliis interfectis & captis, ceteros perterritos intra oppidi portam compulerunt. Quo succeſſu rex inuitatus ſequenti die omnes copias in conſpectum oppidi inſtructis ordinibus adduxit, vt prius quàm Monpẽſerius Vitelliique cũ Germanis in Apuliam deſcenderẽt, cum Virginio manus conſereret, ſi temeritate hoſtium aut caſu aliquo, pugnandi facultas præberetur. Quòd ſi Virginius ad pugnam elici non poſſet, campos circumeundo adeptæ poſſeſsionis portorii nomen apud paſtores adſequeretur. Sed quũ Virginius cauto innixus conſilio munitis locis ac vinetis, quæ oppido iungebantur, ſe cõtineret, Ferdinandus alterum propoſitum tenuit: circumuectuſque oppidum alas in põpæ morem explicando, ac ignauiam hoſtibus exprobrando, ita vt ex propinquo militum voces exaudirẽtur, Fogiam victori ſimilis eſt reuerſus. Triduo pòſt Monpenſerius apud Caſalem arborem, quod eſt oppidum Hirpinorum in radicibus Apennini poſitum, cum pedeſtribus copiis, quæ ab Caieta ad ſe peruenerant, caſtra cõiunxit, depoſitiſq. ibi maioribus tormentis, quoniam ad exigendum pecoris vectigal celeritate potius quàm vera vi opus eſſe putabat, expedito cum exercitu in Apuliam deſcendit. Ei quoque ab ſancto Seuero obuiam progreſſi Virginius, Baylinuſq. Vitrius apud Syluam planã Troiani agri cum omni equitatu coniunguntur. Fit magna gratulatio tantis in vnum coactis auxiliis, Buſecus Germanus & Anzoltus Heluetius, cohortes ſuas producunt: explicatiſque vexillis ac inſtructis ordinibus, eas oſtentant: ingreſsique in ſermonem de Tarrenſi pugna contemptim de Italis, de ſe verò ac Gallis magnificè proloquuntur: omnibuſque de obtinenda non modo pecunia ex ipſa poſſeſsione vectigalis, ſed de ſummæ rei victoria ſpes confirmatur. Erant enim in caſtris cataphracti mille & centum, leuis autem armaturæ equites circiter mille & quadringenti, peditum Germanorum ac Heluetiorum ſex milia, Brutiorum & Lucanorum quos Beſennianus & Salernitanus adduxerant adiunctis Vaſconibus, cohortes decem: quibúscum minimè congreſſurus eſſe videbatur Ferdinandus, prius quàm Mantuanus cum auxiliis ſuperueniret, quum & numero, & virtute militum inferior haberetur. Erat eius exercitus trifariam diuiſus: Fabritius Columna Troiæ præſidio erat impoſitus. Proſper Columna Luceriam tuebatur; ipſe vt diximus Fogiæ caſtra habebat. Gallis propter Luceriam ac Troiam iter erat contendentibus Manfredoniam, quæ Sipontus olim fuit, vt publicanos locumque exigendi portorii præoccuparent. Iis in itinere obuii fiunt ſeptingenti Germani pedites duce Hederlino, qui Troia egreſsi, vt ſe cum ceteris Germanis Proſperoque coniungerent Luceriam petebant. Eos Fabritius monendo deterrendoque ne ſe in tanta hoſtium propinquitate adapertis præſertim locis ſine equitatu committerent, multũ fuerat obteſtatus. Sed Hederlinus ſuorum virtuti confiſus omne periculum ſtolida temeritate contempſerat. Itaque patentibus in campis à Vitellianis, qui antecurſores erant, circumueniuntur: Germani diſciplinæ memores pectora obuertunt ac in orbem depugnãt, cominuſq. prælongis haſtis, eminus vero ſclopettis rem gerunt. Contrà Vitelliani quum ordines fruſtra incurrendo perrumpere conati eſſent, multiq. equi pilarum procella ſauciarentur, baliſtis ac ſclopettis vti cœperunt, ſic vt quaternæ turmæ ſibi ipſis in gyrum ſuccedentes, orbem incedentium hoſtium ſagittando perpetuo ordine circuirent, multique paſsim quum nulla ſagitta confertis fruſtra incideret, configerentur. In tanta prælii iniquitate Germani pertinacia ac rabie quadam incitati, quòd neque alicunde ſubſidium expectabant, neque ſe in tanto emenſi itineris ſpatio, ſi conſeruatis ordinibus ſe reciperent, ſagittarum vim tolerare poſſe iudicabant, aperto orbe circiter ducentos emiſerunt, factoq. impetu in equites eos pluribus interfectis diſiecerunt. Periere eo concurſu Cemperuſius nobilis Gallus Aletii in Salentinis regulus, item Petrus Poctius turmæ ſagittariorum præfectus, & Buſus inſignis eques veteranus. Sed quum Germanis nullus diſciplinæ ac virtuti locus relinqueretur abſumpto præſertim omni puluere ſulphureo, quòd & repugnantes extra ordinẽ multitudine equitum opprimebantur, & denſato agmine incedentes à circumfuſis ſagittariis delebãtur, deſperata ſalute ad Chilonem amnem peruenerunt. Ibi quòd ſolutis ordinibus

propter impeditas ripas deſcendere erat neceſſe, Hederlinus quem multis miſerabiliter confixum ſagittis exanimem equoque impoſitum ſumma pietate deferebant, à ſuis deſeritur: ceteri incredibili pervicacia repugnando ad vnum omnes interficiuntur. Eius celebris facti laus penes Camillum Vitelliũ fuit; cui quum equus fuiſſet interfectus, & pharetras equitum exinanitas eſſe animaduertiſſet, cataphractos deſcendere ex equis iuſsit: & cum iis pedes in fluminis alueum, vbi ſuprema Germanorum obſtinatione pugnabatur, ſingulari promptitudine ſe coniecit. Ea die ſclopettarios equites quos Camillus ſuopte militari ingenio nuper inſtituerat, tum primum in aciem & felici quidē periculo productos fuiſſe conſtat. Deletis iam magna ex parte Germanis Liuianus cum ala ſubſidio Vitelliis aduolauit: aliique deinceps, ac alii duces: ipſeque demum Monpenſerius atque Virginius ſuperuenerunt. Iacebant paſsim vti incedentes ſanguis vireſque defecerant, toto eo itineris tractu ingentia corpora Germanorum: ipſeque amnis quanquam exiguas vndas traheret, obice cadauerum retentus, alueum cruentis aquis reſtagnantem tranſeuntibus oſtendebat. Eius cladis fama vno ſimul tempore Luceriam, Troiam, Fogiamque delata Aragoniorum animos magnopere perturbauit, auxitq. Gallis ducibus audaciam quam nuper cunctarum virium, opportuna coniunctione conceperant. Nec mora eo ſucceſſu alacres rectà Fogiam pergunt, vt regem inſultando ac prouocando ad certamen extraherent; Si fortè iuuentæ vigore præferuidus ad periclitandas vires potiore decoris quàm ſalutis cura duceretur. Sed Ferdinãdus ſuorum ducum monitis obtemperare ſolitus, diſpoſitis vndique tormentis, copias ita eduxit, vt à mœnibus portiſque minimè diſcederet: & Græcorum tantum leuis armatura, quæ ei erat mirifica audacter emitteretur. Namque iis fermè diebus ſupra mille egregii equites Venetorum pecunia cõducti è Macedonia Fogiam peruenerant. Horum alacri ac ſpecioſo admodum egreſſu confirmatus, defenſuſque præſidio tormentorum, quæ in mœnibus erant, aliquandiu in acie ſtetit: atque ea mora tam diu hoſtes futuræ pugnæ expectatione fruſtratus eſt, vt iam ipſum minimè prælio defugiſſe appareret, & Galli ingruentibus tenebris, magno cum incommodo caſtra ponere cogerentur. Poſtero die Galli promotis caſtris, inſtructaque & parata ad dimicandum acie Fogiæ mœnia prætervecti, ad Deiparæ virginis Coronatæ Fanum, quòd in mediis nemoribus eſt poſitum, conceſſerunt. Tuncque primum priſtini erroris ſui incommodum Monpenſerius ſenſit, quòd tormentis maioribus ad Caſalem arborem relictis, præpropera atque inani feſtinatione in Apuliam tranſcendiſſet. Nam omnium opinione cõſtabat regem turpiſsimè fugere relictis impedimentis neceſſe fuiſſe, aut eum ſi dignitatis iacturam quàm ſalutis potiorem duxiſſet, expugnata nullo negotio Fogia opprimi potuiſſe. Sed is animo erat ad victoriam adeo confirmato, vt quo Gallos magis deſpicere videretur, falconũ aucupio intentus Fogia exiret, & per eos campos ipſo propè in conſpectu hoſtium incredibili fiducia vagaretur; Ita vt quũ ſemel omnibus de eius ſalute ſollicitis errabundus in multum noctem rediiſſet, à Proſpero ſinguliſque militum ordinibus, qui armati obuiam prodierant, tantæ temeritatis libera voce reprehenderetur. Inde Galli ad armenta cogenda traducendaque Liuianum cum leui armatura præmiſere. Interim vero Mantuanus è Samnio frequẽtibus nunciis accerſitus Aſculum Apulorum profectus eſt: ibique præſidio relicto, ad Ferdinandum in ſubiectis Fogiæ campis peruenit, à quo incredibili lætitia, ſingularique totius exercitus alacritate ſuſceptus eſt. Enimuero non modo auxilia ſummæ ſpei, ſed & famam pugnaciſsimi ducis attulerat: ad cuius nomen ſæpius Galli duces excitabantur, qui ab eò belli initio Italos aliquanto conſiliis quàm manu meliores eſſe perſuaſum habebant: videbaturque is nullam occaſionem prætermiſſurus quin ex æquo manus conſereret, quum iam Gallicæ militiæ morem non modo tenere, ſed contrariis adinuentis artibus propè contemnere diceretur. Coactis in vnum ducibus qui in proximis erãt præſidiis, & de tota belli adminiſtratione aliquot initis conſiliis, ſtatuerunt prælio ſuperſedere, tueri circumiecta oppida, & iter per Apenninum in Campaniam atq. Neapolim aperire. Quoniam in Samnii vallibus pleraque oppida vexilla Gallorum erexerant. Fiebatque eorum latrociniis & locorum opportunitate, vt commeatus in Apuliam ægrè conueheretur. Poteratque ideo trahi bellum nullo metu amittẽdæ exiſtimationis, quòd vndique auxilia à Venetis, Alexandroque Pontifice

maturè

maturè conuentura nunciarentur. Mantuanus nauandæ operæ cupidus, eam prouinciam vltro ſibi deſumpſit: progreſſuſque cum Franciſco Vrſino Grauinæ regulo, regionis admodum perito & Aragoniæ domui in primis fideli, celeriter Montem viridem, Rochetam & Carbonariam in fidem recepit. Vallata quoque, oppidum in edito colle poſitum, magna vi atque ira militum expugnata, trucidatiſque ad vnum fermè omnibus oppidanis direpta, quod Vallatenſes agreſti feritate in fide Gallorum perſeuerantes primo ſtatim aduentu ad colloquium progreſſos Alexium Beccacutum, Aloiſiumque Alberum delectorum cohortis præfectum, & Craſſum Centurionem, miſſilibus vulneraſſent, Suardinoque etiam ex armigeris familiaribus nobili decoroque adoleſcenti aduerſum os lapidis ictu deformaſſent. Vallatenſium calamitate permoti populi omnes, qui Vicobiſazam, Cariſras, Guardiam, ſancti Angeli Caſtrum, Vrbemq. Cidoniam incolunt præmiſſis oratoribus ad Aragoniam fidem redierunt. Idem paulo poſt fecere Pandinenſes & Montecutani: totumque id iter vna atque ea admodum celeri expeditione patefactum eſt. Galli interea ad ſanctum Seuerum innumerabilem pecoris multitudinem coëgerūt. Verum quum pecuniā ex vectigali ſe exacturos ſperarent, Ferdinandus vniuerſum equitatum noctu Fogia emiſit; accerſitaq. leui armatura Mantuani, & tumultuario prælio pluribus ſimul locis inito, magnam pecoris partē auertit & abripuit eo euentu, vt Galli gregibus in vtriuſque partis militum prædam conuerſis, & captis diſperſiſque paſtoribus, fugatiſque demum Publicanis, omnem penitus præoccupandæ pecuniæ facultatem amiſerint. Erant quod vix dictu credibile eſt, ſupra ſexcentamilia minoris pecoris, maioris vero circiter ducentamilia. Fuit eius editi facinoris ſpectaculum valde deforme & miſerabile, quum eo tumultu innocentiſsimorū populorum opes inexpectata calamitate cōciderint. Videre enim erat milites inter ſe latronum more de præda decertare; armenta ipſa aſpectu armatorum & concurſu rapientium, metu conſternata vndique diffugere: paſtores vinctos trahi; tumultuoſoque contentionis genere cuncta permiſceri: & quod propè ridiculum erat, milites deſperatione maioris lucri oues raptim detundere, alios iugulatas excoriare, vt lana ac pellibus potirentur. Aragonii partem pecoris Troiam abegerunt, Galli vero multo maximam ad Garganum, atque inde in Aprutii fines; vt dominis, qui Andeganenſis factionis eſſent, redderetur, deduxerunt. Verum & ea pars pecoris paulo poſt ab Aragoniis eſt direpta, quum forte Gratianus & plerique alii Andegauēſes reguli, qui præſidio armentis ſatis incautè per Pelignos ferebantur, in Cantelmum Populi comitem Traianumque Sabellum incidiſſent, à quibus apud Pallenam agri Sulmonenſis tumultuaria pugna ſuperati ſunt. Monpenſerius eo depulſus conſilio, quòd neque ſibi neque hoſti vectigalis pecunia ceſſerat, ad Caſalem arborem iter intendit, vt ſumptis ſibi maioribus tormentis priſtinam belli rationem in repetenda Neapoli ſequeretur. Ex itinere Colleoneſium oppidum poſt factam deditionem, Germanorum & Gallorum crudelitate, trucidatis ferè omnibus oppidanis & fœminis ad libidinē abductis, deletum eſt. Petracallum quoque haud ignobile caſtellum, eandem ſæui impetus fortunam tulit: atque inde Caſalem arborem per Apennini valles eſt peruentum. Ferdinandus interea apud Luceriam cum Mantuano caſtra coniunxit: prouiſoque commeatu medium iter tenuit, vt hoſtium veſtigia ſequeretur: nam duo omnino erant itinera quibus Galli diuerſo conſilio aut Pelignos, aut Neapolim per Samnitium fines petituri videbantur. Sed ii ſpe potiundi Beneuenti ad læuam deflexere. Verum quum eam vrbem, & regio præſidio & recentibus Ioannis Sfortiæ Piſaurenſium reguli auxiliis firmatam nequicquam tentaſſent, retro Murconem abſceſſere. Regius vero exercitus ad Poctum caſtellum conſedit: quò etiam Ioannes Gonzaga Mantuani frater, alam equitum ſuo ære conductam regi in auxilium adduxit. Sequenti die Circellum oppidum à Gallis infeliciter eſt oppugnatum: nam Camillus Vitellius quum lenta admodum ac ſegnis pugna à Vaſconibus iniretur, & militibus ignauiam increpitans, multis ſecum ex equis deſilire iuſsis audacius muro ſucceſsiſſet, lapidis ictu colliſa vehementer galea occubuit: vir profecto corporis ac ingenii eximiis dotibus inter paucos ætatis noſtræ duces numerandus, ſi ſupremos egregiæ virtutis conatus nequaquam tunc pro externi regis amplitudine, ſed pro ſeruituræ mox Italiæ libertate deuouiſſet. Camillo proſtrato, co-

hortes occupatæ metu, & ducum imperio reuocatæ retro pedem retulere: nam tum fortè Mantuanus cum vniuerſo leuis armaturæ equitatu caſtra improuiſo adortus interceptis vndique commeatus ſubuectoribus, & ex numero vagantium militum multis captis & interfectis magnam vndique trepidationem intulerat. Quo ſpatio temporis oppidani qui ægerrimè aquabãtur, liberè egreſſi, ex ſubiecto amne proximiſque fontibus aquam ſumpſerunt, & nuncios de ſua conſtantia ad regem protinus emiſerunt. Eodem die Ferdinandus in ipſo hoſtium cõſpectu Frangetto tormenta admouit, vt Galli amittendi eius oppidi, quod Andegauenſis nominis maximè erat ſtudioſum, periculo adducti à Circelli oppugnatione diſcedere cogerentur. Erant ei oppido paulo antè præſidio impoſiti circiter quadringenti Vaſcones, qui quum murus haud multis tormentorum ictibus eſſet quaſſatus atque diſruptus, & propterea vehementer de ſua ſalute dubitarent, admiſſo ad colloquium Cerbellione, ſeſe ac oppidum præter omnium opinionem extemplo dedidere runt. Cerbellio namque vti ſupra docuimus ſub Carolo meruerat; eorumque noticia ac familiaritate adductus facilè perſuaſerat, ne ſupremos oppugnationis impetus expectarent: ne dum ſero oppidum præſidio ac mœnibus infirmiſſimum tueri aduerſus tanti exercitus vim ſtultè contenderent, ad vnum omnes pro aliena ſalute trucidarentur. Qua repentina Vaſconum deditione mox effectum eſt, vt Galli duces qui reductis à Circello tormentis Frangettanis auxilio ire maturabant, vtramq. & Circelli capiendi, & Frangetti periculo liberandi occaſionem amiſerint. Nam dum appropinquarent, non modo oppidum ab regiis occupatum ſenſerunt, verum diſcuſſa radiis ſolaribus matutina craſſiore nebula, quæ proſpectum adimebat, tecta oppidi incendio fumantia ex propinquo conſpexerunt. Quoniam Ferdinandus de hoſtium aduentu certior factus, quum prælio decertare neceſſe fore exiſtimaret, nec milites prædabundi comeſſabundique vllo militari ſigno propoſito, educi poſſent, tectis faces iniecerat. Monpenſerius contra oppidum molli in tumulo conſtitit: & quanquam vti conſilio repente depulſis ſæpe accidit, militibus eam quam modo pugnæ auidi feroceſque attulerant, animorum alacritatem, reſediſſe cerneret, pugnæ tamen ſignum multo tympanorum tubarumque concentu edidit. Intererat modica vallis inter Frangettum & caſtra, in quam primò Gallis erat deſcendendũ, mox vero haud multum lato aditu per collis dorſum in planiciem ad oppidum pertinentem, vbi regiæ copiæ conſederant, erat euadendum. Is aditus vtrinque deiectus habebat inæquales, & abruptos, nec tantum ſpatii viæ militaris in medio relinquebatur, vt exercitus expanſa acie ſubire poſſet. Verum Monpenſerius atque Virginius quo minus ad hoſtem extemplo contenderent, nulla eius loci iniquitate deterrebantur, quum Germanorum Heluetiorumque virtuti plurimum confiderent, & multis de cauſis reliquas ſpes omnes ad vnam eius prælii fortunam omnino periclitandam recidiſſe conſpicerent. Cõtra autem Perſiuus, Paulus Vrſinus, & Liuianus, inſaniæ vel vltimæ deſperationis conſilium eſſe diſſerebant, milites æſtu ac itineris labore fatigatos iniquiſſimo acceſſu recentibus hoſtibus, qui loco opere munito ſe continerent, ac oppido potirentur, obiectare: nõ defuturam mox occaſionem ex æquo confligendi, niſi tum Germanorum ac Heluetiorũ alacritate penitus abuterẽtur, qui campeſtribus in locis, ſi ſigna cõferrent, hoſtilem aciem cæſis nuper ad Luceriam fortiſſimis Germanorum cohortibus vehementer attenuatam nullo negotio proſtraturi viderentur. Tum vero Ferdinandus & Mantuanus vultu quidem alacres, ſed intimis ſenſibus maximè ſuſpenſi, milites ad ſigna vocare, acies idoneis locis inſtruere, non modo duces atque præfectos obſecrare ac obteſtari: verum ſingulos quoque milites nominatim appellando cohortari, vt pro ſalute omnium, pro libertate dignitateque Italiæ, pro præmiis quæ ſingulis ex ampliſſimi regni opibus promiſſa eſſent, forti animo conſiſtere, & ſtrenuè manus conſerere vellent. Sed ea erat inſita Aragoniorum animis de externo hoſte virtutis & crudelitatis opinio, vt plerique præda onuſti, ardentibus ac ſeminſtis in tectis ſe conderent, aut turpi fuga dilaberentur: neceſſeque eſſet regem ipſum ſua manu alios laqueo ſuſpendere, alios intentato gladio vulnerare ac interficere. Interim Proſper atque Fabritius qui antea in poſtremo agmine curarant, è vetere diſciplina, foſſam in fronte eius planiciei tranſuerſam tumultuario opere perduxerunt: quæ tametſi latitudine erat mediocris, nec moratura hoſtium impetum videbatur,

ob id

ob id tamē magno vſui fuit, quòd terrenum in aduerſum foſſæ labrum de more eiectum, ſpeculantibus Gallis, amplioris munitionis ſpeciem procul oſtendebat. Iam lenis Gallorum armatura, & ex aduerſo Græcorum turmæ pugnam clamoribus cientes in ſubiectā vallem deuolarant: ipſeque Virginius quanquam ætate ac obeſo corpore valde grauis, vndique tamen armis protectus ac paludatus, ad cohortandos milites proceſſerat, quum Heluetii merita ſtipendia & donatiuum certaturis dari ſolitum depoſcere cœperunt: qua inopinata ac plane flagitioſa cunctatione, paratorum ad pugnam ducum & militum impetus eſt retardatus. Iis porrò creuere animi, qui dudum aduerſus ſummos duces ineundæ pugnæ conſilium improbarant. Itaque quum ſemel auarè & turpiter conſternatæ legionis animi vel multis pecuniæ pollicitationibus ægrè pacarentur, ingentis victoriæ occaſio à Gallis amiſſa videri potuit. Ferunt Heluetios per ſe ſpecie amplioris hoſtium munitionis deterritos, etiam Perſiui obliquis artibus, apud quos ille authoritate plurimum valebat, ad detrectandum certamen fuiſſe inductos: Quòd ille ſupra verum decus ad Seminariam atque Ebulum inſigni virtute partum nouam ac inanem gloriam ex Monpenſerii æmuli ſui infelicitate turpiter quæſiuiſſe diceretur. Virginius nequicquam Heluetiorum, qui adeo impudenter ſummi imperii iuſſa contemnerent, ingenia deteſtatus, quum è manibus eripi ſibi victoriam quereretur, vti verus vates calamitoſi exitus, fatales lachrymas tenere non potuit. Sequenti die Galli victis ſimiles Murconem atque inde Andrettam ſigna verterunt, vt in fines Hyrpinorum & Lucanorum proficiſcerētur: Ibique amicarum ciuitatum ſtudiis & fertiliſſimæ regionis copiis freti, reliquum æſtatis extraherēt, donec ampliora præſidia pararentur. Andegauenſes autem reguli Beſennianus, Salernitanus & Compſanus, ſiue deſperatis rebus, ſiue vt ipſi dicebant ad accerſendum è Brutiis Obegniuum, nouoſque exercitus comparandos in ſuæ ditionis regiones diſceſſerunt. Abeuntibus Gallis Fabritius Columna vti erat alacri pugnacique ingenio, Inſiſtamus inquit abeuntium tergis more militiæ maximè tuto decoroque, vt qui vltro abeunt, vi pelli fugarique videantur. Nec mora rege Mantuanoque approbantibus, tanta vis equitū nouiſſimum agmen perſecuta eſt, vt, quum Gallicus equitatus vndique inſultantes ac vrgentes ægerrimè ſuſtineret, Heluetii & Germani ſclopettarii à media acie reducti, in terga agmen claudere ac laceſſentes ſummouere cogerentur. Ferdinandus interea æquioribus locis exercitum ita ductabat vt nec à veſtigiis, nec à conſpectu hoſtium abſcederet: præmiſſaque leui armatura eos ex omnibus partibus ſectaretur: ſæpeque fiebat, vti ex eodem flumine aquarentur, leuibuſque continuè commiſſis certaminibus, Galli cataphracti galeati intentique in pugnam in ſummis Solis feruoribus magno cum incommodo diſtinerentur. Tertio die Ferdinandus in conſpectu hoſtium Geſualdium Compſani reguli oppidum expugnauit, arcemque recepit, quum fortè miraculo quodam vni è cuſtodibus è ſumma arce Gallicum vexillum vibranti falconis pila brachium cum vexillo fuiſſet abreptum. Eodem die Galli haud multum ab tergo laceſſiti Atellam Hyrpinorum oppidum conceſſerunt: primoque aduentu oppidi arce, quam Gurellus Caracciolus auaritia infamis, vt præſidii ſtipendium interuerteret cuſtodiendam acceperat, abſque vllo certamine potiti ſunt. Eos Ferdinandus Andreta, Paternoque ex itinere receptis biduo poſt cum toto exercitu atque apparatu tormentorum eſt conſecutus. Gallis in Atellam compulſis varia ab ducibus ad gerendū bellum conſilia agitabantur. Virginius eius tum belli euentus ſæpius diuina mente præſentire ſolitus niſi maturè inde mouerent caſtra, Atellam ipſis quæ Capua quondam Pœnis extitiſſet, haud dubie futuram teſtabantur. Quando ea vini rerumque omnium copia qua adeo licenter ac auidè milites veſcerentur, omnem corporum ac animorum vigorem prius extinctura videretur, quàm è Gallia terra aut mari auxilia ſuperuenirent. Ex aduerſo regem hoſtem, qui mox tota mole exercitus vndique oppidum eſſet circumſeſſurus, Hiſpanos & Conſaluum magnum ducem è Brutiis nouaque ab Pontifice auxilia propediem expectare, nec obſidionem tolerantibus in tam longinqua ſpe auxiliorum, commeatum exigui oppidi quanquam multus eſſe videretur diu ſuffecturum, milites enim, externoq. præſertim qui ex alieno penu large prodigéque conuiuarentur, ſero vel præſcripta demum victus ratione, futuram penuriam præcauere conſueuiſſe: nec vllum ab iis qui mercenarii eſſent ac inter ſe moribus lin-

guaque differrent, erga duces in perferendis obſidionis incommodis, obſequium ſperari, quum modo in acie ad claſſici ſignum adeo inſolenter atque obſtinatè dicto audientes eſſe noluerint Venuſiam vnis caſtris contendi poſſe; vbi ad trahendum bellum commeatum affatim & pulueris ſulphurei pilarumque & tormentorum apparatum eſſent inuenturi. In tergo quoque eſſe pleraque oppida arte ac natura locorum permunita, eximiæ tum fidei tum fertilitatis Andegauenſium regulorum: ac patére expeditum iter cómeantibus in Lucanos & Brutios: nec diu moraturos regulos quin coactis & iunctis cum Obegnino validis copiis ad ſe reuerterentur. Si id conſilii extemplo caperent, integra adhuc ſpe, nec iniqua fortuna geſturos bellum: at ſi cunctarentur, & ſententiis diſſiderét, ipſos non multo poſt ſeſe ac legiones regi cum ex merito implacabili atque acerbiſſimo hoſti, tum ex natura familiæ crudeli ac ſæuo ſub iugum mittendas: & quod Dii auerterét, ſub fide mactandas præbituros. At Monpenſerius probare quidem conſilium prouidentiæ militaris plenum: ſed militem ſtipendia merita flagitantem, cóſternatum adhuc, alienatumque ab ducibus circumducere, quotidianiſque minutis prœliis obiectare multo periculoſius videri: Germanos robur eſſe totius exercitus; gentem ex leuibus ſæpe offenſionibus turbida conſilia agitare ſolitam: æquiore eos animo ſtipendiorum dilationem perlaturos, ſi in oppido omni cibariorum genere affluenti gratuitò alerentur. Quòd ſi in itinere ab innumerabili hoſtium equitatu aliquo adficerentur incommodo, & in congreſſibus cum conſanguineis ſuis, qui apud regem militarent colloquerentur, facilè futurum eſſe vti belli tedio & regiis pollicitationibus repentina defectione ad hoſtem tranſirent: quarum rerum occaſio munito oppido ſe tenentibus omnino tolleretur. Neque ſe dubitare quin prius quàm omnem abſumerent commeatum, certi nuncii de aduentu claſſis atque auxiliorum in caſtra perferrentur. Alienum namque eſſe à iudicio fortiſſimorum virorum, ſi putarent Carolum regem cunctoſque Galliæ principes, omnem penitus rerum humanarum memoriam amiſiſſe: adeo vt ſubita mentis commotione, vel inaudita ſegnitie atque ſecordia oppreſſos, ciuium, fratrum, conſanguineorum, amicorum commilitonumque ſuorum ſalutem neglectam ac perditam velint. An non audiſtis inquit quanto ardore, quantoque apparatu Galli duces ab Narbona Hiſpaniæ fines irruperint, Salſularumq. munitiſſimo in Pyrenæis propugnaculo vi capto, Catelanorum nobilitate trucidata, quantum bellum hoſtium noſtrorũ fœderatis intulerint? Maiore profectò cura incolumitatem noſtram reſpicient, qui vt in Italia hoſtibus Aragoniis Hiſpanorum auxilia detraherent, finitimam nationem animis viribuſque potentem vltro armis laceſſere minimè dubitarunt. Virginius poſtquam ex Gallorum omnium ſententia Atellæ commorãdum eſſe vidit, vt ipſe cum Italico equitatu in Brutios mitteretur ſuadere conatus eſt, quod ii qui Atellæ remanerent ipſius diſceſſu ampliore copia commeatus potituri eſſent. Andegauenſes quoque inquit reguli me cohortante & bellum iuſtis viribus adminiſtrante alacrius copias cogent, atque euocato ex vltimis Brutiorum finibus Obegnino ad Atellam obſidione liberandam maiore ſtudio reuertentur. Sed Galli communi ſorte fortunam, quæcunque ab Diis pararetur ſubeundam eſſe ſucclamarunt. Quoniã ſuſpicioſi homines Virginium durioribus, quæ imminerent belli difficultatibus ſeſe ac ſuos explicare potius cupere, quàm ſalubri conſilio futuris malis remedia parare exiſtimabant. Interim Ferdinandus iuxta oppidum Callitras editum montem, qui à ſeptentrione Atellam & ſubiectos deſpectat campos, munitis caſtris occupauit. Atella quidem in æqua planicie poſita eſt: Sed quum mille fermè paſſus ab oppido receſſeris, perpetui montes in altitudinem ſex ſtadiorum molliter aſſurgunt, non omnino ardui, verum agricolarum induſtria impediti atque difficiles, quũ paſſim in ipſo aſcenſu æquiora loca per gradus aratris proſcindantur: cetera veró quum frequentibus vineis tum frugiferis arboribus pulcherrimo artis atque naturæ ordine ita veſtiantur, vt ab tribus fermè lateribus, oppidum in orbem cingant, & in medium relicto camporum ſpatio, ingentis theatri ſpeciem ſpectantium oculis repræſentent. A læua vrbs Melficta conſpicitur: à dextra vbi Compſana eſt via denſiſſimæ occurrunt ſyluæ: ab occaſu æſtiuo, amnis decurrit paruus qui mediam planiciem irrigat, latoque circuitu Atellam præterlapſus, coarctatuſque anguſtiore alueo frumentarias agit molas; atque inde effuſus in Aufidum amnem euoluitur.

tur. Ab ortu Ripa candida oppidum Venuſinæ viæ impoſitum eſt, qua ex parte liberè Galli frumentari pabularique poterant, quòd Ripa candida eorum præſidio tenebatur, omneſque finitimi populi Andegauenſium rebus maximè ſtudebant: ab aliis vero partibus propter leuis armaturæ equitum multitudinem, niſi magnis cum præſidiis ſummoque periculo exire ac longius euagari non licebat. Græci enim inſidioſi expeditique homines è ſummis collibus ſeſe ſenſim demittebant, & quo minus ab hoſte conſpicerentur, equos loris pertrahebant, arboribuſque & vinetis condebantur; quum vero Galli pabulatores oppido exibant, improuiſi ex omnibus locis euolabant: atque omni re ſuperiores, cum Gallis diſperſis atque perterritis in ea planicie prælıabantur: eoque audaciæ ſucceſſu quotidiani certaminis erant euecti, vt non modo Gallorum equitum arcus, Italorumque baliſtas contemnerent, ſed cataphractorum integras turmas oblongis ac inflexis protecti clypeis adoriri, & cominus equos admittere auderent. Fiebat enim equorũ pernicitate equitandique peritia, vt ſæpe Galli cataphracti quum inſolentius appropinquantes reprimere, magna vi contenderent, ab inermibus circumuenti celeriter opprimerentur: Tormenta quoq. maiora editioribus locis opportunè collocata, & ad conſpectum exeuntium agminum emiſſa nihil tutum in ea planicie relinquebant. Dum hæc initio obſidionis fiunt Conſaluus cum centũ cataphractis, quingentis vero Hiſpanis ſcutatis equitibus, & duobus milibus Hiſpanorum peditum in caſtra peruenit. Is ſuperiore hyeme in Magna Græcia pluribus oppidis atque vrbibus Gallos expulerat. Scyllaceum, Sybarim, Crotonem, Semenariam, Neocaſtrum, Terranouamque vi aut voluntate receperat. Inde initio ſtatim Veris Coſentiam progreſſus, Gallis acie pulſis eã vrbem cèperat: domitiſque agreſtibus, qui Cratis amnis valles incolunt, ad Laynum oppidum Andegauenſium partium copias interfecto Americo Sanſeuerino earum duce, repente adortus oppreſſerat: omiſſoque Obegnino & reliquis regulis ab Ferdinando Alexandroque Pontifice euocatus, Atellam iuſtis itineribus contenderat; Iudicans in Brutiis hoſtium reliquias facilè poſſe debellari, ſi hoſtes vbi maiore belli mole regem vrgerent, per quàm maturè vincerentur. Igitur primo aduentu locorum ſitum ſtationeſque hoſtium ſpeculatus non longè à frumentariis molis conſedit: ac mox vti erat in prouidendis perficiendiſque rebus ingenii maximè præſtantis & celeritatis eximiæ, profeſſus eſt, ſe non prius milites cibum capere permiſſurum, quàm præſidium quod ad molas erat expugnarent. Nec mora Hiſpanis bipartitò ad munitiones ſigna ferentibus, ſtrenuéque irrumpentibus, præſidium Gallorum deiicitur: multiſque cum in ipſo certamine tum in fuga trucidatis, machinarum molares lapides, rotæque ligneæ perfringuntur. Ea res Gallorũ animos magnopere conterruit, quòd ab nouo hoſte primo ſtatim eius aduentu in oculis ipſorum pene prius confecta fuerat, quàm ab oppido prouideri ſuccurrique potuerit. Triduo poſt, equitatum quem Alexander Pontifex mittebat, Petrus Gonzaga, & Nicolaus Gambara alarum duces in caſtra perduxerunt: Superuenit quoque Philippus Roſcius Venetæ militiæ equitum præfectus: qui in tranſitu Sorani ſaltus à Gratiano Guerra impedimentis & magna parte equitum exutus fuerat: nouæque ab Neapoli Italorum cohortes quotidie mittebantur. Regii, aduentu auxiliorum ſpe ac viribus aucti maiore ſtudio atque fiducia Gallorum pabulationes, frumentationeſque obſeruabant, ac euectos procul ab oppido, quum proximis euaſtatis agris longius neceſſariò procederent, ex omnibus locis adoriebantur, magniſque incommodis afficiebant. Nam ſæpe pulſo fuſoq. præſidio, & multis ſarcinariis iumentis cum toto calonum grege ſimul interceptis, non quotidiana modò, ſed ſingularum propè horarum exercitatione in caſtra reuertebantur. Quibus detrimentis Galli duces quantum ratione prouideri poterat, pabulatoribus magna addendo præſidia, explorando loca & idonea tempora quum hoſtes corpora curarent, captando, diligenter occurrebant. Sed iis innixi conſiliis quum iam neceſſariarum rerum inopiam ſentirent, & Gallorum Germanorumque corpora in magna recentium obſoniorum vinique penuria, immoderatis æſtibus conficerentur, tertiam equitum partem Venuſina via emittere ſtatuerunt. Itaque Nonis Sextilibus, delecto ad fallendos hoſtes meridiano tempore, quo maximè, vt in ſæuis Apuliæ feruoribus accidit, iumẽta atq. homines ab omni militiæ munere quieſcebant, Pauli duo Vrſinus atque Vitellius ſub ſi-

gnis agmen educunt. Conſpiciuntur Galli vndique è ſummis iugis, & totis caſtris ad arma conclamatur. Alexius qui in ſtatione erat, frenatoſque equos ſub tuguriolis, vmbraculis atque tentoriis continebat, cum leui armatura Italica primus procurrit. Contarenus Græcis conſcendere equos iuſſis extemplo ſubſequitur. Ipſe Mantuanus ſtatim arma induit, & cum reliqua expeditorum equitum multitudine ad hoſtes contendit. Conſeritur ingenti tumultu magniſque clamoribus prælium. Pauli denſato agmine incedũt; circumueuntique ab omni parte neminem ab acie excedere permittẽdo fortiter depugnant, ita vt tantæ multitudinis impetus egregiè à cataphractis ſuſtineretur. Sed dum Græci à fronte, à tergo, latereque omni, acrius ac inſolentius laceſſunt, atque agmen totum demorantur, fortè Peruſinus eques cataphractus, natura ferox & quietis impatiens, appellatis proximis equitibus tribus, vt inſultantium arrogantiam vnà ſupprimerent, intenta haſta in medios hoſtes incurrit, Græcumque equitem eo impetu transfigit. Idem ceteri feliciter audent, totumque proximum hoſtium globum propellunt. Sed illi ex fuga maiore demum audacia in hoſtes reuertuntur. At dum Peruſinus ceterique ægrè ſe explicant, & recurrentes à ſuis recipiuntur, laxatur agmen, mirumque dictu Græci equites in medios cataphractos ſe celeriter inſinuant: momentoque temporis cuneata acie totum eorum agmen aperiunt, atq. perturbant. Tum vero in maxima nube eleuati pulueris atrox prælium cõmittitur: cohortante atque vrgente acriter Mantuano Gallorum vexilla ſternuntur; & ſupra trecenti vtriuſque armaturæ equites interficiuntur aut capiuntur. Vrſinus autem atque Vitellius cum confertiſſima delectorum turma ſeſe ab circumfuſis Græcis eripiunt: beneficioque Liuiani & Iordanis Virginii filii, qui ſubſidio cum duabus cataphractorum turmis adcurrerant, impetumque perſequentium retardarant, ſeruantur: reliqui vero omnes in oppidũ ex fuga pauidi compelluntur. Ea die Græcorũ Italorumq. leuis equitatus maximam virtutis opinionem apud omnes vindicauit, qui tot cataphractis oppoſitus, nullo peditum aut grauis armaturæ ſubſidio tantum facinus ſingulari felicitate peregiſſet. Non multo pòſt Ripamcandidam pedeſtres copiæ cum tormentis ductæ: repulſæque primo in certamine Conſalui cohortes. Erãt ii ex vltima Hiſpania Callaici Oceano proximi: quibus eo tempore in vniuerſum ſcuta erant ingentia, breueſque tragulæ: aliis parui vmbones ferrei cum haſtilibus prælongis; ab hoc inepto armorum genere cunctis ridiculi: Sed qui ab audacia & corporis agilitate minimè contemnendi viderentur. Callaicis à muro fœdè repulſis, Craſſus cum veteranis Italis ſucceſsit; & ſecundum eos Cantabri, ac reliquæ demum Italorum Germanorumq. cohortes: paucisq. horis oppidum pari propè virtute ac pertinacia defenſum atque expugnatum eſt. Ripacandida hoſtibus adempta Ferdinandus è ſuperioribus locis in aduerſam planiciem tranſtulit caſtra: & ad intercludendum iter Venuſina via conſedit, duaſque res hoſtibus maximè aduerſas ea caſtrorum mutatione eſt conſecutus: nam occupato & planè obſtructo aditu, qui antea commeantibus liber erat, & recipiendi commeatus ab Andegauenſibus populis, & Venuſiam euadendi, ſpes omnis hoſtibus erepta videbatur; promotiſq. in oppidi conſpectum caſtris, hoſtes grauiore in dies obſidione premebantur. Iamque ad eas rerum difficultates Galli peruenerant, vt quum molis paulo antè vi hoſtium perfractis farina deficeret, ſinguli panes ſingulis Regalibus denariis venirent: & gregarii milites fabis coctoque tritico veſcerentur. Aliud quoque incommodum iam penè ſubactis acceſſerat, quòd niſi ſummo cum periculo magniſque adductis præſidiis aquabantur: quũ ex eodem amniculo vtriuſque exercitus iumenta potarent: Fierique non poſſet quin ad acceſſum tantæ multitudinis mulionum & militum, incredibili contentione omnibus horis in ipſo flumine certaretur. Galli in parte fluminis propinquiore dolia vinaria lapidibus plena medio in vado collocarant, adiectoque aggere profluentem exceperant, vt pleniore alueo & tutiore loco aquarentur. Ibi quaterna vexilla Heluetiorum & Germanorum perpetua in ſtatione excubabant: aquatoribusq. quum hoſtis vrgeret, ex propinquo celeriter auxilium ferebant. Fortè inclinante in veſperam Sole pugna ſolito tumultuoſior ad aquam creſcentibus vtrinque auxiliis erat accenſa: eòque res ſummo contentionis ardore proceſſerat, vt neutra pars ſeſe inde explicare atque recipere ſine magno incõmodo ſingularique infamia poſſe videretur, quòd regiis qui audacter flumen tranſierant

difficilis

difficilis in æquioribus locis receptus dabatur; & Galli ſi locum pulſi reliquiſſent, ſummo cum dedecore cuncta exercitus iumenta paulo poſt ſiti interitura exiſtimarent. Aderat ſpectator pugnæ Ferdinandus; qui quum Germanos pro numero admodũ fortiter rem gerere animaduerteret, Annibalq. Pandonius Camilli filius ante oculos eſſet interfectus, & Octauianus Columna inſignis adoleſcens ex equo deturbatus in ſummo vitæ periculo verſaretur, quin ſubſidio ſuis ire contenderet, minimè dubitauit: delatuſque in pugnam cum lectiſſimis familiarium equitum, Germanorum ordines perrupit, duabuſque primis cohortibus cataphractorum repentino turbine diſsipatis, reliquos in fugam coniecit: qui quum ad oppidum ſe reciperent Ioanne Spinello nobili iuuene obliquum iter regiis mõſtrante à tergo circumueniuntur, ac paſſim vndique irruente, & conſectante equitatu trucidantur. Tantus vero terror eo tumultu hoſtibus illatus eſt, vt Galli qui in oppidi porta ſtationem agebant, nulla Germanorum in fuga pereuntium miſericordia adducti, præ timore obſeratis valuis cõplures excluderent, & eos ante portam crudeliter interfici paterentur. Periere eo prælio amplius trecenti Heluetii, Germanique, & fermè totidem capti, vexilla duo relata, aliquotque aurei ac plures argentei torques & operoſa ex argento emblemata quibus plumeas criſtas in pileis induebant, occiſis captiuiſque detracta. Repertus quoq. eſt Germanus ſignifer amputata dextra manu, & læua fœdo vulnere diſciſſa, vexillum mordicus retinens, ita vt in veſtigio inuictæ virtutis expiraſſe videretur. Poſt id factum Germani manipulatim ad regem tranſire cœperunt: quos protinus interceſſione eorum, qui apud ſe militabant, in ſupplementum cohortium duplicatis ſtipendiis adſcribebat. Meleager quoque Foroliuienſis equitum præfectus, multis antea à Gallis affectus contumeliis, ad Mantuanum tranſiuit: adeoque tum aduerſis præliis tum crebris transfugiis, vti in ſuprema rerum deſperatione contingit, Gallorũ copiæ erant extenuatæ, vt iam Galli atque Heluetii in coronis paſsim, & abſentis Caroli regis & præſentium ducum nomen maledictis aperte lacerarent: quod hi malignis prauiſque diſſenſionibus, tot fortiſsimos milites toties victores è ſumma ſpe victoriæ in eas calamitates morte ipſa duriores adduxiſſent: Ille vero nefaria ſegnitie atque infami negligentia tot milia benemeritorum de ſe militum contra fidem datam omni ope deſtituta in vltimis Italiæ finibus ab infenſiſsimo rege trucidanda reliquiſſet. Has militum querimonias acerbioreſq. ſermones Perſiuus excipiens, vtpote qui res maximè afflictas ad inuidiam aliorum ducũ vertere cupiebat, bono inquit animo eſtote mei commilitones: Nam poſtquam Fortuna ſuo more mutabilis, & nuſquam fida conſiliis noſtris illudens, nos omnes huc compulit, dabo operam, vt me ſequentes, conditiones ab hoſtibus nec Gallico nomine nec ſuperioribus victoriis noſtris indignas referatis. Quod ſi illi crudelius ſanguinem noſtrum exhaurire quàm moderata potiri victoria maluerint, efficiam profectò, vt vos qui mecũ hos ipſos ſæpius ſine veſtro vulnere cæcidiſtis, ſi à Diis omnino deſeremur implacabili hoſti victoriã longè omnium luctuoſiſsimam relinquatis. Quibus dictis, pauca ad duces in prætorio prolocutus maximo militum aſſenſu ad amnem cõtendit: & præcone tranſmiſſo regem ad colloquium euocauit: Nam & pridie quæſtor Gallus apud regios milites captiuus quum fide data ad cogendam pecuniam qua redimeretur vltro citroque cõmearet, de compoſitione loqui cœperat. Itaque concurſu multorum facto & rege alacriter prodeunte, Perſiuus ab vlteriore fluminis ripa in hũc modum loquutus eſt. Aequũ videtur, inquit, Ferdinande vt ego ante omnes Gallos, qui duabus illatis cladibus, res tuas afflixerint hodie gratiſsimum tibi de optima ſpe futuræ pacis nũcium feram, vt hoc meo inſigni erga te officio, veteres iniuriæ penitus expientur. Trium dierum inducias poſtulo, vt commodè deliberando de compoſitione agi poſsit. Conditiones vero tales erunt, vt nos aliquanto maiore virtute cepiſſe hoc regnum quàm reliquiſſe videamur: Et tu toties acie victus, egregiũ victoris titulum feras. Qui vero ſperatam victoriam nulla dubii euentus æquitate præfiniunt, ſumma & immoderata cupientes, ſæpe aduerſam, non ſemper æqui Martis vim experiuntur. Proinde ſi amici ſociique tui ferocius loquentes, animum à pace alienum oſtenderint, impudenter feceris, quum alieno arbitrio in ipſa ſummæ rei tuæ cauſa periculoſum conſilium ſumes. Potior enim eſt moderata ſine vulnere victoria, quàm eadem ſi decertes & vincas ſummè optima cruentaque. Conſilium meũ

propterea ne ſpreueris, quòd non voluntate atque iudicio, ſed vltima expreſſum neceſſitate videatur. Nam publicus hoſtis ſalubria tutaque conſilia aduerſariis aliquando tulit. Se de pace belloue quæcunque mens tua fuerit, quod dederis alacriter accipiemus, nam inuictos Gallorum animos, & ad vtramq. fortunam egregiè paratos inuenies. Ferdinandus ad ea reſpondit: diuina fieri iuſtitia, vt qui primi bellum iniquè & arroganter intulerint, ſupplices pacẽ petant: Se porrò quòd totius iniuriæ obliuiſci malit quàm non omnino clementiæ ac humanitatis meminiſſe, planè pacatum pronumque animum ad complectendam pacem oſtenſurum: quanquam ea naturæ ſuæ lenitas neque vtilis neque decora quibuſdam videri poſſet, vel ob id quòd ipſe non ignarus militiæ, & profligatas Gallorum vires, & ſpes omnes penitus acciſas præclarè conſpiciat, ita vt bellum funeſto hoſtiũ exitu propediem ſe finiturum ſperet. Ceterum generoſi propoſiti ſummam eſſe, vt eos qui etiam crudelius victoriam exercuerint, incolumes velit: modo conditiones accipiãt quas ex ſententia ducum ſuorum, qui eſſent viri ſummæ æquitatis paulo poſt daturus eſſet. Dirempto colloquio ſequenti die Liuianus, Bertanus Manglos, Petrus Crœſius, Buſecus & Anzoltus, cum ſummis de pace mandatis ad regem mittuntur: breuique diſceptatione res his legibus vigeſimoſeptimo obſidionis die componnntur. Monpenſerius atque Virginius niſi iuſta obſeſsis auxilia intra trigeſimum diem alicunde ſummittantur, cum omnibus copiis in Gallias ſe profecturos promittunt. Tormenta ænea, equoſque omnes regia nota inſcriptos relinquent: omnes regni arces reſtituent, præter Tarentinã Venuſinam & Caietanam, quibus diſcedens Carolus cuſtodes præfeciſſet, teſſeraſque acceptæ fidei in Galliam detuliſſet: Captiui vtrinque ſine pretio redderentur, ac Obegnino Gratianoque & omnibus regulis Andegauenſibus, qui in partibus Gallorum eſſent, eius fœderis beneficio vti liceret. Rex interim commeatus ac naues quibus tranſportarẽtur, expediret; vt intra ſtatutum tempus in Galliam enauigare poſſent. Vt hæc porrò firma rataque ſint, ſingularum nationum obſides dantur. Pro Gallis Perſiuus, Baylinuſque Vitrius, & Aloiſius Arſius: Pro Italis Pauli duo Vrſinus atque Vitellius: Pro Germanis Brocardus: Pro Heluetiis autem Heſcuia, primarum cohortium præfecti. Traianus vero Papacauda Neapolitanus, & Leoninus Tyburs Virginii medicus, vt rerũ exitum Carolo regi certius demonſtrent, & initæ ad Atellam pactionis tabulas deferant, in Galliam abire permittuntur. Ex aduerſo autem Ioannes Borgia Cardinalis pro pontifice, Conſaluus pro Ferdinãdo Hiſpaniarum rege, Paulus Capellius pro Veneto Senatu, Franciſcus autem Caſatus pro Ludouico Sfortia, regem cuncta quæ ille promiſiſſet Gallis integra fide præſtaturum receperunt. Rebus in hunc modum compoſitis Perſiuus equum illum ab incredibili præſtantia ſupra ceteros omnes maximè celebratum Ferdinando reſtituit, cuius lapſu regẽ in pugna ad Semenariam penè oppreſſum & captum à Gallis fuiſſe memorauimus. Poſtero die Ferdinandus mouit caſtra, & ex itinere Arrianum recepit: San ſeuerinum interfectis deſenſoribus expugnauit. Inde Salernum profectus vrbem & arcem ſeptimo die in deditionem accepit. Interea Gallorum copiæ Caſtellum quod ad mare dicitur, iuxta veteres Stabias peruenere: pars eorũ in Baianum ſinum delata eſt. Quibus in locis quòd tum ad mare grauis erat autumnus, & Gallorum Heluetiorumque corpora æſtibus ac ſiti maximè obnoxia, quum vino & vuis, omniſque generis pomis diſſoluto quodam vitæ genere immoderatius indulgerent, tanta vis morbi eos inuaſit; vt infinitis propè funeribus ea littora complerẽtur. Monpenſerius ante alios quum ſeruari & abduci inuitante Mantuano cuius ſororem in matrimonium habebat, recuſaſſet, ne exercitum turpiter deſeruiſſe videretur, Puteolis interiit. Similiter Vitrius Baylinus, & Anzoltus ventris profluuio perierunt. Fuere ex Gallis qui vina veneno infecta ab Aragoniis ſibi vendita dicerent: quorum etiam opera naualem apparatum interpoſitis quotidianis difficultatibus, vt nemo in Galliam rediret, retardatum eſſe querebantur. Sed eius ſceleris ſuſpicionem celeriter extinxit inſignium virorum interitus: quum iiſdem fermè diebus exercitus Aragonius peſtilenti propè valitudine tentatus, Contarenum & Craſſum & Bartholomæum Georgium Venetæ claſsis præfectnm amiſiſſet, & ipſi Mantuanus & Paulus Capellius, & plerique alii viri fortes ſæuis impliciti morbis ſummum vitæ periculum adiiſſent. Reliqui Galli atque Heluetii nauibus impoſiti quum quibuſdam folles tubiq.

ſpiritales

ſpiritales ad exhauriendam ſentinam, & quibuſdam armamenta deficerent, iactati etiam aduerſis tempeſtatibus partim naufragium facere, partim Genuæ omnibuſque Prouinciæ portubus, quòd nauigationis tedia ferre non poterant cõtabefactis corporibus, interierunt. Germani vero magna ex parte conſanguineorum ſuorum beneficio non modo ſeruati ſunt, ſed regiis ſtipendiis addicti. Reliqua tot nationum inutilis multitudo naubus minimè recepta, miſerabili errore rerum omnium egena per omnem Italiam conuerſa ac illudentis fortunæ ſpectaculum præbuit. Vrſinorum quoq. copiæ quum pacatum eis iter, vt in Romanum agrum redirent, regio diplomate Ferdinandus præſtitiſſet, in Pelignis Alexandri pontificis iuſſu, ab Guidone Vrbinatium regulo, armis & equis exutæ ſunt; captique Liuianus & Iordanes. Sed Liuianus fide data quum liberius cuſtodiretur, per feneſtram noctu euaſit. Iordanes vero Neapolim miſſus eſt, vbi Virginius pater cõtra iuſiurãdum quum ſe in Galliam profecturum ſperaret in Oui arce ſeruabatur. Enimuero pontifex Alexander quo nemo principum ea tempeſtate atrocior fuit, Ferdinandum datam fidem ſeruare cupientem, monendo ac ſæua denunciando induxerat, vt Virginium cuſtodiæ traderet, quòd ille aduerſum Aragonios prioris ſacramenti militaris religionem violaſſet; atque inſanabili peruicacia perpetuum bellum moliturus eſſe videretur. Borgia quoque Cardinalis Paulum Vitellium iuſſu pontificis ſibi tradi poſtulauit. Sed Mantuanus cuius fidei Vitellius ſalutem ſuam antea commendarat, omnes vrgentis pontificis minas contempſit, ne ſummæ virtutis virum ad ſupplicium cruento generi hominum traderet: atque ita nequicquam inſidiante pontifice, incolumis Mantuam eſt perductus. Agitabat enim vir ille immoderatus, & perſonæ quam gereret penitus oblitus quibuſnam modis ingentes opes filiis pararet, quod niſi multo cum ſcelere, multorumq. inſontium regulorum nece fieri non poterat: propterea vtriuſque factionis inſignes viros, qui viribus authoritateque pollebant, ne conſiliis ſuis alicunde obuiam iretur, vti poſtea perfecit, pellere ac interficere ſtatuebat. Interea dum Federicus Caietam parat oppugnare, Ferdinandus multis militiæ laboribus confectus, in villa apud Veſeuum montẽ, dyſenteria laborare cœpit. Erat habitu corporis ad perferendam omnem aduerſæ rei cõtumeliam valde firmo; ſed quum intemperantius nouæ nuptæ, quæ Ferdinandi aui filia erat, complexibus indulſiſſet, & iam fermè peſtilens eſſet autumnus, vim morbi ſuſtinere non potuit. Neminem regum maioribus omnis generis hominum, aut certe verioribus lachrymis tumulatum ferunt; quòd ille tanta animi corporiſque virtute præditus, in medio ætatis flore, ipſoque partæ victoriæ, ac recepti regni limine, quum maximè primũ laboris fructum capere deberet, iniqua fatorum lege fuiſſet extinctus. Celebrato funere Federicus patruus rex ſalutatur, aliquanto Andegauenſibus gratior quàm Aragoniis, quum ex præclara regis iuuenis liberalitate, in quem certatim omnes ſtudia oráque conuerterant, incredibilia ſperarent: contrà vero Federicum lenem potius, æquum & moderatum regem quàm gratum & liberalem fore arbitrarentur: quòd ex priuata vita tale prorſus ingenii ſpecimen oſtendiſſet, vt in ſummo etiam imperii faſtigio, neque inimicis valde infenſus, neque amicis & clientibus valde indulgens atque beneficus futurus eſſe crederetur. Eorũ enim mos eſt, qui obſequiis & certis bello & pace facinoribus editis principum gratiam quærunt, vt eos & iuſtos & temperatos eſſe nolint: propenſum vero erga nominis ſui ſtudioſos & veterum factionum memorem citóque exorabilem parati ad omne vitæ diſcrimen ſingulari beniuolentia proſequantur. Mortuo Ferdinando Beſennianus & Compſanus, qui paucis ante diebus ad Aragoniam fidem redierant, Salernitanum lenitate naturæ noui regis inductum, impetrata venia in partes pertraxerunt. Sed is quum ſolenni die feſto multa omnium alacritate Federicus regali diademate ornaretur, euocatus ad celebrandam pompam Neapolim venire recuſauit: & vti erat ſuſpicioſus & Gallicis ſtudiis inueteratus, bellum renouare cœpit. Qua hominis amentia permotus Federicus in Lucaniam exercitum duxit: expugnatoque Diano celebri oppido, omnibus eum ditionis locis expulit. Ad extremum quum, vt in Galliam abire permitteretur, impetraſſet, ad fallendas inſidias quas ſibi regios tetendiſſe putabat, Senogalliam auiis itineribus profugit: quò ſe Ioannes Rouoreus, Sora pulſus receperat: atq. ibi aliquanto poſt, qui tantum bellum Aragoniis ad exitium Italiæ concitarat & calamitoſus

Ferdinandi mors.

Federicus Rex salutatur

& exul interiit. Exinde Caieta terra marique obſeſſa verius quàm oppugnata: nam Melchior Triuiſanus, qui pace ad Nouariam facta Grimano in claſſis præfectura ſucceſſerat, adiunctis Aragoniorum triremibus latè maria tuebatur, ne Gallicæ naues, vti antea proſperè tentarant, Caietanis commeatus importarent. Federicus autem à terra bellum impigrè gerebat: & quanquam ea vrbs monte ac ſumma arce munita difficilem ac periculoſam habebat oppugnationem, & Obertus Roſſettus præſidii præfectus virtutis & cõtumaciæ ſingularis, egregiè ſe defenderet; tamen nullis incommodis deterrebatur, quo minus eam vrbem in poteſtatem redigeret. Sed quum durior indies & grauior obſidio obſeſſis pariter ac obſidentibus eſſet, & plerique viri fortes, & in iis Raynaldus Feramuſca, tormentis icti periiſſent, Eberardus Obegninus obſidioni finem impoſuit. Is enim Atellani fœderis beneficio vſus, quum è Brutiis oppidorum facta deditione, vt in Galliam abiret, Neapolim veniſſet; vti erat ſummæ apud Gallos authoritatis, Oberto perſuaſit, vt fortunæ ex profeſſo Gallis infeſtæ reluctari deſineret; ne vana & mox nocitura pertinacia, ſeſe reliquoſque milites ſummis vitæ periculis implicaret. Obertus non minus extremis rerum difficultatibus quàm eius longè clariſſimi viri exemplo monitiſque compulſus, Caietam reliquit, & Gratianus Guerra ex Aprutio ſub id tempus, quique Tarenti & Venuſiæ in præſidiis erant, ad extremum tedio rerum belloque domiti regni finibus exceſſerunt. Hunc exitum habuit terribilis paulo antè Gallorum aduentus: qui ſicuti ab initio diſiunctis inermibus atque imperitis hominibus maximum negotium fecit; ita ſucceſſu belli, quum deprehenſæ artes, & collatæ in vnum ſunt vires, talis apparuit, vt eã gentem noſtris tantum diſſenſionibus validos impetus habuiſſe conſtet, vel ob id quod non multo poſt Italia priſtini atque inſani pertæſa erroris, dum ſera propè concordia conſentit, quod libertati omniũ imminebat diſcrimen, reparata militia poſitiſque odiis, haud lõgo labore depulerit.

Morbi gallici origo in Italia et descriptio

Sed eo grauior Gallorum aduentus omnibus eſt viſus, quoniam poſt turbatam quietem, etiam inauditum prioribus ſæculis morbum nobis importauit, ei hercle perſimilem qui Tiberio imperante ſub mentagræ nomine vehementer Romæ graſſatus eſt. Is veluti occultiore vi ſyderum cælo demiſſus dira ac admirabili contagione ſexum omnem ac ætatem inuadebat. Venereis maximè contactibus, & multo accubitu vulgabatur: à pudendis idcirco primum virus erumpebat, ſæua ſerpigine cuncta paſſim abrodens. Inde cetera membra, atque ipſa præſertim ora vlceribus ac puſtulis fœdabantur. Irrequieti porrò cruciatus ſingulis artubus intolerabiles, exteriora pariter ac interiora corporis vaſtabant: Neque tedio miſerabilis vitæ confectis & fruſtra mortem inuocantibus, quiſquam mortalium ab arte medica felix remedium tulit. Aliqui tamen ex argento viuo axungia permiſto triduana inunctione conualuerunt; ſed vt enormia morbi veſtigia relinquerentur: Alii laborioſo exercitationis genere, & parca exquiſitaque victus ratione, quum ſæuas manus medicorum alieno periculo remedia quærentium effugerent, certiora ſubſidia repererunt. Fuere qui crederent id malum ab nouo orbe ad occidentem reperto initium duxiſſe: & ab Iudæis ſub id tempus tota Hiſpania pulſis, in Italiam ceteraſque regiones vario eorum errore delatum, ſub id tempus quo Carolus paſſim victor Italiam percucurrit. Sed vbi & quando cœperit diligentiores veſtigabunt, & verius nomen imponent, conſenſu certe multarum gentium Gallici cognomen tulit, ita vt ea natio inquieta & vehemens, quæ infeſtis armis felicitati Italiæ ſæpius inuidit, & hoc quoq. peſtilenti vulnere inflicto, ſempiternam nobis odii ſui memoriam reliquiſſe videatur. Gallorum copiis ad Neapolim variis caſibus terra marique deletis, quanquam Italia omnis grauiſſimo ingentis belli periculo leuata videbatur; nequaquam tamẽ bellum eſſe deſierat. Namque pontifex Alexander veteribus ſuis innixus conſiliis, Vrſinorum opes euertere, ipſiuſque Virginii maximè oppida occupare maturabat: & Florentini Piſas cum Veneto tum Sfortiano milite ſummaque ciuium pertinacia defenſas, incredibili omnium ordinum ſtudio, totiſque collatis in ærarium ciuitatis opibus repetebant. Carolus quoque regni pariter atque exercitus amiſſi dolore permotus, renouandi belli conſilia agitare nunciabatur. Is enim Fuſium Aquitanum regulum cum valido equitatu, Vaſconumque cohortibus, & tribus Heluetiorum milibus Aynauolebano duce clariſſimo, ad Pyrenæos præmiſerat: qui quum Perpenniano plurimum imminerent, & aliquandiu ad fal-

ad fallenda Hiſpanorum præſidia Toloſatium fines circuiſſent, improuiſi diuerſis itineribus, ad oppugnandas Salſas conuolarunt: Salſæ hodie vocantur, quæ antiquitus Salſulæ fuerunt, ad ſtagnum ſalſæ aquæ veriùs quàm dulcis, Narbonenſi viæ impoſitæ; vbi extrema Pyrenæorum iuga Balearici maris fluctibus alluutur. Propugnaculum id potius diceres aduerſus Gallos quàm oppidum: nam pauci admodum, præter eos qui meritorias tabernas exercēt locum grauitate aëris infamem incolunt. Eò valida manus Hiſpanorum equitum & peditum proceſſerant; quotidianiſque excurſionibus finitimos Gallorum pagos prædabantur. Salſis tum præerat Bernardus Franceſius vir eximiæ virtutis atque cōſtantiæ. Is Henricum Albadeliſtæ regulum, copiarum quæ Perpenniani erant ducem de aduentu Gallorum certiorem facere; monere vt aduerſus eorum vim atque celeritatem præſidia parata haberet: Salſas cum muro tum munitioue infirmas eſſe: tamen ſe militum virtuti confiſum, quin tridui oppugnationem ſuſtinere queat, minimè dubitare. At Henricus qui anguſtias aditus inter ſtagnum & imas montium radices ad Salſas pertinentes, vel parua manu tueri, & Gallos tranſitu prohibere poterat, Fuſium tranſire permiſit, ſperans circiter quatuordecim cohortes, quæ proximis in oppidis conſcriptæ fuerant, ad ſe biduo peruenturas. Foreque vt vno tempore à læua per montes ductis pedeſtribus copiis, à dextra vero per militarem viam, quæ inter ſtagnum extremamq. maris marginem Narbonam ducit, immiſſo equitatu, à tergo obſeſſurum hoſtes: interceptoque commeatu eos penè ſine vulnere deleturum. Verum pedites citerioris Hiſpaniæ edicto regio in ſpeciem tantum conſcripti, quum ſe non modo ad bellum, ſed ad ipſum ineundæ pugnæ diſcrimen duci conſpicerēt, vna edita voce ſe progreſſuros negarunt, niſi ſtipendium amplíſſimis paulo antè verbis promiſſum præſenti pecunia ſolueretur. Qua fœda inopinataque tot cohortium conſternatione, Henricus tota ſpe perficiendi ſuſcepti conſilii deiectus, neceſſariò ſeſe continuit. Perſcripſitque regi vt pacandis cohortibus, pecuniam in ſtipendium, vel paucorum dierum ſubmittere maturaret. Ferdinandus enim ad Gerondam cum Eliſabella vxore conſederat, euentum Gallici motus expectans: vt pote qui maximè cautus & pecuniæ tenax ſpeciem ingentis coacti exercitus ad deterrendos hoſtes præbere quàm bellum gerere mallet, quum id ſine ingenti pecunia adminiſtrari non poſſe intelligeret, & Gallos cum hyemis tum locorum difficultate tanti apparatus adductos, extemplo retroceſſuros arbitraretur. Itaq. Fuſius bidui ſpatium nactus à ſtagno ad prærupti montis radices perpetuam munitionem perduxit: iterque maritimum peranguſtæ eius viæ, præſidio impoſito celeriter occupauit: & caſtris vndique permunitis prolato tormētorum apparatu, oppidum oppugnare adortus eſt. Murus erat perantiquus & debilis, & qua parte vetuſtate erat collapſus, ea terreni aggeres multa materia conſepti, & in mediocrem altitudinem educti oppidum vallabant. Sed ea vis erat ingentium colubrinarum, vt non modo aggerem: ſed coniunctas etiam muro domos, & mirum dictu non nunquam aduerſæ partis oppidi murum, pilæ ferreæ cū multa obuiorum hominum ſtrage penetrarent. In ea rerum acerbitate Hiſpani tametſi neq. multis, vel idoneis tormentis vterentur, neque perfracti aggeres muri ve ſine certa cæde reparari poſſent, neque vllum ab Henrico ſubſidium expectarent, vſi tamen inuictis animis aliquandiu reſtiterunt. Ceterum tertio die quum vulneribus laboreque & continuis vigiliis confecti eſſent, peruadente in oppidum per ruinas hoſte, ad vnum fermè omnes memorabili ſæuitia trucidati ſunt. Periere circiter ducenti nobiles ex vlteriori Hiſpania equites: & in iis illuſtres eorum duces Petrus Solerius à Corduba, & Didacus Azauedius Archiepiſcopi Toletani frater. Bernardus ipſe multis acceptis vulneribus viuus in poteſtatem hoſtium deuenit. At Henricus captis iam Salſis nequicquam promoto equitatu in cōſpectum hoſtium deuenit, proximæque Catalanorum cohortes pudore excitæ caſtra compleuerunt. Verum Fuſius quanquam multo tubarum cantu ad pugnam ab Hiſpanis prouocaretur, ſuis munitionibus quas tormentis in hoſtem verſis inſtruxerat, ſe tenebat: miſſiſque præconibus ſe prælio congreſſurum profitebatur, ſi ad ſe oppugnandum propius munitiones acceſſiſſent: Quando non eo conſilio Hiſpaniæ fines intraſſet, vt ad nutum hoſtium dimicaret, ſed vt Salſas in conſpectu Hiſpanorum, qui nihil dedecoris admiſſuri viderentur oppugnaret & caperet. Iis feliciter expugnatis ſatis abunde expiatas videri iniurias, quæ ipſi

paulo antè Galliæ populis omni præſidio nudatis intuliſſent. Quòd ſi dolore interfectorum affinium, & commilitonum permouerentur,eorumque cædem vlciſci vellent,debere ipſos innatam virtutem aliquo nobili edito facinore periclitari: neque id ab hoſte petere,quod ne inſulſiſſimæ quidem gentes,vel ab imperitis hoſtibus poſtularent. Hybernæ tum pluuiæ campos mollierant: fœdoque cœno cuncta tenente itinera,propter difficillimas ſubuectiones Galli pariter atque Hiſpani commeatus anguſtiis premebantur. Quibus de rebus quum Henricus neq. hoſtem elicere,neque bellum duriſſimo anni tempore,pecuniæque inopia conſternatis cohortibus,proſperè ſe geſturum prouideret,cum hoſte quatuor menſium inducias pepigit,Fuſio nequaquam detractante;quum Hiſpanorum audaciam Salſis expugnatis, cæſoq. præſidio ſatis abunde repreſſam eſſe arbitraretur. Interea quum Carolus Amboſiæ hyemaret,ac eius victoriæ nuncio maximè lætaretur, regia aula exulibus & legatis, omniſque generis hominibus belli & nouarum rerum cupidis plena erat. Florentini ante alios regiam fidem implorabant, Venetorumque & Ludouici Sfortiæ communium hoſtium opibus Piſanos aduerſum ſe defendi, & bellum ſumma eorum iniquitate geri querebantur. Iulianus quoque Rouoreus, Paulusque Fregoſius Cardinales & Hiblettus Fliſcus, cum ducibus Gallis veteribuſque amicis ſuis inuadendæ Liguriæ conſilia agitabant. Carolus item Vrſinus Virginii patris fratriſque Iordanis,& Pauli Vrſini ſalutem,cum regi tum purpuratis aſſiduè commendabat. Quòd omnis pactionis datæque fidei violata religione in cathenis Neapoli ſeruarentur: ipſeq. pontifex Alexander,cunctis Vrſinæ familiæ oppidis immineret. Vitellocius etiã quanquam Paulum fratrem beneficio Mantuani è manibus infeſti pontificis & vitæ periculo ereptum ſciret: de eius tamen libertate ſollicitus Carolum obnixè deprecabatur,ne Tifernates omneſque Vitelliæ domus fortunas,ſe abſente,altero præſertim fratre capto,altero in partibus Gallorum interfecto, ab nemine defenſas,ſæui pontificis ceterorumque inimicorum iniuriis diutius expoſitas eſſe vellet. Fore etenim, ſi clientium ſalutem non omnino negligeret,vt Gallici nominis hoſtes non diu ea victoria lætarentur,quam multi potius perfidia fallaciſſimiſque artibus, quàm vera virtute ſibi peperiſſent. Nec Traianus Papacauda, quē ab Atella in Galliam miſſum fuiſſe docuimus tot exulum opem implorantium querelis deerat, quin & regem & proceres multiplici oratione ad renouandum bellum hortaretur. Supereſſe plures regulos, & in primis Salernitanum ipſum,qui Gallica in fide non modo perſeueraret; ſed bellum vimque omnem Aragonii exercitus egregiè ſuſtineret,felici certè conſtantia,niſi à Gallis pro quibus vitam ac fortunas deuouiſſet omnino dereretur: extinctum eſſe Ferdinandum cui generoſi planéque regii, & militares ſpiritus inerant; ac in regno ſucceſſiſſe Federicum,qui inſitam animo eius timiditatem inani prudentiæ nomine contegere ab ineunte ætate conſueſſet. Sed ante alios Aurelianus Ciſalpini imperii auidus, & Triultius Ludouico Sfortiæ maximè infenſus non modo regem, ſed & ingentes duces &proceres omnibus quibus poterant artibus ad repetendam Italiam concitabant. His iuſtis clientium ſuorum querelis adductus Carolus Florentinorum legatos,qui apud ſe erant,cohortes ſagittariorum Vaſconum conſcribere,& naues Maſſiliæ conducere permittit,Carolum Vrſinum & Vitellocium conſolatur: eis vetera ſtipendia perſoluit, multaque pecunia ambos replet,vt in Italiam ad tuendas res ſuas proficiſcantur. Triuultium cum alis duabus equitum Alpes tranſgredi,& in Aſtenſi agro hyemare iubet,vt primo quoq. tempore maioribus è Gallia tranſmiſſis copiis Liguriæ bellum inferretur. Quibus cognitis rebus Ludouicus Venetique & Alexãder pontifex vt Gallorum & Florentinorum conſiliis obuiam iretur,Maximilianum Cæſarem in Italiam euocare ſtatuerunt. Erat magna eius viri bellicæ virtutis fama; & publico priuatoque odio Gallorum hoſtis eſſe videbatur. Florentini quoque Cæſaris nomen horrebant,quod infenſum ſibi atque terribile ſuperioribus ſæculis extitiſſet; & is tum iure ſuo Auguſtæ maieſtatis Piſas ſuæ ditionis eſſe prædicaret: pecuniamque ingentem tributi nomine repeteret,quam Florentini veteres Cæſarum ſtipendiarii à multis annis pendere neglexiſſent. Sperabant enim ipſo Cæſaris aduentu Florentinos veluti impares ei bello quod tantis auſpiciis gereretur à Piſanorum oppugnãdorum conſilio,Gallorumq. ſocietate diſceſſuros;ne ſi pertinacius Piſanos bello perſequi perſeuerarent, aliquo fortè

aduerſo

aduerſo prælio contuſis viribus vicinas vrbes amitterent: & quod ſummæ rerum graue momentum ſecum trahere poſſe videbatur, nouus non planè confirmata republica ciuitatis ſtatus periculum adiret; Mediceæ præſertim factionis vigentibus ſtudiis. In hæc quamquam fœderati omnes conſentirent, quiſque tamen diſſimulanter priuatis commodis ſtudebat. Ludouicus enim ex aliqua tandem turbatarum rerum compoſitione, iis de cauſis quas ſupra memorauimus, Piſas in ditionem ſibi conceſſuras, & Gallico metu ſe liberatum iri exiſtimabat: Contrà Veneti quod magnis opibus & ſpecioſo quidem prætextu Piſanorum libertatem tuerentur, & ciuium propenſione & defatigatione hoſtium eam vrbem imperio ſe adiecturos confidebant. Ipſe vero Cæſar & tenuitate Germanici regni, & profuſiore ſua liberalitate pecuniarum maximè inops, ſi Italiæ fines ingrederetur adeundis liberis vrbibus, appellandiſque regulis præter ipſa ſtipendia magnum auri pondus ſe coacturum ſperabat: rebaturque ſibi oblatam iri auguſti imperii coronam, qua mox ex ipſo rerum proſperè geſtarum ſucceſſu ad vrbem Romam euocatus à pontifice more maiorum ornaretur. Itaque Ludouicus cum vxore inſignique comitatu per Larium lacum & Volturenam vallem Burmium extremum Italiæ oppidum ad Abduæ fontes profectus cum Maximiliano, qui Malſium pagum vſque proceſſerat, coram tranſegit, vt accepta pecunia conſcriptiſque militibus in Italiam iiſdem tramitibus deſcēderе maturaret. Interea dum à Cæſare copiæ parantur, à Venetis maiora indies præſidia terra marique Piſas mittebantur. Triremes decem ab Siculo freto Italiæ oram circumuectæ cum multo commeatu Arni oſtia ſubierunt. Iuſtinianuſque Maurocenus patritius cum octingentis partim Græcis partim Epirotis equitibus per Lucēſium fines Piſas peruenit: ea equitum ala vel equorum genere, vel hominum cultu virtuteque nihil ornatius fuit. Erant in ea centuriis præfecti Ioannes Paleologus, Nicolaus Annonius, Ioannes Zaphinus, Theodorus Fruſsinius, & Demetrius Bizantius, quem ab militari indole Magaducem appellabant, viri eo tempore illuſtres: ſed qui poſtea aliis bellis eximia cum laude floruerunt. Per eos dies Lucius Maluetius, quo nemo tum vigilantior aut acrior fuit, intempeſta nocte Ponteſacum adortus, ſcalis magno ſilentio admotis, cæſiſque vigilibus oppidum irrupit: captoque Ludouico Martiano Ranuccii fratre cum amplius ducentis armatis equitibus; cetera vero turba peditum atque oppidanorum à Germanis fœde trucidata, prius quàm à Florentinis ducibus ſentiretur Caſcinam reuerſus eſt. Nec multo poſt eadem felicitate peruagatus Piſcienſem agrum, abactaque multa pecoris atq. hominum præda Bolgianum vicum concrematis foribus expugnauit atque diripuit. Exinde ſancti Reguli vicus, & Larium oppidum à Piſanis fruſtra tentata, triduoque poſt Græci equites qui in Volaterrano agro Villamagnæ vicum diripuerant, & opimam prædam Piſas reducebant, in itinere à Martianis equitibus exuti præda fugatique ſunt. Quo prælio non pauci ex Græcis confixi ſagittis, aut in foſſas vtrinque militari viæ adiacentes vi cataphractorum præcipitati perierunt. Ex Florentinis autem aliquot occiſorum capita haſtis præfixa Græci ne omnino victi viderentur, ad Venetum legatum detulere. Per eos quoq. dies Piſanorum manus Vaiannæ caſtellum cepit, & Lucius Buttum oppidum conuectis eò tormentis, dedenteque ſe ad victoris arbitrium Florentino præſidio, celeriter expugnauit: commiſſa quoq. ſunt inter Caſcinam & Eræ pontem aliquot prælia quum pabulatoribus vtrinque præſidio iretur, modo iis modo illis aduerſa ſecundaque in queis Nicolaus Annonius graui baliſtaria ſagitta à tergo transfixus interiit: & Pirrhus Martianus Ranuccii frater Græcorum inſidiis eſt interceptus. Erat id belli genus vt neutri cunctas vires in vnum cogerent, aut iuſta acie præliarentur: Sed diſperſi in præſidiis oppidorum, intentique in omnes caſus hoſtium motus notarent: & quantum occultis itineribus, vel repentinis & nocturnis excurſionibus fieri poſſet, aduerſariis detrimenta inferrent, pabulationes impedirent, & dolis atque inſidiis, magis quàm vera virtute niterentur. Sed Piſani in ea militum exercitatione Græcorum equitum numero freti, propter eorum vigilantiam & celeritatem ſæpius ſuperiores euadebant. Ii enim tantam vim pecoris omnis generis, & bubalorum è maritimis locis, quæ ad Volaterranorum fines vergunt, longinquis excurſionibus abegerant, vt ſuperioris anni incommoda toties ab hoſte perpeſſa, ampliore armentorum copia ſarcirentur. Sed ea die Græcorum equitum vir-

tus plurimum enituit, qua Ranuccius cum valida parte exercitus maioribuſque tormentis tribus ad oppugnandam Vaianuam ab Eræ Ponte deſcendit. Piſani enim qui Lauennæ erant animaduerſo ſuorum periculo, quum ad ferendam opem properarent & caſtello virtute Ranuccii celeriter expugnato ſero appropinquaſſent, Græci equites caſtra adorti memorabile certamen ediderunt. Ibi lato ac patenti campo videre fuit leuis armaturæ equites cataphractis inſultare, eos circumire, audacter intentis haſtis adoriri, ac ſi paulum turmæ laxarentur, miro celeriq. impetu intercurrere, cuncta perrumpere, clauis ferreis, & incuruis grauioribus gladiis incredibilia vulnera inferre, agilitateq. corporum & equorum, hoſtium ictus atque impetum ludificari; & ipſos denique inermes (mirum dictu) vndique armis proiectos equites paſsim capere atque proſternere. Nicolaus Martianus Ranuccii patruelis alæ præfectus fortiſsimè dimicans, & cum eo circiter viginti cataphracti equites interficiuntur: equi inſignes perpictis bardis contecti, triginta ſex capiuntur: multoque maior clades fuiſſet accepta, niſi Ranuccius qui ab initio eius certaminis in expugnatione caſtelli fuerat occupatus, ſubſidio laborantibus confertiſsimas turmas adduxiſſet: & Græcos cæſis qui pertinacius prædæ inhærebant, effuſè refugere coëgiſſet. Nec multis poſt diebus Venetæ copiæ Laurentianam vicum, & ſancti Reguli oppidum expugnarunt. A Florentinis vero ducibus Solliana oppidulum improſpere tentatum: nam Petrus Caponius legatus Florentinus quum in adminiſtrandis ſcalis, cohortandiſque militibus intrepidè periculoſo in loco verſaretur, è muro minoris tormenti glãde ictus interiit, vir inter patritios cum vetuſtate familiæ tum eo præſertim celebri facto valde inſignis, quòd pro dignitate patriæ aduerſus purpuratorũ Caroli regis ſuperbiam iniqui fœderis libellum libera voce edita conſcerpſiſſet. Per eos dies Veneti rebus ad Atellam feliciter confectis quum Piſanum bellum intentiore demum cura adminiſtrandum eſſe cenſuiſſent, Annibalem Bentiuolum cum trecentis vtriuſque armaturæ equitibus, & cohortibus veteranis duabus, ſtipendio conductum Piſas miſerunt. Ei Lucenſium alpium iuga ſuperanti Cyriacus cum expedito peditatu ad Bargam vicum obuius fuit, vt fauces Apennini quibus munitionem addiderat euocatis agreſtibus tueretur. Sed Annibal præſidio inconditæ multitudinis deiecto, iter expeditum facilè ſibi patefecit, & in Piſanum agrum deſcendit. Eius aduentu vehementer permotus Lucius Maluetius Piſis egreditur, & cum Sfortianis copiis iter in Galliam Ciſalpinam intendens Apenninum tranſcendit, quòd Bentiuolis, aduerſus quos ipſe paucis ante annis Bononiæ cum vniuerſa Maluetiorum familia coniuraſſet, ſalutem ſuam minime committendam exiſtimabat. Ea res Ludouici animum vehementer pupugit, quòd nemo adeo abſurdis ſenſibus erat, qui non Bentiuolum propterea Piſas miſſum iudicaret, vt Maluetius cum Sfortianis inde pelleretur: & Piſæ demum omni alio eiecto præſidio in poteſtatem Venetorum concederent. Hæc fuere initia eius execrabilis inſanæque diſſenſionis inter Ludouicum & Venetos, quæ nõ multo poſt, quum vtroſque longè maximis bellorum cladibus inuectis, penitus obruiſſet, vniuerſam penè Italiam fractis opibus labantem, in externarum gentiũ ſeruitutem adduxit. Interea Maximilianus Rheticis alpibus & Lario lacu in Italiam deſcendit, adeo tenui comitatu, vt frequentiam populorum officii cauſa obuiam prodeuntium deuitaret: nec vrbes Comum & Mediolanum ingrederetur, quæ in eius honorem portas templaque & domos ſingulari ſtudio exornarant. Ceterum obliquis tramitibus iter facientem delectæ cohortes decem & quingenti Germani galeati equites ſequebantur. Equitibus decora erant arma ſingulis commenſurata artibus, ac interciſis ad elegantiam ſagulis emicantia: ab haſtarum cuſpidibus, quod erat probatæ virtutis argumẽtum, vulpinæ caudæ dependebant. Equis vero eorum omnibus, caudæ penitus abſciſſæ, nobis quidem ridendo, ſed veteri probatoque Germanorum & Belgarum more, quod ob id equi certa contractioris alimenti ratione pinguiores, & ſpinæ robore fortiores euadere exiſtimantur. Ludouicus & Bernardinus Caruaial Cardinalis Alexandri Pontificis Legatus Mediolano profecti Comenſi via apud Medam pagum Cæſari affuerunt. Ibi de genere ac numero auxiliorum, de itinere ac ratione gerendi belli conſilia inita, attributuſq. Cæſari Calatinus cum Sfortianis equitibus vtriuſque armaturæ ſeptingentis: quibus coactis copiis acceptaque pecunia Genuam peruenit. Adurnii fratres venientem ſummo

cum

cum honore,ac inſigni maximè liberalitate ſuſcepere:parata vero claſſe atque expectata idonea ad nauigandum tempeſtate poſtridie Nonas Octobres, qua die rex Ferdinandus ad Veſeuum exceſsit è vita,nauem conſcendit;& legendo oram Piſas eſt deuectus. Tum vero Piſani incredibili gaudio exultare,omnibus regionibus effundi, lætis acclamationibus,multiſque tormentorum bombis ſtudium atque alacritatem ſignificare : Maximiliani inuicti Cæſaris omnium liberatoris nomen ingeminare , mirari auguſtam faciem , in qua tantum maieſtatis, tantumque bellici vigoris, ac benignæ probitatis ineſſe prædicarent. Cæſar à decurionibus vrbis,legatiſque Venetis in Mediceam domum deducitur : ſcutumq. marmoreum cum liliorum aureorum inſigni,quod in honore Caroli regis Piſani,medio in ponte collocarant,multitudinis concurſu in Cæſaris gratiam confringitur, & in Arnum præcipitatur. Poſtero die conueniunt omnium principum legationes : Liburnum propter maris opportunitatem terra marique oppugnandum decernitur,ne vllus Gallicis claſsibus receptus in Italia relinquatur. Piſani magno agreſtium fabrorumq. coacto numero paludem Liburnina via maximè impeditam & inſuperabilem, veteribus refectis pontibus conſternunt. Tormenta aliquot ænea inſpiciente nec probante Cæſare ad aptiorem formam conflata renouantur : & cuncta denique quæ res poſceret mira celeritate ac diligentia comparantur. Cæſar in conſpectum Liburni portus, qui Veneta claſſe obſidebatur,trireme deuectus,ex alto oppidi ſitum,portus littoriſque ſpacia deſpectauit : inde Piſas reuerſus ad Liburnum oppugnandum copias duxit. Florentini in oppidum duas delectorum militum cohortes,itemque tormenta omnis generis abundè cõtulerant : Bettinum Ricaſolum legatum ſupra togæ opinionem virum fortem ac ſtrenuũ præſidio præfecerant. Is ante octogoniam turrem Lunenſi è marmore decoro artificio parua in inſula ædificatam,quæ late maria,portum,littoraque tuetur, circumducto aggere communiuerat : refertamque tormentis, Florentinis ciuibus cuſtodiendam attribuerat : arcis atque oppidi mœnia in longo belli metu refecta, conſtitutis paſsim idoneis in propugnaculis maioribus tormentis inſtruxerat : domoſq. aduerſus omnem inopiæ metum vino, frumento pecoreque repleuerat. Erant ad dextram tres aliæ, marmorea aliquanto minores lateritiæ turres : quæ mari pariter alluuntur. Eæ primum tormentis verberari cœptæ conſilio,& à Cæſarianis militibus,& ab hoſtibus pariter ridendo, quum lõgo in ſpatio emiſſæ canonibus pilæ contumacibus muris fruſtra inciderent : nec patefactæ etiam vel dirutæ turres, vllum omnino momentum ad expugnandum oppidum habituræ viderentur. Veneti namque & Sfortiani nequaquam bonis artibus bellum gerebant. Quoniam de obtinendo Liburno ſi caperetur magna contentione in conſilio certatum fuerat : Quum Ludouicus oppidum portumq.ſibi tradi vſque ad belli exitum poſtularet: Venetis id ſibi cuſtoſtiendum iure deberi prædicantibus,quòd eorum claſſe maria tenerentur. Dixerant aliqui mediam ſententiam ; vt ſcilicet Cæſaris æquiſsimi ducis arbitrio permitteretur , cuius auſpicio bellum gererent. Ea ex ore Ludouici mitti videbantur : qui quum Venetos Piſarum imperio potiri ægerrimè ferret, nimiam eorum potentiam reformidans etiam maritimum oppidum ad inuadendas Piſas opportunum eorum præſidio occupari nolebat. Veneti vero tametſi occultè ipſorum cupiditatis præſentem inuidiam vitare cuperent, eoque haud ægrè deſcenderent, vt Cæſari traderetur : conditionem periculoſi conſilii renuebant,quum Cæſarem ex inopia auguſtalis ærarii,& plerunque ex inconſulta liberalitate alienæ pecuniæ auidum,à Florentinis auro corrumpi poſſe,vt oppidum ſibi emptionis iure de manu traderetur magnopere dubitarent.Sed dum turres haud obſcuro quodam ludo tormentis verberantur ; turmæ nauales , quæ in terram deſcenderant, eruptione præſidii ac oppidanorum ad triremes cum cæde ac trepidatione ſunt compulſæ. Poſtera die Gallica claſsis in conſpectum ſe dedit, nauiſque vna cognomento Normanna ante alias prægrandis & militariter exornata,ſecundum nacta ventum deſpectis Venetis triremibus & ingẽti naue Liguſtica, plenis velis in portum ſe intulit; & octingentos Vaſcones mercede conductos expoſuit; commeatuque omnis generis oppidanos repleuit. In ea naue fuere Carolus Vrſinus & Vitelloccius,qui regia onuſti pecunia tranſuerſis itineribus Peruſiam ad cogendos milites contenderunt. Interim obortæ ſunt fœdæ tempeſtates : adeoque ſæuus Aphricus pluuia cõmixtus inualuit,

K iiii

vt Germani pedites, qui tabernacula ſecum ferre minimè conſueuerunt duritie frigoris ſubacti Piſas refugerent: aliorumque militum tentoria paſsim ſternerentur: quo etiam vètorum turbine, quòd portui Liburnio ventus Aphricus maximè eſt aduerſus, triremes vehementer ſunt conflictatæ; vnaque in littus eiecta atque perfracta naufragium fecit: & eo quidem miſerabilius, quòd enatantibus ſociis naualibus, aut vulnere aut fluctibus, effuſo ad prædam hoſte, erat pereundum. Adurnia quoque oneraria admodum inſignis, quũ abruptis rudentibus quibus anchoræ diſtinebantur vim tempeſtatis ſuſtinere non poſſet, interiit. Quibus detrimentis veluti aduerſo omine permotus Cæſar, ſæpe dictitans ſe Diis atque hominibus infenſis bellum non eſſe geſturum, copias reduxit: à valida tamen Germanorum manu, quæ longius prædatum ierat, Burgarum oppidum vi captum, ac occiſo Henrico maritimæ regionis regulo, cunctiſque fere incolis crudeliter interfectis, incenſum atque deletum. Nec multo poſt Cæſar diuerſis itineribus præmiſſo milite Apenninum Pontremulanis iugis tranſgreſſus, Ticinum vbi tum erat Ludouicus peruenit: atq. inde per Larium lacum media hyeme niuoſis admodum alpibus in Germaniam eſt reuerſus, non vno in loco iratè atque minaciter iurans ſe non venatoris habitu, vt tum ſociorum auxiliis cõfiſus incautè feciſſet, ſed armati Cæſaris more totis imperii viribus inſtructum in Italiam aliquãdo rediturum. Maximiliano Piſis excedente, Germani omnes Sfortianique milites pariter in Ciſalpinam Galliam abierunt: ac tum demum Piſæ in Venetorum poteſtate ſunt conſtitutæ. Nam quum Piſani aduerſus vim Florentinorum lõgè infirmiſsimas ciuitatis opes eſſe conſpicerent, ac ſe planè reliquo omni auxilio deſtitutos intuerentur, arcem veterem quæ ad mare ſpectat, & Stampácis propugnaculũ ad paruæ arcis effigiem citra flumen exporrectum, omniaque belli iura Venetis vltro conceſſerant: Caſcinamque & Verruculanam ſpeculam Venetis præſidiis commiſerant; vt liberaliter fidenterque cuncta concedendo Venetorum voluntates redimerent; ac maiore eorum ſtudio, amplioribuſque præſidiis in tuenda libertate vterentur: aut ſi Diis omnino infeſtis de Republica foret deſperandum, mitioribus certè atque potentioribus dominis ſeruirent, poſtquam extrema ſupplicia potius pati, quàm Florentinorum imperium rurſus perferre, publicè decreuiſſent. Dum hæc in Aethruria geruntur, Alexander pontifex, vt vrbis proceres deleret, quos Romanorum pontificum compedes appellabat, vtq. maior inde filiis potentia ſtrueretur, ad oppugnanda Virginii oppida copias miſit. Iere cum Franciſco Borgia filio principe Candiano, Guido Feltrius, Fabritius Columna, Antonelluſque Sabellus: primoq. aduentu oppida circa Caſsiam viam Inſula, Galeria, Campanianum, atque Scrofanum facilè occupata: quæ vero ad Sabatinum lacum pertinent, Trebonianum Anguillaria & Braccianum ditionis caput veterano Virginii milite tenebantur. Eò enim Liuianus ex fuga ſe contulerat, vt afflictis familiæ rebus, extremã operam nauaret. Is milites armis, equis, veſteque ſpoliatos exceperat, ſingulis equos indomitos ex armentis attribuerat, liberalitateq. Bartholomææ virilis animi fœminæ, quæ Virginii ſoror erat, recrearat, & inſtruxerat, quum ea maritales zonas, mũdumque omnem muliebrem, ac veſtes nuptiales, vt ex iis ſaga militibus fierent alacriter protuliſſet. Mira quoque Liuiani celeritate Braccianum valido aggere communitũ, tormenta vetera coaptata agreſteſque eius tractus fermè omnes euocati armatique: miſsilis plurimus ignis in ollis teſtaceis fabrefactus. Itemque trabes onuſtæ lapidibus in ſumma pinnarum corona, ad obruendos hoſtes collocatæ. Namque Liuiano neque ardens ſtudium in gerendis rebus, neque militaris induſtria vnquam defuerunt. Interim Trebonianum in ora lacus ab hoſte conuectis eò tormentis oppugnari cœptum. Liuianus præpoſitis oppido peritis centurionibus, id egregiè tueri: ab aduerſa ripa recentes milites lembis tranſmittere ſpe maioris celeriſque ſubſidii, vbi periculum poſceret oppidanos implere, hoſtiumque impetum nauigationis beneficio retardare atque fruſtrari. Quibus rebus quum nulla vi terreſtris exercitus occurri poſſet; Duces à pontifice poſtulabant vt ab vrbe Mioparonem plauſtris ad ſe deuehi curet: Sperare ſe eo fretos nauigio celeriter & Treboniano & Bracciano eſſe potituros. Pontifex Mioparonem ſumptum è Tyberi, cohortis vigilũ præfecto, Troiloque Sabello impigro iuueni conuehendum tradit. Id autem ad Liuianum, Vrſinæ factionis hominum ſtudio ac diligentia celeriter defertur: qua re cognita

vehe-

vehementer perturbatur, quum valido nauigii genere res ſuas profligatas iri videat. Ceterum à præſenti animo audax, ſed euentu felix conſilium capit: cum delecta namq. ſuorum manu tectus intempeſtæ noctis tenebris, aduentantibus obuiam progreditur, ceteris oppidum tueri, & ſui maximè præſentis ſpeciē præbere iuſſis. Vix dum pontificii Mioparonem ad ſextum ab vrbe lapidem conuexerant, quum Liuianus inexpectatus ſuperuenit, magnoque impetu facto, ſublatoque ab omnibus clamore hoſtes adoritur. Cohors & turma præfecti vigilum aſſuetæ triumuiris capitalibus infamem præſtare operam, terga protinus vertunt. Troilus ſtrenuè dimicans, vulnerato Liuiani manu quo vehebatur equo, in fugam coniicitur, eo pulſo ceteri profligantur; Liuianus deſertum ab hoſtibus nauigium incendit, ac omnibus ſuis incolumibus, negotioque fortiter ac feliciter confecto Braccianum reuertitur. Ea re pontificiis in caſtris nunciata, ſecus ac Liuianus putarat, omnium animos plurimum incitauit: quum plerumque fiat, vt ex dolore contumeliæ, vel ignaui milites ad virtutem accendantur. Itaque frequentibus tormentorum ictibus Treboniani mœnia perrumpuntur. Pontificius ſubit miles: Vrſini multitudine oppreſſi cedunt: oppidum capitur atque diripitur. Treboniano capto tormenta ad Braccianum traducuntur. Ibi maiore vi plures dies eſt repugnatum: nam & ipſe Liuianus aderat, & cohortator & propugnator egregius, & viri fortiſsimi qui factioni Vrſinæ Virginioque duci antea ſe deuouerant, & loca periculi plena ſibi egregia virtute tuenda deſumpſerant. Sæpe pontificii è propugnaculis ruiniſque procidentium murorum deturbati; ſæpe eruptione certatum: repulſis fugatiſque hoſtibus ſingulari eorum cum ignominia tormenta occupata, clauiſque confixa: ita vt pontificii duces Vrſinis ſæpe è muro irridentibus, eorumque conatus contemptui atque ludibrio haberi viderentur: Idque maiore ipſorum fiducia fiebat, quoniam à Tifernatibus, Peruſinis, Tudertibuſque ac ceteris Vrſinæ familiæ clientibus, auxilia propediem ſibi ventura ſperabant, Carolumque Vrſinum & Vitelloccium coactis in vnum copiis ad ſe maturare cognouerant. Vitelloccius enim poſtquam è Liburno Tifernum venit, quantum equitum ac peditum cogi potuit, celeriter armauit: & phalangem eduxit ex oppidanis delectiſque agreſtibus & colonis, militari diſciplina inſtitutam. Ipſe enim & Camillus Pauluſque fratres vni huic rei maximè ſtuduerant, vt aduerſus finitimorum iniurias, Romanorumque pontificum vim omni tempore ſibi metuendam, certa atque domeſtica præſidia compararent, quum pedeſtri præcipuè opera bella confici pararique victorias cum recenti maximè Gallorum exemplo, tum antiquorum more prorſus intelligerent. Erant homines intonſi ſimplices ipſo agreſti habitu, aſpectuque propemodum contemnendi: ſed certa animi contumacia, corporiſque duritie & fide admodum conſtanti: multoque ducum amore & parendi obſequio, optimorum militum nomine digni: eos Germanicæ militiæ more gladiis, haſtiſque inſtruxerant. Signa ſequi, tympanorum certis pulſibus ſcienter obtemperare, cōuertere dirigereque aciem, in cocleam decurrere, & deniq. multa arte hoſtem ferire, exactèque ordines ſeruare docuerant. Quodque magno vſui ſemper fuit omnibus eorum manipulis miſcuerant viros militares ſuperioribus bellis exercitatos, ac ingenio maximè valentes, qui multitudinem regerent: & ſubitis caſibus atque periculis ſe primos offerrent: præter hos plerique veterani equites aderant, Peruſia, Tuderto, Narnia atque vrbe Roma euocati: plures ab Atella redierant: multi etiam partium ſtudio, & propter veteres clientelæ neceſsitudines, vt ſemioppreſſis opem ferrent in caſtra ferebantur. Validam quoque cataphractorum turmam Ambroſius Landrianus, Ioannis Rouorei equitum præfectus adduxerat. Coniunctis in Orthano agro omnibus copiis Vitelloccius & Carolus Surianum proficiſcuntur. Id Sabinī agri oppidū inter Caſſiam viam atque Flaminiam arduo in monte poſitum eſt, vbi tum erant Baptiſta Cardinalis & Iulius Vrſini fratres, qui metu pontificis vrbe profugerant. Ibi caſtra ea nocte habita, militeſque oppidi copiis abunde recreati. Sequenti die vix dum exorto Sole dum de itinere profectioneque deliberant, pluribus nunciis affertur pontificios duces de ipſorum aduentu certiores factos, Bracciani oppugnationem reliquiſſe; ſub Ciminio monte per Capenates iter habere, atque aduentare eo conſilio, vt locis à Bracciano maximè remotis æquiore conditione confligant. Vixdum eorum aduentu certius cognito, vel explorato, Vrſini pon-

tificios antecurſores denſis nemoribus egreſſos conſpiciunt; & ab iis quoque pari proſpe ctu atque eodem tempore Vrſinorum caſtra videntur. Vitelloccius & Carolus alacriter aciem inſtruunt, ac expeditam equitum alam in hoſtes emittunt: concurritur impeditis in locis: Pontificii repentino hoſtiũ incurſu perturbati, dum ad ſuos ſe recipere cupiunt, vt hoſtes adeſſe renuncient, in fugam verſi, ad tormenta vſq. compelluntur. Erant in pri ma agminis fronte Antonellus atque Fabritius cum Romano equitatu. Ii cum ſuorum, fuga, tum hoſtium inſolentia permoti, vti erant duces eius ætatis longè omnium manu promptiſſimi, extemplo concitatis equis prorupere: aliiſque ſubinde ſubſequentibus tur mis Vrſinorum equitatum multis vulneratis atque proſtratis in fugam coniecere. Erat eo loco ſylua admodum rara, ſed frequẽtibus dumetis impedita, quam pontificiæ copiæ iam euaſerant: ab ea planities ad effigiem oblongæ conuallis vtrinque ſepta nemoribus, ad Vrſinorum integros ordines extendebatur. Ibi lato ſpatio magna vi eſt decertatum: tantoque hoſtium impetu Vrſinorum primæ turmæ ſunt repulſæ ac profligatæ, vt pleriq; debellatum eſſe iudicantes præ timore latè profugerint, Florabracciique ante alios Baleoni, equitum inſignis præfectus ad Stipicianum vſq. ſuæ ditionis oppidum ingenti curſu ſe proripuerit. In ea perturbatione turmarum Roſſetus Tifernas ſingularis animi vir phalangiſque præfectus, quum extra ordinẽ equo aduectus procurriſſet, & cum eo Franciottus Vrſinus, qui poſtea Cardinalis fuit, circumuenti captique ſunt. Sed quo minus pontificii perturbatis inſiſterent, & in delendo hoſte præſenti fortuna vterẽtur, locus qui à læua procerioribus virgultis denſus aditum impediebat, plurimum retardauit; ac ſimul Vrbinas & Candianus longius prouectos reuocauere: Qui niſi productis ante aciẽ tormentis promotoque Germanorum peditatu, quem in poſtremo agmine reliquerant, cum pedeſtribus hoſtium copiis confligere nolebant. Ea res manifeſtam eorum victoriam interpellauit: nam Vitelloccius ſuos confirmandi atque adhortandi ſpatium nactus æquo in loco phalangem conſtituit: eamq. ab latere dextro totius reliqui equitatus ſubſidio firmauit. At dum Vitelloccius cruentum gladiũ tenens multoque hoſtium & ipſius equi in ceruice ſaucii cruore perfuſus, educta caſſidis buccula ad Tifernates ſuos cõcionatur, & Carolus reductos conglobatoſque equites ad demendam ignominiam accẽdit, pontificii promouent tormenta: quorum pilæ altius fortè collibrantibus magiſtris emiſſæ ſine detrimento, hoſtilem aciem præteruolant: Tum vero cum tota mole copiarum incumbunt. Landrianus denſata ſuorũ ala proruentes egregiè ſuſtinet. Tifernates quoq. pedites ſingulari conſtantia Germanorum impreſſionem excipiunt; præliumque magnis clamoribus committitur. Germani iniquo congreſſi loco longioribus Tifernatum Lanceis, quæ Germanicas cubito ſuperabant, facilè confodiuntur; atque in conſpectu equitatus ad vnum omnes temporis puncto trucidantur. Ea re conſpecta equites timore cõſternati fugæ ſe mandant. Dux ipſe hoſtium Guido Feltrius in depreſſum callem ex fuga præcipitatus, dũ ruina ſupercollapſi equi opprimeretur, Baptiſtæ Tophio nobili Vrſino equiti ſe dedit: & ab eo abſciſis ephipii loris vitæ periculo eximitur. Ioannes Petrus etiam Gonzaga ab hoſte circumuentus deditionem facit. Vexilla & tormenta cunctaq. exercitus impedimenta capiuntur. Mutius Columna acerrimus iuuenis in inguine ſagitta vehemẽter vulneratus euaſit. In ea fuga Bernardinum Lunatum Ticinenſem Cardinalem, qui in caſtris legatus erat, adeo vehementer incitaſſe equum ferunt, vt ex pauore concepto, atque ea inſolita iactatione paulo poſt obierit. Vrſini duces ea victoria læti curandis corporibus & diuidendæ prædæ, biduum quietis militi cõceſſerunt. Tertio die promota ſigna iunctiſque cum Liuiano copiis, qui in caſtra ab Bracciano victoriam ducibus gratulatum adcurrerat, oppida paulo antè amiſſa præter Anguillariam & Trebonianum ſunt recepta. Paulo poſt quum Vitelloccius victoriæ moderandum, nec pontifici vlterius inſultandum eſſe iudicaret, & pontifex ſuſcepti temere belli pudore adductus, mitioris animi ſigna præbuiſſet, pax eſt confecta auſpiciis Federici Sanſeuerini Cardinalis, qui Vrſinam familiam eo tempore ſingulari patrocinio tuebatur. Septuaginta milia aureorum nummûm ab Vrſinis impenſæ nomine pontifici perſoluta ſunt: cuius ſummæ maiorem partem Guido Feltrius vt carcere educeretur appendit: cautumque eſt vt Vrſini, qui Neapoli in cuſtodia erant, ſine pretio dimitterentur: curaretque pontifex vt Paulus Vitellius

tellius à Mantuano libertatem impetraret. Sed quum ad ſeptimum Calendas Februarias ad Surianũ eſſet pugnatum, ſeptimo antè die Virginius in Oui arce, ſenio mœroreq. confectus, vita exceſſerat: Vir ætatis ſuæ ſummis honoribus militiæ geſtis longè clariſſimus: nam ſupra peritiæ militaris opinionem, quod nequaquam inane noſtro ſæculo cẽſetur, multo etiam ſplendore liberalis vitæ cultuque familiæ ac ipſa demum apud factioſos confirmata Romani nominis authoritate, vel æmulos Columnas proceres anteibat: quibus virtutum dotibus ſupra paternas opes, quæ erant ampliſſimæ feliciter accumulatis felix profecto videri potuit, niſi periniqua aut certe fatali peruicacia ab æquo & bono importunè abductus in ipſo vindicandæ contumeliæ conatu, in arcta cuſtodia miſerrimè concidiſſet. Luxerunt eum non ſecus ac optimum parentem, exactæque diſciplinæ magiſtrum pernobiles alumni, cum ipſi gentiles Vrſini, tum Comites Vitellii, Anguillarii & Baleones, qui ex eius domo tanquam illuſtri ſchola prodeuntes, præclari demum bello duces euaſere. Nec multo poſt Iordanes filius & Paulus Vrſinus à rege dimiſſi ſunt, quod odio ac inuidiæ vnius Virginii morte ſatisfactum eſſe videretur: conceſſumque filio patris cadauer: quod apud Cere vetus totius familiæ concurſu & magna clientum veteranorumque militum frequentia celebratis exequiis tumulatum eſt.

Finis Quarti Libri.

PRIMAE huius Decadis poſtremi ſex libri clade Vrbis perierunt, quos tamen author ex ſchedijs exemplaribus, ſua fretus memoria (modo uita ſuppetat) reſtitui poſſe non deſperat. Errera namque Cordubenſis, & Antonius Gamboa Cantaber cohortium præfecti, quum in templo diuæ Mariæ ad Mineruam, excruciatis æditu is omnes latebras exploraſſent, ferratam arcam inuenerunt, in quam author elaborati argenti pondo centum, & hiſtoriarum codices condiderat. Sed Gamboa argento contentus, libros tanquam inutilem prædam abiecit. Errera uerò non inſulſo ingenio, partem eorum collegit: eos ſcilicet qui in membranis ſcripti erant, & purpureo contecti corio: papyraceos autem contempſit, eo euentu ut diſſipati in fœdos uſus omnino perierint. Collectos autem ad authorem in arcem detulit, ut præmium acciperet: idque munus pontifex authoris lachrymis exoratus ſacerdotio rependit; quod Errera, Hiſpano ſacerdote defuncto, apud patrios Lares magnopere expetebat.

HORVM SEX LIBRORVM, QVI CLADE VRBIS *perierunt, author Epitomata appoſuit, ut legentes interruptæ hiſtoriæ deſiderium lenius ferant; ſupplereque uolentes ab his rerum ſeriem perdiſcant.*

QVINTO itaque libro, narratur bellum inter Colnmnios & Vrſinos Romanos proceres ortum. Pugnatur ad Monticellum Cruſtumini agri ab vtraque factione: vincētibus Columniis, Carolus Vrſinus capitur, moxque ciuili humanitate pace facta dimittitur, quòd Alexandri pontificis aſtuta conſilia in vtriuſque factionis perniciem verſa deprehendiſſent. Interim Carolus rex Galliæ quum è ludo paruæ ſphæræ in cubiculum alienum feſſus ſe reciperet, apoplexia correptus moritur; eique ſuccedit Ludouicus Aurelianus vir apprimè bellicoſus. Florentini factionibus inter ſe fluctuantes, Hieronymum Sauonarolam cucullatum, de pontificis poteſtate male ſentientem, & humanis rebus ſeſe ambitioſius quàm ſacratum virum deceret, immiſcentem; ſed indignum Chriſtianæ doctrinæ nomine, adeo atroci ſupplicio in foro comburunt. Veneti qui antea hortatu Ludouici Sfortiæ Piſanos aduerſus Florentinorum vim defendendos ſuſceperant; quòd magis ac magis præſidia augerent, & Piſani eorum nono imperio lætarentur; cum magna inuidia, in ſuſpicionem occupandæ eius vrbis venerunt. Quibus de cauſis Ludouicus Sfortia, ne Veneti immodica affectantes imperia, ea opportuniſsima Aethruſco in mari vrbe potirentur, ab eorum amicitia diſcedit; Florentiniſque adhærens, tranſmiſſis auxiliis Venetorum duces cum magnis copiis Apenninum tranſcendere maturātes, vt ſummis iugis arceantur, operam dat. Nam Paulus Vitellius Florentinorum dux, poſt illata Piſanis Venetiſque præſidiis aliquot detrimenta, è Piſano agro reuocatus, ad tutandas Caſentinatis ſaltus ſummitates, ad Pagum diui Stephani peruenerat, multiſq. præliis factis Guidonem Feltrium, Liuianum, Aſtoremq. Baleonum Venetos duces ſingulari virtute profligarat, atque deiecerat, vſque adeo graui cum dolore ab ea irrita ſpe Veneti Senatus, vt is implacabile odium aduerſus Sfortiam conceperit, & cum nouo Galliæ rege, Alexādroque pontifice, ad conturbandum totius Italiæ ſtatum coniurarit; diuiſis inter ſe totius ferè Italiæ vrbibus. Ex ea diuiſione Mediolanū principatus nō obſcuro iure hæreditatis Ludouico quærebatur. Is Cremonam Venetis eius belli ſociis in præmium ſocietatis & fœderis concedebat. Cæſari Borgiæ Alexandri pontificis filio, qui ſe à ſacra purpura abdicarat, interfectoque Candiano fratre magnum imperium affectabat; Togatæ Galliæ & Vmbriæ reguli concedebantur; aſcituſque in id fœdus Ferdinandus Hiſpaniæ rex, cum Gallo clam Apuliæ regnum fuerat partitus. Quibus cōſiliis ingens mox bellum exortum eſt. Nam Florentini recuperandæ Piſanæ vrbis auiditate in id fœdus conſenſere; ea conditione: vt Gallorum auxiliis freti, Piſanos ſubigerent.

SEXTO libro narrantur res geſtæ eius anni, qui ſæcularem ab Alexandro conditum anteceſsit. Ludouicus Sfortia cognito rerum ſuarum periculo, quòd aduerſum ſe tot principes coniuraſſent, litem de imperio Mediolanenſi per cōditiones annui tributi cum Gallo componere, deprecarique iniuriam à Venetis conatus, poſtquam omnia fruſtra tentarentur, ad Baiazetem Turcarum Imperatorem confugit, per legatos quorſum hæ coniurationes tenderent, demonſtrat, atque auxilium petit. Barbarus occaſionem intelligit, & terra, marique in Venetos arma parat. Veneti ingētem claſſem Grimano præfecto Ionio in mari Turcarum claſſi opponunt. Sed Grimanus malè explicata claſſe, & trierarchis nequaquam præſenti animo pugnam ineuntibus, ad Protum inſulam inter Sporadas, turpem in fugam coniicitur; quum explorata victoria penè eſſet in manibus, niſi trierarchi ceſſauiſſent; Albano Armerio, & Andrea Lauredano, qui vni omnium impigrè pugnam inierant, miſerabili incendio abſumptis. Quum in ingētem nauem Baracchi Smirnei prædonis, cum duabus vtrinque celocibus vehementer inuecti, poſt iniectas harpagonum ferreas manus, Barbari deſperata ſalute vltro repentinum incendium excitaſſent; quo victi victoreſque concremati ſunt. Poſt

rem male geſtam Grimanus ad Sphragiæ inſulæ portum,cui Sapientiæ nomen eſt, ſe contulit. Dauthes autem Turcicæ præfectus claſsis,deſertis & amiſsis aliquot triremibus,in Naupacteum ſinum abſceſsit, Naupactumque ſegniter defendēte Veneto in poteſtatem redegit. Nec multo poſt Grimanus propter rem male geſtam, reuocatus Venetias, in compedibus cauſam dixit; damnatuſq.eſt & relegatus in Oſſarum Abſyrtidem inſulam; inuidioſo nimiſque ſeuero ſenatus iudicio; quòd nihil Dominici cardinalis pro ſenepatre deprecantis,ſacratiſq. manibus ſubleuantis paternos compedes, conſpectus,& purpura,aut preces valuiſſent: Quando etiam oborta in ſenatu miſericordia,multis honeſtæ lachrymæ manarent; vel ob id præſertim, quòd in trierarchos quoſdam nobiles minus imperio parentes non animaduertendo, pro priuata eius clementia, publicæ ſeueritatis pœnam ſubiiſſet. Exitu quoque eius æſtatis Scanderbaſsà Illyrici præfectus, cum duodecim milibus equitum, per Aquileienſem agrum in Euganeos, altiſsimis fluminibus ſuperatis,populabundus penetrauit; captoque magno hominum numero, quòd nemo armatis obſiſteret,& trucidatis immaniter ſenibus,in Tiliauenti amnis ripa; vnde venerat, graui ex incendiis & cæde luctu in his regionibus relicto,reuerſus eſt; poſtquam ſe ſeram Ludouico Sfortiæ opem attuliſſe didicit.

SEPTIMVS liber,eiuſdem anni per autumnū res geſtas refert. Narratur bellum ortū inter Heluetios & Germanos Rheno propinquos. Hi vallis Agnedinæ incolas,qui inter Rhetos,Griſoni hodie vocantur,incurſione facta,ferro atque igne populati fuerant;Quibus opem implorantibus Heluetii vetuſto fœdere coniuncti non defuerunt; conflixereque cum Germanis ad Suarzualdum, qui locus combuſti nemoris nomen ſonat. Eo prælio Aynauolebanus Heluetiorum dux peritiſsimus,ordines partiendo,promouendoque,ita hoſtium aciem perfregit,vt celebri victoria ſit potitus. Sed quum ante alios pulſum loco hoſtem acrius vrgeret,iam planè victor plumbea pila caput ictus occubuit. Sub id quoque tempus Paulus Vitellius Florentini dux exercitus,tormētis admotis magno apparatu,ſed infelici conatu Piſas oppugnauit. Quum enim Stampacis propugnaculum, quod in meridiem vertitur,deiectis atque interſectis defenſoribus occupaſſet,atque inde in vrbem irrupturus eſſe videretur, Piſani ab interiore area in eam partem ingens tormentum, quod Bubalus ab incredibili violentia vocabatur, obuerterunt. Tanta verò pilarum eius vis extitit, vt omnia munimenta à Vitellio obiecta diſiiceret, neminemque propugnatorem introrſus conſiſtere ſine certa pernicie pateretur. Itaque propugnatoribus Stampace denudato Vitelliani pedem retulerunt; ſic vt ſpe ferè captæ vrbis Paulus deiiceretur; & autumnus grauis exercitum inuecto peſtilenti morbo mirum in modum vaſtaret. At Vitellium poſt tantas res paulo antè proſperè geſtas, quòd nauiſſimo conatui Fortuna non arriſiſſet, inuidia inuaſit, præbuitque cauſam accuſationi Raynucio Martiano perpetuo hoſti ſuo,atque obtrectatori, vt apud Florentinos facilè ſuſpicaces, non vi, ſed dolo ceſsiſſe, nec potiri Piſis voluiſſe crederetur; quod Ludouici Sfortiæ literis obtemperare potius quàm Reipublicæ commodo extremum capiendæ vrbis periculum facere voluiſſet. Itaque ea oneratus calumnia nihil tale timens Caſcina in oppido à legatis Florentinis capitur, Vitellocio fratre per tumultum elabente. Perductus autem Florentiam exquiſitiſſimis tormentis ſubditur; nec quicquam quo nominis fama maculari poſſet, ab inſonte atque fortiſſimo viro elici potuit, quum tantum ſe à fortuna ſua miſerè deſeri, & ingratè plecti quereretur. Sed Raynucianæ factionis octouiri, quem iure damnare non poterant,impotentibus ſuffragiis, ne iniuriæ vltor euaderet, capitali ſupplicio damnarunt. Per eoſdem dies Galli in Italiam tranſcēdunt,ac Obignino, & Triuultio ducibus, Aratium & Annonium Sfortiani imperii arces expugnant; atque inde ad Alexandriam deferuntur, magnaque vi tormentorum murum quatiunt. Sfortianis copiis præerat Galeacius Sanſeuerinus. Is vti poſtea dicebat,falſis Calatini germani fratris literis,quaſi id iuberet Sfortia,præſidio excedere,& Mediolanum reuerti iuſſus; magnam partem exercitus intercluſam Pado Gallis diripiendam præbuit, turpiterque aufugiens, vrbem hoſti occupandam reliquit. At Sfortia ad profligati exercitus,amiſſæq. Alexandriæ nuncium perculſus,

perculſus, quum fortè Simon Horrigonus Inſuber homo facinoroſus Antonium Landrianum ærarii præfectum trucidaſſet, ab eaque cæde expediendæ pecuniæ facultas conturbata videretur, animum deſpondit; Comumque profectus cum Aſcanio cardinale fratre & liberis, in Germaniam ad Maximilianum Cæſarem confugit. Nec multo poſt ex eius victoriæ lætiſsimo nuncio, Ludouicus rex Mediolanum venit, cui cunctæ Sfortiani imperii vrbes cum Genua deditionem fecerunt. Cremona autem ex condirione fœderis Veneto ceſsit. Arcem vero Mediolanenſem longè omnium munitiſsimam atq. pulcherrimam, Bernardinus Curtius inſigni auaritia atque perfidia vir, qui Sfortiæ alumnus fuerat, Gallis prodidit. Per id tempus Cæſar Borgia Heluetiis mercede conductis, adiunctoq. ſibi Gallico equitatu, cui Alegria præerat, Catherinam Sfortiam Forocornelii & Foroliuii vrbibus expulit; dedentemque ſe demum, captiuam Romam duxit. Quum verò Fauentiæ, Arimino, atque Piſauro imperii auidus immineret, Sfortia poſt quintum exilii mẽſem, quod tædio Gallorum ab Inſubribus accerſeretur, cum manu Heluetiorum Mediolanum eſt reuerſus. Verum intra paucos dies poſt Nouariam tormentis receptã, nouus Gallorum exercitus duce Tramulio cũ veteribus Ligninii & Triuultii copiis coniunctus, eum magnopere conterruit; ob id maximè quod magnus Heluetiorum numerus Gallicis in caſtris militaret, miſceretque facilè ſermones cum conſanguineis ſuis, qui apud ſe ſtipendia merebant. Ludouicum quoque Valdreium virum Sequanum, qui trecentos galeatos equites adduxerat, à Gallis ei notis ducibus, ſollicitari ad defectionem didicerat. In eo graui metu Sfortia certa tributi pactione cum Lignmio, vt ſe periculo eriperet, transigere conatus eſt; ſed eius conſilia Fortuna iam pridem infeſta penitus eluſit. Nam Heluetii vtriuſque partis Gallica pecunia corrupti, eum habitu Heluetii militis inter phalangis ordines prodeuntem, Gallis ducibus tradiderunt; præcipuis tantæ perfidiæ authoribus, Rodulpho Salice Rheto, cui Longo cognomen fuit, & Gaſpare Sileno ab Vrania Heluetio. Sfortiam in Galliam perductum, Ludouicus rex nullam humanitatis & clementiæ laudem quærens, in prædurum carcerem, ſine ſcribendi ſolatio coniecit. Eandem fortunam tulit Aſcanius cardinalis in Placentino agro dum effugeret à Conrado Lando Venetis equitibus proditus. Hunc poſtea Venetiis diu cuſtoditum, depoſcenti regi ſenatus tradidit, vt in Gallia ſeruaretur.

OCTAVVS liber Baiazetis Turcarum Imperatoris in Græciam aduentum cõtinet. Is anno ſeculari cum centũ quinquaginta armatorum milibus ab Iſthmo Peloponneſum ingreſſus, trinis caſtris ad Metonem poſitis, turrem portæ imminentem maioribus tormentis eſt demolitus; murumque tribus in locis aperuit. Sed poſt varia certamina vtrinque acerrimè depugnata, Ianizari pedites à ſanctæ Mauræ porta in vrbem perruperunt, quum fortè miſerabili caſu Metonenſes conſpectis quinque triremibus Venetis, quæ arma, milites & commeatum obſeſsis afferebant, vt appulſos exciperent, ad mare deſertis ſtationibus deſcendiſſent. Itaque Barbari potiti lato aditu, editaque magna cæde, Græcos ſimul & Venetos milites obtruncant; cohortemq. dudum expoſitam, & à portu intrantem concidunt. In ea ſtrage Antonius Fabrius, & Bardella præſidii præfecti trucidantur, Andreæque Falconi Metonenſium Epiſcopo, qui in ſacra veſte hortabundus prodierat, mitratum caput barbari gladio detruncatur: neq. cuiquam armato vel inermi Turca miles pepercit, niſi quem aut ætas, aut decora forma conſeruauit. Captiui longis nexi reſtibus ſupra mille perducti ad prætorium in conſpectu Imperatoris trucidati ſunt. Cuſtodiæ tamen iniectis cathenis traduntur Gabriel prætor, & Balaſtrus quæſtor cum Aurelio ſcriba, atque item Sebaſtianus è monte Silice, qui veteri præſidio præfuerat. Inde Baiazetes Coroneos Metonenſium caſu perterritos in deditionem accepit. Criſſeum quoque à Cherſeoglebaſſa Baiazete genero tormentis eſt expugnatum. Tentauit & fruſtra Nauplium Halibaſſa: & Pilus olim Neſtoris ſedes, hodie Nauarrinum Iunco portui impoſitum, metu exterrito arcis cuſtode, Barbaris eſt deditus. Quibus rebus geſtis Baiazetes terra & mari planè victor, quòd Veneta claſſis nuſquam congredi auſa certamen detrectaſſet, Bizantium eſt reuerſus. Nec multo poſt à Conſaluo, cui propter ſingularem virtutem conſenſus militum Magni cognomen

dedit, coniuncto ſibi Piſaurio Venetæ claſsis præfecto, Cephalenia poſt longos difficileſque labores expugnata eſt, quum Turcæ ferme omnes in veſtigio ſtatiorus cum Giſdare præfecto non inulti cecidiſſent. Piſaurius quoque, quum multa Turcis detrimenta agilitate triremium ſuarum intuliſſet, ſanctæ Mauræ oppidum, ad Leucadem Neritho in inſula, fortiter expugnauit, Turcarum equitibus per vada reciprocantis Euripi ab Aetolico litore obſeſsis, opem ferre fruſtra conantibus: Sed nequaquam pari fortuna Gallica claſsis, quæ ſubſidio miſſa in Græciam peruenerat, mari rem geſsit. Nam Rauaſtennius præfectus ad Lesbum inſulam delatus Mitylenaſq. tormentis oppugnare adortus, Turca ſe impigrè defendēte, ita incœpto abſceſsit, vt ſæuiente tempeſtate claſsis eius diſiecta ſit, ipſeque poſt multa pericula ac naufragia ad Tarentum euaſerit. Galliæ atque Hiſpaniæ reges ex compoſito Federicum Aragonium adoriuntur, Magnus Conſaluus tecto conſilio, ſimulataq. amicitia Brutiis & Apulis imminet. Namurſius Gallorum dux, adiuncto ſibi Cæſare Borgia per Campaniam delatus, Capuam Vrbem oppugnat, atque inter conditiones dedentium ſe ducum hoſtiliter irrumpit: direptiſque Campanis & Aragoniis militibus male mulctatis Fabritius Columna & Raynucius Marcianus capiuntur. Hunc vulneratum Vitellocius, vt Pauli fratris manibus parentaret, veneno plagæ indito tollendum curauit. Illum Iordanes Vrſinus è manibus Gallorum liberaliter præbito auro redemit. Federicus exutus copiis & conſilii inops, quum antea à Conſaluo opem fruſtra implorasſet, relicto regno deditiſque arcibus, ad Ludouicum regem verum hoſtem nauigare, quàm ad Hiſpanum conſanguineum à quo ſe iniquiſsimè atque ingratiſsimè proditum querebatur, confugere maluit. Itaque Conſaluus ſine vulnere Brutios, & Apulos in ditionem Ferdinandi regis redegit: eoq. euentu Alfonſum Federici filium Tarenti obſedit, vt quum adoleſcens certa libertatis conditione inexpugnabilem vrbem dederet, contra iuſiurandi religionem caperetur, vt vnicus Neapolitani regni hæres in Hiſpania ſeruaretur. Nec diu poſt Hiſpani & Galli ex propinquis præſidiis de finium diuiſione diſputantes, ad arma acerrimumque bellum deſcenderunt: Quo exorto Gallis paratioribus Conſaluus in Barolum compellitur. Eo obſeſſo noua auxilia, cum ab Hiſpanis, tum è Germania per Hadriaticum Conſaluo ſuperuenerunt. Quibus fretus cum hoſte ad Gerionem in Apulia proſperè conflixit, interfecto in acie Namurſio duce. Pari etiā fortuna in Brutiis Vgo Cardonius Obegninum Gallorum ducem ad Semenariam debellauit, quum ab eo paulo antè apud Gioiam Brutii agri acie fuiſſet profligatus; geminataq. eo modo Hiſpanorum victoria, Galli vix retenta Caieta Neapolitano regno depulſi ſunt. Sub id tempus Cæſar Borgia, qui quatuor Varatios proceres antiquiſsimæ ſtirpis Camertes necarat, vt eorum imperio & opibus potiretur, Guidonem Feltrium Vrbino, Pandulphum Malateſtam Arimino depulerat; Aſtoremque Manfredum expugnata Fauentia ſub fide deditum ſtrangularat; Sanguinarias manus Vrſinæ factionis atq. familiæ proceribus admouit. Primo Vitellocium ab inſigni virtute inuiſum, & Liberottum Firmanum, moxque Paulum Vrſinum Latini cardinalis filium, & Franciſcum Vrſinum Grauinæ regulum in Vmbria tetro ſupplicio ſuſtulit; eodemque die ab Alexandro pontifice ad conſtitutum tempus Baptiſta Vrſinus cardinalis in mole Hadriani cantaridum veneno ſublatus eſt. Sed Italicæ nobilitatis ſtirpes exſcindenti affectantique reguum Italiæ, non diu Fortuna arriſit: quum cœnaret enim Vaticana in villa inuitatus à patre pontifice venenum bibit, quod conuiuis quibuſdam ſenatoribus ditiſsimis paratum erat, fallente lagenas incautè à poculis miniſtro. Sed Alexandro vim veneni non ferente, ipſe Cæſar paterno funeri miſeriæque ſuæ interfuit. Nam Iulius Alexandro ſuffectus, eum exutum exercitu in arce ſub cuſtodia tenuit, quoad miſsis teſſeris arx Oſtienſis redderetur. Fide demum à Conſaluo accepta, Neapolim nauigauit; ubi dum compararet copias, & nouas res moliturus videretur, captus eſt, & in Hiſpania cuſtodiendus ad Setabam tranſmiſſus. Alexandro mortuo atque item Pio tertio, qui pauciſsimis diebus regnauit, nec adhuc per comitia Iulio creato, nouus Gallorum exercitus Romam intrauit, Tramulio, & Franciſco Gonzaga Mantuano principe ducibus. Ii Appia atque Latina via bipartitò regnum ingreſsi, nulla memorabili re geſta, totam ferè hyemem in Aquinate, & Fregellano agro conſumpſerunt: mirificè eis reſiſtente Conſaluo qui Lyrim amnem

nem ponte tranſgredi auſos, fortiſsimè reppulit: caſtraque demum eorum adortus, quũ noctu ſuperioribus vadis copias omnes traduxiſſet, in fœdam fugam per Formianum litus cum multa cæde coniecit. Quo aduerſo rerum ſucceſſu Galli duces animis fracti Caietam dediderunt, ea conditione, vt ſua claſſe vecti, inermes in Galliam redirent.

LIBRO NONO Iulius pontifex, Ioannem Bentiuolum ab inueterata tyrannide, cœptuque audacium filiorum præpotentem, Bononia expellit, ope Gallorum adiutus, qui ad portas exercitum admouerant. Bentiuolus ſeptuagenarius ſenex, animũ deſpondens, quum ferociam imminentis põtificis magnopere timeret, ad caſtra Gallorum confugit, nullo in ſuprema rerum difficultate, aut virtutis, aut induſtriæ conatu edito: ſic vt poſtea apud Mediolanum in exilio perierit. Domus eius incomparabilis ſtructuræ, quam media in Vrbe ædificarat, vt abominandi dominatus memoria tolleretur, concurſu populi à fundamentis euerſa eſt. Sub id tempus Philippus Maximiliani Cæſaris filius Belgarum princeps, in Hiſpaniam nauigauit, vt Iſabellæ ſocrus dotale regnum adiret. Receptus eſt ab Hiſpaniæ proceribus vſque adeo ſtudioſè, vt Ferdinandum regem ſocerum desererent, cui tanquam ſeni & parum liberali facilè omnes florentem ætate & ſplendore vitæ nouum regem anteponebant. Ferdinandus ſuorum leuitatem perfidiæ proximam deteſtatus Neapolim nauigauit. Nec multo poſt Philippus ab intemperie noui cœli, cui Belgicæ epulæ minimè congruebant, oborta febre ſurreptus eſt. Eius mortem luridus cometes portendit, qui per aliquot dies ad occiduam plagam arſerat. Exinde Ferdinandus Neapoli rebus compoſitis, & Magno Conſaluo propter affectati regni ſuſpicionem abducto, ad ſua regna rediens, collocutus eſt cum Ludouico Galliæ rege apud Sauonam, de inuadendiſque Venetis conſilium ab vtroque initum eſt. Tum enim Ludouicus Genuenſes armis ſubegerat, quum pulſa nobilitate, ſtatum popularem induxiſſent, reſiſtereque auſi è culminibus mõtium deiecti victique ad Gallicum imperium impetrata venia rediiſſent. Paulus Nouius vir plebeius qui ad ſummum honorem fauore plebis erepſerat, inauſpicati principatus pœnas capite perſoluit. Secutum eſt demum bellum, quod Germani authore Cæſare cum Venetis geſſerunt, partim à Carnicis alpibus, partim ad Tridentinas fauces. Hinc ad Petram caſtellum Pitilianus & Triuultius cum Gallicis copiis, Hiſpanorumque cohortibus, Germanos facilè repreſſerunt. Ad Cadurium verò oppidum alterã Germanorum manum per niuoſa Carnorum iuga, Liuianus ita cecidit, vt ab eo cruento prælio, aliquot oppida Germanicæ ditionis, & in his Tergeſtum vrbem vi expugnata, Veneto imperio adiecerit. Qua affectus iniuria Cæſar, concitante Iulio pontifice cum cæteris Europæ regibus coniurauit aduerſus Venetos: eaque coniuratione Italia ſupremam propè adiit cladem. Veneti enim immoderata affecti cupiditate, peramplum, ob idque inuidioſum ex aliorũ ruina imperium condiderant: fremente pontifice, quod Ariminum atque Fauentia vrbes, pontificio imperio ereptæ, ex æquo & bono ſæpius repetitæ minimè redderentur. Non ferebat Gallus Cremonam ditioni ſuæ detractam, & Hiſpanus rex nequaquam ſibi integrè partum Neapolitanum regnum exiſtimabat; quum maritimæ Apulorum vrbes oppigneratæ iampridem ab Aragoniis, Sypontus, Tranium, Monopolis, Brunduſium & Hydruntum Venetis præſidiis tenerentur. Coiuere legati principum ad vrbem Cameracum in Belgis, decretumque eſt communibus viribus in Venetos bellum, tanto ſilẽtio, vt quum eius ſuſcepti conſilii ſuſpiciones emanarent, Venetiis nequaquam maturè crederetur. Eo modo Ludouicus in Italiam cum ingentibus copiis tranſgreſſus, ad Abduam Venetos caſtra conferre, atque aciem tentare auſos cum magna cæde profligat, capto Liuiano. Secundum eam victoriam intra pauciſsimos dies, non modo ſua quæ repetebat, Bergomum, Cremonam, Cremam, & Brixiam ſine vulnere recepit; ſed eodem terrore Veronam, Vicentiam, atq. Patauium, Cæſari capienda præbuit; quòd deleto exercitu cum paucis Pitilianus, deſperatis rebus, ad Meſtrium extremum continentis oppidum refugiſſet. Pari quoque curſu Iulius non Ariminum modo atq. Fauentiam, ſed Cerniam & Rhauennam recepit; vltroque Senatus Venetus Apuliæ vrbes, Hiſpano regi dedendas curauit: Sic vt tanta modo Veneti imperii fortuna Italis hominibus planè miſe-

rabilis,externis vero ridenda videretur,quando vni omnium Turcæ,pacis pauloante confectæ memores, non modo fidem ſeruarint, verum auxilia in id bellum amicè ſtudioſéque obtulerint. Sed barbaro regi, quod fidem pacemque egregiè tueretur gratias egit; quum huiuſmodi auxiliis nequaquam è Republica vtendum eſſe cenſuiſſet. Nauarrus ex gregario milite commendatione virtutis dux factus, quum antea auſpiciis Xymenis archiepiſcopi Toletani claſſem ſua pecunia adornantis, Oranum Mauritaniæ emporium, in magno portu occupaſſet,Buziam demum in Numidia, vrbem Mahometanorum gymnaſio claram cepit atque diripuit; emenſoque inde Africæ litore Tripolim inter duas Syrtes, terra marique admotis copiis expugnauit. Sed reuectus ad Mœnicem inſulam, quum Girapolim adoriretur,inſigne accepit detrimentum.Ingruentibus enim Barbaris, Hiſpani milites per loca aquæ indiga,torrente Sole ſitim perpeſsi,ordines ſeruare nequierunt, verſique in fugam, dum ad nauigia quæ in alto erant,deficientibus ſcaphis enatare properareot,ab hoſte cædebantur.In eo tumultu Garzias Toletanus illuſtris iuuenis fortiter repugnans eſt interſectus.

DECIMO libro,Andreas Grittus Venetus legatus, Patauium ſegniter tuentibus eam vrbem Cæſarianis, recepit; Leonardo Dreſſano non diu tuente arcem.Is quod eſſet Vicentinus ciuis in baratrum teterrimi carceris Venetiis eſt deiectus. Quatuor verò e patritiis Patauinis,qui ſtultè perfidioſéq. Venetis ſe auerſos oſtenderant, in foro Veneto latronum more ſtrangulati ſunt.Maximilianus Cæſar ſuorum incuria amiſſam vrbem vt reciperet, coacto validiſsimo exercitu è Germania deſcendit,ad quem Gallorum & Hiſpanorum Pontificiorumque militum auxilia acceſſeruot. Sed latè proſtratis muris oppugnatio eum habuit euentum,vt Pitilianus conſtantiſsimus dux, vrbem inſigni cum laude defenderit,irritoque incœpto Cæſar in Germaniam redierit. Poſt ſeruatum egregie Patauium, Veneti contra Alfonſum Ferrariæ principem, aduerſo Pado,claſſem viginti triremium miſerunt.Eam Ferrarienſes poſt varia accepta incommoda, authore Hippolyto Ateſtino cardinale, tormentis ſub aggere conſtitutis ita perfregerunt & demerſeruot,vt vix Angelus Triuiſanus claſsis præfectus effugerit. Senatus Venetus graui ſalubrique ſuſcepto conſilio,veniam pacemque à Iulio pontifice per legatos ſupplex petiit,faciléque impetrauit;quum ille generoſo ſpiritu publicum Italiæ corruentis decus,diſcrimenque proſpiceret. Magno ſiquidem ei pudori erat,ſacrorum principis perſonam ſuſtinenti,ſubiectis non parcere,quando ipſe feruidiore ira concitatus, nobiliſsimæ Reipublicæ excidium paraſſe diceretur. Id factum nouarum cladium initium fuit. Nam Iulius Venetos defendens, Alfonſo Ferrarienſi bellum intulit. Hunc Ludouicus rex, quum tuendum ſuſciperet, Pontificis hoſtis effectus eſt. Cuius controuerſiæ is extitit finis, vt Gallus per Triuultium ducem profligato pontificio exercitu, cui Feltrius præerat, Bononiam reductis Bentiuolis Pontifici eriperet. Ea vis Pontificio nomioi illata,deprecante ioiuriam Iulio, atque opem implorante, vniuerſos prope Europæ Reges,aduerſus Gallos ita coocitauit, vt Africanæ legiones à Ferdinando rege, quæ pontifici opem ferrent, in Italiam mitterentur,Heluetiique pontificem contra Gallos tuendum ſuſciperent. Gallus ſuis ſubnixus viribus,ſacra anathematis tela contemneos,vt omnem Pontificis autoritatem conuelleret, concilium Piſis indixit,concedentibus primo Florentinis & mox Gallica præſidia reſpuentibus; ſic vt ſacerdotes à Iulio transfugæ Piſis exacti,Mediolanum confugerent,atque ibi concilium celebrareot. Interim Gaſto Foiſſeius ſorore Ludouici regis genitus, copiis præficitur.Is ſemel atque iterum Heluetios infeſta populatione in agrum Inſubrum deſceodentes repreſsit.Bononienſibus raptato per lutulenta itinera valido exercitu,opem tulit; quum Hiſpanorum et Pontificiorum mœnia quatientium vim ægrè ſuſtineret Alegria Gallici præſidii præfectus.Eius aduentu non plane maturè cognito,Nauarrus atque Cardonius tormenra retraxerunt,& ſe per Aemiliam viã receperunt,ne ante portas bellicoſæ ciuitatis cũ Gallis prælio cõgredi cogerẽtur.Gaſto liberata Bononia incredibili celeritate aduerſus Venetos traiecto Pado conuolauit,qui Brixiã proditione receperant,arce adhuc Gallico præſidio retenta; ad quam expugnandam,quũ Paulus Baſeonus à ſenatu mitteretur, in itinere Gaſto

ni

ni ſit obuius ad turrem Magnanimi quæ eſt prope Atheſim; ſtatimque improuiſa vtrinque exorta eſt pugna, qua Baleonus viribus impar, profligato exercitu ſuo, quum Atheſim tranaſſet ex fuga uix ſeruatus eſt. Ea bene re geſta Gaſto vbi Brixiam peruenit, per arcem ingenti cæde edita vrbem recuperauit, capto Gritto. De Aloiſio autem aduocato qui defectionis author fuerat, ſupplicium in foro, ipſo ſpectante deſumptum eſt. Direpta miſerabilem in modum, & cadaueribus repleta Brixia, Gaſto vnde venerat rediens, ſuperato rurſus Pado pugnæ auidus, ad oppugnandam Rhauennam delatus eſt, ratus, vti euenit, Cardonium atque Nauarrum obſeſſæ vrbi, ad non dubiam conſerendæ pugnæ occaſionem, opem allaturos. Sed oppugnantem triduo fortiſsimè ſuſtinuerunt M. Antonius Columna, & Petrus Caſtrius. In ea oppugnatione Gaſto, Spinæum tormentorum magiſtrum, & Cetellionem è Colinæa familia ducē clariſsimum, tormētis ictos amiſit. Quum verò hoſtes aduentare cognoſceret, caſtra mouit, transgreſſuſque Vitim amnem, quæ hodie Aquaduſſa appellatur, cum hoſte cōflixit. Eo prælio longè omnium cruentiſsimo, tormentis vtrinque acies proſternentibus, res geſta eſt; ſed maiore Hiſpanorum incommodo, quum Alfonſus Aeſtinus qui primam aciem ductabat, capto opportuno circuitu, tormenta ſua, in latera hoſtium direxiſſet; non paucis etiam è numero ſuorum interfectis. Verum Gaſto ingenti potitus victoria, quum recipientem ſe per aggerem Hiſpanorum legionem intemperanter perſequeretur, immoderatæ virtutis iuuenis à globo hoſtium circumuentus atque interfectus eſt. Galli prope pari affecti clade, campo atque hoſtium caſtris potiti ſunt, atque inde Rhauennates ſe dedentes, cōtra fidem violatis etiam templis, magna clade affecerunt. Eo prælio captus eſt Ioannes Medices Cardinalis Pontificis legatus, & cum eo Nauarrus. Supra verò quadraginta maiorum minorumque ducum cadauera, reperta ſunt. Secundum autem famam prælii Rhauennatis, Heluetii à Iulio infracti animi Pontifice in auxilium exciti, per Tridentinas alpes intra paucisſimos dies in Veronenſem agrum deſcenderunt, repulſoque ab Atheſi Gallorum exercitu, cui Palicia præerat, retrocedentes, nec congredi auſos Gallos, Ticino in vrbe obſederunt, Nec multo poſt quum Baleonus cum iuſto exercitu tormentorumque apparatu Heluetiis ſe coniunxiſſet, Galli Ticino eiecti, compulſique in fugam vltra Alpes redierunt; atque ita Iulius liberatæ à Gallis Italiæ titulum prætulit; egregiéque vltus eſt Florentinos qui authore Soderino ipſorum dictatore, concilio ſedem dediſſent; reduxitque in patriam Ioannem Medicem Cardinalem, qui magno caſu è Gallorum manibus elapſus, cum reliquiis Hiſpanorum in Aethruriam peruenerat. Sed Iulius ſeptuagennarius ſenex, vel felix ea victoria, lethiferum concepit morbum, Romæ fato functus eſt. Succeſsit autem ei Ioannes Medices, in comitio iuniorum ſuffragiis ſubleuatus.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS. LIBER XI.

LEONE Decimo pontificatum ineunte; quum is ad tertium Idus Aprilis thiaram ſacri Imperii more maiorum accepiſſet, vt dies quo ad Rhauennam captus fuerat circumagente ſe anno infauſtus, tanti ſpectaculi celebritate ex atro in candidum verteretur; ex Rhoſi legati literis cognitum eſt Ferdinādum regem occultas cum Ludouico inducias pepigiſſe: Ea re Britanniæ Regem grauiſsimè commoueri, quòd ſe deceptum à ſocero quereretur, cuius hortatu Dorſetium cum valida claſſe, ad inuadendam Aquitaniæ oram tranſmiſiſſet. Enimuero Ferdinandus cunctas belli rationes fœderumque iura vel cum pudenda mutatæ fidei labe, & graui ſociorum iniuria, ad commodum ſuum referre erat ſolitus. Nam poſtquam Ioannem Cantabriæ regno expulſum, Gallicíſque armis id repetere conantem Albanii virtute repulerat, noui regni gentem Albretis antiquis regibus deditam, induciarum ſpatio confirmandam exiſtimabat: Ratus vtique opportuni eius regni acceſsionem multo potiorem, vtilioremq. deſenſione Ciſalpinæ Galliæ: cuius auiditate Ludouicus inde pulſus vſque adeo ardere videretur, vt Ioannem ex antiqua Gallorum amicitia, recentique eius ſocietate regno eiectum, atque ob id apud ſe exulem, tota ſpe recuperandi regni deiicere non puderet. Ex horum enim longè maximorum noſtræ tempeſtatis regum ingeniis & tum liquidò, & multum antea præclarè compertum eſt nihil omnino ſanctum & inuiolabile, vel in rite conceptis ſancitiſque fœderibus reperiri, quòd in proferendis imperiis augendiſque opibus apud eos nihil ad illuſtris famæ decus intereſſet, dolo ne & nuſquam ſine fallaciis, an fide integra veraque virtute niterentur. Itaque Ferdinando, quod de induciis occultè tranſactum erat, egregiè diſsimulante, & Gallis arma parātibus, Moronus Maximiliani Sfortiæ legatus à Leone ſupplex maturam opem implorat: Placentiam Parmamque vrbes, ſi Sfortia deſeratur, ad Gallos redituras docet: Venetos porrò aduentanti Gallo minimè defuturos demonſtrat, quòd per ſummam iniuriam Brixia excluſi ex nouo fœdere Cremonam repetant: & Veronam quoque Gallicis freti auxiliis ſe recuperaturos ſperent. Proinde maturè cauendum eſſe, ne conſilia Iulii fortiſsimi pontificis non ſine diuino numine ad Italiæ libertatem explicata, totque partis victoriis egregiè cōfirmata, cum dira rerum omnium conturbatione ſubuertantur. Ipſum autem ſociorum omnium eſſe vnum, qui imminentibus malis occurrere poſsit, & præclaro facto res omnium ſeruare incolumes: poſtquā Hiſpanus à fœdere iam planè diſceſſerit, ſi pecuniam ex ſacro ærario Sfortiæ ſuppeditet: vt perſolutis ſtipendiis Heluetii ingentibus animis ad tuendam Sfortiæ cauſam parati, in vetere ſtudio & fide contineantur. Hæc diſſerenti Morono vehemens adiutor aderat Sedunenſis cardinalis, qui ex profeſſo Gallorum hoſtis ſuæ gentis principes Sfortianæ cauſæ, quæ pontificiam dignitatem includeret, ius & nomen conſtantiſsimè deſenſuros pollicebatur. Eos enim vbi pontificem & nouo nomine, & paterno ſpiritu generoſum nihil animo labare, ſed pontificii Italicique nominis decus auguſto conſtantique decreto tueri velle audierint, extemplo inuictis armis oſtenſuros, quo ſtudio, qua fide, qua denique virtute haſtatus miles Heluetius pro ſociis ſemel in tutelam receptis aduerſus ſacroſanctæ maieſtatis violatores pugnare ſit ſolitus. At Leo de commutata Ferdinandi regis voluntate certior factus, præſentique adductus periculo, quod iam Galli ad Cottias alpes perueniſſent: tametſi vti accidit nouo principatu nondum rerum publicarum cogitationes explicaſſet: graui tamen expeditoque iudicio iiſdem quibus Iulius fortiter glorioséq. ire inſtiterat conſiliorum veſtigiis ſibi conſiſtendum exiſtimauit: eo quidem temperamento, vt apertè neminem offenderet, & pacificatoris nomen ſacroſancto omnium parente digniſsimum tueretur. Sfortiæ namque ſalutem omnino negligere, populique Heluetii amicitiam tanquā vtilem decoramq. Romano pōtifici niſi impensè & grauiter æſti-

mare non poterat; poſtquam Iulius Maximiliano Sfortia legitimis ideoque felicibus armis reſtituto, paternam ei ditionem ex decreto ſenatus adiudicaſſet: & populus Heluetius fide virtute & recenti victoria inclytus, ſpecioſo decoroque titulo defenſor pontificiæ libertatis eſſet appellatus. Itaque Morono in ſtipendium pecunia numeratur: quam ille magnis itineribus Placentiam contendens Heluetiis cohortibus diuidat, egregium Leonis ſtudium oſtentet: detque operam vt Cardonius, qui tum ad Trebiam amnem habebat caſtra, ſuperato Pado, cum Heluetiis ſe coniungat. Sed his ad ſamam propenſi amicique pontificis abunde exhilaratis, & quod ſummæ rerum intererat præſentis pecuniæ conſpectu opportunè confirmatis, nihil plus à Cardonio de induciis ab rege ſuo pariter & à Gallis diligenter edocto impetrari potuit, quàm vt promouendo caſtra Padum traiecturi ſpeciem præberet, & Romana via præter Claſtidium atque Derthonam, Hiſpani leuis armaturæ equites, ad continendos in fide ſocios Gallorum metu nutantes excurrere iuberentur. Verum ea ſimulati auxilii oſtentatio vel multis impetrata precibus, magno detrimento ſociis ceſsit: Nam quum Piſcario cum peditatu præeuntes equites ſubſequenti Vicoirienſes tanquam rapacis ac impotentis gentis timore adducti portas clauſiſſent, nec poſtulanti commeatum niſi corbibus è muro demiſſum præberent, vſq. adeo grauis toto agmine indignantium militum fremitus eſt exortus, vt cohortes ſub ſignis arma caperent, vlturæ contumeliam, quòd ab agreſti inhoſpitalique populo minimè receptæ, ſub diuo tendere cogerentur. Itaque facto impetu prolatiſque tormentis muro portæque ſuccedunt: refractoque ponte ligneo, & deiectis ex muri corona defenſionem parantibus, nihil vetante Piſcario in oppidum irrumpunt: crudeliq. cæde edita, per ſe opulentum, & ex terrore Gallici belli eò cõfugientium diuitiis refertum hoſtiliter diripiunt: inſigni cum infamia Piſcarii ducis, qui aduerſus miſerè atque improuidè obſiſtentes ſocios dignitatem ſuam vel iniquo maximéque ſæuo facinore edito, vt milites ditaret, tueri contendebat. Interea Ludouicus ex induciis ab Hiſpania omni belli metu liberatus, & valida claſſe in Oceano aduerſus Britannos Armorici littoris vrbes defendens, duos ſummæ authoritatis atque peritiæ duces, qui Alpes tranſcendant, Tramulium atque Triuultium deligit: euocat Robertum Sedanium in Eburonibus principem cum nigra Germanorum legione: atque item Aloiſium Beomuntium è Cantabriæ finibus accerſit cum his Vaſconum cohortibus, quæ paulo antè Palicia duce ad Pompelonem cum Hiſpanis bellum geſſerant. His quoque admiſcet è Gallia aliquot peditum vexilla delectæ iuuentutis: quòd tum honeſtiſsimus quiſque, qui non eſſet ad equum reſcriptus, alacritate inſigni pedibus militare decorum putaret. Hos omnes magno tormentorum apparatu inſtructos in Italiam maturare, communicatiſque cum Veneto Senatu conſiliis Sfortiam ſolis Heluetiorum auxiliis confiſum adoriri iubet. Veneti enim ab Hiſpanis contra fœdus intercepta Brixia indignè pro hoſtibus habiti cum Gallo in amicitiam redierant, his legibus renouato fœdere, vt confecto communibus armis Sfortiano bello, Cremona potirẽtur, & reliquas demum ſuæ ditionis vrbes Gallorum adiuti copiis recuperarent. Quibus obſignatis tabulis Liuianus diuturno atque duriſsimo carcere eductus, in Italiam venerat: & à Senatu in honore militaris imperii Petiliano ſuffectus nouas copias veteribus addendo iuſtum atque optime inſtructum exercitum compararat. Idem quoque ex fœdere cõceſſæ libertatis beneficium Grittus tulit, quem ſuperiore anno Brixiæ captum diximus. Huic iniunctum eſt vt Tramulio atque Triuultio comes iret: & pro legato expediendis conſiliis caſtra Gallica ſequeretur. Eodem quoque tempore Ludouicus intentus in eam curam, vt Genuenſem arcem quam Laternam vocant, obſidione liberaret, per Renatum Sabaudiæ baſtardum cum Adurniis fratribus egit, vt coacta per Apennini vicos Ligurum manu nouas res Genuæ aduerſus Fregoſios molirentur. Præerat tum Liguriæ Ianus Fregoſius ſtudio atque opibus Iulii pontificis in ciuitate principatum cõſecutus. Is paulo antè Hieronymum Fliſcũ ſummo loco natũ Gallicis ſtudentem rebus, quum exiret è curia per propinquos ſuos ſanguinarios homines ſingulari crudelitate trucidarat. Qua cæde exacerbati fratres eius, Othobonus & Sinibaldus ita vrbe exceſſerant, vt paratis ad vindictam animis cum Adurniis Fregoſiorum hoſtibus conſilia atq. arma conſociarent. Ab eo atroci facto Ianus populari inuidia vſque adeo deflagrauit, vt iam planè

auerſa magna ſenatus parte, vim imperii ægerrimè retineret, quòd Adurnii Gallica inſtructi pecunia per Pulciferæ valles aduentarent; & Præianes Gallicæ claſsis præfectus Liguſtico mari vagaretur: obſeſsisq. in arce Gallis per minora nauigia ad fallendam magnarum nauium cuſtodiam idonea, commeatum ſæpe ſubmitteret, eo grauiore Genuenſium incommodo quòd mercaturæ negotiationes intercluſa nauigatione ſuſtuliſſet: toruſque curuatæ molis portus Laternæ arcis tormentis expoſitus ab eo periculo inutilis atque infeſtus redderetur. Qua rerum difficultate circumuentus Ianus quòd neque pecuniam imperare, neque imperatam à factioſis dubiiſque ciuibus exigere auderet, animum deſpondit. Adurnii namq. opinione celerius in ſuburbana tecta ad Diui Petri Arenam peruenerant: commiſſoque peracri prælio in aſcenſu collis qui Laternæ arci imminet vrbemq. deſpicit, Fregoſias cohortes in fugam verterant; neque in eo tumultu quiſquam è populo turbulentis ſeditionibus aſſueto defuit quin ſecundis acclamationibus victores exciperet: & Fliſci pariter à diuerſa porta armatis clientibus vrbē introireut, à quibus Zacharias Iani frater vnus è percuſſoribus Hieronymi, trucidatus & pedibus raptatus per vrbem patratæ cædis pœnas dedit. Ianus autem in eo occupatæ vrbis aduerſo fremitu conſcenſa nauicula ad ſuam claſſem profugit. Nec multo poſt Antoniottus Adurnius ſaluis Galli regis auſpiciis & Laternæ arcis cuſtodibus omni genere commeatus abunde recreatis, à ſenatu populoque ciuitatis atque Liguriæ princeps eſt appellatus.

Dum hæc in Liguria geruntur, Heluetii de Gallorum apparatu tranſituque Alpium certiores facti, concilio indicto, dictiſque ſententiis admirabili Pagorum omnium conſenſu, Sfortiam omnino defendendum cenſent, viri longe omniũ promptiſsimi gerendo bello duces deligũtur, & ante alios Altoſaxus antiqua ſua nobilitate clarus, & tum præcipua de exactis Italia Gallis laude illuſtris; qui ſublatis vexillis confeſtim in Italiam contendant. Itaque paſsim ſcribuntur milites, nullo propoſito ſtipendio, nullaque præſenti pecunia, quod nunquam antea acciderat, nomina dantes; tanta quidem alacritate, vt mirum videri poſſet noua odia veteribus fidelis amicitiæ fœderibus inducta tantum valuiſſe. Feri enim homines probéque conſtantes, & ſua ſimplicitate generoſi, æquo animo ferre non poterant, quòd Ludouicus varias ipſorum forti opera, multoque ſanguine victorias conſecutus, illiberali demum ingratoque ingenio, vt minores bello ſumptus faceret, Germanos vagæ incertæque militiæ mercenarios & ignotos, ipſis prætuliſſet; qui & vicini eſſent, & Galliam omni tempore aduerſus externam vim promptiſsimè defendiſſent. Primi omnium Vraniæ, Suithiæ, Vnderualdiæque prætores, quos Hamanos vocant, vti Italiæ proximi Alpes tranſierunt; peculiari etiam rerum ſuarum metu concitati: ſuperioribus enim bellis erepta Gallis Bellizona & Lugano demum occupato in Italiam imperii ditionem extenderant; quam omnino tueri oportere cum magni prouentus, tum publicæ exiſtimationis cauſa iudicabant. Hos continenti agmine reliquæ cohortes è Glarona, Zuchio, Lucerna, Ceſuſio; & demum ex interuallo Tigurinorum & Bernenſium ſummæ authoritatis atque potentiæ Pagorum vexilla ſequebantur. In poſtremo agmine in quo eranr quinque milia delectorum peditum fuir Altoſaxus, per diſpoſitos in itinere commeatus quantum fieri viæ compendio poſſet, per Griſonos feſtinare iuſſus. Ad hos enim Lepontiæ alpes pertinent quæ Splughæ & Septæ nomine hodie vocãtur, & è Curia Rhætorum urbe, per Clauennam ad Larium lacum perducunt. Sub idem tempus Sfortia aduerſis nutãtis Liguriæ rumoribus & Sacramori Vicecomitis inexpectata defectione perculſus, cum primis Heluetiorum cohortibus Nouariam contenderat: vt opportuna in vrbe tutus ab inſidiis aduentantes legiones expectaret. Sacramorus circumuallandæ arci præerat, vir principe ortus familia: ſed maiorum ſuorum virtutis & gloriæ penitus oblitus, vtpote qui fortuna ſua minime contentus, ad antiquum inclytæ domus decus nequaquam bonis artibus aſpiraret. Alebat enim circa ſe audaces veteranos ab egeſtate atque ſuperbia cædibus aſſuetos & maleficiis infames; & in his aliquot primæ nobilitatis adoleſcentes diſſoluta vita perditos & effrenes, qui à parentum imperio gratiaque dilapſi licentiæ militaris libertatem quærebant. His omnibus in turmas cohorteſq. deſcriptis Sacramori fratrumque domus, penuariis copiis inconditè & liberaliter expoſitis ita patebat, vt quum extra modũ prodigo neq. patrimonii prouentus neque ſtipendia ſufficerent, ve-

cordia præceps ad retinendũ inſtituti luxus nomen nonnunquam in pecunioſos fœneratores, & opifices noctu graſſaretur atq. inde infame noui Catilinæ nomen apud Inſubres referret: nec inſulsè quidẽ, quum multo ære alieno oppreſſus ne decoqueret ſibi omnino coniurandũ arbitraretur. Quibus de cauſis quòd ſe multis inuiſum, & principi ſuſpectum noſſet, cũ Triuultio tranſegit, vt alæ equitum præfectus regia ſtipendia mereret, quæ erãt maximè opulenta atq. perpetua. Interim daret ſedulò operam, vt obſeſſorũ inediæ occurreret: & ſi fieri poſſet Sfortia per inſidias interficeretur: Vt cum inſigni munere quo tota belli cõtrouerſia finiretur, ad regem tranſiret. Ab hac pactione nocturnæ ſtationes ad valli munitionẽ ita ſenſim laxatæ ſunt, vt Galli ex compoſito exeuntes ſingulis noctibus paratum, & gratuitò traditum omnis generis cõmeatum in arcem referrent. Sed ea diſsimulatio non occultæ plena perfidiæ, diu tegi nõ potuit quine manaret, prodentibus fortè baiulis, qui quaterni multo labore ſuccollantes integrã vini vegetem ad vallum obſeſſæ arcis intempeſta nocte comportaſſent. Hac re deprehenſa Sacramoroq. detecto, atq. eo vim parante, Maximilianus per ſe pauidus, monentibus amicis vt ſibi caueret, deſperatis Hiſpanorum auxiliis Mediolano excedens (vt diximus) Nouariam contendit. Meminerat enim ſe non multum antea quum è feſto matronarum cõuiuio noctu ſine funalibus in curiam rediret occurſu incognitæ armatorum cateruæ inſolenter atq. acriter omnibus telis petitum fuiſſe, quo tumultu Galeacius Sfortia Piſaurenſis principis frater ipſius lateri comes hærens glande traiectus interiiſſet; nonnullis proculdubio eam vim atrocis facti nequaquam fortuito ſed parato dolo illatam ad Sacramori ſatellites referentibus. Conſtabat enim Sacromori domum quæ vna ex Vicecomitibus Magni Matthæi poſterorumq. eius Mediolani prinipum quanquam ex notho proauo veram ſtirpem reſpiceret, Sfortianis tanquam inſititiis nouiſque principibus imperium ſemper inuidiſſe, quòd poſt Pbilippum Fato functum ex Planctæ ſpuriæ connubio freti armis, illud intercepiſſe viderentur. Tum vero Sacromorus quòd nullus iam locus Sfortia profecto tendendis inſidiis relinqueretur, nihil ſibi moræ attulit, quin impotentis animi perfidiã nudaret. Iam enim Galli duces à Taurino ad oppugnandam Nouariam conuolabant; & Liuianus tranſuerſis itineribus per Tartari amnis paludes perducto exercitu ad occupandam Cremonam iter intenderat. Primum omnium aduocata concione commutatæ voluntatis cauſas exponit, noui conſilii neceſsitatem demonſtrat; opimiora ſtipendia & præmia ex liberalitate opulentiſsimi regis ſingulis pollicetur, patefactaque munitione, aliquot euocat Gallos: explicatiſq. regiis vexillis, ingenti armatorum ſtipatus agmine, per mediam vrbem in forum percurrit: occupat extemplo curiam, plebique diripiendam præbet, nec vlli tamen ciuium ab armatis vis infertur. Exinde populum tantæ rei nouitate & certo metu à Gallis & Venetis imminente perterritum, patritiis improuiſo timore præpeditis hortatur, vt ad veterem Galliæ regis fidem redeat. Sfortiani dominatus obliuiſci velit: qui multis ab iniqua proſcriptione exilium, fugam, egeſtatem, cõpedes & fœde necis laqueos attulerit: quando Ludouicus ad non dubiam clementiam ſemper victor, ab immenſiſque opibus regum maximus, rapaci ſæuoque tyrãno ſemper egenti, & iam planè ab omnibus deſerto præferendus videatur. Per hunc modum Mediolanenſes, vt plerunque accidit ex timore in nouam ſpem proclinatis, arma tenenti facilè parent: nouum Ludouico regi ſacramentum dicunt: reſtitutoque Senatu Sfortiana inſignia publicis locis deradunt.

Nec multo poſt Sacramorus pacata vrbe accitus in caſtra, quod Heluetii numero aucti præter opinionem feroces animos præferrent, & prælio certaturi viderẽtur, ſupra octingentos galeatos equites educens ad Ticinum amnem contendit. Eodem tempore quo hæc Mediolani geſta ſunt, à Gallis ducibus ad Agapitanam portam magno tormẽtorum apparatu Nouariæ mœnia quatiebantur: tam graui ciuium metu quàm inſigni Heluetiorum alacritate. Hi enim egregio conſenſu intrepidiſque animis, quanquam proſtrato adapertoque penitus muro ita vim tanti inſtructi exercitus, & Gallorum minas deſpiciebant, vt nullum inrorſus aggerem more militiæ, nullaque prorſus ad ſuſtinendum inuadentis hoſtis impetum, munimenta ſe erecturos profiterentur, fruſtra obſecrante Syluio Sabello, vt tranſuerſam ſaltem foſſam Italorum militum ciuiumque labore iuxta ruinas perduci ſinerent. Idem quoque ceteri Sfortiani proceres non ignari militiæ poſtulabãt,

& ante

& ante alios Ioannes Gonzaga, Alexander Bentiuolus, & Camillus Montanus Prætorii præfectus, quòd fortibus æquè & peritis ducibus maximè decorum foret de temerariis hoſtibus minore quàm fieri poſſet labore atque incommodo victoriam retuliſſe. Sed his obteſtationibus ſuperba fronte reiectis Iordinus Vnderualdius præſtantis elatique animi tribunus, ad eos conuerſus, deſinite viri inquit fide & dignitate veſtra illuſtres vobis timere, & tantopere ſolliciti eſſe de belli euentu: Nam his armis, forti dextra alabardam quaſſans, & haſtatorum coronam oſtendens, cum publicam omnium ſalutem, tum maximè principis decus & dignitatem noſtram proculdubio ſtrenuè atque feliciter defendemus: modo Gallis ſua inani iactantia ferocibus tantùm animi tantumque bellici ardoris inſit, vt propius accedere, intrareque per patentẽ murum audeant. Experientur enim qua diſciplinæ conſtantia, quo robore animorum, qua denique vi corporum Heluetiæ legiones hoſtes ſecum cõgredi auſos excipere vlciſcique ſolitæ ſint. Tum verò ad minuendam irridendamque Gallorum audaciam, qui promota acie ſe irrupturos quum ſignum daretur neminiq. parſuros iactabant, quod nemo vnquam tanta hoſtium contemptione factum antea meminiſſet, lectorum linea tranſuerſis ſuſpenſa perticis contra hiatus proſtrati muri prætenderunt: vt commeantes in vrbe milites in ſtationeque diſpoſiti, nec ab hoſte conſpici, nec ideo certis minorum tormentorum ictibus peti poſſent. Emiſeruntq. ſubinde tubicinem pacati oratoris tuta inſignia præferentem ad hoſtium duces, qui mandata ferrent. Petebant Heluetii non abſurdè per iocum, vt iam tandem Galli libratores ab emittendis tormentis temperarent, vt tantis ſulphurei pulueris pilarumq. vanis ſumptibus parceretur: poſtquam non vno in loco latè proſtrata mœnia æquatum ſolo aditũ irrupturis præberent: nec vllæ intus munitiones, quæ vel quadratis ordinibus intrantes morarentur inſtitutæ paratæque eſſent. Proinde ſecuri aduerſus omnes inſidias, quibus Heluetii cõfiſi vera virtute minimè niterentur, ſi Galli Germanique viri eſſent, arma atq. animos expedirent, vt æquiſsima cõditione cum paucis cohortibus congrederentur antequam maiora ſuæ gentis auxilia, quæ iam non procul abeſſent, importuno ipſis tempore ſuperuenirent. Ad ea Triuultius grauiter reſpondit Heluetios, qui in rem ſuam nuſquam proterui aut ſtolidi eſſe conſueſſent, rectè conſultéque facturos, ſi pro Sfortia exuto vrbibus, & ab amicis fœderatiſque deſerto pugnare atque inſanire deſinerent, aduerſus maximum præſertim inuictumque regem, cuius modo tot principes acerbiſsimè coniurati, neque opes neque ſpiritus infregerint. Debere eos ſi ſaperent & liberis ac vxoribus optimè conſultum vellent, quod pro ſua peculiari erga gentem amicitia atque beneuolentia vehementer optaret, recentis & vetuſtæ Gallorum neceſsitudinis meminiſſe: opportunéque proſpicere, an aliunde quàm è Gallia pace & bello ſtata atque vberrima ſtipendia inter niuoſas alpes rerum propè omnium egenis eſſent prouentura. Quorſum inquit eorum qui obſtinatè ſtultéque ferociunt, conſilia euadent: ſi trahere atque alere bellum velimus, quum affluente commeatu atque pecunia, quæ duo præcipue vobis deſunt, redeuntibus ad fidem populis abundemus? Neque enim eos vſque adeo vecordes & vitæ prodigos eſſe crediderim, vt nos vallatis munitos caſtris, tot tormẽtis inſtructos, validiſsimiſque Germanorum & Cantabrorum auxiliis & peramplo fretos equitatu, adoriri & in veſtigio efferæ temeritatis pœnas dare malint, quàm cum triplici ſtipendio, & certis opulentiſque muneribus, ad vxores domum redire: quæ omnia abundè ex fide regia ſtatim conſequentur ſi Sfortiam, vti antea ex merito patrem eius inuiſum terris, cœloque damnatum tradiderunt, cõtinuo in manus tradant, aut certè dedita vrbe nudatum præſidio fortunæ ſuæ iactandum relinquant. Hæc tubicen renunciare iuſſus, pecuniaq. donatus, ad ſuos in vrbem rediit. Ceterum bis reſponſis ad duces relatis, & mox per ſingulas cohortes emanantibus, tantum abfuit, vt quiſquam è primoribus atque ſigniferis permoueretur, vt præ inſita confirmataq. audacibus animis ferocia vix ab eruptione tẽperarẽt: quanquam nõnulli Gallico, vt creditur, capti auro ſententiis labarẽt, & certa oblatæ pacis præmia dubio & difficillimo bello, cautis & ſatagentibus anteponenda differerent. In eam enim curam ſedulo Triuultius incumbebat, vt peruicacium feritas per partes occulta largitione molliretur. Id autem eo facilius commodiuſque iam à pluribus tentari cœperat, quod Vertius inſignis è Glarona veteranus, vti erat ab aſtuto venalique ingenio

maximè vafer deprauandis militibus induſtriam ſuam venditaſſet. Interea Maximiliano ingenti cura anxio pauentiq. ad omnes rumores Heluetiorum auxilia citatis agminibus aduentare, Altoſaxum verò Comenſi via ad antiquũ Caleritæ cohortis vicum perueniſſe nunciatur. Eodem quoq. tempore Tramulius atq. Triuultius de hoſtium itinere per exploratores cognoſcunt. Aduocatur itaq. conſiliũ: aſtrictiſq. ſententiis deliberando diſputatur, mouere ne retro caſtra expediat, longiuſq. ab vrbe loco tuto conſidere; an cum expedita exercitus parte nouos hoſtes patentibus in campis adoriri, ſine tormentis, ſine equite, diſſolutoq. agmine properantes, quãdo quidem circumfuſo equitatu, productiſq. falconibus per agiles currus, cohortibusq. leuis armaturæ Vaſconum ſagittis rem gerentibus, aut pròteri aut magno certe illato detrimento ad Ticinum retrudi poſsint priuſquam eis è Nouaria, vel ab Altoſaxo qui in Ticini tranſitu adhuc hæreat, in tempore ſuccurratur: nec interea manente eadem caſtrorum forma, & Germanis ſuo peculiari vallo incluſis, reliquiſque copiis maiorum tormentorum corona præſeptis quicquam de hoſtium eruptione timeri poſsit. Hoc maximè probabat Robertus Sedanius ſuſpenſo nec abnuentè Tramulio, vti erat pugnaci ingenio & ad omnem vel dubiæ pugnæ aleam parato. Sed Triuultius peruicacis & feruidæ gentis recentem vim reformidans omne prælii diſcrimen vitandum eſſe teſtabatur vti alienum aut certe non neceſsarium ad ſperatæ victoriæ prouentum; qui planè ſine vllo incommodo à cautis minimèque præproperis ſperari deberet. Indomitæ, inquit, vires quæ vel graui impetu ſine multo ſanguine detrimentoque perrumpi nequeunt, plerunque mora vtili & tuta cunctatione diſtringuntur. Quod hercle magno vſui nobis eueniet, ſi hinc ad Riottam vicum procul ab vrbe viginti ſtadiis caſtra referamus. Neque enim eius ſententiæ ceſſerim niſi imprudens ſenex ſim, qui diuidendas copias putet: ne vtrique parti tanquam infirmæ & inualidæ ad reſiſtendum conandumque vires deſint, & nobis cum triplici hoſte, ſi ita ſors ferat, vno tempore fuerit dimicandum. Erant vera hæc, planeque ſecura quæ Triuultius aſſentientibus cæteris afferebat, niſi Fortuna (vt plerunque accidit) ſanis infeſta conſiliis cuncta quæ ille optima ratione prouiderat inopinato veluti correpta turbine præuertiſſet. Nihil enim à tanto duce qui Italicarum rerum vſu regioniſque peritia ac ætatis honore Gallos anteiret temere confirmari videbatur: vel ob id præſertim quòd in latifundiis ſuis peculiarique etiam ſibi noto in prædio ad Moram amnem ponenda caſtra iudicabat: quamobrem ſubticente Sedanio vel à ſtrenuis & pugnæ cupidis in Triuultii ſententiam ibatur. Itaque nullo ſtrepitu edito rebus omnibus ad profectionem inſtructis, ab oppugnatione recedunt: & ad Riottam caſtrametantur. Eo modo Heluetii nemine hoſtium qui contra iret, in itinere conſpecto, Nouariam peruenerunt, magnaque gratulatione & lætitia omnium, quum donati vino largiter tentaſſent, vix vnius horæ ſpatio ad quietem deſumpto noui duces in conſilium deſcenderunt. Nam priores vt qui antea moueri retro caſtra reducique tormenta conſpexiſſent, iam hoſtes ad Riottam conſtitiſſe didicerant; edoctique ab incolis de natura loci ſituque camporum, & de vado, ripa, & flexibus decurrentis amnis, priuſquam hoſtes ab vrbe longius recederent, confeſtim audendum fortibusque animis inuadenda caſtra iudicabant, vel exigua namque mora hoſtem emitti è manibus rebantur, quod non poſtea, vt æqua conditione confligerent, occaſionem eſſent reperturi. Nam aliæ quoque Gallorum cohortes, aliæque turmæ equitum adducente Stuardo Albaniæ regulo Alpes tranſiſſe cognouerant, quæ copiæ magno incommodo ipſis aduerſæ forent, hoſtibus verò peropportunæ, atque adeo tanquam vtiliſsima ratione bellum trahentibus expectandæ cenſerentur. Tum vero exurgens Craſſius Tigurini pagi magiſter, vir eximiæ authoritatis, nolite obſecro inuicti fratres (inquit) differendo committere vt conſilium ingentibus animis ſuſceptum, importuna Altoſaxi atque auxiliorum expectatione corrumpatur. Id enim vna maxime celeritate tutum & euentu felix euadet. Nec quicquam aliud nobis rectè & nauiter decernentibus quàm maturè facto opus eſt; ne tantæ occaſioni quæ in hanc ſpem rei bene gerendæ nobis offertur, & leui temporis momento præuerti poteſt, nequaquam impigrè deſimus: ſatis namq. erunt vel paucæ cohortes inuictæ virtutis ad opprimendos hoſtes, dum nihil nos antè auſuros, quam ſe coniungat Altoſaxus, exiſtimant. Proinde vtamur illorum errore: & incautè ſu-

perbis

perbis opinioneque deceptis inexpectato impetu improuiſum terrorem ad nō dubiam cædem & fugam inferamus. Vicimus profectò ſi victoria egregio conſilio concepta atq. explorata intrepidis animis & fortibus dextris quæratur. Tum verò cuncti ad vnum duces atque ſigniferi, nullam omnino moram ſibi afferunt, quin peroranti Craſſio ſtatim accedant: de ratione ineundæ pugnæ grauiter decernunt: Ediciturque militibus vt cibo & quiete corpora curent: & poſt ſecundum vigiliam ad vexilla coëant: quid fieri velint ante auroram duces imperaturos. At Maximilianus qui dudum legiones paternæ proditionis recordatione ſuſpectas, ipſoſq. eoſdem hoſtium geminos duces, qui patrem cepiſſent, tanquam deſtinãte Fortuna, ad exitium Sfortiani nominis datos, & illos quoq. recentis adhuc perfidiæ memoria infames campos tanquam ſibi fatales aſpiciens anxio fatiſcentique animo ſuprema volutabat, tum primum ſeſe erigere confirmareque, præclarum erga ſe gentis ſtudium tantumque animorum ardorem admirari, complecti ſingulos centuriones, hiſque prolixè teſtari quibus imperium fortunas, ſalutemque deberet, gratias ingentes relaturum. Sed dum intentis omnium animis in euentum futuræ pugnæ arma pararentur, & Sol iam in occaſum inclinaret, mirum dictu, & quod memoriæ prodendum videtur, Gallorum canes relictis caſtris magno continentique agmine Nouariam intrarunt, admiſtique Heluetiis qui in ſtatione erant, eorum crura lambere, caudas adulanter quatere, demiſsiſque blande auribus, ſingulis applaudere cœperunt, tanquam Heluetii iam ipſorum eſſent domini, aut certe futuri vt mox apparuit. Primus omnium Iacobus Mottinus è Torſano nequaquam agreſti ingenio vir & Italicæ gnarus linguæ tanquam auguralis diſciplinæ, vti ab euentu credi par eſt, non imperitus, omine accepto ad Maximilianum contendit: eique victoriam de Gallis eſt pollicitus, quod à maioribus gentis eſſet obſeruatum in auſpiciis præliorum, proculdubio eorum fore victoriam ad quos hoſtium canes tanquam ex infelicibus caſtris ad tuta fortunataque hoſpitia perueniſſent. Igitur Heluetii duces ſimulando aliud quàm quod parabatur, tympana tota nocte pulſari & circumferri per vrbem iubent: vt ſpeculatoribus ſi qui adeſſent exeundi ſpeciem præberent: ideoque hoſtes quos tota die in armis fuiſſe conſtabat etiam nocte eadem inſtructos in equis diſtinerent. Ceterum imperatur omnibus, vt cibo & ſomno corpora firment, & lucem operiantur: vt quiſque virtutem ſuam pulcherrima decoris contentione in præclara luce oſtenderet: nec ignauos porrò impunè terga vertere aut deſerere ordines auſuros. Hæ ſiquidem Heluetiorum ſeuerisſimæ ſunt leges, vt ſub oculis ſpectantis exercitus, qui præ metu turpia atque indigna viro forti tentauerint, à proximis commilitonibus ſtatim obtruncentur. Ita maior metus minorem vincit: & metu fœdæ mortis, decora mors non timetur. At paulo antè quàm diluceſceret duces ex omnibus copiis (erant eæ ad nouem milia peditum) mille ſpectatæ virtutis deligunt, qui octo falconibus præſint: & Maximilianum equiteſque eius, qui admodū erant pauci, ſed primæ nobilitatis, comitentur. Reliqui in duas ſeſe acies pandunt: & diuerſo itinere nequaquam ſtrepentibus tympanis, ſilentique prorſus agmine ad hoſtes ferūtur. At Triuultius qui tametſi inueteratæ prudentiæ dux habebatur, paucos tamen feſſoſque pedites antequam adueniret Altoſaxus egreſſuros aduerſus firmisſimas copias aut quicquam de fortuna prælii tentaturos non putabat, vbi hoſtium aciem in conſpectu eſſe cognouit, Tramulium ceteroſque duces excitat: ſigna canere, tormenta in aduerſos collocari, & cuncta pro neceſsitate periculi, quæ vſu & diſciplina didicerat adminiſtrari iubet. Temporis tanta fuit exiguitas, hoſtiumque tam paratus ad dimicandum animus, vt Galli equites vix ad frenandos equos & galeas induendas tempus habuerint: vtpote qui magna parte diei, & noctis intenti ad imperia in armis conſtitiſſent: & ſero demum quod Nouariæ pacata omnia nunciarentur, in tabernacula ad quietem ſe recepiſſent. Satis tamen opportuno tēpore leuis armatura equeſtris vti expeditior extenſo ad læuam lōgiſsimo cornu venientibus mille Heluetiis occurrit, qui vt hoſtiū tormenta declinarent, quòd his iam peterentur, ſinuoſo circuitu ad Moram fluuium cōtendebant: vt inde, ponte ſuperato terga hoſtiū & tabernacula adorirentur. Erat enim is amniculus quanquā ſuo decurſu lenis ſi vado tranſiretur, quod mediam æquaret coxam, pediti calceato & iā pugnanti, valde incōmodus. Hunc Ludouicus Sfortia ab emiſſario Seſithis amnis ad vbertatē agri

[illegible]

indito ſuo cognomine in ea prata deduxerat. Itaq. Heluetii ad pontem patenti via procedentes, tormentis hoſtium ex trãſuerſo peti, ingruẽteq. per alueum & vtramq. ripam procella equitum vehemẽter premi cœperunt. Tum vero Mottinus præſenti animo conſiliũ mutat, & Maximilianum qui inſultantibus Epirotis magno in diſcrimine verſabatur, pugna excedere & continuo in vrbem reuerti iubet: vt belli caput acerbitati fortunæ expoſitum ſperatæ victoriæ conſeruaret. Eum vero generoſæ renitentem, & vt ſe communis ſortis caſum ſubire pateretur, conſtanti animo deprecantem duo centuriones cum totidem manipulis freno arreptum, & detractis caſside criſtis, inditaque vili chlamide vt paludamentum tegeretur, ex acie ſubducunt, conglobatoque equitum agmine in vrbem redire cogunt; vt inde periculo vacuus ipſorum virtutis ſpectator maturæ victoriæ nuncium expectaret. Itaque Mottinus ea ſollicitudine liberatus nutantem ſuorum aciem quæ iam tres falcones amiſerat, ſauciis in medium receptis componit, & vi facta magnoque impetu prouectos Epirotas propellit, interfectoq. ibi Alexio Boſigio nobili Græco Epirotarum alæ præfecto làtè profligat. Eodem quoque impetu defertur ad hoſtium caſtra; cæſisque lixis & ſtationis militibus perturbatis, impedimenta capit. Pauloante autem quàm hæc à Mottino fierent aliud agmen capto per adultæ ſegetis campos longiore itinere, paruoque ob id à tormentis accepto detrimento, in latus hoſtium impetum fecit. Conſtiterat eo loco Gallica acies tripartita: hinc Tramulius, Robertus illinc cornibus præerant; Triuultius mediũm agmen tuebatur; proximaque inter equitum acies Germanorum phalanx intra modicam foſſam ſe receperat, quod vallum noui ac admirabilis artificii ad præliorum caſus quo ſe includeret à Sedanio inſtitutum, in eo hoſtium improuiſo ſuperuentu defigi atque erigi nequiuiſſet. In hanc itaque Heluetii circumducta ad dextram acie concitatis animis ſe conuerterunt, quod victoriam ſibi facilem tum fore intelligerent, quum hoſtilis exercitus præcipuum robur facto cuneo perrupiſſent. Id Galli Duces è proximo conſpicati tormenta ſtatim in confertos dirigi, & lata ſtrage ordines perrumpi; mox in latus fatiſcentis agminis equites cataphractos vehementi impetu procurrere iubent. In eo tumultu Bernenſium tribunus in aduerſum os pila verberatus & Antius Aman Zuchius pugnantes cadunt, nihil tamen horum milites, vel ducum morte, vel periculo ſuo, vel commilitonum horribili clade perterriti ſeſe collectis viribus in globum è diſciplina componunt: equites magna vi propellunt: & ſtatim vti antea decreuerant, ſuperata foſſa Germanos adoriuntur. Ibi cõtinuò cruentum & atrox prælium ſubortum eſt: nullæ tamen vtrinque voces, ſed horrendus armorum fragor & ſummiſsi cadentium gemitus audiebantur. Germani vt commilitones ſuperiore anno ad Ticinum cæſos vlciſcerentur, & vt belli gloriam ante quatuordecim annos apud Syluam nigram in Rauracorum finibus amiſſam nouo decore redimerent, ardentiſsimè præliabantur. Heluetii verò vt veteres & proprios hoſtes è Germania profugos in contumeliam Cæſaris pro Gallo mercede pugnantes aliquando delerent, paribus animis & viribus decertabant. Interea dum collato pede cum Germanis res gereretur, Triuultio atque Tramulio impedimenta capta, trucidatosque caſtrorum cuſtodes, atque omnia in tergo tumultu et cædibus compleri nunciatum eſt. Cuius rei fama adeo Gallorum animos turbauit, vt eò magna pars equitum dum quiſque ſollicitus ſuis ſarcinis impedimentiſque proſpiceret, ad recuperandam prædam ſine imperio conuolarint. Parte quoque altera eodem penè temporis momento tertia Heluetiorum acies à fronte ſeſe oſtendit. Quæ dum tormenta à Gallis in oppoſitam ſyluam fruſtra emitterentur, quod inter arbores ad fallendum hoſtem inutiles miniſtros, qui armatorũ ſpeciem facerent, aſtutè reliquiſſet, per obliquũ ſenſim irrepſerat inclinatis humi corporibus, & attractis per cuſpides maioribus haſtis, vt præteruolantes globos euitarent. Tanta fuit contemptio incidentiũ pilarum, & tantus incumbentiũ impetus, vt Galli & Cantabri pedites cadente Aloiſio Beamontio ipſorum duce, & cum his cohortes duæ Ligurum & Salaſſorum celeriter cæſæ fuſæque ſint; & capta inſuper tormenta victores in fugientium terga conuerterint. Quod vbi conſpexere ceteri equites, tormenta ſcilicet ab hoſtibus occupata in quibus Galli ſemper plus fiduciæ quàm in dextris atque virtute omnibus bellis poſuiſſent, deletos iam propè Germanos, tentoria capta, atque hoſtes ſternere omnia, & campo latè potiri; inter pudorem et

metum

metum terga uerterunt. Duces perculſis omnibus ipſi ſatis, vt in trepida re impauidi turbatos ordines conuertentes ſe ad diſſonos clamores ſociorum inſtruere conari: conſiſtere & pugnare cogere: adhortari præfectos atque ſigniferos vt metum ponerent; & paucos agreſtes feſſos, inermes, & iam vulneribus debilitatos tantiſper ſuſtinerent: dum leuis armatura ſe circumfunditur. Germani prælii pondus ſuſtinent, & pugna omnibus locis reparatur. Sed nihil his vocibus cohortantium atque imperantium ducum permot equites, ſeſe in turpiſsimam fugam dederunt. Quoniam Heluetii quanquam dux eorũ Mottinus tormento diſcerptus concidiſſet, potiti caſtris cruenti atque feroces iam ſiniſtrum latus equitum inuaſerant. A dextra verò & in tergis maior acies infeſtis cuſpidibus territos & confuſos acerrimè perurgebat. Perierunt in reparanda acie Monſalco Albanianæ alæ præfectus, & Coriolanus Triuultius ſummæ ſpei adoleſcens. At Germani qui plus dimidia parte cæſa, amiſsiſq. duobus vexillis & Florantio duce grauiter vulnerato, aliquandiu conſtantiſsimè depugnarant, vbi ſe ab equitatu deſeri, reliquum peditatum vndique deletum & tormenta capta conſpexere, quod fuga turpis & minimè tuta videretur, erectis ſuo more cuſpidibus dedentes ſeſe, à victore hoſte clementiam quæſiuerunt. In eo graui tumultu Sedanius impotenti dolore percitus, vt Florantio & Gemeſio filiis in tanto vitæ diſcrimine circumuentis extremam opem ferret, adacto cataphractorum vehementi cuneo ad mediam hoſtium aciem penetrauit filioſque iacentes inter cadauera & multis fœdatos vulneribus, ita erexit & ſuſtulit, vt ſemianimes ſarcinæ modo ceruicibus equorum aſportati cum ſumma paternæ pietatis & bellicæ virtutis laude, ad parata iam futuris bellis decora ſeruarentur. Ita Heluetii triplici agmine dimicantes ſeſquihoræ ſpatio & memorabile prælium & grauiſsimum bellum confecerunt. Nec tamen vel tanta hoſtium ſtrage edita, ad prædam diſcurſum eſt, quanquam pretioſa ſuppellex ducum, & cuncta opulenti exercitus impedimẽta multorum animos allicerent. Viri enim patriæ diſciplinæ memores, quod neminem armatum in acie viuum capere, nec verrentem terga inſequi liceret, medio in campo confertis ordinibus in multam diem immoti conſtiterunt; ne Galli equites aut ducum aſtu aut ſuo pudore concitati regrederentur, & ſpoliandis cadaueribus occupatos opprimerent. Verum adeo pertinax & intenta hoſtium fuga fuerat, vt Triuultius voce rauca puluerulentus adequitans, nec adhortationibus, nec contumeliis, nec authoritate imperii, ſigna ſiſtere, aut præcurrentes abiectis haſtis equites retinere valuerit. Conſtat Grittum eius infauſtæ expeditionis comitem qui vnà profugiebat, ſæpius in turba properantium dixiſſe, hodie vt video equites veterani qui tam effuſè calcaribus ſtudetis, iam non eſtis Venetorum cataphracti, ſed nobiles Galli, qui eos fugaces fœminas appellare conſueuiſtis. Nunquam enim acciderat vt iuuicti fortunatiq. antea duces, tanto inſtructi exercitu à paucis peditibus ludente Fortuna funderentur. Ferunt Gallicum equitatum in fuga deleri potuiſſe, ſi Maximilianus ducentos ſaltim cataphractos habuiſſet. Nemo enim è Gallis equitibus (tantus erat euadendi ardor) lanceam vltra Seſithem tulit, inſecuti tamen ſunt fugientes ex interuallo Syluius Sabellus & Corradinus Cribellus cum expeditis turmis ad Trecatum vſque oppidnm. Pagani vero ab agris atque omnibus vicis ad prædam effuſi vbi ſepes, foſſæ; conciſaue aruorum itinera palantes & trepidos morabantur, ipſi plures conſpecta præda paucos & curſu feſſos, crudeliter opprimebant. Vixdum confecto prælio, & adhuc ſpirantibus qui ceciderant, ſuperuenit Altoſaxus lupina pelle contectus atroci vultu, promiſſa & perhorrida barba hoſti formidandus. Is quod ſero cum cohortibus aduenilſet præ dolore gemens fremenſque barbam conuellebat, quod incruentis alabardis inglorius, confecto bello, domum redire cogeretur. Enimuero Vertius ille de quo antea diximus Gallicæ factionis Heluetius inchoata iam pugna, ex acie Olegium profugerat, exitiali mendacio deletos Heluetios, Maximilianum captum, atque omnia aduerſa in prælio obueniſſe renuncians. Quo nuncio commotus Altoſaxus, qui & ipſe dudum ſuperato Ticino Olegium peruenerat, vti cautum ducem, & de legionum ſalute ſollicitum decebat, paululum ſubſtitit; ſed mox auditis tormentorum fragoribus, tametſi vera eſſe quæ Vertius attulerat magna ex parte putabat; opinione tamen inuictæ virtutis primarum cohortium fractas attritaſque Gallorum vires ſe inuenturum ratus, iuſtis paſsibus ad hoſtes prope-

rauit:paucos verô poſt dies quum Altoſaxus in conſilio Heluetiorum ab æmulis atque inuidis tarditatis accuſaretur & indicio Vertii qui perfidioſè vanum rumorem attulerat, ſuſpicionem criminis præclarè diluiſſet, Vertius conquiſitus atque ita damnatus eſt, vt more maiorum in fruſta ſecaretur. Eodem die Heluetii collecta ſuorum cadauera humeris in vrbem reportarunt, vt optimè de Republica meritis iuſta ſoluerentur. Deſiderati ſunt in ea victoria mille circiter & trecenti, è quibus ſupra ſeptingentos tormentis diſcerptos retulere, quum ferè totidem ſauciati è prælio diſceſsiſſent. Periere autem in partibus Gallorum ad octo milia omnis generis. Inter Heluetios duces Iordini Vnderualdii immanis & propè effera virtus emicuit, qui conſenſu multorum ſupra viginti hoſtes alabarda confecit, & certæ laudis præmia tulit. Tum vero Maximilianus tanto ſucceſſu lætus aduocata concione quum præ gaudio manarent lachrymæ & vix effari poſſet, cunctis gratias egit, & quod præſentis lætitiæ munus eſſe poterat, commeatum omnem donatiui nomine militibus diuidendum dedit. Tormenta quoque & quicquid prædæ partum fuerat cohortibus in præmium virtutis acceſſere. Sed vallum de hoſte captum Maximilianus tanquam victoriæ monumentum porticibus affixit. Huius valli ſtructura quam nos vidimus, vt poſteris documento atque vſui eſſe poſsit, paucis explicanda videtur. Dimenſo ad paruam caſtrorum effigiem quadrato paſſuum quinquagenum ſpatio quatuor ſolidi ſtipites in angulis defigebantur ad vmbelicum ſolo extantes; latera minoribus aliquot tignis per interualla pariter defixis ſepiebantur; Ad ea plicatiles cancellos ferreis anſis recta ſerie confibulatos applicabant. Intra hanc munitionem legio ita ſe inſtruebat, ut totius ambitus ſumma corona centum ferè muralibus ſclopettis aduerſus hoſtes vndique muniretur. Hoc modo ingruentium hoſtium vim ſuſtineri & planè refringi poſſe Sedanius exiſtimarat, quòd Heluetios priuſquàm ad haſtas manuſque venirent, inconſulti impetus pœnas daturos credebat, quum prætentis haſtis hiſpida phalanx & ſuo tuta robore inſuperabilis defenſura vallum, & demum in perturbatos patefacta munitione, ad non dubiam victoriam eruptura videretur. Sed hæc militari ingenio excogitata, tantoque labore & ſumptu per Alpes aducta, ſicuti ſpectantium oculos nouitate formæ & ſpe victoriæ ſubnixos animos magnopere delectabant, ita vt plerumq. ſolet Fortuna ſubtilibus artificiis nihil arridens tum maximè quum oportebat rationi atque operi ſucceſſum eripuit. Id vero Germanos fefellit, quòd eodem die moturis retro caſtra ducibus, eius valli apparatum vti ſuis iam impoſitum curribus minime erigendum putaſſent. Sed id acceptum vulnus Tramulius quum hæc ab eo Bononiæ quæreremus, in Triuultium non inſulsè reiecit, quaſi ille in prædiis ſuis vt adulto pabulo parceretur ſecus ac ipſe diſſeruerat, caſtrametari noluiſſet. Triuultius verò vti nuſquam antea victus, quum de eius prælii euentu multa narraret, ad fatalem nomini ſuo iniuriam referebat, quòd temerariis & in furorem actis nulla ratione vel à peritiſsimo duce obuiam iri poſſe prædicaret. At Sacramorus qui vt ad Nouariam in caſtra contenderet ad Ticinum continuo traiecturus peruenerat, vbi primum ex multo reboatu & continenti fragore tormentorum proculdubio accenſa pugna rem geri præſenſit, coacto ſuorum agmine paululum ſubſtitit, vt ex euentu pugnæ conſilium caperet: Sed non multo poſt quum ex multorum fuga Heluetios profligatis Gallis campo victoriaque potiri didiciſſet, ne interclusus fluminibus cum ab hoſte tum ab infeſtis ſibi vndique incolis deleretur, retro ad Abduam eſt profectus: ſuperatoque amne ad Cremonenſium fines Venetis copiis ſe coniunxit. Per eos enim dies Liuianus cum omnibus copiis Cremona exceſſerat, nam paulo antè plebe ad Venetũ nomen inclinante in vrbem fuerat receptus, quanquam Galeacius Palauicinus rem ad Gallos deducere conaretur; & nonnulli ciues ex prima nobilitate Sfortiano nomini ſtuderent, quòd à Brunorio Petra arcis cuſtode vt belli exitum expectare vellent, continuis obteſtationibus in fide continerentur. Sed iam Sfortianæ victoriæ fama adeo latè emanarat, vt Liuianus, qui eam diu ſupprimere nequiuerat, ſuſpenſis adhuc ciuibus & integris rebus ſuis excedendum exiſtimarit. Itaque eadem celeritate qua dudum venerat Veronam contendit; prolatoque tormentorum apparatu ad diuæ Luciæ templum vrbem oppugnare eſt adortus. Vir enim in omni conſilio viuidus & ferox, reique gerendæ percupidus aliquid ſibi omnino tentandum exiſtimabat, vt audaci

facino-

facinore Gallicæ cladis fama tegeretur; & quales erga Venetum nomen Veronenſium animi forent vehementi facto impetu tanquam ex itinere protinus experiretur. Sed is conatus ad incertam ſpem præproperè ſuſceptus eum habuit euẽtum, vt quum deterſis pinnis depulſiſque propugnatoribus milites ingenti animo per ſcalas in ſummam muri coronam euaſiſſent, nec prealto exitialique ſaltu in vrbem ſe demittere auderẽt, vndique glandibus traiecti atque interfecti deiicerentur. Inter quos fuere ſummæ fortitudinis centuriones Thomas Fabronus è Piſtorio & Vicinius Vmber qui primi cõſcenderant. Georgius namque Tridentinus antiſtes, ſubitario delectu ſeptem cohortes adduxerat, quæ cõfertis ordinibus ſub muro hoſtium deſcenſum expectabant. Quo animaduerſo periculo nemo militum fuit, qui non excipientis phalangis cuſpides formidaret: & pudore & metu confuſus in muro minimè cunctaretur. Ea re improſperè tentata Liuianus vſque adeo feſtinanter reductis tormentis & ſigno profectionis dato è conſpectu vrbis diſceſſit, ne ab erupturo hoſte diſtineretur, vt aliquot notos milites, qui ad proximum puteum ardentiſsimo Sole potandi cauſa ex acie diuerterant, crudeli manu confoderet; fruſtra deprecante Paulo Baleono, qui in feſſos ſitique confectos à mucrone temperandum eſſe diſſerebat, iuſtiſque inde confectis itineribus ad Tombas Vicentini agri in ſtatiua caſtra cõceſsit. Baleonus autem ad dextram cum parte copiarum Allieniacum petere iuſſus, id oppidum & arcem paucis diebus expugnauit, Villiada Hiſpano ad extremum ſe dedẽte, qui exigua manu arcem acerrimè defenderat. Hiſdem quoque diebus Octauianus Fregoſius Nouarienſis victoriæ fama excitus, commendante Leone pontifice, vt Genuam reduceretur, cum Cardonio atque Piſcario tranſegit. Octauianum enim præſtanti ingenio hominem, & multis bonis artibus inſtructum Iulianus Leonis frater veteris amicitiæ nomine mirificè ſubleuabat: parique ſtudio Piſcarius affinitate ſibi coniunctum pollicẽtemque pecuniam Hiſpanis in ſtipendia diuidendam Iano Fregoſio anteferendum arbitrabatur. Hunc enim quum pleriq. ciuium tanquam nimis properè à ſe deſertum omnino metuerent, multi etiam in vniuerſum oderant, quòd ipſo conniuente ſanguinarii fratres nefarias manus Hieronymi Fliſci ſanguine imbuiſſent: Illum vero patre principe genitum egregiæq. virtutis fama illuſtrem adeo populus expetebat, vt in omni re ciuili vel bellica Iano potiorem exiſtimaret: quòd in longo exilio à Fortuna grauiter eruditus in gubernanda Republica magnam ſpem lenitatis, & temperantiæ allaturus eſſe videretur. Itaque Piſcario in Pulciferam vallem ab Apennini iugo pulſis vndique montanis Liguribus cum exercitu deſcendente Adurnii fratres deſperatis Gallorum auxiliis conſilium ſummæ pietatis atque prudentiæ ſibi deſumpſerunt: profeſsique in cõcione ſe publicam ciuium ſalutem principatu & patriis penatibus cariorem habituros, eo animo vt patriam omni tumultu bellique periculo liberarent, poſitis armis, ab Genua diſceſſerunt, quum alterum tantum atque vigeſimum diem dominatum tenuiſſent: tanta quidem cum laude, vt magna pars ſenatus, abeuntibus gratias ageret; & plerique honeſti amanteſque patriæ ciues nuſquam obſtrepente populo, vel natura inſolenti & factioſo eos ferè cum lachrymis ad multum ſpatium proſequerẽtur. Othobonus quoque & Sinibaldus Fliſci eodem conſilio, ſed æquioribus animis, quòd principatus Fortunam inueterata conſuetudine, ſolis Gibellinis attributam minimè reſpicerent, & fraternæ cædis iniuriam probè vindicaſſent, in Caſtella ſua quæ ad Tiguliorum montes & Lauaniam amnem pertinent, profecti ſunt. Eo modo Fregoſius pacato agmine in vrbem receptus, & à populo dux & princeps eſt appellatus. Triduoq. poſt imperata pecunia, quæ octuaginta milium aureorum nummûm ſummam excedebat, Hiſpanis ſtipendia perſoluit, remuneratuſque Piſcarium, id ab eo impetrauit, vt ſine maleficio finibus excederetur: atq. ita cum omnibus copiis in Placentinum agrum eſt reuerſus; indignantibus Heluetiis, quòd Hiſpani qui eo bello neque fidem neque opem, difficillimis ipſorum rebus præſtiterant, alieno ſanguine partæ victoriæ præmia intercepiſſent. Hiſdem porrò diebus quibus Adurnii fratres principatu & patria deceſſerunt, Præianes Gallus, quum intromiſſa in Laternam arcem quanta maximè potuit, cõmeatus & tormentarii pulueris copia cuſtodes diligentiſsimè cõfirmaſſet, iuſſu regis è Liguria cum quatuor triremibus, quod nemio antea auſus fuerat, per Gaditanum fretum ad Armoricum Oceanum enauigauit. Eo enim tempore Britanni valida claſſe

per Galliæ oram infeſta populatione vagabantur. Exiſtimabat enim Præianes triremes ſuas tranquillo præſertim mari,& nullo ſpirante vento,aduerſus maiora hoſtium nauigia quæ velis agerentur,magno vſui futuras: Quòd hoſtium excelſæ naues (vt nõnunquam æſtate accidit) ex malacia in alto deſtitutæ expedito longarum nauium remigio circumſiſti,& adactis colubrinis expugnari atque demergi poſſe viderentur. Sed nihil ea æſtate tantis claſsium incurſionibus magis memorabile geſtum eſt, quàm vt Odoardus Surrei filius Britannicæ claſsis præfectus magno caſu penè ſolus occideretur. Is iuuenis vt magnitudinẽ animi oſtentaret,quũ ſecundo vento inflatis velis Præianem ad Vidanam portum,qui Breſtius dicitur,fruſtra perſequeretur, ita demum demiſsis antennis ſubſtitit, vt opprimendi hoſtis cupiditate in magnarum nauium ſcaphas delecto inſtructas milite audacter deſiliret:& triremes humili ſabuloſoq. in littore ſemiductus adoriretur. Quo certamine,quum Præianis epibatæ acerrimè ſeſe defenderẽt, Odoardus dum in prætoriam ſcandere conaretur, à prora reiectus contis & ſecure vulneratus in mare concidit: atque ita Britanni amiſſo claſsis præfecto,re infecta ad claſſem redierunt. Triduo autẽ Odoardi cadauer fluctibus expulſum in arena repertum eſt,& ſtatim agnitum;quoniam aureum corniculum collo ſuſpenſum geſtaret, quod præfecti maris eſt inſigne. Eo enim fiſtulæ more inflato, magiſtri nauium diuerſis ſibilis & cantibus opportunè editis,nautas ad officia reuocare atque incitare conſueuerunt. Nec multo poſt duæ maiores Britannicæ naues Thoma Gniueto immenſæ fortitudinis præfecto audente concitanteque Gallicam inuſitatæ magnitudinis nauem quam Chordigeram appellabant, adortæ ſunt, tormentis vtrinque latera pertundentes. Chordigeræ præerat Plumorgher, inter Gallos Oceani accolas rei naualis peritiſsimus. Is præſenti infauſtoque cõſilio in hoſtiles naues ex propinquo ſubeuntes, quod in acerrimo certamine ſæpe factum legimus, cathenatos harpagones iniecit: terribilique fragore tormentorum vndique edito, ita prælium exarſit, vt quum facibus,incendiariiſque malleolis ad mutuam cladem res gereretur, vno tempore tres ſimul naues miſerabili exitu cremarentur, & ſupra duo milia hominum aut diſcerpta tormentis,aut flammis circumuenta,aut demum ſemiambuſta ſponte in Oceanũ præcipitata perierint; totidemque ferè omnis generis ænea tormenta Oceano mergerẽtur. At Ludouicus maiores etiam è Britannia motus expectans, quum iam ira & dolore multum exarſiſſet,quòd pauci atque inermes Heluetii, peritiſsimos duces,veteranum equitatum,& pedites numero roboreque præſtantes,vera virtute ſuperaſſent,omnibus regni viribus in Belgarum fines traductis,ad Britannicum bellum ſe conuertit. Enimuero Henricus fama rerum ad Nouariam geſtarum permotus quum iam antea in Aquitaniam ad populandam oram maritimam Odoardo Surrei filio cum claſſe tranſmiſſo, ingentes copias terra mariq. paraſſet,ab Anthona Dobraque Caleſiam (quæ portus Icius olim fuit) ipſe breui ſubſecuturus maximam partem exercitus traiecit. Siquidem rex iuuenis ſupra inſitum à natura odium aduerſus Gallos,ſtudio etiam gloriæ accẽſus,quòd defendere iniurias ſacroſancti pontificis & tueri armis religionis cauſam æquum atque magnificum rebatur,ipſe transfretare conſtituit, conciliandis maximè Germanorũ animis quorum ingentem numerum mercede conduxerat. Namque Cæſar huic bello intentus & Margarita eius filia virilis animi mulier ob veterem repudii contumeliam Gallis infenſa, quæ tunc adoleſcentis Caroli tutrix in Ciſrhenana Germania (ea Belgicæ pars eſt) longè latéque imperitabat; auxilia cataphractorum equitum & peditũ paſsim ex vtraque Rheni ripa Britannicis caſtris adiunxerant. Iam Britanni duce Calbotto è Caleſia, Taroannam Morinorum vrbem oppugnatum venerant: admotiſque muralibus tormentis mœnia magna vi & ſumma pertinaciæ fama quaſſabãt.Ea vrbs muri circuitu parua,ſed ædificiis frequens,quòd ab imminenti monte & ab Lyſia impeditiſsimo flumine muniebatur, ex omni parte difficilem habebat oppugnationẽ. Addita erant aſperitati ſitus mœnia foſſæq.& ſuper hæc equitũ ac peditũ præſidia,quibus præerant ſtrenuiſsimi duces Pontiremius atq.Rouergas.Interea dum Talbottus Taroannam cõtinenter oppugnat, Hẽricus è Britannia ſuperato freto Caleſiam venit:quod vbi per Gallias vario rumore vulgatum eſt,Ludouicus intentiſsima cura delectus habere,euocare quoſq.nobiles ac veteres equites perfunctos iam militia;claſſem in Oceano ædificare:proſpicere ſimul omnibus regni lateribus,

lateribus,& ad omnes caſus remedia cõparare:omnium primũ Narbonam & quæq. proxima Pyrenæis ſaltibus præſidio firmat,Hiſpano haud ſatis fidens,etſi cũ eo inducias paulo antè pepigerat;ne finitimæ gentes belli auidæ in tergo repentinum bellũ aperirent:Heluetiorũ quoq. in finibus iuſtum propè exercitũ qui Heduos ab iniuria tueatur, decernit. Ii namq. vixdum è Nouaria victores domũ reuerſi concilio Turegi habito, quum legati magiſtratusque omnium oppidorum vno tenore de inferendo Galliæ bello retuliſſent, ſublatis vexillis arma ceperant;eo conſilio vt monte Iura ſuperato per Sequanorum fines in hoſtilem agrum irrumperent: atque omnem eam Burgundiæ partem quæ Gallorum eſt (ea ad Ararim & ad vlteriorem Alduaduſii ripam ſpectat) vi ad defectionem compellerent, vel effuſè popularentur. Enimuero Cæſar vt Heduorum vrbes quas in altera Burgundiæ parte poſt Carolum eius ſocerum ab Heluetiis ad Nanſim cum exercitu cæſum,Galli armis per occaſionem occupauerant,veteri Nepotis imperio reſtitueret,Heluetios iure fœderis ad tranſmittenda auxilia & ad maturandam profectionem ſollicitabat.Eos quoque Henricus oſtentatis præmiis atque ſtipendiis, & Maximilianus Sfortia nõdum arcibus receptis firmandi imperii cura anxius,vt quandoque ſemel cœptum bellum finirent,in eaque temporum fortuna ſuperbos hoſtes in perpetuum domarent, vterenturque recenti victoria continuis legationibus adhortabantur. Quibus de cauſis Ludouicus Tramulium cum parte equitatus & cohortibus ex itinere conſcriptis in Heduos maturare,& totis viribus prohibere tranſitu Heluetios iubet. Demum Roberto Sedanio mandat vt quàm maximum poteſt peditatum in Eburonibus Arduennæque ſyluæ proximis populis mercede conducat; & continuo in Morinos proficiſcatur. Idem vt faciat Carolo Gheldriæ Duci iniungit. Is quoniam initium diſſenſionis inter Gallum & Cæſarem atque huius belli non obſcura cauſa fuerat,è Menapiis atque Sicambris quibus imperitat,legiones duas adiuncta Batauorum manu expertæ virtutis mittit. Ita breui Ludouicus maximo equitatu è tota Gallia coacto,& Germanorum auxiliis ingenti pecunia comparatis, ad hoſtes qui iam in Morinos peruenerant,contendit. Eodem quoque tempore Henricus vires cum Talbotto perquàm mature coniungeret,paratis quæ ad profectionẽ pertinebant,è Caleſia mouit, inſtructo agmine procedens itineri ſimul ac prælio intentus. Venerant enim Gallorum antecurſores: & leuibus præliis agmina in itinere laceſſebant: Mox aliæ atque aliæ turmæ equitum,atque ipſa ſub vexillis grauis armatura equeſtris in patentibus campis ſeſe oſtenderant; non eo quidem conſilio vt acie confligerent; ſed vt Britannos oſtentatis viribus magis ac magis morarentur. Verum Henricus quum maiora quædam tormenta ſuo pondere effractis axibus, ac comminutis paſsim curruum rotis tenaci in limo forte hæſiſſent, & ob eam cauſam neceſſariò ſubſiſtere,& tardius agere agmen cogeretur, directa acie bis pugnæ poteſtatem fecit. Contrà vero Gallis conſultò certamen detrectantibus quòd vniuerſæ dimicationis caſum neceſſarium non ducebant; ad ſanctum Odemerum (id caſtellum eſt) ſubſedit. Sequentibus verò diebus intermiſſo nunquam itinere pluribus equeſtribus præliis decertatum eſt: periitq. in partibus Gallorum Matthæus Coroneus nobilis Græcus leuiorum equitum præfectus. Ita Henricus incolumi exercitu nequicquam Gallo iter demorante, quartis caſtris Taroannam peruenit, Tunc primum vrbs quàm acerrime oppugnari cœpta:namque tripartitò hinc Talbottus,illinc Carolus Somerſetus, & tertio loco Rex ipſe ingentibus tormentis,murorum pinnas & interna vrbis ædificia diruebant. Ex aduerſo Pontiremus atque Rouergas nouis operibus mœnia quaſſata reficere; contrà & ipſi hoſtium caſtra tormentis infeſtare,die noctuque pro mœnibus, pro portis agere ſtationes, nihil ſe animo demittere, & ſumma ſpe auxilia Gallorum opperiri. Interea ad famam aduentus Henrici regis Cæſar maiore animo quàm viribus bellum complexus tendentibus iam in Heduos Heluetiorum legionibus, paucos Germaniæ proceres ſecum ducens ad Henricum peruenit. Secuta eum quoque eſt magna Germanorum multitudo qui pacis odio & lucri cupiditate ad id bellum, in quo tres potentiſsimi Reges de imperio dimicaturi videbantur, ex omni ſe prouincia effuderant. Henricus quoque vt erat quatuor ferme & viginti annos natus ab excelſo florentis ætatis vigore pecuniæ profuſus ſuper aduectos ab inſula ingentes theſauros,immenſæ liberalitatis fama & ſtudio erga mi-

N

lites incredibili mortalium mentes accenderat: magnitudo enim animi, corporis decus atque proceritas admirationis humanæ in eo rege modum exceſſerant. Appropinquanti igitur Cæſari obuiam ad ſancti Odemari oppidum proceſsit Henricus: conſalutatumq. eum & patrem appellatum in caſtra perduxit. Venerat eò Cæſar magnis itineribus ſine regio apparatu, vt alicui memorabili prælio intereſſet. Nam in ſuperiore quoque Germania fama erat aduentare cum magnis copiis Ludouicum vt liberaret obſidione Taroannam, aut cum Britannis de ſumma rerum dimicaret. At dum reges mutata veſte circumuecti mœnia, apparatum oppugnandæ vrbis munitionumque naturam inſpiciũt, ac de genere prælii expugnationeque deliberant, nunciatur ab exploratoribus Ludouicũ qui in Ambianis ſubſederat, cum omni genere commeatus vniuerſum equitatum intra biduum Taroannam eſſe ſubmiſſurum, quòd ſciret concluſos diuturnitate oppugnationis feſſos, ac neceſſariarum rerum penuria laborantes, diutius non eſſe tantas difficultates toleraturos. Quod vbi Cæſar pro comperto habuit, quoniam & rei militaris peritia & noticia locorum plurimum valebat, communicato cum rege conſilio traducere in vlteriorem Liſiæ ripam maximam exercitus partem, & ad hoſtes ſumma celeritate vt imparatos inuaderet, contendere decernit. Ergo quatuor pontibus vnius horæ propè momento perfectis, quibus ſimul omnes copiæ tranſmitterentur, relicto in oppugnatione Talbotto, Liſiam traiiciunt; & ad Ghingattam vicum duobus paſſuum milibus ab vrbe diſtantem pergunt. Erat Ghingatta obſcurus antea pagus: ſed duabus iam Cæſaris victoriis Gallo infauſtus: ſiquidem Ludouico Vndecimo Gallorum rege cum Germanis de finibus contendente ipſe Cæſar vixdum pubeſcens Philippum Dechordum expertiſsimum ducem, cum triginta milibus Gallorum hiſdem in campis acie ſuperarat. Igitur Galli vt obſeſsis in tanta rerum egeſtate ſuccurrerent, cum octo milibus equitum, receptis in medium ſarcinariis iumentis, rectà Taroannam mouent. Præerat omnibus Pienes vir in Morinis ſummæ nobilitatis: quoniam in prouincia, quam ipſe iam pridem à Ludouico regendam acceperat, bellum gerebatur. Verum cum eo aderant clariſsimi quique Gallorum ductores, atque equitatus duratus in armis, & multarum gentium victor: in quo nihil præter Fortunam veterem deſiderabatur. Eo modo Pienes quum è tumulis deſcendens, qui ad Ghingattam vergunt in ſubiecta planicie ſigna atque equites oſtendiſſet, Cæſar & Henricus incredibili pugnæ deſiderio deflagrantes partiti inter ſe copias, ea ſorte vt alter equitatum in hoſtes duceret, alter vero cum peditatu & currulibus tormentis cõtinuò ſequeretur, inſtruere ordines; quid fieri velint præfectos docere, adequitare legionibus: hic Germanos & Belgas, ille Britannos quos ab inſula tranſuexiſſet, adhortari, ne veteris gloriæ militaris obliuiſcerentur; ne eos hoſtes aut fortes, aut inſuperabiles exiſtimarent, quos omnibus bellis atque omnibus ſæculis & progenitores ſui & nuper Heluetii pedites acie deuiciſſent: Adniterentur, auderentque primo impetu: ac ſibi, ducibus & regibus ſuis, qui opinione virtutis omnem dignitatem atq. ſalutem in dextris militum poſuiſſent, fortem operam maturamque victoriam præſtarent. Germani pedites ignari adhuc aduentus Cæſaris, vt eum aperto capite paludatum ſingulis ordinibus adequitantem cognouerunt, ex eius præſentia victoriã auſpicati ſtatim acclamauere. Salue Cæſar, Salue pater optime, Imperator inuicte; te duce iam vicimus. Is vt ardorem militum vidit, nõ cunctandum ratus arreptis ſecum quatuor milibus equitum, in quibus Hippotoxotæ Britanni, & Ciſrhenani equites cataphracti ſub Hanſeo Roſeo atq. Laleno fortiſsimis ducibus fuerant, ad Gallos pergit. Henricus quoque pari paſſu cum robore legionũ, ſagittariis ſuis immixtus ſubſequitur. Iam plures Gallorum equitum vt commeatum intromitterent, circumducti ab læua ad eam portam, quæ ſegniorem Britannorum ſtationem habitura videbatur, peruenerant: & à Talbotto, qui paratus in armis adſtiterat, cum detrimento repulſi fuerant: quum Henricus ad primum hoſtium conſpectum ad perturbandos eorum ordines duas eminus colubrinas diſplodi iuſsit. Mox Cæſar quem fatalis hoſti locus & antiqua victoria claris auſpiciis ad prælium accendebant, in aduerſos impetum fecit. Tanta fuit ſagittarum vis, tantuſque cataphractorum irruentium ardor, vt primo concurſu Galli equites turbati fuſique ſint; quanquam acerrimi duces manu prompti inſignibuſque fulgentes ante alios fortiſsimè decertarent; atque impe-

tum

tum hoſtium ſuſtinere & reparare perculſam aciem increpitis retentiſque militibus conarentur. Ceterum quoniam nec tormenta nec pedites in ſubſidium equitatus adduxerant, vrgente Cæſare & appropinquante cum tota mole peditatus Henrico, cedere & terga dare coacti ſunt. Duces ipſi in tanta equitum perturbatione dedecoris metu dum acrius reſiſtunt, capiuntur: Ante alios Marchio Rothelinius qui paulo antè Doneſio fratre mortuo dux Longauillæ creatus fuerat. Cum eo Palicia, Imbercurtius, Baiardus atq. Buſiuus. Sed Palicia & Imbercurtius ob veterem amicitiam & cognationem, quæ cum Roſeo intercedebant, ab equitibus Sequanis, in acie dimiſsi ſunt. Signa verò quæ in illam vſque diem tot gentium cruore conſperſa in tot bellis atque periculis ſeruata fuerant, occiſis aut captis ſigniferis in poteſtatem Britannorum deuenerunt. Fuit hæc pugna periculo ducum magis quàm militum cæde inſignis: quum nec peditatus conflixerit, nec tormenta vſui fuerint, & ſolis baſtis atque mucronibus vſi cataphracti vtrinque colluctati inter ſe equis atque corporibus maiorem tumultum quàm cædem ediderint. Pienes paucis ſuorum deſideratis, trepidanti agmine ad Blangim vnde venerat, celeri fuga ſe recepit. Cæſar autem & Henricus captiuis comiter apud ſe habitis in vetera caſtra redierũt. Iam Talbottus cuniculos effoderat, tormentis muri partem diſiecerat, & magna ſpe iam tum expugnãdæ vrbis tenebatur, quum Pontiremius atque Rouergas Britannis captiuos Gallos oſtentãtibus deſperato commeatu, per colloquium tridui inducias poſtulant. quibus impetratis, pacti vt inde cum armis atq. vexillis ſine fraude diſcedere liceret, vrbem continuò dedunt: paulo poſt victores colonis aliò migrare iuſsis, vt ab ſimili pertinacia ceteras vrbes deterrerent, ſeruatis templis incendunt. Ita clariſsima Morinorum ciuitas Milleſimo quingenteſimo tertiodecimo anno à partu virginis, Nono Calendas Septembris exciſa eſt. Ludouicus interea ad Motrellum coactis copiis & indicto concilio procerum, decreuit idoneo omnibus rebus loco caſtris ſe tenere; neque ad euentum Fortunæ experiri iterum hoſtium vires: qui magnam bellicæ laudis opinionem deuicto veterano equitatu adepti fuerant. Enimuero manu promptus & conſilio optimus quanquam vniuerſi certaminis deſiderio teneretur, præfectique omnes ad abolendam ignominiam deuouendo ſeſe pro victoria prælium depoſcerent, haud tamen tutum fore exiſtimabat ſi perculſos animo milites ac ſuperiore gloria rei militaris obſcurata, quaſi degeneres factos quum intra ſeptuageſimum diem ad Nouariam atque Ghingattam infeliciter dimicaſſent, fortiſsimis hoſtibus, ac tum recenti victoria elatis obiecißet; vel ob id maximè quòd rumor in caſtris percrebuerat, Heluetiorum vigintiquinque milia cum duobus milibus equitum quos Cæſar addiderat per anguſtias Sequanorum in Heduos penetraſſe, & iam eorum agros magna belli clade populari; Neque Tramulium continuè caſtra mutantem aut ire obuiam, aut manus conſerere audere. Quibus de cauſis Ludouicus ſuſpenſa Gallia, & ad noui belli periculum excitata cunctando circumſpectare hoſtium motus: & reliquum æſtatis extrahere quàm in diſcrimen ſummæ rei deuenire malebat. Mox conuerſus ad altiora conſilia, Iacobum Scotorum regem iam tum antea precibus fatigatum per legatos ſollicitat, ad nouas res in inſula moliendas: gerendumq. aperte bellum aduerſus Henricum. Erat Iacobus maximis beneficiis & antiquis ſuperiorum regum neceſsitudinibus Gallo obſtrictus, ob idque facilè impelli poterat ad quamcunque belli fortunam ſubeundam; Quanquam per ſe animo immodicus & natura infenſus Anglico nomini, priuatis etiam laceſsitus iniuriis, inferre vltro bellum & proferre imperii fines meditaretur. Nec deerant præter Gallorum legatos arma, pecuniam, tormenta, duces, claſſes atque omnem belli apparatum pollicentes, qui mobile regis ingenium variis artibus expugnarent ex intima aula ſpectatæ apud eum gratiæ regni proceres, muneribus empti ab Gallo, vt propoſita præſentium rerum occaſione, ac oſtentato totius inſulæ imperio, in ſpem proſperi euentus & magnæ fortunæ erectum ad ſumenda arma vehementer accenderent; Quando abductis in continentem omnibus ferme copiis, & Henrico in Gallia bellum gerente, regnum ſub vxoris tutela relictum inuadere, atque armis exagitare interiora Britanniæ haud factu difficile videretur. At hæc ſecum quum ipſe multum animo varius reputaret, obuerſabantur ante oculos uxor quæ Henrici ſoror erat, & nouum pariter atque antiquum pacis fœdus ſub Alexandro Pontifice iam pridem cum

Henrico ſolenni ſacramento percuſſum, & ab Iulio bullatis item tabulis cõfirmatum. Diræ demum imprecationesque Pontificis; ac polluendæ religionis metus, ſi deſenſores Pontificiæ dignitatis oppugnaret; & expoſitum iniuriæ nudatumque præſidiis regnum nihil tale verẽte Henrico vi & armis aggrederetur. Ex aduerſo autem rerum ſuarum ſollicitus, vtpote cui iam pridem ſuſpecta erat Henrici potentia, nimio plus creſcere rem Anglicam, & ferocem iuuenem in tranſmarina prouincia bello clarum fieri, non ferebat. Quoniam finito in Gallia bello eum hoſtem ingentis ſpiritus, ac ſemel militiæ ſtudio accenſum minimè quieturum apparebat; ſed continuò non contentum finibus ſuis illaturum arma; ac ſubactis Scotis ſéque paterna ſede pulſo, vnius inſulæ vnum regnum eſſe facturum. At in contrario rerum ſucceſſu ſi fortè Henricum imperitum militiæ, pugnaciſſimam Gallorum gentem ac talem tantumque regem in hoſtili ſolo difficili bello pulſantem aliquo ingenti prælio ſuperatum Fortuna deſtitueret, idem regnum ac eadem tota Britannia mouenti modo arma, ac Fortunam ex tuto tentanti ceſſura videbãtur. Hac inani ſpe ſublatus alienato animo vt cauſas violati fœderis prætẽderet antequam hoſtilia moliretur, literas ad Henricum querimoniarũ plenas conſcribit. Egiſſe iam pridem Henricum multa in cõtumeliam Scotici nominis; eaque ſe pro iure affinitatis ac fœderis forti animo ſemper tuliſſe: quum grauiſsima damna finitimis Scotis illata, vt conſtitutum fuerat, Henricus minime reſarciret; quum in percuſſores Bartonis pirate Scoti non animaduerteret: & Spurium Heronem qui præfectum confinium Scotiæ interſecerat, impunè agere in Anglia pateretur: legatos ſuos contra ius gentium non admiſiſſet: oratorem vxoris inuito retentum non dimiſiſſet; complures nobiles Scotos in Scotia captos vinctosque crudeliter etiam tunc in cuſtodia haberet. Ea omnia quanquam per ſe magna et intoleranda, diſsimulari tamen potuiſſe. At non ſe paſſurum vlterius Ludouicum amicum regem cognatione & fœdere ſibi obſtrictum, ab eo ad internitionem oppugnari, Caroli Gheldrii conſanguinei agrum pluſquam hoſtiliter ab Anglis deuaſtari. Propterea eſſe ſupremum animi ſui iudicium cauſam ſocii regis iure fœderis defendere velle, neque interea ſe finem facturum populationibus atque incendiis, quamdiu Ludouicus ab eo in Gallia vexaretur. His Henricus ita reſpondit, ſe non magnopere mirari quòd rex Scotorum pro vetere gentis inſtituto fidem falleret. Nouiſſe enim iampridem eius animi inconſtantiam, & conſiliorum leuitatem, quibus eo dementiæ perductus eſſet, vt alienam cauſam proprio periculo tueri, & florentes res ſuas cum perditis Gallorum rebus permiſcere contenderet. Quòd ſi violare ius iurandum, fidem prodere, & arctiſsimæ neceſsitudinis obliuiſci æquum & regium putaret; neque multum eo dedecore permoueretur: timeret ſaltem Deos immortales, qui turbatæ pacis & ruptorum fœderum vindices eſſe conſueuiſſent, adduceretur que exemplo regis Nauarræ: quem Diis ita iubentibus ex patrio regno in eas miſerias præcipitatum, Ludouicus in Gallia ſine regno tranquillè regnare permitteret. Proinde defineret memorare atque obiicere quæ ad violandam pacem ipſe confinxiſſet, ea enim ſe iam pridem literis atque legationibus vt vetera omnino, vanaque diluiſſe. Cæterum eum impudentiſsimè feciſſe, quod nihil earum rerum antequàm ipſe mare traiiceret, commemorarit. Propterea ſciret apud ſe etiam abſentem non eſſe tantæ exiſtimationis Scotorum regem vt eius repentina atque inſperata perfidia terreri poſſet. Ageret modo vt luberet, ſe enim neque vlla denunciatione periculi deſtiturum ab felici incœpto: neque iniuriam animo depoſiturum. Igitur Iacobus indicto bello vniuerſas regni vires contrahit: atque omni nobilitate armata, ad Tuedum fluuium qui vtriuſque imperii limes eſt, contendit. Britannia nanque omnis intercurrente per tranſuerſum Tuedo vbi æſtuaria ab diuerſo littore introrſus arctiſsimè ſinuantur, atque aliam prope inſulam efficiunt, in duas partes diuiditur. Maiorem proximam continenti Galliæ vergentem ad Hyberniam & ad Cantabricum Oceanum Angliam ab Anglis populis appellant: qui quondam ab Hercynio ſaltu per Germaniam profecti ad quærendas nouas ſedes in inſulam traiecerint: ac pulſis indigenis propter agrorum fertilitatem ibi conſederint. Alteram verò tertia ex parte Anglia minorem, effractis longe lateque littoribus ad Thulem in arctum prominentẽ vbi Caledonia ſylua, & breuiſsimus in Orcadas traiectus, ab recentibus etiam populis eò tranſgreſsis, Scotiam vocant. Hæc importuo-

ſa

ſa,parum vrbibus frequens,horrida ſyluis atque frigoribus, ab humanitate & cultu ceterarum gentium recedit. Illa vero propinquitate continentis, benigniore cœli temperie, metallorum & pecoris fœcunditate, florentiſsima omnium inſularum in morem noſtrũ ædificat,atque elegantiæ plurimum ſtudet. Angli & Scoti eadem ferme lingua,quæ Germanicæ haud abſimilis eſt,vtuntur. Vtriſque ſtudium rei militaris propè par: atque eadem arma, lignei & ingentes arcus, alabardæ demum, ac prælongi conti: clauæ quoque ferreæ (accias ipſi vocant) quas ambabus manibus regunt. Præcipuum apud vtroſque robur in pedite. Si qui adſint in bello equites, magna pars ſagittarii ſunt,pauci vero cataphracti, quod eorum equi quanquam acres ad iuſtam magnitudinem non excreſcant, vt Friſii, Bethici atque Apuli: & propterea ſtatariæ pugnæ minus idonei exiſtimentur. Corpora virorum alba,lacertoſa:comæ autem omnibus breues,& barbæ ſubrutilæ. Vniuerſa verò gens ſupra ceteros mortales conuiuiorum ſtudioſiſſima. Ea enim per varias & exquiſitas dapes interpoſitis muſicis atq. ioculatoribus in multas ſæpius horas extrahunt: ac ſubinde perductis choreis,amoribus fœminarum indulgent. Religione inſtituris ac legibus atq,eodẽ corporis ac ingenii habitu medii inter Gallos atq.Germanos collocãtur.Fuere eæ gentes paulo ante Iulium Cæſarem qui primus nobis Britanniam aperuit,agreſtes atq. efferæ,nulla nauigandi peritia,nullo propè militiæ vſu, aut externarum rerum cognitione, quod ſpatio dirimentis Oceani ab noſtro orbe diuiſi dicerentur. Sed quum Romana arma viderũt,atq.eos ſub Claudio Scapula Oſtorius,Suetonius Paulinus & Veſpaſianus,ac mox ſub Flauiis, Cerialis,Frontinus & Agricola magni duces,atq.ipſe demum Seuerus Imperator, dum Romanum floreret imperium,circumducta claſſe interiora quoque inſulæ peruagati cæſis hoſtium exercitibus,ſaltibus penetratis,atque ipſa naturæ rerum difficultate perdomita,& pacem & iugum pati coëgerunt; Cœpere tunc primum repreſſi tamen magis quàm domiti,intellectis continuò Romanis artibus è diſciplina belli negotia adminiſtrare,cõdere leges,& corporis robur ingenii viribus temperare. Nec multo poſt aduẽtu nouarum nationum compoſitis moribus quum per calamitatem ruentis imperii Cæſares fatali deſidia veterem fortunam amiſiſſent, excuſſo ſtatim iugo, opibus & belli gloria plurimum valuerunt. Namque inſtructis claſsibus, vt vires in alieno ſolo experirentur in continentem delati Hiſpanis Gallis atque Germanis maximas clades intulerunt; Protulereque in Italiam mercenaria arma. Siquidem Guelphis Gibelliniſque ferro inter ſe ad internitionem debacchantibus,qua clade attritis omnium viribus,res Itala penitus ab ſtirpe interiit,Anglos equites Ioanne Aucutho duce maximis ſtipendiis conductos ob eximiam virtutis opinionem tyrannorum auſpiciis in Italia militaſſe conſtat. Nouiſsima autem expeditione patrum noſtrorum memoria aduerſus Gallos multa præclara militiæ facinora geſſerunt,& egregiæ virtutis teſtimoniũ præbet Caleſia ad Geſſoriacum litus eo bello Gallis ablata; & in hanc diem ob maximam traiectus opportunitatem,maiore gentis opinione quàm præſidii viribus pertinaciſsimè conſeruata. Ceterum Iacobus ab Tuedo Humeum virum nobilem cum parte exercitus ad populandos hoſtium fines præmittit. Is repentina incurſione oppreſsis finitimis obuios capit;reſiſtentes obtruncat; eorum pagos incendit: Coactaque omnis generis hominum & pecoris præda, in pacatum regredi parat. Sed Angli quos ſubitus aduentantium hoſtium rumor,mox villarum incendia,& maioris etiam cladis metus ad arma exciuerant,vindictæ ira perciti, ac dolore ſimul amiſſarum rerum ad occupandas viarum anguſtias, quà Humeum rediturum exiſtimabant,contendunt:adortique è ſuperiore loco graue ſub ſarcinis hoſtium agmen,clamore, multitudine telorum, ac mox tumultuario omnium procurſu vniuerſos fundunt,ac magna cæde edita Humeum fugientem perſecuti, Scotorum fines irrumpunt: abactiſque armentis, & concrematis pluribus vicis,in Angliam reuertuntur. At Iacobus nihil eius primi certaminis omine, quod mox infelicem rerum exitum portendit, permotus; vt detrimentum acceptum maiore commodo atque victoria reſarciret,omnes copias ad Norbanum oppidum ducit. Id corona cinctum vi capit, ac ſolo æquat. Inde populabundus & ferox ad oppugnandum Beruicum munitiſsimum oppidum, quod in finibus Scotiæ Henrici præſidiis tenebatur, proficiſcitur. Interea Surreius Britanniæ procerum longè nobiliſsimus, quem paulo antè Henricus ob egregiam

fidem atq. virtutem ad incerta belli,& ad tuendos regni fines cum imperio & iuſto exercitu in Britannia reliquerat,coactis copiis ad Iacobum cuncta belli clade vaſtantem contendit. Aderant cũ eo Dacreus finium præfectus,vir omni bellica laude inſignis,Odoardus Stanleius,& Spurius Heron cum valida turma equitum, quã ipſe nuper exul ab Scotia atque Anglia in ſyluis per latrocinia & cædes exercuerat: atque alii cũ auxiliis, quæ paſsim à regina per vrbes ſcribebantur. Etenim ad noui belli famam non tantum proximi Scotis vti periculo expoſiti: ſed remotæ etiam gẽtes maiore odio quàm metu, quum omnes iniquo animo violati fœderis iniuriam ferrent,voluntariam militiam ſecutæ, ad Surreium feſtinabant. Poſuerat tunc caſtra Iacobus in vertice mõtis quem Floddon incolæ appellant,loco arte,atq. natura munitiſsimo: namq. ab læua continens palus quam limoſæ voragines atque internata paſsim arundineta plurimum impediebant,ſubiectam planiciem occupauerat. Ab dextra Tylus fluuius profunditate aluei & aquarum rapiditate difficilior quàm vt vado tranſiri poſſet,ad imas montis radices labebatur. Terga quoque præciſæ rupes & denſiſsima nemora protegebant. A fronte vero vbi mollem aſcenſum atque vnum omnino aditum natura reliquerat, Iacobus perducta foſſa & collocatis in interiore labro omnibus tormentis,adeo egregiè ſe muniuerat,vt circumuallari ab inferiore loco aut oppugnari ſine pernicioſa hoſtium dimicatione non poſſet. Eò Surreius quũ perueniſſet admiratus locorum iniquitatẽ,quòd nequaquam temerè ſibi oppugnanda caſtra cenſebat, ad Iacobũ cum mandatis araldum regiũ mittit, quorum hæc ſumma erat, Videri ſibi Iacobũ impiè crudeliterq. feciſſe quòd ſolenne pacis iuſiurandũ violarit,ſanctiſsimæ cognationis iura polluerit,abſenti Henrico bellũ intulerit,& ſuccenſis caſtellis finibuſq. vaſtatis Anglos nil tale verentes eodem impetu trucidarit. Propterea ſe veniſſe cum exercitu vltum iniurias: deligeret ipſe æquum locum, & certam diem vniuerſo certamini: ſe enim nulla interpoſita dubitatione quum primum pugnæ poteſtatem faceret, de ſumma rei dimicaturum. Ad hæc Iacobus, vt erat elati animi ſpectatæque promptitudinis araldo comiter appellato gratias Surreio agit: additque publicè laudes quòd pugnam vltro depoſceret, quam omnibus eum artibus vitaturum diu anxio moleſtoque animo timuiſſet. Itaque ſecundum eos ſpiritus pararet arma: & haſtatas Scotorum phalanges tertia die in patentibus campis expectaret. Ibi ſe de iniuriis ſeuerè cogniturum,quas intempeſtiuè contumelioséque memoraſſet: & nouas vetereſque cõtrouerſias armis finiturum. Conſtituta die Surreius in ſubiecta planicie tribus paſſuum milibus ab hoſte conſedit, atque aciem direxit. Sed Iacobus tametſi paratus erat prælio decertare; ſuis tamen caſtris atque munitionibus ſe continuit. Quoniam ab expertiſsimo quoque procerum committendæ pugnæ conſilium improbabatur:& ante alios Huntleius,quo nemo fortior in eo exercitu aut callidior habebatur, clariore voce, vt prætoriani quoque milites audirent,in conſilio dixerat Nihil ſtultius aut leuius eſſe quàm authore hoſte manus conſerere;& ad eius arbitrium atq.libidinem ſummæ rei fortunã periclitari: Teneret ſe opportuno ipſo loco, & ferocem hoſtem cunctatione ludificaretur: magnã enim eſſe in hoſtilibus caſtris rei frumentariæ penuriam: neque commeatum ab interiore Anglia in ſummis itinerum difficultatibus ob perpetuos imbres poſſe facilè comportari: Sedendo,ac nihil temere agendo breui regem ſecundiſsimis pugnaturum auſpiciis: & hoſtes iniquitate loci & commeatus inopia ſuperatos, ex tuto cædendos militibus ſuis præbiturum. Multa quoque prodigii loco habita, quanquam vana & fortuita putabantur, eius animo religionem & nouum terrorem incuſſerant. Eo enim cum ducibus de prælii ratione diſputante,lepus è prætorio proſilierat: ac mille petitus telis per mediam ſtationem intactus euaſerat. Quin & mures ea nocte lorum galeæ fibulamque corroſerant: & vela interioris tabernaculi ſub auroram ſanguineo rore fuiſſe conſperſa dicebantur. His de cauſis nequaquam prodeunte in aciem rege, Surreius qui paluſtribus & fœdiſsimis in locis ob rerum omnium difficultatem diutius conſiſtere non poterat,nec iudicabat hoſtem niſi ſumma compulſum neceſsitate dimicaturum, caſtra mouit: & relictis ad læuam hoſtibus, traiectoque Tylo flumine in æquiorem locum ad initia Barmoreæ ſyluæ ſe cõtulit,eo conſilio vt milites quos maximis etiam itineribus confectis feſſos toto eo triduo tenuiſſimè aluerat, fertiliore & tutiore in loco recrearet, nouas interim

expectaret

expectaret copias: & ad motus hoſtium, qui multitudine ſua proximos montes compleuerant, nouam & ipſe gerendi belli rationem ſequeretur. Intererat tantum flumen Tylus inter bina caſtra regis atque Surreii; nec vtrinque ab tormentis atque miſsilibus temperabatur. Sed magno vſui Surreio erat collis ab citeriore ripa in altitudinem mille paſſuum molliter aſſurgens, qui caſtrorum frontem ab omni tormentorum iniuria protegebat. Ex eo colle Thomas Hauardus Surreii filius eximiæ virtutis iuuenis circumiectos colles, quos hoſtis occupauerat, ſubiectamque planiciem oculis contemplatus, patri renunciat Iacobum ab Scotia excludi, aut ex munitiſsimo loco detractum elici ad pugnam facile poſſe, ſi rurſus copias ſuperiore in loco Tylum traducat, & non magno circuitu capto introrſus quantum montis anguſtiæ patiantur à tergo ſe ſe oſtendat. Surreius qui vni huic rei, vt congrederetur animum intenderat ſummiſsis locorum atque militiæ peritiſsimis, qui maiore cura ſitum regionis inſpicerent, quum eadem illi afferrent, Hauardique conſilium omnium opinione confirmaretur, extemplo conclamari, & colligi vaſa iubet. Inde ad tria millia paſſuum promotis caſtris bipartitò binisque pontibus vno tempore flumen tranſmittit. At Iacobus de Surreii conſilio coniectura iudicans; ne circa eadem iuga ſedendo contra dignitatem ſuam interclusus ab Scotia liberam frumentandi facultatem amitteret, ac ſimul quod ad retinendam authoritatem pertinere cenſebat, ne ex detrectatione prælii obſeſſo ſimilis aliquantum plus fiduciæ in loco atque munitionibus quàm in militum virtute ponere videretur, caſtra protinus mouet; & ad occupandum proximum montem, quem ne hoſtis prior obtineret magnopere timebat, rectà contendit. Factum eſt ſumma eius celeritate & calonum induſtria qui in diſceſſu (vt imperatum fuerat) tuguriolis militum ſtramentiſque & reliquo omni pabulo incenſis eam regionem continenti fumo atque atra caligine compleuerant, vt Iacobus propoſitum locum prius attigerit, quàm Surreius qui ab hoſte vix mille paſſus aberat, aut diſceſſum eius ſenſerit, aut longa incedentium agmina fuerit conſpicatus. Ita Iacobo ſumma collium tenente Surreius ad radices cum omnibus copiis ſucceſsit, paululumque ibi commoratus, quòd mons neque arduus neque difficilis videbatur, antequam hoſtes caſtra munirent conſcendere atque omnino prælio decertare conſtituit. Mox aduocata militum concione demonſtrat quem in locum deuenerint: hinc præaltas fluminis ripas, illinc abruptos & perpetuos montes niſi quàm acerrime pugnent & fortiter vincant, omnem ſalutis ſpem & fugæ rationem adimere. Auderent contra perfidos hoſtes, qui violato fœdere per occaſionem abſentis regis de imperio totius Britanniæ cogitandum ſibi exiſtimauerint, neque eorum multitudine magnopere animo perturbarentur: Satis eſſe perſpectum frequentibus patrum victoriis quantum in Scoto roboris eſſet atque conſtantiæ, nec defuturos in acie Deos ipſos ſicuti antea aduerſus violatores fidei, & humani iuris atque religionis contemptores nunquam ex merito defuiſſent, modo ſuæ priſtinæ virtutis milites memoriam retinerent. Conſenſu enim omnium mortalium iuſtiſsimam eſſe belli cauſam propulſare iniurias, & tueri armis focos, liberos, coniuges; & quod his multo præclarius videretur, libertatis Pontificiæ dignitatem, quam Henricus magno animo & ſanctiore conſilio defendendam ſuſceperit: ob id mare traiecerit: atque ita Diis bene iuuantibus impios ſacroſanctæ maieſtatis oppugnatores prælio pulſos, captis eorũ ducibus & munitiſsima vrbe recepta, in interiora Galliæ cõpulerit. Quin igitur Diis hiſdem auſpicibus eadem pollutæ religionis contagione fœdatos aggrederentur: & ſi gentis decus, ſi regis exiſtimationem, priuatam deniq. gloriam atque ſalutem cariſsima haberent, ſe ducem ſequerentur, paratum ſcilicet, aut egregiè vincere aut pulcherrimam mortem oppetere. Conclamauere ſtatim milites, pugnæ ſignum daret; neque dubitaret committere prælium iniquo etiam in loco: ſe enim in aduerſa montis iuga infeſtis armis peruaſuros confirmant; neque niſi victores in caſtra redituros. Igitur Surreius in ea ſpe & militũ alacritate ex omnibus copiis tres acies facit. Hauardo primam attribuit, in qua etiam Edemundum alterum filium curare iubet, ipſe medium agmen tuetur: Odoardum Stanleium tertiæ præficit: Dacreum cum equitatu in ſubſidiis collocat: tormẽta certis interuallis inter ordines & in fronte diſponit, & ad hoſtes iuſto paſſu progreditur. Interea Iacobus vt erat ex eo monte deſpectus in ſub-

iectos campos, quum procul armorum fulgor, diſtinctaque hoſtium agmina viſeretur, ratus ſibi ea die victoriæ occaſionem dari ſi natura loci atque amplitudine copiarum ſuperior quàm primum cum hoſte confligeret, vrgente fato prælii ſignum propoſuit, conuerſusque ad regni proceres qui proximi adſtiterant talem habuit orationem. Poſtquàm fortiſsimi commilitones meliori conditione quàm vnquam antea maiores noſtri cum hoc hoſte pugnauerint, nobis hodie dimicandū eſt, memineritis hāc eſſe illam diem ſupremæ occaſionis ad vindicandas iniurias, quam nec venturam ſperaſtis vnquam, & fruſtra hactenus exoptaſtis quum à ſuperbiſsimis hoſtibus omnes indignitates & contumelias pateremini. Verum qui hæc diu per inanem iram gemendo, inuocandoque ſæpius vltores Deos domi pertulimus, & tandem in hac pulcherrima rerum occaſione tam iuſta quàm neceſſaria arma cepimus, viliſsima profecto capita eſſemus, & leuiſsimi omnium mortalium, ſi, quum facto & vera virtute opus eſt, & conferre pedem, & per mortes & vulnera victoriam appetere oportet, tunc hoſtium faciem timeamus, & belli pericula trepido animo metiamur. Ego quidem in bona pace his imperii finibus contentus, tranquillitati atque otio ſtudere potui, & carere periculis atque laboribus, quos quotidie bellum affert, ſi nulla dedecoris cura habita priuatam felicitatem & gentis dignitate & ſalute veſtra potiorem exiſtimaſſem. Sed frequentiſsimo veſtro conſenſu in maxima vlciſcendæ iniuriæ atque omnium rerum opportunitate, quum gerendum aperte bellum omnes cenſeretis, quòd ea quæ nos & progenitores noſtri ab infenſiſsimis hoſtibus ſuſtinuiſſent, fœda, aſpera intolerandaque erant, bellum magno animo indixi, & quod perampla mihi victoriæ ſpem facit, vos maiore ſtudio, maximo ardore, & incredibili alacritate ſigna ſecuti eſtis, vt quandoque inſigni facinore, atque vltimo veluti virtutis opere edito, egregiam animi fortitudinem teſtaremur; atque immortales controuerſias memorabili victoria finiremus, An forte de ſecundo prælii ſucceſſu dubitandum? quū hoſtium exercitus nulla in re cum noſtro ſit comparandus, qui totus ex fugaciſsimo genere militum conſtat: tirones enim ſunt ex tumultuariis delectibus in ſpeciem militum armis inſtructi, dum veterani omnes, aut iuuentæ robore & ſpecie bello idonei ab Henrico in Galliam traducerentur. Hos ergo numero paucos, laſsitudine fameque confectos quum appropinquauerint, ex ſuperiore loco telorum multitudine non obruetis? Succedunt colli inſtructa acie non quia audent, ſed quia neceſſe eſt; vt honeſtius atque celerius inſoliti laboris ac inediæ dolorem morte effugiant ferarum more, quas furor in rabiem agit quū impatientia animum, & fames ventrem exagitauerint. Mecum ergo ferrum ſtringite; & iugulum horum tironum impetite; pudeatque eò non progredi mortis metu, quò medium veſtrum pro gloria vadentem videritis. Alloquentis adhuc regis orationem armorum ſtrepitu ac diſſonis clamoribus milites excepere. Nec mora Iacobus primum ſuo, deinde omnium è conſpectu remotis equis, vt æquato omnium periculo, & ſpe fugæ ſublata (ſicuti gentis mos eſt) ſimul & corporis robur atque animi virtutem oſtenderet, omnes copias in quinq. quadratas acies diſpertit; ea ratione vt tertium agmen in quo ſignum regium erat, atque omnes viri inſignes militabant, duplici vtrinque acie tanquam duobus cornibus clauderetur. In dextro Huntleius Crafordius & Montiroſeus: in ſiniſtro Humeus Lenouxius & Argilius qui ſingularem militiæ vſum habere dicebantur, curabant. Præficitque ſingulis cohortibus ſingulos ex ordine equeſtri: & cum his aliquot centuriones Gallos, quos pauloante in Scotiam Ludouicus ad tradendam diſciplinam tranſmiſerat, collocatiſque idoneo in loco omnibus tormentis, quæ magno vſui per decliuia montis eſſe non poterant, ipſe in medio agmine contra Surreium conſtitit. Iam erexerat in aduerſum collem primas cohortes Edemundus, quum tormentis vtrinque emiſsis, turbatiſque primis ordinibus, Humeus haſtatos induxit, qui adeo acri impetu ſubeuntibus incubuerunt, vt cæſis anteſignanorum promptiſsimis, & ſtrato Edemundo, totam propè aciem in fugam conuerterint. Iamque nulla ſpes reliqua erat conſiſtendi perterritis ſemel pulſiſque cohortibus, niſi in tanto diſcrimine hinc Spurius Heron uir admirandis corporis atque animi viribus inſignis ſuo alienoque cruore perfuſus Edemundum ſubleuaſſet; & ab alia parte Dacreus ad ſubita pugnæ intentus tranſuerſo curſu in latus hoſtium procellam equitum immiſiſſet. Mox ſuccedente etiam Hauardo cum lectiſsimis

militum,

militum,haud dubiè reſtituta acies,redditusque iam victis animi vigor. Ita æquata prælii fortuna aliæ atque aliæ Anglorum cohortes afflictæ cum integris ipſo impetu commiſtæ æmulatione virtutis rectam agminis frontem erigere in montes cœperunt. Ibi quũ ad robora Scotorum peruentum eſſet, & vtrinque maioribus propè odiis quàm viribus certaretur, Montiroſeus atque Crafordius ad cohortandos milites in primã aciem prouecti pugnantes cadunt; perrumpiturque haſtatorum phalanx: ac diſsipata per iniqua montis ab equite pediteque conciditur. In ſiniſtro autem cornu eodem tempore Stanleius iam contracto certamine Scotos æquioribus locis detraxerat: & ſuperfuſa ſagittarum multitudine eò adegerat,vt non conferti,ſed laxatis ordinibus rari ac vitabundi pugnarent; eorumque ſigna fluctuare inciperent. Quod vbi animaduertit, circumductis cõtinuò tribus ſubſidiariis cohortibus in aperta hoſtium latera tantum terrorem intulit,vt ſuſtinere irruentium impetum,aut conſiſtere nequierint; ſed protinus coniecti in fugam, & per deiectus montis præcipitati, in ſyluas ſe condiderint. Ibi Argilius atque Lenuoxius voce manibuſque inclinatam aciem retentantes interficiuntur. Interim Iacobus qui paulo antè cum Surreio pugnam inierat,vt ab cornibus turbari ſuorum ordines, atque hoſtes ab lateribus circumfundi videt, cohortem prætoriam euocatos et proceres quos circa ſe habebat adhortatus,vt nihil ſe,nihil maioribus ſuis indignum committerẽt, in medios hoſtes inducit. Ita nouum priori acrius de integro prælium ortum,quod tota ea acies tecta ferro Anglorum ſagittas egregiè ſuſtinuerat, obtruncatiſque primorum ordinum aliquot centurionibus,ad ſigna propè peruaſerat. Erant vtrinq. procera virorum corpora opinione virtutis ad ſupremos caſus ab vtroque duce delecta: prælimque, vt neceſſe erat, varium, anceps, modo his, & modo illis proſperum & exitiabile. Rex ipſe ante ſigna pedeſter pertinacisſimè pugnam ciens alios laude, pudore alios,omnes deniq. vario hortatu accendebat,vt quod tantopere deſideraſſent adepti hoſtes ferro atque vulneribus vlciſcerentur. Contra Surreius quum optimus quiſque,aut caderet,aut fauciaretur,magna vi cõtendere,vulneratos in poſtremam aciem ſubducere, ſuos plurimum adhortari, vt ad gladios rem adducerent: & qua maximè hoſtes vrgebant multum ipſe pugnare. Sed dum incerto adhuc pugnæ euentu ad vexilla res geritur, Hauardus & Stanleius,qui ab vtroque cornu pulſis hoſtibus victores ad medium agmen redibant, conuerſi in hoſtem bipartito ſigna intulerunt:& in tempore Docreus quoque in terga quàm maximè confertis equis incurrit. Ita Scoti quum ab fronte, ab latere, à tergo cæderentur, neque labore & vulneribus feſsi per aceruos corporum atque armorum perrumpere poſſent,circumuenti in orbem pugnare coguntur. Tum vero Iacobus quum regium vexillum cadente Adamo cui Forman erat cognomen,ſtratũ vidiſſet,nihil iam dubitans quin è veſtigio moriendum eſſet, vt ab imminentibus contumeliis animum vindicaret,in confertisſimos hoſtes procurrit: ibique pugnans confoditur. Nec longè ab eo pari pertina *Occiditur Jacobus rex Scotiae* cia atque virtute contendentes interficiuntur viri ſacrati, & ſacerdotiis inſignes archiepiſcopus vnus, epiſcopi duo, abbates quatuor: proceres vero, & equeſtri dignitate honoribuſque militiæ illuſtres trigintaſex. Humeius & Huntleius equos per tumultum nacti cum poſtremis cohortibus,quæ vt conſtabant ex ignauisſimo genere militum,manus non conſeruerant beneficio imminentis noctis in Scotiam profugerunt. Ad octomilia Scotorũ ea die cæſa: totidem fermè capta ſunt,omnia vero ſigna militaria relata: & tormenta maiora vigintiduo: in queis fuere colubrinæ ſeptem ingentis magnitudinis, quas Iacobus,à ſimilitudine,ſeptem ſorores appellabat. Caſtra vero eodem impetu expugnata,direptaque. Cadauer regis poſtremo die à Dacreo repertum, & Beruicum delatum, vbi diu ſepultura caruit: nam ab Anglis, quòd Gallis ſchiſmaticiſque fauiſſet, ſancto funeris ſepulchrique honore, & Chriſtianis cerimoniis indignus putabatur. Adnotabant plerique repetita ſuperiorum regum memoria Iacobum infelici potius Stuardæ familiæ fato,quàm ſuo cecidiſſe,quòd pater,auus,& proauus eodem potiti regno atque idem fortiti nomen ante diem ferro perempti mortem oppetiiſſent. Sed hunc tanquam ad meritam raptum pœnam nemo defleuit,quòd ipſo pugnante pater in aduerſa acie ad parricidii notam fuerit interfectus. Eo modo quum ad Tylum quarto Idus Septembris, anno à Chriſti natali milleſimo quingenteſimo tertiodecimo ad internitionem Scotiæ nobili-

tatis pugnatum eſſet, Surreins ſpeculatoria naui quanta maximè potuit celeritate literas rei feliciter geſtæ,& occiſi regis paludamentum multo cruore cõſperſum Henrico tranſmiſit. Diuerterat Henricus per eos dies Lillam: vbi capta Taroanna Margaritam Cæſaris filiam conuenit. Ea etenim illuſtribus fœminis comitata ſtudio viſendi regis, & vt patrem exciperet è Gandauo illuc vſque gratulabunda proceſſerat. Itaq. præ lætitia perpetui dies edendis ſpectaculis atque conuiuiis abſumpti: decurrereque nobiliſsimi Belgarum cum Britannis: omnibus vtrinque cultu virtuteq. certantibus. Sed Henricus cognitis rebus, quæ io Britannia geſtæ fuerant, in ea rerum fortuna non cunctandum ratus ad Tornacum exercitum mouit. Ea eſt ciuitas Neruiorum longè ampliſsima,& mercatorum concurſu atque opibus celeberrima: quam non multis ante annis ſuo iure viuentem Gallorum reges in fidem ditionemque receperant. Nec Tornacenſes in eo bellorũ metu quanquam haud dubie libertatem amiſiſſent ſtudendum ſibi nouis rebus, aut quicquam aduerſus Gallos moliendum arbitrabaotur,quoniam ab his in vtraque temporum fortuna belli,& pacis clementiſsimè ſibi imperitatum exiſtimabant. Igitur vbi Henricus magnitudine caſtrorum vrbem circumplexus tormenta admouit, cenſu eorum habito, qui propugnare poſſent,ſupra trigintamilia bominum conſcribunt: magnam vim telorũ in murum comportant: reficiendis mœnibus atque extruendo intus aggeri plurimum ſtudent: & ſumma alacritate (vt ſunt ad quæque rerum initia ardentiſsimi plebis animi) primos oppugnationis impetus egregiè ſuſtentant. Sed quum maioribus tormẽtis propugnacula deiicerentur, nec poteſtas eſſet conſiſteodi in muro, & vno atque altero in loco inſtitutæ interius muoitiones continentibus mœnium ruinis nudarentur,cœpere tunc primum præſeotibus periculis territi propriæ quiſque ſaluti conſulere, loca deſerere, ab ſignis domum dilabi, ac demum cogitare quod in diſcrimen ſe, liberos, coniuges, atque omnes vrbis fortunas coniicerent, ſi diutius ſine militum præſidio tueri mœnia aduerſus tantum exercitum conarentur. Ita Neruii quondam Belgarum fortiſsimi nihil memorabile, aut dignum priſca belli gloria in oppugnatione perpeſsi, quum fruſtra Gallorum auxilia expectarentur, emiſsis oratoribus qui ſe imperata facturos dicerent mulctati pecunia deditionem fecerunt. At Heluetii paucis ante diebus quàm bæc in Britannia fierent Heduornm fines hoſtiliter ingreſsi ab ea quoque parte Gallis magnum terrorem fecerunt. Namque Tramulium,qui opportunis in locis oſtentata acie veniẽtibus ſeſe obiecerat, ac ſe demum tantæ multitudini imparem ratus paſsim cedendo ac detrectando certamen retro abierat, in vrbem Diuionum compulerant: & prolato oppugnandæ vrbis apparatu, circumſeſsiſque itineribus ad teli iactum ab muro caſtra poſuerant. Erat apud Heluetios Germanorum equitum præfectus Vldericus Virtembergenſis regulus: per quem Heluetii rem frumentariam prouiſam habebant, explorabant itinera, loca caſtris anteceperant, & quæ pedeſtribus copiis vſui foreot ſumma facilitate conſequebantur. Is quanto maximè poterat ſtudio cœptæ oppugnationis negotium adminiſtrabat: totoque animo ad celeritatem incitatus in qua ſpem ipſe poſuerat, nihil apud ſuos nihil apud hoſtes remiſſum patiebatur: Quod neque perterritis hoſtibus,aut confirmandi ſeſe,aut muniendæ vrbis ſpatium dari, neque mora interpoſita diffiſus Heluetiorum ingeniis multitudinis frangi impetum,quæ haud facilè vno conſilio agitur,volebat. Ita quum latè murorum ſtrage edita, interiora vrbis paterent, & per ruioas quæ foſſam magna ex parte compleuerant ad irrumpendum aditus contiouè pararetur, ipſe circumeundo opera atque manipulos adhortari gregarios milites, ac docere quantum ad ſummã victoriæ pertineret potiri omniũ rerum plena atq.opportuna vrbe, in qua ſi paululum adniterentur,et dux belli atq.ornatiſsima ala equitũ cum ipſis ciuium fortunis in præmium laboris atq.victoriæ ceſſura eſſent. Aduerſum ea Tramulius tametſi vſus egregia ciuium voluntate,& perpetuo labore militum ſubitarias munitiones erexerat, tormẽta & omne genus telorum in murum cootulerat,cataphractos pedibus pugnare iuſſos in prima acie ſtatuerat. Ciues ad omoes quoque caſus confirmatis eorum animis armauerat; Nihilominus quod dudum rem in Morinis infeliciter geſtam eſſe compluribus nunciis afferebatur; nullam ſibi iam prælii fortunam expectandam ratus tentare Heluetiorum animos antequàm per ſe gens effera cæde atque vulneribus irritaretur,& denique omnibus cõditionibus

nibus pacem petere conſtituit. Igitur idoneos nactus homines qui vnà cum Heluetiis in Italia fuerant, & ex longa militandi conſuetudine & mores gentis & ducum ſtudia & veteranorum etiam voluntatem apprime nouerant, imperrato colloquio emittit. Ii familiares centurionum & eorum præſertim pagorum ſigniferos quos haud obſcurè Gallicis rebus fauere cõpertum habebant, adeunt in primis veterem & recentem Gallorum amicitiam cum Heluetiis, & antiqua odia Germanorũ proponunt; & quàm demiſsè deprecantur, ne finitimũ regem in ea rerum fortuna opportunũ iniuriæ exiſtiment, ne eum ſocium amicumque tam ingratè oppugnare contendant, qui Heluetios in honore ſemper habuerit, & maximis ſtipendiis & priuatis quoque muneribus liberaliſsimè pace belloque affecerit; & in eam demum rerum amplitudinem & virtutis exiſtimationem ſuis auſpiciis perduxerit. Tribuerent aliquid antiquis fœderibus, neque pro leuibus atque alienis belli cauſis ſumma beneficia animo deponerent. Quòd ſi bellum quàm æquiſsimam pacem malint, & Galliæ vires tantopere deſpiciant, vt belli caſus communes eſſe non exiſtiment; recordarentur quibus iniuriis, quot cladibus illatis Cæſarem & Germanos antiquos hoſtes affecerint, quo potentiæ eos euecturi ſint, ſi tum parta victoria, Burgundiam antiquis Imperii finibus adiiciant. Num Cæſarem verum & proprium hoſtem putent, ſtaturum nouis fœderibus? ac nihil mox auſurum aduerſus eam gentem: cuius ſanguine Caroli ſoceri manibus parentare & vlciſci lethale vulnus ad Baſileam acceptum quandoque deſideret? Hæc illi publicè & ad vulgus militum. Ceterum priuatim largitionibus aggreſſi pagorum primores, ingeutia pollicendo, atque omnes ad pacem pertentando aditus, breui plurium animos expugnarunt, quòd neque arduum aut difficile fuit propter factiones quæ apud Heluetios erant. Namque ſicuti ceterarum quoque gentium mentes communis vnus morbus agitare conſueuit, quo ſe contraria in ſtudia ſcindant, & ſi externa deſint mala, inſanis diſſenſionibus domi ſæuiant, ita Heluetios eadem mali tabes inuaſerat: namque aſperi montanique homines quondam facta coniuratione quum omnem ſuam nobilitatem vno prælio crudeliſsimè deleuiſſent, pugnaſſentque multis annis pro ſola libertate, ſumma eorum concordia viribus in vnum coaleſcentibus & partium nomen, & diuerſa ſtudia dedidicerant. Sed poſteaquam ſecundis bellorum euentibus apud exteras nationes magni clarique fuere, creſcente ſuperbia ſimul & auaritia, vrbes atque oppida finitimorum occupare, certantibus inter ſe bello regibus mercenaria auxilia ſubmittere, contemnere ſingulos principes, & denique illam veterem egregiamque maiorum virtutem & diſciplinam, fidemq. venalia habere cœperunt. Ita vni ſoli pecuniæ publicè priuatéque ſeruientes, quum multi liberalis opimæquè militiæ apud Gallos actæ, memores inexplebili auiditate totius propè Italiæ pecuniis ſatisfieri ſibi minime poſſe exiſtimarent, ſeceſsione facta ab his qui ſecundum veterem conſtantiam publico conſilio agebantur, ad fouendas Gallorum partes operam ſuam tranſtulerunt. Primi omnium Bernenſes amplitudine ciuitatis & militum numero magnæ inter cæteros authoritatis, Lucernenſes demum & Friburgenſes, ac multi præterea ex aliis Pagis iam vulgata inter milites pacis mentione, atque ex ea cauſa intermiſſo ardore oppugnationis, rem ad conſilium detulerunt; in quo principes exercitus, tribuni, & primorum ordinum centuriones, præterea ſcribæ & ſigniferi ſententias dicere, & de ſummis rebus deliberare cõſueuerunt. Nec Vldericũ adhibent, quòd virum fortem in ea rerum occaſione belli auidum & Cæſaris ſecutum partes, paci aduerſaturũ intelligebant. Quare vt ex corruptiſsimo genere hominum conſilium cõſtabat, ita cuncti prope ad Gallũ inclinant animos: ac petentibus pacem dandam & reducendas legiones eſſe cenſent. Verum quo honeſtius cõmutaſſe belli conſilia viderentur, & Cæſarem ad quem tota facti cõtumelia recidebat aliqua ex parte lenirent, in has conditiones pacem tam Gallo ſalubrem, quàm poſtea ſibi calamitoſam dixerunt. Ludouicus Gallorum rex concilium Piſanum quod in Galliam tranſlatum ſit atque omnem ſacerdotum controuerſiam edictis tollat; in poſterum ab Romano pontifice non diſcedat, neque eius vrbes oppida ue attrectet. Eam Burgundiæ partem quam iureconſulti ſtatuerint, Carolo Cæſaris nepoti reſtituat; ex arcibus Mediolani & Cremonæ præſidia deducat, Gallia omni Ciſalpina in poſterum abſtineat; milites Heluetios niſi vniuerſi oppidorum Magiſtratus aſſentiant, mercede ne conducat: Heluetii pro impenſa ſuſceptæ

expeditionis quater centena milia aureorum nummûm exoluat; intra quindecim dies dimidium eius ſummæ, reliquum intra menſes duos. Item Vlderico & decurionibus equitum octo milia pro mercede impendat. Erant ſuperbæ & per iniquæ conditiones; Gallorumque animos ex indignitate rerum eò furoris adegerant, vt conſcriptas tabellas propè diſcerperent, quòd alpini homines inter ſyluas armenta & abruptos montes nati atque omnium prope humanarum rerum egeni tantos ſibi ſpiritus ac tantam denique arrogantiam ſumerent, vt circumſcribere præpotentem regem, eiq. per ludibrium acerbiſsimas leges imponere auderent. Sed Tramulius nihil ea pudoris vanitate permotus, quod reſpicere ad ſummam belli atque omni induſtria præſentibus malis occurrere ſani & prudentis imperatoris arbitrabatur, concedendum aliquid neceſsitati atque periculo, quod haud dubiè omnium ſalutem trahebat, iudicauit. Porrò Heluetii quum iniuſſu regis nec pacẽ vllam fœduſue rectè fieri poſſe, nec ſponſori Tramulio credere tutum eſſe exiſtimarent, propter neceſſariam temporis dilationem, quo ſpatio Ludouicus conſuleretur, obſides poſtularunt, qui capite luerent ſi citra ſtatutum tempus pacto non ſtaretur, aut rex acta Tramulii minime rata & firma eſſe cenſeret. Itaque obſidibus acceptis, & ex formula iuriſiurandi tabulis cõditionum obſignatis caſtra mouent, & per Sequanorum fines ſine maleficio domum reuertuntur. Hæc vbi in Morinos literis & fama perlata ſunt, Cæſar & Henricus haud ignari tantum ſibi ad conficiendum bellum facultatis & virium detractum iri, quantum hoſtibus ex ignominioſa pace terroris atque periculi deceſsiſſet, fractis tanta ſpe animis ad aliam belli gerendi rationem omnes cogitationes cõuerterunt. Sed paulo poſt Cæſar mœrens querensq. ſecum, quòd in eo genere hominum ampliorem fiduciam poſuiſſet, qui ſuperioribus annis ceterorum etiam principum opinionem fefelliſſent, eadem celeritate qua venerat, in vlteriorẽ Germaniam abſceſsit. Henricus autem poſt aliquot dies oppidis propè omnibus Neruiorum in poteſtatem redactis, quum diu rerum Hiſpanicarum expectatione fruſtratus, deluſus ab Heluetiis & cunctantibus Gallis iam exacta æſtate bellum ſpargere, & ad ſingulas vrbes circumducere exercitus noller, relictis præſidiis ad tutanda quæ cœperat, Caleſiam redit primo quoque tempore ad triumphum Scoticum in Britanniam traiecturus. Sed dum milites atque tormenta nauibus imponit, & tranquillitatem maris operitur Gallica claſsis quæ poſt Odoardum ad Blancaſabiam interfectum nihil ea eſtate memorabile geſſerat è ſuperioribus portubus deducta ad freti anguſtias deflexit, eo conſilio vt Britannicam claſſem tranſportandis militibus occupatam aggrederetur, onerariaſque ad Porteſmutum inſulam in ſtatione relictas incenderet. Verum tanta ſubitò tempeſtas coorta eſt, vt magnis ſi vnquam fluctibus mare illud intumuit, tunc maximè vadoſi freti æſtu, & valida refluxus mole inſanierit. Ita Gallicæ naues puncto temporis diſsipatæ quũ aliquas hauſiſſet Oceanus, aliquas littorum ſcopulis alliſiſſet, ante portum Humfluorum naufragium fecerunt: aliquæ fuſis armamentis quæ curſum tenere non poterant capiendas ſeſe parato hoſti præbuerunt. Erant nonnulli mortales qui hæc in religionem verterent, & diuinam eſſe iram interpretarentur, quòd ſchiſmate ſacerdotumque diſsidio pollutam eſſe Galliam exiſtimarent: quanquam ea die quæ fuit Idibus Octobris acciderit, vt Luna plena eſſet: qui dies teſtimonio C. Cæſaris maritimos æſtus maximos in Oceano facere conſueuit. At Ludouicus poſt pudendam pacem diſsimulata palam ea inſigni contumelia, quum deceſsiſſe finibus Heluetios, Ferdinandumque regem nihil Henrici generi ſucceſsibus permotum præclare induciarum fidem tueri, contentumque Cantabria ſuis ſe tenere Pyrenæi ſaltibus, & iam ſeneſcere Britannicum bellum, inſtareq. hyemem aduerteret: nudato animo conditiones improbare atque reiicere cœpit tanquam ſummæ iniquitatis & inſolentiæ plenas: ideoque teſtari ſe tam ſuperbæ paci nequaquam ſtaturum, quam Tramulius ex arbitrio cum Heluetiis ſpopondiſſet. Conſiliarii quoque & magna pars togarorum poſtquam ex indignitate pactionis regem furere criminarique vltro Tramulium viderunt, ex adulatione & metu potius quàm quod id ex æquo & iure eſſe dicerent vt pacem irritam facerent; pœnitentiæ & fraudi vanam iuris ſpeciem imponere contendebant, quòd Tramulio iniuſſu regis non licuerit vlla turpi ſponſione bellum finire; exemploque Caudinæ pacis quondam cum Samnitibus à Cõſule Poſthumio factæ nihil quod

Gallos

Gallos ex pacto, vel religione obligaret iniuſſu regis ritè fieri ſanciriue potuiſſe: Num etiam eodem iure ſi Tramulius ex metu, vel ſua temeritate ſpopondiſſet, regem diadema poſiturum, vel Luteciam Pariſiorum antiquiſsimam regiam deſerturum; tradıturum arma, & vniuerſam Galliam Heluetiis vectigalem facturum, ea omnia ex æquo & bono ſponſionis pariter ſeruanda forent? Ex aduerſo quoque non deerant, qui hæc vti inania & puerilia deteſtantes priuatis ſermonibus dicerent; Tramulium egregium fortemque virum cuncta ordine ſapientiſsiméque feciſſe, quòd in ea rerum deſperatione tot hoſtibus coniuratis hinc, & inde prementibus, atque aliis haud ſincera fide euentum belli ſpectantibus ſaluti totius Galliæ maturè atque opportunè conſuluiſſet: eum eſſe inter Galliæ proceres, qui multis rebus integrè et feliciter geſtis carpentis vulgi inuidiam virtute ſuperet. Non ea rectè improbari conſilia quibus cautus imperator atque hoſtiū expertus magnis periculis occurrendum eſſe duxerit. Ceterum Heluetii quum ſe deceptos intelligerent, quòd Ludouicus pecuniam non dinumeraret, quam ipſi ante alia depoſcebāt, manifeſtéque appareret nihil eum ex eo fœdere præſtaturum, coacto apud Lucernam concilio, iureiurando omnes affirmauerunt, ſe quàm primū per occaſionem poſſent vlturos deceptorem regem; atque eadem quæ fœdere promiſiſſet, armis repetituros. Habitæ inſuper quæſtiones de his, qui enixè fouiſſe Gallorum partes ferebantur.

Tortus inter alios Gaſpar Goldilus factionis princeps; de aliquibus etiam crudeliter ſupplicium ſumptum: nam vulgus militum & ſordidiſsimi quique procul à militia, claros homines multis fortibus factis, qui ordines apud Gallos duxerant crimini atque inuidiæ expoſitos deferebant. In quos ab accenſis ira Magiſtratibus tanto ſeuerius animaduertebatur, quanto omnes eleuare infamiam turpiſsimi facti, & fœderatis principibus ſatisfacere cupiebant. Eadem æſtate iuſſu Leonis pontificis Bernardinus Caruaial & Federicus Sanſeuerinas pſeudocardinales, quos per interregnum ad Liburni portum captos & Florentiæ aſſeruatos memorauimus, Romam venerunt. Quibus mox à Leone ſupplicibus ac veniam petentibus antiquus pilei honos reſtitutus, magna tamen patrum diſſenſione. Namque Matthæus Sedunenſis efficacis ingenii, & acerrimæ vir eloquentiæ, Chriſtophorusque Eboracēſis Gallorum hoſtes grauiſsimis orationibus aduerſabantur, quòd ad eoſdem dignitatis gradus fœdo, & in poſterum exitiabili exemplo reducerētur, qui miſeræ in primis Italiæ, & ſacroſancto pontificiæ libertatis propugnatori excitato vbique terrarum belli incendio tot calamitates intuliſſent. Verum pontifex cuius mite ingenium facilemque naturam in ſpecimen ceterarum virtutum omnes illo tempore laudabant, clementius agendum ſibi aduerſus eos quos opera ſua captos conſtabat exiſtimauit, vt pontificatus initia quiete rerum paceque firmaret, & finem imponeret controuerſiis, quas tranſlato Lugdunum concilio turbulenti ſacerdotes excitarant. Siquidem feſſos & aduerſis ſucceſsibus fractos oſtentata ſpe veniæ, ad ſanitatem redituros apparebat. Nec multo poſt Ludouicus haud ignarus tantam bellorum molem, qua ipſe obrutus quaſſatuſque vix ſteterit, ab diuina ira pendere, vt religioni ac pontificiæ maieſtati ſatisfaceret, perturbatoque & exhauſto regno conſuleret, adulterinum concilium abrogauit: iuſsitque Claudium Maſsilienſem Epiſcopum & Solerium legatos ſuos Lateranenſi adhærere: illudque prædamnato Piſano vt ſanctum atque legitimum approbare. Idem fecere Guliermus Maclouienſis, & Renatus Baiocenſis: qui & ipſi antea à Iulio gradu pulſi, ad priſtinos honores redierunt. Eodem quoque anno Iulianus Medices Leonis frater ab Senatu populoque Romano ciuitate donatus eſt: in cuius gratiam, in area Capitolii temporarium theatrum extructum eſt omni picturarum varietate mirificè cultum. Egere in ſcena Plauti Penulum decore mirabili, & priſca quidem elegantia Romanæ iuuentutis lepidiſsimi quique; variaque extra ordinem poëmata recitata florentibus non aliàs fœcundiore ſæculo Poëtarum ingeniis. Siquidem pontifex liberalibus diſciplinis inſtitutus, veluti paternam gloriam in eo virtutis genere ſuperaturus, quum publico elogio literatorum Præſidium inſcriberetur, ſtudioſos omnis elegantiæ, qui inter armorum ſtrepitus non emerſerant, iam tum magna ſpe liberalitatis accenderat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XII.

DVM hæc in Gallia atque Britannia gererentur, Cardonius & Proſper qui vt ſupra memorauimus Gallo ab Heluetiis profligato, Liuianum è Tombis Patauium redeuntem ſubſecuti in Venetiam duxerant; Patauinum omnem agrum ac Vicentinum nullo prohibente populabantur. Enimuero Liuianus & Baleonus ex decreto Senatus partiri inter ſe copias, & Patauium atque Taruiſium præſidio tueri iuſsi, vt imminentem hyemem expectarent, nullam hoſtibus pugnæ copiam faciebant. Emittebatur autem leuis armatura equeſtris quæ ſubitis excurſionibus hoſtium pabulatores infeſtaret, cognoſcendisq. eorum conſiliis, ad caſtra exercitatione quotidiana progrederetur, neque id ſæpius fruſtra factum: Nam quum Caruaial è caſtris in proximum pagum diuertiſſet, à Mercurio qui per momenta temporis veſtigia hoſtium obſeruabat, captus eſt. Eius equites, inter quos erat Spinoſa vir fortis cum duobus militum præfectis, diu fruſtra per anguſtias viarum colluctati vt eruptione euaderent, in poteſtatem abſque vulnere deuenerunt. Tranſfugerat paulo antè Mercurius à Cæſare ad Venetos ex inconſtantia animi, an ob iram fortè aliquam, vel ſpem liberalioris militiæ, nobis incompertum. Ceterum Cardonius oſtenſurus magis oppugnationem quàm tale negotium ſumma vi tentaturus, productis caſtris duobus paſſuum milibus à Patauio conſedit, neque enim propius caſtrametari licuerat; quoniam Veneti per id tempus quod vacuum à bello atque ab hoſte otioſum fuerat, Patauium tanquam belli arcem, & Venetiarum propugnaculum mirabili ſtudio communiuerant. Suburbanas villas, hortorum ſepes atque macerias exciſis quoque opacis arboribus, ne vel vmbram quidem qua tegeretur hoſtis haberet, ſolo æquauerant. Inde felicis agri vaſta planicies circumquaque pateſcens nihil tutum ſi in conſpectum vrbis venirent, à tormentis, quæ pro turribus diſpoſita fuerant, relinquebat. Ob eas difficultates Cardonius & Proſper foſſam per quam tutò copias atque tormenta ad murum perducerent, facere inſtituunt; ea quidem ratione vt egeſta humus in læuo margine aggerem faceret, atque altitudine ſua commeantes milites ab omni miſsilium iniuria tueretur; ita ex tuto mœnibus appropinquare, vineas agere, & nouis operibus obiectis muralia tormenta ſubuehere poſſe confidebant. Verum quum per aliquos dies contracto ex agris magno agricolarum numero, aliquam operis partem perfeciſſent, & ex vrbe expeditæ cohortes atque equitum turmæ in opus molientes emiſſæ omnia turbarent: inſtitutum aggeris quod minoribus etiam ducibus difficile videbatur omiſſum eſt. Sed nec poſtea per otium dies acti: nam vtrinque equites & pedites leuia certamina committebant. Vnum fuit memorabile. Tres Hiſpani pedites elati animi Italos ad certamen prouocarunt, nulla quidem priuata ſimultate: ſed vt ſi eſſent aliqui Romanæ indolis in Veneto exercitu, cõtra progrederentur, & paribus armis pro gloria decertarent. Liuianus quum ea vox à militibus alacriter excepta fuiſſet, multique certatim eas partes depoſcerent, totidem manipularios expertæ virtutis emiſit: qui breui vno è tribus Hiſpanis interfecto, ceteris ſauciatis & captis, uictoriam cum plauſu & gratulatione militum retulerunt. Iam æſtas præcipitauerat: Cardoniuſque & Proſper nequicquam oppugnatione tentata ad Albarettum prope Atheſim caſtra reduxerant, quum Matthæus Gurcenſis cardinalis qui tunc Veronæ præerat, vrgere literis ac nunciis duces cœpit: incuſare eorum otium, & palam conqueri, quòd exercitum tot auxiliis firmum paratumque omnes labores pro Cæſare ſubire, in æſtiuis tam diu eſſe paterentur, nihilque iam propè exacto autumno quod ad commodum tuendamque exiſtimationem Cæſaris pertineret effeciſſent. Ducerent quoquomodo in hoſtem, & cum excidio hoſtilis agri Fortunam periclitarentur. Milites quoque Germani atque Hiſpani apud quos ſpes prædæ, cædes, vulnera, & virtutis

decus

decus omni ſecuritate atque otio cariora ducebantur, turbidis vocibus, vti ad aliquod egregium facinus educerentur, flagitare: vix abſtinere à probris: & ducum famam lacerare. Quibus de cauſis excitatus Cardonius commutandam ſibi omnem belli rationem exiſtimauit, vocatisque in prætorium præfectis, Scio inquit, viri fortes vſuque militiæ periti, perfidiæ mihi vel ignominiæ parari contumeliam, ſi nouum conſilium euentu aut aſperum aut felix minime capiamus. Enimuero patientiam meam vinci patiar: ſuccumbamque paucorum libidini qui me dicunt ex compoſito bellum alere; & delectari magis imperio & populationibus, quàm vera laude maturaque victoria. Duæ ſunt in conſpectu munitiſsimæ hoſtium vrbes Patauium atque Taruiſium, quæ oppugnari capíue noſtris viribus haud facile poſſunt, quum id Cæſar ipſe ac paulo poſt Roſeus atque Palicia multitudine fortiſsimorum militum, ac miriſico oppugnandæ vrbis apparatu freti, difficillimis etiam Reipublicæ Venetæ temporibus, cum iactura tentauerint. Supereſt poſtquam finiendum eſt bellum, vt noſtra virtute atque auſu omnibus incommodis atque omnibus belli calamitatibus hoſtes, qui congreſſum vanis artibus deuitant, exagitemus. Neque hoc erit factu difficile, ſi tranſmiſſo Medoaco, ea oppida quæ ad mare ſunt infeſtis armis adeamus, atque omnia ferro igneque populemur. Tunc enim hoſtes qui per ignauiam inclusi mœnibus hybernorum tempus opperiũtur vlturi iniurias aut in aciem deſcendent, facultatemque victoriæ præbebunt, aut luctuoſum regionis excidium proſpectantes nos omni præda onuſtos & intactos redire patientur. Duces qui in conſilio aderant in vtranque partem diſputatione habita variè ſentiebant. Alii enim quibus feruida ingenia, elatis exercitus viribus proſperos rerum ſucceſſus polliceri, conſilium imperatoris qui dignos ſuo nomine ſpiritus gereret laudare: alii contrà rerum vſu & militari prudentia inſignes; intempeſtiuam Cardonii audaciam non probare, non eſſe enim eò temere procurrendum, vnde vel difficilis receptus foret, vel clades, aut ignominia timerentur.

Ipſe ante alios Proſper Columna qui virtutis militaris inueteratæque prudentiæ fama, quanquam ad Cardonium ſumma imperii reſpiceret, cuncta propè in eo exercitu adminiſtrabat, cunctator natura, & cui belli caſus atque Fortuna maximè diſplicebant, multis rationibus Cardonii conſilium improbare; immoderatam eorum fortitudinem qui temeritatem atque Fortunam pro diſciplina ſequerentur coarguere. Quid ſi inquit, poſtquàm hoſtes contemnitis, dum in ſinu eorum cuncta ferro flammaque populamini, tunc imbres e turbida nube ceciderint, vt anni tempus & regionis natura minantur? Num aliquam aut reditus aut ſalutis ſpem habebitis? Num putatis dum inexplicabiles imbribus viæ, lubricus & limoſus ager, inflatique amnes iter expeditum denegabunt, tunc Liuiani ingeniũ percitum & ferox quieturum? Non conuolaturã ad excidium noſtrum montanorum agreſtium multitudinem, quibus nihil infeſtius, nihil crudelius? Num ſi obſeſsis itineribus commeatum auertant, & eminus & cominus laceſſant agmina, onuſti ſarcinis, enecti fame, nullo ſtabili veſtigio innixi, aciem explicabitis? & ſpem in dextris atque virtute ponetis? Ego Cardoni ſicuti finem belli atque victoriam hoc exercitu incolumi nobis non ſerò obuenturam arbitror, ita propoſiti tui ſententiam graui proximam periculo minime laudarim, quòd ſi id duxeris è commodo Ferdinandi regis & Cæſaris, ipſe votis nuncũpatis, vt ea res proſperè atque feliciter cedat, lubens volensque iter & arma primus arripiam. His verbis Proſper, quanquam iniecto diſcriminis metu aliquorum animos perculiſſet, videreturque is ardor, vt ex vultu apparebat, aliqua ex parte refrixiſſe; nihilominus Cardonius in ſententia vt proficiſcendum eſſet perſeuerare: nihilque dictis Proſperi commoueri, vrgente maxime Piſcario, qui quum pedeſtribus copiis præeſſet, agendo pugnandoque laudem quærebat. Igitur poſtquam de profectione decretum fuit, pronunciari iubet, vt milites ſcorta quæ in varios vſus Germani, Hiſpani vero ad libidinem trahere conſueuerunt, inutileſque miniſtros dimittant; ſarcinas & impedimeuta relinquant, nihil præter arma parent. Hæc omnia, ſimul & inualidos vel parum idoneos milites Veronam remittit. Poſtero die luſtrato exercitu cognoſcit hanc eſſe ſummam copiarum: Hiſpanorum tricenarias cohortes quindecim, Germanorum ſeptem, quarum ſingulæ quingentis ferè militibus conſtabant, veteranus vterque miles, & recenti virtutis gloria inſignis; vtpote qui nuper ad Rhauennam inter ſe fortiſ-

ſimè dimicarant. Hiſpanis Piſcarius: Germanis Iacobus Landaus præerant: Septingenti item equites cataphracti ex vetere militia Ferdinandi Regis. Centum quoque & quinquaginta Germani ſub Riciano, & Celembergo Cæſaris ducibus: atque item leuis armaturæ expedita manus, quam Succarus Heduus ductabat. Ex pontificio vero exercitu (nam Leo fauere Cæſari ex Iulii pontificis fœdere tenebatur) Troilus Sabellus, Mutius Columna, & Vrſinus Mognanius: hic leuis armaturæ equitum alam vnam, illi autem cataphractorum duas adduxerant. Sexcenti etiam Hiſpanici generis equites, in queis plerique ſagittarii ſub Petro Caſtrio cenſebantur. His copiis optimè inſtructis Cardonius duodecim falcones æneos præſidii cauſa adiungit; & ab Albaretto ad Bouolentam caſtra mouet. Id oppidum opulentum & frequens primo incurſu occupat ac diripit. Inde ad Medoacum progreſſus incerto profundoque alueo decurrentem cymbis ac lintribus, quas carris aduexerat, inter ſe connexis, continuò ſuperat: atque in ſinum fertiliſsimæ regionis cuncta belli clade euaſtans defertur. Hinc Plebis Sacci celebre oppidum euertitur, capti incolæ, direptæ domus, abacta armenta, & iniectæ demum ædibus faces: mox quum furens barbarus in ipſas ſuburbani littoris delitias perueniſſet, infelices paſsim villas, & ſuperba prætoria, quæ regio ſumptu longa in pace ac florētibus Reipublicæ temporibus Veneti primates extruxerant, maiore quàm vnquam inuidia in Italia debacchatum fuerit, miſerabili incendio abſumpſit. Troilus quoque qui triennio ante à Venetis diſceſſerat, cum equitibus ſuis & cohorte vna progreſſus ad Liceſucinam vicum, vbi naues verſatili machina è Medoaco in Hadriaticum traducuntur, omnia metu complet ac in prædam vertit. Deſeruerant ædificia accolæ: & cū armentis metu territi Medoacum tranſierant, religatiſque in vlteriore ripa omnibus nauigiis, ne illis potitus hoſtis ad tranſitum vteretur, ſagittis eminus ſeſe ac ripam tuebantur. Troilus contrà diſpoſitis ſclopettariis eos territat, atque è ripa depellit: mox militem adnatare & retrahere ſcapham iubet. Qua è veſtigio retracta ſcandentibus plurimis, ceteræ naues ab vlteriore ripa ſoluuntur ac traducuntur: confeſtimque earum beneficio flumen traiicitur. Agreſtes etſi multitudini ſuæ, & ſagittis quas ligneis arcubus emittunt multum confidebant, quum militum impetum ſuſtinere non poſſent, in proximas paludes confugerunt. Hoc confecto negotio Troilus ex priuato quoque odio hoſpitalibus, diuerſoriis, ceteriſque ædificiis incenſis in caſtra reuertitur. Eodem quoque tempore Mutius cum ala equitum & valida Germanorum manu Meſtrium frequentiſsimum oppidum contendit, fuſiſque in itinere paucis hoſtium equitibus, quum contectos in fugam continuò ſequeretur, eodem curſu immixtus Venetis, portam irrumpit: viribuſque ſuperior deſertum à Meſtrinis oppidum occupat: arcemque pari fortuna temere munitā interfectis defenſoribus capit, ac ſtatim ſæuientibus Germanis in diſceſſu oppidum incenditur. At Cardonius & Proſper interea cum tota mole exercitus circumiectum agrum eximiæ fertilitatis effusè populati, ad Margariam maritimum vicum caſtrametantur: indeque breuiſsimo maris interiectu proſpectantes hoſtium ſedem, tormenta per aggerem in proximum littus deduci, & in contumeliam ſuperbæ atque opulentiſsimæ ciuitatis diſplodi iubent. Ea res non aliàs maiore metu attonita ciuitate, non tam ſclopis boatuque horriſono plebis fœminarumque aures perculit, quàm conſcriptos patres atque ipſos Magiſtratus in aduerſis ſemper intrepidos, incredibili mœrore affecit. Fumabant procul graſſantibus incendiis villæ, vici, caſtella, oppida: neque aliud quàm tantulum maris ſpatium, ſimilem vrbis calamitatem morari videbatur. Erant qui è ſacris turribus, & ſpeculis cognito tractus ac litoris ſitu, propriarum villarum flammas agnoſcerēt; & cadentes domos fruſtra lachrymis proſequerentur. In tanta calamitate quum omnium animi ad vlciſcendum arderent, Liuianus propè inſaniens, per literas ac nuncios ſingulis horarum momentis ab Senatu petere ne ſe diutius in otio clauſum teneri, ne tot ac tantas iniurias cum ignominia è mœnibus contemplari ac deflere abſque vllo vindictæ ſolatio paterentur: habere ſe iuſtum exercitum duraturum in armis, ardentem pugnæ ſtudio, vindictæ cupidine vehementer incitatum, quo demorari hoſtes impeditos prædæ onere, trāſitu fluminis prohibere, ac concidere facilè poſsit, ſi ſibi ius imperii pugnandiq. poteſtas libera relinquatur. Ergo ſummo omnium ſtudio ab Senatu Liuiano reſcribitur, exercitum ſub ſignis

educat : cum Baleono iunctis viribus vnà caſtra faciat : & ſi id è commodo Reipublicæ duxerit, quàm primum nactus & loci & temporis opportunitatem cum hoſte confligat. Decreto Senatus accepto Liuianus parat ſacra publico ac patenti in loco. Quibus peractis apud milites concionatus; exploratam, inquit, certamque victoriam hodie non haberem de barbaris immaniſsimiſque latronibus, qui tot calamitatibus illatis, onuſti præda ſimili quoque temeritate effugere imminentem cladem, & pacato itinere redire poſſe cõfidunt : niſi vos illi iidem eſſetis, qui tot efferis nationibus ad excidium Veneti nominis conſpirantibus quod reliquum ſupereſt Italicæ virtutis decus per tot caſus atque pericula conſtantiſsimè conſeruaſtis. Enimuero quum vos conſidero milites, atque hoſtium conditionem intueor, magna me ſpes victoriæ tenet : ab longa ſiquidem quiete recentiũ virium robore præſtantes, magno atque exercitato equitatu, tormentorum omniumque rerum apparatu ac copia, quæ deſiderari in negotio poſsint inſtructi, cũ his hoſtibus pugnaturi eſtis, qui præda graues, confecti propè inedia, numero pauci & linguarum varietate diſsimiles, vix primum noſtrorum impetum ſuſtinebunt, quum maximè nobis obſtãtibus experiri altitudinem fluminis, in ripa conſiſtere, pugnareque oportebit. Neque hoſtium duces in dubiis & repentinis pugnæ caſibus, vno conſenſu eadem conſilia capturos arbitremini, quibus diuerſa omnino ingenia, & varios animi impetus diſsimili linguæ morumque commercio aliud atque aliud cœlum indiderit. An dum hic pandi aciem, ille denſari, & ſiſti agmen, inferriue ſigna vno tempore mixto imperio videbunt, tunc Germanus Hiſpanum, & vtrumque Italus audiet, vel iuuabit? Vicimus profectò milites, vicimus niſi Dii, qui ſatis ſuperque hactenus huic Reipublicæ irati infeſtique fuere, tãtorum ſcelerum vltores adeſſe noluerint. Hæc quum dixiſſet, acclamantibus præfectis, atq. vniuerſa concione vt ſignum profectionis daret, magna ſpe & lætitia omnium copias eduxit : & ad Medoacum vbi hoſtes tranſituros exiſtimabat, contendit. Inde Baleonum à Taruiſio, & ceteros milites qui in præſidiis erant, ad ſigna venire : Paulumque Manfronũ ad contrahendam agreſtium multitudinem in ſaltuoſa, & montana loca proficiſci iubet. Habebant tunc caſtra Hiſpani ad Campum ſancti Petri, quum nunciatum eſt Liuianum cum vniuerſis copiis vltra Medoacum conſediſſe : ibique prælii & vindictæ auidum quo minus flumen tranſeatur armis prohibiturum eſſe. Ea res vaſtitati finem fecit : quoniam ſuſpenſis omnium animis, audaciſsimi etiam quique militum non quàm latè, aut crudeliter vexandi incolæ, exurendusue amœniſsimus ager forent; ſed quomodo prædam referre, & vitam tueri oporteret, cogitabant. Igitur Cardonius coacta præda, vt antequam Liuianus vniuerſas vires contraheret, ipſe ſuperato flumine in pacata loca reuerteretur, ad Medoacum vbi in vlteriore ripa hoſtes conſtiterant, peruenit. Eo in loco aliter atque ipſe putauerat quum difficilia aduerſaque omnia reperiſſet, paratos ſcilicet in armis hoſtes, ripam magno tormentorum numero communitam; ducem ferocem promptumq. ad omne belli facinus obeundum, cœpit animo agitare quo detrimento militũ, & quanto totius ſummæ rei periculo, ſi in ea parte vadum fluminis tentaretur, vniuerſus exercitus traducendus eſſet : ac demum accire Proſperum atque Piſcarium, ceteroſque duces conſulere, quoniam de ſalute omnium agebatur. Viſum eſt peritioribus ſuperiora vada fluminis eſſe percontanda : noctuque eò progrediendum ac ignaris hoſtibus è veſtigio tranſeundum. Miſsi exploratores renunciauere poſſe facilè ſuperari amnem, ſi ſupra ad ſextum miliare æquioribus ripis coercitum ac placide decurrentem peterent. Ergo Cardonius de ſecũda vigilia caſtra mouet : relinquit ignes, atq. omnem leuẽ armaturam equeſtrem, quæ ſpeciem præſentis exercitus faceret, atq. hoſtes diſtineret. His demũ imperat, vt exoriẽte Sole plures in ripa fluminis obuerſentur, ac ſimulato tranſitu alueum tentent : ceterum globo facto caſtra ſubſequantur. Vixdum certa luce ad locum peruentum eſt, quũ extemplo primi agminis duces flumẽ ingreſsi omnem ſimul equitatum in aduerſam ripam educunt. Hiſpanorum quoq. phalanx eodem tempore infra equites, qui impetum fluminis refringebant, cõfertis ſtipatiſq. ordinibus non formidauit altitudinẽ profluentis. Namque ſicuti incertis paſsim vadis trãſibant, accidebat vt aliqui pectoribus tenus mergerentur, aliqui vero capite ſolo extarent. Erant maguum ad ſuperandam vim fluminis incitamentum, ipſe ante omnes Piſcarius pedes cohortando ſigniferos flumen intrans :

& cum eo ornatiſsimi primorum ordinum centuriones, qui ducis exemplo ex equis deſcenderant,& ante alios in amnem ſe coniecerant, vt manipularibus ſuis æquarentur. Hiſpanos Germani,& mox Cardonius & Proſper cum aliis copiis ſubſecuti ſunt: ac demum leuis armaturæ equites, qui ex compoſito ludificati hoſtem vt imperatum fuerat conſequebantur,fluuium tranſmiſerunt.Occurrere ſatis in tempore tranſeuntibus Epirotæ antecurſores. Nam Liuianus ſuſpicatus quod erat,intempeſta nocte,hoſtes inde mouiſſe,expeditam equitum manum ſpeculatum præmiſerat: ipſeque inalbeſcente cœlo cognito hoſtium diſceſſu fuerat inſecutus. Verum quum hoſtes paratos ad dimicandum in acie repperiſſet,leui certamine ad aquam facto,prælio abſtinuit: ſiue quòd Baleonum accitum è Taruiſio expectandum eſſe cenſebat; ſiue quòd ad iniquam pugnandi conditionem perducendos prius hoſtes eſſe,quàm manus confereret,arbitrabatur. Ita à ſuperiore conſilio depulſus Liuianus,alia ratione hoſtibus iter præcluſurus Vicentiam contendit. Nam euaſtata vrbs illius futura erat, qui prius in cuſtodiam neglectamque occupaſſet. Erat locus in via publica ſecundo ab vrbe lapide prope pagum cui Vlmo nomen eſt ſatis idoneus,ſi vel mediocriter operibus muniretur,ad prohibendos tranſitu hoſtes: quoniam nulla commodior via,qua eos redire neceſſe erat, Veronam ferebatur. Hunc locum Liuianus aggere propè extructo ac perducta foſſa, vt viæ ſpacium concideretur, adductis tormentis egregiè communit, ac opportunè cum Baleono,qui dudum venenerat,citra loci anguſtias caſtrametatur, lætus admodum quòd hoſtes aut ex iniquiſsimo loco ſi vi euadere tentarent pugnaturos,aut ſi abſterriti aliò iter flecterent, ad extremam commeatus inopiam, & mox in deditionem peruenturos eſſe iudicabat. Interea Cardonius eo conſilio vt rectà Veronam contenderet,cum omnibus copiis ad Vlmum proceſsit;vbi quum conciſa itinera,occurſuque hoſtium occupatas viæ & collium fauces cognouit,quoniam diei parum ſupererat,& feſſus itinere miles erat, quingentis paſsibus ab Liuiano caſtra ponere coactus eſt maximo ſuorum cum labore:nam legentes locum figenteſque tentoria directis tormentis Veneti metu,cæde, incommodiſque turbabant. Fuere Hiſpanorum caſtra quamdiu ab luce diei permiſſum eſt,pauoris atque periculi plena,quum nihil tutum à tormentis relinqueretur. Tanta erat pilarum vis quæ frontem lateraque feriebant, vt integri peditum ordines,extenſis humi pectoribus procumbere, equites poſt dumeta atque arborum ſtipites occulere ſeſe,aut depreſsiora loca quæritare cogerentur. Sed nox inſequens creſcente metu durinr atque turbidior fuit, quoniam Baleonum caſtra caſtris iunxiſſe & magnum numerum agreſtium à tergo inſtare, & quæq. viarum plana perductis paſsim foſsis, atque aggeſtis ceſpitibus interrupiſſe cognouerant. Quibus de cauſis fiebat,vt quum à fronte obſtante Liuiano perrumpere in patentem viam nō poſſent,conſternatis metu omnium animis,nulla ſolita alacritas, nulla ſpes, nullaque priſtina virtus in mœſto exercitu viſeretur. Iamque apparebat Proſperum,qui temeritatem ſuſceptæ expeditionis damnauerat,vatem futurum,ſi effuſior imber (quod ſolum ad extremam calamitatem deerat) ſuperueniret. Ad hæc incommoda biduo antè abſumpta omni re frumentaria,ſolis abactæ prædæ carnibus fatigatus exercitus. Ita excitatis ignibus quantum nec ſatis eſſet ad torrendos boues quos ab aratris abduxerant,feſſi attonitique lucem ſimul atque euentum incertæ ſalutis opperiebantur. Interim dum inſtratis equis induti arma,inſomnes totam noctem agunt,præfecti alarum ac primores ordinum ad prætorium Cardonii frequentes adeſſe; de ſumma tanti diſcriminis conſultare: per vices circuire exercitum, milites bono animo eſſe iubere,nihilque quod metum aliis augeret, vultu præſerre. Inter alios Proſper diſcurrendo legiones & equites allocutus cunctos certa ſpe fiduciaqae complebat. Tanta erat eius viri opinio, vt in ſumma etiam rerum difficultate, eo duce nihil aduerſi contingere ſibi milites poſſe timerent. His rerum anguſtiis dum premerentur,diſputatione habita,eò omnium ſententiæ inclinarunt,vt retrocedendum,ac mox dextrorſum qua via Baſsianum ducit,iter flectendum eſſet; eo quidem conſilio,vt diſcedentes Liuianum,quem natura pugnacem atque inſigne aliquod facinus acri animo volutantem agnoſcebant,ex muniti ſsimo loco in æquam planiciem attraherent: atque ibi vti antea depoſciſſent animo confirmati confererent manus,aut ſi hoſtis pugna perſecutioneque abſtineret,iuxta Tridentinos montes circui-

tu

tu capto, atque euitata Vicentia, Veronam incolumes reuerterentur. Igitur Cardonius paulo antè quàm diluceſceret, uaſa colligi, & ſine tumultu ſignum profectionis militibus dari iubet. Sed dum præmiſsis impedimentis Proſperum, qui ex inſtituto primum agmē ductare conſueſſet, ad capiendum extendendumque iter hortaretur, ſuborta eſt grauis & decora contentio inter eos de ordine acierum: quæ (vt mihi videtur) pro diſciplina in reliquum tempus documento eſſe poſsit; negāte ſcilicet Proſpero ſe anteceſſurum, quando ſibi tum poſtrema acies certo iure conuertendæ in hoſtem frontis, inſigniq. ineundæ pugnæ prærogatiua deberetur. Diſſerebat enim acriter Romano more decus ſuum tueri ſolitus, ex lege militari nequaquam eam eſſe primam aciem, quæ in itinere incedenteq. toto exercitu ceteras omnes anteiret; ſed eam omnino vocari primam, quæ opinione virtutis firmiſsima graui iudicio inſtitutoque, vel à fronte, vel à tergo occurrenti hoſti opponenda cenſeretur. Id quum præfecti veteres approbarent, Cardonius pro ſuo ingenio altercanti facilè ceſsit: adeoque expeditè, & cupidè prægreſſus eſt, vt Alarco vir ſalſus, & acutè mordax imperatorem rectè probéque facere diceret, quòd abſque alienæ laudis obtrectatione, vt inſtantis pugnæ periculo honeſtè ſubduceretur, legibus parêre didiciſſet. Ex euentu enim prælii ad Rhauennam vnde intactus euaſerat, non magnopere pugnax, ſed cautus habebatur. At Liuianus qui ſtatim ab aurora regreſſum hoſtium, iterve, & eorum ordinem, quòd nebula denſior orta ex humore telluris intexerat campos, clarè proſpicere nequiuerat, vt primum comperit diſcedere hoſtes, quanquam animus aliàs moræ impatiens, nequaquam arderet cupiditate pugnandi, increpāte ſegnitiem atq. imperante Lauredano legato, tanquam incompoſiti ac plane fugientes è manibus elaberentur, ſigna canere & duce Antiniola procurrere expeditos equites iubet. Verum conuerſus ad Hugonem Pepulum, Guidonemque Rangonum periclitemur, inquit, vel temere, ſed generosè tamen prælii fortunam, poſtquam immodica vis imperii rationem vincit, ne ſi hodie cautus & cunctator eſſe velim, paulo poſt ignauiæ, aut perfidiæ accuſatus in Senatu prægrauante inuidia funeſto Carmagnolæ exemplo, aduerſis ac malignis imperitorum ſuffragiis concidam. Hæc ab his, qui aderant didicimus. Via erat vt ſupra memorauimus perangusta in faucibus collium, per quam Venetus extenuatis ordinibus tranſire cogebatur, inde latior campus quo Hiſpani inſederant, circumquaque mollibus tumulis concluſus in medio pateſcebat. Illuc vſque euectus Liuianus præmiſſa primo leui armatura equeſtri, cum tribus falconibus, quæ poſtremum abeuntium agmen carperet, ac demoraretur, omnes copias ac tormenta ſuperatis anguſtiis in planiciem eduxit. Iam equeſtre prælium, quod primo ſegniter fuerat initum diſploſis ſtatim falconibus exardebat, quum Germani equites globo facto procurſantes Venetos propellunt; coniectoſq. in fugam deſerere falcones cogunt. Conſpicatus hoc vixdum inſtructa acie Liuianus nulla interpoſita dubitatione, quòd res in celeritate poſita videbatur, ne primi refugientes, alios iniecta trepidatione turbarent, pugnæ ſignū proponit, Baleonum quem dextro cornu præfecerat, laxiore circuitu in latus apertum irruere: Antonium Pium ab læuo arctius aduerſus hoſtium pedites conſiſtere, & circumfundere velitum alas iubet. Ipſe mediam aciem ex flore, & robore militum denſatam in qua Sacramorus, Guido Rangonus & Hermes Bentiuolus curabāt, in medios hoſtes inducit. Re cognita Cardonius, & Proſper qui quadrato agmine incedebant, vt ſi qua imponeretur dimicandi neceſsitas, ſubitū caſum expedito exercitu ſubirent, primi agminis præfectis ſignificant, vt quum primum hoſtium pedites in proximo conſpexerint, prælium committere non dubitent. Interim è media acie Veneta cataphracti equites, Germanos quos cœptæ victoriæ ſpes ardentius prouehebat, adorti, primo impulſu repellunt, ſtratis vulneratiſque Ricciano & Celembergo Succaroq. eorum ducibus, fuſos ad ſigna vſq. ſequuntur. Troilus qui in ea parte iuxta viam publicam ante vexilla turmarū cōſtiterat, animaduerſo periculo laxari apeririq. paulùm ordines, ac liberū ſpacium fugientibus dari, ne turbati ac trepidantes integram certamq. aciem miſcerent, eoſq. vt tranſibant nequicquā morari; ſed continuò in poſtremū agmen refugere iubet. Demū ipſe & Mutius, & Alarco quum vniuerſæ pugnæ quā omnibus artibus petebant occaſionē adeſſe cernerent, ſigna inferunt & ſi vnquam aliàs magno ardore procurſum fuit, in proruentes hoſtes incurrunt, Erat vtraq. acies numero & virtu-

Attende

te equitum propè par. Quingenti enim ferme vtrinq.ex Italia veterani ſingulari decoris ſtudio atrociſsimā pugnam edebant. Iamq. Liuianus huc & illuc volitans teſtatus illam diē illam aciem fore & laborum finem & præmiorū initium tanta vincendi ſpe ſuorū animos accenderat, vt nonnulli per confertiſsimos accerrimè depugnando ad uexilla vſque penetrauerint, conatique ea abripere, quum fortiter reſiſteretur, diſcerpſerint, & Ebrardum Corneum Mutianæ alæ ſigniferum egregiæ virtutis ſenem cum filio impigro iuuene interfecerint. Verum integra ſpe atque integro vtrinque metu dum equites in fronte concurrunt, Proſper concionabundus ſingulos ordines præteruectus hinc Piſcarium cū Hiſpanis, illinc Landaum cum Germanis peditibus pari acie ac paſſu inferre gradum ac peruadere in medias hoſtium cohortes iubet. Eorum tantus fuit ſuo pondere incumbentium impetus, vt cohortes Baboni Breſechelli quas eximiæ virtutis opinione Liuianus primas hoſti obiecerat, vix tentato certamine penè priuſquam hoſtem viderent terga verterint. Tunc media acies equeſtris, ab latere vno pedite nudata, impelli primo ac vrgeri acrius, mox cum cæde cōuerti in fugam cœpit, neque cadentibus primis quanquam pugnaciſsimi quique equitum impreſsionem hoſtium ſuſtinere conarentur. ſemel turbata impulſaque acies reparari retineriue potuit. Ita occiſis qui reſiſtebant, ſtrata ſunt vexilla ac in primis inſigne Liuiani, quod ad extremum moriens M. Antonius Montanus diu ſeruauerat. Eodem impetu Sacramorus & Hermes ab equis deturbati occurſu Germanorum obtruncantur. Piſcarius Othonem Sacramori fratrem vel priuatè ſibi inimicum generosè conſeruauit. Ab ſiniſtro autem cornu Antoniani milites, vt mediam aciem in qua victoriæ ratio, & prælii moles futura eſſe videbantur, cæſam profligatamque ſenſere, abiectis fœdè armis terga dederunt. Idem pari ignauia ac fato Baleonii fecere: Nam Paulus quum haud ſatis in tempore ob paluſtre ac limoſum ſolum, in quod circuendo hoſtes fortè inciderat, dextrum cornu circuntuliſſet, Liuianuſque aliter ac ipſe putauerat, celerius pugnam iniiſſet, factum eſt vt conſpecta aliorum cæde ac fuga, diffiſi viribus ſuis integri intactique diffugerent. In fronte tamen quanquam pauor & fuga omnium occupauerat animos, complures egregii cohortium præfecti, pro tuenda dignitate anteactæ militiæ, dum fugientes prehenſant, dum ordines ac locum ſeruare conantur, atque impigrè hoſtes feriunt, deſerti ab ſuis & à multitudine hoſtium circumuenti interficiuntur. In his fuere paulò clarioris nominis Ioannes Bernandinus, Aleccius Salentinus, Ioannes Baptiſta Doctus è Patauio, Seraphinus Callia Vmber, Alfonſus Mutus Piſanus, Philippus Carſoleius & Annibal Simonius è Bononia qui primos ordines ducebant. Paulus autem amiſsis Troiano atque Hieronymo ſpuriis fratribus ac diſpalato omni ſuo equitatu rebus deſperatis aufugiens in paluſtrem delatus campum ab Hiſpanis equitibus capitur. Liuianus interea quanquam à ſuis & à Fortuna deſerebatur diu fuga increpita redintegrare prælium conatus, ad extremum fractus animo ac viribus è pugna ſe proripuit; ſuperatoque cūm maximo diſcrimine Eretano amne, Deos incuſans Patauium contendit. Ceteri Duces ferme omnes in fuga capti, aut à Germanis qui nemini pepercere, interfecti ſunt: Multos hauſit & in primis Antonium Pium, Bachillio amnis qui è Vicentinis iugis defluens, celeri curſu atque impeditis vbique ripis apud Patauium Medoaco miſcetur. Nam vt ad ripam feſsi trepidanteſque perueniebant, aut gurgitibus abſumebantur, aut inter cunctationem tentandi fluminis, oppreſsi ab hoſte, variis caſibus interibant. Germani quoque & Hiſpani ſolutis ordinibus ſectati hoſtes quos præcurrentes equites ſtrauerant aut turba fugientium cumulique armorum paſsim inuenti tardauerant, interfecere. Andreas Lauredanus legatus, vir indignus ea calamitate, niſi infauſtus funeſtæ pugnæ author extitiſſet, dum captus extra pugnam ingens auri pondus quo ſe redimeret polliceretur, crudeliſsimè à quodam lixa iugulatus eſt, Andreas vero Grittus Vicentium ſe recepit; ægréque, quoniam à principio fugæ cataracta portæ demiſſa fuerat, ſeruatur. Ea res multis exitium peperit, nam ſpe deiecti ingrediendæ Vicentiæ retrocedentes hoſtibus occurrebant. Ab his occiſi alarum præfecti Carolus Montonius, Franciſcus Saxatellus, Conſtantius Pius Antonii filius, Meleager Foroliuienſis: Præfecti vero cohortium ac centuriones ſupra viginti ſex: Multi ab Italis & Hiſpanis conſeruati ſunt, ſed ii quos Fortuna paſsim Ger-

manis

manis obiecit, interiere. Cadurianæ enim cladis memores, vt propinquos & commilitones vlciſcerentur, nemini ſe parſuros ſolenni ſacramēto iurauerant. Cæſa ea die, quæ fuit Nonis Octobris, è Veneto exercitu ſupra quinque milia: & in his, quod nullo antea prælio acciderat quadringenti equites cataphracti. Tormenta quoque currulia XXIIII. cum omnibus ſignis militaribus capta, è victoribus pauci deſiderati. Agreſtes verò qui circumiectis collibus occupatis, expectantes prælii euentum eminus quatiebant arma, ac truci vlulatu exitium hoſtibus minabātur, vt Venetos fuſos viderunt, antequam Caſtrius cum equitibus in collium ſumma peruaderet, in proximas ac continentes ſyluas confugerunt. At Venetiis acceptæ cladis fama omnium mentes perculit, quòd Rempublicam, quam iam pridem attenuatis viribus infirmam affectamque intelligebant, difficulter atq. ægre reparaturam equitatum conſtabat. Meminerant enim ad Agnadellum peditatu occidione occiſo, integras tamen equitum alas ſuperfuiſſe, quibus haud dubiè quartum iam annum bellicoſiſsimarum nationum impetus ſuſtinuiſſent. Sed hic publicus mœror nequaquam tamen à belli cura patres auertit. Decreuere enim conſcribendas eſſe vrbanas cohortes, quæ continuò præſidii cauſa Patauium atque Taruiſium mitterentur. Nec mora nobiliſsimi Venetæ iuuentutis ſicuti cenſu, & ſeruandæ patriæ ſtudio inter ſe certabāt, armatis clientibus ſingulos manipulos ad defenſionem earum vrbium adduxerunt. Ea manus quanquam tumultuarium ac deforme auxilium erat, Liuiano tamen & Gritto (hic enim Taruiſii, ille Patauii infelicis exercitus reliquias colligebant) defendendorum mœniū ſpem fecit. Verum Cardonius etſi hoſte propè deleto conficiendi belli occaſionē ſibi dari exiſtimabat, ſi continuò ad oppugnandam alterā vrbium victorem exercitum duceret; paulo poſt tamen quòd per anni tempus impediebatur ac omnia indies in negotio difficiliora fore animaduertebat, hyematurus circa Vicentiā in hyberna deduxit exercitum. Per eos dies de permutatione Baleoni & Caruaialis in Senatu actum: dimiſſuſq. à Cardonio Baleonus Venetias contendit, eo pacto vt Caruaialem, qui in cuſtodia Venetiis erat, liberum in caſtra perduceret, aut ſi id ab Senatu impetrari non poſſet; ipſe bona fide reuerteretur. Itaque Baleonus fauentibus ſuffragiis rem facilè pro meritis impetrat: & Caruaialem tranſmiſſurus, eum ad Cardonium Patauium perducit. Sed dum parantur comites expectaturque Hiſpanus caduceator, Gurcenſis Cardinalis, quo minus permutatio tranſigeretur interceſsit, teſtatus id è commodo Cæſaris minimè fieri, quòd Baleonus apud hoſtes multo maiori vſui momētoque in tanta ducum orbitate, quàm apud ſuos Caruaial futurus eſſe videretur. Ad hæc Baleonus quando non Cæſaris ſed Cardonii captiuus eſſet, ex fide & pacto ſe liberum dicere; teſtari demum ſi Caruaial quem offerebat minimè reciperetur, ſe lege ſolutum nequaquam in caſtra rediturum. Sed dum inter has iuris contentiones tempus abſumitur, Caruaial quum ſe poſtponi Baleono minimè pateretur, neque eam dignitatis contumeliam elato ingenio ferret, in ſupremam valitudinem incidit; moxque ex ira indignationeque exæſtuans iam antea ſenio & carcere confectus interiit. Baleonus vero à Leone pontifice literis adſcitus, nequaquam finita cōtrouerſia Romam ſe contulit. Sub idem tempus ad radices Alpium qua iter in Heluetios, ſupra Bellizonam præaltus mons terræmotu concuſſus ingenti fragore edito corruit: totaque ea conuulſarum rupium moles in Læuam prolapſa, fauces conuallis per quā Brennio amnis decurrens Ticino miſcebatur, obſtruxit. Quo caſu ſtagnare amnis, & nequaquam tanta obice vi vndarum prærupto vallis ſpacium implere coactus eſt. Vnde mox in centum fere ſtadiorum magnitudinem lacus excreſcens accolarum ædificia ac prædia antequā annus circumageretur oppreſsit. Contraria autem ratione Ticinus deſertus ab ſocio amne ac nihil alienis viribus auctus, qui paulo antè Bellizonæ ponte lapideo & ratibus iungebatur, quum ſuas tantum vndas traheret, humilis in Verbanū effugit. Ea tamen aquarum vis poſt vigeſimū menſem, vt in proceſſu operis memorabimus, cum vaſtitate pulcherrimi tractus, & miſerabili multorum mortalium interitu effracta mole prolapſi montis erupit. Adulta vero iam hyeme Mediolanenſis arcis cuſtodes ad extremā commeatus inopiam perducti quum nec ſpes tolerandæ vlterius famis vlla iam eſſet, & clare intelligerent Gallorum auxilia fruſtra expectari, quod alpibus niue geluque rigentibus nihil iuſta expeditione Ludouicum regem moturum conſtabat; in has condi-

tiones arcem dediderunt. Vt ſi intra trigeſimum diem Ludouicus opem non tuliſſet, ipſi continuo arcem relinquerent. Interim datis obſidibus quotidianis cibariis iuuarentur, poteſtaſque eſſet emittendi eos præſidiarios quos valitudo tentaſſet. Ita multi ſemianimes vt erant ſquallida fame, & grauitate vitioque aëris propè eneƈti in hoſpitales domos vbi ingenuis ac miſeris publica liberalitate alimenta dantur eduƈti, ac medelis refoti fuerunt. At quum ſtatuta die nihil omnino è Gallia quod ad negotium pertineret, afferretur, Louanius reliƈto omni tormentorum apparatu, arce exceſſit decimo quarto anno ex quo ea Gallus potitus fuerat. Nec multo poſt pari neceſsitate compulſus arcis Cremonenſis cuſtos Binnonus ſimiles inducias pepigit, atque arcem tradidit. Galli verò ad Alpes dimiſsi comitante ala equitum ne qua tranſeuntibus iniuria inferretur, incolumes in Galliam abierunt. Ob eas res trium dierum ſupplicationes decretæ; quòd tunc primum firmato imperio Maximilianus rerum Mediolanenſium potiri videbatur. Poſt cladem ad Vicentiam legati, & ducis temeritate acceptam ad Maranum Foroiulii oppidum res quoque infeliciter à Venetis geſta. Occupauerant paulo antè Maranum Germani ſacerdote quodam prodente, qui poſtea captus & in fruſta diſſeƈtus perfidiæ pœnas dedit. Id oppidum in intimo ſinu ad Aquileienſium paludes poſitum, quòd natura loci alendo bello valde opportunum videbatur, Veneti trãſmiſsis eò cum copiis Paulo Manfrono & Balthaſare Scipione, terra marique haud ſegniter oppugnabant. Id quum Chriſtophorus Francapanes frequentibus nunciis Maranenſium auxilia implorantium maturè cognouiſſet, ex omnibus caſtellis quæ Venetis priore bello ablata in finibus Hiſtriæ & Foroiulii armis Cæſaris atque præſidiis tenebantur amplam militum manum collegit, & Maranum contendit. Eius aduentu ſoluta obſidione, magnum hoſtibus ex inſperato detrimentum eſt illatum. Nam Manfronus & Scipio nequicquam oppugnatione tentata, quum numero inferiores erumpentibus oppidanis atque inſtante Chriſtophoro ancipiti pugna diſtinerentur, pulſi primò, mox præcipiti fuga in proximum littus aƈti, dum pars ſcandere naues tentat, alii per auia rupium, alii conuerſi in hoſtem vario euentu ſalutem quærunt, vulnerato Scipione funduntur, triremiſque vna capitur, quum metu premente, ac impedientibus ſeſe militibus remiges obuertẽdi facultatem ab initio tumultus amiſiſſent. Sed quum hæc Venetiis nunciata eſſent, & nouo fletu prioris calamitatis memoria ægris omnium animis induceretur, longè maiore cladis mole rem Venetam afflixit natum repente incendium media in vrbe atrox ſi vnquam antea & luƈtuoſum atque terribile. Siquidem initio ſtatim ſequentis anni qui fuit à partu Virginis millefimus quingenteſimus quartuſdecimus tertio Idus Ianuarias de prima vigilia in Riualto frequentiſsima vrbis regione, repentinus ac validus ignis, multiplicis mercimonii tabernas primum inflammauit, mox iuuantibus aquilonibus qui ſæuiſsimi ea noƈte fortè perflabant, attigua etiam ædificia corripuit, mirum diƈtu ac viſu horrendum quanta velocitate & ſimul cœperit, & ab dextra læuaque in immenſum populabundus innumeras ædes, Diui Ioannis templum, & cunƈta ſimul quæ ad farinas (id loci nomen eſt) & ad forum piſcarium vergunt, abſumpſerit. Ita vt momento temporis ſuper ſemiuſtas & corruentes domos miſerabili vaſtitate inſolitum atque inane loci ſpacium, flammæ patefecerint. Eadem violentia hauſtis nummulariorum officinis, reƈta per argentarios ad templum Apollinaris vſque peruagatus, nihil reliquum fecit, præueniendo remedia miſerorum ſui rapiditate atque ſæuitia. Stetit intaƈtum ope fauentis numinis Diui Iacobi vetuſtiſsimum ſacellũ circumambuſtis lateribus. Eo nihil antiquius Venetiis habetur, vtpote quod in ipſo naſcentis vrbis primordio ab circumieƈtis populis in Hadriaticas paludes Barbarorum metu fugientibus, ædificatum fuerit. Ii enim haud irritis auſpiciis orſi à religione, eius vrbis fundamenta iecerunt, quæ poſt euaſtatam variis excidiis Romam & ſitus miraculo et diuturnitate imperii atque opibus ceteras poſtea ſuperauit. Inde perpetuam noƈtem debacchante flamma neque exitus calamitatis, neque remedium reperiebatur: Nam ipſa noƈtis obſcuritas, vbi exitialis ſplendor non aderat, turbatum ventis mare, & diſcurrentibus in contraria cymbis aduerſum, diſſonæ plorantium voces ac fugientium callibus anguſtis pauidarum turba mulierum humanum omne ſubſidium abſtulerãt. Deniq. omnia plena luƈtus atque mœroris. Nec deerant qui ſpecie officii, dum res è proximis flammis

ereptas

ereptas ac per manus traditas ſimulatione iuuantium accipiunt,dominis alio atq.alio diſcrimine attonitis paſsim furarentur. At prima luce cum magiſtratibus Andreas Grirtus ſuperuenit:iuſsitque fabros continuò demoliri domos ardentibus iunctas,vt graſſantibus incendiis liber campus atque ipſum cœlum occurreret. Ita tandem reſtinctum eſt. Fuere qui non caſu ſed dolo factum id crederent: quod eodem quoque temporis puncto diuerſa in regione vrbis cœnobium Cruciferorum conflagrauerat: Subiiciebantq. crimini,& inuidiæ Germanos, tanquam ii pari calamitate illata ſimilem iniuriam vlciſci contenderent:quoniam ſuperiore anno oppida duo in Germania fraude Venetorum arſiſſe dicebantur. Conſtrauit hæc inopina, & miſerabilis clades ciuium animos: qui eo atrocius id damnum æſtimabant, quod ſuper inſignes exercituum iacturas in difficili rerum ſtatu, & graue & inſperatum ingruerat: quaſi Fortuna miſeri imperii nihil reliquum nomini Veneto facere videretur. Eiuſdem æſtatis fine qua hæc in Venetia geſta ſunt, in Cænomanis quanquam omnia bello arderent haud magni rerum motus fuere. Stabat à Venetis Crema: eamque ſupra ciuium egregiam fidem mirabili operum munitione firmatam cum valida militum manu Rentius Ceres tuebatur: vir indefeſſus & fortis, atque ea maximè obſidione clariſsimus. Brixiam autem & Bergomum pro Cæſare Hiſpani præſidio impoſito tenebant. Sed tunc maximè Bergomatium res in anguſto poſitæ erant: quoniam attritis recenti clade Brixianis ſoli propè hybernorum incommoda tolerare, & pecuniam in ſtipendium præbere cogebantur. Quibus de cauſis exulcerati ciuium animi quanquam ex vetere etiam ſtudio in Venetos defectionis tempus circumſpectarent,eò inclinarunt, vt accerſenda eſſet ab Crema militum manus qua præſidiū Hiſpanorum opprimerent;& mutata fide tranſirent ad Venetos. Erat tunc fortè apud Rentium Cagnolus quidam Bergomas cohortis præfectus, cui cuncta tradendæ vrbis conſilia à ſpeculatoribus ac transfugis deferebantur. Is quum obuixè operam ſuam pollicendo,docendoque quibus artibus facilè vrbe eſſet potiturus, ſpem haud dubiam perficiendi negotii Rentio dediſſet;cum Marcello Aſtallo equitum præfecto,& duabus delectorū cohortibus Bergomum mittitur: atque ita viarum compendio ac notitia vſus, confecto per noctem itinere,antequam Hiſpani & bona pars ciuium aduentum Venetorum ſentirent,ab his cum quibus egerat introducitur. Nec mora ad domum regii quæſtoris conuolant: eam facilè expugnant: pecuniam quam paulo antè Hiſpani inclementer exegerant, diripiunt: & præſidii partem trucidant, partem comprehendunt: mox quoque arcem veterem interfectis propugnatoribus vi capiunt. Hoc confecto negotio,Cagnolus atque Marcellus partem militum præſidii cauſa apud ſe retinent: ceteri eadem celeritate qua venerant,Cremam remittuntur. Ea Bergomatium defectione commotus Maximilianus Sfortia ſtatuit nihil eſſe cunctādum,ne fama vicinæ ſibi vrbis captæ nimio plus Venetorum vires coaleſcerent: alienarenturque eorum animi,qui partes Cæſaris ſequebantur. Itaque coactis copiis Syluium Sabellum,& Oldradum Lamponianum,Abduam cōtinuò tranſmittere,atque hoſtiliter ducere in Bergomates iubet. Ii circumiectum agrum populati,ad ædem Diui Antonii in ſuburbanis ædificiis caſtra locant: atque vno tempore obſidione oppugnationibuſque incluſos premunt. Non erat omnino Syluius abſque fiducia vrbis per vim capiendæ,etſi non multum ſpei in virtute collectitii exercitus reponebat, quoniam magna pars optimatium diuerſo ſtudio ab plebe, quæ ſemper ab initio etiam belli Gallici ex occulto rem Venetam fouerat,diſſentire dicebatur:habebatque ea res maximum excitandæ ſeditionis momentum;mœnia quoque nec ſatis altitudine muri foſſarumue obiectu munita,minimè difficilem expugnationem habebant.Hiſpani etiam è ſtatiuis agri Brixiani in auxilium exciti aduentare,comminarique direptionem ferebātur. His de rebus ſolliciti ciues Rentium admonent: & ſalutis & fortunarum ſuarum periculum exponunt, obteſtanturque per antiquam vrbis erga Venetos fidem,velit quàm maturè perditis propè rebus accurrere. Rentius Bergomates,quos ipſe dudum in diſcrimen rebellionemque perduxerat,minimè deſerendos exiſtimans,ad ſexcentos vtriuſque armaturæ equites, & quingentos fortiſsimos pedites deligit, parti peditum equos attribuit,vt cōfecto itinere deſilire ab equis,ac nequicquam fatigati rem pedibus gerere poſſint. Marianum Alecium & Chriſtophorū Epirotam his præficit, imperatque vt quàm

celerrimè Bergomũ contendant;& ab ea parte qua ſegnius ſtationẽ haberi cognouerint, magno impetu caſtra hoſtium adoriantur,atq.excitato ad eruptionem Cagnolo,ex occaſione vel manus conſerant,vel augendi præſidii cauſa & confirmandis ciuium animis militum partem intromittant. Igitur Marianus atque Chriſtophorus ab Crema proficiſcuntur,ac ſilenti citatoque agmine aduentus ſui famam prætergreſsi,in conſpectum hoſtium deueniunt,paucos inermes qui licentius euagabantur opprimunt,fugantque,ac delati eodem curſu in raram militum ſtationem, occiſo ibi Cittadino centurione, & Guerrerio Celanio equitum præfecto,magnum terrorem atque tumultum ad portam caſtrorum incutiunt. Sfortiani vtpote qui nihil tale timuerant,trepidare,diffugere; alii arma capere, alii vt virtus & tela in promptu erant,vbi diſcrimen poſcebat accurrere. Syluius ipſe magnitudine periculi propè attonitus,cum paucis tamen aduerſus irruentes hoſtes egreditur,nomine quenque fortiſsimum ac veteranum ſuum vocans,eos conglobat,ſummotisque paululum hoſtibus,cancellatos caſtrorum poſtes quos iam Veneti magna vi impulerant,claudi iubet. Ipſe excluſus & hoſtibus immixtus, loci noticia magis quàm ſuorum virtute ſuperata materia, incolumis in caſtra reuertitur. Porta quoque caſtrorum eodem temporis puncto egregiè defenſa virtute Io. Petri Surræ,qui decies ſepties olim ex prouocatione victor ob ſummam fortitudinis opinionem duarum cohortium præfecturam adeptus fuerat. Clamabant è mœnibus Bergomates,atque ipſe Cagnolus, puluerem ſtrepitum,clamoremque pugnantium oculis atque auribus accipiebant,apparebatque Sfortianos facile fundi delerique poſſe,ſi præſidiarii eruptione facta diſperſos variis in locis diuerſo prælii euentu pugnantes inuaderent. Verum dum Cagnolus atque Marcellus partim ciuium diffiſi animis, partim veriti ne à Virgilio Syluii præfecto, qui cum coborte mœnibus ſucceſſerat,libero egreſſu prohiberentur,nihil ab vrbe mouẽt; Sfortiani equos conſcendunt; ſuperuentuque Cæſaris Feramuſcæ,qui equites in auxilium adduxerat, Venetos primo repellunt,mox cunctis denſata fronte procurrentibus,occiſo Piſone Romano centurione,cum cæde in fugam conuertunt. Ea re turbati Marianus atque Chriſtophorus quod latere apertoab valida & vetere turma equitum impetebantur, nec reparare turbatam aciem poterant, quantum inter vulnera commodè fieri potuit, ad ſalutem proripere ſe in fugam cœperunt,ita hoſtium terga cædentes Sfortiani,multis interfectis compluribus captis, in quibus fuit ipſe Chriſtophorus, cum maximo dolore Bergomatium in caſtra redierunt. Poſtero die ad expugnandum Orinianum caſtellum copiæ ductæ. Id erat Coleonorum qui Bartholomæo eiuſdem familiæ clariſsimo duce progeniti Venetis plurimum fauebant. Quod vti erat haud mediocriter munitum primo impetu captum ac direptum fuit. Cæterum Bergomates poſtquam omnia aduerſa obuenerant, ne ſi inter deditionis conſilia cunctarentur, ſe ac fortunas ſuas maiori periculo implicarent,ad Hiſpanos (ii enim in Brixiano agro erant) oratores mittunt, qui nomine Senatus vrbem dedant; defectionis veniam deprecentur: ac properè ex Hiſpanis præſidium adducant. Cauſa accelerandæ legationis fuit, vt Sfortianos vrbe excluderent,cum quibus vetera atque acerbiſsima odia exercebant,ac tunc maximè exacerbati recentibus iniuriis,quod nuper Sfortiani traiecto Abdua, feroces ac lingua immodici, direptionem atque omnia hoſtilia comminati fuerant. Ita Bergomates iterum ab Hiſpanis facta deditione in fidem recepti,dimiſſumque per aduerſam portam Venetum præſidium. Pœna cæſi præſidii atque defectionis fuere pecuniæ:namque Matthæus Granata Hiſpanorum præfectus, vt erat miti ingenio ac ſapiẽtiæ ſtudiis potius quàm militia clarus,nemine perculſo eos lenitate conditionum magis quàm ſeueritate ac metu in fide continendos eſſe arbitrabatur. Capellam demum arcem in edito ſitam expugnare adortus; veterem enim Cagnolus deſeruerat; quum diu tormentis diuerberatam turrem labefactare non poſſet; cuniculum agere inſtituit, per quem excauata rupe incluſis ſulphureis ignibus, nota atque inſtituta ratione, fundamenta murorum excinderet. Verum paulo poſt Granata dum vrgente fato incautius in opere verſaretur, tormento ab arce emiſſo interfectus eſt. Amiſſo duce Hiſpani nihilo ſegnius incœptum cuniculum continuo labore proſecuti, rem eò perduxerunt, vt metu atque periculo expugnatus Hieronymus Tartarus cuſtos arcem dediderit. Recepto Bergomo & Capella arce in poteſtatem

ſtatem redacta, Sfortiani & Hiſpani diductis per municipia, & pagos omnibus copiis, in finibus Cremenſium conſedere, coercendis potius Venetis, quàm quòd iuſta obſidione infeſtam vrbem premere arctius, aut oppugnare poſſe confiderent. Enimuero Rentiani crebris excurſionibus prædas agebant: neque intercludi ab Crema vi aut arte vlla, necquin erumperent vbi vellent, prohiberi poterant. Ea erant ſtudia colonorum, qui Venetum nomen maximis etiam attriti calamitatibus excolebant, vt ſummittere commeatum incluſis, ſpeculari conſilia progreſsuſque Sfortianorum, & cuncta quæ in eorum cōtuberniis cognouiſſent Venetis quàm occultè deferre non dubitarent. Qnibus de cauſis ſæpe Rentins, vt erat intentus in omnes occaſiones, feliciter erumpebat. Erat in Calcinato vico Cæſar Feramuſca cum equitibus incurioſè, vt plerunque fit ex recenti victoria, moram trahens; confiſus ſcilicet oppidanorum fidei, & viribus ſuis. Hunc Calcinatēſes nequaquam dilata perfidia, vt ocioſè & negligenter conſedebat, Cremenſibus renūciant: pollicenturque ſi eò Rentius equitum turmam quàm occultè tranſmittat, fore vt Cæſar cum omnibus equitibus ſuis ſine vulnere in poteſtatem deueniat. Rentius haud moratus in ea facultate opprimendi eius hoſtis, qui nuper ad Bergomum cladem intulerat, de ſecunda vigilia cum delecta equitum mann Marcellum emittit. Is vr compoſitum à Calcinatenſibus fuerat, ex improuiſo oppidum occupat, & ad contubernia militum cōtendit. Cæſar tumultu audito ac ceteri equites è ſtratis ſemiſomnes, dum correptis armis fruſtra defenſionem parant, vinciuntur, & Cremam perducuntur. Marcellus autem haud multum ea re geſta lætatus quum inter obluctantes veteranos, qui ſtrictis gladiis ne caperentur reſiſtebant, lethale vulnus in pede accepiſſet, paulo poſt Cremæ interiit. Paucis inde diebus quum propius Cremam acceſſum eſſet, Sfortiani excurſionibus et contra eruptionibus Cremenſes ex occaſione frumentandi ſæpius equeſtri prælio decertarunt. Enimuero frequentes eius regionis vici, & caſtella direptionibus opportuna, labantibus nunc huc, nunc illuc incolarum ſtudiis, materiam quotidiani certaminis præbebant. Siquidem tueri partium opes, aduerſariis calamitates inferre, & mutuis acceſsibus, vt ex Fortuna varios belli euentus, rerum commutatio ſequebatur, ant præſto adeſſe, aut vim inſultantium ſuſtinere neceſſe erat. Fortè ab Syluio M. Antonius Philetinus & Baptiſta Piſinſanctes equitum præfecti, ad Vmbrianum vicum non longè ab Crema excurrere iuſsi, magnam ex hoſtilibus pagis omnis generis prædam ceperant: iamque eam carris impoſitam, in pacatum propè aduexerāt, quum Rentiani ne tantam ſocii atque amici Veneti nominis contumeliam detrimentumque accipere præſidiariorum incuria viderentur, erumpunt: ac breui confecto itinere Piſinſanctē agminis coactorem, eiuſque leuis armaturæ equites magna vi à tergo adorinutur. Piſinſanctes conuerſo agmine irruentes ſuſtinet, primoſq. repellit: mox maiore mole ingruentibus Rentianis (aliæ etenim atq. aliæ equitum turmæ ab Crema ſubmittebantur) recipere ſeſe equites iubet. Philetinum de multitudine hoſtium certiorem facit: hortaturque vt quàm maturè coacta præda cum plauſtris, & graui armatura citatiore itinere antecedat. Se interea hoſtes retardaturum: ac mox ſaluti, equorum velocitate conſulturum. Philetinus ad hæc, vt erat magni vir animi atque audaciæ ſingularis, ſe non priuſquam hoſtium faciem videat, aut loco moturum, aut arrepturum iter quod fugæ ſimile videatur, reſpondit: atque ita aduentante hoſte noui decoris cupidus, quod nuper eum Syluius alæ cataphractorum præfecerat, cohortatus equites ne opinionem ducis fallerent, in proruentes infeſtis haſtis incurrit: quo impulſu turbauit primos atque diſiecit. Verum quum equitum numero longè inferior eſſet, Marianuſq. & Tullius hoſtium duces id conſpicati circumfuſis vndiq. turmis paucos inuaderent, cœpit temeritatis ſentire incommodum, atque acrius vt euaderet colluctari, ſed Piſinſancte prælio excedente, & ſuis varia ſorte pugnantibus, ipſe fruſtra propria virtute contendens ſuffoſo equo capitur: deductuſque ad Rentium, vt erat grauiter vulneratus Cremæ moritur. Nec multo poſt haud abſimili caſu Tullius, qui in præfectura equitum Marcello ſucceſſerat, frumentatum ad Abduam vſque progreſſus, cum Sfortianis fines Laudenſium tutantibus manus conſeruit: vbi ipſe vt erat manu promptus in nouiſsimo ſuorum agmine depugnans: iam præmiſſa præda interficitur. Ita tres magnæ indolis atqne virtutis Romani iuuenes Marcellus, Philetinus &

Tullius egregiè fato functi paucorum dierum ſpatio perierunt. Obſideri demum Crema arctius cœpta, eruptioneſque Rentianorum aliquanto attentius quàm antea factum fuerat, vi arteque prohibitæ. Namque Proſper Columna ad Maximilianum venerat, aſſentienteque Ferdinando Rege, Dux Sfortianarum copiarum declaratus, cum equitatu veterano, Hiſpanorumque cohortibus quatuor Cremam acceſſerat. Genus obſidionis tale inſtituebatur, vt ex omnibus copiis bina caſtra facerent. Syluius ab ea parte qua Crema Laudem Pompeiam atque Abduam ſpectat quàm latè longèque porrectis munitionibus; Proſper vero diuerſa in parte ab Syluianis operibus, ad fanum ſancti Bernardini Trauaconæ paludis interiectu, omnem frumẽtandi erumpendique facultatem hoſtibus adimerent: & aliunde comportari in vrbem commeatus vigiliis ſtationibusque diſpoſitis prohiberent. Eiuſdem anni vere primo legati Emanuelis regis Luſitaniæ Romam venerunt, tulereque Leoni Pontifici è victoriis Indicis dona magnifica, Elephantem ab multis ſæculis Romæ non viſum animal; Leenamque: & diuini cultus veſtes innumerabilibus margaritis exornatas, in quibus operoſis artificum texturis pictæ acu diuinarum rerum imagines viſebantur. Erat legationis princeps Triſtanus Cunnius, vir triumphalibus inſignibus & rerum in India geſtarum gloria clarus. Is multa de gentium moribus, vbertate ſoli, natura ac vaſtitate maris, & de antarcticæ plagæ ſyderibus memorabat. Enimuero paucis antè annis iubente eodem Emannele Luſitani inſana nauigatione Atlanticum Fortunataſque inſulas prætervecti, promontoriis Praxio & Bonæ ſpei ſuperatis Aethiopicum littus adiuerant, gentes ſubegerant, Rubri maris ac Perſici ſinus anguſtias ſuperarant. In Carmania atque India bello victis regibus Cananoræ, Cucini & Calecuthæ, celeberrimis emporiis exercendæ mercaturæ ſedes, arceſque poſuerant. Proximè vero quum nouorum ducum aduentu aucta eſſet claſsis, vltimos Indiæ orbiſque terminos ſibi propoſuerunt, atque ita felici auſu eadem ducti peritia nauigandi ab Calecutha præter Indum ac Gangem fluuios ad auream Cherſoneſum peruenerunt, vbi regem Malachæ armis defenſionem parantem tormentorum nouitate abſterritum, ac prælio victum tributarium fecerunt. Ab alia quoque parte Indorum claſsibus ſæpe deletis, cuſtoditiſque Erythræi faucibus, ac ſinus Arabici nauigatione Aegyptiis mercatoribus Intercluſa, indici maris imperium tenuerunt. At hiſdem ferme diebus Liuianus qui Patauii poſt cladem acceptam reparandis copiis intentus ſatis amplam militum manum in ſpeciem iuſti exercitus coëgerat, quum tota hieme in hibernis quieuiſſet, ad recuperandum Foroiulium ſe conuertit. Enimuero Germani, duce Chriſtophoro Francapane iam antea pulſis ab Marano Venetis, cuncta quæ ab ora maris ad Opiterginos montes & ad ſuperiora Carnorum vergunt, vſq. ad Liquentiam flumen, in poteſtatem redegerant, præter vnum omnino oppidum nomine Oſophum: quod per ſe aſperitate loci atque incolarum ſtudio munitum Hieronymus Sauornianus cum equitibus ſagittariis tuebatur. Id quum Chriſtophorus ſibi totis viribus oppugnandum propoſuiſſet, & collectis circiter duobus milibus peditum. & ſeptingentis equitibus, in quibus Germani plerique nobiles euocati & prætoriani Cæſaris erant, eò cum omni tormentorũm apparatu contendiſſent; cauſa fuit Liuiano celerius quàm conſtituerat mouendi ex hibernis. Siquidem in eo afflictæ rei Venetæ ſtatu, quum omnia ad defectionem ſpectarent, occurrendum erat victori hoſti: qui haud dubiè ſi Oſophum caperetur, ad inuadenda vlteriora Venetiæ maiorem facultatem eſſet habiturus. Igitur Liuianus ſedentibus ad Ateſte & ad Montagnanam Hiſpanis, è Patauio cum amplius mille & ducentis vtriuſque armaturæ equitibus Taruiſium verſus mouet. Ibi falcones ſex, & cohortem vnam expediti militis ex Taruiſino præſidio ceteris copiis adiungit, indeque perpetuo curſu quod in præſentia celeritate opus erat, Coneianum, ac mox Sicillum petit. Erant Sicilli præſidio Veneti equites ferme ducenti: qui cum Germanis apud Portumnouum hibernantibns ex occaſione pabulandi quotidie leuia certamina committebant. Hos Liuianus excurrere in conſpectum hoſtilis oppidi, ac elicere omnibus artibus ad pugnam Germanos iubet. Ceterum præcurrentibus Malateſtam Baleonum Pauli filium acerrimum iuuenem cum cataphractis ſubmittit. Nec fefellere opinionem Germani, namque è mœnibus conſpicati hoſtium equites ex cõſuetudine ſuperiorum certaminum propere equos conſcen-

conſcendunt:ac patenti porta euecti in concurſantes impetum faciunt. Contrà Veneti proprio cōſilio conuerſi in fugam,quum longius incautos abduxiſſent,adeſſetq. ſubſidiarius eques,continuo obuertunt ſeſe:impetū proruentiū excipiunt,& pugnam inſtaurant. Malateſta inſigni equo in primam aciem prouectus Ricianum Germanorum ducem ante alios egregiè decertantem ſingulari certamine aggreditur, coniectoque poſt mutuos ictus per caſsidem in aduerſum os gladio, vulneratum ab equo deturbat & capit,ceteri amiſſo duce celeri fuga amplius triginta ſuorum interfectis aut captis,in Portumnouum ſe recipiunt.Eos cum omnibus copiis Liuianus ad portas vſque perſecutus oppido includit,ac ſimul productis tormentis,ne reſpirandi victis vel minimum quidem tempus relinqueretur, imparatos oppugnat.Ita incredibili militum ſtudio, continuata per diem ac noctem oppugnatione, iam feſsis defenſoribus,quà murus vetuſtate debilior vi tormentorum collapſus ingreſſum præbebat, oppidum intrat, ac paucis in tumultu occiſis, comprehenſoque præſidio diripit,atque eadem Fortuna vſus arce potitur.Paucarum denium horarum quiete militibus data,caſtra mouet,& ſuperato Tiliauento flumine,ad oppidum Sancti Danielis proficiſcitur. Inde Nicolanm Vendraminum cum Epirotis, & Bernardinum Antiniolam cum ſagittariis ad deterrendum ab incepto Francapanem Oſophum præcurrere iubet. Verum is paulo ante quū id oppidum abruptis rupibus impoſitū, quòd ſumma fide atq. virtute Hieronymi defenderetur,fruſtra ab ſe oppugnari perſpiceret,ſimul ac de aduerſo prælio equeſtri & de Liuiani aduentu certior factus,ſoluta obſidione ad Ventionum ſupra Natiſonem fluuium iter facere cœperat. Veneti nouiſsimum abeuntium agmen velocitate equorum conſecuti in tergo cædem & tumultum maximum ediderunt, conanteque Chriſtophoro explicare aciem, & prælium iniquo in loco committere,conturbata extrema acie vltimos quoque equitum multitudine ſagittariorum circumuentos fuderunt.In ea rerum aſperitate Chriſtophorus,quum milites vniuerſas hoſtium copias adeſſe putarent,& propterea quòd anguſto in loco res erat vbique trepidaretur, relictis maioribus tormentis ac compluribus ſuorum amiſsis ipſe vulneratus per abruptos calles in montana ſe recipit; neque vlla re magis quàm celeritate & locorum notitia vſus ſalutis diſcrimen euaſit. Namque premente in tergis Liuiano Souernianus cum expedita clientium & montanorum manu ab Oſopho tranſuerſis tramitibus ad occupandas viarum anguſtias contenderat:cuius aduentu,quòd peritus locorum vndique infeſta arma fugientibus intuliſſet,diſsipato cæſoque Germanorum agmine,tormenta octo muralia capta ſunt.Ea vero Hieronymus perduxit Venetias: & vt eſſent victoriæ monumentum in naualia intulit,ita gratias agente Senatu, vt ab inſigni fide virtuteque commendante Luca Trono celebratus,præmia meruerit: Scilicet vt Oſophi commeantium è Germania mercium perpetua ſtatio cum vectigali, immunitateque incolarum, ſtatueretur, & præſidio (quòd egregie ſe defendiſſet) virtutis ergò perpetua ſtipendia prouenirēt.His rebus geſtis Liuianus cuncta ea oppida quæ metu aut vi ad Germanos defecerant,in fidem recepit præter Gorriciam atque Gradiſcam.ad quæ eodem ſecundo rerum curſu cum omnibus copiis ferebatur, vt præſentis fortunæ periculum faceret, niſi Hiſpani cognita eius profectione motis propere caſtris vt intercluſo itinere eum reditu & Patauinis moenibus prohiberent, in maxima ſpe gerendarum rerum è Foroiulio reuocaſſent. Effuderant enim ſe per Pataninum agrum & intactas ſuperiore hieme poſſeſsiones impunè populabantur. Sed vix dum Liuianus Patauium redierat,quum Francapanis dum armandis agreſtibus & ſuſcitandis ad renouandum bellum populis per Altinatium fines & ſaltuoſa Carnorum volitaret, præcipitatus in inſidias à Ioanne Vetturio, qui cum Epirotis ea pariter ſaxa circuibat,captus eſt: ſuoque & alieno cruore perfuſus(multum enim vir lacertoſus atque terribilis, ne viuus in poteſtatem hoſtium veniret repugnarat) Venetias perductus,teterrimo carcere includitur. Gratias Senatus Vetturio egit:quòd eum hominem cepiſſet,qui ſupra belli cauſam Veneto nomini infenſiſsimus per quinque annos poſitis nunquàm armis Venetorum partes oppugnaſſet: inhumanamque crudelitatē in captiuos exercuiſſet. Nam quibuſdam oculos eruerat,aliis amputauerat manus,aut aures abſciderat,videbaturque is ſi pacis vnquàm mentio fieret, æquiores conditiones allaturus:quoniam Gurcenſis Cardinalis,ſororem ei in matrimo-

nium collocarat:& Cæſar fideli eius ſemper atque fortiſsima opera vſus, calamitoſi viri rationem habituri videbantur. Sed Vetturius haud diu ea re bene geſta lætatus quum inexplorato itinere per impedita regionis euagaretur cum ala ſuorum equitum, à Cæſarianis captus eſt. Reſque poſtea in Foroiulio aliquanto quietiores fuere. Sed paulopoſt ad Cittadellam agri Vicentini longe plures Venetorum equites quàm ipſi ex Cæſariatis ad Portum nouum ceperant, ab Hiſpanis oppreſsi ſunt. Præmiſerat enim Liuianus ſupra Vicentiam, Bernardinum Antiniolam cum trecentis equitibus, ad tuenda ea præſertim oppida quæ vagantibus Hiſpanis maxime opportuna iniuriæ videbantur. Erat id genus præſidii incertum & vagum, nam quicquid camporum & collium inter Baſsianum Cittadellam atque Maroſticam interiacet, interdiu circũducto equitatu percurrebatur; ceterum noctu ad vnum trium oppidorum equites ſe recipiebant. Quibus de cauſis quum improuiſi omnibus horis ac omnibus in locis occurrerent, nulla niſi bene valida hoſtium manus, aut in pagis tuto conſiſtere, aut ex priore conſuetudine, paulo liberius prædatum ire audebat. Verum eæ rerum difficultates paulo poſt breui negotio ſublatæ. Namq. Cardonius multum antea in eos equites intentus, vt pabulatoribus ſuis pacatum agrum redderet, circumemiſsis ſpeculatoribus, occaſionem opprimendi hoſtis inuenit. Fortè enim ab excurſione Cittadellam ſe receperat cum equitibus Antiniola, vt eo in oppido ex quotidiana conſuetudine pernoctaret. Id quum properè renunciatum eſſet, Cardonius nequaquam moratus, depoſcente Piſcario, omnem leuem armaturam expedire arma atque equos aſcendere iubet, & ſupra quingentos ex omnibus cohortibus lectiſsimos pedites ita adiungit, vt accelerandi itineris cauſa ſinguli equites poſt ſeſe ſingulos eodem equo conſeſſores pedites aduehèrent. Piſcario autem præcipit vt cum ea manu Cittadellam contendat: vtatur noctis beneficio, & ne quod effugium pateat hoſti ſine tumultu portas diſpoſitis ſtationibus obſeruet. Ipſe vero cum tormentis & maiore parte exercitus iuſtis paſsibus atque hiſdem veſtigiis Piſcarium ſubſecutus, eò proficiſcitur. Antiniola qui nihil minus quàm Cardonium quem eo ipſo die ad vetera caſtra ſedere per exploratores cognouerat, aut moturum inde, aut educto exercitu ad ſe opprimendum tanta celeritate conuolaturum putauerat; poſtquàm ab excubiis conclamatum eſt adeſſe hoſtes, tuba ſignum proponit, quo moneantur milites vt equos inſternant, atque arma capiant. Verum antequàm milites è contuberniis repentino metu exciti ad ſigna quæ in foro erant, coirent; iam oppidum corona cinctum erat. Tum vero Antiniola dux impiger eruptione facta, in hoſtes inuehitur; impetum irruentis Piſcarius per ſclopettarios egregie ſuſtinet; confoſſo cadenteque equo in pedes deſilit; compulſiſque intra portam hoſtibus muro tormenta admouet. Nec mora patefacto anguſto aditu Hiſpani vi facta irrumpere conantur. Veneti equites acerrimè propugnant; Ferdinandumque Nigrum eximiæ virtutis centurionem interficiunt. Dum eo modo contenditur atque hoſtes diſtinentur, Piſcarius ad aduerſam oppidi partem ſcalas ferri apponique imperat ipſeque inter primos murum conſcendit. hortatur Romerium ſigniferum, vt ſaltu intro audacter ſe deiiciat. hunc perfracta coxa ex caſu ægrè ſe erigentem Mancius ſummæ fortitudinis centurio ſubſequitur. Tum vero alii atque alii per lanceas ſe deiiciunt, oppidoque nemine ab ea parte defendente, potiuntur. Itaque Antiniola vndique circumuentus vulneratur & capitur, oppidumque multis equis multaque diuite præda repletum ab Hiſpanis diripitur. Antiniola verò (quòd erat ex ſorore Liuiani genitus) reliquis ferè omnibus dimiſsis, honeſta in cuſtodia ſeruatus eſt. Ad Veronam autem Malateſta Baleonus non multos poſt dies incommodum Cittadellæ acceptum aliqua ex parte ſarciuit. Is enim per montana delatus in agrum Veronenſem non longè à vico Sancti Martini, delectos ſingulari pernicitate Epirotas equites præmiſit, qui in ſuburbanas villas excurrerẽt, & proxima quæque mœnibus, tumultu per agros excitato popularentur; ratus ſicuti proſpero euentu ad Portum nouum acciderat, præſidiarios eruptione ſeſe in temere prouectos Epirotas effuſuros, & bene gerendæ rei occaſionem præbituros. Nec eum fefellit opinio: namque, vt primum adeſſe hoſtes agreſtium clamore & fuga nunciatum eſt, moxque è mœnibus in proxima volitantes, ac omnis pecoris abigentes prædam cernerentur, Cæſariani nulla interpoſita dubitatione quin erumperent, & in primis Succarus

iuuenta

iuuenta & robore virium ferox patefacta porta in hoſtes citatis equis impetum faciunt. Epirotæ quo magis inſidiæ tegerentur conglobati primo terga vertere, pecus & ſarcinas præ ſe agere;ac demum ſimulare ſe numero hoſtium territos, & paſsim deſerere prædam. At Succarus vt primo congreſſu recuperatam maximam prædæ partem atque hoſtes loco pulſos pleniore curſu regredi videt,conuerſus ad ſuos, Patiemur ne inquit ſemper hoc fugaciſsimum hoſtium genus pro portis impunè latrocinari? Quin feſſos recentibus equis inſequimur & temeritatis pœnas dare cogimus? Hæc dicentem atque acrius incitantem equum plures varii generis equites inſecuti, dum in nouiſsimo fugientium agmine multum curſu vulneribuſque contendiſſent,in inſidias præcipitantur. Malateſta enim qui ex compoſito in caua valle tectus arboribus inſtructos equites cōtinebat, dato repente ſigno per tranſuerſum in patentem viam proſiliit: atque ardentius euectos hoſtes à tergo adortus nouam aciem intercluſis oſtendit. Cæſariani vndique circumuenti dum facto cuneo perrumpere in proximum campum contendunt, ab circumfuſis opprimuntur.Ex Pontificiis Tiberius Galeſus equitum præfectus haſta transfixus cadit. Aſcanius Romanus Columniæ alæ vexillifer & Succarus ipſe, & Gothifredus Calearius Veronenſis prætoriæ cohortis præfectus,capiuntur.Hos quum Malateſta cum aliis captiuis in caſtra perduxiſſet, Liuianus Aſcanio & Succaro comiter appellatis, Gothifredum multis verborum contumeliis affectum fruſtra deprecante Malateſta è veſtigio necari iuſsit;quoniam quum ſermo de Liuiano incidebat, petulantius obloqui,& ſine præfatione honoris,puſillam eum & gibberoſam belluam appellare conſueuerat. Acceſsit quoq. ad maturandum ſupplicium quod partium Cæſarianarum caput erat; & multum manu conſilioque ne Venetus vrbe reciperetur obſtiterat, quum per varias bellorum occaſiones multi è ciuibus tedio præſentium rerum atque hibernorum incommodis fatigati à Cæſare ſe totos alienaſſent.Succarum autem tāto in honore apud ſe habuit,vt eum quod eſt inuiolabilis amicitiæ ſacramentum,his ſacris adhibuerit, quibus luſtrico die Liuium Septimium nuper ex ſorore Baleoni ſuſceptum baptiſmate abluit. Ea res ſolenni ritu & maioribus cerimoniis celebrata eſt;ſiquidem in ripa profluentis Medoaci armatus & diuiſus exercitus tanquam aduerſæ acies in ſimulacrum iuſtæ pugnæ præpilatis haſtis concurrit; diſploſaque puncto temporis tormenta omnia in lætitiæ ſignum, tanto armorum fragore & clamore militum,vt præteruolantes aues exanimatæ ceciderint. At Rentius qui Cremæ cuncta obſidionis mala ſingulari conſtantia perpeſſus totum æſtatis tempus extraxerat,videbatur ob peſtilentiam Fortunæ ceſſurus, quæ vulgata paſsim per milites ac oppidanos contagione multiſq. hominum milibus ea lue abſumptis,in eius quoq. prætorium irrepſerat. Sed miteſcente iam cœlo & quum iam rari eſſent in quos ea vis graſſaretur,omni diligentia remediis comparatis, priſtinas animi vires recipere,ac redire in antiquam ſpem ſuſtinendæ obſidionis cœpit,His maxime de cauſis quod conniuente ad hæc Pontifice à Placentia commeatus liberè ſupportabantur:neque id omnino paucitate militum prohibere poterant Proſper & Syluius. Cremenſis autem obſidionis impediendæ negotium ſuſceperat Nicolaus Scotus, & cum eo multi eiuſdem factionis Maximiliano Sfortiæ infenſi,quod animo propoſuerant propinquitate regionis atque noticia itinerum ſumma facilitate conſequebantur. Erant qui exiſtimarent Pontificem harum rerum eſſe authorem,qui haud diſsimulanter diſtineri attenuarique eo bello Maximilianum volebat;Ne ſi Crema potiretur,bello vacuus in eodem victoriæ curſu Placentiam Parmamque reciperet.Cui vni curæ Heluetios quoque animum intendere,nec per occaſionem quin armis eas vrbes repeterent poſtquam legationibus id fruſtra tentauerant, vllam moram facturos apparebat. Igitur ob eas res obſeſsi auctis animis bona ſpe compleri, in Syluianis vero caſtris refrigere obſidionis apparatus: remiſſa corruptaque omnia eſſe.Enimuero quum ſtipendia minime procederent, & ſeueritate Proſperi ab rapinis milites abſterrerentur, multi deiecti ſpe prædæ quòd Cremam expugnari poſſe deſperabant,alii occultè dilabi, alii oppreſsi ære alieno atque omnium rerum inopia equos vendere, alii victi diuturnitate quotidiani laboris miſsionem petere. Syluius vero ſingulos complexus deprecari ne poſtquam ad laborum finem peruentum eſſet, diſcedere vellent ab ſe Duce,ab ſemicapta vrbe,ab his denique munitionibus quas tanto ſtudio labo-

reque perfeciſſent, affore breui qui ab Mediolano pecuniam afferant, ſtipendiumque perſoluant. Sed poſtquàm ſuper ea re ſæpe ad Maximilianum fruſtra ſcripſerat, apud Proſperum demum legatumque principis agere, ac obteſtari ſe deſerturum eas munitiones; aut ſi coactus eo in loco permaneat, ni confeſtim copiiſpecuniaque iuuetur, aliquod lethale vulnus accepturum. Hæc & ſi ſanis auribus accipiebantur, attamen quoniam fama erat Syluium alioqui nobilem ſtrenuumque virum paulo illiberalius quæſtui vacare, & milites ſtipendiis ſuis fraudare, nihil quod vſui eſſet, ab Mediolano ſubmittebatur. Verum vt poſtea cognitum eſt Maximilianus longe altiore conſilio negligentiam ſimulabat, patiebaturque bellum incurioſius geri; quoniam Cæſar ſi Crema caperetur aliena pecunia, alienoque etiam periculo partam eodem iure quo Brixia & Bergomum tenebantur, acquiri ſibi volebat; atque adiici veteri imperio quod Abdua flumine finiretur, quæ res haud mediocrem Maximiliano formidinem intenderat. Is enim rerum ſuarum ſollicitus, hoſtem Venetum viribus attenuatum imperio ſuo finitimum eſſe malebat, quàm amicum Cæſarem in Italia eo potentiæ efferri, quæ mox ſibi formidini atque exitio foret. Siquidem conſtabat Cæſarem pulſis ab Italia Gallis quum Maximilianum in Inſubres è Germania properantem ab itinere ad Conſtantiam retinuiſſet, cogitaſſe de tradendo Inſubriæ imperio Carolo nepoti: traditurumq. fuiſſe, niſi Heluetii & Iulius Pontifex ad quorũ dignitatem pertinebat potiri rerum Sphortianos, aperte conatibus eius obſtitiſſent. Igitur dum peruerſis cõſiliis Sphortiani bellũ gerunt, Rentius nactus occaſionem inuadendi hoſtis parat ſulphureos ignes, quos ligneis tubis tripedalibus atque ollis teſtaceis incluſerat, quorum formam rationemque tradidimus in memorabili oppugnatione Rhauennæ. Sebaſto autem Narnienſi imperat, Andreæque Matricio præfectis, vt cohortes inſtructas ſub ſignis de prima vigilia ad portam ducant, ibique ſignum profectionis expectent. Erant duo omnino aditus quibus adoriri Syluiana caſtra poterãt; ab læua vbi latior campus & via publica quæ ad Vmbrianum ducit, difficilem habebant oppugnationem; quoniam ab ea parte Syluius firmiſsimas munitiones erexerat, ac locis idoneis tormenta & perpetuas militum ſtationes impoſuerat. ab dextra autem nec foſſa nec vallo, ſed ſegni tantum cuſtodia muniebantur, quod iuxta erat palus limoſis atque perpetuis aquis fœda & inacceſsibilis. ab foſſa etenim quæ ab incolis Trauaconia appellatur vitio interrupti aggeris magna vis aquæ in ſubiectã planiciem effundebatur. Ab hac parte Rentius quòd nihil tale expectaturos hoſtes intelligebat audendum eſſe ratus pontibus per noctem palude conſtrata omnes pedites traiicit. Ipſe vero, vt ſuis ſi quid durius accideret ſubſidio eſſe poſſet, cum equitibus idoneo in loco conſtitit. Ceterum Sebaſtus atq. Matricius edocti ab duce quid fieri vellet traductis cohortibus maximo cum ſilentio, ſub teli iactum ad caſtra hoſtium contendunt. Ibi ſigniferis ſubſiſtere iuſsis prægreſsi ipſi militum agmen noctis tenebris tecti ad Syluianos vigiles ſuſpenſo gradu perueniunt. Eos tanquam ſocii eſſent ex Syluianis exploratoribus demiſſa voce lenique ſibilo deceptos ac ſero teſſeram poſtulantes obtruncant. confeſtimque vocatis ad ſe cohortibus delati ad caſtra ignes quos parauerant in ſemiſopitam ſtationem, & in proxima tabernacula militum iaculantur. Ita puncto temporis omnibus ferme tuguriolis incenſis, quàm latè relucens flamma fœdam militum equorũ trepidationem & fugam, qualem in nocturno metu oriri neceſſe erat, & armatam hoſtium aciem irruentem oſtendit. Heluetii qui ex prima cohorte ducenti ferme aderant, quanquam ab ſomno attoniti & turbati incẽdio aſpectuque hoſtium ſatis pro diſciplina ſolitaque virtute conſerti irrumpentes excipiunt, aduentuque Syluii qui arreptos ſcuto per ignes & ſemiambuſtorum equorum fugam inermiumque militum tumultum cum familiaribus aduolauerat, impetus hoſtium aliquantum repreſſus. Sed quum tubi formidabilem vomentes ignem atque ollæ cum exitiabili flamma intortæ ab Venetis per turmas expedienteſque arma milites volitarẽt, tanta conſecuta eſt omnium trepidatio, vt diſsipatis ordinibus, ac neglecto ducis imperio, nemo conſiſtere auderet; ſed protinus euitatis incendiis ſaluti fuga conſuleret. Ita in confuſos conſternatoſque illati Veneti occiſo Pettero Helnetiorum duce, et florabraccio Stipiciano equitum præfecto caſtra occupant, tormenta quæ per tumultum à Syluianis diſplodi non potuerant, in fugientes conuertunt, & cum ingenti equorum atque hominum præda

ſatis

ſatis magna,hoſtium cæde edita in oppidum reuertuntur. At Proſper qui mille & quingentos amplius paſſus inde aberat, quanquam ex incendio caſtrorum tormentorumque boatu haud incertus erat verſari in maximo diſcrimine Syluium,ſiue is hoſtilis vel fortuitus ignis foret,nihilominus nocturna prelia non eſſe tentanda exiſtimans, neque temere exeundum vt ſera remedia perditis iam rebus afferrētur, cauto magis quàm nobili conſilio armatus ſuis munitionibus ſe continuit. Syluius vero è mediis hoſtibus flammiſque conſcenſo quem ſors obtulerat equo degeneri,incolumis Laudē ſe recepit. Ea clade hoſti illata Cremenſes quum ab magna rerum omnium inopia in eo ſucceſſu victoriæ ſubleuarentur,non tantum liberati obſidione, ſed obſeſſuri vltro Proſperi caſtra commutata belli ratione videbantur. Eodem quoque tempore Liuianus animo agitans quibus maxime conſiliis atque artibus acceptas clades vlciſceretur, Hiſpanos qui ſecundū Atheſim æſtiua habebant adoriri conſtituit;neque id tamen aperta vi,quòd exercitui ex nouis delectibus refecto minus fidebat,tentādum ſibi arbitrabatur. Erat quatuor in partes diductus Hiſpanorum exercitus.apud Lendenariam vicum Piſcarius cum tribus milibus peditum; ad Rodiginm Garcias Manricus cum ducentis amplius equitibus cataphractis; alia vero equitum ac peditum manus apud Baſtiam pagum agebant; plures etiam ad ſui præſidium Cardonius Veronam adduxerat, quòd tunc forte à Cæſarianis de belli ſumma Veronæ concilium habebatur. Igitur Liuianus vt hoſtium ſpeculatores falleret aliud ſimulando quàm quod ſibi occultè atque celeriter perficiendum propoſuerat, edicit vt de prima vigilia omnes armati paratique ad profectionem ad ſigna conueniant. Interim quo magis conſilium tegeretur, aliquot tormenta addito præſidio ad Anaxum flumen (id hodie Piaua eſt) via Taruiſina aduehi iubet; cæterum diuerſo itinere intempeſta nocte à Brentellis tertio à Patauio lapide, quo in loco plures dies ſtatina habuerat caſtra mouet;& Maroſticam verſus atque Vicentiam ignaris militibus quò ducerentur contendit. Demum mutatis ſæpe caſtris per abrupta loca itineraque autumnalibus pluuiis corrupta, noctu plurimum iter faciens; cœlo etiam ob aſsiduos imbres infenſo,ad Atheſim deflexit. Inde paululum moratus in his munitionis quas paucos ante dies capto ibi Morellione Hiſpano,& præſidiariis interfectis Malateſta & Vrſinus occupauerant,constructo ex ratibus ponte flumen traiecit. Tum verò Liuianus militibus gratias egit quod infeſti cæli iniurias et difficillimi itineris aſperitates forti animo toleraſſent,quod ſingulari celeritate eò perueniſſent,vnde cum maxima præda ac laude eſſent diſceſſuri. Pararent extemplo arma; neque laſsitudine aut alio corporis incommodo permouerentur.paratam enim eſſe prædam facilemque victoriam ſi eadem celeritate vti ad Portum nouum feliciter egiſſent,& pari prope errore hoſtium vterentur. Demum Cardillum virum impigrum quem familiaribus equitibus ſuis præfecerat, & Malateſtam cum expeditis turmis Rodigium præcurrere & quoſque obuios capere ac vincire, ne per illos aliqua aduentus fama ad Hiſpanos deferretur,atque occupare demum portam iubet. Ipſe continuo ſubſecutus triplici aciē instructa, paratus oppugnare incluſos aut prælio decertare ſi cognito eius aduentu hoſtes erumperent,ad oppidum pergit tanta felicitate atque ſilentio, vt quū ſubiectos mœnibus campos iuſtus teneret exercitus, nemo tamen id ſenſerit aut viderit. Ea enim erat in oppido rerū tranquillitas, vt Hiſpani qui nuper audierant Liuianum ſupra Maroſticam raptare exercitum veluti in ſumma quadā ſecuritate ſoluti ocioſiq. ſine cuſtodia ſine ſtatione in foro eſſent. nam ea forte die mercatus rerum venaliū ab agreſtibus qui è proximis pagis conuenerant.habebatur. Ita Cardillus & Malateſta per quem Liuianus omnia difficilia atque aſpera tentabat, nemine prohibente citato curſu portam irrumpunt atque in forum conuolant. Extemplo turbata ibi omnia.fœminæ,agreſtes,oppidani tumultuarii,diffugere.militibus Hiſpanis maximo impedimento eſſe; Tamen milites quanquàm repentino periculo exterriti quod arma induere,capere haſtas, equòſue conſcendere vndique circumuenti non poterant,ſiniſtras ſagis inuoluunt, gladioſque diſtringunt, ac multis illatis & acceptis vulneribus Cardillum ante alios impigre pugnantem interficiunt. Sed ſuperuentu cohortium quas Vrſinus introduxerat, & multitudine equitum oppreſsi obrutique,quum virtutē irritam ac exitialem fore cognoſcerent,ſi pertinacius reſiſteretur,gladiis proiectis deditionem fecerunt. Ita fortiſsima atque ornatiſsi-

ma ala equitum cum ingenti præda capta: atque oppidum cum externis etiam mercimoniis quæ ſors ea die congeſſerat direptum. Garcias Manricus cum ſigniferis turmarumq. præfectis Venetias perductus & in carcerem conditus eſt. At Piſcarius ſero de ſuorum fortuna certior factus quum coactas in vnum copias in hoſtem via Rodigina ducere cœpiſſet, cognouiſſetque non multo poſt Liuianum cum vniuerſo prope exercitu eam rem confeciſſe, erectoque animo maiora moliri, ab Lendenaria mutato conſilio Veronam ſe recepit. Interea Rentius deletis Sylnii copiis de ſucceſſu Liuiani per literas edoctus in ea rerum occaſione, ſuadente legato Veneto Bergomnm contendit: vltroque receptus ab his ciuibus qui ſemper victi multatique pecunia, nec tum quidem à prima fide, vel infelici exitu diſceſſerant, vrbe potitur. Occupato Bergomo, ſpes quoque recipiendæ Brixiæ Venetis facta eſt. Nec mora cnm duabus cohortibus & turma equitum Bartholomæus Villaclara nobilis Brixianus, cuius forti opera eo bello Veneti vſi fuerant, & cum eo Nicolaus Scotus Brixiam mittuntur, qui ciuium animos tentent, augeantque in maius Rodiginam victoriam, & Bergomatium facti exemplum ad laudem proponant. Verum ii quòd virtute & diligentia Aloiſii Icardi, qui tunc arcis cuſtos & præſidii præfectus erat, ambiguæ fidei ciues in officio continebantur, irrito incæpto Cremam redierunt. Secundum tamen Bergomatium defectionem quum Hiſpanos ferme omnes vndique deletos eſſe falſis finitimorum rumoribus afferretur, pleriq. ſociorum inclinatis ad rebellionem animis res nouas molituri videbantur. Ceterum Cardonius ab Verona cum valida parte exercitus, & ab Crema Proſper motis propere caſtris, ad oppugnandum Bergomum vno tempore conuolarunt. Syluius quoque ab recenti clade reparatis copiis, accitiſque è Briganteis montibus peditum auxiliis, cum apparatu oppugnandæ vrbis Bergomum contendit. At Rentius qui res hoſtium perditas ac profligatas eſſe exiſtimans relicta Crema Bergomo parum munitæ vrbi ac muro debili, cum ſuam tum exercitus ſalutem temere commiſerat, cognito diſcrimine parare ea cœpit quæ ad defenſionem pertinebant. Concionatuſque ad Bergomates docuit rem nullius eſſe periculi, modo priſtinæ fidei memores eſſe & iuuare rem Venetam vellent ſicuti antea impigrè liberaliterque feciſſent. Scire ſe propediem affuturum cum victore exercitu Liuianum: nec dubitare de victoria. Futurum enim eſſe vt hoſtium copiæ, in quibus nihil præter vana ducum nomina roboris ineſſet, vna die aut nocte altera delerentur. Ante omnia ſuſceptos hoſpitio milites alerent: darentque operam ne qui temere per vrbem tumultus excitarentur. cetera ſibi curæ fore. Ita ciuibus alacriter imperata facientibus ſuburbana ædificia lugente populo diruit; coactiſque ad opus ex plebe & ex agreſtium numero tribus hominum milibus, introrſus ab muro foſſam denos pedes latam perducit; omne genus telorum locis idoneis imponit; & ſingulis cohortibus ſecundum vrbanas tribus, certa mœnium ſpacia defendenda attribuit. Campanas demum (inuiolatum ante eam diem ſacri æris genus) templorum turribus detrahit & conflat: eorumque metallo vtitur ad fundendas colubrinas. Hæc ſicuti impigrè Rentius Bergomateſque parabant, ita foris egregie ab tribus ducibus bellum gerebatur. Syluius cui id negotium demandatum erat, ab ea parte qua ſuperiore anno caſtra habuerat, mœnia tormentis aggreſſus, quum abolendæ ignominiæ auidus obuiam eundo periculis ingentem mœnium ruinam edidiſſet, magis ac magis patefacto aditu, magnam ſpem irrumpendi Hiſpanis militibns fecit. Neque Rentiani per decliuia, ideoque expoſita falconum ictibus loca abſque magno periculo hiantem maximis paſſim feneſtris murum, ligneis doliis atque ceſpitibus obiectis ſarcire poterant. Quibus de cauſis quum pauor & conſternatio ciuium ac militum animos occupaſſet, Rentius ſeruandi exercitus ac dedendæ vrbis conſilium cepit: Apparebat enim eos vix primum hoſtium impetum toleraturos, Hiſpanorumque præſertim qui ſupra ceteras bellicæ virtutis laudes ſcientia atque artibns expugnandarum vrbium maximè valerent. Eo etiam minore ciuium ſpe militumque fiducia, quòd conanti per egregios artifices tormenta conflare nullum inſtæ magnitudinis effingi potuerat, tanquam Diis iratis, & ſua æra in humanam perniciem transfundi vetantibus. Igitur Rentius nullam prælii fortunam periclitatus, ſicuti omnium opinione celerius, ita non pro vetere virtutis fama, tubicinem emittit, & cum eo idoneos ex numero ciuium & militum, qui de deditione cum hoſtibus agant.

Quod

Quod vbi in caſtris vulgatum eſt,conclamant milites è manibus eripi ſibi victoriam,contumelioſeque & ingratè facere duces, quod ſe omnium rerum indigos & militum miſerrimos confectos labore atque vulneribus tenuiſsimis ſtipendiis alant;quum vero ad prædam & ad parata belli præmia virtute viam aperuerint, tunc malignis conſiliis & fœdis pactionibus faciles expeditaſque victorias interpellent.Seruari eo modo hoſtes, non deleri,ac foueri bella,non confici,dum priuatis quæſtibus duces ſtudent, & ſanguine militum abutuntur. Ideoque ſe in poſterum dicto audientes non futuros,ſi in tanta delendi hoſtis occaſione ſuis præmiis & propoſita laude fraudentur. Syluius quoque,quòd eum recentis iniuriæ dolor vehementer incitaret, ad Rentii priuati hoſtis & opulentæ vrbis excidium ferebatur. Sed contrà diſſerebat Proſper ab inſita moderatione clementiaque Italico præcipue ſanguini parcere & clades ab agris atque vrbibus auertere ſolitus. Non enim militum libidini obtemperare duces debere, qui militiæ ad ſummum laudis decus aſpirent,& à iuſta generoſi animi probitate famam quærant,latrocinantiumque militum immanitatem abominentur. Eam enim eſſe propriæ diſciplinæ rationem vt incruentis quantum fieri poſsit,armis victoria petatur;& vrbes ad partæ pacis commoda diligentiſſimè conſeruentur; vt inde vberrima militi ſtipendia cum laude,non ſpolia immerentibus populis aut altaribus & fanis cum nefario ſcelere detracta proueniant. Itaque ſibi videri cum Rentio Bergomatibuſq. de deditione perquàm mature tranſigendum; proficiſcendumque continuò aduerſus Liuianum citra Atheſim cuncta metu cladibuſque miſcentem; quem facile paludibus implicitum oppreſſuri ſint,ſi in eum totam belli molem conuertant;opportunè quoque Piſcarium iam à Verona deſcendentem facturū inde negotium hoſti ad non dubiam victoriæ ſpem.Quod ſi hæreant,atque oppugnando dubiā prælii fortunam tentent,& incerta certiſsimis anteponant,accidere poſſe vt hinc & illinc elapſam occaſionem conquerantur. Quin etiam meminiſſent ſe cum ſtrenuo duce, cum valido veteranoque præſidio, cum pertinaciſsimis ciuibus ex iniquo loco dimicaturos. Quòd ſi id Fortuna tribuat,vt paruo detrimento victoria paretur,nihil certe deuictis hoſtibus Cæſari præter deletæ vrbis ruinas relinquendum, & quod ſuorū ſingulari damno incommodoque accidet, ditati præda milites à ſignis ſine miſsione aliò atque aliò dilapſuros: At vrbe incolumi ſperari inde certa ſtipendia quibus milites in officio continerent,permanſuroſque demum in perpetua fide Bergomates ſi eo clementiæ beneficio deuincerentur.Huic tutæ mitiorique ſententiæ Cardonius facilè aſſentit, & Bergomatibus ex merito de fortunis ac vita deſperantibus incolumitas datur. Rentius vero cum præſidio(erant ii ad quatuor milia equitum ac peditum)ſine tuba,ſine tympano Cremam redire permittitur ea conditione vt quantum ad rem Cremenſem pertineret,trium menſium induciæ forent.atque ita Bergomates multati pecunia,leuitatis ſuæ pœnas dederunt. His rebus confectis Cardonius & Proſper ſtipendium militi perſoluunt,& cum expedita parte exercitus,ſicuti animo propoſuerant, ad Liuianum qui tunc ad Alieniacum caſtra habebat,quàm maximè poſſunt iuſtis itineribus proficiſcuntur. Eodem quoque vſi conſilio Piſcarius & Alarco eductis Verona copiis ad Montem Silicem iam peruenerant: atque idoneo in loco vltra Atheſim caſtra poſuerant, rati Liuianum è Rodigio atque Alieniaco in vetera caſtra redeuntem à propoſito itinere auerti atque intercludi poſſe, vel neceſsitate itineris in proximas regreſſum paludes expugnatum iri ab ipſa locorum iniquitate. Sed Liuianus haud ignarus rerum quæ ad Bergomum infelicem exitum habuerant, iudicans Cardonium & Proſperum nullam moram facturos, quin celeriter ad ſe opprimendum per Cremonenſem agrum & Mantuanum conuolarent, ne ſibi cum duobus exercitibus res foret,in pacatum excogitato nouo itinere ſe recepit. Tormentis enim ac totius exercitus impedimentis ratibus impoſitis quæ ſecundo amne Atheſi in Hadriaticum deueherentur,ipſe continentes ac difficillimas paludes ingreſſus, quà nunquam antea exercitus ductus fuerat,ad Caput aggeris maritimum vicum non longe à Clodia foſſa præter hoſtium atque accolarum opinionem,incolumem reduxit exercitum.Nec multo poſt Maximilianus Sfortia Nicolaum Scotum quem non longe ab Abdua cum equitum & peditum manu auxilio Bergomatibus venientem pauci Heluetii in itinere ceperant,capitali ſupplicio affecit. Erat is propter bellicam virtutem maioribus ſuis dignus,

ſed qui lingua immodicus dum Maximilianum inſolenter carpit, male principum vires ſuperbo præcipitique ingenio metiretur. Sub idem tempus Galli, qui reliqui omnium in Italia apud Genuam in arce Phari tunc maximè terra marique obſidebantur, deditionem fecerunt. Verum quum per viginti ſeptem menſes quibus egregiè obſeſsi omnes rerum aſperitates tolerauerant, ſæpe varii & memorabiles caſus acciderint, non pretermittendum videtur quod dignũ memoria exiſtimauimus. Soluerat à Nicæa Prouinciæ Ludouici Regis iuſſu vir Dalmata rei maritimæ aſſuetus cum nauigio inſtæ magnitudinis omni genere commeatus onuſto, eo conſilio vt ſuis ad Phari arcem multarum rerum inopia laborantibus opem ferret; quod duobus minoribus ante nauigiis felici nauigatione contigerat. Is præteruectus ſuperiorem Liguriæ oram imprudentibus his qui cum expedita claſſe ea maria cuſtodiebant, rapidum ex alto nactus aphricum conuerſis velis Pharum tenuit; atque arcis ſcopulo appulſus obſeſsis quibus attineretur, rudentes dedit, & anchoras iecit, tanta Gallorum lætitia quanta neceſſe erat in ſumma rei frumentariæ deſperatione. Nec Liguſtica claſsis quæ in ſtatione erat, quanquam ex itinere prætereuntẽ, tormentis peteret, contra ventorum vim eius impetum prohibere potuit. Itaque Galli nautæ in proximum litus exponere partem commeatus iam cœperant cum maximo dolore populi Genuenſis, qui ad mare effuſus & ſpeculas & litoris ſpatia compleuerat, gemens frendenſq. impotenti ira, quòd tot menſium diligentiam & operam, ac paratum laboris & induſtriæ fructum puncto temporis amiſiſſent. Ceterum Emanuel Caballus inter Ligures rei naualis peritiſsimus conuerſus ad multitudinem: hodiernum inquit negotium occaſionis eſt atque virtutis, non irarum vel intempeſtiui queſtus. Quare macti virtute iuuenes, qui tantum dedecoris animo atque oculis ſuſtinere non poteſtis, mecum hanc nauem ſtatim conſcendite, & ſi vnquam pro gloria dimicaſtis, nunc maximè ad retinẽdam naualis diſciplinæ exiſtimationem patriæ ac ciuibus fortiſsimam operam præſtate. Nec mora ſcandentem onerariam nauem trecenti ferme iuuenes duce Andrea Auria viro impigro ſecuti ſunt, nihil miſerabile mortis genus horrentes, quum haud dubiè obuiam hoſtium tormentis eundum eſſe intrepidis animis reputarent. Emanuel ſumma celeritate explicatis armamentis ſtatione egreſſus modico in altum capto circuitu, quo aura plenius vela inflaret, ſecundiſsimi venti beneficio, rectà ad hoſtium nauẽ contendit: nihilque territus crebris pilarum ictibus, quibus continenter ab arce petebatur, iniecto ſtatim harpagone, in eam primus inſilijt; & præciſis rudentibus quibus propugnaculo arcis alligabatur, momento temporis auulſam in altum abripuit, tanta arte atque peritia inter ſcopulos hoſtileque nauigium directa prora, vt quod propoſiti erat in maximo periculo, & nauem excluſerit, & abraſis ſcopulis paratum naufragium euitarit. Interiere tamen aliqui tormentis dilacerati, & Andreas ea incidentium pilarum procella attonitus vix poſt multos dies ad ſe rediit. Dalmatam vero nauis præfectum qui in mare ſe præcipitauerat, vt ad arcis ſcopulos adnataret, Iuſtinianus nobilis adoleſcens per vndas itidem adnatando, euadentem conſecutus, crinibus arreptum, in proximum litus pertraxit. At Caballus captiuam trahens nauim, dum extra tormenti iactus in altum eueheretur, facilè ex alta naui in humilem tranſcendentibus armatis ad ſexaginta Gallos interfecit aut cepit. mox regreſſus ad claſſem ſumma populi gratulatione ſuſcipitur: donaturque quingentis aureis, præda vero ſociis naualibus diuiſa. Fuere ad centum vini amphoræ: frumenti & ſalitæ carnis vis ingens: tormentarii pulueris triginta cadi: præterea arma omnis generis. Signata pecunia in ſtipendium triplex: veſtis multa: & varia id genus, quæ ad ſoluendam obſeſſorum inopiam excogitari parariue potuerant. Ea res non tantum præſentis commeatus certam ſpem interpellauit, ſed in poſterum docuit nihil temere nauibus committendum aduerſus eos hoſtes qui in re maritima virtute atque peritia longè alias gentes anteirent. Poſt id factum apparuit Gallos qui omne cibariorum genus abſumpſerant dedituros fuiſſe arcem, niſi (vt ſuo loco memorauimus) ante euentum prælii Nouarienſis Adurni & Fliſci eos omnibus neceſſariis rebus adiuuiſſent. Nouiſsimè verò Octauiano rerum potiente quum ciues diuturnæ obſidionis tedio atque incommodis fatigati nec ſupremam hoſtiũ famem, nec vllam iam temporis moram æquo animo diutius ferrent, nouum oppugnationis genus inſtituerunt. Vni enim huic curæ maximè erant intenti, vt quandoque infe-

ſtiſsima

ſtiſsima arx, quam Galli Liguriæ frenum appellabant, in perpetuam ſpem liberatis expugnata tolleretur. Perſuaſerat Octauiano atque Senatui Petrus Hetruſcus machinator & artifex mirabilium operum poſſe facilè excindi arcem, ſi actis per ſubiectam rupem cuniculis, immiſſoque tormentario puluere, exemplo Neapolitanæ arcis nota certaque ratione ſæuituri demum intus ignes excitarentur. Verum quum nec à terra, nec ab aperto mari vi ac multitudine tormentorum hoſtilium prohibente deſtinatus animo artificis locus adiri tutò poſſet, ſumma negotii difficultas ab omnibus proponebatur. Arx enim præciſo vndique ſcopulo impoſita, qui porrectus in mare peninſulæ formã efficit à continente propter oppoſiti montis frontem, anguſtum & abruptum locum habebat, omni iniuriæ tormentorum atque telorum expoſitum. Quà verò circunfluo mari alluitur propugnacula erant idoneis in locis erecta, inſtructaque maioribus colubrinis, quibus conſpecta in alto nauigia interuallo etiã viginti ſtadiorum è deſtinato peti poterant, ſimulque lunata facie pateſcens portus, & operoſa moles quæ in altum excurrens frontem oſtendit, adeo infeſta reddebantur, vt nec humile quidem nauigium in portu conſiſtere auderet, atque vniuerſa claſsis ad Carinnianum littus, quòd obiectu molis tegebatur, ſuſpecta & malefida in ſtatione agere cogeretur. Hac etiam rerum iniquitate propoſita quum humanis artibus locorum aſperitates audendo agendoque ſuperari poſſe exiſtimarent, eodem Hetruſco authore, nauigium ad pontonis formam ædificant planiore carina latum capaxque, & ingentis etiam molis patiens: huius latera cingebãtur continenti & perpetua ſaccorum ſerie, in queis lanæ tomentaque inerant; atque id genus rerum quæ molliter cedendo vim tormentorum facile excipere atque eludere conſueuerunt. Id noctu ad arcis ſcopulos impune adigi poſſe ſperabant, quo ſi peruenirent, quod nullus tormentorum vſus ab alta arce in ſubiectos foret, pluteis ac modica teſtudine tectis foſſoribus excauari tutò poſſe ſuppoſitam rupem omnium opinione cõfirmabant. Igitur paratis ad hoc ferramentis fabros imponunt, adduntque præſidio cum delectis militibus Gigantem Corſum ſingularis animi centurionem. Ratio autem adigendi nauigii hæc vna reperiebatur, ſi noctu ingentem anchoram lembo aduectam ſub arce profundo mergerent; indeque ductarium & longiſsimum funem ad nauigium perducerent, ea ſpe vt cum verſatili machina colligere funem cœpiſſent, reſiſtente anchora nauigium neceſſario pertraheretur. Hæc quum imperata atque feliciter perfecta fuiſſent, & quieto mari intempeſtaque nocte nauigium adigeretur, Galli in omnes hoſtium motus excubantes, vtpote qui per ſuæ factionis homines, multum antea cognitis eorum conſiliis pontonis aduentum ſenſerant, ſubito ſaxa, tormenta, atque animos ad id certamen præpararunt. Enimuero, vt poſtea ab ipſis Gallis cognitum eſt, ſummæ audaciæ vrinatores non deerant, qui noctu ſtationem fallerent, & literas in arcem deferrent. Iam dimidium itineris nauis confecerat, quum Galli exſtructam in ſummis propugnaculis ingentem pyram continuo ſuccẽderunt, cuius latè relucens flamma ſubiectum mare diſcuſsis tenebris illuſtrauit, tanta claritate, vt tormentorum certiſsimis ſemper ictibus nauigium peteretur, & penitus tranſuerberaretur. Quæ res omniũ animos fregit, quòd ſe noctis tenebris tectos fore & obiecta remedia omnem eam vim impune latura crediderant, quod ſecus accidit, nam prima pila adacta in proram dilaceratis aliquot militibus & fabris, à puppe etiam euaſit. Secunda pariter & tertia ac quarta innumerabileſque aliæ, horrenda intus ſtragè edita, diſiectis miſerabiliter humanis artubus, cruore, cadaueribus & deſperatione totum nauigium compleuerunt. Ita quum quiſque metu mortis ab officio deceſsiſſet, nec vlla iam ſpes ſalutis conſternatis corpore atque animo relinqueretur, in mare præcipites deſiliunt. Ibi plures ſcaphis excepti quæ ad ferendum auxilium periclitantibus ſuis aduolauerant. Alii verò in queis fuere Gigas & Hetruſcus nantes oppugnati etiam in vndis, multis falconum ictibus incolumes tamen ad littus peruenerunt. Nauigium verò quaſſatum pertuſumque variis in locis, paulò poſt eſt demerſum. Ac tunc maximè vſus rerum omnium magiſter edocuit nihil validum aduerſus vim atque impetum tormentorum, humana ſolertia poſſe comparari. Inclinante autem æſtate, quum Octauianus ſumma diligentia qua Pharus terreſtri itinere aditur, diſpoſitis in ſtatione cohortibus & triplici claſſe in alto conſtituta veluti lunari acie circumiecta maria clauſiſſet, cuſtodes ad deditionem compulit. namque intole-

rantia famis Gallorum corpora aduerſa valitudo tentauerat, atque ea vis morbi ingruente autumno & deſperatis vitæ ſubſidiis grauiſsimè graſſatura videbatur. His verò conditionibus arce exceſſum eſt, vt præſidiariis ſtipendium ab Octauiaoo populoque Genuenſi continuò perſolueretur; & ſine fraude nauibus Maſsiliam aduehereotur. Ita tradita arce & recepto ſtipendio incolumes in Galliam transportati. Populus verò leuatus tanto onere ac cura quaoquam ſuperis gratias ageret, & plurimum ea victoria lætaretur, omnes tamen quum memoria repeterent quo dolore, quantaque pecunia eam arcem impotenti imperio victoris Regis in collum propriosq. humeros erexiſſent, illam demum captam pauidis etiam animis horrebant. Apparebatque eam maiores calamitates quandoque allaturam liberæ ciuitati, niſi quàm primum veluti excuſſo ſeruitutis iugo fortes atque optimi ciues in memoriam recuperatæ libertatis tanquam ſuſpectam & exitiabilem excinderent atque delerent. Vnus quo minus id fieret Octauianus prohibere poterat, quum arma præſidiaque teneret. Sed is magno & liberali animo priuatis ambitionibus publicum decus prætulit, maximoque fauore omnium à fundamentis arcem euertit, aliquanto tamen maiore virtutis indole deſiderio ciuium ſatisfecit, quàm poſtea dignitati patriæ atq. Italiæ conſuluerit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XIII.

ANNVS qui fuit à partu Virginis milleſimus quingenteſimus quartuſdecimus vniuerſam io primis Italiam ceteraſque prouincias quæ proximè bello exarſerant, quietiſsimas habuit: nulla tamen ſpe futuræ pacis: quandoquidem diuturnitate bellorum feſsi principes quum haud dubiè attritæ omnium vires facilè reparari nō poſſent veluti conſenſu quodam arma poſuerant, quæ mox infenſioribus animis reſumerent. Adeo acerba inter ſe odia victi victoreſq. exercebant, vt veteres controuerſias, quibus nouas etiam belli cauſas in tanta varietate caſuum addiderant, finituri minimè videreotur, niſi alterutris nihil reliquum Fortuna faceret, vel vtriq. per mutuas clades ad interoitionem bellando conciderent. Sed quantum pacata Italia Occidentiſque prouinciæ leuatæ bello videbantur, tantum Septentrio, & magna pars Orientis, eo belli incendio deflagrarunt, quod contioenti veluti flamma, à viginti annis vniuerſum terrarum orbem peruagatum & magna imperia & nobiliſsimas gentes cladibus terroreque concuſſerat. Ortum primo bellum in Pannonia atrocitate ſceleris potius nouitateque periculi quàm rei geſtæ ſucceſſu memorabile. Imperabat tunc Pannoniis Vladislaus Sigiſmundi Sarmatarum regis frater, Matthiæ Coruino Hunniadis filio, cui ſucceſſerat, omnino diſsimilis. Namque Matthias rei militaris peritia, magnitudine aoimi, & felicitate rerum geſtarum veterum Imperatorum gloriam æquauerat: hic verò diſcordia atque ambitione procerum, & viduæ reginæ libidine, quæ formoſi & maximè illuſtris noui regis nuptias appetebat, potius quàm inſigni virtute à Bohemico ad Pannonicum Imperium euectus cum ſingulari prouinciæ detrimento & fortiſsimæ gentis ignominia ſæpe pudendam pacem atque otium neceſſario bello prætulit. Siquidem Turcarum incurſionibus ſæpe laceſsitus, qui finitimos agros exurere, & magnam captiuorum multitudinem quotannis abducere conſueuerunt, ſemel aut bis iuſtum exercitum inſtruxit: quo terrore repreſsis hoſtibus, præſenti metu potius finitimos ſoluit, quàm quòd exemplo Hunniadis hoſtile ſolum infeſtis armis ingreſſus popu-

lando

lando vrendoque eos quoque ſimiles clades timere docuerit. Sed quum Selymus Turcarum imperator Perſico bello implicitus(vt mox ex ordine rerum memorabimus)omnes Europæ copias per Helleſpontum in Aſiam traiecturus eſſet, vigeretque etiam tunc bellũ in Croatia, plerique regni proceres, & in primis Thomas cardinalis Strigonienſis, excitato rege propulſandi atque inferendi belli conſilium ceperunt, quaſi nutu Deorum bene gerendæ rei facultas offerretur: quòd nudata præſidio Mœſia, & Illyrii Triballiq. infenſiſsimi Pannoniis hoſtes abducto à Selymo flore militum inualidi ad reſiſtendum videbantur. Verùm ea tempeſtate adeo affectus Pannonicarum rerum ſtatus erat, vt opulentiſsimum paulò antè imperium commutata cum rege Fortuna inteſtinis malis corruptum, ignobile exhauſtumque iaceret Namq. Vladiſlaus cum ſenio, tum multa obeſi corporis aruina oppreſſus, & ſolis confiſus Dei Diuorumque auxiliis, quos ſumma pietate pro ſalute ſua atque incolumitate imperii iampridem accuratis precibus fatigabat, omnem regni adminiſtrationem omiſerat, ab vna tantum innocentia, facilitate, indulgentia, & quòd plerunque ſui ac imperii obliuiſceretur, à proceribus commendatus.

Quam occaſionem nacti complures reguli & quiſque in prouincia potentiſsimus qui Matthia vita functo, atque extincta cum eo militia, otio atque auaritiæ ſe corrumpendos dederant, fraude & malis artibus regnum prædæ loco babere cœperunt, oppugnare oppida & vrbes; plebem & miſeros agricolas impotenti dominatu & intolerandis exactionibus exagitare, non armis, non equis, aut deoique militari gloria (vti mos gentis erat) ſed vni tantum rapinæ atque auaritiæ ſtudere. Quibus de cauſis quum regni opes fœdiſsimè dilaberentur, neque reditibus imminutis atque euerſis vectigalibus pecuniæ bellorum nerui paciſque ſubſidia vllæ iam apud regem eſſent, neque prnpoſiti belli rationem, neq. modum cogendi exercitus facilè reperiebant. In ea difficultate negotii, quum res ad conſilium deferretur, aliqui ſuadebant nihil temere audendum contra eum hoſtem, qui ſi Aſiatico bello ſe explicet aut diuiſis viribus retroſpiciat, aduerſus tyronem & collectitiũ exercitum robuſtiſsimas Ianizarnrum legiones, & exercitatum atque innumerabilem equitatum tanquam ad certam paratamque victoriam ducturus ſit. Proinde ea maturius conſideratiuſque tractarent, pertinere eandem belli cauſam ad Cæſarem & Sigiſmũdum Sarmatarum regem, qui in Carinthia atque Polonia hiſdem quoque periculis miſcerentur. Itaque explorarent eorum animos, voluntateſque perſpicerent: quum nihil recte aut ordine fieri poſsit, niſi communi conſilio & viribus bellum geratur. Erant vera hæc: ſed vanum aut difficile videbatur ſera ab his expectare auxilia, qui propriis bellis diſtinerentur. Nam Cæſarem Italiæ rebus intẽtum Venetus multo pertinacius quàm voquam antea, amiſſas vrbes bello repetens exercebat. Sigiſmundum verò in finibus Lithuaniæ Moſcorum & Scytharum arma, qui ſuperiore æſtate incurſiones fecerant, & Smolenchũ oppidum occupauerant, ſuarum rerum ſollicitum alienos caſus reſpicere minime patiebantur. At quum Tinninum Illyricæ Croaticæ oppidum propter maximam loci opportunitatem totius regionis propugnaculum, interea Turcarum impetum ægre ſuſtineret, appareretque Turcas qui è proximis præſidiis vni huic curæ animos intenderant vt loco potirentur, nullo poſtea negotio ad vlteriores gentes peruaſuros, in conſilio decernitur euocandos eſſe milites qui Chriſtianæ religionis auſpiciis militent, & gratuita opera regni fines tueantur, maximéque Tinninum atq. omnem Croatiam ab iniuria defendant. Ea regio ad Illyricum pertinet, ab Aquilone latos habet campos; ab Auſtro ad Iulias alpes vſque, & ad Lyburnicæ oram ſe extendit. Introrſus Sauus flumen ex Carnicis alpibus per Illyricos placido curſu effuſus, ſimul Cetinna & Hunna minores amnes prnuinciam claudunt. Igitur Thomas qui ouper à Leone Pontifice legatione ſuſcepta ad Vladiſlaum venerat, aduocata frequenti concione, & recitatis ſacris diplomatibus, pollicetur eis qui arma induerint & pro Chriſto deo aduerſus Turcas in acie ſteterint eorum criminum veniam quæ humana fragilitate præter inſtituta legis impie commiſiſſent: & deniq. egregiam mortem occumbentibus æternam cum diuis felicitatem. Ad huius edicti famam multi mortales coiuere, quibus cardinalis purpurea cruce obſignari pectus iubet: eoſque cruciferos milites appellat. Sed mox quum latius per regni fines ea fama vagaretur, innumerabilis agreſtium multitudo relictis pagis arma ſumpſit, etenim du-

rum laborem aſpernati, & tunc maximè nobilium odio deflagrantes, pars multo maxima tedio vitæ potius quàm pietate religionis adducti, ad vrbem Peſtum confluebant. Ea vrbs in vlteriore ripa Danubii ſita interlabente fluuio Budam contrà reſpicit. Nec Peſti ſolum, ſed in vicis atque oppidis vbi primi hiſdem perſuaſionibus domo exciti ex itinere alios atque alios ſibi aſſociauerant, non contemnendæ manus armabantur. Igitur Barbara atq. incondita multarum gentium colluuies, quæ ſicuti non vna de cauſa arma ceperat, ita nullo ſalubri conſilio regebatur, primo inſoleſcere aduerſus nobiles, ac iactare veniſſe tempus quo ſerui cum dominis vitæ conditionem commutarent. Poſtremo ſumma procacitate poſcere commeatum, rapto paſsim viuere, & comminari nobilibus excidiũ, niſi continuò eorum facultatibus iuuarentur. Thomas qui ab initio ad duo milia equitum & peditum ægre ſe conſcripturum putauerat, vbi renunciatum eſt paſsim manus cogi, exciri ſedibus remotas etiam gentes, & breui demum ſi ſparſæ vires in vnum conferantur, ſupra quadraginta milia bellatorum in armis fore, tanta territus multitudine publico edicto vetat ſuperuenientes cruce ſignari, ſi qui priuato conſilio ſibi cruces affixerint, his aqua & igni interdicit, atque eadem ceteris comminatur ſi his tanquam impiis & ſceleratis non deceſſerint. Primi ex voluntariis in queis erant plerique viri honeſti qui pietate & promerendis cæleſtis vitæ præmiis nomina dederant & à Cardinali cruces ſumpſerãt Ambroſio duce continuò ſeceſſerunt, atque arma poſuerunt. Ceterum alia multitudo quum neque diris & execrationibus, neque vlla denunciatione ſupplicii permoueretur, nequaquam à tam fœdo incœpto abſiſtere, populari vicos, expugnare villas, capere & per omnes cruciatus interficere nobiles, atque eorũ agros omni belli clade vaſtare. Nec mora feroces & turbidi neglecta religione, & ſpreta authoritate regis atque legati, ne ſine imperatore, ſine auſpiciis exercitus eſſet, regem deligunt Georgium quendam Sechelum virum fortem, intrepidum, omnis ſceleris audentem, nec ignarum militiæ; & ſuper hæc, nobilitatis hoſtem acerrimum. Is bipartito exercitu quo latius terrorẽ ſpargeret & quam effuſe graſſaretur, minoribus copiis Lucatium fratrem præeſſe iubet, ipſe cum robore exercitus ſublato crucis vexillo ad vrbẽ Varadinum hoſtiliter ducit, in itinere cuncta in prædam vertit, nobiles quos capit, adacta per ſedem præacuta ſude, miſerabili ſupplicio enecat: matronas, ingenuas virgines vniuerſo exercitui proſtituit. Varadinenſes cognita agreſtium immanitate equitatum omnem vrbanum emittunt vt agrum ab iniuria defendant, cum his agreſtes ineunt pugnam; ac primo impetu temere inuectos equites fundunt, & magna ex parte trucidant. In ea rerum perturbatione Vladiſlaus & Thomas conſilii propè inopes quòd ex inſperato omnia fœda aduerſaque obuenerant, trepidare, armare prætorianos, præſidia ab finibus Turcarum reuocare, quod Peſti, quod Budæ equitum erat colligere, atque auxilia demum à Cæſare, à Sigiſmundo, à Bohemis poſtulare. Interea Georgius ad Cianadium contendit, eam vrbem, quòd, vt pleraque regionis ædificia ex cratibus materiaque conſtabat, cumulo ſarmentorum & ſtramenti ſtruibus circumuallare inſtituit; vt nec tentata quidem oppugnatione ſubitis flammis incluſos atque ædificia ſimul abſumeret. Vrbis epiſcopus qui ex apparatu hoſtium futuram calamitatem præſenſerat clam ex oppido in proximas ſyluas effugit. Ceteri ferè omnes pars fumo, pars igne aut telis circumfuſæ ſtationis quæ ne vllum miſeris pateret effugium loca flammis intacta atque omnes exitus obſeruabat, cum oppido miſerabiliter perierũt. Poſtridie vero Georgius Cianadienſem epiſcopum quem repertũ in ſyluis agreſtes vinctum in caſtra perduxerant, coràm multis affectum probris & contumeliis, ferrea claua percuſsit; & ſemianimem palo infixum ſpectandum exercitui præbuit. Simili quoque rabie quoſque clariſsimos genere & opibus aut ſacerdotiis inſignes conſectatus vt in manus venerant exquiſitiſsimis tormentis dilaniauit. His acceptis incommodis & maioris etiam cladis metu perculſa nobilitas paſsim per vrbes habitis cõſiliis quibus tanto diſcrimini atque imminentibus malis obuiam iretur, arma, tela, equos, tormenta, quanta fieri potuit celeritate aduerſus hoſtes comparauit. Primus omnium Ioannes Bornemiſſa, vir inter eas gentes, vt barbarum nomen ſonat maximè ſobrius, delectus à rege cum Budano exercitu Danubium traiecit; & in patentibus campis contra agreſtes quibus Lucatius præerat, aciem inſtruxit. Sed non prius ſolerti vir ingenio pugnandum ſibi cum efferis ho

ſtibus

ſtibus iudicauit, quàm eorum animos pertentaret, experireturque an vllis perſuaſionibus ſanari poſſent. Igitur circumemiſſo præcone, qui propoſita venia & oſtẽtatis præmiis liberam tranſeundi ad ſe poteſtatem pronunciaret, eos verò qui apud Lucatium manſiſſent, nullam ſpem poſtea ſalutis habituros, breui non contemnendam eorum manum in deditionem acceptam in caſtra recepit. Mox Lucatium & ceteros crebris ſuorum transfugiis territos eminus tormentis oppugnare adortus, quum inter munimenta carrorum quos illi pro vallo Budanis obiecerant, pilarum procella magnam ſtragem edidiſſet, & mox collatis ſignis & circumfuſo equitatu fuſos & diſiectos latè occidiſſet, magnam eorũ partem deleuit. Lucatius ab initio pugnæ quum haud dubiè fortuna hoſtium eſſet, cum paucis celeri fuga ad Georgium fratrem ſe contulit. Bornemiſſa ea parta victoria Budam triumphanti ſimilis inuectus dedititios magiſtratibus tradidit, vt ii ex iure & æquo quàm maturè decernerent impiis ne data fides ſeruanda, an ab his qui tot calamitates intuliſſent, nobilium ſanguis paribus ſuppliciis repetendus: Medium quoddam cenſuere patres, vt in defectionis authores, atque aliquos maleficiis inſignes animaduerreretur, ne fallendo publicam fidem ius gentium violare viderentur; paucorum tamen exemplo terrerent ceteros, pluresque ſeruatos vellent, ne ſublata ſpe veniæ efferatos iam multis immanibus factis, aliorum animos, ad maiora ſcelera in ea deſperatione ſalutis accenderent. Itaque octo ferme ſecuri percuſsi, quinque ſudibus infixi gratiſsimum nobilium oculis ſpectaculum præbuerunt. Nec multo poſt nobiles ſucceſſu Bornemiſſæ aucti animis, quũ vagi & in plures exercitus diuiſi agreſtes eadem ſæuitia igne ferroque omnia popularentur, propè ad internitionẽ gentis aliquot ſecunda prælia fecerunt. Dimicauere primo ad Nagelacum vicum feliciter, mox apud Agriam vrbem aliquanto maioribus viribus & pleniore victoria. Varadinenſes quoque dolore interſectorum cinium, ac vindictæ cupiditate accenſi, proſpero pugnæ euentu recentem iniuriam expiarunt. At Georgius tametſi tot cladibus acceptis, & vires & ex aduerſa fortuna omnem ſuam exiſtimationem, quæ maxima ſæpe rerum momenta in ipſis negotiis afferre conſueuit, fratris vitio atque imperitia legatorum amiſerat; nihilominus ipſe animo non deficit, contractis reliquiis ac accitis nouis auxiliis bellum reparat, & ad Tybiſcum amnem progreditur. Oritur is in finibus Sarmatarum delatuſque per vlteriorem Pannoniam recepta prius Temeſa haud ignobili flumine apud Furtarchum Danubio miſcetur. Ea erat natura rapidiſsimi fluminis, vt propter aquarum mnltitudinem vado tranſiri non poſſet. Itaque Georgius ex proximis ædificiis dolia lignea, cathenas ferreas, tigna, trabeſque conquirit, ex his repente pontem fabricat, tabuliſque conſternit tanta operis firmitudine, vt tormenta ænea, onuſtos commeatibus currus, atque omnia impedimẽta exercitus facile pateretur, atque ita omnes copias traducit, eo conſilio vt in pacatiora loca abſcedendo nouas vires acquireret; occuparetque aliquod oppidum in finibus Turcarum, quo ſe recipere, fruſtrari hoſtium impetus, atque inde tanquam ex munita tutaque arce bellum in hyemem extrahere poſſet. Namqne ex Bohemia omni bellico apparatu inſtructas copias ad ſe opprimendum aduẽtare, præterea omnes nobiles & epiſcopos qui ex ſacris reditibus turmas equitum alere conſueuerunt, cum regio equitatu conferre in vnum vires audierat. Erat Temeſuar oppidum ab flumine Temeſa præterlabente nomen accipiens, arte naturaque munitum; qnod maximo Paunoniorum ſtudio propter finitimos Turcas valido præſidio tenebatur, id Georgius ſibi animo propoſuerat expugnandum, ratus ſi eo potiretur veniæ & pacis magnam mercedem habiturum, vel ſi res pacem abnueret, ipſe demum tradito oppido cum inſigni munere ad Turcas deficeret. Igitur prolatis tormentis quæ vel bello ceperat, vel ipſe in caſtris conflauerat, mœnia quatit. Mox vbi parum proficere viſus eſt propter loci iniquitatem, ſuorum imperitiam, propugnatorumq. virtutem, conſilium cepit inuadendi ab ea parte oppidi, qua flumine muniebatur; quòd ibi nec altitudine muri, nec omnino arduo aſcenſu tutam, facilem & expeditam victoriam oſtendebat. Ergo in idoneum locum magna ſuorum multitudine ad opus ducta, foſſas plures facere inſtituit, quibus Temeſam paulò ſupra oppidum defixis in vado ſublicis atque aggeſtis cratibus obſtructum magna ex parte auerteret. Nec ſucceſſus deerat, niſi induſtria obſeſſorum & prouincialium perfidia ea res in irritum ceſsiſſet: ſiquidem magnis pollicitatio

nibus atque pecuniis empti aliquot eius regionis agricolæ qui in caſtris officii cauſa verſabantur noctu tranſgreſsi in aggerem quum nulla ibi militum ſtatio excubaret, effractis obicibus quibus ab priore vado repellebatur amnis, omnem illam aquarum molem veteri alueo reddiderunt. Georgius ſpe potiuudi oppidi ſua etiã confeſsione deiectus, quum huc atq. illuc raptãdo exercitũ animo varius & conſcientia ſcelerum exæſtuans, nullũ ſalubrem exitum maleſanis cõſiliis ſuis inueniret, per exploratores fit certior appropinquare cum magnis copiis Ioannẽ Tranſyluaniæ præfectum, quem Pannonũ Vayuodam vocant. Is nuncius Georgium quaoquã ad omnia impauidũ maximè perculit: & uim omnẽ agreſtiũ & ſpiritus fregit. Erat enim Vayuoda qui ſibi poſtea regis nomẽ parauit tametſi adhuc imberbis, propria indole & virtute paterna multis fortibus factis apud Turcas æque atq. apud Pannonios clarus, magnaq. erat eius exercitus opinio quo cũ Turcis Zapolus pater in finibus Trãſyluaniæ multos annos cootinenter bella geſſerat. Tranſyluania vltra Danubium longè latéq. patẽs regio veteres Dacos & inferioris Myſiæ partem extinctis priſcis nominibus occupat, eius ſolum variis in locis aoriferos ſurculoſos & glebulas aureas paſsim gignit. Ceterum paucæ vrbes, multa vero oppida, nec rara paſsim ædificia viſuntur. In vniuerſum armentorum diues eſt, & militariũ æquorum ferax. Vladislaus regionem obtinet maiore gloria quàm prouentu. Siquidem veteribus prouinciæ terouinis ab Aquilone Sarmatas, ab ortu Valachos, Getas, & Turcarũ fines attingit. Igitur Georgius vt vidit inſtare fatale præliũ, quo haud dubiè ſupremis conatibus ſibi agendum pro ſalute, aut egregiè cadendum iudicabat, circumeundo exercitum capere arma milites iubet; & in æquum locum deducit. Inde aduocata cõcione breuiſsimè docet quæ ſupplicia & cruciatus eos maneant, qui ab ſuo rege defecerint, & oobilibus tot calamitates intulerint, niſi vnum omnes ſentiant: & deſperata ſalutis conditione, forti animo prælii fortunam periclitentur. Nihil iam commeatus, oihil ſpei, nihil denique conſilii in caſtris ſupereſſe præter vnam virtutem & audaciam: qua freti ſi obſtinatè in animum inducant aut vinceodum egregiè, aut in veſtigio moriendum, commeatus abunde, tutos receptus, amicas gentes, & ex vſu victoriæ ſalutem, opes, gloriam, inueoirent. Ex aduerſo Vayuoda nulla magis ad milites cohortatione vſus quàm vt inermes ſceleratoſq. latrones deſpicereot, neq. alicuius negotii futuram victoriam arbitrarentur, qui multos annos bellando pugnandoq. cum Turcis & Valachis fortiſsimarũ geotium victores diſceſsiſſent, propius exercitum admouit, immiſsisque leuis armaturæ equitibus, qui expedientes arma hoſtes iniecta trepidatione turbarent, aciem direxit, extenſis ab cornibus quantum maximè poterat equitum alis: vt à fronte ſimul & à lateribus imperitam multitudinem adoriretur. Georgius vt in trepida re infracto animo quicquid roboris in exercitu erat, io fronte collocat: ceteros quibus parum fidebat in ſubſidiis & in poſtremo agmine agere iubet, & citato equo ad primos aduehitur. Ibi continuò & propoſitum pugnæ ſignum & acriter vtrinque procurſum. ſtetere aliquantulum vtraque acies incerta victoria, ſed quum Vayuodani virtute, armorũ vſu, & belli cauſa longè ſuperiores eſſent, circumfuſo equitatu primos qui peruicaci audacia aliquandiu cooſeruatis ordinibus reſtiterant protriuerunt: mox alios primorum cæde territos acri impetu loco pulſos in fugam verterũt. Georgius cũ Lucatio fratre quibus vt parceretur Vayuoda iuſſerat, viuus capitur, alii fœdiſsima fuga toto campo ſparſi ab equitatu paſsim interficiuntur. Magna tamen pars eorum quum proiectis ad terram armis fleotes ſalutem peterent, cõſeruati fuerunt. Vayuoda ad internitionẽ Cruciferi nominis confecto prælio, Georgium tortoribus excruciandum tradit. Illi nudum & cathenis vinctum in equuleo conſtituunt, & corona candeoti ex vomere conflata vt Regem mos eſt, coronant: venisque diſſectis, profluentem ſanguinem potandum Lucatio præbent. Deinde ad vigioti agreſtes qui in exercitu ordines duxerant, tridui inedia maceratos ad id crudelitatis cogunt vt dentibus ſpirãtis ducis artus dilacerent, atque diglutiant. Ille mira cooſtantia neque gemitum edere, neque in miſerabili mortis genere quicquam horreſcere, vnum tãtum deprecari, ne inſontem Lucatium quem ipſe renitentem ad id bellum perduxiſſet, his cruciatibus dignum exiſtimarent. Poſtremo laniatis omnibus membris, quum diutius grauiſsimos dolores vel immani ſpiritu ſuſtioere non poſset, extractis viſceribus exenterant, in fruſta ſecant, atque ahenis & veru

bus

bus coctum,comedendum militibus ſuis apponunt. Eos vero talibus epulis ſatiatos cum Lucatio omnibus ſuppliciis dilaceratos interficiunt,horrēdum ſane ſpectaculum, & ante memoriam noſtram inauditum Barbarici ſupplicii genus, à quo tamen & ſi Georgius extrema quaque meruerat,viri Chriſtiani animum atque oculos auertere debuiſſent. Ea miſerabili carnificina deletis agreſtibus qui duorum fratrum ſigna ſecuti fuerant, ceteri earum partium per Pannoniam in plures manus ſparſi, cognita ſuorum fortuna ſuas quisq. domos detractis crucibus abierunt.Enimuero & duces ſibi fecerant,& coalituri creſcēte etiam tum perditorū multitudine, bellumq. priore atrocius iunctis viribus tracturi videbātur,niſi ab incepto deterritos quàm maturè Vayuodamus exercitus oppreſsiſſet. Tot vero tantisque ſucceſsibus elata nobilitas quum adhuc arma retineret, in cardinalem penè bellum conuertit,authorem enim eum tantorum malorum calamitatumque fuiſſe dictitabant.Nec abſtinebāt à probris & cōtumeliis,quòd is ſumma auaritia, intoleranda ſuperbia atque ambitione regni opes afflictaſſet,& regem vix mente integra, & ſenectæ vitiis affectum peruerſis conſultationibus in ea pericula coniiceret, unde ſibi cum excidio prouincialium ingentia auri argentique pondera, & quàm latiſsimos fines paret:ceſsiſſe auaritiæ atque libidini eius Strigonium nobiliſsimam vrbē profano iure abolito, & breui quoq. ceſſuram Budam atque vniuerſam Pannoniam, niſi ſemel temeritati atque auaritiæ ſuſpectiſsimi hominis occurratur. Thomas conſenſum atq. iudiciū id totius nobilitatis exiſtimans,ne authoritatem ſuam atque ſalutem temerè Fortunæ caſibus obiectaret plures dies Strigonii mœnibus ſe continuit. Inde per literas atq. legationes apud regem his diluendis quæ nobiles obiicerent, docuit nihil minus ſibi ſeni ditiſsimo & maioribus ſacerdotiis inſigni conuenire quàm dolum, auaritiam aut libidinem proferendæ potentiæ quæ tanta eſſet,quantā ipſe ex humili fortuna ad ſummos honores euectus nunquam deſideraſſet.Extare fidei atque virtutis ſuæ monumenta,nec ſibi pro beneficiis contumeliam ignominiamque reddendam;quòd pro dignitate Pannonici imperii & commodo reipublicæ Chriſtianæ id ſumma fide, & ſyncera piaq. voluntate tentandū agendumque exiſtimauerit,quod poſtea (fatis ita iubētibus)corruptiſsimi omnium mortalium ſumma impietate atque perfidia perturbaſſent. Dum hæc vtrinque iactarētur Bohemi iam pridē in auxilium aduerſus agreſtes.Cruciferos ab Vladiſlao acciti ſuperuenere, virtute et genere armorum Germanis atque Hungaris pares.Ii duce Bartholomeo profeſsi ſe tutaturos regiam dignitatem & vindicaturos armis quæ rex fraude & furto procerum amiſiſſet, quum omnium animos in ſe conuertiſſent,inteſtini belli initia ſuſtulerunt,maxime quòd Vladislaum cum Strigonienſi conſentire & fauere illius cauſæ, neque paſſurum vt ille procerum armis oppugnaretur, apparebat. Nobis autem perſuaſum eſt Bohemos poſtquàm Cruciferorum nomen interierat, domo iam excitos pecunia cardinalis in Pannoniam perueniſſe, ea de cauſa vt nobilium ferociam qui inſolentiores ſpiritus ſumpſerant reprimeret,& dignitatem ſuam certiſsimis præſidiis aduerſus eorum inuidiam tueretur.

At dum Vladislaus egregia de Cruciferis parta victoria atque inteſtini belli compreſsis initiis,Pannoniam priſtinæ paci quietique reſtituit, Sigiſmundus frater aduerſus Moſcouitas maiore fama ac viribus bellum gerebat.Exarſerat id multis antea annis tradita per manus à maioribus controuerſia, quam de finibus Caſsimirus pater, ac mox fratres Albertus & Alexander vario euentu atque interpoſitis nonnunquàm induciis cum eius gentis regibus exercuerāt.Moſcouitæ inter Sarmatas & Scythas poſiti ad Riphæos montes pertinent, vltimosque Europæ atque Aſiæ terminos ad Septentrionem incolunt; extenduntur que ſupra Tanais fontes vſq. ad Hyperboreos & glacialem Oceanum. Vaſtæ ſunt eius regionis ſolitudines, attamen ſolum multis in locis frumenti atque ordei ferax; ac paſsim herbidum; vnde illis ceræ ac mellis magna copia, & ex armentis præcipuæ facultates. Ceterum quum introrſus proceſſeris vitium pomorumque & melioris frugis impatiens, quòd terra omnis Aquilonis flatibus expoſita & perpetuis inculta frigoribus nō multum agricultura ſubleuatur. Metallorum variæ ſunt apud eos ſecturæ, quibus æs plumbum,ferrumque educūntur,nulla auri vel argenti fœcunditate.Pro his tamen raro ac diuerſo munere ſmaragdos & margaritas natura tribuit, & tenuiſsimas quoque pelles,cebellinas vocant:Eæ ſunt tergora paruorum felium colore ſubfuluo & mirabili leno

re conſpicua, adeo apud nos inſigni raritate ac pretio, vt in fulctura veſtium à ſolis principibus vſurpentur. Moſca vrbs Regia, atque eam alluens Moſcus amnis vniuerſæ genti nomen indiderũt. Influit Moſcus in Volgam amnem qui priſco vocabulo Rha fuit. Oritur is in Hyperboreis: ac directo in occaſum curſu, cãpos Tanai proximos alluit. Inde curuatur, & retro deflectit in Orientem ingenti ſinu effecto: ac mox in Hyrcanum præceps euoluitur. Ab eo mari emporioq. Citracham & aduerſo flumine Volga Perſarum merces panni Serico & auro intexti, quibus Moſcouitæ ſumptuoſius veſtiũtur, in Moſcouiam perueniunt. Circa Volgam longè lateque ſolitudines patent, quas Tartari Scythæ incolunt, gens inhumana feritate & incertis ſemper ſedibus errans; ignara diuitiarum, atque inſcia voluptatum. quippe qui in curribus degant: & ſolis tecti centonibus, frigora & perpetuas niues tolerent: quin & equina carne, eaque ſæpius cruda veſcantur. Ceterum equitandi peritiſsima gens quum arcum tenet aut acinacem ſtringit ceteros mortales in prælio contemnere cõſueuit. Ante Tamerlanem eorum imperatorem qui Baiazetem Othomannum ingẽti prælio ſuperatum cepit, atque Aſiam Syriamque victore exercitu populatus eſt, quum nullis religionibus addicti nec Chriſtianos nec Turcicos ritus aut vix fama nouiſſent, maiora ſydera pro Diis, & cõſpicuas ſtellas venerabantur, quarum obſeruatione in ea vaſtitate camporum recta itinera tenere didicerant. Vltra Volgam conſtat plures eſſe Scytharum imperatores qui ad Imaum vſque immẽſa terrarum ſpatia diuiſis imperiis obtineant. Vnus ex eis cognomento Mingareſius paulo antè patrum noſtrorum memoriam, cum amplius octuaginta milibus equitum Tanaim traiecit: victorque oram Mæotidis vſque ad Boryſthenẽ fluuium populatus Tauricam Cherſoneſum occupauit, in qua eſt Theodoſia nobiliſsima Genuẽſium colonia quæ Capha dicitur. Sed hæc aliquanto poſtea Turcarum armis ceſsit. Porro Mingareſius quo tutius in Europa conſiſteret, aduerſus Sarmatarum Roxolanorumque impetum in Iſthmo à Mæotide in Pontum foſſam perduxit, atque perpetuo aggere communiuit. Id anguſtæ terræ ſpatium antiqui Dromon Achillis vocabant, ab ea que interciſa peninſulæ ceruice Tartaros Tauricæ incolas Roxolani hodie Præcopitas appellant. Igitur Moſcouitæ ad Orientem Tartaros habent: ab Aquilone autem vltimi mortalium perhibentur: ab Occaſu mare Sarmaticum attingunt: habentque in ora ſupra Liuonicum littus Nogardiam vrbem totius Aquilonis emporium. Ab continenti Moſcouiæ, terra ingens enormi ac flexuoſo littore ad peninſulæ formam in Occiduas partes excurrit, adeo oblongis littorum ſpatiis, vt extremo promontorio quod Nodroſium vocant, Orcadas atque ipſam Thulem attingere videatur. In eo terrarum tractu ſunt Noruegia atque Suetia latæ nec omnino incultæ prouinciæ, & ignotæ priſcis authoribus. Eæ gẽtes maximè piſcibus viuũt, quorum magna captura eſt dum piger Oceanus gelu cogitur, vel æſtiuis caloribus reſoluta glacie colliqueſcit. Brumalibus diebus vix horarum trium lucem habent. Internum mare vadoſum eſt, & certis anni temporibus irremigabile. In eo quoque ſinu innumerabiles inſulæ conſpiciuntur; inter quas Gothia origine Gothorum clara. Ea ab Riga Liuoniæ inſigni vrbe modico freto dirimitur. Secundum Gothiam Selandia eſt in Venedico ſinu contra Viſtulæ oſtium; antiqui Scandauiam vocauere, vnde nonnulli Longobardos profectos exiſtimant, qui poſtea ſedes in Gallia Ciſalpina tenuerint. In hac inſula Cobena eſt Regia Chriſtierni Dacorum regis omnium diſciplinarum gymnaſio inſignis. Diſtat paribus interuallis atque vnius diei nauigatione à Noruegia, à Prutenico littore, & ab Cimbrica Cherſoneſo. Ad auſtrum verò Moſcouia Ruſsiæ & Lithuaniæ finibus terminatur. Ruſsiæ autem duæ ſunt, altera ad Hercynium ſaltum & ad vtramque Axiacis fluminis ripam vergit, Poloniæ & Tranſyluaniæ proxima. Tenuere quondam regionem Getæ, Daci, & Baſtarnæ, triumphis atque victoriis Romanorum celebrati. Altera quam Barbari Albam vocant, vltra Boryſthenem iuxta eandẽ Hercyniam ad Tanaim vſque porrigitur, à Roxolanis populis nomẽ accipiens, qui in eo tractu maximè bellicoſi ab Othonianis ducib. clade accepta, clarum apud Romanos gentis nomen fecerunt. Hæc quam Albam vlteriorem que vocamus, Baſilii Moſcouitarum regis imperio paret. Illa verò Polonici regni pars eſt. At Lithuania Poloniæ iungitur, adiacetque Liuoniæ, quæ tota ferme littoralis eſt. Namq. ab intimo ſinu Cimbricæ (quæ hodie Dacia eſt) vbi Lubeca celeberrima ciui-

tas vſque ad Noruegiæ Iſthmum & Sueciæ initia, Pomerani, inde Pruteni ac Liuones tanti ambitus maris perpetuam oram tenēt. Sic Poloni nouo vocabulo, quòd patentes incolant campos, pro Sarmatis appellati à Prutenis & à Liuonibus; Lithuani introrſus à Sarmatico mari ſummouentur. Lithuaniæ caput Vilna antiquorum ducum ſedes. Vniuerſa regio nemoroſa eſt & paluſtris, æſtate vix peruia, glacie & niuibus in lacunas abeuntibus: hyeme autem ſæuo borea duratæ niues, expeditis etiam curribus iter præbent. Vltimi in Europa qui Gentilium ritus exuerint fuere Lithuani, tempeſtate Vitoldi ducis tunc primum Chriſtianorum ſacris initiati. Ea gens equitatu maximè valet, vnde magna Polono auxilia. Sed ii leuis armaturæ omnes egregium tamen ſubſidii genus cataphractis equitibus, quibus Poloni Germanico more vtuntur. Polonia verò ea eſt quæ olim Sarmatia, tota ferme circa Viſtulam patens, eam etiam complexa Germaniæ partem quæ ab Odera ad Viſtulam vergit. Hic amnis veteris Germaniæ & Sarmatiæ terminus erat, nunc prouinciam medius ſecat; ac receptis amplius quatuordecim fluminibus in Venedicum ſinum apud Dantiſcum celeberrimam vrbem effunditur. Sarmatarum regia Cracouia eſt quam idē Viſtula amnis interfluit. Ibi mathematicarum ſtudia maximè florent. Publicè enim literarum ſtudioſi bonas artes docentur, & in primis ſupputare ſyderum curſus, atque inde temporum vices, incerta bellorum & in vtramque hominum fortunam arcana fatorum aperire conſueuerunt. Regnum diuitiis, vbertate agri atque virorum ingeniis Pannonico vix cedit. Adepta quoque gens eſt magnam bellicæ virtutis opinionem pluribus ac difficillimis expeditionibus. Prutenos quondam auxiliareſque Germanos ingenti prælio victos interfecto Prutenicæ militiæ magiſtro occidione deleuerunt. Amurathem Turcarum imperatorem ad Euxinum vſque promotis caſtris, ad cogitationem inferendæ ſibi mortis quandoque compulerunt. Noſtra verò memoria vicere Valachos à quibus paulò antè infelici prælio inſignem cladem acceperant, quum eis Albertus rex diro conſilio Sarmatiæ nobilitatem trucidandum obieciſſet, nec multis inde annis magnam Tartarorum multitudinem, qui ab Taurica populabundi Sarmatiæ fines inuaſerant, quū onuſti præda redire trans foſſam pararent, circunuentos ad internitionem deleuerunt. De Moſcouitis verò cum quibus continenter bella gerunt, frequentiores victorias enumerant, nam ſemper de ea gente triumphi acti, quoties iuſto prælio dimicatum. Ceterū Poloni, Moſcouitæ, Lithuani & Roxolani non multum cultu corporis, genere armorum, lingua ac moribus inter ſe differunt. Veſtes omnibus longæ more Turcarum, ſagittas, velitarem haſtam, & curuatos enſes armorum potiora exiſtimant: equitatuique confidūt peditatus inutilis æſtimatur. Poloni tamen in aciem cataphracti prodeunt, & maiores equos ad ſtatariam pugnam magis quàm ad excurſiones idoneos habent: quorum anteriora ferreis laminis tegunt. Ipſi duobus cinguntur gladiis, altero oblongo & quadrato quo punctim, altero autem lato ac breui quo cæſim feriant. Quin & legionem in qua magna pars peditum ſclopettarii ſunt, Germanice inſtructam ad longinquum etiam bellum ducere conſueuerunt. Lingua Illyrica vtuntur omnes, corrupta tamen; vtpote quam diuerſi inter ſe populi diuerſis vocum inflexionibus inuerterint. Chriſtum Deum omnes colunt. Verum Moſcouitæ & vtrique Roxolani Græcorum ritus ſequuntur. Moſcouitæ verò equorum atque hominum multitudine ceteros antecedunt; etenim eos poſſe conficere centum & quinquaginta milia equitum cōſtat, quod fortè ſupra veri fidem poſitum videbitur. Nobis ſane retulerunt Petrus Aretinus architectus, & Paulinus Inſuber tormētorum & bellicarum machinarum egregius artifex, centum milia equitum in caſtris vidiſſe; quum Ioannes, Baſilii pater, apud quem plures annos ſtipēdia meruerunt, aduerſus Tartaros bellum gereret. Id quoque prolixè confirmauit Demetrius Baſilii regis legatus ad Clementem miſſus, quo docente, iubenteque Pontifice Moſcorum mores & eorum regionis ſitum, peculiari libello deſcripſimus. Sed vt ad inſtitutum operis reuertamur erat in finibus Moſcouitarum Smolenchum oppidum quod propter crebras eius gentis incurſiones, Sigiſmundi præſidiis tenebatur Adiacet opportuno in loco vlteriori Boryſthenis ripæ, non autem Ruboni amni, ſicuti perperam collocauere qui Ptolemæi libris nouas incogniti orbis tabulas inſeruerunt. Namque Smolenchum neque Liuonio mari proximum eſt, neque Moſchæ vrbi comparatum ad Septentriones vergit, vt ab ex-

pertiſsimis prouincialibus qui huic quoque bello interfuerunt, didicimus. Id oppidum Baſilius ſicuti pleraque alia Ruſsiæ & Lithuaniæ loca, veteri quodam iure pertinere ad Moſcouitarum imperium ratus ſuperiore anno oppugnauerat, obſederatque per aliquot menſes tanta pertinacia, vt munitiſsimam arcem ceſſuram acerrimo hoſti appareret, niſi ſumma virtute præſidii defenſa fuiſſet, & in tempore à Sigiſmundo Lithuanorū auxilia ſuperueniſſent. Quorum aduentu Moſcouita irrito incepto abſcedere coactus, quòd viribus inferior erat & brumales dies ſuberant, in ipſa profectionis feſtinatione, relictis plaribus tormentis, & multo maxima impedimentorum parte amiſſa, in regionis vlteriora conceſsit. Eam verò quæ ſecuta eſt hyemem in apparatu noui belli totam abſumpſit, animo agitans quibus conſiliis ac viribus Smolencho potiri poſſet, ratus ea arce ſemel capta propter maximam loci opportunitatem ſe libere Lithuaniam omnem, atque Poloniam infeſto agmine peruagaturum. Itaque quum iam vernum tempus appeteret coactis ſupra quadraginta milibus equitum ad oppugnandum Smolenchum deſcendit. Nec multò poſt nactus quoſdam ſummæ perfidiæ præſidiarios, quorum animos per occulta colloquia maximis pollicitationibus diu antè tentauerat, per proditionem oppidum cepit. Occupato Smolencho Baſilius tris equitum manus circumemiſit populatuſque proximos hoſtium fines Lithuaniam irrupit cuncta ſimili belli clade vaſtaturus. At Sigiſmundus qui tum ſub ipſam aduentus hoſtium famam è Cracouia Vilnam venerat, vt ex propinquo intentus in omnes rerum caſus facilius bellum adminiſtraret, cum valido exercitu Conſtantinum Rutenum ad hoſtes progredi iubet. Erat Conſtantinus inter eas gentes celeberrimi nominis imperator, multum conſilio & virtute animi, ſed maximè corporis viribus pollens; qui bello quondam captus vulneratuſque apud Moſcouitas in cathenis atque compedibus ſeptem annos fuerat. Vnde illi ex dolore vinculorum & vulnerum vindictæ cupidine ſummus ardor & ſingularis induſtria in eo bello incomparabilē gloriam pepererunt. Sexcētis milibus paſſuum à Vilna Smolenchum diſtat, tantundem ferme itineris eſt è Smolencho Moſcam, pariterque à Cracouia Vilnam, ſi recta inter ortum & Septentrionem proceſſeris. Sed à Vilna Smolenchum vſque itinera paluſtria inculta ſolitudine vaſta ducendo exercitui maximas afferunt difficultates, niſi in multos dies prouiſo commeatu, & longitudini itineris & locorum ſterilitati quàm maturè conſulant qui copiis præſunt. Vſu enim apud eos compertum eſt, nulla re magis quàm commeatus inopia exercitus vinci, propterea ingentem quadrigarum numerum, quibus homini iumentoque victus feratur, ducere conſueuerunt; in queis & ſalus exercitus & vincendi ſpes omnis collocatur. Conſtantinus his omnibus ſumma diligentia comparatis, ad Boryſthenem decimis quartis caſtris peruenit. Ibi Moſcouita vlteriorem ripam perpetua militum acie communiuerat, & idoneis in locis tormenta collocauerat, ſperans Polonos pugnæ auidos, ingreſſuros temere amnem; & iniquiſsimo etiā loco prælium commiſſuros. Ceterum Conſtantinus quum biduo antè citra amnem cum antecurſoribus hoſtium, qui ad explorandum quales quantæque Polonorum copiæ eſſent, ſuperiore vado tranſierant, ſecundum prælium feciſſet, edito in loco ſubſiſtit, iudicans non temere incertis rapidi fluminis vadis exercitum committendum, ne ſibi cum parato hoſte, cum tormentis, ac ſimul cum ipſo verticoſi amnis impetu vno tempore res foret. Siquidem Boryſthenes recepto Neprio amne ingentem aquarum molem trahens cæca vada & abruptas paſsim ripas limoſo inæqualique alueo tranſeuntibus præbet. Quibus de cauſis Conſtantinus paulò ſupra caſtrorum locum miſsis exploratoribus qui altitudinem fluminis percontarentur, vadum repperit, & ab quietiore fluminis curſu non omnino difficilem locum quo equitatum tranſduceret. Ergo contractis quàm occultè lintribus ac lembis atque ex his ſubitario ponte effecto, peditatum & tormenta traducit, equitatum verò omnem conferta acie vno impetu ingredi amnem iubet, progreſſuſque ante alios vniuerſum agmen ne vno quidem milite amiſſo in aduerſam ripam ducit. Moſcouitæ qui ſatis in tempore cognito per exploratores hoſtium conſilio ducere eò inſtructas acies, interſcindere pontem atque equitatum tranſitu prohibere poterant, nec loco nec veſtigio ſe mouerunt; neque vnum quidem telum in hoſtes emiſerunt, tanta hoſtium contentione vt præ inſita Barbarorum animis arrogantia (ſicuti ab captiuis poſtea cognitum eſt) ter-

tiam

tiam ſuorum partem ſatis eſſe ad delendum Polonorum exercitũ exiſtimarent. Enimuero exploratores retulerant dimidio minores eſſe hoſtium copias, in queis etiam pedites eſſent, neque tam paruam manum tanti equitatus impetum eſſe toleraturam. Habebat Conſtantinus duo milia Polonorum equitum grauis armaturæ, ad duodecim vero milia Lithuanorum qui hippotoxotæ ferme omnes erant. Præterea peditum tria milia, in quorum virtute dum aciem inſtrueret eius diei victoriam conſtare admonuit. Erant ii partim haſtati, partim ſclopettarii. At Moſcouitæ qui ſupra quadraginta milia equitum erant quum numero longe ſuperiores eſſent, neque ſibi Polonos aut Lithuanos virtute bellica pares exiſtimarent, nihil de euentu imminentis prælii dubitabant, quin quo maior ea victoria atque præclarior pararetur, præmiſsis præconibus ad tranſeuntes Polonos tota acie pronunciari iuſſerunt ne dolum, ne occultas inſidiarum fraudes ſuſpenſis animis timerent, pararent arma atque aciem quieti inſtruerent. Baſilium ea die vt progenitores conſueuiſſent vera virtute dimicaturum. Poloni tametſi magnam ſpem atque fiduciam in armis atque virtute poſuerant, ſtupentibus tamen ſimiles, ab eo hoſte qui ſæpius rupto fœdere & violatis induciis fidem fefelliſſet, dolos & inſidias ſuſpectabant. Etenim quiſq. ſanæ mentis aut magno conſilio, aut certe ſtolida ac barbara ratione tantam occaſionem prætermiſſam ab hoſtibus iudicabat, quum impeditos flumine ac ripis inuadere, & primos ſaltem tantæ multitudinis impetu proterere potuiſſent. Sed adeo ferocibus elati animis erant, vt in præcipiti temporis articulo omnem æquioris loci conditionem deſpicerent; quaſi non ea plena veraque victoria exiſtimanda, quæ ducis ingenio atque artibus magis quàm quæ aperta virtute atque audacia militum compararetur. Sic Romani quondam omnium gentium victores ferocia atq. immania eius cœli corpora ſolis confiſa viribus atque lacertis, ſæpe prælio ſuperarunt, quum illi diſciplinam atque aſtus imperatorios, antecapere locum caſtris, circumuallare exercitus, non ordine non acie iniuſſu ducis excedere, ex iniquo loco nunquam dimicare, nihil ex prouocatione commoueri, plures ex inſidiis paucos circumuenire, dolum, timorem, ignauiam, proditionem appellare conſueuiſſent. Igitur Baſilius vana ſpe victoriæ inflatus quum tranſiſſe Polonos omneis ab exploratoribus referretur, conuerſus ad duces, præfectoſque: trãſiuere (inquit) hoſtes amnem non redituri ſi viri eritis. Quare fortiſsimi commilitones accepto ſigni ſtatim irrumpite quàm maximè conferti, & quum hoſtium agmini ſagittarum nubem ſuperfuderitis, ſingulos bini circumſiſtite: atque ex hodierna victoria opulentas vrbes Vilnam atq. Cracouiam diripiendas vobis proponite. Hæc vbi dixit, ex vniuerſo exercitu ad ſeptem milia fortiſsimorum equitum delegit: quibus imperat vt hoſtes à tergo circumueniant: atque illinc quum in fronte prælium ardere cognouerint, auerſos ac nihil tale timentes totis viribus adoriantur. Erat enim ab læua modica vallis ad occultandas ſimiles inſidias nata, quam perpetui colles veſtiti denſiſsimis vepribus contegebant. Ii molli ac demiſſo ſenſim iugo ad ripam Boryſthenis extendebantur: nec ab equitatu ſuperari poterant dumetis ac fruticibus continenti veprium ſerie cuncta tenentibus. Eo itinere equites proficiſci iubet, ex aliis verò copiis tres acies facit. Primam, in qua fuere ad duodecim milia equitum, in dextro cornu collocat, eique Michaëlem Golizam virum ſtrenuum præficit. Secundam pro ſiniſtro cornu conſtituit iuxta colles tanquam ſubſidiariam apud ſarcinas atque alia impedimenta exercitus. Ipſe cum robore virorum mediam tenuit. Ex aduerſo Conſtantinus non ignarus inermem hoſtem ſibi nulla ex parte parem futurum ſi ad primum eius procurſum ſagittarum multitudinem ſuſtineret, & res ipſa collato pede & cominus confertis equis geri poſſet, omnes cataphractos in fronte conſtituit, qui primam vim ſagittarum exciperent. Vtrumque autem cornu Lithuanis, terga verò pedite firmauit. Inde prouectus equo ſingulis ordinibus adequitans non iam, inquit, aut pro gloria aut quomodo Smolenchum fraude amiſſum armis recuperetis, ſed ne perfidi & fœdiſsimi Moſcouitæ Lithuanis atque Polonis imperitent, vobis hodie dimicandum. Neq. ego vos mei commilitones vlla magis adhortatione ad virtutem atque victoriam accendam, quàm vt memineritis eſſe in tergo Boryſthenem amnem, quem; ſi cedendo aut turpiter fugiendo ab armato hoſte pulſi ignauique tranſiri iterum poſſe putaueritis, cum maxima gentis ignominia atque inſigni veſtra clade nobilitabitis. Sed ne tantum dedecus

atque flagitium admitti meis auſpiciis patiamini, oro obteſtorque te Deus optime maxime, voſque Polonici imperii vindices tutoreſque certiſsimi diue Ladiſlae ac Caſsimire voueoque ambobus aram ac templum, ſi vobis cordi erit Polonum vincere, ac mihi fas fuerit fuſis fugatiſque perduellibus, maturam plenamque victoriam reportare. Dicente adhuc Conſtantino à Moſcouitis ſigna cecinerunt: ac ſimul ab dextro cornu Michaël equitatum ſuum procurrere, & dirigere ſagittas iuſsit. Nec Conſtantinus (vt in ordinãda acie præfectos docuerat) cataphractos continuit. Sed continuò inclinatis haſtis impetum facere & rem ad gladios celeriter adducere iuſsit. Tanta fuit eorum celeritas vt ſpatia cadentium ſagittarum præteruecti magna ex parte ingruentem illum imbrem effugerint, ac mox equorum pectoribus armiſque vergentes hoſtem hippotoxotis vſum arcus & ſecundas ſagittas, in quibus ſummopere confidebant, ademerint. Contrà Lithuani quàm maximè expanſis alis in latus hoſtium inuecti in confertiſsimam eorum aciem innumerabiles ſagittas emiſerunt, quo caſu oppreſsi Moſcouitæ quum nec à fronte perrumpere inſtantibus cataphractis, nec cedere premẽtibus extremis poſſent, ſoluta acie in vtrumq. Lithuanorum cornu ſeſe præcipites effuderunt. Ibique duo ſimul prælia diuerſis in locis inierunt. Eodem quoque tempore equites quos per occultam vallem in terga Polonorũ à Baſilio miſſos docuimus, cum ingenti clamore & maximis tubarum clangoribus, quo maioris multitudinis ſpeciem facerent adorti nouiſsimos in tergo pugnare cœperunt, quod vbi animaduerſum fuit, præfecti quidam viri fortes inter quos fuit Poloſcha regulus, tametſi Conſtantinus ne ſe loco mouerent, ne pugnam iniuſſu capeſſerent, edixerat; rati tamen in ſubitis & difficillimis pugnæ caſibus, non ad præſcriptum agẽda omnia, ſed occurrendum præſenti rerum occaſioni, quòd imperatorem alia in parte pugnãtem conſulere, aut omnino certiorem facere in ea temporis exiguitate non poterant; phalangem peditum in hoſtem conuerterunt. Phalanx ſuo ordine immobilis & firma tametſi ab ſagittis aliquod detrimentum acceperat, attamen diſploſis omnibus ſclopettis ſtratiſque ea pilarum procella primis hoſtium ordinibus, ad contos alabardaſque deuenit: atque equitatum impulſu ac virtute repulit. Equites quum ſua impediti multitudine explicare ſe per ſultareque non poſſent, cum magna cæde in anguſtiis prælium ſuſtinebant. Ibi ardente certamine, videre erat viros equoſque ſingulis ictibus transfodi, proturbari, ingentes cadauerum tumulos paſsim accumulari, cruore & morientium gemitu cuncta compleri. At in altera parte Conſtantinus perruptis hoſtium ordinibus, & Michaëlis equitatu prope deleto iam ad medium agmen peruenerat: contractoque acri certamine primos impetu ac cæde turbauerat, quum Baſilius tertiæ aciei ac viribus ſuis diffidens retroceſsit: nec tamen terga vertit ſummæ rei euẽtum expectans. Namque equitatum quem in terga hoſtium præmiſerat ab ea parte improuidis ſubitam ex inſperato atque eo maiorem trepidationẽ iniecturum putabat. Sed pedites qui eos pepulerant conuerſis ordinibus in ſubſidiariam aciem pleno gradu illati omnem eius reliquam ſpem atque animum fregerunt. Ita Baſilius cum globo nobilium equitum prælio excedens citatis equis effugit. Fugientem ſecuta eſt ea acies, quam in ſubſidiis ad colles fuiſſe collocatam demonſtrauimus, quum nec aſpectum quidem cruenti atque victoris peditis ſuſtinere potuiſſet. Inde fœda fuga toto campo facta, media tamen acies acriter irruentes ſumma conſtantia excepit. Nam Baſilius armatum quemque & pugnaciſsimos totius exercitus circa ſigna & in eius agminis fronte poſuerat. Diu itaque pugnatum eſt incerto euentu ac ſumma omnium contentione, periereque nonnulli clari equites Poloni, & duo reguli adoleſcentes dum ardentius in confertã hoſtium aciem equos concitaſſent. Tandem quũ Lithuani & pedites profligatis cum quibus pugnauerãt ab diuerſo loco infeſtis cuſpidibus ſuperuenirẽt, Moſcouitæ antequam in tergo pugnare cogerẽtur, ſibi celerrima fuga conſuluerunt. Poloni victores potiti hoſtium caſtris magnam prædam ex regio apparatu, & quinque milia equorum ceperunt. Supra ſeptem hominum milia interfecerunt. Michaël quoque, & cum eo illuſtres aliquot duces capti, quos poſtea Sigiſmundus vinctos cum ſignis militaribus triumphans Vilnam inuexit. Confecto prælio, ad oppugnandum Smolenchum exercitus ductus. Sed non eadem fortuna bellum à Conſtantino adminiſtratũ eſt: namq. Baſilius ex fuga intromiſsis delectis equitibus, oppidum nouo præſidio firmauerat, Exiſtimans

ſtimans ſi primos oppugnationis impetus præſidiarii ſuſtinerent, Polonos poſtea quòd anni tempore excluderentur, de obſidione minimè cogitaturos: enimuerò ſexto idus Septẽbris pugnatum eſt. Quamobrem Conſtantinus quum ſua ſpe difficiliorẽ oppugnationem inueniſſet, neque natura gelidæ regionis ſub pellibus atque tentoriis contineri milites pateretur, deſperata obſidione citra Boryſthenem in hyberna reduxit exercitum. Paucis antè diebus quàm ad Boryſthenem pugnatum eſſet, Selymus Turcarum imperator cum Perſis in Armenia ad Calderanos campos ſecundo prælio dimicauit. Exarſitq. ſubinde vniuerſa Aſia duobus maximis bellis, quorum motus, cauſas, euentuſque tametſi nullo confinio rem Chriſtianam attigerint, breuiter recenſere non alienum ab inſtituto opere exiſtimaui; cum propter varietatem atque amplitudinem rerum geſtarum, tum vt principes Chriſtiani ſi diutius inter ſe ferro ſæuierint, cum eo hoſte quandoque ſibi rem futuram intelligant, qui duos longe potentiſsimos terrarum orbis reges in aliena prouincia iuſta acie ſuperarit. Conſulto quoque hæc in vnum locum contulimus ne confuſa rerum ſerie perpetuus hiſtoriæ curſus abrumperetur, & externa ſuo digeſta ordine cognoſci facilius poſſent. Poſt bellum Peloponeſiacum quo (vt ſupra memorauimus) Naupactus, Coron, Pylus, Cryſſeum, Methoneque Turcarum armis ceſſerunt, quum Veneti reddita Neritho, quam ad Leucadem vi ceperant, authore Andrea Gritto, cum hoſte pacem pepigiſſent, Baiazetes in poſterum Europa abſtinnit, toto animo in Aſiam verſus, vt illinc nouis bellorum motibus occurreret, quibus ſub aduentum Techellis noui Prophetæ viri apud eas gentes admirabilis, iam tum Lycaoniæ & Cappadociæ vrbes agitabantur magno quidem commodo Venetorum & Hungarorum, quibus Baiazetes niſi Aſiatico tumultu reuocatus, pacem nequaquam daturus eſſe credebatur. Erat autem Techellis origine Perſa regiæ gentis cognatione antea clarus, ſed longe illi maiorem famam & claritudinem addiderant ſtudia literarum, vitæ integritas, & ſumma religio, ob quæ poſtea diuini vatis nomen promeruit. Fuerat Aidaris cognomento Harduellis diſcipulus viri doctrina & probitate inſignis, quem Iacuppus Chiorzeynal (id eſt Perſica lingua ſtrabo) magni Vſſumcaſſanis filius crudeliter interfecit. De quo Harduelle breuiter aliquid memorandum exiſtimauimus, vt quibus procellis iactatum ſit Perſarum imperium, quantoque periculo Turcæ Techellis fama ac viribus tumultuantem minorem Aſiam retinuerint, prodita rerum origine cognoſcatur. Fuit Harduelles inter Perſas regulus haud ignobilis, ceterum ingenio ac moribus propè diuinus. Qui quum honores, diuitias, voluptates, & cultioris vitæ commoda (quæ vulgo munera humanæ felicitatis appellantur) veras erumnas, fortunæque ludibria exiſtimaret, eaque palàm ageret mira animi fortitudine quæ populus continentiæ & doloris impatiens miraretur, magis quàm imitari poſſe confideret, tantam excellentis virtutis opinionem adeptus eſt; vt eum quamquam imparem regiæ ſtirpi Aſimbeius Vſſumcaſſanes in generum ſibi aſciuerit, tradita ei Marta quam ex Deſpina Caloiannis Trapezuntiorum & Ponti regis filia ſuſceperat. Eius autem connubii lex fuit vt Vſſumcaſſanes Deſpinam paterno more Chriſtum Deum colere pateretur, atque ita facile euenit, vt Marta Deſpinæ matris autoritatem ſecuta legis noſtræ ritus perdiſceret, vnde poſtea obortam in Europa opinionẽ videmus Hyſmaelem Sophum tanquam auiæ matriſque diſciplina imbutum Chriſtianos homines nuſquam improbatis eorum ſacris in honore ſemper habuiſſe. Cur autem Caloiannes rex Chriſtianus Vſſumcaſſani viro Mahometano filiam nuptui dederit, & ille conditionem acceperit, præclare intelligi poteſt vtrumque rebus ſuis timentem, ex ea cognatione mutua præſidia comparare voluiſſe aduerſus impotentem vim Othomani Mahometis, qui deleto Grecorum imperio in orientem vires extenderat. Sed Mahometes nouo ideoque Perſis terribili tormentorum fretus apparatu quum Vſſumcaſſanem ad Tabendam quæ Toccata hodie dicitur, in Anſerinis campis profligaſſet, facile poſtea Caloiannem oppreſsit, Trapezuntiſque & totius Ponti imperio vſque ad Colchos in prouinciam redacto, eum Conſtantinopolim perductum in carcere necauit. Ceterum vt ad Iacuppum Harduellemque reuertamur, exiſtimauere plerique regem metu potius rerum nouarum, quàm optimi eius viri obſeruantia eas filiæ nuptias quæſiuiſſe; quoniam Harduelles vulgata noua religione, immutatiſque priſcæ legis myſteriis apud Tauriſium quum è tota

Perſide Armeniáque viſendi hominis ſtudio innumeri mortales confluerent, tantum ſibi nominis ac virium comparauerat, vt ſi ſectatores ſuos cogere atque armare vellet, magnas eum copias breui collecturũ appareret. Illud in primis veluti diuino ſpiritu afflatus perſuaſerat, neminem ex his poſt mortem cæleſtia regna petiturum qui Mahometem colerent, niſi eos legis ritus ſequerentur, quos Haly Mahometis interpres & ſocius ſcribendo ac docendo poſteris tradidiſſet. Ea erant magna ex parte diuerſa atque aliena penitus ab perſuaſionibus atque myſteriis quibus Aſia omnis & Africa ea tempeſtate tenebantur. Nam Homarem alterum ex Mahometis diſcipulis tanquam grauius & certius leges interpretantem Halis doctrinæ præferebant. Nec multum poſtea temporis interceſsit quum Iacuppus Vſſumcaſſane vita functo in paternum regnum aſſumptus Harduellis potentiam atque eius religionis cœtus hominum ſuſpectos habere, ac vereri cœpit, ne Perſæ qui antiquorum regum ſtirpi occultæ fauebant, ſub ſpecie religionis atque ſacrorum coirent, & excitatis factionibus nouas res nondum firmato imperio molirentur. Namq. Aſsimbeius Vſſumcaſſanes quondam Armeniæ procurator & dux validæ equitum manus interfecto Molaonchre legitimo rege vi fraudeque regnum adeptus fuerat, putabatur enim Molaoncher ex ſtirpe Gempſæ maximi Parthorum Sultani qui in oriente latum imperium vſque ad Bactrianos & Aracoſios tenuerat. Vnde poſtea ortæ duæ hominum factiones, nam alii nouis regibus, alii autem priſco & regio ſanguini fauere videbantur. Quibus de cauſis Iacuppus, vt erat ſuſpicaci turbidoque ingenio quum regnandi cauſa neque neceſsitudine neque optimi viri innocentia permoueretur, Harduellem nihil tale timentem ſubmiſsis percurſoribus interfecit, ſectatoribuſque eius aut cæſis aut pulſis, in poſterum vano metu, atque inani ſollicitudine crudelem animum liberauit. Hyſmaël Harduellis filius, qui nunc cognomento Sophus maximo terrarum orbis imperio potitur, eo tempore puer adhuc per tumultum fato quodam ſeruatus auunculi ſæuitiam vitauit, confugitque in Hircaniam ad Pyrchalim amicum paternum, qui ſupra Caſpium mare, paucis oppidis imperitabat. Ex Harduellis vero diſcipulis vnus ante alios Techellis, qui poſtea Cuſelbas, hoc eſt Rubrum caput, cognominatus eſt, virtute doctrinæq. notitia magiſtro comparandus eam quoque tempeſtatem aufugiens ſuperato Euphrate in minorem Armeniam peruenit: poſuitque ſedem in Antitauro monte, vbi ad radices per foſſæ rupes natura atque arte hominum opacos ſpecus habent, qui rubra ſaxa ab incolis nuncupantur. Ea eſt ſalubris & peramœna loci facies propter frequentiam varietatemq. pomiferarum arborum ac perennes aquarum fontes, quibus & plana rigantur & colles toto anni tempore veſtiuntur. Ibi Techellis procul à commercio hominum in altitudinẽ contemplationis conditus dum diuina cæleſtiaque rimatur per aliquot annos duriſsimam vitam egit, contentus his quæ ſponte terræ atque ipſius naturæ benignitate naſcebantur. Is primo à paſtoribus viſus & agnitus; deinde ab agricolis qui victus duritiem pietatemque hominis admirabantur neceſſariis ad vitam rebus donatus eſt, ac demũ quum reſponſa daret, & iam maior homine videretur gliſcente in immenſum diuinitatis opinione à curioſis in pagos tractus, ac mox inuito ſimilis in proximas deductus vrbes omnem prouinciam ſui fama admirationeque compleuit. Nec publicatis ſemel nouæ legis interpretationibus mortales defuerunt qui (vti apud Perſas Harduelli acciderat) hominem adorarent, arbitrarenturque niſi ea iuſſa præceptaque capeſſerent, animas poſt interitum corporis æternos ignis cruciatus ſubituras. Talia frequentiſsimis concionibus atque reſponſis quum omnibus facile perſuaſiſſet, mobilem gentem ac ſuperſtitionibus deditam breui ad ſui ſtudium pertraxit, iuſsitque vt ſectatores turbinatum capitis tegumentum linthea in ſpiras circundante faſcia pro inſigni nouæ religionis rubro colore diſtinguerent; ita vt nouæ huius hæreſeos ſtudioſi à rubro colore pileorum Cuſelbaſæ toto oriente vocitentur. Simili quoque ſed meliore fortuna Hyſmaël eoſdem ritus quos pater in Perſide tradidiſſet ingenii animo complexus eſt, namq. ipſe poſcentibus fatis vt primum adoleuit admirabili virtutis indole patris veſtigia ſecutus quum iam eloquio, decore vuultus, ſapientia, atque animi magnitudine Diuis ipſis quam mortalibus propior haberetur, & maximum nomen & ingentes vires apud eas gentes compararat. Nec ignobile tantum vulgus, ſed plerique natalibus ac diuitiis clari, ſemel capti nouitate religionis

vt præ

vt præclarius eorum ſtudium videretur, poſtquam ab vetere diſciplina diſceſsiſſent, eum in ſummam virtutis & dignitatis exiſtimationem euexerant. Ipſe quoque nondum pubeſcens ſupra veras virtutes inani etiam morum ſpecie in ſui admirationẽ compoſitus opes gloriam, imperium, quæ cupere videri nollet, vt ſimulator egregius abnuenti perſimilis adſequebatur. Non defuere etiam qui iurarent Harduellem patrem (vt erat ſyderalis ſcientiæ peritiſsimus) inſpecta filii genitura Hyſmaëlem & prophetam ſummum & veræ legis conditorem futurum, ſubactaque maxima parte Orientis Mahometis gloriam pietate & rebus bellicis æquaturum, quæ haud temere iactata in vulgus altiorem materiã ſermonibus præbuerunt. Nec multo poſt Hyſmaeli cognomentum Sophus, quod ab admiratione aſſentationeque familiarium multum antea iam cœperat, omnium cõſenſu inditum eſt, vt credi par ſit petitum ab vetere Magorum memoria, qui quondam apud Perſas ipſis etiam regibus imperabant. Nam ſophus apud eas gentes Deorum interpretem ſapientemque ſignificat. His auſpiciis haud dubiè in magnam ſpem gerendarum rerum erectus auunculo Iacuppo veneficæ vxoris fraude ſublato paternos agros & modicum illud imperiũ quod dotale matris fuerat repetere cogitauit, armatiſque ſuæ ſectæ promptioribus, & à Pyrchale regulo ſumptis auxiliis, ingreſſus Armeniam fama magis atque hominum beniuolentia quàm viribus breui paternam ditionem vendicauit. Mox eo ſucceſſu firmior factus quum multi qui Harduellis dogmata alieno periculoſoque tempore metu mortis deſeruerant tunc oblato duce fiducia pleni eandem hæreſim ſequerentur, adauctus copiis ad vrbem Sumachiam quæ eſt in finibus Mediæ duxit: atque eam vi captam hoſtiliter diripuit. Capta Somachia maximam conſecutus eſt nominis exiſtimationem, quæ fortia & præalta facinora nauiter audentes ex primis rerum motibus ad ſummam victoriæ ſæpenumero perducere conſueuit: & quod poſtea plurimum contuliſſe iu dicatum eſt, inermem magna ex parte exercitum ditatum præda militariter inſtruxit. Inde non iam vrbes, ſed Perſarum imperium animo voluens quum iam Fortuna quæ cuncta detulerat viam quoq. melioribus ſatis aperiret, ad Tauriſium nobiliſsimam maioris Armeniæ vrbem contendit. Ea vrbs Perſarum regia eſt, numero hominum atque opibus totius Orientis celeberrima, quæ antiquitus Terua vocabatur, diſtans à proximo littore Caſpii maris itinere expediti equitis quatuor dierum, non longè ab Emporio Derbento vbi portæ ferreæ inter montes & mare anguſtias arcendis eo aditu Scythis præcludunt. Inuaſit autem Sophus Hyſmaël Perſarum imperium, nouaque Maomethanæ ſuperſtitionis opinio quam à patre cœptam aliquandiu ſupplicii metus oppreſſerat, promulgata & latè diſſeminata eſt, anno Chriſtianæ ſalutis ſupra, Milleſimum & quadringenteſimum nonageſimo nono, quo Italia Gallorum aduentu maximas adiit clades, & Veneti cum Turcarum claſſe ad Protum inſulam congreſsi, fœdiſsimè rem geſſerunt. Nec multo poſt exarſit in Germania authore Luthero dira hæreſis, quæ populis, vt in Perſide acciderat, ad inſaniam verſis, Chriſtiani dogmatis placita, & veteres ſacrorum ritus vehementiſsimè conturbauit. Ita vt facile crediderim ab occulta cœli poteſtate, malignoque ſyderum concurſu proueniſſe, vt religiones toto terrarum orbe enatis factionibus vno tempore ſcinderentur; quando non Mabometani modò Chriſtianique, ſed & remotiſsimæ gentes idolatræ aut ſydera aut portenta pro Diis venerantes cum in India quæ ad Orientem vergit, tum in Nouo orbe ad Occiduam plagam reperto nouas ſacrorum opiniones induerint. Sed vt ad rerum ſeriem reuertamur, aduentante Hyſmaële, Tauriſii erat Aluantes Iacuppi filius, qui paulò antè de regni poſſeſsione cum Moratchamo fratre armis contenderat: eumque prælio victum Armenia Perſideque pepulerat. Is vt in ciuilibus diſcordiis plerumque accidit, quum primores ciuium qui in Moratchami partibus fuerant armis perſecutus occidendo aut proſcribendo, in ipſa victoria totam vrbem mœrore atque funeribus compleuiſſet, magnam ſibi inuidiam conflauerat. Quam occaſionẽ nactus Hyſmaël, quòd ciuium animos odio ſæuiſsimi regis (ſi propius acceſsiſſet) res nouas in vrbe molituros intelligebat, inſtructo exercitu protinus ad vrbis portas perrexit. Nec Aluanti, qui repentino bello oppreſſus, aut milites comparare, aut vllo ſatis opportuno præſidio mœnia firmare nequiuerat, tantum animi ac virium fuit, vt aduerſus eam belli molem perſiſtendum, aut de vita cum imperio dimicandum eſſe cenſeret. Quam-

obrem diffiſus rebus ſuis dum tumultum atq. arma iratorum ciuium ex merito pertimeſcit, trepidanti atque attonito ſimilis vrbe excedit: portæque Hyſmaëli ſtatim aperiuntur. Namque ciues, qui luctuoſis temporibus quibus inter ſe de imperio reges decertarũt maxima ex mutuis cladibus damna pertulerant, tutam in eo periculo atq. vtilem pacem habere malebant ab victore tanti nominis, quàm pro cruento rege ad internitionem iterum diſſeotire, maximè quòd vna omnibus incolumitas proponebatur; patebatque ampliſsimus gratiæ locus apud nouum regem, his qui eius religionis diſciplinam profiterentur. Hyſmaël ingreſſus vrbem aliquot prætorianis per tumultum interfectis qui fugientem regem ſequi nequiuerant, ſepulchrum eximii operis quo auunculus more Perſarum conditus fuerat euertit, oſsibuſque diſiectis, & abraſis tota vrbe eius titulis, quò dolorem paternæ cædis expiaret, ac iuſta perſolueret parentis manibus, omnem illius memoriam aboleuit. Interea dum Sophus Hyſmaël Aluante incolumi minimè debellatũ eſſe exiſtimans maiores etiam copias parat, eaſque aperto veteri armamentario militariter inſtruit crebris rumoribus ac nunciis afferebatur aduentare Aluantem, quem ex fuga petiſſe Scyras vrbem atque io vltimas regni partes ad mare penitus conceſsiſſe fama cognouerat: trahereque illum præter ionumerabiles pedites ſex milia cataphractorum equitum, & magnum numerum ſagittariorum qui partim equis, partim camelis inſideant, & Moratchamum quoque fratrem in Aſſyria ad vrbem Bagadad (Semiramidis Babylon hæc olim fuit) exercitum comparaſſe, poſitiſque in communi periculo priuatis contentionibus, vniuerſas mox vires cum fratre iuncturum. Hæc tametſi omnium ſermonibus celebrabantur, nihil tamen eo apparatu terrritus Hyſmaël quo Deorum auſpiciis & maiore aliquanto fiducia quàm propriis viribus poſſet, bellum gerere videretur, ad hoſtem ire conſtitoit; prouiſaque re frumentaria, ac luſtrato exercitu vrbe egreditur nulla magis oratione vſus, qua militum animos alacri ſpe compleret, quàm vt maturarent, & ſe ducem quem Dii dediſſent, ad certam victoriam ſequerentur. Aberat Aluantes à Tauriſio itinere decem dierum, quum Hyſmaël ſui famam incredibili celeritate prætergreſſus ad Niphates montes peruenit, qui Armeniam ab Aſsyria diſterminãt. Eos Aluantes magnam molem exercitus & plurima impedimenta more Perſarum trahens præmiſsis exploratoribus, qui vbi tranſitus difficiles forent, munirent vias, & ſaltum non vno in loco cæſis arboribus aperirent, breui ſuperare decreuerat, quod vbi cognouit Hyſmaël iudicans ſe cum imparato hoſte ex æquiſsimo loco dimicaturũ ſi prior ipſe tranſcenderet, hoſtemq. apud quem vt in nullo metu neglecta ſolutaque omnia futura eſſent, inuaderet; continuò in aduerſos montes primum agmen erexit, ac deiectis è ſummo vertice hoſtium præſidiis, eo ipſo die vixdum refectis ex labore militibus Aluantis caſtra quæ ad vlteriores montium radices erat, adortus eſt. Tanta è conſpectu appropinquantium hoſtium in caſtris perturbatio exorta, vt præ tumultu ac trepidatione militum arma poſcentium quibus fœminarum greges, lixæ, calooeſque pauidum genus immiſcebantur, vix Aluantes quid fieri vellet præfectos docere, aut milites cohortari, aut denique aciem explicare potuerit. Ita irruentibus recta fronte Armenis magnum atque atrox prælium cœptum. Neque Hyſmaeli cui nunquam animus virtuſq. defuerant, eo die etiam Fortuna defuit. Namque per cuneos tribus ſimul locis aggreſſus hoſtem, antequam cataphracti equites, quorũ magna pars non ſtratos non frenatos equos habebant, arma iodueréot, in aciemq. prodirent, proſtrata prima acie, peditatum io fugam vertit. Aluantes qui nihil earum rerum antè prouiderat, quòd ad famam tanti comparati exercitus nec Tauriſii quidem, nec in Armenia omnino ſe inuenturum hoſtem putaſſet, concurſare, appellare milites, retentare conuerſam aciem, ac multum ipſe pugnare. Sed quum ſubita eius conſilia quæ in ipſo periculo capere cogebatur nec duces nec milites exequerentur, pudore ac deſperatione victus dum in primo agmine acrius pugnat, obtruncatur. Interfecto Aluãte cæſisq. Perſarum promptiſsimis cataphracti, qua parte virium Aluãtes ſuperior erat, quum iam non eſſet pro quo depugnareot, effugere non dubitarunt. Idem fecere ſagittarii, & ceteri poſtremi agminis milites, qui audito ſtatim tumultu fugæ magis quàm prælio arma atque animos præpararant. Hyſmaël cum minore aliquanto hoſtium cæde quàm pro tanta victoria quis crederet, caſtris potitus, quòd antequam fugatum hoſtem ſectaretur

exanimatos

exanimatos milites defatigatione itineris ac labore prælii reficiendos eſſe exiſtimabat, eo in loco per aliquot dies ſtatiua habuit. Inde quum ab finitimis populis legati ad dedendas vrbes ſuperuenirent, & quò victoria, eò etiam gentium fauor inclinaret, ad vrbem Scyras exercitum duxit. Nec ciues multum ante ad famam ingentis victoriæ parati ea facere quæ diuinus victorq. Hyſmaël imperaſſet, eum vrbe recipere, commeatu, pecuniaq. iuuare in ea rerum commutatione recuſarunt. Sophus ab ſupplici ciuitate omnibus diuinis atque humanis honoribus affectus ſæpe ad populum de veritate atque præſtantia nouæ religionis concionatus eſt, edixitque ſe pro hoſtibus habiturum qui intra trigeſimum diem antiquos ritus minime reliquiſſent. Quamobrem quando illinc ex ſucceſſu victoriæ certiſsima præmia, hinc verò ſi pertinacius abnuerent, exilia aut cruciatus proponebantur, breui omnem propè multitudinem in partes deduxit. Mox ex opulentiſsimæ vrbis diuitiis perſoluto militi ſtipendio veteres nouoſq. milites quibus arma, equi, tela, veſtisue deerant omnibus rebus inſtructos exornauit. Namque in vrbe quæ inter ceteras Orientis ſummam obtinet claritatem frequẽtes erant officinæ omnis generis armorum pleniſsimæ, ea mirabili ingenio artifices ex ferro calybeque recoctis, & ex herbarum ſuccis addita inſigni temperatura, longè elegantius quàm apud nos id fiat fabricare conſueuerunt, nec galeas tantum, thoraces, & ocreas; ſed equorum etiam perpetua ex tenuiſsimis laminis tegumenta. Poſt receptam vrbem Scyras, Sapham quoque quæ Suſa antiquitus fuiſſe exiſtimatur, & Sulthaniam quam propter admirabiles ingentium ædificiorum reliquias Tigranocertam fuiſſe arbitramur, in fidem accepit. His rebus celeriter confectis, conſtitutiſque per ſingulas vrbes ſuæ ſectæ magiſtratibus Hyſmaël ſuperato Tigri in Meſopotamiam profectus eſt, vt Moratchamum Babyloniæ poſſeſsione depelleret arma adhuc exercitumque tenentem, quo (vt ſupra memorauimus) iunctis cum Aluante viribus in Armeniam tranſire ſtatuerat. Sed is fraternæ calamitatis exemplo territus quando Aluantes & Perſarum exercitus cum ampliſsimis regni facultatibus è tanto faſtigio vnius diei negotio corruiſſent, iudicauit minimè ſibi armis Fortunam periclitandam: ſed in vlteriora regni ad meliores caſus expectandos, continuò fugiendum, quòd victori hoſti ac tum ingentes trahenti copias qui numeroſum exercitum parua manu cæcidiſſet, minimè ſe parem futurum intelligebat. Igitur Sophus Hyſmaël tantæ virtutis fama, magnitudine copiarum, & ipſo denique Deorum immortalium fauore terribilis Meſopotamiam ingreſſus cedente Moratchamo, & certantibus inter ſe populis qui nam primi victoris gratiam deditionis celeritate mererentur, omnem prouinciam in deditionem accepit. Porro Moratchamus nec copiis ſuis terrore perculſus ſatis fidens, nec vllis ſe vrbiũ mœnibus credere tutum exiſtimãs, collecta ſuppellectile cum vxoribus ac liberis in Arabiam profugit. At Hyſmaël maximam Orientis partem victricibus armis peruagatus ab Aſsyria in Mediam tranſcendit. Vrbes, caſtellaque aliquot in Zagro monte quæ Aluãtis præſidiis tenebãtur, expugnauit; regreſſuſque in Armeniam Albanis, Hiberis & Scythis qui vlteriorem Caſpii maris oram tenent, bellum intulit, quòd eæ gẽtes tributariæ quondam Perſarum regum ex occaſione ciuilis belli, quo Perſis totuſq. Oriens cum excidio regiæ domus proximè conflagrarant, neque tributa quartum iam annum perſoluiſſent, neque ſolitas omnino legationes in tanta præſertim victoria miſiſſent. Dum hæc ab Hyſmaële geruntur Techellis Cuſelbas, quèm ex heremo in vrbes ductum Armeniam, minoriſque Aſiæ magnam partem noua religione compleſſe paulò antè memorauimus, conflato exercitu ex fœderatis eius diſciplinæ hominibus Turcarum fines inuaſit. Enimuero quum Techellis in cœtu mortalium futura ſæpius mira felicitate prædixiſſet, Sophuſque Hyſmaël dudum exul & profugus non ſorte, non humano ſubſidio, ſed pietate ac certiſsimæ religionis auſpiciis in eam rerum amplitudinem creuiſſe videretur, tãta ſuſcipiendæ eius ſuperſtitionis omnium animos cupido inceſſerat, vt circumiectæ vrbes atque oppida iam plena eſſent his hominibus qui pro teſſera nouæ profeſsionis rubris pileis vtereutur. Conuenere primo apud Taſciam vrbem quæ ad Antitauri radices ſita eſt ſupra ſex milia hominum, vbi à Techelli perſuaſi vt arma capeſſerent, quibus ſi quid durius ab impiis Turcis accideret ſeſe & veram religionem tuerentur, omnes iureiurando affirmauerunt ſe neque ducem in vlla fortunæ acerbitate deſerturos, neque pro ſanctiſsi-

mæ hæreſeos dignitate cui iampridem corpora atque animos deuouiſſent, laborem vllum, aut vlla vitæ pericula recuſaturos. Techellis poſtquam videt ſuorum animos ſingulari omnium conſenſu ſummaque virtutis fiducia confirmatos, quum pecuniæ quæ liberaliter à prouincialibus pietatis ſtudio erogabantur, ad alendam tantam multitudinem nõ ſufficerent, edixit vt frumentatum quòque verſum irent, & eorum maximè facultatibus atque diuitiis vterentur, qui nouis ſacris initiari nollent. Itaque in plures manus diducti è proximis agris magnã vim commeatus & pecoris in caſtra conuexerunt, ac mox creſcente multitudine è finibus Cappadociæ in Lycaoniæ vbertate agri & accolarum frequentia pernobilem regionem profecti ſunt, vbi multis diebus eo terrore belli per agros impune circumducto ſe ipſos aluerunt, tantumq. formidinis omnibus intulerunt, vt qui oppida & vicos incolebant inſtante metu omnes fortunas ſuas cum vxoribus ac liberis in vrbem Iconium comportare cogerentur. Namque edictum Techellis nomine pluribus locis propoſitum erat, quo diuina humanaque præmia his omnibus oſtendebantur, qui continuò in partes tranſirent, & vulgatam multum antea Perſarum religionem ſequerentur. Quod ſi qui pertinacius in errore perſiſterent, eos quum gladium ſemel eduxerit, faceſque ſuccenderit, nullum poſtea veniæ aut ſaluti locum inuenturos. Omnibus tam atroci denunciatione perterritis, alii mortis metu, alii mobilitate animi, alii res ſuas agroſque omni religione potiora exiſtimantes, alii verò obærati, infames, capitalia auſi, præterea ſerui complures fuga facta quotidie ad Techellim tranſibant. Nec multò poſt Turcis contra arma parantibus, auxilia quoq. equitum ab Hyſmaële miſſa opportuniſsimo tempore ſuperuenerunt. Namque Hyſmaël ex fœdere communis diſciplinæ iam tum antea per legatos Techellim fuerat adhortatus, vt ſacroſanctis cœptis inſiſteret, introductæq. religioni vim armaque adderet, ac magno animo progrederetur. Se enim negotio minimè defuturum, & peritos rei militaris qui ordines ducerent, & pecuniam qua caſtrenſis apparatus comparari poſſet, continuè ſubminiſtraturum. Hæc haud occultè Sophus Hyſmaël contrà Baiazetem moliebatur, vt paruis initiis, maioris belli cauſas ſereret. Namque & veteribus odiis quæ propter bella continua cum Turcis intercedebant, & ex priuata quoq. religionis diſſenſione Baiazeti infenſus nihil magis in maxima virium amplitudine & in ſecundiſsimo rerum curſu, iuuentæ etiam calore præferuidus, quam Othomanicum bellum animo volurabat. Quin & legatos ad ſenatum Venetias miſit, qui fœdus atque amicitiam peterent in eam maximè formulam qua Catarinus Zenus, Ioſaphates Barbarus, & Ambroſius Contarenus legati in Armenia cum Vſſumcaſſane materno auo quondam pepigiſſent. Ii enim diuerſa via totum Orientem peruagati officiorum ſuorum ac itinerum commentarios poſteris reliquerunt. Id in primis Hyſmaël pòſtulabat vt artifices qui ænea tormenta conflarent ab Italia ſibi per Syriam mitterentur, & decreta in Græciam atq. Aſiam valida claſſe, Baiazetẽ maritimo bello diſtinerent, ſe verò terreſtribus copiis minorẽ Aſiam completurũ præbiturumq. pulcherrimam occaſionem Venetæ claſsi ad ea recipiẽda quæ in ora Græciæ ſuperiore & recenti bello amiſiſſent. Senatus legatis perhumanè ac liberaliter habitis reſpondit, neque veteris amicitiæ, neq. fœderis quæ ſibi cum Perſarum regibus fuiſſent obliuiſci, gratamque ſemper futuram apud ſenatum eius rei memoriam, ſed eo ſummopere lætari, quòd nouus rex Sophus Turcarum hoſtis eſſet: quòd curæ haberet communicare belli cauſam; atque ea polliceri quæ ſi Vſſumcaſſanes Iacuppuſque filius præſtitiſſent, nequaquam ſibi bellum cum Othomannis gerendum foret. Ceterum eas eſſe rerum vices, vt ſicuti Perſarum reges domi ea tempeſtate ocioſi occupato in Europa Baiazete, nihil ſibi mouendum exiſtimauerint, ita ſenatum in deteriore & periniqua temporum conditione quod velit ac maxime optet præſtare non poſſe, quòd pacem quinquẽnio ante cum Baiazete factam ſibi minimè violãdam exiſtimet, occupari enim ſe grauiſsimo bello, quod præferoces Europæ gentes coniuratione facta & maximi reges nullis laceſsiti iniuriis, ſed ſola concitati Venetæ felicitatis inuidia, nuper intulerint, ſperare tamen ſtaturos à iuſtiori cauſa Deos immortales, & rempublicam quam vlla vis per ſeptingentos amplius annos non fregiſſet, ab immanitate tot hoſtium ſeruaturos. Proinde ſuo regi referrent ſenatum quum per occaſionem poſſet daturum operam vt Sophus intelligeret nihil ſibi Perſarum amicitia antiquius eſſe, aut ſpe-

cioſius quicquam futurum,quàm Turcas Chriſtiani nominis hoſtes,quibus ipſe infenſus eſſet,mutuis conſiliis ac paribus armis oppugnare. Legati paulo poſt cum ſpe magis ineundi fœderis,quàm quod re ipſa quicquam impetraſſent,donati muneribus in Cyprum triremibus reuecti,in Syriam traiecerunt,habuereque occulta colloquia cum Petro Zeno (is Caterini legatione Perſica clari filius fuit)qui tunc Damaſci negotiatoribus Venetis præerat.Qua de cauſa Baiazetes cognita legatorum profectione, per oratores & literas queſtus eſt apud Campſonem Gaurum, Aegypti regem eum minus amicè facere, quòd Perſarum legatos per mediam Syriam ad communes hoſtes ad concitanda externa arma tranſire permitteret. Vnde mox irato Aegyptio omnes Veneti mercatores,& ante alios ipſe Zenus, qui Tripoli, Alepi, Beryti atque Alexandriæ agebant perducti Memphim coram Campſone ſæpius cauſam ex cathenis dicere coacti ſunt, vixque poſt annum quo omnes contumelias ab immanibus Mamaluchis pertulerant,vitam & libertatem impetrarunt. At Techellis Perſarum auxiliis firmato exercitu ad Iconium celeberrimam Lycaoniæ vrbem iam peruenerat, populatuſque vniuerſum agrum magnam hominum multitudinem ad cultum nouæ religionis perduxerat. Quibus de rebus Orcanes & Mahometes Baiazetis nepotes qui Alemſaco & Sciaenſciao patrib. morbo extinctis his regionibus imperabant, coactis copiis ne tantam ignominiam in conſpectu nobiliſsimæ vrbis à latronibus paterentur,in aciem deſcenderunt. Sed illi adoleſcentiæ ardore præproperi quum iniquo in loco prælium commiſiſſent,ab hoſte fuſi fugatique ſunt. Neque in ea victoria Techellis ab oppugnatione Iconii temperaſſet,niſi tormenta apparatuſque expugnandarum vrbium tumultuario exercitui defuiſſent.Inde conuerſo agmine per mediam latitudinem minoris Aſiæ ad Ancyram, quam hodie Angorim dicunt, profectus eſt.Nec Corcuthus Baiazetis filius qui Thyatiræ,Sypili, Magneſiæ, Phoceæque exercitum comparauerat, quum latè effuſus hoſtis in proximo eſſet aut procedendum, aut de prælio omnino ſibi cogitandum exiſtimauit. Techellis per Galatiam infeſto exercitu in Bithyniam contendens non longe à Sangario flumine Caragiusbaſſam qui Bellerbechus tunc erat (hoc eſt totius Aſiatici equitatus magiſter) cum inſtructis copiis obuium habuit. Parauerat is paulo antè haud mediocrem exercitum ad famam imminentis belli iuſſeratque Achomatem natu maximum Baiazetis filium Cappadociæ Pontique præfectum conſcribere nouos milites,& in tergo moliri bellum;vt Thechellis ſi ſemel pelleretur neque ſe in tutum recipere,neque in prouincia,obſtante in tergo exercitu conquieſcere aut morari omnino poſſet.Sed hæc conſilia Techellis ſua celeritate præuertit, namq. maioribus itineribus ad hoſtem progreſſus cum delectibus habendis intentum, aliaſque tanquam ad iuſtum bellum copias expectantem ad Horminium montem adeptus eſt. Nec Bellerbechus pugnam detrectauit, tametſi non prius quàm maioribus copiis exercitum ſuppleſſet,prælio decertare decreuerat. Erat enim in eius exercitu incondita peditum multitudo, homines ex Paphlagonia, Galatia, Bithynia & Ponto ignari militiæ & magna ex parte inermes, vt ferme ſunt qui imperati vrbibus atque oppidis inuiti militant,atque vno nomine Aſappi à Turcis nuncupãtur. Virtuti autem veteranorum equitum ſummopere confidebat, quarum opera ſi aduerſi quicquam accideret, ceſſurum ſe prælio & ſigna ſeruaturum arbitrabatur.Ex aduerſo Techellis cui robur totum in pedite erat,nihil ſpei in fuga habere:ſed in ſuorum virtute victoriã collocare, adhortari ſuos, vt reminiſcerentur quam in regionem veniſſent, quæ, inquit, ſociæ vrbes, qui noui exercitus,qui alii Dii tutelares ſi pro his hodie male pugnaueritis, vos excipient,aut iuuabunt? Agite viri fortiſsimi atque acriter irrumpite, vt vincendo & religionis dignitatem pro qua corpora atque animos deuouiſtis,& ſalutem veſtram tueamini. Hæc quum diceret, tota acie horrendus clamor ſublatus eſt;ſtatimque concurſum. Bellerbechus peditatum in medio,equites in cornibus collocauit,quibus hoſtilem aciem circunueniret. Techellis autem vno corpore atq. vno impetu quadratam ſuorum aciem induxit, equites quos Hyſmaël paucis antè diebus miſerat,in ſubſidiis reliquit. Non tulere Aſappi impetum neque aſpectum quidem Techellini exercitus, namque in fronte quique optime armati conſtiterant,& pileata acies vno colore rubro conſpicua, quòd tota cruore conſperſa videbatur,tyronibus & imperitis hominibus formidinem incenderat. Ita quum vix horæ

dimidio prælium Aſappi ſuſtinere potuiſſent, tota media acies cæſa fugataque eſt. Equites. Turcæ qui in latera hoſtium vtrinque magno impetu incurrerant, tametſi multos ſagittis lanceiſque confixerant, atque ordines aliquantum turbarant, quòd pedites loco excedere & procurrere cogebantur, nihilominus quum deuictis Aſappis Techellini in cohortis atque manipulos ſeſe diduxiſſent, & cominus prælongis haſtis equos petere cœpiſſent, & ipſi continuò in fugam conuerſi ſunt. Perſæ equites qui ſpectatores pugnæ fuerant è ſubſidiis in fugientes turbatoſque inuecti multos protriuerunt, longiuſq. progreſsi Bellerbechum ſiſtentem fugam nec veri quicquam in denſiſsimo puluere diſcernentem circumuenerunt, cepiſſentque eum ni à fortiſsimis ſtipatoribus periculo exemptus fuiſſet. Equites paucis amiſsis fuga ſibi conſuluere. Aſappi ſupra ſeptem milia interfecti, præterea omnia peditum ſigna & vis ingens commeatus capta. Techellis quiete vnius diei militibus data, ad vrbem Cutheiam quæ ad Horminiũ eſt, exercitum admouit. Ea vrbs totius minoris Aſiæ vmbilicum tenet; Anatoliæque Magiſtri equitum ſedes eſt; ſicuti in Europa quæ Romania dicitur apud Sophiam Mœſiæ vrbem alterum Bellerbechum conſidere videmus. Fama enim erat magnas opes propter munitionis opinionem eò à finitimis vrbibus in ipſo terrore belli fuiſſe comportatas, & cognouerant Bellerbechum ſe ex fuga in eam vrbem cum nobiliſsimis equitum contuliſſe. Nec dubium erat ditari poſſe exercitum, ſi aduerſo prælii ſucceſſu conſternatis metu hoſtibus omnes vires vno tempore admouerentur. Igitur Techellis dignam eam vrbem ratus quæ aliquo periculo peteretur, tormenta minora quæ bello ceperat, & ſagittarios idoneis locis imponit, vt propugnatores è muro deſtinatis ictibus deiicerentur. Demum comportari ſcalas & tota acie pronunciari iubet, omnem prædam militum fore, his verò qui primi conſcenderent, maiora præmia tributurum. Ea ſpe murum ſubeunt, nulla vi hoſtium, nulla telorum multitudine, nullo mortis metu deterrentur, quin certatim ſcalas aut conſcendant, aut per confragoſa muri alii aliorum innixi humeris connitantur. Supernè verò ingentia ſaxa, ardentes faces, & toto paſsim muro feruentis aquæ, calcis, ac harenæ uis ingens in ſubiectos continuè prouoluebãtur. Nec in tanta certaminis iniquitate quum multi ipſo molarium pondere comminutis ſcalis laceri, exanimes, atque omnibus denique incommodis conflictati è muro præcipitarentur, quiſquam tamen in eo periculo tot ingruentibus telis pedem referebat. Ignauiæ enim virtutiſque militum teſtes ſpectatoreſque aderant Bellerbechus atque Techellis; hic ne irrito incœpto abſcederet, ira & pudore accenſus: ille vt dignitatem, ſalutem, ac omnes denique fortunas ſuas in eo diſcrimine tueretur, pari animo ducis atque optimi militis officia implebat. Tandem feſsis & magna ex parte ſauciis propugnatoribus, quum Techellis integros milites qui prælium exciperent, ac vulneratos reuocarent, continuè ſummitteret, facto impetu duobus ſimul locis per aceruos cæſorum in vrbem peruaſerunt; obtruncatiſque propugnatoribus, ac refracta porta omnem exercitũ introduxerunt. Inde per omnes domos miſerabilis Turcarum cædes edita, expugnatumque eodem impetu prætorium quo ſe cum familia Bellerbechus receperat. Dux ipſe cum vxoribus captus, & prætorium ſecto marmore & nobili ſtructura inſigne concrematum. Cutheia capta & Turcarum ſpoliis ornato exercitu, Techellis in animum induxit expugnari poſſe Pruſiam Bithyniæ caput, ſi priuſquam hoſtium vires coaleſcerent, aut ciues perterritis omnibus aliquid conſilii pro tuenda patria capere poſſent, ipſe confeſtim eò contenderet: & in ea fortuna, ſtudio atque ardore militum vteretur. Quamobrem indicta profectionis die, militibus imperauit vt corpora curarent, ſcalas, arma, telaque pararent, quibus opulentiſsimam vrbem, nec mœnibus tutam nec vllo firmatam præſidio, hoſtium opinione celerius aggrederentur. Hæc parantem nouus Turcarum exercitus qui nuper ab Gallipoli per Helleſpontum in Aſiam traiecerat, à propoſito oppugnandæ vrbis auertit. Namque Baiazetes multum antea ad Techellis nomen, & ad Perſicæ religionis famam excitatus, filiis, nepotibus ac Bellerbecho Aſiæ præfecto ſcripſerat vt pararent arma, nouæ ſuperſtitionis initia opprimerent: darentque operam ne quid detrimenti in ea prouincia caperetur. Poſtquam verò Techellim ex heremita imperatorem factum, innitique eum haud obſcurè Perſarum viribus, & ardere bello Aſiam vidit, Halybaſſam cum Europeis copiis eò emiſit. Erat Halybaſſa genere Macedo tametſi eunuchus

virtute

virtute tamen fortiſsimis hominibus comparandus; qui ſub Mahomete multis fortibus factis militarem gloriam atq. optimi ducis nomen adeptus fuerat. Is deducto flore equitum ex Epiro, Macedonia, Mœſia, Illyrico, Thraciaque, ac adiunctis ſibi prætorianorum ſeptem milibus (Ianizari ij Turcica lingua vocantur) in queis ob confirmatam bellicæ laudis opinionem in omni Turcarum expeditione & ſumma virium & vincendi certiſsima ratio ſemper fuit, ex Cherſoneſo in Phrygiam profectus eſt; ſcripſitque ex itinere Corchuto, & Acomati Baiazetis filiis, omnibuſque equitum præfectis (quos Sanzacos vocant) vt quam maxima poſſent celeritate copias compararent, & in Galatiam progrederentur. At Techellis de aduentu hoſtium certior factus excedendum Ponto, ac ſibi omnino multis de cauſis in pacatam regionem redeundū exiſtimauit, ne coëuntibus vndique Turcarum copiis circumueniretur, néue cogeretur iniquiſsima belli conditione dimicare. Namq. nec tutum iter, nec pacatum quicquam ſi vel paruam aliquam moram traheret, ſe habiturum arbitrabatur; quum tantum terrarum in tergo relinqueret, tot hoſtiles vrbes, tot flumina, tot infenſos populos, quæ omnia paulò antè primus hominum fauor, victoriæq. celeritas aperuiſſent. Igitur re ad conſilium delata, quòd præfecti omnes tantulis copiis ſine iuſto equitatu, cum eo hoſte qui & locorū noticia, & genere ac numero militum longe ſuperior erat, prælio decertare ſummæ dementiæ, aut extremæ neceſſitatis conſilium eſſe cenſebant, collecta pretioſiore præda ab Horminio per Galatiam citatiore itinere regredi cœpit. At Halybaſſa, cui vt ſtatim in Aſiam ventum ſingulis propè horis à prouincialibus de abſceſſu itinereque hoſtium literæ, pernicibus tabellariis afferebantur, cognita eorum profectione Sangarium flumen ſuperat: ac tranſuerſis itineribus rectà inter Cutheiam & Ancyram, qua tranſituros hoſtes coniectura iudicabat, pergit. Inde quum minimum tempus aut naturæ deſiderio, aut laſsitudini militum tribueret quintis caſtris ad Caraaſſar in plana Galatiæ peruenit, & nouiſsimos agminis hoſtium feſſos, vulneribus debilitatos adeptus, interficit. Ibi Techellis vt hoſtes atroci ſpectaculo edito aut demoraretur, aut à perſequendo deterreret, Bellerbechum quem vinctum trahebat, media in via ſequentibus ſpectandum palo infixit. Nec Halybaſſa horrendo clariſſimi viri interitu permotus, quicquam tamen de celeritate ſibi remittendum exiſtimauit. Quin milites conſolatus vt æquo animo itineris laborem ferrent, ac paululum adniterentur vt ſupplicium ſumerent de immaniſsimis latronibus, qui, euaſtata prouincia, nec impuberibus quidem, aut Deorum templis peperciſſent, ſequente die in Ancyreorum agrū deſcendit. Achomates quoque cum decem milibus armatorum, vt vires iungeret, eo ipſo die ſuperuenit. Quamobrem Halybaſſa qui nec continuò quidem curſu magnis itineribus antecedentem toto exercitu conſequi poterat; iniquo animo ferens ſæuiſsimum hoſtem impune elabi è manibus, inſiſtere hiſdem fugiētium veſtigiis cum expedito equitatu conſtituit. Itaque relictis pedeſtribus copiis, & Achomati commiſſa exercitus cura, cum octo milibus equitum abeuntes citatiſsimo curſu perſecutus extremum eorum agmen ad Olygam montem qui ab Ancyra parum diſtat, laceſſere, & inito acri prælio perturbare cœpit. Techellis qui in edito idoneum locum caſtris paulò antè ceperat, tametſi laſsitudine atque æſtu torrentis Solis exanimatos eſſe milites intelligebat, nihilominus quum æquiſsimo in loco cum ſolis equitibus ſibi rem futuram ſciret, conuerſo agmine ac conſtitutis pro natura loci & temporis exiguitate ſuorum ordinibus, Turcarum impetum egregiè excepit inuectoſque equites prælongis haſtis ſagittiſque ſummouit, apparebatque haſtatum peditem phalange facta inſultante equitatu nec ceſſurum loco, neq. indignum quicquam ſuperiore victoria commiſſurum, niſi Halybaſſa mille amplius ſclopettarios equites induxiſſet, qui per vices alii aliis turmatim miro ordine ſuccedentes, plumbeas glandes in cōfertiſsimam hoſtium aciem ſpargerent. Qua procella quum magnus eorum numerus ſterneretur, neceſſe fuit phalangem ſolui. Inde haſtati equites qua diſsipatis cæſiſque militibus denſa & ſtabilis ea acies laxabatur, vehementiore illati impetu cædendò ſternendoque, totum prope primum agmen deleuerunt. Techellis in media ſuorum ſtrage vbique conſpicuus, quod vnum in tantis malis remedium relinquebatur, ex promptiſsimis atque optimè armatis nouam aciem facit, eamque à nouiſsimo agmine in frontem ductam, equitatui opponit, iubetque pronunciari, vt milites pleno gra

du pugnando in colles ſrſe recipiant, eo conſilio vt milites timore adducti non metu ipſo, ſed iuſſu imperatoris id facere viderrntur. Ita exiſtimare naturæ loci diffiſos hoſtes vrgendi inſequendique finem eſſe facturos. Halybaſſà primo prælii ſucceſſu ferox, haud dubiè iam inclinata victoria equites cohortatus ne ſpatium euadendi in montem fugientibus relinquerent, premendo vrgendoque inſtarent: ac breuiſsimi laboris operam, qua bellum vel vno eo prælio finiretur, ſibi ac Baiazeti imperatori præſtarent. Hæc proclamans cum globo equitum per mediam hoſtium aciem perequitauit, vt ceteros accenderet; ac ſibi non deeſſe virilem animum, inſigni virtutis facinore edito teſtaretur. Quod quum ſpecioſius quàm pro diſciplina iterum eodem ardore firri poſſe confideret, interclusus & in medio circumuentus interficitur. Cæſo Halybaſſà, puncto temporis prælii fortuna commutata eſt: namque Turcæ qui dudum pulſis ſtratiſque hoſtibus acerrimè præliabantur, ducis morte perterriti remittere pugnandi ardorem, ſenſim cedere, ac demum conuerſis equis pugnæ loco excedere cœperunt. Ex aduerſo Techellini qui plus ſpei in loci munitione ac montibus quàm in armis atque virtute poſuerant auctis noua ſpe animis, & in ſegni iam pugna collectis viribus procurrere, truci vlulatu victoriam conclamare, atque hoſtem in fugam vertere. Ita fortiſsimi equites pugnæ atque itineris labore confecti, quum feſsis ac fluentibus ſudore equis perſiſtere non poſſent, inſignem certamque victoriam quam dux ipſe virtute partam morte poſtea temeritatrque corruperat, reliquerunt. Techellis tametſi nec refici equos, nec in patentibus campis tutò conſiſtere hoſtem poſſe ſi veſtigiis inſiſteret, ſperabat, orbatus tamen ſuorum promptiſsimis, atque vniuerſo exercitu inedia vigiliis & vulneribus affecto, in Olyga monte conquieſcere ſtatuit. Inde paucos poſt dies trans Halym flumen ductis copiis ad Taſciam, & in Rubra demum ſaxa ſe recepit non procul ab vrbe Celenis quam Marſya amnis poëtarum carminibus inclytus mediam interluit; hodieque Maras Aladoli principis regia vocatur. Turcæ vlti magis iniurias quàm plenam adepti victoriam ad Achomatem, vbi ſigna & prætoriani milites erant, redierunt. Nec multò poſt Iunusbaſſà ſummæ virtutis Epirota, qui magnum in militia vſum habere dicebatur, à Baiazete delectus cum imperio ad exercitum venit. Is ſtatim quum ſibi copias omnes Achomates tradidiſſet, in Cappadociam profectus dextrorſum ad Antitaurum iter flectens, paucis diebus ad Taſciam peruenit; vrendoque ac vaſtando paſsim vniuerſum agrum ſub radicibus montis poſuit caſtra. Habebat Iunusbaſſà ſupra quadraginta milia equitum ac peditum: præterea magnum numerum currulium tormentorum, ingentemque vim omnis generis commeatus. Quo apparatu territus Techellis, quòd nulla auxilia ab Hyſmaële mittebantur, quòd nullam tormentorum copiam habrbat, quòd clade ad Olygam accepta ſaucios conſternatoſq. mrtu milites tantæ multitudini hoſtium obiicere miſerrimum putabat, montibus ac ſyluis ſe tenere conſtituit; ſperans ſi munito in loco cunctaretur, aut ventura interim Perſarum auxilia, aut temeritate hoſtium non omnino iniquam pugnandi occaſionem aliquando haud ſibi defuturam. Interea ſingulis diebus haud ſatis digna memoratu prælia variis in locis conſerebantur. Namque Turcæ explorando quærirandoque faciles aditus circumuecti montes ſæpius accliuis collibus ad hoſtes perueniebant. Techellini contra ſyluis euolabant, & è prærupitis locis, quæ ipſi in caſtellorum ſpeciem communiuerant, acrrrimè depugnabant. Tandem quum diu quotidiana conſuetudine veluti per luſum leuibus præliis vtrinque vires tentarentur, animaduertere nonnulli milites itinera duo non omnino difficilia, prr quæ haud anguſtis callibus exercitus ſub ſignis duci poſſet. Iunusbaſſà loci naturam contemplatus eodem tempore hinc Aſappos, illinc prætorianos milites cohortatus erigere aciem in colles non dubitauit, qui per ardua leni gradu prætentis ſcutis aduerſus hoſtium miſsilia ſubeuntes magno animo ingentem telorum multitudinem ſuſtinuerunt. Namque hoſtes occupatis editioribus locis, veluti è propugnaculis, & tela omnis generis coniiciebant, & maiores lapides prouoluebant. Sed directis in eum locum minoribus tormentis ab ea munitione deturbati celerrimè locum reliquerunt, quum ſigna ſcutatoſque valida ſclopettariorum manus ſequeretur, & veluti grandine effuſa tota acies obrueretur: moxque Techelle receptui canente, in interiores ac munitiores ſyluas ſe condiderunt. Sequenti nocte Thechellis haud ignarus quantum

ſibi

ſibi authoritatis ac virium ex aduerſo certaminè deceſsiſſet,extinctis ignibus cum maximo ſilentio ſaltu exceſsit; & per aduerſos montes in minorem Armeniam deſcendit. Nec prius illorum fugam Turcæ ſenſerunt, quàm albeſcente iam cœlo exploratores qui ſaltum ingreſsi impedimēta, & paucos ſemianimes inuenerant; renunciauere euaſiſſe hoſtes,eoſque præcipiti fuga petere minorem Armeniam. Quod quum Iunusbaſsà ex captiuis etiam cognouiſſet,impotenti ira gemens frendenſque quòd non ſtatim ab victoria ſaltum omnem indagine clauſiſſet,equitatum qui abeuntes ſectaretur plurimis itineribus emiſit: nequicquam tamen perſecuti hoſtes,quòd Techellis notis tramitibus rectà in Armeniam properabat,paucis in itinere captis ad ducem redierunt. Pulſo Techelle, Iunusbaſsà per omnes minoris Aſiæ vrbes intentiſsima conquiſitione habita,quos Perſicæ religionis cultores inuenit,omnibus tormentis excruciatos interfecit, his verò qui bello minime interfuiſſent,neque arma tractaſſent inuſsit frontem,vt ſtigmate defectionis titulum præferrent;quos protinus cum affinibus,atque propinquis eorum qui ſecuti Techellim fuerant in Europam traduxit:ſparſitque per Macedoniam, Epirum, & Peloponneſi oram;ne ſi Techellis,qui ad Hyſmaëlem in finibus Scytharum bellum gerentem confugerat;copias comparare alias,& bellum renouare vellet, coirent rurſus, & nouas res,noua defectione molirentur. Vix dum pulſo Techelli bellum aliud ſtatim ortum atrox cruentumque inteſtinis cædibus, quo clariſsima terrarum orbis Othomanorum domus vnius ambitione atque ſæuitia ab ſtirpe propè interiit. Præceſſere imminentes calamitates prodigii loco habitæ, ingens atque terribilis, ſi vnquam antea,terræmotus,ac ſubinde repentina & maximè grauis peſtilentia,quæ Bizantium imperii caput ruinis atque funeribus compleuerunt. Quibus periculis territus Baiazetes ab peſtilenti maris ora in ſaluberrima Thraciæ loca ſeceſsit; egitque complures menſes ſub Rhodope monte apud Hadrianopolim:vbi quum minimè proſpera valitudine vteretur, nec dolore pedum, & ſenecta inualidus munia imperii obiret,de ſucceſſore deligendo cum purpuratis & familiaribus agitare cœpit; diffiſus maximè filiorum ingeniis, quos præpotentes feroceſque de imperio dimicaturos arbitrabatur:niſi ſe ſuperſtite in principatum vnus aſciſceretur, qui conciliato fauore militum,opportunas regni arces,pecuniam publicam,claſſes atque exercitus obtineret. Supererant Baiazeti filii tres,Scianſciao,Mahumeto, & Alemſciaco iam pridem morbo abſumptis; Achomates Corchutus atque Selymus, florenti ætate omnes,ſed diuerſis inter ſe vitiis, atque virtutibus inſignes, Achomates conſilio,æquitate,belli & pacis artibus pollens, claruſque quòd duobus iam regiæ indolis adoleſcētibus filiis ſtiparetur, ſecunda nominis fama ipſos præſertim Aſiæ populos & principes aulæ, paternumque animum occuparat. At Corchutus ob mite ingenium,tranquilliorem q. naturam ſapientiæ ſtudiis deditus,tametſi cognitione humanarum rerum, ac ætatis prærogatiua ab Achomate ſuperabatur, nihilominus quum apud patrem veteris pietatis, & ſummi beneficii memoriam non omnino obliteratam eſſe confideret,imperium triginta ante annis apud eum depoſitum,repoſcebat. Namque Mahomete vita functo & Baiazete eius filio inCappadocia procul agente,prætoriani milites,& nonnulli equeſtris militiæ principes, qui tunc Bizantii aderant Iſacho & Meſithe purpuratis attollentibus Corchutum adoleſcentulum imperatorem delegerunt; & traditis arcibus, atque theſauris auito in ſolio conſtituerunt:vt ipſi tutelæ nomine ex arbitrio cuncta imperii munia adminiſtrarent. Nec Baiazetes ab Amaſia Cappadociæ rediens quanquam ſe fraudatum iure imperii planéque proditum ab omnibus quereretur, quicquam tamen precibus & lachrymis impetraſſet,niſi in ipſo egregiè pio, modeſtiſsimoque adoleſcente primis ſtatim imperii diebus ingenuus pudor & parentis reuerentia omnem regnādi libidinem ſuperaſſent. Si quidem Corchutus nolentibus etíam his qui detulerant,ſceptrum patri reſtituit;vnde illi mox liberalitate patris Lycia, Caria atq. Ionia cum nobiliſsima Aſiæ ora ab Attalico ſinu Phoceam vſque ceſſerunt. Porro Selymus maiores ſpiritus gerens quum priuatam fortunam minimè pateretur,vti rei bellicæ magnopere deditus vna maximè liberalitate, aſtu,comitate,bonis maliſque artibus ad imperium contendebat. Nec maximum bellum & paternum regnum affectanti ſtudia prætorianorum deerant, qui miſcere cuncta bellico tumultu malebant, vnde honores atque diuitiæ certa laboris atque audaciæ præmia

peterentur, quàm ſub æquo ſedatoque principe, qui eſſet damnoſæ pacis cultor inglorius otioſam inutilemque militiam perferre. Is habitus animorum erat in prætoriano equite & Ianizarorum peditum conſenſus, quum Baiazetes qui haud dubiè Achomathem ſucceſſorem ſibi deſtinabat ſparſis in aula ſuper ea re non omnino vanis rumoribus filios pari ambitione ad imperium properantes ſuis ſedibus exciuit. Primus omnium Selymus claſſe in Ponto comparata ab Trapezunte vrbe Theodoſiam adnauigauit: Adiitque in eadem Cherſoneſſo Mahometem Præcopitarum & Tartarorum regem, cuius filiã iam antea innito Baiazete vxorem duxerat. Eum detectis conſiliis ſuis obſecrat, obteſtaturq. per fœdera ſanctiſsimæ cognationis ne ſibi genero in ſumma rerum occaſione deeſſe velit; docetque quanta ſibi ſpes adipiſcendi imperii ab amicis prætorianiſque militibus proponatur ſi propius accedat, patremque de transferendo imperio cogitantẽ aut arte conciliet, aut ab inſtituto conſilio eligendi conſtituendiq. ſucceſſoris ducto in Græciam exercitu armis deterreat. Tartarus collaudatis eius conſiliis vt ſocerum decuit, alias confeſtim naues ex Ponto atque Mæotide, viciniſque præſertim Coppa Tanaque emporiis, quæ ſunt ad Tanaim amnem, cogi iubet. Quindecim milia equitum armat, atque hæc omnia Selymo attribuit, ac maiores copias ſi bello contendat, ſe continuò miſſurum pollicetur. His properè confectis Selymus Boryſthene ſuperato per Valachiam profectus, Danubium apud Cheliam vrbem equitatum omnem traducit. Claſſem vero ad Varnæ portum quæ Dionyſiopolis olim fuit, in finibus Bulgariæ & Thraciæ conuenire iubet. Ipſe alias ex itinere copias conſcribens ſimulando aliud, quo ſuum conſilium tegeretur, expeditionem in Pannoniam edicit. At Baiazetes, qui Selymum ab Trapezunte in Europam multò antè tranſiſſe cognouerat, admiratus quòd non planè ſedato Tecbellis & Perſarum bello ex Aſia diſceſsiſſet, quòd priuato conſilio contractis externis auxiliis aduerſus pugnaciſsimam Hungarorum gentem difficile bellum pararet, quòd loca Thraciæ proxima terreſtri exercitu, Euxinum verò validis claſsibus obtineret; timere cœpit ne hæc omnia contra ſe pararentur. Enimuero inquieti turbidique hominis ingenium callidus pater perſpectum habebat, vel ex eo maximè quòd ſe inſcio ſuperbè admodum ac inſolenter, ducendam ſibi vxorem è Tartaris iudicaſſet, ac ſumma demum arrogantia exercitus terra marique paraſſet: intelligebatque modico eum imperio non contentum fore, qui ampliſsimum audacia ac ſcelere parare poſſe confideret. Attamen eius vim atq. ferociam diſsimulatione leniendam magis quàm eo tempore contumeliis exagitandam exiſtimans oratores ad eum mittit: qui doceant quanto cum periculo Turcæ ſuperioribus temporibus ea bella tractauerint, exemplo debere eſſe auum Mahometem, qui infeliciter Pannoniorum arma ſæpe exercuerit, proinde commodiorem rerum occaſionẽ opperiretur, vt maturiore ideoque tutiore conſilio & maioribus viribus id bellum ſuſcipere & cum certa propè ſpe victoriæ gerere poſſet. Ad hæc Selymus reſpondit, ſe Achomathis iniuriis extimulatum Aſiam reliquiſſe, tranſiſſeque propterea in Europam vt amplioris ditionis præfecturam pro anguſta ſcilicet ſterilique, & tum ex induciis pacata, quam ſpectantem ad Hiberos & Colchos inter ſaxa montium degentes pater attribuiſſet, ſibi armis ex hoſtili prouincia vindicaret. Quòd vero Hungaros tamquam inſuperabiles bello minimè laceſſendos dicerent; ſe non eſſe eius animi vt vllis periculis, vlliſue difficultatibus terreretur, quando antiqua illa iam mutata eſſent, mutatis ſcilicet regibus; & non labante modò, ſed ferè euerſa gentis vetere diſciplina, Vladiſlaus diſpar ingenio virtuteq. Matthiæ fortiſsimo ſucceſsiſſet: nec ipſe morte aut belli communes caſus ab ineunte ætate timere didicerit, forti enim animo & honeſta quidem petenti audentique neque Deos neque homines defuturos. Decreuiſſe ſe pro ſua dignitate, quam pater nimia fratrum potentia confregiſſet, aut in acie non indecoram mortem, aut propagare imperii fines ne omnino poſtremo loco natus in Othomanica domo poſtremus quoque virtute & gloria videretur. Legati tametſi Selymus omnibus ſermonibus nihil pacatum oſtenderat, munera tamen patris nomine, quibus ferox atque immitis animus molliretur, addiderunt. Nam Samandriam quam Scenderouium Belgrado oppoſitum Hungari vocant, validam Myſorum vrbem in Pannoniæ finibus, & complura oppida regionis veteri eius imperio adiiciunt; itemque ſexaginta aureorum nummum milia dinumerant. Præ-

terea

terea lanceas addunt,& ſericas veſtes mille numero, magnamque vim commeatus; quibus rebus cõtractos milites donaret atque aleret,ne ſpe prædæ domo exciti grauiter ferrent,ſi abſque munere dimitterentur. Selymus oblatis opportunè muneribus acceptis, ambiguo magis reſponſo atque incerta ſpe ſuſpenſos legatos ad patrem remiſit, quàm quòd ex antiquis conſiliis ſuis quicquam remiſerit. Exacuebant animum imperii cupiditate accenſum occulti ab amicis nuncii, ac literæ monentes vti approperaret, atque omnem ſpem in celeritate poneret; quòd ſub eius profectione Achomatem à patre accerſitum ex Cappadocia mouiſſe arma cognouerant. Interea Baiazetes his etiam de cauſis permotus ad id quod animo multum antè propoſuerat deſcendit, ac regem ſucceſſoremque dicturum profitetur, qui ſe annis valetudineque confecto parem tanto imperio regendo vigorem integræ ætatis afferret. Ea quum per quatuor Baſſas qui bello paceque proximum regi locum obtinent, prætorianis militibus deferrentur, extemplo ab omnibus ordinibus reclamatum eſt; ſe nullùm alium quàm Baiazetem, cuius auſpiciis amplius triginta annos meruiſſent, imperatorem velle: non paſſuros priuatum eum in obſcuro vitam agere, qui tot victoriis, tot vrbibus bello captis Othomannicum imperium in ſummam amplitudinem perduxiſſet. Satis in eo virium ſupereſſe ſi vegetæ adhuc ætatis honore dignitatem diuturnitate imperii & gloria rerum geſtarum partam retinere vellet. Eum enim ex liberis ad imperii ſedem ſuo tempore peruenturum, qui patri legitimè ſucceſſurus eſſet; viueret modò ipſe incolumis ac multos regnaret annos. Nullam quidem poſt fata patris futuram apud filios de regno controuerſiam, quum id Othomannorum proles vetere patrum inſtituto iure tantum atque ordine, nullo ambitu, & nullis adiuta ſuffragiis adipiſci conſueuerit. Quòd ſi forte priuato iudicio & noua tamquam inducta adoptione, eum non deligat, quem per leges nunquam antea violatus populi militumque conſenſus imperio deſtinarint; fore vt humana diuinaque omnia miſceantur. Ceteros enim fratres tam inſignem contumeliam non laturos, nec quieturos vnquam, donec impotenti patris libidine amiſſam dignitatem tamquam abdicati ſpretique cum omnium rerum conturbatione armis recuperent. Hæc milites edocti ab amicis fautoribuſque Selymi, qui centuriones & vexilliferos pecunia & pollicitationibus ſubornarant, palàm eloquebantur vt Baiazetem à propoſito deterrerent. Ceterum ille eorum animos ab Achomate minimè alienos eſſe exiſtimãs, quòd illius dignitatem ad quem ſpectaret imperium aduerſus omnium iniurias tutaturos elato animo profiterentur, Achomatem electurum ſe dixit, ſi is ab omnibus ordinibus probaretur. Sed prætoriani qui corrupti muneribus fidem libertatemque vendiderant, probare quidem ac laudare Achomatem, ſed principem creari ſuperſtite altero neque ex vetere Othomannorum conſuetudine, neque ex commodo militum, neque ex vſu imperii eſſe dicere; quando nec fratres Corchutus atq. Selymus, nec ipſi prætoriani vllam ex infidelitatis ſuſpicione calumniam æquo animo toleraturi ſint: ſi de voluntate atque modeſtia optimorum filiorum ſuſpicioſus pater, aut de fide conſtantiaque fideliſſimi exercitus eum ſæpenumero expertus imperator addubitet. Intolerandum quoque cunctis videri quòd præmiis per interregnum dari ſolitis ex ipſa externæ religionis hominum præda, odioſo eius inſoliti facti præiudicio, milites fraudentur. Namque mos eſt vt defuncto ſtatim principe Iudæi & Chriſtiani expoſiti Turcarum iniuriis qui Bizantii, Peræ, Hadrianopoli, Theſſalonicæ, Pruſiæue mercaturæ cauſa degunt, à prætorianis per tumultum mercimoniis omnique ſubſtantia ſpolientur, prædæque habeantur. Neque prius milites ſacramento rogati in verba noui principis iurant quàm is omnem prædam donatiui nomine conceſſerit, & per caput ſuum quod maximũ apud Turcas iuſiurandum exiſtimatur, affirmarit ſe nullam ex ſontibus petiturum pœnam; atque omnem eius maleficii memoriam aboliturum. Baiazetes poſtquam omnibus conſiliis ſuis aduerſari milites vidit, vt corruptæ eorum mentes ampliore pecunia caperentur, quingenta aureorum milia prætorianis ſe diuiſurum pollicitus eſt ſi Achomati fauerent, neque ius aut poteſtatem dicendi noui regis interceſsionibus impedirent. Nec publicani redemptoreſque deerant, qui magna ex parte ab hiſdem peregrinis mercatoribus eam ſummam ſe exacturos & in gratiam Baiazetis repræſentaturos profiterentur.

Vicit tamen Fortunã Achomatis improbitas & peruicacia prætoriani militis, quãquam

magna erant quæ proponebantur: Siquidem vberiora præmia deſtinauerant animis, ſi pro temperato proboque principe, prodigiis ferox & pacis impatiens ſtudio atque opera militum ad imperium eueheretur. Per hunc modum ſua ſpe depulſus Baiazetes diſsimulandum ſibi in præſens, & compreſſo animi dolore ignominiam quàm occultè ferendam exiſtimauit, dum ſeſe occaſio conficiendæ rei aptior & tutior aperiret. Interea Selymus ab amicis certior factus quanto ſtudio, quantaque partium contentione prætoriani patris conatibus obſtitiſſent, ne diutius hominum voluntates mora & tarditate fruſtraretur, neu propenſiſsimis in ſe militum animis diffidere videretur, relictis Pannoniæ finibus, exercituque in Thraciam ducto non longè ab Hadrianopoli loco edito conſedit vnde caſtrorum fremitus exaudiri, & tentoria è ſummis vrbis tectis conſpici poterant. Mittitur inde ab Selymo in vrbem nuncius qui mandata patri ferret. Eorum ſumma fuit deſiderare ſe plurimum qui per multos annos abſens patrem non vidiſſet in eius complexus deuenire antequam Trapezuntem petiturus mare traiiceret, quando eum exacta & præcipiti ætate nunquam fortè eſſet interuiſurus. Pertinere quoque ad quietem Aſiæ, liberorumque concordiam ſi apud patrem, communem arbitrum & diſceptatorem controuerſiæ proponerentur quæ ſibi cum Achomate intercederent, nec tuto ſeruorum fidei committi poſſent: ſtatueret colloquio diem locumque deligeret, nec grauaretur exoſculandæ manus facere poteſtatem, quod obſcuris & tenuibus amicis nedum liberis maiores tribuere conſueuiſſent. Baiazetes qui paucis ante diebus cognito Selymi aduentu, planéque perſpectis eius conſiliis aliquot Sanzaccos cum delecto equitatu è proxima Græcia præſidio acciuerat, & cuſtodias in vrbe diſpoſuerat, timens ne ſpecie colloquii milites à filio amicisque eius deprauati, qui iam tum onerati promiſsis atque muneribus occultè deſciuerant, ab ſe penitus alienarentur; atque ipſe demum vel aperta vi, vel inſidiis circumuentus opprimeretur, ſpem omnem colloquii tollendam iudicauit: grauiter incuſato Selymo quòd alienam prouinciam introductis copiis occupaſſet, quòd armatus colloquium poſtularet, quòd denique ſua humanitate ac patientia tam inſolenter abuteretur: Non eſſe ab eo quicquam expectandum, quod ad concordiam pacemque pertineat, qui externo equitatu circundatus iniuſſu patris bellum pararet, & fideliſsimas Othomannico nomini gentes per quas iter faceret, effusè popularetur. Proinde eum rectè facturum ſi Thracia, Europaque excederet, & dimiſſo exercitu in Pontum prouinciam ſuam reuerteretur. Hoc ſi faceret maiorem ſibi quàm vnquam antea apud patrē gratiam beniuolentiamque pariturum: ſin in incœpto perſiſteret, ſe eum non pro filio, ſed pro hoſte habiturum; nec defuturos qui tantam audaciam, ſummæ proximam perfidiæ, ſtatim vlciſcerentur. Dimiſsis legatis, Baiazetes ea quæ ſecuta eſt nocte per ſpeculatores cognoſcit Selymum motis caſtris recta Bizantium petiturum: quòd ab amicis accerſeretur, qui exiſtimarent ſi ipſe cum exercitu proprius accederet, in vrbe inteſtinos motus orituros. His cognitis Bizantio timens, ne Hadrianopoli ſedendo imperii ſedes amitteretur, prima luce proficiſci conſtituit. Diſcedente autem Baiazete Selymus trepidantibus Hadrianopolitanis ne ſi reſiſterent intempeſtiua fides exitio foret, vrbem ingreditur: recreatoq. ex præſenti vrbis copia vniuerſo exercitu, quod antea ſibi animo agendum propoſuerat, vt patrem antecederet, maioribus itineribus Bizantium verſus contendit. Vix dum Baiazetes ad vicum cui nomen eſt Chiurlus peruenerat (is medio fermè itinere à Bizantio viam militarem amplectitur) quum ab coactoribus agminis conclamatur adeſſe hoſtium antecurſores, eos carpere nouiſsimos ordines; & iam laceſſendo inſtandoque vniuerſum poſtremum agmen demorari. Baiazetes noua re perturbatus magis quàm territus ne quid fugæ ſimile profectio habere videretur, ſtatui ſigna omnemque exercitum conſiſtere iubet, eo propoſito vt ſi acrius inſtaret hoſtis acie decertaret. Duces & purpurati qui aderant aut vetere amicitia, aut noua inclinatione animi, aut ſpe cognationis atque potentiæ in Selymum propenſi, eique propterea obliquè callidéque fauentes non probare conſilium imperatoris quòd leuitate atque audacia filii vſqueadeo permoueretur, vt prælio rem committendam exiſtimaret: funeſtiſsimam fore victoriam ſi inconſultè ſuperbientem, ac nihil nociturum filium ſuperaret. Contrà patrem ſi forte ſuccumberet miſerrimam conditionem cum vniuerſo exercitu ſubiturum; cuius euentus tanto periculoſius

inſtare

inſtare diſcrimen, quanto ipſe & rerum bellicarum apparatu, & numero copiarum eſſet inferior. Comprimeret iram, nec tot eximias laudes bello paceque partas in extrema ætatate, fœdo exitu maculare properaret. Vnum omnino conſilium ſalubri prudentia plenum videri, ſi de profectione celeritateq. nihil remitteret, & continuò Byzantium proficiſceretur. Selymum enim citò temeritatis pœnas daturum ſi Byzantio excluderetur; nec dubium fore quin in reditu ab his quorum agros eſſet populatus honeſtius quàm paterno gladio cum latronibus ſuis cæderetur. Huius ſentētiæ princeps erat Muſtaphas antiquior è tribus purpuratis qui ſummæ rerum conſilio præpoſiti Baſſæuiſir appellantur. Is tum ingrato prauoq. animo Baiazetem tamquam nimis diu regnantem faſtidiens oderat etiam propter priuatas offenſiones, ex collegarum æmulatione conceptas. Selymum verò ſpiritu atque oris indole Mahometem auum referentem à quo ipſe fuerat educatus tamquam imperio digniſsimum occulta propenſione animi proſequebatur. Erat Muſtaphas ex oppido Seres apud Amphipolim Græco ſacerdote genitus ingenio vafro, ſubdolo, ſemperque venali; quos animi morbos maligno obtutu diſtortiſque oculis præferebat. Secundum Muſtapham erat Boſtanges hortorum præfectus ex Ducagina familia apud Aetholos clara & illuſtri, propterea Ducaginoglis appellatus; homo auaritia, ambitione, perfidia infamis, vt & poſtea turpiſsimus vitæ finis oſtendit. Huic Selymus filiam ætate iam nubilem in præmium corruptæ fidei, occulta pactione deſponderat. Quibus etiam artibus Aiacem Ianizarorum prætoriique præfectum perpulerat vt ſibi ad imperium, quo ſe fatis vocari prædicabat, contendenti ſtudium ſuum operamque præſtaret: centurioneſque ſingulos opimi donatiui promiſsione in partes traduceret. Eodem ceteri minores duces aut eadem præmiorum ſpe corrupti, aut potentioribus refragari non auſi inclinabant. Vnus omnium Cherſeoglis Baſsà vir egregiè probus ſine vllis fallaciis conſtanti atque integra fide erga imperatorem eundemque ſocerum, Selymi impotentiam ſupra fas & æquum inſoleſcentis, retundendam vi, armiſque cenſebat. Non laturos inermes Scythas vel numero ſuperiores primum prætoriani equitis impetum. Ianizaros verò quorum fides cognita & multis periculis ſpectata virtus eſſet inuicti imperatoris deque ipſis optimè meriti ſalutem & dignitatem vtique defenſuros, atque ab eo vindicaturos qui nec Deum ſcelerū vltorem timeret, nec parricidii nomen apud homines vereretur. Prodiret modò ipſe ad milites vultu fiducia pleno, hortareturque vt acceptorum beneficiorum ſacramentique meminiſſent. Admonet me locus poſtquàm in mentionem Cherſeoglis incidimus, vt propter viri claritatem cum ſumma erga Chriſtianos pietate coniunctam eius ad Turcas transfugii cauſam paucis enarrem. Non enim vt ceteri ferè omnes à prima pueritia per delectus Chriſtianis parentibus erepti, ſed iam planè vir ita à morum religione diſceſsit, vt nunquam ex arcano veræ pietatis obliuiſceretur. Is Cherſechii reguli in Illyrico ad montem Nigrum filius quum adamata ei ſponſa quæ erat è ſtirpe Seruiæ Deſpoti, ad paratas nuptias duceretur, concupiuit eam illico, quòd eſſet egregiæ venuſtatis, procaci oculo improbus pater, omnemque pudorem ſuperante libidine ſibi ſtatim impotenter excluſo filio nuptias celebrauit fruſtra reclamantibus propinquis: qui id facinus filio contumelioſum, patrique & domui infame deteſtabantur. Itaque iuuenis tantæ iniuriæ indignitate commotus, præcipitique actus deſperatione ad proxima Turcarum præſidia, atque inde Byzantium ſe contulit. Hinc mirari licet quātum in eo fortuna potuerit. Productum ſiquidem Baiazetes quum læto ore, quòd erat nobili claroque patre genitus, excepiſſet, & transfugii cauſam probaſſet; ſubridens eſto, inquit, pacato animo generoſe ab iſta indole tua maiore multò quàm paterna domus ferat, ſorte digniſsime. Iam tibi pro erepta ſpōſa obſcuri & exulis reguli propinqua maximi imperatoris filia, eaque præcellentis formæ, matrimonio tradetur. Nec multò poſt abiurata Chriſti religione, Stephanique nomine depoſito Achomates & Cherſeoglis vocatus Baiazetis gener effectus eſt; indeque locum ſummæ dignitatis inter Baſsà purpuratos promeruit: tanto tamen noſtræ religionis ſtudio, redeundique deſiderio, vt quum in arcano animi noſtra religio conderetur, crucifixi ſeruatoris imaginem in ſecretiſsima cubiculi parte armario incluſam noctu excluſis arbitris adoraret. Hoc nos à Ioanne Laſcare cui ipſe tanquam amiciſsimo eam imaginem oſtendit, accepimus. Hic Me-

thone capta patritios Venetos, quum reliqua captiuorum multitudo crudelem in modum Baiazetis iuſſu in eius conſpectu trucidaretur, exorato principe conſeruauit; Andreamq. poſtea Grittum quem aliquot poſt annos inclytæ virtutis nomine Veneti principem crearunt captum Bizantii, teterrimoque ſupplicio deſtinatum non modò ſuis precibus eripuit, ſed imperandæ pacis magno reipublicæ Venetæ commodo authorem fecit. Innumerabileſque Chriſtianos barbaris ſeruientes cum authoritate, tum ære ſuo piè redemit. Nec illud quidem erga literarum ſtudia eximiæ benignitatis officium prætermittendum videtur, quòd Laſcari quem ſupra memorauimus Græcorum nobiliſsimo pariter atque doctiſsimo antiquos codices iuſſu Leonis decimi conquirẽti cunctas Græciæ bibliothecas impetrato ad id regio diplomate liberè excutiendas aperuit. Huius igitur viri Baiazetes ea quam ſupra diximus adhortatione confirmatus, quum è prætorio inuadentium iam hoſtium, ſuorumque trepidantium ſtrepitum clamoremque audiret, & frequentes nunciarent Selymum direptis aliquot ſarcinis Tartaricum equitatum extremo agmini circumfudiſſe, fremens & præ impotenti ira lachrymas fundens, è tabernaculo prodit vehiculo impoſitus, quòd pedibus æger equo vti non poterat, conuerſuſque ad prætorianos de more circumfuſos patiemini, inquit, alumni milites cuſtodeſque corporis mei qui triginta amplius annos mecum ſumma felicitate militaſtis, & bello paceq. ea præmia tuliſtis, quæ & ſpe veſtra & ærarii facultate ampliora conſenſus veſter actis cumulatè gratiis iudicauit; patiemini, inquam, à nequiſsimo filio nihil tale meritum patrem à fœdiſsimis latronibus veſtrum imperatorem morbi ſenectæque vitiis conflictatum crudeliſsimè trucidari? Deſerar ego in hac mea triſti canitie extremoque ætatis actu, & per eos hoſtibus tradar? per eos, inquam, qui quondam ſumma fide eximiaque virtute, & dignitatem meam aduerſus Gemem fratrem, atque hoc ipſum ſæpe imperium aduerſus bellicoſiſsimas gentes tutati ſunt, & fortiter defenſum feliciſsimè prolatarunt? Neque verò ego quæ de alienatione exercitus ad aures meas cum maximo meo dolore perferuntur tam facilè crediderim, neque ſi maximè credam tanti timoris ſim, vt aut animo deficiam, aut durius conſulendum mihi exiſtimem. Nam quid ego de fuga cogitem? velut alibi fideliora quàm apud vos, & maiora præſidia paraturus. Quæ porrò veſtra ſpes eſt? quamquam infamis & perdita? Si qui veſtrum (neque enim omnes ita inſanire crediderim) nulla ſacramenti reuerentia, nullo hominum pudore, nullo cælitum metu, animum ſummi ſceleris cogitatione maculaſtis, maiora ne præmia ex defectione atque perfidia quàm ex fide conſtantique officio conſecuturos vos eſſe confiditis? At etiam nonnulli impudentiſsimè ſuadent vt ægrum hoc & exangue corpuſculum melioribus caſibus ſeruem, & me fugæ atque dedecori tradam, potiuſque ſalutem cum ignominia, quàm decorum honeſtumque vitæ finem cum dignitate & gloria complectar. Quod tantum abeſt vt vllo metu perterritus faciam, vt contra nullam prælio moram ſim facturus. Periclitabor in meo hoc ſupremo diſcrimine fidem virtutemque veſtram, & ſigillatim omnium voluntates, vt aut magno Deo auſpice perditiſsimi hominis impetum frangam, aut certè cum aliis, qui in officio fideque perſtiterint honeſto vitæ exitu triginta annorum imperator à cuſtodibus corporis fœdè ſceleſtéque proditus ac deſertus occumbam. Hac oratione permoti ex Ianizarorum ordine gregarii milites, quibus propter eorum leuitatem & multitudinem duces atque centuriones ab Selymo pecuniis expugnati conſilia transferendi imperii minimè communicauerant, conclamare cœperunt, ne dubitaret prælium committere, & ſuam fidem priſtinamque virtutem experiri, tanta quidem alacritate ac ſtudio omnium, vt voce, manibus, & telorum crepitu ſe fortiſsimam operam præſtaturos ſignificarent; & magno cum dolore infidelitatis ſuſpicionem ſuſtinere viderentur. Hos ceteri eodem clamore ſecuti ſunt, qui iam animo in Selymum inclinauerant, & illi in primis exercitus atque aulæ principes commutata voluntate ſiue pudore ſceleris, ſiue eo metu, ne ſi intempeſtiuè contra multitudinis opinionem atque iudicium aliquid tentaretur, exitiabili incœpto & Selymi ſpem omnem abrumperent, & ſeſe præcipites darent. Igitur vt eſt eorum hominum conſuetudo, qui mobilitate atque malitia animi dum conuinci, aut deprehendi maximè timent præſenti perfidiæ ſecundum ſcelus nouamque perfidiam addunt. Muſtaphas atque Boſtanges ad cohortandos milites inſtruendamque

aciem

aciem, vt palàm ſummum erga imperatorem ſtudium ſimularent è prætorio diſcedunt. Baiazetes curru vectus monente atq. inſtruente Cherſeogle acies hoc modo conſtituit. Vniuerſum Sanzacorum equitatum (erant enim circiter ſex milia) præcedere, prætorianas verò nobilium alas quas Spachioglanorum & Siliphtarorum vocãt, ex inſtituta regii agminis ratione à dextra læuaque prætoriæ phalangis vbi ipſe erãt, latera ſtipare iubet, præſidio autem impedimentis ad quatuor milia ſeruorum equitum relinquit (Hi cultu apparatuque armorum auratis criſtatiſque capitum tegumentis etiam ipſos Sanzacos & purpuratos dominos ſuos virtute æquantes cum præſidio, tum ſplendori & pompæ habentur)ac demum ſigna canere, rubrumque vexillum explicari imperat. Ex aduerſo Selymus Tartaris in vtroque cornu, Turcis autem in medio collocatis, lunata acie, quòd multum equitatu valebat, paternas copias ferè vndique circumplexus impetum fecit. Tartari quum ad hoſtem intra ſemiſtadii ſpatium perueniſſent, agminatim more ſuo ſeſe in gyros magnoſque orbes introrſus vacuos coronæ modo decurrentes, vt aduerſi auerſique pariter ſagittarent, magnam vim ſagittarum vniuerſæ propè aciei ſuperfuderunt cum inſigni vtique Turcarum equitum equorumq. maximè detrimento, quum Tartari qui introrſus à prima ipſorum acie ſunt non rectà in hoſtem, ſed in cœlum ſagittent; vt ſagittæ grauiore impetu pondereqne decidentes inermia capita & nudos equorum clunes armoſque ex alto feriant. Sed veterani equites Sanzacorum vſu edocti elatis ſupra capita ſcutis veluti in coherentem teſtudinem conſtipati eum ſagittarum imbrem conſtantiſſimè pertulerunt; concitatiſq. equis, & intentis haſtis ad congreſſum manumq. venire properarunt. Neque prætorianus eques occaſioni defuit, quin in mediam Selymi aciem vbi Turcæ equites erant inueheretur, atque ita repente factum eſt vt tria prælia tribus in locis vno tempore ſimul arderent. Nam Aiax ſeptingentos circiter ſclopettarios è Ianizarorum phalange detractos Tartaris in extremo eorum cornu oppoſuerat, & ſeruorum ala quam diximus impedimentorum præſidio relicta vti erat nauandæ operæ cupida altero cornu Tartaros ſarcinis hærentes cum multa cæde repulerat. Pugnatum eſt à meridie ad occaſum Solis Selymo multis in locis prælium reſtituẽte, longéq. omnium acerrimè fortiſſiméque pugnante. Sed quum fugæ initium iam ortum eſſet ab his Tartaris qui ſclopettariorum procellam & crepitum; pauentibus præſertim eorum equis, & retro vel inuitos ſeſſores aſportantibus ſuſtinere nequiuerant, reliquæ acies quin fugæ ſe darent neque imperio neque minis inflictis etiam vulneribus contineri potuerunt, atque ita pedites ferè omnes quos Selymus Ianizarorum cultu armauerat ab equitatu victore vndique circumuenti trucidatique ſunt. Selymus vbi fuſas proſtrataſque copias videt, quòd vulnere accepto tardabatur in recentem equum illatus, ereptuſque periculo à turmis Turcarum ſuorum quæ ſuperfuerant, Tartarorum ante abeuntium veſtigiis inſtitit. Nec multo poſt victores ſcilicet ſubſequi & iam adeſſe ratus, cum paucis incitato perniciſſimi equi curſu ſeſe vtique fatis ſuis reſeruans Varnam perfugit. Erat is equus vnicolor abſoluta nigritie cui Carabulo id eſt atræ nubi nomen fuit, huic poſtea Selymus tamquam emerito vacationem dedit, ſic vt in honore habitus ſine ſeſſore ſola ex textili auro ſtragula protectus ad Perſas vſque & mox in Aegyptum deueheretur, eique demum mortuo ad Memphim, Alexandri Magni exemplum ſecutus ſepulchrum condidit regio quidem animo, niſi necati ab eo fratres ſepulturæ honore caruiſſent. Baiazetes ea die ex his, qui cum Selymo fuerant paulominus dimidia parte cæſa aut capta, ſexcentos tantum equites pediteſque deſiderauit; Scythicis autem ſagittis amplius tria milia hominum vulnerata reperit: quod detrimentum ſumma crudelitate mox expiatũ eſt, producti enim captiui ferè omnes in conſpectum iubente eo trucidantur. Ab hac memorabili pugna Chiurleus pagus antea obſcurus & ignobilis claritatem accepit. Sed multo quidem maiorem à fatali Selymi ſorte, quum paucos poſt annos eodem in loco Selymus peſtifero atrociq. ictus morbo immaturum acerbiſſimumque vitæ finem inuenerit, magno Deo (quod credi par eſt)primæ temeritatis ſcelus vindicãte, & patrati parricidii iuſtas exigente pœnas. Neq. enim ſuperi eos in terris diu felices eſſe volunt qui ab immani crudelitate omnem humanitatem exuerint.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XIIII.

BAIAZETES ſecundum eam victoriam Byzantium reuerſus primum omnium donatiuum militi exoluit, coactiſque ad opus circiter quindecim ſeruorum milibus, mœnia terræmotu multis in locis hiantia aut collapſa reſtituit; deditque operam miteſcente iam peſtilentia vt reuocatis incolis, diu intermiſſus aulæ ſplendor, & priſtina deſertæ vrbi frequentia redderetur. Interea Achomates, quem vixdum pacata Cappadocia propter fratris profectionem, & famam comparati exercitus ab Amaſia mouiſſe demonſtrauimus, cum viginti milibus armatorum per Galatiam atque Bithyniam, Scutarium venit; id oppidum Chalcedon olim fuit, pertinetque ad Thracii freti anguſtias contra Byzantium; poſitiſque iuxta littus tabernaculis, quid pater ab tanta victoria conſilii caperet, opperiebatur. Etenim eius animum ſumma obtinendi imperii ſpe impleuerant præter iuris prærogatiuam patriſque iudicium & popularis fauor, & propria virtus. Igitur frequentes nuncios Byzantium lembis diu noctuq. tranſmittere, Baiazetem per literas ſummis precibus obteſtari & orare, vt maturè quod animo deſtinarat, in ea rerum occaſione perficeret. Amicos verò ac familiares ſuos ſollicitare, vt propenſiorem ſibi redderent patrem; conſilia creandi regis magis & magis laudarent: darentque operam vt poſtquam Selymi temeritatem atque impetum Dii & Fortuna ex merito confregiſſent, ipſe amicorum beneficio ſubleuatus & ſuo iure, & rerum imperio potiretur. Baiazetes qui vetere ſuo propoſito totus in Acbomatem ferebatur, his quoque ſermonibus ad id, quod ſibi conſtituendum eſſe decreuerat, facilè perductus eſt. At protinus patefacto conſilio triremes exornari iubet, quibus Achomates ab Chalcedone Byzantium adueheretur. Sed milites præfectique quos Selymo fauere ſupra docuimus, iterum refragari, eademque illa memorare, quæ apud Hadrianopolim adduxerant, in ſumma, non eſſe paſſuros eum tanquam ætate inutilem eiurare imperium qui modò forti conſtantique animo pro imperio ac dignitate feliciter dimicaſſet, ſe Baiazete incolumi neminem alium imperatorem ſalutaturos, neque ſe tamen ſpem præcidere Achomati, neque verò ipſum voluntatibus militum debere diffidere, quin eorum fauore & ſtudio vir cognitæ probatæque virtutis & ius æquum, & imperium, quod ſine controuerſia ad ipſum tanquam natu maximum pertineret, ſuo tempore poſſet adipiſci, ſatis ſuperque recenti prælio demoſtratum eſſe quantum ſpei ab imperatore in militum animis ſit reponendum, qui pro fide atque officio offerre ſe morti, & iniquiſsimo prælio non recuſarint. Hac militum conſternatione Baiazetes ſpe ſua deiectus, ſiue (vt aliqui crediderunt) regnandi conſuetudine allectus, quòd ab recenti victoria neque ſenem ſe neque inualidum ad regendam eam imperii molem veluti rediuiuo quodam animi vigore iudicabat, Achomatē monuit, vt ab Chalcedone abſcederet, atque in prouinciam ſuam reuerteretur: ſe tunc eum Cappadocia acceſſiturum quum liberalitate mollitis prætorianorum animis, & collecta ſenſim principum gratia melior conficiendæ rei occaſio præberetur. Achomates ſpe atque opinione fraudatus, ſeque & à patre deludi & à prætorianis militibus deſpici queſtus nouis precibus minas addit, in patrē acerbè inuehitur quòd ſe tot terrarum ſpatia emenſum, ipſiuſq. præſertim literis euocatum deſpectui omnibus atque ludibrio exponeret. Quòd ſi Baiazetes deſipere perſeueret, & tanti gratiam faciat prætorianorum, vt præ illa nec æquitatis, nec promiſſorum ſuorum rationem habendam putet, ſe dignitatem ſuam, quam apud parum æquum patrem obtinere non poſsit, armis vindicaturum. Ad ea Baiazetes per Cadileſcherum ſacræ legis interpretem ſummæ apud eos authoritatis virum, reſpondit nec cautè ſatis, nec prudenter eum facere qui inſolentius iraſcatur, quum beneficium, quod ſola beneuolentia comparari poſsit, vi & contumeliis extorquere contendat, omnia ei

integra

integra reſeruari: ceſſurumque ei proculdubio imperium niſi præpropera feſtinatione ſpes ſuas corrumperet, quas tolerantia atque expectatione alere deberet. Diſceret ex recenti exemplo, fortunaque Selymi fratris quod ipſi quoque vſui ſalutique eſſe poſſet, longe periculoſius eſſe violentiæ audaciæque confidere, quàm peruerſos animi impetus recta ratione moderantem opportuna temporum & rerum momenta expectare. Achomates quum mandata patris exponerentur ira atque dolore inflammatus patris legatũ obliquis verborum contumeliis dehoneſtatum propè violauit, crebro dictitans & patrem commutatæ voluntatis, & proditores perfidiæ propediem pœnas daturos, motiſque propere caſtris Bithyniam, per quam iter faciebat, hoſtiliter deprædatus Amaſiam rediit. Ibi magis ac magis repulſæ dolore atque ignominia extimulatus conſilium cepit inuadendæ minoris Aſiæ, vt ſi de Byzantii imperio armis certandũ foret, ampliſsimis eius prouinciæ opibus vteretur: vel ſi id minus conſequi poſſet, dimidium ſaltem regnum, tranſmarinis regionibus in poteſtatem redactis, in omnes belli euentus occuparet. Itaque vocatis ad ſe Amurathe atque Aladino adoleſcentibus filiis, multum de inimicorum acerbitate alienationeque Baiazetis conqueſtus docuit nihil ſibi ſperandum de ſucceſsione imperii, niſi protinus arma capeſſerent, ac dignitatem ſuam aduerſus inimicorum iniurias tuerentur: Poſſe facile minorem Aſiam occupari ſi celeriter audendum ſibi exiſtimarent, quando Piſidia, Lycaonia, atque omnis Pamphyliæ & Ioniæ ora nullis exercitibus aut claſsibus tenerentur. Corchutum quoque vel ſua animi tranquillitate atque otio contentum fore, vel æquitatis atque iuſtitiæ ſtudio in partes tranſiturum, ſin ſecuras res ſuas dubiis permiſcendas putaret, & pararet arma, eum protinus ad primum belli impetum poſſeſsione ditionis exceſſurum: Ceteros autem prouinciæ regulos illius authoritatem vel fortunam ſecuturos. Proinde virilem animum induerent, & in proximas regiones ad delectus habendos, & ad omnis generis præſidia comparanda proficiſcerentur. Adoleſcentes & propria indole & paternis adhortationibus excitati imperata faciunt, ſtatimq. ex amicis militibus, ſeruiſque præſertim egregiam armatorum manum cogunt. Ipſe verò præter veterem exercitum quem aduerſus Perſas habuerat, nouos milites conſcribit ex finitimis vrbibus ſtrenuiſsimum quemque euocat, percurritq. prouinciam, & ſeipſum Aſiæ regem declarat, Eos porro qui non ſtatim ſe dedere velint, ipſe & Amurathes & Aladinus diuerſis in locis bello perſequuntur. Eo terrore circumducto multæ vrbes aut debili, aut nullo penitus muro cinctæ, pars voluntate, pars metu atque armis expugnatæ in poteſtatem Achomatis deuenerunt. Inde progreſſus in Lycaoniæ, interioriſque Ciliciæ fines Mahometem fratris filium, qui regionibus Caramanno proximis imperabat, per legatos & literas hortatur vt ſibi auxilio eſſe velit ad recuperandam dignitatem atq. vlciſcendas iniurias aduerſus eos, qui Baiazetem dolis maligniſque perſuaſionibus ab ſe diductum depranatumque eò perduxerint; vt alium quàm primogenitum filium imperii hæredem conſtituendum exiſtimarit. Diis tamen bene iuuantibus ſe præoccupaturum eorum malitiam, ac vindicaturum armis quod ſibi iure deberetur; ſi Mahometes arma, milites, frumentumque in caſtra tranſmitteret, faueretque honeſtiſsimæ cauſæ, reperturum eum longè meliorem patruum, quàm ipſe patrem inuenerit, qui ſi ſecum amicè ac liberaliter ageret, cumulatiſsimas gratias in poſterum eſſet relaturus. Mahometes aliquid earum rerum quas peteret ſe facturum negat niſi aui Baiazetis literis id facere iubeatur, ad quem ſumma imperii reſpiciat; non eſſe ſui iudicii diſcernere an iure rectéque fecerit Baiazetes quòd ſe ſoſpite regnum filio tradere noluerit. Ceterum non ignorare nulli alteri parendum eſſe viuente imperatore, in cuius verba & Scianſcious pater, & ipſe iurauerit; propterea debere eum iracundiæ modum imponere, ne quum inimicis nocere ſe ſperet, cum magna omnium inuidia patri noceat: & ſpem & dignitatem ſuam, quæ ex merito ſi patientia vtatur paululumque cunctetur, maxima futura ſit, præpropera animi perturbatione corrumpat. Achomates qui præſto ſibi affuturum Mahometem crediderat, quum poſtulatis ſuis grauius conſideratiuſque ab iuuene reſponderetur, exercitum in fines eius ducit, & regionem igne ferroque deuaſtat. Nec multò poſt Mahometem ipſum cum exiguo exercitu ſubſidio ſuis venientem ſupra Larandam in itinere profligauit; compulſumque in oppidum per aliquot dies obſedit: ac demum accepto in deditionem oppi

do, eum cum impubere fratre viuum cepit: conſiliarios verò atque nutricium quorum conſilio perſuaſum Mahometem atque in id diſcrimen adductum fuiſſe putabat, interficit. Quibus de cauſis Baiazetes ira ac dolore perturbatus, quòd in ea ætate oppugnari ab duobus filiis calamitoſum & planè miſerum eſſe prouidebat, legatos ad Achomatē mittit, qui furentem grauibus verbis caſtigarent, & Mahometem fratremque eius è cuſtodia educi iuberent. Si id impetrari aut ea vis inſaniæ leniri non poſſet, bellum indicerent. Sed ille, qui quanto ambitioſius poſt repulſam ad imperium anhelabat, tanto acerbius atque crudelius ſibi agendum arbitrabatur, principem legationis bellum atque extrema quæque audacius comminantem in conſpectu iugulari, & ceteros ante veſperam caſtris excedere iuſsit. Ea res tunc maximè Baiazetis exulcerauit animum, & ab Achomate complures mortales alienauit, quòd legatos ad componendam controuerſiam miſſos contra ius gentium inhumanè admodum ac nulla patris reuerentia violaſſet. Conclamāt prætoriani qui in ſtatione erant, ita vt Baiazetes exaudiret, non ferendam eſſe temerarii hominis audaciam; ſed protinus ſceleri armis obuiam eundum. Impunitate ac mora valeſcere malorum vires, ſi cunctetur imperator ac mitius agat, eum mox auxilium atq. operam fruſtra à militibus imploraturum. Muſtaphas quoque & Boſtanges ac ceteri qui Selymi rebus occultè fauebant, atque hæc per idoneos homines ſingulari calliditate in vulgus militum ſpargi curauerant: Muſſare primo, atrocitatem ſceleris admirari, veluti damnarent quidem crudele factū, authorem verò minimè criminarentur. Mox vbi Baiazetem proprio ardore & vocibus militum ſatis incitatum, & ex fiducia ſuperioris victoriæ ad vlſciſcendum iniuriam paratum vident, quàm acerbiſsimè & crudeliſsimè in Achomatem inuehuntur; eum vt parricidam, vt imperii hoſtem, bello perſequendum cenſent: tolluntque ſubinde ad cœlum laudibus militum fidem atque virtutem, qui pro ſalute ac dignitate imperatoris nouos vltrò labores ſibi expeterent. Ita Achomates aſtu atque ſolertia ducum, patris iracundia, atque omnium denique militum iudicio hoſtis declaratur decernuntur prætorianæ cohortes, & magna pars Europei equitatus, quibus primo quoque tempore aduerſus eum in Aſia bellū geratur. At quum belli dux virtute armorumq. peritia inſignis deligendus eſſet, atque ea maximè cura ad Baſſas pertinere videretur, cœpere omnes aſpernari honorem illum, & pro ſe quiſq. id munus abnuere; atq. indignum eſſe teſtari vt ſerui auſpiciis imperatoris filius oppugnaretur; milites quoque nihil ſe aduerſus regiam prolem auſuros prædicabant, niſi vnus ex ipſa Othomannorum domo copiis & ſummæ rerum præficeretur. Sic quondam Gemem eius fratrem in Cilicia res nouas molientem, & proximè Selymum non aliis quàm Othomannis ducibus debellatos. Hæc illò perſpicuè pertinebant vt Selymum, quem occulta beniuolentia proſequebantur (tametſi illum niſi probri cauſa nominare non licebat) obliquis artibus patri reconciliarent; viamque ei reditus Bizantium hac ratione præſtruerent, quoniam nec Baiazetem ſenecta & valitudine conflictatum, nec Corchutum hominem philoſophum eius belli prouinciam petituros arbitrabantur; vnum autem Selymum ex Othomānis ſupereſſe, ad quem nepotibus per ætatem minus idoneis exercitus imperium deferretur. Ad eas voces Baiazetes perplexo atq. æſtuanti ſimilis in prætorium ſe contulit morbum & inutiles annos incuſans: querenſque quòd Corchutus dum inane ſapientiæ nomen & vmbratile vitæ genus ſequeretur digniores regia fortuna artes, & honoratiora vitæ ſubſidia reliquiſſet. Hæc dicentem volutantemque animo Muſtaphas lenire omnes eius curas aſſuetus in varios ſermones de ſumma belli conſultatione pertractum, parata oratione ita allocutus eſt. Noli exiſtimare imperator etiam ſi per proſperam valetudinem ætatemque liceret aut tranſmittendum exercitum, aut omnino tibi in Aſiam traiiciendum, ne dum tota Aſia vagum Achomatem bello perſequeris, longè acriorem hoſtem in Europa relinquas, qui Thraciam, Græciam omnem, atque Bizantium nudatum præſidiis inuadat. An non audimus Selymum ſupra Varnam alias parare copias, nouum ab ſocero equitatum expectare, atque imminere iterum ceruicibus noſtris? An forte ille non maiores ſpiritus gerit quàm aut animo frangi poſsit, aut hac vna atque fortuita dimicatione ſuperari? aut ſi veteranos in Aſiam tranſmiſeris, Corchutumque cum ſuis ſuperioris anni delectibus, qui te ægro Selymi conatibus obſtet, in Europā euocaueris; timebit ille tyrones

Aſiaticos,aut philoſophum ducem, qui prætorianos robora virorum toto orbe conquiſita,ac te ipſum veterem & feliciſsimum imperatorem timere noluerit? Falleris imperator & ancipites rerum caſus non planè perſpicis, qui cum duobus vno tempore in diuerſiſsimis Aſiæ atque Europæ partibus bellum gerendum eſſe non cogitas. Etenim dum illum Cappadociæ finibus exturbare contendes, hic propior & occationi imminens à tergo in media regni viſcera bellum molietur. Sin periculi magnitudine permotus, & Thraciam tueri,& prætorianos retinere volueris, ardebit in conſpectu Aſia omnis, nec ille iniuriis aut bello finem faciet,donec ſibi Aſiæ imperium vendicarit. Ergo ſi non culpæ,ſed fato & fortunæ tuæ datum eſt,vt duo ex te geniti omnium conſenſu patris & patriæ hoſtes iudicentur, quorum alter temeritate præceps, alter ſuperbia & furore actus bellum intulerint, cur in tam impedito difficilique negotio, tuta conſilia ſpecioſis nõ anteponis? & quos vno tempore caſtigare vlciſcique non potes,eos ſingulos, atque inter ſe diſsidentes per occaſionẽ aggrederis? Hæc ſpes vna ſalutis, hæc vna via eſt, ſi clauum (vt dicitur) clauo trudendum,atque hoſte vincendum cenſueris. Comprime tantiſper vindictæ ardorem;& diſsimulata in præſens ægritudine animi, alteri inducias ſimulatamq. pacem concede, alterum verò alterius auſu periculoque in vtrumque caſum proſpero euentu bello perſequere. Opprimes eum mox quum voles, cui ſigna exercitumque tradideris, erunt enim ſcelerum vindices militum dextræ; & tu ſumma tua ſecuritate bellum conficies, obiectando periculis quem & vincere velis, & eundem interire deſideres. Muſtapham loquentem adhuc ceteri purpurati, vt inter ſe conſtituerant, exceperunt, compoſitiſque in eam ſententiam orationibus, Baiazeti perſuaderi cœperunt vt Selymum belli ducem deligeret;Illum ſatis pœnarum ſuæ temeritatis dediſſe. Proindeque veluti caſtigata arrogantia in officio fideliſsimè permanſurum;Achomatem verò non facturum quicquam pro ſano,qui patris oratores violarit,niſi & ipſe armis,vt Selymus nuper victus fugatuſq. fuerat, tota Aſia pelleretur. Baiazetes quòd in ea re admodum graui explicanda Cherſeoglis ſolus ferè omnium fidelis ſubtriſti vultu muſſaret;diu in incerto habuit quidnam conſilii potiſsimum caperet. Obuerſabantur animo grauiſsimæ offenſiones: ſecúmque ipſe reputabat Selymum ex Aſia inuaſiſſe Europam, occupatam ab eo Hadrianopolim,in acie ſe circumuentum,petitum ſe Scythicis ſagittis, ac ſolo propè Deorum beneficio diſceſsiſſe victorem. Illinc contempta imperia,nepotes bello capti,iura legatorũ violata,ſubactæ vrbes,atque Aſia omnis perturbata,ardénsque miſerabili belli incendio,iracundiam & vindictæ deſiderium acuebant. His anxium curis inſignes Græco aſtu immaniq. perfidia conſultores vel reclamante Çherſeogle, perpulerunt vt literas ad Selymum ſua manu conſcriberet,quibus priorem ei gratiam obliterata præteritorum memoria polliceretur,deferrétque copiarum imperium ſi Bizantium quamprimum veniret & aduerſus Achomatem in Aſiam proficiſceretur. Dum hæc Bizantii parantur Corchutus ab amicis & familiaribus ſuis per literas edoctus quanta imbecillitate pater ſenex, quibúsue conſiliis poſt declaratum hoſtem Achomatem vocare ad ſe Selymum, atq. eum ducem exercitus declarare contenderet; è Magneſia Phoceam deſcendit:conſcensíſque triremibus Bizantium adnauigauit. Igitur magno comitatu amicorum progreſſus in intimum prætorium poſtquam patrem dextra oſculo petita ſalutauit,eum poſt varios ſermones in hunc modum allocutus eſt. Trigeſimus agitur annus pie atque optime pater ex quo prærogatiua militari conſenſu ciuium totiúsque aulæ principum iudicio creatus atque acclamatus imperator hoc regnum poſſeſsionémq. huius imperii lubens ac volens tibi de manu tradidi, quod quis tandem mortalium niſi aut inſanus, aut optimus unquam feciſſet? Non enim ui,non metu impulſus, ſed ſola tui reuerentia id religioſi gratique animi ſpecimen edidi. Neque poſtea me in tot annorum decurſu eius ſingularis officii,& repræſentatæ pietatis unquam pœnituit; quando his quæ poſſidenda conceſſeras, & clariſsimi facti laude contentus fortunam hanc tuam & ſublime mortalitatis faſtigium cum tranquillitate atque otio ſtudiorum meorum minimè comparanda eſſe cenſebam; quum alienum prorſus à decreto compoſiti animi inaneque eſſet ea appetere, quæ ambientis animi deſiderium non finirent, & multo meliora cunctis imperiis contemplanti animo uirtus ardua,& prædulcis diuinarum rerum cognitio pollicerentur. Hac me uadentem uia,& hæc

tua regna faſtidientem quum religionis ac ſapientiæ cauſa in vltimam Arabiam ad aram Diui Mahometis,& ad Indos tãquam exactioris diſciplinæ profeſſores cõtenderem,medio itinere per Memphiticum regem ex Aegypto in Phrygiam retraxiſti; iuſsiſtique vt euitatis (quæ neceſſe erat adire) periculis, conſideratius vitæ ſalutique conſulerem;& pietatis erga te meæ, & tuæ erga me beniuolentiæ fructus opperirer: ceu ventura eſſent tempora quibus propter malorum ingenia tibi atque Othomannorum familiæ vſui atq. ſubſidio eſſe poſſe virum innocentem atque philoſophum exiſtimares. Itaq. ab eo tempore ſemper & parui imperiis tuis,& quanta maximè potui cura atque iuſtitia prouinciæ meæ ſatisfeci,& proximo Perſarum bello paraui eduxique exercitum,quo fines ab incurſionibus Barbarorum tueremur. At quum illis minore Aſia pulſis profligatiſque,impii ac perditiſsimi fratres,alter in Europa nefario ſcelere te patrem ætate confectum & neruorum dolore cruciatũ vt regno pelleret & interficeret,in acie circumuẽniſſet; alter in Aſia ſumma temeritate atque perfidia illic regnum occupaturus fratris ſui filios adoleſcentes optimos tibique maxime fideles obſediſſet atque cepiſſet; exiſtimaui huc mihi omnino eſſe traiiciendum:quòd non ſine Dei optimi maximi prouidentia fieri intelligebam vt eo maxime tempore à te prudentiſsimo atque humaniſsimo patre, principeque omnis æquitatis atque iuſtitiæ cultore ſanctiſsimo meorum erga te meritorum parem gratiam poſtularem: quò tu fratrum meorũ ſcelera expertus id rectè & commodè præſtare poſſes quod etiam nullo meo ſimili officio prouocatus certiſsima ratione concedendum arbitrareris. Igitur te pater optime oro obteſtórque per fidem erga te meam, perpetuámque pietatem vt antequam Selymus adueniat & dignitati meæ proſpicere, & conſulere imperio velis. Tollet ille quum armatus irruperit inra omnia conſtituendæ pacis, & fauore militari cuncta miſcebit. Audio enim prætorianos & duces exercitus conuerſis in eum ſtudiis occaſionem circũſpectare, vt quem inuiti acie profligarint eum vltrò imperatorem atque Sulthanum ſalutent. Proinde imperium quod optimo iure meum eſt, & antiquæ meæ erga te pietatis inſigni merito debetur, dum potes, dum in manu tua eſt, in hac eadem quàm præcipiti rerum occaſione reſtitue. Fruſtra enim æquiſsimæ cauſæ fauebis quum recepto intra vrbem nefario ambitioſóque homine imperium & libertatem amiſeris. Baiazetes Corchutum vix tenentem lachrymas,& ipſe tenero confuſus affectu miti oratione conſolatus bono animo eſſe iuſsit; aperuitque conſiliorum ſuorum cauſas paratum ſe reddere imperium. ſed quominus id ſtatim faceret, impedimento eſſe prætorianos,qui nuper conſiliis ſuis obſtiterint. Illos enim ſi vel minimã eius rei ſuſpitionem iniiceret, etiam atque etiam aduerſaturos. Vno eo conſilio ſub ſpecie honoris detrahi tandem ex Europa Selymum & ablegari in Aſiam prætorianos: quorum abſentia ſibi merũ ac liberum imperium relinqueretur; traditurum ſe protinus ſceptrum quum illi mare traieciſſent. Nec credere præfectos & milites qui ſe nuper acie circumuentum fortiter egregiéque defenderint aut inſidias molituros,aut recentis facti gloriam turpi facinore maculaturos. Quin & ſperare ſuperis ita volentibus qui immanium ſcelerum vindices ſemper extitiſſent,Selymum & Achomatem ſi ſemel acie conflixerint, mutua crudelitate perituros. Corchutus ſiue probata ratione paterni conſilii, ſiue cognita eius voluntate, verbis minimè diſceptandum exiſtimans non ſine ſpe potiundi imperii ad amicos rediit,egitque Byzantii plures dies; nec tamẽ aut militum,aut ducum ſibi quemquam vel largitione vel præmiorum pollicitatione conciliauit, quod ambitione aut pretio petendum minimè indicabat,id quod ſibi iure optimo ex paterna gratia deberetur. Interea Selymi familiares eum de Corchuti aduentu certiorem faciunt, admonéntque vt iter maturè capiat, & Byzantium approperet: imminere enim periculum ne Baiazetes & ſenex & inconſtans maioris filii precibus delinitus expeditam perficiendi negotii rationem interpellet atque diſcutiat.Selymus qui in vnam eam curã excubabat,vt ſi vnquam ſibi occaſio adeundi exercitus præberetur,ipſe ſtatim ſpe ingentium præmiorum corruptis omnibus ordinibus imperium arriperet,nullam profectioni moram fecit;& modico equitum comitatu, ceteris ſubſequi iuſsis,Byzantium peruenit. Corchutus cum purpuratis, primoribúſque aulæ & magna parte prætorianorum ad portam vſq. obuiam progreſſus introeũntem oſculo excepit; deduxitque per mediam vrbem effuſo paſsim omni populo ad ſpectaculum hominis

nis immani audaciæ ſcelere conſpicui crebríſque ſubinde diſploſis tormentis in lætitiæ ſignum inter fauſtas acclamationes puerorum atque militum: vt facilè appareret omnem recentis noxæ inuidiam deceſsiſſe, eúmque mox omnium iudicio rerum imperio potiturum. Poſtero die Selymus in prætorium venit ſupplexque, & pedes patris exoſculatus temeritatis ſuæ veniam poſtulauit. Ad quem Baiazetes ſumma lenitate ſubridens errata, inquit, tua Selyme fili eo minora ſunt, quòd celerem pœnitentiam inuenerunt; proinde lubentius veniam do: ſed in poſterum age & enitere, vt qui tibi induſtriam fortitudinémq. tribuit Deus & bonam quoque mentem dediſſe videatur. Dignam quidem auſibus tuis belli materiam paratam habes, quò virtus tua eniteſcere poſsit. Nec multò poſt indicitur militare concilium de imperatore aduerſus Achomatem deligendo. Selymus ſtatim multis imperatorium nomen ſibi deferentibus ſummo aſtu reluctari cœpit, negare ſe Corchuto fratri qui ætatis honore prudentiáque præſtaret anteponendum; illi deberi iure honorem, illum ſumma authoritate ſapientiáque bellum adminiſtraturum: ſe poſtquam paternam gratiam recuperarit, minimo quoque loco contentum fore. Corchuti verò familiares qui omnem ſpem ſuam atq. omnia conſilia in diſceſſu Selymi & prætorianorum collocauerant, eum rurſus, quaſi vtrinque modeſtia certaretur, hortari, oraréq. vt eas partes ſuſciperet, quæ ſibi ſtrenuo ac rei militaris peritiſsimo abſque vlla fratris contumelia deferrentur. Ita Selymus Corchutum fratrem atque eius fautores miris artibus ludificatus dum ſimulando aliud quàm quod ſtruebat, vana ſpe imprudentium animos paſcit, omnibus ſuffragiis imperator exercitus declaratur. Extemplo nonnulli milites magnis acclamationibus non ducem eum modò, ſed regem principémque conſalutant. & properè arma corripiunt, quibus flagitium ſuum atque perfidiam tuerentur ſi meliores obſiſtere vel diſſentire vellent. Selymus ipſe deprecanti ſimilis quaſi delatum imperium abnueret, & patris reuerentia permoueretur, modò ſe commendare militibus, donatiuúmque polliceri, modò duces orare vt ad patrem pergerent, curaréntq. vt poſtquam ea mens exercitus foret imperium ſibi ſine turba & tumultu libenti animo traderetur. Muſtaphas ſiue propria perfidia, ſine mortis metu, quòd ei Selymus niſi hæc patri renunciaret, mortis ſupplicium comminatus fuerat, ingreſſus ad Baiazetem qui clamoribus militum excitatus è cubiculo in apertiorem ædium partẽ proceſſerat, imperator inquit, milites tui Selymum & ducem & principem in concilio ſalutarunt, poſtulántque vt id ratum habeas, facturi mox impetum in regiam, vt te méque trucident, niſi imperio ceſſeris. Petunt abs te illi ſummo conſenſu quod iam in alterius manum tranſtulerunt; Proinde longè periculoſius eſt retinere quod amiſeris, quàm iam ereptum vltro concedere, quum id nulla vi, nulla ingenii ſolertia recuperari poſsit. Arma tenent, fremunt, & qui ſemel defecere maiora etiã ſcelera meditantur. Baiazetes metu atque ira perturbatus ſiccine inquit, perfidiſsimi tandem me proditis? ſummaque mea in vos beneficia, tanta perfidia compenſatis? Quin & hanc quoq. animam eripitis qui hoc corpuſculum & inſtantem vitæ meæ finem expectare non potuiſtis, vt iuſto legitimoque principe eiecto ſceleſtiſsimum vobis imperatorem præficeretis? Sed habetote principem parricidam, daturi mox eo vindice perfidiæ pœnas, atque ipſe ab irato Deo maximo non dubio vltore ſcelerum à ſcelere auſpicetur imperium. Muſtaphas cum Roſtagne & Aiace ſtatim reuerſus ad prætorianos nulla de dolore vel iracundia Baiazetis facta mentione cedit inquit, Baiazetes imperio: & Selymum cui ſuperi atque homines imperium detulerunt ſibi ſucceſſorem decernit. Ea vox excepta omnium auribus his primùm quos Selymus corruperat ſpiritus auxit: dehinc dubios deſperato remedio in partes traduxit. Ergo quum libidine atque impetu militum cuncta raptim agerentur, ſublatus in equum Selymus per celeberrimas vrbis regiones deducitur: & rex & imperator diuerſo animorum habitu acclamantibus omnibus ſalutatur. Eo die milites ſacramento adacti in verba Selymi præeuntibus ducibus iurauerunt. Corchutus vero, vel dolore irritæ ſpei, vel mortis metu quamquam ei Selymus Mitylenas ipſamque inſulam Lesbum dono dare ſe dixiſſet, ſolutis occultè triremibus Phoceam rediit. At Baiazetes modò terrarum orbis principum ampliſsimus in tanta hominum perfidia & rerum omnium iniquitate ſecedendi conſilium capit, Byzantióque excedit cum familiaribus ſuis collecta pretioſiore ſuppellectile petiturus Dimetocã Thraciæ vrbem

amœnitate hortorum.cælique temperie,& exilio,& præſenti fortunæ opportunam. Sed quum acerbiſsimis curis agitatus animus eum deficeret,& affectæ corporis vires collaberentur,medio itinere ſtatui tabernaculum iuſsit vt valitudinem quiete curaret. Ibi ſeptuageſimo ſexto ætatis ſuæ anno ab Hammône Iudæo medico, qui iuſſu Selymi ſalutiferæ potioni venenum miſcuerat necatur. Aliqui tamen ſenio & longa valitudine & ad extremum prægrauantibus curis attenuatum interiiſſe contendunt. Sed Antonius Vrius Ligur à cubiculo Baiazetis qui de his rebus commentaria ad Leonem pontificem conſcripſit referebat nobis ſe in expirantis corpore non dubia veneni indicia deprehendiſſe. Ferunt Selymum proximum paternæ vitæ exitum vrgente etiam ſenio expectare noluiſſe, quoniam ſi eo ſoſpite in Aſiam aduerſus Achomatem traiciſſet, nihil tutum pacatúmq. Byzantii ſe relicturum exiſtimabat, ratus Baiazetem, ſe abſente ad repetendum imperiũ nullam moram eſſe facturum. Perſtrinxit quoque crudelem animum auaritia ſupra imperii ſollicitudinem. namque vaſa auro argentóq. cælata, & præter ſignatam pecuniam plenos pretioſiſsimaram gemmarum & vnionum loculos,quæ tot progenitores reges ex immenſa illa opum amplitudine reliquerant, vnus Baiazetes vniuerſa aſportabat; ingentia ſanè atque opportuna ſubſidia in proximum donatiuum, præſertim cuncta debenti militibus qui pretio & ſpe futuræ liberalitatis vnius horæ momento cuncta detuliſſent. Paterno autem funeri delato in vrbem Byzantium ſumma in ſpeciem pietate iuſta perſoluit ſtatuens illi æternos ignes,& ſepulchrum cælati operis; ne cui imperium & vitam inuiderat,ſupremos quoque honores inuidiſſe videretur. Inde pecuniam,quæ in ærario erat,recognouit, diuisitque militibus pro donatiuo vicies centena milia aureorum; & quo magnitudinem animi perpetua liberalitate teſtaretur ad veterem ſtipendii ſummam in ſingulos dies equiti quatuor,pediti vero duos argenteos addidit. Nec multo poſt cum exercitu in Aſiam traiecit: progreſsúsque ad Ancyram vrbem vt Achomatem perſequeretur,ea æſtate nihil memorabile geſsit. Namque Achomates haud ignarus non adeſſe ſibi iuſtas vires quibus fraterni exercitus impetum ſuſtineret, in Armeniæ minoris fines & montana Cappadociæ penitus conceſſerat paſsim fidem populorum implorans, milites conſcribens,arma,pecuniam,auxilia etiam ab infimis externíſque poſtulans: vt ea omnia in tempore parata atque expedita haberet, quæ ad gerendum bellum atque obtinendam Aſiam neceſſaria videbantur. At Selymus exacta æſtate quum in locis Tauro proximis propter niues atq. acerbiſsima frigora hiemare non poſſet,neq. ſi progrederetur Achomate nuſquam conſiſtente poſſe conficere bellum ſperaret, in Bithyniam rediit: dimiſſóque ad loca maritima Europeo equitatu, & prætorianis Byzantium reuerti iuſsis, ipſe cum ceteris Pruſiæ hiemare conſtituit. Quo tempore quum totus in Achomatem imperii æmulum atroci animo deferretur, ne ſibi in Aſiam bellum gerenti, quicquam hoſtile ab Europa timendum foret, pacem cum Venetis hiſdem legibus, quibus eam Baiazetes pater ſanciuerat,confirmauit: & cum Vladiſlao Pannoniæ, Sigiſmundoque Sarmatiæ regibus veteres inducias ad aliquot annos extendit. Nec multò poſt Selymus quum nullam pro firmando imperio ſuſpicionem etiam de pueris ſuperfluam exiſtimaret, quinq. egregiæ indolis adoleſcentes fratrum filios necari iuſsit, inter quos erat Mahometes, quem paulò ante ad Larandam captum Achomates audita morte Baiazetis dimiſerat. Erat is primi filii Baiazetis liberorum natu maximus,alterum et vigeſimum natus annum,ſpecie corporis & vigore animi Othomannorum præſtantiſsimus. Quæ omnia ſicut ei militum ac populi fauorem conciliabant, ita vno inuidente Selymo exitum pepererunt. Ferunt Mahometem ingreſſos ad ſe duos carnifices,qui nihil tale timenti moriendum eſſe denunciarent,ac mandata ſtatim exequerentur,alterum calamario cultello confeciſſe, alterum iam vulneratum interfecturum fuiſſe,niſi alii Satellites irrupiſſent, qui fruſtra reluctãtem ſtrangularunt. De Oſarne Alemſciaci & Zilibo Mahumeti, duobúsque aliis tenellis adhuc pariter ſupplicium ſumptum; adeo conſternatis eo ſcelere omnium animis, vt complures milites tacita inuidia per aliquot dies regis conſpectum exhorruerint. Nec tot propinquis vno furore abſumptis immitis animus ab crudeli rabie conquieuit. Namque vt clariſsima Othomannorum ſobole extincta vacuam ſæuitiæ ſuæ domum faceret, reliquos ex omnibus Baiazetis nepotibus Amurathem & Aladinum per inſidias interficere cogitauit

cogitauit. Receperant illi nuper Amaſiam,qua vrbe ab Selymo,ſuperiore æſtate , pulſi fuerant,quum Achomates pater in montana Cappadociæ perfugiſſet. Ad eos opprimendos validam equitum manum delegit qui magnis itineribus Amaſiam cōtenderent,adoleſcenteſque imparatos,ac nihil de præſenti periculo cogitantes comprehenderent.Neq. id erat factu difficilè quum expeditus equitatus omnem ferè aduentus ſui famam celeritate præuenturus eſſet; nec vrbs ipſa aut munita mœnibus,aut tuta præſidio militum foret, quòd eo tempore Achomates in loca Caramaniæ proxima ad conducendos milites profectus erat. Sed Muſtaphas conſilii particeps cuius ſingulari ſtudio atq. opera Selymum ad imperium euectum docuimus,quum indigna morte Baiazetis & tot inſontium puerorum cæde permotus totum ſe animo ab amicitia crudeliſsimi hominis auertiſſet, imminentem miſeris iuuenibus calamitatem miſeratus,per celeres tabellarios de aduentu equitum eos certiores fecit. Quibus acceptis literis illi ſtatim patre reuocato, occulta præſidia compararunt,quibus hoſtes exciperentur. Ita quū paucos poſt dies Selymiani Amaſiam perueniſſent, & fortè eodem tempore reuertiſſet Achomates,præcipitati in inſidias facilè trucidati captique ſunt. Accidit autem vt ſerui Achomatis quum Selymianis captiuis illuderent omnem inſidiarum & rei geſtæ ordinem aperuerint; vſque adeo malè in aula principum conſilia etiam de maximis rebus occultantur; iactantes non deeſſe ſibi amicos etiam ex intimis Selymi familiaribus qui meliori cauſæ fauerent, & graſſari ſæuireq. belluam illam non paterentur.Illi autem poſtquam redempti Pruſiam rediere,quæ ab hoſtibus cognouerant,regi detulerunt. Nec mora Selymus neminem præter vnum Muſtapham authorem detegendi arcani conſilii exiſtimans; ſiue quòd iam ei tædio eſſe cœperat hominis gloria,ſiue vt inſigne beneficium cui par gratia reddi nō poterat exitio compenſaret, eum inauditum interfici & cadauer nudum in tantæ modò felicitatis ludibrium in publicum abiici iuſsit. Interfecto Muſtapha & imminente iam vere ne quid de inſtituta immanitate remitteret,ad tollendum Corchutum fratrem crudelem animum adiecit. Agebat ille Magneſiæ,nec aduerſus Selymum abrupta ſpe imperii quidquam hoſtile moliebatur,regreſſus ad philoſophiæ ſtudia, à quibus ambitione corruptus intempeſtiuè diſceſſerat. Igitur præfectis edicit vt ſex milia fortiſsimorum equitum deligant, qui in tertiam diem corpora,arma,equos,profectioni parent. ſe in Cappadociam celerem excurſionem eſſe facturum. Statuto die Selymus Pruſia mouit conuerſo in dextram ſuorum agmine,ita vt equites qui recta Amaſiam petere credebāt tum demum in Lydiam ſe abduci perſpicerent. Vnus ex equitibus egregii animi quicunque ille fuerit coniectura iudicans, ad opprimendum Corchutum iri,velociſsimo equo vſus per compendia viarum regem anteceſsit, Magneſiamque peruenit. Cuius monitu Corchutus de periculo certior factus relicta familia cum duobus ſeruis ad mare contendit, vt aliquod in littore nauigiū nactus in Cretam adueheretur:aut certè vel piſcatoria nauicula Rhodum perfugeret. Ceterum Selymus improuiſo aduentu ſuo perterrefactis Magneſiis prætorium fratris corona equitum ſeptum,vt exitus præcluderentur, nullo reſiſtente cepit. Quum verò vnum omnes Corchutum per ſingulas domus latebras fruſtra perquirerent, quæſtione de ſuis habita cognoſcit eum monitu ignoti equitis intempeſta nocte diſceſsiſſe. Quamobrem ſua ſpe fruſtratus equitibus mille præſidio Magneſiæ relictis,qui ſumma celeritate atq. diligentia circumiectam regionem percurrerent, cum theſauris atque omni fratris familia Pruſiam eadem celeritate reuerſus eſt. At Corchutus ſpe fugæ erepta quod Boſtanges Selymi gener educta claſſe omnia littora cuſtodiret neque vlla iam ſpes fallendi hoſtis relinqueretur,non longe à Smyrna in ſpeluncam mari proximam ſe condidit,ſperans ſi interpoſitis aliquot diebus ſtatione claſsis abſcederet,elabendi occaſionem vel fortunæ beneficio,vel Deorum benignitate ſibi minimè defuturam.Sed quum diu agreſtibus pomis inediam toleraſſet,victumque à paſtorali tugurio per ſeruum quærere cogeretur, indicante agricola ab inquiſitoribus comprehenditur, Pruſiamq. perducitur,vbi eum Selymus necari iuſsit. Conſtat Corchutum, quum fidibus gutturi admotis à carnifice ſtrangularetur, impetraſſe horam cuius ſpatio amarulenta in Selymum carmina intrepido conſtantiq. animo conſcripſit, quibus exprobrata ſæuitia,eius capiti omnes diras imprecabatur; Selymus verò quem viuum videre noluerat,necatum ſpectare ſuſtinuit, perlegitque car-

mina de ſe conſcripta; nec temperauit à lachrymis; vſuſque eſt lugubri veſte, vt immanis animi crudelitatem in tanta omnium inuidia falſo dolore contegeret. Iam ver appetebat, quum Achomates comparato exercitu ab Amaſia mouit, literis amicorum euocatus qui Selymum ſolis ſuorum cædibus intentum poſſe in hibernis opprimi confirmabant ſi Pruſiam cum expedito exercitu conuolaret, abeſſe enim prætorianos Europeumque equitatum, robora exercitus, neque Selymum Diis aduerſis infenſiſque hominibus in eo periculo quod minimè timeret, ſalubre conſilium eſſe capturum. Maturaret, neque mitiora veris tempora cunctanter opperiretur; ne vel minimo eo temporis ſpatio hoſtiles copiæ, ab diuerſis hibernis ad ſigna venire iuberentur: Solere Deos ipſos & præſtare occaſionem & præbere conſilia gerendis rebus: ceterum neque ea exequi neque humanas mentes erepta libertate præuertere conſueuiſſe. Proinde Fortunam quæ paulò ante paternũ imperium abſtuliſſet celeritate atque audacia ſubleuandam eſſe cenſeret. Ingruente enim æſtate aut bello vincendum fore, aut omnino ſibi Cappadocia & tota minore Aſia decedendum. Achomates qui cuncta eo bello ſecundiora ſibi pollicebatur, quòd magnas habebat copias, quòd ab Hyſmaële Perſarum equitum auxilia impetrauerat, quòd denique Selymum ob recentia ſcelera, omnibus inuiſum eſſe, atque ob eam cauſam cœpto ſtatim bello militibus deſertum iri putabat; amicis pulchra dictu, factu verò aſpera ſuadentibus obtemperauit. Igitur quum in Galatiam peditatu minoribus itineribus ſubſequi iuſſo, cum amplius quindecim milibus equitum perueniſſet, Selymus de eius aduentu certior factus per celeres tabellarios equitatum omnem Pruſiæ conuenire iubet. Interim dum Aſappos cogit, atque vniuerſas expectat copias, Fortuna quæ ſemper omnibus in rebus Selymo fauit, tunc quoque periculum quod ſuorum fraude parabatur diſcuſſit, & expeditam victoriæ rationem oſtendit. Namque amici Achomatis, qui in caſtris Selymi erant à ſuperiore in eum ſtudio ſuo non recedentes, euocatum illum cum exercitu & iam progreſſum in Paphlagoniam etiam atque etiam literis admonebant, feſtinaret antequam Selymi copiæ conuenirent; acciri enim prætorianos, contrahi equitatum, atque omnia ab Selymo impigrè parari: ei tamen ſera omnia fore ſi ipſe inexpectata celeritate improuiſus acceſſiſſet. Quibus fortè literis interceptis Selymus de fratris conſilio eiuſq. aduentu & de ſuorum perfidia certius cognouit. Itaque necatis qui literas conſcripſerant, gemma eorum ad obſignandas epiſtolas vtitur; ſcribitque interfectorum nomine ad Achomatem vt maturaret proficiſci, peditatumque relinqueret: vel modica enim equitum manu opprimi poſſe Selymum ſi ſe celeriter conſpiciendum amicis & cõiuratis daret. Fore enim vt ad datum ſignum excitato in caſtris tumultu ſeditionem militarem inducerent, atque illum turbatis rebus incautè ordines circumeuntem aggrederentur. Achomates fide literis adhibita, vt qui plurimùm viribus ſuis fidebat, pedeſtres copias quæ cũ Amurathe tardius ſubſequebantur relinquere non dubitauit; profectuſque ad Hormynium in ripa Parthemii amnis caſtra fecit. Selymus quoque Pruſia egreditur, & receptis in caſtra prætorianis cohortibus, quæ nuper mari tranſuectæ fuerãt, Sinambaſsàm præfectum Aſiatici equitatus cum valida equitum manu ad cognoſcendas tentandaſque hoſtium vires præmittit. Selymiani quum adhuc qua in parte conſtitiſſet Achomates, & quales quãtæq. eius copiæ forent, exploratum non haberent, matutina caligine decepti in iniquum locum delati ſunt; vbi Achomates proſperè cum eis conflixit, occiditque ad mille equites, ceteros præcipites in fugam dedit. Neque tamen eò accepto detrimento Selymus aut animo perturbatur, aut ſummæ rei victoriæ diffidit, ſed protinus ad Elatam flumen promouet caſtra. Labitur Elata ex Hormynio monte & rectà decurrit in Pontum, irrigans à dextra latiſsimos campos: quæ terræ nouæ plana ab incolis hodie nuncupantur. Idem quoque facit Achomates; qui tametſi fratrem equitatu peditatuque præſtare, atq. omni ex parte ſuperiorem eſſe intelligebat, recenti tamen victoriæ prouentu alacrior factus, quòd amicos ſuos qui apud Selymum erant, aliquod inſigne facinus in ipſo negotio patraturos arbitrabatur, quòd pro ſe tamquam legitimo rege ſtaturos ſuperos iudicabat, neque cedendum, neq. reliquum exercitum expectandum exiſtimauit. Intererat flumen inter bina caſtra, & à ſpeculatoribus vtrinque certus hoſtium numerus referebatur, neq. tamen Achomates cui tutum ad ſuos receptum patentes campi præſtare poterant, con-

ſpecta

ſpecta magnitudine periculi vt ſaluti ſuæ ac militum maturè conſuleret, fatali inſania correptus adduci poterat, ita vt eũ obiicere periculis & deſtinato exitio Fortuna videretur. Selymus inclinante iam Sole exercitum Elatam traducit; milites curare corpora & in ſequentem diem parare arma atque animos ad pugnam iubet. Ceterum in proximam ſyluam mille equites mittit, quibus præerat Canoglis vxoris frater eximiæ virtutis iuuenis, quem pater ab Taurica cum lectiſsima ala Tartarorum equitum paulò antè ad generum miſerat. His iniungit vt quum intenti omnes ad pugnam forent, à tergo ſe oſtendant; & auerſos hoſtes adoriantur. Ita illi ſilenti agmine ad radices montis profecti loco opportuno proceris arboribus tecto conſidunt. Nam Hormynius qua parte Pontum & Septentriones ſpectat, nemoroſus eſt; & complures habet colles interiectis vallibus, quibus magnus exercitus facilè conderetur. Prima luce Selymus aperto in loco aciem inſtruit; in cornibus equitatum omnem, ita vt in dextro haſtati omnes, in læuo ſagittarii & ſclopettarii eſſent: in media vero acie prætorianos pedites atque Aſappos collocat. Ex aduerſo Achomates duo tantum agmina conſtituit; & primos in dextrum hoſtium cornu procurrere iubet. Eorum primum impetum Selymiani magna conſtantia exceperunt, ſed quum ad gladios ventum eſſet quòd cum Perſis ferro tectis, qui in ipſa fronte locum ſibi depoſcerant, collatis equorum pectoribus res ageretur, diutius ſuſtinere non potuerunt, ac mox pulſi turbatique, cedere & in ſuos ruere cœperunt. Id Selymus ſtatim conſpicatus increpando adhortandoque confirmatis ſuis, læuum cornu inducit, & ſclopettarios in locum haſtatorum ſuccedere iubet; producitq. prætorias cohortes, quarum aſpectu totum hoſtium agmen ſagittarũ ac ſclopettorum multitudine iam territum dare terga coactum eſt. Achomates & ipſe periculo intentus aliquanto maiore virtute quàm fortuna, ſubſidio ſuis reliquos equites adducit, quorum vi atque impetu prælium exæquatur. Sed dum irrumpendo ſternendoque victoriæ imminet, Canoglis auerſos adoritur: clamore edito hoſtes tum maximè pugnantes in ſe conuertit, ab fronte pedites conglobati gradum inferunt; equites verò haſtati quos ab initio à Perſis pulſos diximus, pudore adducti in prælium reuertuntur. Ita Achomatis acies circumuenta vndique cæditur: & vexillis ſtratis omnia cæde fugaque complentur. Achomates deſperatis rebus aufugiens dum ſaluti ſerò conſulit in foſſam quam pridiani imbres aquis cœnoque compleuerant, labente equo præcipitatur. Ibi agnitus à militibus atque comprehenſus vt ſe ſtatim interficerent impetrare non potuit. Quem Selymus iam antea neci deſtinatum ſequenti nocte hiſdem carnificibus qui Corchutum ceteroſque necauerant traditum chorda arcus eliſis ceruicibus interfici iuſsit. Amurathes in itinere à Perſis, qui cum magna parte equitum denſata acie perruptis iterum Turcarum ordinibus euaſerant, de fortuna patris & prælii euentu edoctus Amaſiam rediit, atque inito de fuga conſilio cum Aladino fratre, ipſe cum equitibus Perſis traiecto Euphrate ad Hyſmaëlem confugit. Aladinus verò in Cilicia Amano monte ſuperato, vt ad Campſonem Gaurum Aegypti regem ſe conferret, in Syriam profectus eſt. At Selymus ſecundum eam pugnam præmiſsis in prouincias quæ ab Achomate tenebantur ſingulis equitum præfectis, breui omnem Minorem Aſiam in poteſtatem redegit. Mox reuerſus Byzantium paucis poſt diebus, quòd ibi recrudeſcente peſtilentia in ſingulos dies quingenti ferè homines abſumebantur, Hadrianopolim conceſsit: vbi reliquum æſtatis, atque hiemem venationibus intentus tranſegit. Interea Sophus Hyſmaël à Perſico Oceano ad Seruanorum fines atq. ipſum Caucaſum montem, & per Hyrcani maris Meridionalem oram ad Coraxenos omni regione perdomita, Zagataiſq. Tartaris qui olim fuere Bactriani & Sogdiani ad Oxum Iaxartemq. flumina pertinentes ſæpe per tres annos acie ſuperatis, in Armeniam reuerſus eſt; Amurathemque apud Tauriſium obuium habuit. Venerat eò miſerrimus adoleſcens poſt aduerſam pugnam, patremque interfectum, vnius horæ momento regia fortuna expoliatus, vt à potentiſsimo rege in tantis calamitatibus auxilia aduerſus patruum imploraret.. Hyſmaël dignum fama ſua ratus ſi ſummæ ſpei adoleſcentem ad ſe profugum exciperet, atque omnibus iuuaret auxiliis, bono eum animo eſſe iuſsit; & vt ampliore ſpe confirmaret, filiam ei in matrimonium collocauit. Siquidem Othomannorum domus concurſu calamitatum labefacta atque conuulſa, ſi Selymus fato fungeretur, neminem imperio Amurathe potiorem

eſſet habitura. Quin etiam ad primos bellorum motus ſi ipſe à Perſide arma inferret, defecturam à Selymo Minorem Aſiam apparebat, quòd propter inſitam animo eius im manitatem ac ſæua facinora, Diis pariter atque hominibus eſſet inuiſus. Igitur Sophus Hyſmaël primo ſtatim vere Amurathem cum decem milibus equitum ad Harſengam ſu perare Euphratem & peruadere in Cappadociam iubet: vt cognitis prouincialium animis, atque exploratis hoſtium viribus, de tota mole belli certiora conſilia ſumerentur. Vſtaoglum verò apud Perſas clariſsimum ducem cũ valida parte exercitus Amurathem vnius diei itineris interuallo ſubſequi imperat. Ipſe in Armenia cum maioribus copiis ſubſtitit, ne rei frumentariæ anguſtia laboraret, quum per loca ſterilia incultaque ampliſſimus exercitus ducendus foret. Amurathes ex improuiſo per Minorẽ Armeniam Cappadociæ fines ingreſſus quum tentatis amicorum voluntatibus quædam oppida recepiſſet, quædam igne ferroque vaſtaſſet, magnum toti prouinciæ terrorem intulit, quo metu iniecto deficientibus paſsim populis, Amaſiam vſq. peruaſurus eſſe videbatur, niſi Chendemus vir bello egregius, quem Aſiæ præſidio Selymus reliquerat, Perſis cuncta bellico tumulto miſcentibus ad Sebaſtam, quæ hodie Suias dicitur, cum magnis copiis occurriſſet. Scripſerat quoque Chendemus multùm antea ad Selymum de apparatu aduentuq. hoſtium quum eos ſuperaſſe Euphratem per exploratores cognouiſſet. Quibus vulgatis rumoribus Selymus ab Hadrianopoli in Aſiam profectus omnes copias Pruſiæ conuenire iuſſerat; habitiſque ſumma celeritate delectibus ſupra quadraginta milia Aſapporum peditum armauerat. Quod vbi per captiuos & veteres clientes ſuos Amurathes cognouit, tametſi cum Chendemo confligere magnopere cupiebat, ne tamen ſi fortè Selymus ſua celeritate ad ſe opprimendum contenderet, in Antitauri anguſtiis deprehenderetur, ad Vſtaoglum regreſſus eſt. At Selymus qui toto eo anno egregium ac maximum bellum, dignamq. auſibus ſuis expeditionem ingenti animo ſecum ipſe volutarat, diu incertus Pannoniam Rhodúmue, an ipſam Italiam diſcordia noſtra labantem afflictamque tot bellorum incõmodis, terra mariq. inuaderet, oblata occaſione Perſici belli, ad Orientem ſe conuertit; atque Arſengam, quam aliqui Comanam Ponticam fuiſſe iudicant, trigeſimis caſtris peruenit: vbi iunctis cum Chendemo viribus, quum retroceſsiſſe hoſtes, vaſtatamque continenti incendio eam regionem comperiſſet, dolore iniuriæ & victoriæ fiducia incitatus veſtigiis fugiẽtium inſiſtere, ac vltrò in Maiorem Armeniam penetrare conſtituit. Erant maximæ omnium rerum difficultates, quæ huic bello à peritis regionũ in conſilio proponebantur; quæ poſtea trepidantibus ceteris ipſe propria quadam felicitate & ſola animi magnitudine ſuperauit. Namque militibus qui ab Illyrico, Myſia, Epiro, Macedoniaque terreſtri ſemper itinere in Cappadociam venerant, nouos labores ſubire vt ad Taurum ſæuiſsima frigora, & mox in patentibus campis vehementiſsimos calores, ſitim, inediam, atque imam propè omnium rerum deſperationem ſubire neceſſe erat, præſertim quòd Perſæ in regreſſu euaſtatis agris, vt hoſti ſolitudinem facerent, quicquid vſui eſſe poterat, corruperant. Magnam quoque peritis atque prudentibus ducibus ſollicitudinẽ intendebant Minoris Armeniæ & Aladulorum reges, quos haud ſatis clarè perſpectis eorum voluntatibus in tergo relicturi erant; neque putabant eos quicquam pro amicis eſſe facturos: ſi quid Selymo aut in pugna, aut in ſubuehendis commeatibus, aut in locorum anguſtiis parum feliciter accidiſſet. Armenius magnam ſubminiſtrandi commeatus facultatem habebat. Aladulo verò copiæ aderant, & numero & exercitatione non contemnendæ; præterea anguſtiæ, clauſtra omnia, & ſinguli aditus, qui è Cappadocia in Armeniam & Perſidem ducunt, aut opportunis arcibus, aut firmis eius præſidiis tenebantur. Montana enim ei parent: protenditurque eius imperium à Scordiſcis, qui Ponto imminent, perpetuo Tauri dorſo ad Amanum montem, quo Cilicia Syriæ committitur. Inter ceteros Chendemus qui plurimùm apud Selymum gratia authoritateque pollebat, ſuadere cœpit, vt in Cappadocia ſubſiſteret; exercitum ab labore viæ reficeret: atq. illic hoſtium aduentum opperiretur: Non eſt, inquit, imperator exiſtimandum quòd illi metu refugerint, qui neç viſo quidem hoſte retroceſſerunt: Nectunt dolos, & inſidias apertè moliuntur dum fuga timorem ſimulant. An non ſcimus quæ ingenia, quæ robora hominum Perſis ferat? Timebunt illi nudum Turcam haſtatum vel ſagittarium, qui validioribus

dioribus equis ferro tectis, ipſi galeati loricatique Scytharum ſagittas non timuerunt? vel ſi hoc parum eſt, qui tot gentibus bello victis fortiſsimo imperatori ſuo maximum imperium virtute pepererunt? Ante maiores vel meliores copias habere exiſtimas quàm Caſſemus quondam patruus tuus, atque auus Mahometes habuerint? qui me in eorum caſtris militante ad Trapezuntem & ad Nicopolis montes non vna clade accepta, cum hoſte ſæpius dimicarunt? Neque tormenta, quæ trahimus, habere in ſe magnum ad victoriam vſum inficiabor, modò explicandis tot curribus, idonea loca patuerint. Sed exuſtum hoc ſolum, rigentes atque abrupti montes, & immenſa poſt eos terrarum ſpatia me perterrent, quem armatæ hoſtium acies iniquiore etiam in loco terrere non poterunt. Neque Armenio vel Aladulo ambiguæ fidei regibus quicquam credendum putes tametſi primo ingreſſu amica omnia pacataque oſtenderint. Circumſpectabunt enim occaſionem, vt te imparatum per inſidias aggrediantur. At ſi te illic explorata omnino victoria expectat, quanto tibi ea tuorum ſanguine conſtabit? quo alio milite quibus aliis viribus Græciã tueberis, ſi te ſtudio proferendi imperii, vel ardore comparandæ laudis abductum in penitiſsimã Armeniam Chriſtiani reges audierint? Proinde ſi tueri tua prius eſt atque præſtantius, quàm aliena cum periculo appetere; ſi prudentiſsimi imperatores non in multa cæde hoſtium, ſed in ſalute atque incolumitate ſuorum militum victoriæ gloriam poſuerunt; deſine te atque exercitum obiectare periculis, atq. omnia temere vni Fortunæ committere: quæ ſi inconſtans & lubrica audaciæ tuæ ſemel illuſerit, rues inſania ab tãto faſtigio lõge celerius, quàm illuc paulò antè virtute conſcenderis. Selymus qui vt erat aſperi atque immitis ingenii cuncta conſilio atq. auſpiciis ſuis adminiſtrari volebat, quamquam vehementer ea oratione permouebatur, atque aliquos duces in ipſa periculi cogitatione ſuſpenſos videbat, paucis tamen per iracundiam confutatis, prætorium dimiſit, teſtatus ſe iturum per pacata infeſtaque, & victoriam omnino relaturum, poſtquam ſenex tantopere de vita ſollicitus, honeſtiſsimam mortem timeret.

Hæc dicentem regem excepere ſtatim alii duces aſſentari ſoliti, qui propter æmulationem Chendemi gloriæ atque opibus inuidebant. Ii enim orſi à magnitudine copiarum, à militum genere, ab apparatu tormentorum, & ab ipſa quoq. fortuna inuicti exercitus, cuncta ex difficillimis plana atque facilia reddere. quæ vero de virtute hoſtium dicebantur verbis magnificis eleuare contendebant. mox vt iniecta ſuſpicione perfidiæ, Chendemi authoritatem conuellerent, eum dictitare virum fortem atque omnibus bellis intrepidum non timore aliquo, non anguſta ſpe victoriæ adductum; ſed promiſsis Amurathis, & hoſtili auro oneratum & corruptũ tantæ expeditionis curſum, & paratæ victoriæ ſpem omnem abrumpere voluiſſe. Proinde caueret ſenis aſtutias atque perfidiam, progrederetur q. audentius, nec putaret milites, aut pericula, aut labores eſſe recuſaturos, modò ipſe animo non deficeret. Paratos enim eſſe vel acerbiſsimas quaſque belli difficultates ſubire, nihilque magis exoptare quàm vt in eas regiones ducerentur, vbi editis veræ virtutis operibus Selymum imperatorem ſuum Alexandro & ſe in eadem belli gloria Macedonibus exæquarent. Ad hæc vt Chendemum opprimerent, indices ſubornarunt, qui dicerent eum ab Amurathe pecuniam accepiſſe; nec in tempore Perſis prædatoribus, qui eo duce fines irruperant, occurrere voluiſſe: vnde tantum detrimenti prouinciæ illatum. Quibus de cauſis Selymus præpropera crudelitate præceps, Chendemum inauditum, ac vera monentem interfici iuſsit, vt ceteros ab ſimili dicendi libertate deterreret; doceretq. ea eſſe optima conſilia quæ imperator diuina veluti ratione reperiſſet. Interfecto Chendemo, occulto ſtatim metu perculſæ omnium mentes, quòd clariſsimus vir tantæ modò apud regem exiſtimationis & gratiæ, indicta cauſa concidiſſet, quem paterno ac mox fraterno bello Selymi in partibus virtute atque conſilio floruiſſe meminerant: quaſi eadem ſæuitia Selymus vel in minimis rerum ſuſpicionibus obſcuros eſſet oppreſſurus, qui ne amicis quidem antiquiſsimis pepercisſet. Inde promotis caſtris in fines Armeniorum & Aladulorum peruenit: vbi per legatos earum gentium reges qui tum in armis erant hortatus eſt, vt communi ſecum conſilio & viribus bellum aduerſus Perſas ſuſciperent; ac ſecum in Maiorem Armeniam proficiſcererẽtur. Se enim perfecto bello ipſis omnem agrum, & proximam regionem quam de hoſte cepiſſent, in præmium virtutis atq.

nauatæ operæ conceſſurum. Reges qui Hyſmaëli pariter ac Selymo infenſi erant propter finium iniurias, inter quos medii & inualidi (vt tenuiores à potétioribus ſolent) quotidie premebantur, quum animos in vtrunque belli euentum aſtutè intentos nudare nollent, reſponderunt quas ipſi copias contraxiſſent, ad ſui regioniſque præſidium comparaſſe non vt temerè in ambigua belli fortuna alterum ex amicis finitimiſque regibus oppugnarent: ſe verò tanti non eſſe vt ſui iudicii putàrent diſcernere quiſnam iuſtiorem belli cauſam ſequeretur. Ceterum ſi abſque maleficio duceretur exercitus, & munita itinera & commeatus pro copia regionis ingreſſo Maiorem Armeniam præbituros. Selymus hac prima ſpe deiectus quòd eos ſibi voluntate aut metu omnibus officiis affuturos putauerat, diſsimulandum in præſens exiſtimauit, ne qui totus corpore atque animo ad Hyſmaëlem ferebatur ambiguæ fidei reges ſi facto eos verbóue læſiſſet, in tergo pro certis hoſtibus eſſet habiturus. Igitur Selymus à Scordiſcis profectus octauo die ad Moſchios montes peruenit: quos ingentem aquarum molem trahens Euphrates ab Antitauro magnis effectis crepidinibus abrumpit. Percurrunt ii perpetuis iugis in Iberum & Colchidem: & ab ortu maiorem Armeniam aperiunt. Ductus eſt ſub ſignis exercitus per aduerſi fluminis ripam; neque vnquam à profluente diſceſſum, quòd ſitis in ignota regione timebatur. Ita in Orientem directo itinere, vt à læua Minor Armenia, Aladuli verò regis fines, & iuxta decurrens Euphrates à dextra relinqueretur, quouſque ad Periardem montem peruentum fuit. Periardes duorum clariſsimorum fluminum origine inclytus propter miram omnium rerum fœcunditatem leprus ideſt frugifer à barbaris hodie nuncupatur. Namque Euphrates & Araxes ſingulis atq. aduerſis emiſsi paludibus campeſtrem aridamque regionem emiſſariorum copia, & ſumma frugum felicitate nobilitant. Selymus tantis confectis itineribus quum nec fama quidem vbi Hyſmaëlis exercitus conſediſſet, quem validum numeroſumque paulò antè è Cappadocia diſceſsiſſe cognouerat, ſcire poſſet, cunctabundus ac timenti ſimilis ſupra fluminis fontem caſtra fecit. atque exploratum velociſsimos equites qui aliquos ex obuiis exciperent, vndiq. emiſit. Sed quum incolæ Armenii vel metu appropinquantis hoſtis, vel iuſſu Hyſmaëlis omni ea regione, quæ ad iter patebat, deceſsiſſent, deſertiſque ædificiis, & aſportatis aut concrematis omnibus victui neceſſariis pabulum quoque & quicquid herbidum in proximis agris fuerat euaſtaſſent; Turcæ equites nemine hoſtiũ intercepto biduo poſt redierunt, nunciantes eam vaſtitatem omnium frugum, latiſsimos tantum campos, & immenſam occurrere ſolitudinem: nec vlla hominum aut equorum veſtigia reperiri. Proinde exiſtimare ſe aut locorum errore deceptos, aut perfidia Armeniorum qui duces itineris erant, in deſerta perueniſſe: vbi amiſſa ſpe alendi equitatus, ac mox ceſſantibus humanis alimentis fame exercitus abſumeretur. Auxerant quoque præſentem metum duo reges relicti in tergo, & in primis Aladulus, qui vel pudore vel metu adductus primis diebus commeatu adiuuerat, procedenti verò in intimam Armeniam nihil ex fide officioq. præſtiterat, iam tum inde gratiam Hyſmaëlis captãs cuius virtuti ac viribus haud dubiè ceſſuros Turcas, ſicuti totus propè Oriens paulò ante ceſsiſſet, arbitrabatur. At Selymus ingenti cura anxius ſuſpectare inſidias, inediam timere, horrere ſolitudinem, & cuncta quæ Chendemus ſenex edixerat memoria volutare: vultum tamen alacrem impauidumq. militibus oſtentare: quæ conſtantia proſperos rerum ſucceſſus, & maturam de hoſte victoriam, deiectis etiam militum animis pollicebatur. Ergo coactis viæ ducibus, & per regionis peritiſsimos explicata itinerum ratione, quum à dextris vltra Periardem ſubeſſe fertiliſsimam Armeniæ partem didiciſſet, caſtra mouit: circumuectuſq. montis initia quà Boream ſpectat, ad Araxem deflexit, & ſupra Choim oppidum equites vado, pedites verò modicis effectis pontibus tranſmiſit. Namque Araxes antequam receptis amnibus, qui à Periardis paludibus oriũtur, ampliores vndas trahat, humilem alueum & faciles aſcenſu paſsim ripas tranſeuntibus oſtendit. Vix dum Selymus traducto exercitu caſtra poſuerat quum Vſtaoglus, qui cũ Amurathe iunctis copiis idoneo in loco ſubſtiterat, Choi oppido atq. inermibus oppidanis timens, ne repétino hoſtis aduentu opprimerétur, celeriter inde mouit, & ad hoſtem profectus eſt. Namque id oppidum fontium atque amnium perennitate totius regionis amœniſsimum, quòd propter omnis generis fructuum copiam, cælique

tempe

temperiem, Perſarum reges relicto Tauriſio magnam æſtatis partem his in locis agere conſueuerunt, ditiſsimos oppidanos habet; & pulcherrima ædificia: quibus in eo prælio ſuccurrendum Vſtaoglus arbitrabatur, ne ſimul contra ſuam exiſtimationem in conſpectu celebre oppidum amitteretur; atque hoſtis eo potitus confectum fame exercitum omnium rerum copia recrearet. Choim antiquitus fuiſſe Artaxata clariſsimam quondam vrbem à Domitio Corbulone deletam Caſsinus natione Armenius, qui huic bello interfuit, pluribus coniecturis nobis indicauit. Nec Sophus Hyſmaël quamquam maiorem copiarum partem aduerſus Coraxenos, Hyrcani maris accolas tumultuantes paulò ante præmiſerat, vt qui Turcas deſpiceret, nec eos in Armeniam venturos arbitraretur, audito ſtatim Selymi nomine in caſtra venire cunctatus eſt. Fortè tum Vſtaoglus, qui in eam vſque diem & prælio & conſpectu hoſtium contra ſuorum opinionem abſtinuerat, vt magis ac magis & labore itineris & deſperatione commeatus attritis hoſtium viribus ſine pugna, & ſine ſuorum vulnere bellum conficeret; contra oppidum caſtra locauerat; quũ ſub aduentum Hyſmaëlis Turcæ exploratores conſpecta pulueris nube, auditiſq. equorum hinnitibus, adeſſe hoſtem ſenſerunt. Quod vbi in caſtra nunciatum eſt, tum verò omnes geſtire lætitia; tum primum ſpem concipere certiſsimam de ſalute atque victoria: Diis grates agere, quòd pro labore, inedia, ceteriſque incommodis tandem oblato hoſte egregiæ mortis facultatem tribuiſſent. Enimuero Europei præſertim equites equis macie confectis, Aſappique pedites longo itinere fatigati, quibus vulgato morbo ventres fluebant, quòd in magnis Solis ardoribus polenta ex farina acetoque confecta, & pomorum agreſtium ſuccis vitam diu tolerarãt, angente ſimul dolore animi, conſternati, quòd ne viſo quidem hoſte cadendum foret, paſsim moriebantur. Hyſmaël vt in conſpectum hoſtium venit, cum ſuorum virtuti, tum fortunæ ſuæ plurimũ confiſus quò plus terroris incuteret, prælium minimè differendum exiſtimauit; miſitque ad Selymum caduceatorem: & cum eo aliquot militares viros, qui diligenter, quales quantæque hoſtium copiæ, quot tormenta, quæ formæ caſtrorum eſſent, ſpecularentur. Ceterum Selymo nunciarent ambigui iuris non eſſe Armeniam: neque vnquam cum Turcis de eius poſſeſsione fuiſſe diſceptatum. Proinde ſe mirari cur infeſto exercitu in prouinciam veniſſet. Quòd ſi fortè antiquæ virtutis æmulus imitatus Alexandrum Macedonem tantum ſoli terrarumque iure ſuum futurum exiſtimet, quantum ſibi promotis armis victoria Fortunaq. pepererint, pararet arma & in craſtinum diem ſuas atque alienas vires periclitaretur. Selymus ad ea reſpondit extare recentem iniuriarum memoriam, qua iuſtè ab Othomannis aduerſus Perſas arma ſumi potuerint; quum & auus Mahometes & Caſſemus patruus quondam, nuper verò Baiazetes pater, & ipſe dum fratris Achomatis armis oppugnaretur, à Perſis & ſumma detrimenta & inſignes contumelias acceperint. Ea tamen etſi magna & grauiſsima ſint dignas belli cauſas non putare, ſed vnum ſe repetere Amurathem fratris filium hoſtem ſuum, & Cappadociæ prædatorem. Quem ſi ex æquo amicéq. ſibi traderet, vt mutua inter reges pro tuendis firmandiſque imperiis iura poſtularent, fore vt copias inde abduceret, & in proprios fines reuerteretur. Si verò id facere negligeret, ferro ignéque Armeniam, & Perſidem vaſtaturum. Dimiſſo caduceatore vterque ſuis caſtris ſe continuit. Sequenti verò die Selymus ſuorum omnium hortatu copias in patentem locum eduxit: inſtructaq. acie ad hoſtem, qui duobus milibus paſſuum inde aberat, profectus eſt, exiſtimans Hyſmaëlem tanti nominis imperatorem, quin prælio decertaret, nullam moram eſſe facturum. Qui verò Perſarum numerus, quod equitum genus, quæ arma, quæ tela geſtarent, facilè reperire non poterat. Nam ſupra gentis ingenia calliditatis atq. conſilii plena, tantus erat militum amor, ac tanta veneratio erga Hyſmaëlem regem ſuum, vt nemo repertus ſit, qui ad Turcarum caſtra transfugerit, quum multi (vt poſtea ex captiuis Perſis cognitum eſt) quotidie à Selymo ad Hyſmaelem perfugerent. Selymus qui octuaginta equitum milia eo die habuiſſe dicitur, in dextro cornu Caſſembaſsàm Europei equitatus præfectum, in læuo Sinambaſsàm eunuchum cũ Aſiatico equitatu conſtituit, antecedentibus Acanzis, qui ſunt voluntariæ militiæ equites ex vario gentium genere ſpe prædæ ad bellum exciti. Media acies Aſappis peditibus data, quorum vilis ſemiermiſque turba tamquam nullius propè iacturæ hebetandis hoſtium gladiis pri

mo ſemper congreſſui obiicitur. Poſt Aſappos tormenta recta fronte diſpoſita ſunt, additis præſidio quatuor equitum milibus. Ipſe in ſubſidiis cum lectiſsimo equite prætoria no, omnibuſque Ianizeris, paulò editiore in loco conſtitit, duplici corona tormentorum atque impedimentorum circumuallatus, nam camelos clitellatos longa cathenæ ſerie inter ſe nexos, ita in orbem ſibi de more circundederat, vt ſpeciem validæ munitionis æquarent, quo, veluti vallo ſeptus, & laborantibus ſuis opem ferre, & ſi quid durius accideret, veluti ab arce cum flore militum, omnem hoſtium impetũ ſuſtinere poſſet. Monuitq. Aſappos vt quum primum hoſtium equitatus appropinquare inciperet diducta acie celeriter in vtramque partem ſecederent, vt ſpatium emittendis tormentis relinqueretur. Ex aduerſo Hyſmaël, qui per transfugas cuncta hoſtium conſilia explorata habebat, vocatis ad ſe ducibus docuit nullius propè negotii eſſe victoriam, modò procellam tormentorũ effugerẽt. Quod ſe facilè conſecuturum pollicebatur, ſi equites quum ſcindi Aſapporum aciem vidiſſent; & ipſi intenti paratique ſoluto ſtatim ordine in duas alas abſcederent. Itaque duo maiora vexilla propoſuit, alterum prætorium, quod certo in loco cum robore equitum ſtatuerat; alterum quod cum reliquo exercitu Vſtaoglo attribuit. Habebat Hyſmaël ad triginta milia equitum abſq. vllo pedeſtri ſubſidio; in queis fuere ſupra decemmilia cataphracti viri fortes, bello exercitati, ac nobilitate illuſtres. Iis inſignes equi erant operoſo calibe tecti, & caſsides ad ornatum terroremque criſtatæ. Præterea acinaces, & more noſtro clauæ ferreæ, atque haſtæ ſolidiores. Ceteri apertis atque oblongis galeis, & ferreis thoracibus muniti, vel maiore arcu, vel lanceis fraxineis more Hiſpanico ad mediam haſtam comprehenſis, vtebantur. Ceterum apud eos nullus tormentorũ apparatus, quo certè vno Turcis impares erant. Sed tantum ſpiritus, tantumque virtutis Perſarum animis inerat, vt deſpecta hoſtium multitudine, & contempto tormentorum periculo, prælium committere non dubitarent. Hyſmaël dato ſigno vniuerſum agmen promouit, milites cohortatus vt diu ante partam rei militaris laudem memoria retinere vellent: ac ſe imperatorem ſuum, quem pluribus ſecundiſsimis præliis maximum Orientis regem conſtituiſſent, vadentem in hoſtes imitarentur; occurſuros in acie inermes Turcas leui tantum haſta & ſcutis vtentes: quorum equi ſtatura humiles, ſtrigoſi, enecti fame, ne primum quidem impetum cataphractorum eſſent toleraturi. Ab altera parte Selymus puluerem aduentantis hoſtilis exercitus conſpicatus per duces præfectoſque tota acie prænunciari iuſsit inſtare prælium, quo ſi egregiè dimicarent victis gentium victoribus Othomannicum imperium à Perſico Oceano ad Caucaſum montem eſſent prolaturi. Quòd ſi quid ex priſtina virtute remiſiſſent, putarent nullam effugii ſpem ſupereſſe in ea vaſtitate camporum immenſiſque deſertis. Aut enim fœdè moriendum, aut perpetuo Perſarum fœminis cum ignominia ſeruiendum: quando poſt tot terrarum ſpatia & rapidus Euphrates, & Tauri iuga, & infidus Aladulus occupatis anguſtiis omnem ſpem redeundi in Cappadociam victis abſtuliſſent. Hyſmaël quũ appropinquaſſet, & ad propoſitum ſignum Aſappi ordines aperirent, ſubindeque falcones medio interuallo diſplo derentur, diducto ſtatim equitatu, in dextrum cornu impetum fecit tãto ſuorum ardore, vt quum aſperrimum inter ſemiermes Turcas & armatos egregiè Perſas contractum eſſet certamen, obtruncato ante alios Caſſembaſsà, primis cæſis, ac mox aliis atque aliis fuſis profligatiſque, totum id cornu vſque ad ſubſidia vbi ſubſtiterat Selymus propulerint. Parte alia Vſtaoglus non paruo à tormentis accepto incommodo, quòd tardius ab eo periculo ſeſe atq. alas ſuas explicarat, Aſiaticos inuaſit: Ibi acri commiſſa pugna, magnam cædem hoſtium edidit; ſed non eadem felicitate, qua Hyſmaël. Nam dum inter primos acerrimè depugnaret ſclopetto ictus occubuit, quo caſu Turcarũ animis redditus vigor, ita vt qui iam pulſi loco ſupra tertiam partem ſuorum amiſerant, redintegrato certamine cataphractos egregiè ſuſtinuerint, & oppoſitis ſclopettariis quibus maximè Perſarũ equi terrebantur, eos vno agmine in Aſappos præcipites egerint. Perſæ ſiue neceſsitate compulſi quòd detrimento accepto ducem amiſerant, atque equos tormentorum fragore & tonitru territos regere non poterant, ſiue quòd apertum latus Aſapporum meliorem rei gerendæ facultatem oſtendebat, confertis turmis per tranſuerſos pedites perruperunt; quibus magna ſtrage cæſis protritiſque, ad tormenta peruentum. Ibi eorum magiſtros li-

bratoreſque

bratoreſque, qui vt in magna rerum perturbatione diſploſis temerè tormentis fœdiſsimã cladem ſuis æquè hoſtibuſque intulerant, circumuentos trucidarunt; continentique curſu in dextrum cornu hoſtium, vbi Hyſmaël cum Europeis depugnabat, tamquam victores peruaſere. Quibus de rebus Europei, qui iam antea & ipſi amiſſo duce repulſi confectique vulneribus ſe ad ſubſidia receperant, quum nouo ab latere oblato prælio impreſſionem ægrè ſuſtinerent, opem vt in extremo diſcrimine à ſubſidiariis implorare cœperunt. In ea prælii iniquitate Selymus ſoluto curruum nexu, vallum duobus in locis patefecit; partemque prætoriani equitatus illicò emiſit. Mox ad Ianizaros conuerſus, veſtræ inquit virtuti atque operæ hodierna victoria reſeruatur macti virtute milites mei: agite dum eruptiône facta, feſſos hoſtês integris viribus aggredimini. Fluunt ſudore equorum corpora, ipſique equites ſub tanto armorum pondere iam fatiſcunt. Hæc dicenti Selymo Ianizari haud ſanè promptè obtemperabant, quippè qui in tanta rerum deſperatione libenter ſuis ſe munitionibus continerent. Itaque dum cunctantius ſigna efferunt, Perſæ in medio ardore victoriæ Europeis circumfuſi eos ſpectante Selymo ac fruſtra auxilium ferre properante occidione deleuerunt. Scripſit ad Leonem pontificem Fabritius Carrectus Rhodiæ militiæ magiſter, ad quem omnia hæc diligentiſsimè perferebantur, Ianizaros Selymo dicto audientes non fuiſſe, neque eius adhortatione aut precibus adduci potuiſſe, vt laborantibus Europeis auxilium ferrent; vt qui ſummæ rei diffidentes expectare euentum, quàm ſe in manifeſto periculo equeſtri hoſtium procellæ quæ ceteros pedites obtriuerat, obiectare, malebant. Iam Perſæ ab omni parte Selymum intra ſubſidia morantem inuaſerant, quum Sinambaſsà tametſi cornu lacerum ac vehementer atteuuatum trahebat, per medios Aſapporum aceruos hoſtes inſecutus in tempore ſuperuenit: accitiſque ſubinde & inductis aliquot recentibus turmis, quæ ab Vſtaogli impetu integræ euaſerant pugna eſt reſtituta, duorum maximè fratrum Malcociorum præcellenti virtute, Turabei & Mahometis, qui Turcica ex gente nobilitate generis ipſi Othomannæ familiæ pares Malcocii patris luctuoſa illa in Venetos & Carnos excurſione clari ducis magnitudinem animi vigoremque referebant. Selymus quoque minimè animum deſpondens, ſed in ſpem erectus atque alacer id quod ſupremo diſcrimini reſeruarat, omnia tormenta dirigi in hoſtem iubet, quæ tantam equorum atque hominum ſtragem ſuis pariter atque hoſtibus inter ſe commixtis ediderunt, vt quum viri puluere fumo tormentorũ & crepitu vſum oculorum atq. aurium amiſiſſent, ac ſubinde equi ad inſolitum fragorem metu conſternati contemptis frenis ſeſſores in diuerſum adueherent, incerta adhuc victoria prælium ſit diremptum. Hyſmaël ſclopetti ictu ſub læuum humerum vulnere accepto prætervectus eam procellam, vt vulnus inſpiceret, hortantibus amicis prælio exceſſit. Quæ res haud dubiè Selymo ſuiſque omnibus ſalutem attulit: Namque Hyſmaëlem eiuſque vexillum Perſæ continuò ſubſecuti non dubiam partamque magna ex parte omnium opinione victoriam reliquerunt. Verum leui nec profundo vulnere inuento, quòd plumbea glans eam armorum partem ob ſingularem temperaturam altius penetrare nequiuerat, in prælium redire conſtituit. Sed audita morte Vſtaogli, cui propter eximiam rei bellicæ peritiã magnopere fidebat, ſuadentibus etiam amicis ne plagam adhuc calentem deſpiceret, ſalutique conſuleret, quadrato agmine ac lento gradu, vt nihil fugæ ſimile diſceſſus habere videretur, recipere ſe cœpit; præteruectuſque Tauriſium, monitis vrbis primoribus, vt portas Turcis aperirent, præſidiumq. acciperent, ne quid detrimenti ex vana conſtantia paterentur, in Medorum fines conceſsit. At Turcæ tot incommodis cõflictati, quum neque præ timore animos, neq. præ laſsitudine vires ad inſequendum haberent, ad Perſarum caſtra delati; ea nullo defendente ceperunt. Inuentæ ſunt præter tabernacula picta acu, & ſerico atq. auro intexta aliamque pretioſam ſuppellectilem complures nobiliſsimæ mulieres, quæ viros ſecutæ fuerant; quas Selymus intactas ſine pretio remiſit. Retulere qui huic prælio interfuerunt nonnullas fœminas inter cæſorum aceruos repertas, quæ thoraces galeaſque indutæ, & ſecutæ viros vna cum eis ſtrennè pugnando ceciderant. Hoc maximè euentu Calderanis in campis ad Choim pugnatum eſt ſeptimo Calen. Septembris eius anni, qui fuit à partu Virginis milleſimus quingenteſimus decimus quartus, quo prælio Selymus ſupra triginta milia hominũ amiſit, in queis præter

Caſſembaſsàm Graeciæ Bellerbechum, ſeptẽ Sanzacos, & in his ipſos quos diximus Malcocios fratres dum alter alteri circumuento opem ferre conatur, cadentibus equis interfectos, ſed præter Aſapporum inconditam multitudinem obiectam cædi equites Illyrici, Macedones, Triballi, Epirotæ, Theſſali, Thraceſque haud dubiè flos & robur exercitus, qui in dextro cornu fuerant, magna ex parte aut cæſi aut vulneribus debilitati ſunt. Selymus confeſsione hoſtium victor quum ab Choi ceteriſque vicinis vrbibus, & ab Tauriſio legationes in caſtra veniſſent, quæ ſe commeatum affatim dare & imperata facere paratas dicerent; ad Tauriſium profectus eſt ſtudio viſendæ atque obtinendæ Perſarum regiæ. Ea vrbs ab Choi vbi pugnatum eſt, itinere bidui diſtat: Fuitque antiquitus Ptolemæo Terna, quæ abeſt à proximo Hircano mari ad Bacucum portum centum & quinquaginta milibus paſſuum. Ciues aduentantibus Turcis præſtò fuerunt, & magnam vim commeatus extra portam conuexerunt; vbi occupatis ſuburbanis ædificiis Turcæ caſtra poſuerant, quum in maxima & frequentiſsima ciuitate pernoctare parum tutum exiſtimarent; portas tamen tradentibus Perſis impoſito præſidio tenuerũt. Ferunt Selymum, qui ſalutem ſuam Perſis temerè minimè committebat, nunquam ingreſſum vrbem, niſi gregarii equitis habitu. Aliqui verò celebri pompa in regiis ædibus publicè conuiuatum fuiſſe, verbaque ad Tauriſianos de victoria conſiliiſque ſuis feciſſe confirmant. Sed vix decem dies Tauriſii moratus quum in Armenia contra voluntatem prætorianorum hiemare ſtatueret, ad frequentes de hoſte nuncios conſilium mutauit, quòd Hyſmaël accita valida manu Iberorum & Albanorum equitum cum Parthis atque his equitibus, qui pugnæ interfuerant aduentare ferebatur. Quibus de cauſis Selymus, qui ſupra centum & quinquaginta armatorum milibus in acie conſtitutis, ægrè ſe triginta Perſarum milia ſuſtinuiſſe, & caſu magis artificioque tormentorum, quàm vera virtute, eos ſuperaſſe meminerat, æſtimatiſq. Tauriſianorum viribus, quorum fidem & multitudinem ſuſpectam habebat, in Cappadociam redire conſtituit. Itaque abductis pluribus fabrorum excellentiumq. opificum familiis, eorum maximè qui arma telaque elaborati operis fabricabant, & magna vi ſerici & commeatus inde exportata, per Hpbordenam & Baliſenam regiones longiore aliquanto itinere ad Euphratem contendit. Ne enim appropinquantibus Iberis obuius fieret, redire ad Araxem, & Periardis montes circuire nolebat. Hyſmaël cognita eius profectione, quanta & ipſe maxima potuit celeritate eum ſubſecutus magis ac magis curſum intendere, & præ feſtinatione impedimenta paſsim ac milites vulneribus & valitudine debilitatos relinqui coëgit. Neque prius (quòd ille magno interuallo antecedebat) extremum Turcarum agmen conſecutus eſt, quàm ad Euphratem peruenit. Ibi Selymus biduum moratus aliquot effectis ratibus peditatum tranſmittebat. Quæ quum tantæ multitudini non ſufficereut, plures inflatis vtribus innixi flumen tranabant, alii effractis dedita opera curribus, eorum materia ad natandum vtebantur. Ipſe imperator lintre vectus quum vniuerſus equitatus ad perfringendam vim fluminis vno agmine ingreſſus profluenti ſe oppoſuiſſet, in vlteriorem ripam euaſit. Quæ res peditibus periculum minuit, & molliorem tranſitum curulibus tormentis, camelisq. & ceteris ſarcinariis iumentis dedit. Periere tamen quum iam in conſpectu Iberorum antecurſores eſſent, atque ob eum timorem excitato tumultu tota ripa trepidaretur, circiter duo milia hominum, hæſerantque limoſo in uado aliquot falcones, & impedimentorum quoque partem vorticoſus amnis abripuit. Iberi qui recentioribus equis Perſas anteceſſerant, contenti iis quæ relicta erant inſequendi finem fecerunt. Nam tormentorum currus inter ſe vi vndarum implicati bonam partem ſarcinarum retinuerant, multaque alia, ripis & vadis hæſerant, quæ haud magno labore funibus extrahebantur; læto plurimum Hyſmaële quòd tormenta quibus maximè tantam cladem acceperat, eiecto ac fugato hoſte cepiſſet. Porro Selymus è manibus Perſarum fuga elapſus longe infeſtiora itinera ad Antitaurum inuenit. Namque Aladulus deſpecta eius fortuna ad prædandi occaſionem ſibi oblatam anguſtias diſpoſitis paſsim montanis hominibus inſederat, qui more latronum noctu maximè in Turcas impetum faciebant; & quum viæ admodum ſylueſtres & confragoſæ ſeſſum agmen exciperent, à tergo & à lateribus incurſabant: direptiſque impedimentis in nemora & notas rupes reuertebantur. Aladulus cuius hæc fraude fiebant, interdiu excu-

ſare ſe,nihil ſua volũtate fieri: homines agreſtes latrociniis aſſuetos proprio conſilio atq. audacia ea damna inferre: eos tamen pœnas daturos.ſe enim breui eius maleficii authores reperturum. Interim in ſpeciem amicitiæ datis aliquot dierum cibariis,noctu infeſtas latronum manus, quæ opportunis in locis tranſeuntibus occurrerent, immittebat. Quibus malis neque conſilio Selymus, neque virtute milites prouidere poterant. Tandem quòd diſsimulata iniuria hominis perfidiam alio tempore vindicandam arbitrabatur, Trapezuntem atque inde Amaſiam Cappadociæ peruenit, vbi reparandis copiis intentus, hiemem egit; primo ſtatim vere aduerſus Aladulum, & montanos barbaros,qui tantum detrimenti pauoriſque intulerant, bellum geſturus. Lubet hoc loco tantiſper euagari dum Selymus atq. Hyſmaël,qui hac ætate terrarum orbem nominis ſui fama cõpleuerunt,inter ſe comparantur; vt tot ingentium præliorum admirabiliumq. bello caſuũ ſeriem legendo feſsis peramœno nec inutili diuerticulo requies quæratur. Quod ob id certiore cũ venia fecerim, poſtquã hic annus à turbata pace vndeuigeſimus magnis ad Oriẽtem cladibus inſignis; ad Occaſum in ſpem exoptatæ,ſed nondum maturæ tranquillitatis bello vacuus,atq. otioſus fuit. Ambo igitur ſicuti inclyto genere,ætate integra,immenſo indomiti corporis ac ingentis animi vigore,opibus, & pari deniq. imperii fortuna perſimiles,parem claritatis & gloriæ famam obtinent; ita moribus,inſtitutis & diſciplina militiæ multum inter ſe differunt. Primum omnium, vt præclarè conſtat, ſupra mutuum vtriuſque gentis odium ab auis patribuſque per manus traditum,inſana perſuaſione diducti inter ſe de ſacrorum placitis altercantur; quum hic Homarem, ille Halim præcipuos Mahometis interpretes diuerſa ſuperſtitione diſsidentes altero ſanctiorem exiſtiment,ac imagine pietatis iuſtam belli cauſam prætexant. Quamquam non obſcurè diſsimulata cupiditate, ad id vnum, ſed diuerſo itinere contendant,vt confirmatis auctiſque opibus tot regnorũ termini quàm latiſsimè proferantur; Quod ex profeſſo Hyſmaël ad Darii atq. Xerxis qui ſubacta Aſia in Europam ingenti auſu traiecerint,& Selymus ad Alexandri Macedonis qui regna Perſarum euerterit, magnitudinem & gloriam aſpirent. Nec inanibus omnino votis,quum honeſto tuendæ religionis nomine, Fortuna,pari libidine, ingenio eorum ambitioſo, audaci, immoderatoque intemperanter arrideat. Qua non abſimili perturbatæ religionis peſte à Luthero Saxone nuper inuecta, Chriſtianas quoq. gentes inter ſe digladiari videmus;quaſi cœlum aliquo maligno ſydere pacem et tranquillitatem infami huic ſæculo prorſus inuideat. Sed in Hyſmaële mira pietas vſque adeo refulget,vt vitia ſi qua ſint regii faſtus eius fulgore perſtringantur. In Selymo autem omne virtutis decus inhumana crudelitas elidat & obſcuret. Hic enim pœna & præmio vim imperii tuetur: ſed aliquanto grauiore ſeueritatis,quàm beneficentiæ fama; quòd ab exacta diſciplina in ſeruos, quibus multò maxima Othomannicæ militiæ pars conſtat,lege agere vel truculenter expediat; ſecus ac vſu euenit Hyſmaëli,ex prima vtique nobilitatis claſſe liberiſque hominibus militiæ robora conſcribenti; apud quos temperatæ iuſtitiæ, humanæ comitatis, & popularis indulgentiæ ſtudium maximè valet, vt fides & amor & parendi obſequium parentur. Quòd nemo honeſtis ortus parentibus exiſtat,qui non multò grauius flagitii dedecus, quàm ſupplicii pœnam reformidet. Vt minimè mirum eſſe videatur ſi his tamquam generoſis artibus Hyſmaël auguſti nominis maieſtatem egregiè glorioséque defendat. Ad hunc quoque maximarum virtutum concurſum pulcherrimo naturæ munere decora facies accedit,magnanimo digna rege,ore namque roſeo, radiantibus oculis,flaua barba, & quod antiquum apud Perſas regiæ ſtirpis inſigne eſt, adunco naſo,illuſtrique facundia omnium oculos atque animos capit. At in Selymo,triſte ſupercilium, prægrandes toruiq. oculi, & Scythico pallore ſuffuſa facies, rigenteſque ſetæ à ſuperiore labro ad ceruicem retortæ, & nigricans ad mentum ſubtonſa barba ita vim militarem & inexorabilis naturæ ſpiritum exprimunt, ſpectanteſq. perterrent,vt nihil omnino niſi ſæuũm & immane prorſus oſtendant. Nec diuerſos vultus ideoque diſsimiles animorum habitus niſi diſpar rerum propè omnium diſciplina conſequitur. Nam Hyſmaël aditu pariter & alloquio benignus & facilis nihil ferè quod regiam perſonam reſpiciat, niſi palam agit. In propatulo ſiquidem magna procerum frequentia liberaliter epulatur, & varia venatione,falconumq. volatu & præda magnopere gaudet,cum proceribus ſem

per,legatiſq. externorum regum communicata voluptate. In ſtadio etiam & in paleſtra cum primoribus aulæ,vti eſt equitandi & ſagittandi peritiſsimus honeſta atque vtili contentione corpus exercet adeo populariter, vt in piſcina inauratis ſepta porticibus palam natare minimè diſpudeat. Vxores autem quas ex ſatraparum regulorumque ordine virgines cum decore formæ,tum præſtanti morùm fama illuſtres in coniugalem thorum recipit,ſi fœcundæ ſint,neque faſtidit neque repudiat,vetere Perſarum inſtituto,qui coniuges amare tenerius,impenſius colere,in regia prætorioq. familiarius habere,et tamquam vtriuſque fortunæ conſortes cum liberis atque nutricibus & pretioſiore gaza vel ad longinqua euntes bella ſecum ducere conſueuerũt,graui quidem impedimento ſumptuque, quòd magnis ac ornatiſsimis camelorum gregibus vehantur, niſi præſentia cariſsimaque pignora bellatores patres ad virtutem accenderent. Contraria ratione Selymus in arcano cuncta vitæ munera diſpenſat, puerorumque imberbium & eunuchorum miniſterio contentus ſine conuiua diſcumbit,ac vno ferè ſimpliciſsimo cibo naturæ deſiderium implet. Raró niſi ſacrorum cauſa die Veneris,qui Turcis eſt feſtus,in publicum prodit.Sed adeo prætorianorum turba circumſeptus, vt ægrè vel ipſe ſolus eques inter haſtatos criſtatoſque milites,& ſuperbè ſubmouentes ſpectantium turbam,ex facie dignoſcatur.Nec temerè equo vectus in ſuburbanis prædiis ſpatiatur, quum per freti anguſtias ad Aſiæ propinqua littora bireme aduehi malit.Vxores à regiæ limine procul arcet,quas tantum prolis cauſa nec familiari quidem vultu complectitur, quòd natura modicæ libidinis, & in mares pronior, corpus atque animum virilem fœminarum illecebris eneruari exiſtimet. Raró itaque ad clauſtra virginum, quæ ſunt media in vrbe Byzantio,altis & vndiq. cæcis parietibus ſepta,contendit.Has magno numero Chriſtianis parentibus ereptas,aut à prædonibus variis interceptas caſibus matronæ inſigni pudicitia & vetuli ſpadones accuratè cuſtodiunt: Mahometaniſque ſacris initiatas diligenter erudiunt,vt Arabicè legere,ad harpem & cytharam pſallere, ſaltareque decenter, & acu ſcitè pingere perdiſcant. Verùm eas Selymus omnium rariſsimè inuiſere conſueuit,vt potè qui minimè mulieroſus,nec numeroſæ ſæpeque infauſtæ prolis cupidus, non ex ſeruili Chriſtianoque ſanguine,ſed ex Boſphorani regis filia Tartarorum ſtirpis, hunc vnum imperii hæredem Solymanum imberbis adhuc adoleſcens ſuſcepiſſet,quem hodie ex matura iam atrocique indole nobis diſcordibus ſæua arma comminantem(niſi magnus Deus paratam auertat cladem) vndique ſecordia noſtra victorem euaſurum ominamur. Otium porrò,ſi quod impensè vigilanti & ſemper intento ex grauiſsimarum rerũ conſiliis ſupereſt, accito in hortos aliquo purpuratorum,aut familiarium deambulando ita traducit,vt quum longè ſeueréque puerorum colludentium paleſtram ſpectet,de ſeriis multa ſciſcitetur atque deliberet; ſecretiores verò mollioreſq. horas balineo, euoluendiſque maiorum ſuorum & externorum regum annalibus impartiatur. Hoc quoque ſtudio auum Mahometem æmulatus,qui gentium propè omnium reges, rerum bello geſtarũ fama inclytos verſis in Turcicam linguam hiſtoriis non modò ſcriptis, ſed imaginibus excellenti pictura expreſsis repreſentari ſibi curabat, impetrato à Venetis ad id munus Gentile Bellino pictore præſtantiſsimo,vt grauibus exemplis magis ac magis ad extendendam famam accenderetur. Vir enim ille ex arcano animi omnis religionis contemptor,vnis tantum bonæ ſpei, bonæque fortunæ tamquam certis numinibus ſacra faciebat, Vt nõ ineptè modò Selymus Baiazetis patris occupationes atque vigilias irrideret, quòd Auerroi nihil pro certo de natura animorum & cœleſtis motus ratione explicanti, æquo impenſius deditus arguti philoſophi inter otioſos ſapientiæ profeſſores quàm inter milites ad arma natos ſtrenui imperatoris nomen tueri mallet. Ceterum Hyſmaël vti ab ineunte ætate ſacris imbutus literis diſciplinarum propè omnium ſtudia prææalto ingenio ad contemplationem rerum diuinarum ita referebat, vt vetere Magorum & Brachmanorũ arcano dogmate ſeipſo, qui ambitioſum Sophi cognomen ſuſceperat, admirabilior euaderet, quum iam pridem cœleſtis ſapientiæ & diuinationis opinione apud gentem religionibus atque miraculis capi facilem incredibiles victorias, & tantum denique imperium ſibi nouo propè homini peperiſſet.Diuerſiſsima porrò & vt mihi videtur planè iniqua Perſiæ conditione bella gerunt. Nam ii ſicuti equitatu mirifico maximè pollent,ita nullum omnino certum ex con

ſcripto

ſcripto inueteratoque pedite robur inſtituunt, qua parte virium Turcæ ætate noſtra memorabiles ſæpe victorias conſecuti, nec vſquam victi, grauiſsima bella confecerunt. Magno quoque incommodo Perſis euenit, quòd nec ſclopettis vtantur, nec tormentorum currulium copia abundent; quorum terribili præſidio cuncta peruincuntur, luctuoſo quidem exéplo Vſumcaſſanis & Hyſmaëlis, vel egregiè victor equitatus & nuper in Calderanis campis, & patrum noſtrorum memoria ad Harſengam & Euphratem inſolitum eorum equis reboatum cruentamque procellam ſuſtinere nequierit. Neque enim vlla in parte Perſa cataphractus cum inermi propè Turca videtur cōparandus. Nam ſquamoſi thoraces, loricæ ferreæ, bucculatæ caſsides, & cono inſignes galeæ, clypeique auratis vmbonibus rotundi, Perſas vndique protegunt. Turcam verò ex Europa penitus inermem vix dimidium quadrata & inflexa pelta operit; quum Aſiatici clypeis molli arundine in ſpiras & diſcolore ſerico contextis vtantur. Perſa quoque brachium & dextram operoſo ferro munitus fraxinea ancipiti lancea rem gerit, qua ad medium cōprehenſa more Numidarum ab alto ſæpe ictus repetens viros & equos inermes facilè perfodit, quum Turcæ Græcorum conſuetudine adpreſſas lateri inclinataſque ad equi aures haſtas (vti ſunt fragili abiete leues) ad primum impetum collatis equis diffringant; & ad gladium incuruum ſtatim clauamque ferream, reliquis armis impares, redire cogantur. Neque enim Perſarum generoſis & robuſtioribus equis inſidentium congreſſum ferre poſſunt, quontā eorum equi frontalibus ferreis, & tegumentis recocto è corio Italicarum bardarum ſimilitudine veſtiantur, quæ conſertis laminis aut infarcto bombicis & goſsipii tomento ita muniunt, vt quamlibet telorum contumeliam perferant. Qua de cauſa nemo niſi temere ſagittarios equites aut pedites Turcas cum Perſis contulerit. Hi ſiquidem latis & multo neruorum nexu validis arcubus inſtructi craſsiores Scythicarum inſtar, ideoque lethales ſagittas emittunt. Qua rerum omnium collata ratione, Sophianus exercitus tāquam regi ſuo ab excelſæ diuinæque mentis opinione, & religioſo quodam ſacramenti iure, nunquam reformidata morte deditus deuotuſque, Turcis vel numero inferior ab eximia virtute inſuperabilis videri poſsit, niſi dira hac indignaque fortibus viris vi tormentorum, aut inuſitata multitudine copiarum obruatur. Quòd verò Hyſmaël ex tot prouinciis quondam armorum gloria clariſsimis in vnius imperii potentiam coactis pauciores opinione copias educat, præſertim aduerſus Othomannum in Armeniam vſque infeſta populatione penetrantem, hanc præcipuè cauſam reperiebamus; quòd remiſsis tributis ſublatiſq. vectigalibus ad colligendam liberalitatis famam, ærario minus ſtudeat, vt tum maximè neceſſe fuit ipſi nouo regi propinquos ſuos ab Vſſumcaſſane auo patreque Iacuppo legitimos imperii hæredes impotentibus armis extrudenti. Quamobrem ſignata pecunia ſemper eget, nec ideo quum bellum oritur iuſtis & validis neruis arma expedit, quamquam multarum rerum Orientis regio ferax, & tot opulenta regna benignè atq. largiſsimè ex neceſſariis ad vitæ atque militiæ vſum copiis ſtipendiorum ſupplementa ſuppeditent; ſecus ac Selymo accidit, cui pedites & equites tormentorumque magiſtri & præfecti claſsium, ſinguliſque etiam totius bellici & domeſtici apparatus officiis præpoſiti, diurna, aut menſtrua præſentis pecuniæ ſtipendia à quæſtoribus accipientes perpetuò militant. Nec ad id inſtitutum theſauri vnquam deficiunt, quum Byzantii ſeptem in turribus argenteæ aureæque monetæ inæſtimabiles cumuli recondantur, omnémque ſumptum quarta parte, tot tributorum & vectigalium annui atque perpetui redditus exuperent. Tria ſunt genera militum apud Perſas, prætorianorum ſcilicet, euocatorum, & auxiliarium: Prætoriani certa ſtipendia merent, aluntur que ſumptu regis, qui eis vetere inſtituto, & ſtatis anni temporibus ad deſcriptam rationem arma, equos, veſtem, tentoria, cōmeatum, alternante liberalitate elargitur. Horum ornatiſsimo comitatu validoque maximè præſidio circumſeptus frequentis aulæ dignitatem tuetur, & mutando loca ad herbidas regiones prouinciarum nobiliores vrbes inuiſit. Ingruente autem bello dynaſtæ, reguli, tetrarchæ & antiquæ nobilitatis beneficiarii, qui traditas à maioribus, aut à regibus dono datas oppidorum & agrorum ditiones obtinent, ad edictum euocātur. Eodem propè iure hiſdemque legibus imperata facientes, quibus in vniuerſum nobilitas omnis in Hiſpania, Gallia atque Italia regibus operam præſtare conſueuit. Horum magnus eſt

numerus, qui liberaliter inſtructi ad ſigna conueniunt; ſed exquiſito delectu habito nunquam vigintimilium equitum numerum implent: quorum vix tertia pars, eo quem diximus inſigni armorum apparatu inſtructa, in aciem prodit, quum reliqui ferè omnes contenti galeis, præduris centonum munimentis loricati, diuerſiſque protecti ſcutis, haſtis ſimul & arcubus prælientur. Nam alterna arma, vti vſus locuſque depoſcit, expedire, & ſcutis in tergum reiectis, retroque ad lorum ſuſpenſa lancea auerſi pariter & aduerſi ſagittare didicerunt. Verùm qui è Perſide vrbeque regia nomine Scyras, in qua præcellentis temperaturæ nobilioriſque artificii ſplendida arma fabricantur accerſiti veniunt ſummam virtutis obtinent opinionem. His Aſſyrii authoritate nominis proximi accedunt, quum Medorum & Parthorum regna omnium optimos & peritiſsimos præter vnos Scythas, ſagittarios mittant. At Armeni in vniuerſum pedibus pugnare malunt, & in cohortes deſcribuntur; quæ longa ſerie planorum ingentium ſcutorum ſola defixa ſeſe tãquam obiecto vallo aduerſus equorum impetum defendunt, breuioribus haſtis & ſecuribus, ſagittiſque item, & manubriata ſæpe funda comminus & eminus dimicantes. Auxiliares autem copiæ & Iberis & Albanis ab eorum fœderatis regibus Mediæ Armeniæque finitimis mittuntur, qui magna ex parte ſemichriſtiani par odiũ aduerſus Othomannos exercere, & ferre arma conſueuerunt. Sed poſtquam ad hunc hiſtoriæ locum eſt deuentum, non iniucundum vt arbitror legentibus erit, ſi quæ de Hyſmaëlis prouinciis vrbibuſque, & de Caſpii maris accolis, vlteriorumque regum potentia longo labore didicimus, ſummatim enarrentur; vt curioſis ingeniis non fabuloſa vti paulò antè ætatem noſtram accidit, ſed certa & explorata vndique mercatoribus ac variis legationum commentariis illuſtrata referantur. Inter Sophiani imperii prouincias Armenia Maior primam obtinet claritatem Tauriſio regia vrbe inſignis, quæ Terua Ptolemæo antiquitus fuit; vel vt Hebræis quibuſdam linguarum & regionum peritis videtur, Suſa priſcæ quondam celebritatis. Diſtat à Caſpio mari, vrbeque Bachu oræ proximioris quinque dierum itinere, & ab Artaxata quæ hodie Cohim appellatur, Calderaniſque campis recenti Selymi prælio nobilitatis, circiter paſſuum octuaginta milibus. Inde contendenti ad meridiem Sulthania viſitur, quæ admirandas dirutæ magnæ vrbis reliquias oſtendit, integris adhuc præcellentis ſtructuræ Mahometanorum delubris, quibus ſuperiore ſæculo Tamerlanes Scytharum imperator cuncta obuia immaniter euertens tactus religione pepercerit. Hanc ex Tigranocertæ ruinis ædificatam exiſtimare par eſt. Ab hac Sulthania in Perſidem inter Meridiem & Occaſum procedentibus, oppida occurrunt Comum, Caſſanum & Hieſdum, ſericæ telæ mercimonio mercatoribus nota. Extenditur autem ea regio ad vrbem regiam nomine Scyras quam nõ ineptè Cyripolim antiquitus fuiſſe aliqui arbitrantur. Ea eſt elegantium armorum officinis toto Oriente clariſsima. nec ab hac Carmaniæ regionis caput multum diſtat, quod Chirmanim appellant, incomparabili Calybis temperatura in acinaces, & lancearum mucrones celebrata, quæ vel immenſo pretio à Turcis cupidiſsimè coëmuntur. Nam eius ferri ea vis eſt, vt vno ictu noſtrorũ galeæ diſcindantur nihil retuſa omnino acie, & lancearum mucrones ſolidum pectorale transfodiant. Carmaniæ vetus nomẽ in Narſingam abiit, cuius hodie rex opulentus & equitatu pollens imperii terminos profert vſque ad Cananoræ, Cucini & Calecutæ Indici maris emporia; quæ nobis Luſitana claſsis aperuit, quum ab Atlantico Oceano vltimum Aethiopiæ promontorium ingenti ſpe, vnde ei nomen, inuſitatoque auſu præteruecta vltra Arabicum, Perſicum, & Gangeticum vaſtiſsimos ſinus ad auream vſque Cherſoneſum, extremaque Sinarum littora coëmundis aromatibus negotiationem extenderet. Tertia regio Aſſyria cenſetur, cuius regia vrbs eſt Bagadat olim Babylon condente Semirami muro latiſsimo atque eius reginæ penſilibus hortis, & demum Alexandri Magni immatura morte celeberrima. Ab hac Babylone Euphrates rapto ſecum Tigri amne in Perſicum euolutus ſinum claſsibus nauigatur vſq. ad Balzeram inſigne emporium Teredonis inſulæ, quam bicornis fluuius efficit. A Balzera mercatores per ſinum nauigatione trium dierum Armuzum quod adhuc nomen retinet lenibus ventis perueniunt. Id poſitum eſt ad freti fauces parua in inſula tropico Cancri ſubiecta, ideoque immenſis feruoribus ſolſtitio infamis, niſi Armuzenſes incolæ magno artificio per tubos tecta in ſumma ædium euaden-

tes

tes noctúrnam diurnamque auram exciperent concitatoque demum per anguſtias incluſo ſpiritu, immitis aëris calores ventilando diſcuterent, & merſi ligneis lacubus frigidæ aquæ balineis vterentur. Armunti magnus vndique gentium propè omnium mercaturæ cauſa fit concurſus, quòd in vadis Perſici ſinus vrinatores eximii margaritas & vniones piſcantur, & ad id ſummæ opportunitatis emporium illinc remotiores Indi rudes & impolitos adamantes,& carbunculos,pretioſioraque aromata; hinc verò Rubri maris accolæ Felicis Arabiæ diuitias; itemque Aegyptii,Syrii & Luſitani corallium præſertim exoptatum Indis, & varia noſtri orbis mercimonia tamquam ad perpetuas nundinas cõportent. Meſopotamia autem, quæ in Occaſum vergit Aſſyriæ contributa, Euphrati & Tigri,vnde ei nomen,& Tauro item monte ad Corum terminatur. In ripis Euphratis ſita eſt Byrtha,quæ hodie nomen retinet,vbi commodioribus ripis hinc & inde ſuperatur. Quo traiectu vſi Perſæ non ſemel in Comagenem vſque ad Alepum irruperint. Quibus iniuriis commotus ætate noſtra Caithbeius Aegypti Syriæque Sulthanus bello ſemper victor, Euphrate gemino ponte conſtrato parem Meſopotamiæ cladem rependit ad Orpham vſque & Caramitam,quæ vrbes antiquitus Dara atque Amida vocabantur,repentina excurſione cuncta obuia populatus. Ceterum quæ ad orientem Solem ſpectant Medorum & Parthorum regna ab Occaſu mare Caſpiũ curuatis littoribus complectuntur. Id manifeſto exitu caret,occultis vt credi par eſt,haurientis naturæ ſpecubus & cæcis vadis abſorptum. Quod vtique mirum eſt,quum tot influentium amnium perpetuo decurſu neque auctus exundet,neq. diluta ſalſugine mitigatus vnquam dulceſcat. Toto autem ambitu in ouatam ſpeciem ab Africo per obliquum ad Boream ſe extendens, Euxino ponto magnitudine ferè par euadit, ſi à Ponto Mæotis palus Zabacca hodie vocata recidatur. Celebres ad Mediæ littora duo ſunt portus, alter ad vrbem Bachum, vnde mari hodie nomen,mediterraneæ vrbi regiæ,quam nunc Sumachim,olim fortaſſe Gamalam, vocant,propinquus; alter vero ad Derbentum vrbem, Caſpiaſque portas ab Alexandro Magno vt ferũt,aduerſus Scytharum irruptiones ædificatam. Abruptæ ſiquidem Caſpii montis rupes,vſque adeo ad mare coarctant iter,vt exeſi fluctibus deuoratique in profundum eius littoris margines,vix duorum ſtadiorum aditum tranſeuntibus relinquant. Ea enim forma Derbentum in edita montium crepidine ſitum eſt,vt duobus ex quadrato lapide muris ad mare deductis inferiora ædificia & nauigiorum ſtationem tamquam duobus brachiis complectatur non maiore quàm trecentorum paſſuum interuallo:quod ſpacium ſingulis vtrinque ferreis portis,ſuperſtantibuſq. propugnaculis ita munitur, vt perpetuis cuſtodiis, niſi clare luce & explorato littore viatores nec admittantur nec recepti intra portam, altera prius emittantur, quàm portorium perſoluant. Nauigia quoq. interclusó eo in littore cõmodam habent ſtationem. Sed toto Caſpio mari nec Hyſmaël, nec quiſquam alius princeps claſſe nauigat, quòd eæ gentes rei naualis imperitæ & rudes lintribus tãtum onerariis oram lambentes vtantur, nec alto ſe committere audeant,propterea quòd nondum magnetis vſum & membranas itinerum & curſuum menſuras ventorumque rationem pictura continentes nouerint, & magnis etiã anchoris aptioribuſq; dolonum velis careant. Secundum Medos Parthi in volturnum ſpectantes maritimas vrbes habent Sandaram, & Strauam bombicum & pexi ſubtilioris Serici copia claras; ſed propter vadoſa admixtiſque dulcibus aquis paluſtria littora peſtilentes.Ob id vrbs regia nomine Spaham à mari longiſsimè recedit. Hæc inter memorabiles magna quidem ambitu,ſed cretaceis mœnibus cincta bellicoſo populo frequens eſt,& innumeris Serici textrinis opulenta. Ad Parthos Sophiani imperii extremos Hyrcani, & ſecundum eos Coraxanæ regionis incolæ ſuccedunt; Arriani ſcilicet, Margiani,Aracoſii,Bactriani,qui hodie vno nomine Zagatai vocantur, Perſarum antiqui hoſtes, atque hodie Hyſmaëli maximè infeſti, & cruenta factione diſsidentes; quòd Sophus Cuſelbas (id eſt rubrum caput) contrà Zagataius Cacebas (id eſt viride caput) appellentur; Ea factione deducta à coloribus, quibus tegumentorum capitis prælongi apices tinguntur. Has gentes diuidit Oxus amnis qui alienis vndis auctus magna aquarum mole multiſq. oſtiis in mare effunditur,adiacente vrbe Bactra,quæ hodie Ephra dicitur. Nec inde multùm abeſt vrbs Eri Arrianæ prouinciæ caput, circumambiente piſcoſo lacu egregiè munita, & cyani lapilli

quem Turchinam vocant, prouentu pernobilis. Ad Boream verò in Sogdianis longè à mari, Iaxarti fluuio impoſita vrbs Samarcanda Zagataiæ regionis metropolis, amplitudine & ſtructura ædificiorum, rerúmq. propè omuium copia ceteras eius tractus vrbes antecellit. Hanc Alexandri Magni temporibus, authore Q. Curtio, notam fuiſſe perſpicimus; conſtatque inde ortum eſſe Tamerlanem, qui patriam demum ſeneſcentem & dirutam inſtaurando atque augendo immenſis opibus & ſpoliis deuictarum ab ſe gentiũ exornauit. A Samarcanda oſtioque Iaxartis molliter curuato maris ſinu ad Rha flumen à noſtris Volga & à Scythis Hedil appellatum magnæ interiacent ſolitudines Tartarorum paſcuis dicatæ. Horum plura ſunt ingentia agmina errantium ciuitatum inſtar; quæ Hordæ eorum lingua vocantur. His nobilitate generis & bellica virtute præſtantes imperant, Caneſque appellantur, quæ vox Tartaricè imperatorem ſonat. Ea gens in voiuerſum fera & inops, omniſque humanitatis expers ſolis confiſa ſagittis equina carne, eaque ſemitoſta manantibus tetro cruore gingiuis ſpurciſsimè veſcitur. Continenter cum finitimis bella gerit: & vſq. ad Cataium Sinarum regionem & vrbem Cantam totius orbis longè maximam & opulentiſsimam extenditur. De Cataio Luſitani negotiatores multa memoratu digna referunt, iu primiſq. Caotam vrbem Venetiarum ſimilitudine circumfluente mari ea ratione ædificatam, vt lapideis pontibus ædificia coniungantur, eaque iu ſicco ſecundum fundamenta latos aditus perpetuis muoitos podiis commeanti populo relinquant. Excelſas eſſe domos, earumque feneſtras more noſtro clatris ferreis, & ſpecularibus vitreis exornari, hortos & pomifera viridaria paſsim conſpici, quòd Arcticus polus non plus LVII. gradibus eleuetur. Viros autem vxoreſq. protectis nauiculis, & quum lubet equis & carpentis more noſtro circumuehi, nobiliores coloratis atque diſcinctis talaribus togis vti, barbæ comæque habitu atque inceſſu Venetos patritios referre; diuerſa autem ab aliis gentibus numina coli; & quod maximè mirandum videtur, ibi eſſe typographos artifices, qui libros, hiſtorias, & ſacrorum ceremonias continentes more noſtro imprimant; quorum longiſsima folia introrſus quadrata ſerie complicentur. Cuius generis volumen à rege Luſitaniæ cum elephante dono miſſum Leo pontifex humaniter nobis oſtendit, vt hinc facilè credamus eius artis exempla antequam Luſitani in Indiam penetrarint per Scythas & Moſcos ad incomparabile literarum præſidium ad nos perueniſſe. Ipſum verò Catainorum regem infinitis populis terra marique imperare, tantiſq. rerum omuium opibus (quòd innumerabiles alat copias) valere, vt ei Europæ reges collati in vnum pares eſſe nequeant. Sed hæc ab aliis copioſè enarrata relinquentes ad Volgam vnde diſceſsimus, reuertemur. Is à Riphæis ortus paludibus à Septentrione in Meridiem multis nauigabilibus fluuiis, & in his Occa & Moſcho ſecum raptis, in mare Caſpium tribus faucibus prorumpit, omnium qui in id influunt mare longiſsimo curſu & vaſta aluei latitudine maximus; vtpote qui Araxe, Armenis Arath vocato, & Oxo Bactrianorum duplo maior atq. profundior exiſtimetur, ſed quem tamen Tartari tranantes minimè reformident. In eius ripa poſitum eſt emporium nomine Cytracam vnius diei nauigatione à latiſsimo oſtio recedens. Hac in vrbe concurrentibus vndique Scythis & Moſchis, Orientis opes, aromataq. in primis & Sericæ veſtes cum Septentrionalibus mercimoniis permutantur. Ea conſtant gregibus equorum, pellibus ſibellinis, albiſque centonibus aduerſus omnem imbrium & frigoris iniuriam probatiſsimis. A Volga directo & mox inflexo littore patentes campi degeneris pabuli feraces frequentibus Sciabanorum & Caſſanorum Hordis peragrati ad Derbenthum vſq. extenduntur, qua iere ſuperiorum temporum Tartari, Scythæ, Hialone, Abaga, Tamerlaneque ducibus in Cappadociam & Syriam penetrantes, quòd nullus omnino alius commodior aditus, vt iam diximus magnis copiis ad inuadendam Citeriorem Aſiam pateat; ſi Derbenthanis clauſtris arceantur. Nam Albanorum regio, quam hodie Seruan appellant, proxima Mediæ & mari Caſpio imminens, Caucaſeis rupibus inacceſſa eſt, cui niuoſi admodum excelſique montes & abruptæ valles cathenatis inter ſe rupibus adnectuntur pertinentes ad Georgianos, qui hodie ſunt Hiberi, & ad Mengrellios, qui Colchorum & Albanorum regna ad Phaſim amnem incolunt paucis ante annis Bendian Colchis, Georgianis Pancratius, Albanis Aguaſapas regnabant. Regiæ eorum ſedes ſunt Phaſium introrſus à mari retento veteri

nomine

nomine Phaſi fluuio impoſitum. Inſula Oëtis & Medeæ, vellereque aureo poëtarum carminibus celebrata. Inde Cotachis & Gorgora aſperrimis in ſaltibus ſitæ. Hi reguli pari ſtudio tamquam amici fœderatique Perſarum regibus leuia tributa pendunt. Chriſtiano more ſed Græcorum ritu ſacrificant. Ex his maximè bellicoſi Albani ſunt: ſecundum eos Hiberi, quum Mengrellii ſtoliditate, temulentia, & latrociniis infames exiſtimentur. Hi Othomannicis finibus ad Trapezuntem propinqui, à Caſpio mari recto itinere quingentis milibus paſſuum diſtant, nullis vnquam laceſsiti armis, quòd iniquitate locorum difficultateque egregiè muniti ſola defendentis naturæ munimenta inuadentibus obiiciant.

Vltra Colchos Circaſsii lunatum Euxini littus vſque ad Tauricam Cherſoneſum occupant: Gens rerum propè omnium indiga, ſed quæ ſorte quadam ad Aegyptii imperii fortunam aſpiret, quum inde Circaſsiorum liberi empti pecunia, & Memphim aſportati plerunque Aegyptiis amiſſæ libertatis oblitis regium adepti nomen imperitent. Hæc ferè ſunt, quæ de Perſici imperii conditione, Hyſmaëliſque moribus ſummatim deſcribi poſſint, ab occupato præſertim & vti ſemper aliàs ad enarrandam rerum geſtarum ſeriem properante, quando iam nos Selymus reuocet vt aliqua de natura Othomannici principatus, inſtitutiſque militiæ referantur. Quæ tum magno vſui futura arbitror quum Chriſtiani reges non obliti veræ pietatis ſacrum bellum pro ſalute publica ſuſcipient. Primum omnium Selymus præclaro felicis atque inuictæ virtutis maiorum ſuorum exemplo impotentis tyranni more ita liberis hominibus dominatur, vt non aliis ferè quàm fortium ſeruorum conſilio & viribus tanti imperii fortuna conſtet; quòd alienas occupanti terras nihil magis expediat, quàm ignobilium ſeruientiumque voluntates & ſtudia propoſitis præmiis promereri: quoniam id vnum ferè genus hominum à ſpectata virtute ad opes ampliſsimas ſummoſque honores ex tuto prouehi, extraque tumultum & inuidiam pro libidine plecti poſsit. Qua de cauſa homines Turcas antiquæ ſtirpis nobilitatem referentes ex arcano Selymus odit, quũ eos tamquam imperii æmulos planè metuat. In his ſunt quatuor inſignes familiæ vetuſtate originis Othomannorum domui pares, quæ ab occulto quodam liuore in vna Othomanni ſobole ipſis æquali fatalis imperii nomen iam per ducentos confirmatum annos propagari vehementer indignantur. Hi ſunt Michalogli, Ebrenes, Turacani, atque Malcoccii, è quibus vel ſummæ virtutis homines neque purpurati neque magiſtri equitum vnquam euadunt, ne immodica virium freti potentia ad imperium aſpirent. Sed magnos redditus ex antiqua agrorum diuiſione ſuperioribuſq. victoriis conſecuti, quòd multo pecore & frumẽtariis poſſeſsionibus abundent, perpetuaq. ſtipendia percipiant, ceteris opulentiores exiſtimantur; ſecus ac liceat Chriſtiano ſanguine progenitis ſiue militiæ aſcripti ſerui ſint, ſiue incolæ liberi; nam non alios habent fundos, quàm quos à principe agrorum domino ad annuum vectigal impetrarint. Magnus tamẽ his familiis habetur honos: nam Michalogli peculiari prærogatiua voluntariis equitibus præficiuntur, hos Acanzes, hoc eſt antecurſores vocant: & plerunque centummilium equitum numerum implent, quòd eis ad ſpem prædæ Tartari è Taurica, & Getæ ex Valachia gregatim miſceantur. Reliqui ex his familiis nobilioribus præfecturis ornantur, quæ nunc quadraginta octo ſunt æqua ferè portione in Europa atque Aſia conſtitutæ. Verùm ex Aſiaticis digniores imperatoris filiis obueniunt, ſicuti Amaſiæ in Cappadocia, Iconii in Lycaonia, Magneſiæ in Ionia: In Europa autem ad parandum militiæ decus potiores conceduntur. Peloponneſiaca quæ Morea dicitur Turacanis, Boſnenſis in Illyrico Malcocciis, Ebrenibus Samandrica in Triballis. Nec vlla eſt tam exigua aut tenuis præfectura quæ bina ſaltem milia equitum non alat, quum ampliores ſena & ſeptena contineant. Quibus omnibus ex deſcriptis regionum vectigalibus ſtipendia argento & certis lignorum & pabuli ſupplementis ſingulis quoque menſibus perſoluuntur. Huius generis equites ſcripti in alas Sanzachorum, Timarriotæ vocantur à timarro, quæ vox ſtipendium ab incolis contributum ſonat. In hoc equitatu præcipuum Othomannorum robur conſiſtit: nam ad repentinum edictum paucisſimis diebus ſeptuaginta amplius equitum milia in vnum locum à præfectis adducuntur. Nec quiſquam eorum eſt, qui ad propoſitum gerendi belli edictum non magnoperè lætetur, & certum ex nauata opera præmium non expectet: ignauiæque pariter & delicti pœnam ſubterfugiat. Tanta enim ſe-

ueritate iudices,qui circumeuodo præfecturas ſigillatim turmas recenſent,arma, equos, & mores inſpiciunt,vt ſi qui notati exauthoratique ſint,magnus equitum numerus in eorum ſupplementum ſeſe offerat; inſignique ſe affici beneficio exiſtiment qui aliis eadem loca & ſtipendia diu expectantibus præferantur. Vniuerſis duo Magiſtri equitum præſunt,qui Bellerbechi,hoc eſt domini dominorum ſuperba appellatione vocitantur. Aſiaticus ad Cutheiam Galatiæ vrbem, Europeus ad Sophiam Myſiæ inferioris ſedes habent; conſtitutiſque tribunalibus inter milites ius dicunt, quemadmodum Cadi qui ſunt ſtatutorum & legum periti, prætoria authoritate incolarum controuerſias finire ſolent. Bellerbecbo parēt Sanzachi, Latinè alarum ſigniferi,Sanzachis Subaſi obediunt,qui centenarias turmas ductant. Sed nemo eſt Turcarum omnium aut Chriſtianæ profeſsionis veterum incolarum,qui vel oppida, vel arces,vel denique pagos more Perſarum poſsideat,aut paulò munitiores domos ædificet. Vetere enim edicto cauetur, ne quis villam pinnato muro circundet,nec ædificium ſupra primam contignationem, columbaria turricula altius condat. Propterea Thraces, Græci,Macedones,Myſii, Epirotæ, Illyrii,ceterique populi barbarico ſubiecti iugo,neque firmis opibus valent,neque ſi Chriſtiana arma alicunde perſtrepant,ad oblatam excutiendæ ſeruitutis occaſionem ſeſe commouere poſſunt. Singulæ namque præfecturæ ſuos equitatus eo ordioe in æſtiuis atque hibernis pagatim diſpoſitos continent,vt vbique contra vim ſubitumque tumultum parati,inſtructiq. armis, præſto adſint aduerſus exarmatos & inopes, qui oppreſsi celeriter teterrimi ſupplicii pœnam ſubeant. Reliquus equitatus cooſtat ex prætorianis alis; quæ nobilitate ac eximio cultu omnium lectiſsimæ atque ornatiſsimæ ſuot. Eæ diſtinguuntur ordinibus,atque ſtipendiis. Sed Spachi, Oglanii dignitate cęteros antecelluot, quòd ab imperatore filii appellentur. Nam à pueritia ex delectibos prouiociarum adducti in regiam, & poſtquam à Chriſtiana religione defecerint per Eunuchos literis & armis liberaliter inſtituti quum puberes euadunt ad ſummos honores prouehuotur. Oglanis pari propè authoritate ſuccedunt Vluphagi, Siliphtari, Caripigi,& Mutpharachæ, qui à dextra læuaque diſtinctis agminibus equitantis imperatoris latera præcingunt. Sed Mutpharachæ admirabili virtute præſtantes toto orbe conquiſiti ea cooditiooe militant, vt quos veliot Deos impune colant, præſentique tantum imperatori operam nauent: qua liberalitate, atque indulgentia inuitati oon modo Indi, Aethiopes, & Tartari extremi geotium idola priſcæ & antiquatæ religionis, aut cœli maxima ſydera pro Diis venerantes, ſed ex noſtro etiam orbe Chriſtiani nobilitate illuſtres in eum ordinem recipiantur. Hos equites magna delectorum ſubſeruorum multitudo ſubſequitur, adeo ſplendidè armis & equis inſtructa, vt quum dominos numero multum exuperet, ornatu etiam propè par iuſti & fulgentis exercitus ſpeciem oſtendat. Verùm inſignia vtroſque diſtinguunt. Subſerui enim nō lintheis & globoſis capitum integumentis vt heri & Turcæ reliqui, ſed puniceis pileis vtuntur,quos pro galea frontalibus puro ex auro contextis, & argenteis conis ad inſerendas criſtas eleganter exornant,quum in vniuerſum etiam veſte ſerica argenteis fibulis redimita,ſquamoſoque baltheo,& inauratis phaleris conſpicui,herilis opulentiæ ſplendorem repræſentent. Nam aulæ procerum ſplendidiſsimus quiſque nihil pretioſius in cenſu habet,oec ſibi honeſtius quicquam ducit,quàm plura ſeruitia,decore militaris formæ præſtantia,pompæ modo ad decus oſtentare. In bunc ſiquidem vnum præcipue ſumptum omnes fortunas conferuot; propterea quòd exquiſitis epulis minimè ſtudeant, nec ſumptuosè ædificent,oeque vllis omnino damnoſæ aleæ ludis indulgeant, quum latrunculis per otium luſiſſe, viciſſeq. ad ingenii laudem quàm ad pecuniæ quæſtum oobilius exiſtiment. Sed nihil apud Selymum duarum legionum ex Ianizatis delectarum inuicto robore præſtantius atque validius cenſetur. Inſtar enim Macedonicæ phalangis omnem vim hoſtium facile ſuſtinent atque perfringunt. Has ex nouæ gentis delectu, vti nomen ſonat, primus Othomannorum Amurathes Selymi proauus inſtituit, quibus regiæ prætoriique cuſtodia mandaretur. Earum ſiquidem noua felicique virtute memorabilem victoriam cæſo ad Varnam Ladiſlao Polonorum & Hungarorum rege fuerat conſecutus. Nec alia demum vi quàm Ianizarorum Mahometes Bizantium, Baiazetes Methonem expugnarunt, quum hic pronepos nuper inuictos antea Perſas & equitatu plane victores

horum peditum virtute profligarit. Ianizari peculiari prærogatiua Exarcolam hoc eſt pileum album aurea anteriore faſcia & criſtis inſignem acinaci impenetrabilem, demiſſaq. per tergum lata cauda ceruices munientem pro galea geſtant. Lunatoſque item calceos ceteris vetitos induunt. Arma eorum præter ſclopettos & arcus, quibus iam multò maxima eorum pars vtitur, ſunt haſtæ Germanicis breuiores ferro lato aut triangulari, aut fuſcinato, aut in romphæam adunco præfixæ. Præter hæc gladio incuruo paruaque ſecure quum expedit rem gerunt. Breuiores togulas colore cyaneo, aut rubro, aut praſino ab anteriore fimbria in tergum reductas baltheis ſubcingunt, & terra marique omnium audaciſsimè & conſtantiſsimè pugnant. Ex hoc mirifico inueteratæ diſciplinæ genere tãquam ducum & præfectorum ſeminario, plerique in alas prætorianas ad equum reſcribuntur; alii ad ſuperiores ordines traducti ad præfecturas ſcandunt; alii nulla ferè alia quàm teſtatæ virtutis commendatione Sanzachi, & quod ſupremæ eorũ fortunæ munus eſt, Bellerbechi & purpurati baſſæ creantur. Hi numero quatuor grauiſsimarum rerum conſiliis præſunt, & per ſingulas hebdomadas quatuor continuis diebus in regia coëunt, ſupplicibus libellis reſpondent, lites derimunt ipſo imperatore ex protecta velo feneſtella cunctas controuerſias querelaſque populi, & baſſarum reſponſa intentis auribus excipiente, vt tantarum rerum iudices cenſorem pœna & præmio cuncta expendentem adeſſe intelligant. Huius ordinis antiquior principis ſcrinio gemmaque potitur appellaturq. Veſir, & ſcribis atque notariis decreta dictat. His rebus confectis purpurati prandent, vniuerſoque populo, qui in curiam coierit, publicè epulum datur; ſed frugi ſanè ex oriza, & vervecina carne, paneque, & aqua limpida paratum. Interea imperator præfecto ſacrarum legum, qui eſt Cadileſcher, & quæſtorũ magiſtro, qui ærarii rationes expendit, & Dephterder vocatur, ſedulo operam dat. Hoc perpetuo rerum ciuilium officiorumq. omnium tenore, & hac incomparabili militiæ diſciplina Selymus imperium patri & fratribus ereptum ita ſtabiliuit & auxit, vt maioribus ſuis magnitudine animi ſuperior eſſe videatur; & quòd victor in intima Perſarum viſcera penetrarit, iam Campſonem Syriæ Aegyptique Sulthanum Baiazeti patri ex Tarſenſi victoria formidatum promotis ad Amanum montem copiis magnopere territet, nobiſque inde minetur cladem, illaturus proculdubio longè teterrimam, niſi Chriſtiani reges maturè experrecti tam pia quàm neceſſaria arma ad publicæ ſalutis præſidium expediant. Ea quæ ſecuta eſt hieme Ludouicus Gallorum rex vt poſt bellum terra marique infeliciter geſtum, tandem quieti Galliæ non indecora pace parta conſuleret, Mariam Britannam Henrici infenſiſsimi hoſtis ſororem in matrimonium petere conſtituit. Enimuero quum æſtuante animo ſecum ipſe reputaret quot incommodis acceptis, quãtoq. periculo bellum ſuperiore æſtate ſuſtinuiſſet, omni ratione parandam pacem exiſtimabat; non ignarus ſi Britannum æquis oblatis conditionibus, ad amicitiam pertraxiſſet, futurum proculdubio vt ceteris aduerſum ſe coniuratis hoſtibus animi vireſque conciderent; Quando Cæſar eo maximè tempore pecuniæ inops, contra autem Hiſpanus auri tenax, & venales Heluetii, qui aliena tantum pecunia bella gerere conſueuiſſent, ſi ſpes eos Britannici auri deſtitueret, poſituri continuò arma, atque omnino quieturi videbantur. Neque Henricus qui fuſo fugatoque Gallorum equitatu, duabus in continenti validiſsimis vrbibus captis, occiſo Scotorum rege, & ad internitionem eius nobilitatis confecto bello, ſatis ſibi gloriæ ac laudis comparatum arbitrabatur, multùm ab honeſtæ pacis ſtudiis abhorrebat, ob id præſertim quòd Ferdinandum ſocerum non alieno animo in Gallum eſſe perſpectum habebat, quum ab initio occupata Cantabria, Britannis ad fontem Rabidum, qui auxilia & commeatus ex propinquo poſtulabant, contra fœderis iuſiurandum in maxima gerendarum rerũ opportunitate defuiſſet; Subindeque Maximilianum Sfortiam & Heluetios in aſperis Nouarienſis belli caſibus oſtentata ſpe auxiliorum per Cardonium deſeruiſſe, ac penè prodidiſſe diceretur. Sed ingentis ſpiritus regem id maximè angebat, quòd nouiſsimè dum ab ſe à Germanis & Heluetiis vno conſilio atque vno tempore bellum in Gallia gereretur, Ferdinandus in tanta proferendi imperii occaſione nec vllam oſtentatis ſaltem armis de ſe inuadendæ Aquitaniæ ſuſpitionem timentibus Gallis præbuiſſet. Heluetii quoque quòd pacem ad Diuionum fœdè atque importunè in ipſa victoria pepigiſſent ipſo indignante omnes belli cogi

tationes perturbarant; vtpote qui ſi bellum in Gallia renouaretur nec certi hoſtes, nec conſtantes ſocii futuri eſſent; quando diuendita nuper animorum ferocia auarè ac turpiter omnem priſtinæ exiſtimationis opinionem amiſiſſe cenſebantur. Hæc animo voluentem Henricum, & iam ſegnius de bello cogitantem Marchio Rotellinus, quem Morinenſi acie captum ac in Britanniam tranſuectum fuiſſe docuimus, prætentatis eius conſiliis ad ponendas ſimultates,& pacem eo neceſsitudinis vinculo confirmandam pertraxit, Ludouico Canoſio Leonis legato in eam rem peracuti ingenii ſui ſtudiũ & vim omnem explicante. Is in honore habitus per varias ſermonum occaſiones docebat ad felicitatem Galliæ atque Britanniæ plurimùm pertinere ſi matura ætate puella propinqui & maximi regis connubio iungeretur; ex qua ille integro adhuc vigore animi, nec effœtis corporis viribus ſibi ſucceſſorem in Gallia procrearet. Pretium autem dotale apud ditiſsimum regem nihil maius futurum quàm inſignem lectiſsimæ virginis formam, vtriuſque gentis concordiam, & in duobus regnis incomparabili commodo rerum tranquillitatem afferentem. Igitur quum Henricus vel honeſtius arma deponere, vel ſororem ſplendidius collocare non poſſet, per legatos de ſponſalibus actum. Ludouicus quoque ſenatum conſuluit, & totius regni proceres, an rectè & ſapienter factum iri exiſtimarent ſi vxor è Britannia peteretur. Quod poſtquam ſummo omnium conſenſu vel aliena cum iniuria approbatum eſt, Hauardus Suffolchius regis amicitia clarus cum ornatiſsimo Britannorũ procerum comitatu puellam in proximam cõtinentem tranſuexit. Nec multò poſt Franciſco Delphino genero deducente, eamq. iniuriam generosè diſsimulante, Ludouicum ad Beuillam obuium habuit iuuenili atque eleganti potius quàm graui vel regio cultu inter florentis ætatis equites exornatum. Inde verò Lutetiam Pariſiorum eſt conceſſum, vbi ſolennes nuptiæ editis ſpectaculis magno apparatu celebratæ ſunt. Sed rex ætate prouecta & multùm antea neruorum doloribus laceſsitus quum intemperantius puellaribus complexibus indulſiſſet, in febres incidit. Nec multò poſt inualeſcente etiam profluuio ventris extinctus eſt. Vir certè rei bellicæ peritiſsimus, nec ignarus artium pacis, vtpote qui ab ineunte ætate grauiſsimarum rerum experiens & miles egregius, & inſignis imperator, & rex idem apprimè bellicoſus per aduerſos ſimul & proſperos totius vitæ ſucceſſus ſingulari virtute arma tractarit. Eum tamen peruicacis obſtinatæque naturæ, & proinde ſæuum & inexorabilem pleriq. exiſtimarunt, vel ob id præcipuè quod Ludouicum Sfortiam erepto omni ſcribendi, & quæ cuperet legendi ſolatio, ferrata in cauea omnium miſerrimum mori coëgiſſet. Alii quamquam vel præcipuè militibus ſtatis ſemper certiſque ſtipendiorum temporibus ſumma fide ſatisfecerit, pecuniæ valde parcum, & magnopere tenacem vſque ad illiberalitatis calumniam putauere. Ignari prorſus quanta ſibi & prouincialibus damna intulerint principes, qui profusè temeréque donando per otia pacis vanis ſumptibus paratos ad bellicas neceſsitates theſauros exhauſerint. Quibus virtutibus ceteris ætatis ſuæ regibus felicior videri poterat, niſi dum profugis ad ſe cardinalibus per conſilii cauſam, ambitioſius fauere contendit, veluti ſpreta religione florentem imperii ſui ſtatum maximis periculis obieciſſet.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XV.

LVDOVICO vita functo, Franciſcus eius gener è regia Valeſiorũ familia maximo procerum atque omnium militum ſtudio Britanniæ Citerioris, & totius Galliæ imperiũ adeptus eſt. Siquidem primis ſtatim militiæ rudimentis Cantabrico atque Britannico bello alterum & vigeſimum natus annum quum ſingulari decore excelſi corporis militari comitate, atque ingenno quodam vigore animi promptum ſe ad arma, ac ſubinde liberalem atque magnificũ oſtendiſſet, breui apud exercitum atq. omnes Galliæ regulos maximam gratiam compararat. Is vt primùm celeberrimo procerum conuentu ad Lutetiam Pariſiorum regali diademate accepto, atq. omnibus militiæ præfectis & magiſtratibus ſacramento adactis, & regis nomen, & adminiſtrandi imperii curam ſumpſit, ad repetendum Mediolanenſe imperium conſilia vireſque conuertit. Enimuerò rex iuuenis plurimum ad recentis principatus ac totius Galliæ dignitatem pertinere arbitrabatur neque magnitudine animi, neque induſtria ſocero inferiorem exiſtimari, & tantas videri Gallorum copias, & ampliſsimi regni facultates, vt vel conſpirantibus ceteris regibus non modò ſuſtinere, ſed inferre vltro bellum, atque id alere in aliena prouincia commodè poſſe cenſeretur; vel ob id maximè quòd paulò ante Ludouicus (quum iniuriæ atque ignominiæ animus impatiens plurimum Italici belli cupidine deflagraret) omnibus propè rebus ad id comparatis, maximum eius expeditionis deſiderium reliquiſſe videbatur. His de cauſis accenſum regem, paratumq. auſu & armis recentis imperii fortunam periclitari Veneti ac Ligures maximè opportuni huic bello, ac longè omnium terra marique potentiſsimi in Italiam euocabant, non dubiam expeditamque victoriam oſtendentes, quòd vno tempore dũ regii exercitus fama Heluetii ad Alpes diſtinerentur, ipſi ab diuerſis hoſtilis agri partibus ſocia arma moturi eſſent. Id quoque fiduciam addebat Gallis quòd vetere hominum opinione vulgatum erat externos exercitus neque inuadere Italiam, neque Alpes alioquin imperuias poſſe facilè ſuperare; niſi diſsidentis Italiæ conſilio, ac viribus ducerentur. Venetos vna ea cura angebat vt tot amiſſas vrbes vel periculoſo etiam remedio à Germanis & Hiſpanis recuperarent: ac ſubinde quod plurimùm ad dignitatem atque exiſtimationem reipublicæ pertinebat, veteres contumelias vlciſcerentur, quas pulſis ab Italia Gallis fraudati victoriæ parte, eluſique ab Hiſpanis atque Heluetiis, ceteriſq. fœderatis principibus accepiſſent. At Ligures paulò ante Octauianus Fregoſius neceſſario magis quàm honeſto conſilio vel inuitos in partes Gallorum traduxerat, tametſi vetere odio & recentibus factis Gallico nomini infenſi erant, quum libertatem euerſa arce recuperaſſe viderentur. Cauſas commutatæ voluntatis atque defectionis plures Octauianus afferebat, quum vir alioquin integro conſtantique animo parum antiquis virtutibus ſuis reſpondiſſet: Victis enim ad Nouariam Gallis (vt ſupra docuimus) empta à Cardonio Piſcarioque copiarum parte, qui tunc ad Placentiam ſedebant, Liguriæ principatu potitus fuerat. Id factum victores Heluetii & Maximilianus Sfortia æquo animo ferre non poterãt, quòd ille per inuidiã ab alio potius quàm ab ſe rerum omnium arbitris imperium ac leges accipiendas eſſe iudicaſſet: & Hiſpani (quod indignius erat) parum integra fide belli & prælii ſpectatores Heluetio ſanguine & ſuo ſumptu partæ victoriæ commoda ſuſtuliſſent. Quamobrem Maximilianus & Sedunenſis ei ex occulto per Adurnios & Fliſcos bellum intulerunt; quòd Adurnii ad quos altera principatus fortuna pertinebat, ſe his fœderis ſtaturos legibus quibus olim Auguſtinus pater Ludouici Sfortiæ auſpiciis Genuã tenuiſſet ſi Fregoſii pellerentur, promitterent: ipſeque Octauianus iam deſpicere Heluetiorum partes videretur, vt qui Hiſpanorum amicitia, & pontificis ſtudio ſubnixus nullam in bellicos ſumptus pecuniam ſuppeditaret; & Fliſci quoque propter Hieronymi fra

tris cædem Fregoſiis infenſi cum Adurniis opes atque animos conſociaſſent. Sed aliter ac ipſi conſtituerant vſu euenit. nam quum Adurni & Fliſci armatis clientibus ſuis cum duabus Heluetiorum cohortibus media hieme ad Genuæ mœnia duxiſſent, excitaſſentq. ad ſpem rerum nouarum omnem inferioris Liguriæ oram, Octauiano firmis præſidiis tenente vrbem ſpe decepti, & victi aſperitate hiemis cum detrimento diſceſſerunt. Inſequenti quoque anno adulta etiam tum hieme, quum aperta vi, aut ampliore comparato exercitu propter eandem hoſtium diligentiam & maximam oppugnationis difficultatem capiendæ vrbis, Fortunam minimè ſibi tentandum exiſtimarent; ad dolos inſidiaſq. conuerſi vocãtibus amicis per exoletam portam, quæ ab exteriore pomerio in priuatos hortos ducebat, cum armatis amplius trecentis hominibus vrbem intrarunt, & ad expugnandum prætorium conuolarunt; exiſtimantes in perpetuum debellatum fore; ſi eo impetu Octauianus atque alii capita factionis opprimerentur. Sed tardius confecto itinere, & inalbeſcente iam cœlo dum cancellatos areæ poſtes effringere conarentur, Octauianus ad tumultum excitatus arrepto ſcuto cum globo prætorianorum deſcendit: & patefactis foribus magna virtute irrumpere conantes ſuſtinuit. Ibi dum acriter pugnaret ſclopetto ictus eſt; conſauciatus & Scipio Fliſcus; ceteri conſurgentibus vndique hoſtibus clara iam in luce deprehenſi quòd longi & ſpurciſsimi itineris labore exanimati erant, quòd ab amicis extra noctis occaſionem auxilia deſperabãt; & quòd primis ſuis conatibus Fortuna defuiſſet, in fugã præcipites ſe dederunt. Hieronymus Adurnus & Scipio capti ſunt. Sinibaldus Scipionis frater totam diem apud æditum latuit, & ſequenti nocte amicorũ opera vrbe effugit. E militibus aliquot interfecti, alii ferè omnes in poteſtatem hoſtium deuenere: & in his Camillus Montanus, qui apud Maximilianum prætorii præfectus fuerat. Eum quòd ab Maximiliano ſubmiſſum fuiſſe ſuſpicabantur in arctiſsimã cuſtodiam cum Hieronymo & Scipione coniecerunt. Tanto euitato periculo Octauianus nihil ſibi amplius cunctandum exiſtimauit, quo minus cum Gallo fœdus & amicitiam occultè percuteret, tametſi Cæſari in primis, ad quem tradendi principatus iura atque auſpicia pertinebant, & Ferdinando cuius viribus ac copiis imperium obtinuerat, ac Leoni pontifici maximo, qui Fregoſiæ domus ac eius præſertim omni tempore fautor atque amicus fuiſſet, inſignem ſe iniuriam facturum intelligebat. His autem conditionibus fœdus ictum eſt, vt Octauianus arcem traderet, ducis titulo in poſterum abſtineret; nomine regio Liguriæ præeſſet, & equitum alæ ſtipendium à rege quotannis acciperent. Federicus verò frater qui tum Salernitanus Archiepiſcopus erat, ampliſsimis in Gallia ſacerdotiis ornaretur. His itaque ſecretò per Carolum Borbonium cum rege tranſactis ignara earum rerum ciuitate, plures menſes cum Leone & ceteris principibus, eos cunctis fictæ amicitiæ artibus per literas ac legatum ſuum Benedictum Viualdum egregiè ludificatus, diſsimulanter egit. Sub aduentum verò Gallorum aduocato ſenatu docuit nihil ad quietem atq. opulentiam ciuitatis magis pertinere, quàm ſi ab auariſsimorum hominum amicitia diſcederent. Heluetios enim immodicos atque arrogantes barbaros, & rapacem Sfortiam non prius cupiditati atque ſuperbiæ finem impoſituros, quàm omnem Liguriam veluti bello victam publicis priuatiſq. opibus ſpoliaſſent. præſtare Gallorum ſocietatem ſequi, atque in tutela & fide potentiſsimi atque optimi regis, qui nonas & veteres iniurias obliuione deleuiſſet, pacatè agere; quàm inconſtantiſsimorum hominum ſtipendiarios videri. Eum regem compoſitis Hiſpaniæ, Britanniæque rebus, breui tranſcenſurum Alpes cũ innumerabilibus copiis, atq. omnem Italiam victricibus armis peruagaturum. Nec Leonem pontificem qui legatos in Gallia, & regis amitam Iuliani fratris vxorem domi haberet, inter diuerſos metus copias ſuas pro aliena ſalute Gallis oppoſiturum exiſtimarent; proinde ea conſilia quæ tuta & neceſſaria eſſent, conuerſis animis ſequerentur. Regem enim non impotentem dominum, ſed ſocium atque amicum habituros; ſe verò libertati ciuium ſemper, propriæ autem dignitati atque amplitudini ſtuduiſſe nunquam. Ac tunc maximè paratum eſſe eiurare ducis ac principis nomen decorum fortaſſe aliis, ſibi verò inuiſum & graue, quando ſi pertinacius retineretur, maximum reipublicæ detrimentum eſſet allaturum. Primates, vt in mobili & factioſa ciuitate facilè accidit, tametſi propter incertos belli euentus ſe ac fortunas ſuas in maximum diſcrimen adduci manifeſtè intelli

gebant

gebant, Octauiano tamen aſſenſerunt, quum perſpectis eius conſiliis diu reluctari non poſſent, quamquam Octauianus qui cum magna laude paulo ante libertatis author fuiſſet, ob priuatas res ſuas veluti repoſito iugo duriorem patriæ ſeruitutem inducere videretur. Nec multò poſt decretum eſt vt præſidium acciperetur, modò Franciſcus neque pecunias imperaret, neq. Phari arcem ab ciuibus funditus euerſam inſtauraret. Interea Maximilianus Sfortia quum crebris rumoribus afferretur maximum in Gallia exercitum cõparari, & regem ipſum belli ducem ſuperatis Alpibus in Italiam primo quoque tempore deſcenſurum; commeatus, arma, equos, tormenta, atque omnis generis præſidia ſummo ſtudio parare; pecunias ſingulis vrbibus imperare, munire arces, & Heluetios ceteroſque ſocios principes per legatos obtixè precari, ne ſe in tanto rerum diſcrimine deſerere vellent; neque exiſtimarent ſi ipſe ſemel Inſubrum imperio pelleretur, victores Gallos ac Venetos antiquis imperii finibus contentos fore, vt qui pontifici maximo præſcribere vellent, & ceteris externis gentibus Italia pulſis, omnium rerum imperium ſibi animo deſtinaſſent. Nec multò poſt Matthæus Sedunenſis cardinalis, qui aduerſus Gallos implacabili ſemper odio exarſit, ac tunc maximè belli quàm pacis auidior ad ſui atque Heluetiæ gentis exiſtimationem decerni armis atque virtute controuerſiam volebat, cum triginta amplius Heluetiorum vexillis in Nouarienſem agrum deſcendit: ea quidem mente vt ad pellendos Fregoſios in Liguriam duceret: quo conſilio haud dubiè imminentibus periculis occurſum foret, niſi Leo pontifex qui numquam vt de Octauiani ac Federici fide dubitaret adduci potuerat, nihil eos hoſtile molituros recepiſſet. Circumierat Sedunenſis ſuperiore anno ſingulos Heluetiorum Pagos, & in Gallos quòd ad Diuionum fidem fefelliſſent, acerbiſsimè concionatus authoritate atque facundia qua plurimùm pollebat, vniuerſam gentem ad arma exciuerat. Qua de cauſa omnibus conciliis conuentibuſque peractis Gallos decreto publico Heluetii nominis hoſtes declararant: & vexilla ad cogendos milites quibus Italiã tuerentur, omnibus locis propoſuerant. At Romæ Leonem pontificem perplexo animo varia conſilia agitantem Cæſaris, Ferdinandi, Sfortiæ, Heluetiorumque legati circumſiſtebant; orabantq. vt communis ſalutis cauſa expeditis conſiliis ſibi ac fœderatis principibus opem ferre maturaret; quando iam è Pyreneis inferioreque Germania pedeſtres copiæ Lugdunum perueniſſent; conuectiſque eò tormentis, & Gallico equitatu conuenire iuſſo, Franciſcus nullam profectioni moram facturus eſſe diceretur. Leo tametſi, vt erat natura miti ſedatoque ingenio, à bellis plurimùm abhorrebat, & à Gallis, ſi medium ſe gerere, atq. ab omni contentione abeſſe vellet, æquiſsimæ conditiones proponebantur, ſimulq. ab omnibus ſuis, qui ad Gallos animos inclinarant, vt antiquum fœdus deſereret, vehementer oppugnabatur; nihilominus in fide ſibi permanendum, vetereſque ſocios opportunis auxiliis iuuandos eſſe exiſtimauit; quòd Placentiam Parmamque quas vrbes Gallus haud obſcurè repetebat, vi vel pactione dimittere, neque ſuæ neque pontificiæ dignitatis eſſe arbitrabatur: ac magni intereſſe diiudicabat ad Florentinarum rerum quietem, ac Romani pontificis libertatem atque amplitudinem validiſsimam Gallorum gentem Italia prohiberi, quæ paulo antè magnitudine ſua ſacroſancti imperii ſtatum illatis tot cladibus perturbaſſet: & præſertim ſuis ac Petri fratris conatibus, quo minus Florentiam patriam repeterent, Vitellocii bello, atque omnibus temporibus ſemper obſtitiſſet. Neque enim ſummæ potentiæ regem quieturum putabat, donec ex vſu victoriæ rebus omnibus ad arbitrium conſtitutis, quas vellet Italiæ leges impoſuiſſet. Igitur præmiſſa pecunia, quæ Heluetiis ſtipendii nomine perſolueretur, Iulianum fratrem cum equeſtribus copiis in Galliam Ciſalpinam ab vrbe proficiſci imperat. Sedunenſem totius exercitus legatum pontificia authoritate decernit. & M. Antonium Columnam, in quo viro multa induſtriæ ac virtutis ornamenta erant, Veronam cum valida equitum ala maturare, & Cardonio Hiſpaniſque in bello Veneto ſuccedere iubet. Conſtitutum enim erat vt Cæſar ſex milia Germanorum peditum Veronam tranſmitteret, & Cardonius inde mouens cum omnibus copiis ſuis ad Alpes proficiſceretur. Ita vt M. Antonius Liuiano obſiſteret, & Brixiam Veronamque defenderet: Sedunenſis autem, Proſperque Columna, Iulianus, atque Cardonius iunctis viribus Gallicum bellum adminiſtrarent. Sed Iuliano Florentiæ ſuprema valitudine tentato, Laurentius Medices Petro geni

tus,quem ad Lyrim naufragio periiſſe demonſtrauimus,copiarum imperium ſumpſit. Is quoque militari indole copias Florentinorum ducendas acceperat,quum extincto Padulio, alium ducem Senatus minimè ſuffeciſſet; & tunc maximè Florentina reſpublica Mediceorum auſpiciis regeretur. Marcus quoque Antonius ad Padum progreſſus, quum Liuianum de ſuo aduentu certiorē factum propter publicas ac priuatas ſimultates tranſmiſiſſe cum expeditis equitibus Malateſtum Baléonum, & inſidias idoneo ſibi loco diſpoſitas cognouiſſet,quadrato agmine,ac diuerſo itinere quàm conſtituerat,vt hoſtem falleret,ad amnem contendit: atque eo celeriter traiecto per Mantuanorum fines ad Cardonium profectus eſt. At Franciſcus maiore quàm vnquam antea bellico apparatu ſuperiores Galliæ reges Italiam inuaſerint, ineundum bellum exiſtimans,ingentem equitum multitudinem tota Gallia conſcripſit. Nemo enim paulo notior eques, vel ſuperiorum temporum beneficiarius fuit, qui vllum ant ætatis aut priuatæ rei impedimentum quo minus nomen daret ſatis dignam vacuationis cauſam exiſtimarit. quod facilè fiebat, quoniā Galli non modo regibus ſuis enixiſsimè parent, ſed eos vt mortalibus auguſtiores venerantur, putantque indecorum & turpe domi remanſiſſe: quum illos & bella iuſtè ſuſcipere,& certis ſemper auſpiciis ad victoriam proficiſci perſuaſum habeant. Galli quoque omnes veteri gentis inſtituto equeſtri militiæ plurimum ſtudent: qua parte virium cum propter incredibilem multitudinis conſenſum,tum propter numerum atque virtutem ceteras nationes antecellunt: ſicuti peditatu perferendis militiæ laboribus impare,nec ſatis exercitato,altera militiæ parte inglorii hoc maximè tempore indicantur. Cenſa ſunt circiter quatuor milia cataphractorum equitum: quorum ſinguli de more ternos vel quaternos equos trahebant. Leuis autem armaturæ ad octomilia:quibus omnibus Carolum Borbonium Boiorum & Aruernorum principem præfecit, quum eū paulò ante propter generis claritatem vſumque militiæ magiſtrum equitum creaſſet: quem honorem vt ſuſpectum & formidabilem regibus damnato necatoque Sancti Pauli comite,ac tum rebellātibus Galliæ regulis,Ludouicus Vndecimus aboleuerat.Pedeſtres verò copias ex eo genere hominum qui pari virtutis gloria cum Heluetiis contendere poſſe viderentur tantas vbique terrarum quantas nemo tempeſtate noſtra aut rex aut imperator vnis in caſtris habuerit,ingenti mercede conduxit. Siquidem Robertus Sedanius,qui maximā in Eburonibus authoritatem obtinebat, & Carolus Gheldrius Menapiorum & Sicambrorum princeps delectibus habitis,ex ea Germaniæ parte quæ flumen Rhenum, & Belgarum fines attingit, ſupra quadraginta cohortes armauerant. Quorum alter Florantium filium miſit,quem aduerſo pectore decora vulnera ad Nouariam accepiſſe memorauimus: Alter quòd diuturno & difficili bello quod cum Cæſare ſuperioribuſque Germanis geſtum eſt, Gallorum auxiliis atque opibus ſubleuatus,& parem referre gratiam, & dignam virtutis ſuæ fama operam præſtare cupiebat,ad Franciſcum in caſtra peruenit; duxitque ſecum ſummæ opinionis veteranam legionem, quam à colore vexillorum nigram appellabant. Præcipua etenim eius virtute quum ex fortiſsimis conſtaret, plures annos & fines defenderat,& in re bellica maximum ſibi nomen compararat. Petrus quoque Nauarrus ſingulari ſtudio ex Aquitanis Vaſconibus & Cantabris, atq. his gentibus quæ Pyrenæos ſaltus incolunt ad viginti cohortes conſcripſit. Erant ii maxima ex parte baliſtarii & ſclopettarii: ceterum patientiſsimum laboris,audax, expeditum atque agile militum genus, qui defendendis expugnandiſque vrbibus, atque omni extraordinario belli munere cum Germanis ſtabili acie ac firmis ordinibus campeſtri pugnæ aſſuetis diuerſo virtutis genere parem militiæ gloriam quærebant. Nauarrus etenim ad Rhauennam captus quum in Gallia cuſtodiretur, nec propter ſimultates ex infelicitate prælii conceptas, quæ ſibi cum Cardonio intercedebāt, eum Ferdinandus per tot pacis occaſiones vnquam redemiſſet, dolore iniuriæ magis quàm carceris tedio ſe totum ab amicitia Hiſpani regis alienarat. Vnde mox militari ſacramento ſe abſoluit,ceſsitque vltro per publicas tabulas his Campaniæ oppidis quibus ob nauatam egregiè operam Neapolitano bello donatus fuerat,vt liberius apud Franciſcum,qui libertatem dabat,militaret: & renunciatis antiquis muneribus recentem contumeliam vlciſceretur. Quibus de cauſis Franciſcus quum ſolertiſsimi hominis virtutem atque conſilium probaret, cum ſua redemptum pecunia apud ſe in ho

nore

nore habuit; validæque parti exercitus præfecit. Tormentorum ſubinde maiorum minorumq. tantam copiam, quantam duobus iuſtis exercitibus ſatis eſſe conſtaret, ad Gratianopolim, atque infimas alpes præmiſit. Fuit bigarum carrorumque incredibilis numerus, quibus ferreæ pilæ, ſulphurei pulueris vis ingens, præterea vectes, dolabræ, omniſque generis ferramenta, atq. alia domandis itinerum aſperitatibus opportuna præſidia conuehebantur: totuſque is apparatus quinquemilium equorum perpetuo labore trahebatur & maiore aliquanto ſumptu quàm quiſquam crederet. Nam Galli conſuetudine ſua non inualidos, aut quoſcunque ſors obtulerit, ſed inſuefactos & robuſtiſsimos equos curribus ſubdunt; eoſque immenſo pretio parant & alunt: vt ſummis eorum viribus locorum omnium difficultates mirabili etiam celeritate ſuperentur. Quin etiam tormentorum magiſtros ac libratores propter eximiam eius artis peritiam longo vſu, & maximis periculis comparatam in ſummo honore habent: vberioreque ſtipendio proſequuntur: magnamque iuuenum multitudinem, qui huic rei ſenioribus artem tradentibus accuratè ſtudeant, & per gradus ordines ac maiorum commoda mereantur, tota Gallia inſtituūt, neque virtuti vnquam locus, neque peritis opima ſalaria liberalitate regum, aut pacis, aut belli tempore defuerunt. Quibus inſtitutis pecuniæ nunquam parcendo, quum ea parte virium magno terrori omnibus eſſent facilè ſibi vel de fortiſsimis hoſtibus memorabiles ſæpe victorias pepererunt. Nam Hiſpani, atque Itali, ceteræque gentes tametſi tormenta ſumma arte atque elegantia conflare & fundere didicerint, & magnam eorum ſuppellectilem inſtructam habeant; his tamen in negotio minus feliciter vtuntur tarditate præſertim & inertia boum, quos magnitudine impenſæ deterriti pro equis ſubſtituunt, & inſcitia atque penuria rectorum: quando pauci, qui manifeſta vitæ pericula ſubire velint, niſi propoſitis ingentibus præmiis, haud facilè reperiantur. Sequuta quoque eſt proficiſcentem regem certis ſub ſignis ac ducibus valida voluntariorū peditū manus prædæ auida: & cum his ad tria agreſtium milia purgandis & ſternendis itineribus mercede conducta. Mercatorum verò & lixarum, calonumque ingens numerus, qui magnam pecoris, commeatus, rerumque venalium copiam publico & priuato conſilio conuehebant, caſtra ſequebatur. His omnibus ad profectionem comparatis Franciſcus ad Alpes duxit, ſparſitq. exercitum ad primos aditus trium ſemitarum, qua tantum peruiæ ſunt Alpes, ne hoſtes certiore coniectura per diligentiſsimos etiam ſpeculatores aſſequi poſſent quænam Alpes, quæue potiſsimum iuga tranſitu deſtinarentur. Enimuerò Heluetii in Taurinis Salaſsiſque aduerſas Alpium radices occuparant æquitate loci plurimùm & virtutis fiducia elati: vt quod magnopere cupiebant, antequam totis agminibus in patentes campos deſcenſum foret, cum primis Gallorum copiis in faucibus Italiæ prælio decertarent. Igitur quum mollioribus vſitatiſque itineribus minimè tranſeundum exiſtimaret, ad fallendos hoſtes nouæ alpes, noua aſperioraque montium culmina, quæ numquam vllis antea exercitibus patuiſſent, tentanda erant. Alpes ſiquidem quæ Italiam à Gallis Germaniſq. diſterminant ab Arſia flumine (id è Carnicis iugis per Hiſtriæ fines Hadriaticum petit) ad vada Sabbatia Liguſtici littoris protenduntur, pluribuſque in locis vel molliore montium natura, vel hominum ingenio patefactis itineribus ſuperantur; tametſi rerum naturæ opifex altiore conſilio denſiſsimos ſaltus, præaltos, exeſoſque vertices, & abruptas vallium crepidines in niuoſa illa atque horribili rupium mole poſuerit, queis mortales ab acceſſu terrerentur. Primæ Alpes poſt Carnicas ab Ortu in Occaſum tendentibus Iuliæ occurrunt, quæ ab Taruiſio iuxta Anaxum flumen per Bellunum ac Feltrium in Noricum Auſtriamque perducunt, Secundum eas ſunt Rheticæ, quibus ab Tridento per montis Cremeris clementia iuga in Vindeliciam, & loca ad Oenum amnem Hiſpurcho oppido proxima penetratur. His aliæ Rheticæ ſuccedunt, quæ ab Lario lacu per Volturenam vallem ſupra Abduæ fontes, & Burmias aquas celſiſsimum Aduæ mōtis culmen habent, quod hodie Mongraium vocant. Subiiciuntur aduerſo ſtatim dorſo ab Germaniæ parte ſancti Petri vicus, & à dextris Maranum atq. Bolzanum, oppida nundinarum conuentu nobilia. Sunt & alii quoque aditus ſecundum Aduam montem, qui ad Lepontios Rhetoſque pertinent. Eæ gentes hodie Griſoni vocabulo barbaro nuncupātur, ſocietate Heluetiorum clari, & poſſeſsione ſex vallium, vt alio loco memorauimus, quū multo pecore,

& lactis copia abundent, Alpinarum gentium altiſsimi. Id verò inter cetera frequentiſsimum eſt iter, quod ab eodem Lario per Clauennam munitiſsimum oppidum, & Solium Bregaliorum ad Curiam Rhetiarum perducit duobus tramitibus; Septa ſcilicet, & Spluga, vbi columna Iulii Cæſaris hodie videtur. Has alpes Lepontias eſſe credimus Rheni amnis origine illuſtres. Nam Rhenus in proxima valle caput tollit, quam etiam nunc veteri nomine Lepontinam appellant. At minores Lepontiæ, quibus à Bellizona, quæ oppidum Villitionis, vt quibuſdam videtur antiquitus fuit, per Ticini amnis vallem Torſanū primū Heluetiorum oppidum aditur, non magno ab his interuallo diſtant æquitate viarum ac montium ceteris alpibus leniores, niſi editiſsimum diui Gothardi iugum, & profundiſsima vallis, quam cum tremulo ponte Infernam vocant, vno tātum vel altero in loco maximam cum ſummo timore tranſeuntibus difficultatem præberent. Patent quoq. eædem Alpes ſupra Verbanum lacum ad Domoſulam oppidum, quod ipſis in faucibus & profluentis Ogoniæ ripis ædificatum Ludouicus Sfortia patrum noſtrorum memoria & cæde Sedunorum & maximis operibus nobilitauit. Adeunturque eo itinere Valeſii, atque Seduni, qui ſedes inter Heluetios & Allobroges tenent. Ad has ſtatim ſequntur Sancti Bernardi alpes, quas Cæſar ſummas appellat, quondam ab tranſitu Græcorum atq. Herculis Graiæ nuncupatæ, quæ ab Eporedia per Auguſtam prætoriam, atque Octodurum Veragrorum, id hodie Sancti Mauritii oppidum dicitur, in Centrones Gallos, & loca Allobrogum Lemano lacu proxima perducunt; ſuperanturque duobus iugis, quorum alterum à dextris ſub Ocello vetere oppido montem Iouis, alterum à læua Iouettum recenti vocabulo appellant. Has rupes ignibus acetoque Annibalem perfregiſſe multi opinantur: vt apud Barrum eius itineris pagum perpetuo tanti ducis gloriæ monumento literæ ipſis cotibus inſcriptæ ſignificant: quamquam Liuius grauiſsimus hiſtoriarum ſcriptor de tranſitu Annibalis ambigens non Graiis ſed Pœninis eū traieciſſe memoriæ prodat. Ab Iouis iugo Seſithes amnis fluit; & contraria parte Rhodani fontes exiſtunt. qui mox effecto Lemano lacu, per Narbonenſem Galliam præceps in mare multis amnibus receptis euoluitur. Has Pœninæ alpes excipiunt propter lenitatem mitioris itineris, crebraque incolarum ædificia maximè celebres & frequentes; quarum altiſsimum cacumen hodie montem Ceniſium nuncupamus. His ab Taurino, Suſaque per Noualeſsiam, atq. Ferreriam, & mox ſuperatis culminibus per vallem Moriennam Vienna atq. Lugdunum adeuntur; quo itinere ad delendum Longobardorum imperium in Italiam irrupit Carolus Gallorum rex, qui poſtea ab amplitudine rerum geſtarum Magni cognomen adeptus eſt. Ab Suſa. quæ olim Sebuſium fuit, iter aliud patet, quod ad Coctias alpes pertinet; quibus mons Genebra excelſo cacumine, & duorum amnium Duriæ atque Iſaræ fontibus clarus, hodie nomen præbet. Siquidem quum pluribus, diuerſiſq. itineribus per tot conualles, ac varios anfractus occurrentium montium ſuperentur, in vnum tamen Genebræ dorſum omnibus pari labore euadendum: & his maximè qui è Gallia in Italiam tranſcendunt. Via militaris & conuehendis tormentorū curribus vſitata, Brigantium recta, Eburodunumque perducit, qua Carolum Octauum, qui primus in Italiam currulia tormenta tranſuexit, profectum memorauimus. Sed per eaſdem Coctias alia horrenda viſu tranſituq. aſpera itinera pluribus in locis patent. Illud in primis admirationis habet plurimum; quo iuxta Veſulum perpetuo ſpecu perfoſsi montis in Salaſſos hodie penetratur. Veſulus Eridani pater nomen adhuc retinet, & ab ipſo aquarum diuortio montiū editiſsimus exiſtimatur. Coctiis Argentariæ alpes iunguntur apud antiquos parum celebratæ, quòd propter anguſtias & frequentes viarum aſperitates ſarcinariis iumentis, ne dum curribus, vix pateant. Argentariis vulgo in prouinciam tranſmittunt, qui per Auenionem atque Narbonam in Hiſpanias proficiſcuntur. Secundum eas aliæ Alpes occurrunt, quæ Maritimæ nuncupantur: & eæ ab Varro flumine duplici via initium ſumunt. Alteris per montana & colles Tendæ anguſtis præciſiſque tramitibus in Ingaunos & Epantheros Ligures ſupra Scenam oppidum deſcendimus; alteris ſecundum oram maritimam ab Nicæa, Monæco, Albintimilia, Albingauno, Vadis, Sauonaque, Genuam Liguriæ caput peruenitur. Sed quum vnæ omnium Coctiæ, & ſecundum eas Pœninæ traducendis exercitibus faciliores viderentur, & propterea Heluetios earum quaſq. fauces ab Italia firmiſsimis præſidiis

diis

diis obtinerē iudicarent, Triuultius exploratam ab ſe diu antea noui inuſitatique tranſitus rationem, quò ignaris & inopinantibus hoſtibus copiæ ducerentur, explicauit. Egerat induſtrius ſenex Eburoduni multos menſes poſt acceptam ad Nouariam cladem: & adhibitis locorum peritiſſimis, valles monteſque Alpium magno labore & incredibili ſtudio colluſtrarat, etiam tunc animo agitans quibus maximè itineribus ducendus exercitus foret ſi ab Ludouico iterum armis Italia peteretur. Quando Galli Heluetio bello Subalpinis oppidis omnibus, quæ ad anguſtias clauſtraque Alpium ab Italia pertinebant: atque ipſius etiam Aſtæ Coloniæ, quæ omni tempore deſcendētes exercitus recepiſſet, rebuſq. omnibus recreaſſet, poſſeſſione deceſſiſſent. Id iter ab Coctiis initium capiebat. mox relicto ad læuam Genebræ monte, vaſto horribilique deflexu per abruptas valles, monteſq. aſperos ad Argentarias extēdebatur. quæ via quum ardua in primis, & inſuperabilis pluribus videretur, appareretque Triuultium nimio ſtudio repetendæ patriæ euectum ardentius atque audacius quàm rerum vſus, aut militaris diſciplina poſtularent, cunctas belli atque itineris aſperitates eſſe tentaturum, Franciſcus exercitum vllis anguſtiis minimè committendum exiſtimans, Lotrechium atque Nauarrum authoritate ingenioque præſtantes præmiſit, qui ſingulas difficultates inſpicerent; explorarentque an viribus humanis ceſſura eſſent, quæ à Triuultio proponebantur: tametſi propter egregiam fidem multis cognitam periculis, & ſingularem rerum experientiam ſumma dictis eius atque conſiliis fides inerat, & ab eo viro qui ætatis honore, & rei bellicæ gloria longè alios duces anteibat, de re tanta nihil fruſtra confirmari omnes iudicarent. Lotrechius & Nauarrus aliquot diebus in Alpibus conſumptis, & perſpectis notatiſque locorum iniquitatibus, regi renunciarunt egregiè ac diligēter omnia à Triuultio fuiſſe animaduerſa: & ab ſe quoque certis in locis nonnulla ad euincendas naturæ aſperitates remedia excogitata: eſſe tamen vbique pedeſtria conciſaque itinera, quæ niſi magno cum labore atque periculo patefieri non poſſent. Triuultius primùm ſe munitorem itineris, atque agminis ducē profeſſus: per hæc inquit aſpera tibi rex fortiter enitendum, vt quum ænea tormenta tranſuexeris, Annibale maior appareas. tranſmiſit ille mitioribus iugis ſine tormentis, ſine curribus aliquanto maiore cum laude quàm poſtea cum Romanis acie decertarit. Nam qui Alpes traſcendere auſi non fuiſſent, eum poſtea victorem cōmiſſis æquo loco præliis ſuperare didicerunt. Ita ſummo regis ſtudio quum nihil laboris atque periculi milites recuſarent, à Gratianopoli Vigiliam, atque inde iunctis omnibus copiis Muram, & recto itinere Eburodunum exercitus ductus. Eburoduno profecti Borbonius atque Triuultius, qui primo agmini præerant, quinque dierum commeatu proniſo, ad ſancti Clementis, atque Criſpini alpinos vicos cōtenderunt. Inde ſub læuam relicto Genebra monte, Druentiam flumen exercitus vado traiecit: poſitiſque ad Gileſtram caſtris, & mox Analtio mōte ſuperato, ad ſancti Pauli rupem magno labore peruentum. Eam, quòd abrupta inacceſſibiliſque erat, incredibili celeritate ferro pandunt, tormentaque traducunt. Sequenti die in Barcelloniam vallem deſcenſum. Ea ingentibus ſaxis & iniquiſſimis collibus interpoſitis impedita magnam rerum deſperationem afferebat. Nam ligonibus dolabriſque proſcindere ſaxeos colles, exæquare crepidines, & quum nullus per derupta equorū vſus foret, ſubiectis militum humeris tormenta tranſuehere neceſſe erat. Interdum ea magnis funibus ad ſcopulos & ſtipites arborum circumductis ſuſpendebantur, & verſatilibus machinis ergatarum & troclearum artificio de rupe ad rupem, intercedentibus profundiſſimis vallibus, cum ſumma admiratione totius exercitus trahebantur. Nonnullis etiam in locis nudarum rupium latera vbi via deerat ſuppoſitis tibicinibus, interiectiſque longuriis muniebāt, & inſuper iniectis ſtratiſque virgultorum faſcibus, ceſpitibus, ac glebis, penſiles vias tranſeuntibus curribus parabant. Ita mira fabrorum induſtria, & ſingulari militum labore in Argentariam vallem cuncta exercitus impedimenta traduxerunt. Sequenti die à Larchia Ebergiaque oppidis in Aſturiæ vallem vniuerſum agmen ſe demiſit; vbi Pedeporcium montem, qui mediam vallem interſecabat, & iter reddebat iniquiſſimum, pari munitorum artificio fractis atque reuulſis immanibus petris domuerunt & exæquarunt. Ab Pedeportio Auennam, atque inde Sambucum, & mox ad Italiæ fauces tribus tantùm diebus eo itinere conſumptis, incolumis exercitus peruenit; tanta quidem

felicitate, vt Sedunenſis & Proſper perſpicaciſſimi alioqui homines, qui fruſtra Pœninas Cottiaſque obſeruabant, in quarum culminibus Gallos equites ab rege vt ſpeciem tranſituri exercitus facerent, de induſtria tranſmiſſos viderant; de tranſitu Gallorum nihil toto eo triduo cognouerint. Id verò eos fefellit, quòd tormenta, in quibus maximam victoriæ partem Gallos collocare intelligebant, nullis inuſitatis alpibus traduci poſſe crediderant; vt qui vterentur quotidie infideli opera Alpinarum gentium, quæ vno conſenſu cogente natura Gallicis rebus fauebant, & permotæ Heluetiorum atque equitum iniuriis propenſiſſima voluntate Gallorum aduentum opperiebantur, poſtquàm Carolus Sabaudius eorum princeps Franciſci regis auunculus ab Heluetiorum & Sfortianorum amicitia diſceſſiſſet. Proſper ad primum transgreſſi hoſtis rumorem Carmagnola profectus vbi plures dies egerat, præmiſſis Villafrancam equitibus ad Sedunenſem pergit, qui tum Penaroli cum valida parte exercitus conſtiterat. Decernitur in conſilio cogendos eſſe in vnum omnes Heluetios, & ad hoſtes priuſquàm ex labore ſe reficiant properè contendendum. Proſper eo conſilio vt ſequenti die equitatum in caſtra perduceret ex colloquio diſcedit: poſtulatque cohortem vnam præſidii ſui cauſa; quam quum ab aſperis hominibus impetrare non poſſet, nihilo minus de prima vigilia Villafrancam proficiſcitur. Interim Gallis, quorum vnum expeditum agmen per Agnelli collem imprudente vel cõniuente Ioachimo anguſtiarum cuſtode ſupra Cunium oppidũ proceſſerat, per ipſos hoſtium hoſpites ſumma perfidia defertur: Proſperum Carmagnola digreſſum Villafrancam equites præmiſiſſe; diuiſas eſſe Heluetiorum copias, & Sedunenſem Penaroli cum parte exercitus conſidere. proinde rei bene gerendæ occaſionem præberi ſi ad eos opprimendos, qui nihil tale ſuſpicentur, cum valida manu equitum Villafrancam peruolarent. Galli quum à pluribus ſimul ſpeculatoribus de eadem re vno tempore docerentur, conſiliũ ſtatim probant, et Paliciæ, Obegnino, Imbercurtio, Sanſerrio, Baiardoque promptiſſimis ducibus negotium committunt. Ii aſſumptis amplius mille delectis equitibus, vſi hiſdem itineris ducibus, qui rem indicarant, citato curſu quindecim milia paſſuum cõficiunt: captiſque in itinere hoſtium exploratoribus, Padum qua incolæ facilem fluminis alueum monſtrarunt vado ſuperant; & patentibus portis nullo prohibente Villafrancam ingrediuntur. Proſper enim paulò ante per præconem pronunciari iuſſerat vt inſtratis equis, cibum cuncti caperent, atque omnia ad profectionem præpararent. Se etenim quũ pranſus foret, ad Heluetios eſſe progreſſurum. Quo caſu milites ſolutis ſtationibus ad colligenda vaſa in contubernia ſe contulerant, eo etiam maiore fiducia quòd Gallos repẽtina incurſione nihil auſuros, & ſi auderent ſe interim Padi munimento dum arma expedirentur tutiſſimos fore exiſtimabant. Interim momento temporis ſors ipſa inſignem calamitatem Proſpero intulit, quæ Gallis parata erat ſi ipſe ante vel minimo temporis ſpatio aduentum eorum præſenſiſſet. Nam Padus præruptas atque difficiles, vbi tranſierãt ripas habebat: neque Gallos, qui feſſi plurimum agitatis atque anhelantibus equis aduenerant, recenti atque fortiſſimæ alæ equitum pares futuros in tanta præſertim propinquitate caſtrorum credendum erat. Galli vno impetu completis omnibus oppidi regionibus, Proſperum ceteroſque equites domi obſident. Ille quum fruſtra omnia prætentaſſet deſperatis effugiis hoſtes de nomine ducum ab editiore loco percontatus Obegnino ſe dedidit, quòd cum eo ex deditione Brixiæ, & Ebrardi patrui memoria aliquæ beniuolentiæ neceſſitudines intercedebant. Interim Hieronymus Penna equitum præfectus, qui expeditius ſe ac ſuos profectioni accinxerat; per auerſam ab hoſte portam erumpendo in proxima Heluetiorum caſtra cum parte equitum ſe proripuit. Nonnulli alii, & in his Ioannes Barchalonius ſagittariorum præfectus vnus è tredecim quos ex prouocatione cum tredecim Gallis pugnaſſe tradidimus, ſerò idem tentantes fruſtra illatis acceptiſque vulneribus, neceſſariam deditionem fecerunt, & præter quingentos vtriuſque armaturæ equites Cæſar Feramuſca, Petrus Marganus, & P. Antonius Carrafa Polycaſtri comitis filius, viri illuſtres. Audiui ego poſtea Proſperum Cæſaris Feramuſcæ culpa ſe tantam cladem accepiſſe ſeuerè cõquerentem; quòd ille portas præſidio tueri iuſſus, dum nihil tale timeret imprudentiſſimè adapertas valuas ingreſſuris hoſtibus reliquiſſet. Galli collecta raptim præda, abductiſque captiuis, maiore aliquanto celeritate quàm venerãt

propter

propter hoſtium propinquitatem traiecto rurſus Pado in pacatum conceſſerunt. Hinc videre licuit quantum Fortunà nimium potens humanis rebus illudat, quum puncto temporis lethali vulnere inflicto Maximiliani partes euerterit, ac ſimul optimi ducis, qui prudentia, imperatoriiſque artibus nemini inferior putabatur, obſcurata rerum antegeſtarũ laude, authoritatem omnem & dignitatem fœdiſſimo caſu macularit. Quo etiam nuncio Leo pontifex, quòd ſummam ſpem in eius viri virtute collocaſſet, & mox Heluetios diſſentire inter ſe, & de pace agere cognouiſſet; eo conſternationis adductus eſt, vt deſperatis propè rebus, ac impellẽtibus maximè familiaribus, qui Gallicæ factionis erant, Cynthium Tiburtinum ad tractandam pacem cum mandatis ad Franciſcum tranſmiſerit; Boniamque, quòd eo rerum motu ſeditioſis ciuium ingeniis diffideret, exulibus Bentiuolis reddere cogitarit. Ceſſiſſetque ea vrbs vltro impotentibus dominis, niſi Iulius Medices qui tum legatus aderat, confirmato pontifice ſingulari conſtantia dubiis rebus occurriſſet. Vixdum oppido Galli cum captiuis exceſſerant, quum expeditæ Heluetiorum cohortes ſuperuenerunt, qui dolore ſimul atque iracundia concitati oppidum inuentis adhùc nonnullis equitibus qui latitabant, hoſtiliter diripuerunt. Sedunenſis vno tempore ſine duce ſine equitatu, ſine pecuniis vnde nutãtibus Heluetiis ſtipendia ſoluerentur, quũ de Franciſci aduentu certius cognoſceret, cogere exercitum, & infidæ gentis finibus excedere conſtituit: præſertim quòd per Albertum Petram, & Ioannem Deſpachium Bernẽſium duces, quorum in Gallos ſemper ſingulare ſtudium extiterat, & per ipſos Allobroges ab Carolo eorum duce ſubmiſſos, ſollicitari multitudinem aduerſum ſe, ac deprauari non obſcurè intelligebat. Albertum Petram ſuperioribus diebus propter eandem cauſam cuſtodiæ tradiderat; moxque optimorum precibus expugnatus vinculis exemerat; Vnde ille ex aduentu Gallorum ſpiritus ſumens veluti iniuriã vindicaturus quibuſcunq; poterat artibus inſtitutum opus perficere conabatur. Reſque eò deducta erat, vt iam nõnulli procacius ſtipendium flagitantes in cardinalem arma conuerterent, quòd pecuniæ quæ ab Hiſpano rege promiſſæ deferri in caſtra debuerant, cunctante apud Mediolanum Didaco Aquila legato, ad conſtitutam diem non repræſentarentur. Sed Galeacius Vicecomes antiquæ apud Heluetios authoritatis, & Iacobus Gambarus à pontifice cum pecunia miſſus interuentu meliorum hæc initia ſeditionis oppreſſerunt. Eo modo fluctuantes Heluetios Borbonius atque Triuultius quum animis ac viribus diſiunctos per partes opprimi poſſe iudicarent, vna vel altera acie facilè deleuiſſent, niſi eos Franciſcus, qui ſe abſẽte tentari certaminis fortunam nolebat, ne id facerent, aut rem in aliquod pugnæ diſcrimẽ adducerent, multùm antea monuiſſet. Ipſe interea ſuperatis Alpibus cum tota mole copiarum in primos Italiæ campos deſcendit. Luſtrauitque exercitum incredibili omnium alacritate, quòd omnia ſibi opinione hoſtium expeditiora contigiſſent. Ea die Proſperum per inſtructas acies ad ſe perductum, vt præſentem fortunam æquo animo toleraret, ac optimè de ſe ſperaret, humaniſſimis verbis hortatus eſt; equiteſque eius gratis miſſos fecit, præter paucos clarioris nominis. Poſtero autem die propius hoſtes mouit caſtra, tentauitque per idoneos homines, quos Carolus Sabaudius ex Allobrogibus veteris amicitiæ iure ad Heluetios mittebat, an vllis conditionibus flecti poſſent, qui pacis nomen oderant, & tunc maximè Bernenſium conatibus aduerſarentur. Sed quum omnium propè animis & certa ſpe pontificiæ pecuniæ, & cardinalis concionibus, atque ipſo etiam inconſtantiæ pudore confirmatis, ea mens exercitus foret vt exitiabile bellum quàm æquiſſimam pacem malle viderentur; Allobroges rebus infectis diſceſſerunt. Heluetii tamen duces, qui ſpem pacis eo tempore minimè tollendam exiſtimabant, vt fallendo moræ ſpatium interponerent, quo ſe ab iniquiſſimis locis explicarent, paucorum dierum inducias poſtularunt, affirmantes ſe interea Vercellas eſſe conceſſuros, atque ibi libentiſſimis animis audita iterum legatione, ad frequentius concilium de pacis conditionibus relaturos. Franciſcus tametſi bellicæ occaſionis rationem certis atque breuiſſimis rerum & temporum momentis conſtare intelligebat, nihilo minus quòd tum nihil prælii fortunæ committendum iudicaret, & bellum ſperaret ſine ſuorum vulnere ſe confecturum, inducias conceſſit. Lotrechium tamen cum valida equitum manu qui neminem ab toto agmine diſcedere, vel impunè vagari oſtentata non nunquam acie pateretur, abeun-

tes inſequi iuſſit. Illi ſuo more conſeruatis ordinibus quum proficiſcerentur, ſecundo die Cliuaſium nobile oppidum ex itinere petierunt, quòd oppidanos ſibi amicos fore exiſtimantes ſeſe eorum copiis & commeatu recreare cogitabant. Verum Cliuaſienſes ſiue metu ne oppidum diriperetur ſi tātam multitudinem recepiſſent, ſiue adducti Gallorum amicitia, vt qui magnopere viribus ſuis ac mœnibus confidebant, portas clauſerunt, non nullis qui paulò ante cōmeatus petendi gratia ingreſſi fuerant, crudeliter interfectis, tanta quidē arrogantia, vt quoſdam ad colloquium incautè portis ſuccedentes ſagittis è muro configerent. Quibus iniuriis permoti Heluetii prolatis continuo tormentis, & deiecta muri parte, celeriter per ruinas irrumpunt: & ſupra ſexcentos qui in armis erant vno impetu trucidant: domoſque diripiunt. Nec ira perciti tectis pepercíſſent, niſi Sedunēſis, Galeacio & Gambaro deprecantibus ſimulato aduētu Gallorum, quòd fortè eorum antecurſores in conſpectum ſe dederant, pulſari repente tympana, & ad arma conclamari iuſſiſſet. Quo caſu quum ſeſe omnes ad propoſitum ſignum vt in aciem prodirent, portis eiecíſſent, paulò poſt & cæde oppidanorum, & multitudine prædæ, atque ipſo etiam tēporis ſpatio ſedatis animis, ædificia conſeruarunt. Itaque rerum omnium abundantia recreato exercitu, è Cliuaſio Eporediam, mox Vercellas, quo in loco ne legatos audirent vti pepigerant exiguo tempore commorati, rectà Nouariam contenderunt. At poſtquàm Nouariam ventum, Heluetii qui iam animo deſciuerant, nec vllo aut loci aut temporis interuallo quo minus ab ſeipſis ac fœderatis regibus deficerent, ſanari potuerāt, ſeceſſione facta miſcere cuncta ſtrepitu armorū, partium principibus maledicere, & cardinali ni continuò pecuniæ proferrentur, exitium comminari cœperunt. Nec in tanta rerum omnium deformitate præſentanea remedia comparari poterant, queis furor atque impetus concitatæ multitudinis leniretur, quum vno tempore Aquila Hiſpanus nec paratam pecuniam Mediolano tranſmitteret, nec ipſe, metu vel dolo incertum, multis accitus literis in caſtra veniret: & magis ac magis inſtantibus etiam tum Allobrogibus centuriones vexilliferos & vulgus militum Albertus atque Deſpachius ad defectionē apertiſſimè ſollicitarent. Quamobrem cardinalis vt diſſidentis atque infidæ multitudinis tēpeſtatem effugeret, in arcem ſe recepit. Nec multò poſt Albertus atque Deſpachius ſublatis vexillis cum amplius hominum decem milibus domum ſuperato Verbano per Domoſſulam abierunt. Ceteri, qui vel fide præſtabant, vel propter inſigne odium aduerſus Gallos vt tantùm dedecus admitterent, adduci non poterant, Ronnam & Anglardum homines è Tigurino pago ſpectatæ virtutis duces ſibi delegerunt, apud quos decedente iam metu cardinalis verba fecit; docuitque nihil ſalubrius exercitui accidere potuiſſe, quàm vt illi diſciplinæ & decoris patrii euerſores, qui empti pecunia ceteros deprauare, & fœdiſſima contagione inquinare conati eſſent, vt bellum pro dignitate Heluetii nominis neceſſariò ſuſceptum impedirent, ipſis tandem caſtris Deorum munere deceſſiſſent: nec diſceſſu eorum multum animo permouerentur, aut de victoria magnoperè dubitarent. Adeſſe enim milites fide virtuteque præſtātes; venturoſque alios iubentibus oppidorum magiſtratibus, quorum viribus ſuſtinere Gallorum vim facilè poſſint, modò conſentiant, & ſecum optima ratione gerere bellum velint. Eſſe ad vtramque Padi ripam cum duobus exercitibus Laurentium Medicem, Raimundumque Cardonium, paratos iungere ſocia arma, & bellum communi conſilio adminiſtrare, ſi propius accedere Heluetias legiones audierint: proinde videri ſibi facilè atque optimum factu fore ſi motis caſtris continuò Ticinum amicam vrbem, & rerum omnium copia abundantem paruo itineris flexu contenderent, atque inde Laudem Pompeiam ad ſociales exercitus progrederentur; vel eos ſi ita oporteret mutua ſecuritate venientes exciperent. Vnam eam ſupereſſe ſpem et certiſſimam vincendi rationem, quando eo breui expeditoque itinere facilè iuncturi in vnum vires, ac ſimul Venetos qui iam perueniſſent in Cremenſem agrum à Gallis interclusuri eſſent. Sed quum Ronna & Anglardus impetu ac libidine militum regerētur magis quàm aliis imperarent, & plures Mediolanum rerum caput petēdum, eamque vrbem incredibili copia commeatus natura ac munitione loci, armorum apparatu, & egregiis ciuium ſtudiis maximè opportunam belli ſedem deligēdam dicerent, nec ſaluberrima cardinalis conſilia ſanis auribus acciperentur, aliis alia volentibus, rem ipſam ad ſeditionem

pene

penè deduxerunt. Fit enim ſæpenumerò ſuperbia atque æmulatione communi vitio ducum, vt plerique in ipſis conſiliis ea maximè nolint, quæ alios ſummis etiã rationibus velle cognouerint: vltroque aſpera & duriora ſubeant, ne aliena conſilia ſequi videantur. Erant enim multi adhuc in exercitu Gallicæ factionis, qui ſicuti cardinalem ducem, vultumq; eius & ſingularem induſtriã horrebant, ita ex occulto turbare omnia, atque omnẽ eius authoritatem conuellere conabantur. At cardinalis, qui arrogantiæ ducum & leuitati multitudinis reſiſtere ſe non poſſe ſine maximo vitæ diſcrimine prouidebat, cum fida magis quàm valida Heluetiorum manu Ticinum, atque inde Placentiam, vt cunctantes exercitus ad capeſſendum bellum hortaretur, profectus eſt. Galeacius verò Vicecomes, & Gambarus, qui & præſenti pontificis pecunia quæ iam adducta erat; & ſpe maioris ſummæ, & frequentiſſimis concionibus, vt optimos in officio cõtinerent, & ceterorum mentes ſanarent, plurimùm contendebant, in caſtris remanſerunt: eo quidem animo, vt ſi quid durius ſibi accideret, id quàm æquiſſimè perferrent: ne Heluetii qui aliquo adhuc pudore & infamiæ metu tenebantur, relictos ſe deſperatis rebus atque deſertos dicerẽt; ob idque exoptatam diſcedendi occaſionem arripere poſſe viderentur. Cardinale Nouaria profecto, Ronna & Anglardus motis caſtris iuxta Verbanum lacũ iter facere cœperunt: ac ſimul eodem tempore Galli quibus omnia tanquam victoribus ceſſerant, Nouariam aduolarunt. Octauianus enim Fregoſius paulò ante quum ad ſe per maritimas alpes Emarus Prieus cum equitibus Gallis perueniſſet, ipſeque ſupra quatuor milia Ligurum armaſſet, Alexandria, Derthona, multiſque oppidis Sfortianos adiuuantibus Guelphis expulerat. Ceterum Franciſcus dedentibus ſeſe Nouarienſibus, arcem primo aduentu obtinere non potuit, quanquam nec à forti cuſtode, nec ſatis firmo præſidio teneretur. Enimuero latiſſimis circumfoſſis, & præalto vndique muro cinctam omnem oppugnationis impetum toleraturam apparebat. Verùm Franciſcus, qui hoſtile quicquam aut inuictum in tergo relinquere, neque validiſſimi exercitus, neque ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat; Nauarro qui oppugnaret negotium dedit. Ille noui decoris cupidus ſubuectis continuo tormentis, conſtitutiſque operibus, tãta vi oppugnare adortus eſt, vt paucis horis & ſumma murorum, & celſiora propugnacula labefactatis etiam turribus cum ingenti ruinæ fragore deiecerit. Quo terrore adductus imbellis præfectus ſeſe atque arcem cum præſidio dedidit. Interea Heluetii, qui Ronnam & Anglardum ſequebantur, Vareſium peruenerunt; atque inde quum toto eo itinere de fœderatis principibus oblocuti Gambaro põtificiam pecuniam ademiſſent, ac tunc maximè quòd Albertus Petra atque Deſpachius feciſſent ſe facturos minarentur, Galaratum propè omnes cõtenderunt, quò iam venerant Carolus Sabaudius, Lotrechius, & complures togati viri, vt iterum de pace agerent, conditioneſque conſcriberent. Adeo incertis animis leuis & factioſa multitudo huc atque illuc modo ſpe auri, modo decoris & gloriæ cupidine ferebatur, vt quum eadẽ vtriſque promitterent vno tempore inſtabiles ſimul eos, ac conſtantiſſimos exiſtimares: Galeacius & Gambarus in ea rerum perturbatione quum fidiſſimos quoſque militum & duces adirent, ac obteſtando orandoque deprecarentur ne turbidos ac deprauatos ſequi vellent, ne ſocios principes prodere, ne tantam publico nomini Heluetio ignominiam cõflare, tantumque Gallis hoſtibus afferre beneficium properarent; duces ſeſe ea ratione ad Gallos proficiſci reſpondebant, vt agendo interpellandoque omnem perficiendi negotii rationem euerterẽt, & diductis perſuaſiſque militibus ab Gallorum amicitia omniũ animos alienarent. Sed longe aliter euenit. Nam primis ſtatim congreſſibus & pacis leges dederunt; & nonnulli, qui ordines ducebant pecuniã acceperunt, & ſe perpetuos Gallorum ſocios fore ſi Franciſcus ea rata ac firma haberet, quæ legati pepigiſſent, iureiurando confirmarunt. Poſtulabant vt ſibi pro munere præſentis pacis & ex fœdere quod ad Diuionum cum Tramulio percuſſiſſent ſeptingenta milia aureorum nummûm tribus pẽſionibus ſoluerentur. Aliaque præterea multa arroganter ac ſuperbè admodum petebant, vt ad lacerandam omnem Gallorum exiſtimationem, potentiſſimum regem tributarium & Galliam vectigalem facere viderentur. Quibus omnibus poſtulatis Galli ſubſcribendum putarunt, quòd neque pecuniis parſuri, neque aliquid ex iniquiſſimis etiam conditionibus detrectaturi erant, modò bellum ſine ſuo atque hoſtium cruore confice-

rent; & ſibi tandem indomitam gentem tractantem continuè arma, & Inſubrum ceruicibus imminentem fœderis ac firmiſſimæ pacis vinculo ſociarent. Sunt qui Heluetios arbitrentur peruicacibus animis occaſionem prælii circumſpectantes, callidè ac ſimulanter de fœdere cum Gallis egiſſe, vt ſpecie pacis propoſita clariſſimos viros cum ala Gallorũ equitum circumuenirent & opprimerent, regiamque pecuniam quæ ad condictam diem è caſtris afferebatur interciperent, quod fortaſſe pro falſo relinquendum putaremus, niſi qui talia memoriæ produnt intima hominum conſilia non facilè coniecturis, ſed ipſis rerum ſucceſſibus metirentur. Sed dum Heluetii ad Galaratum rebus compoſitis, de pace conditionibuſque deliberant, Roſtius ſummæ apud Heluetios authoritatis atque amplitudinis cum viginti cohortibus è Belinzona ſuperuenit. Cuius viri aduentu commutatis multorum voluntatibus, ac pluribus metu conſternatis qui Gallos oderant, ſpem omnem initæ iam pacis corruperunt. Roſtium enim paulò ante 12. pagorum principes ad famã diſſidẽtis exercitus, quòd ſummum Tigurino in pago magiſtratum gerebat, & ceteris ducibus ſicuti ætate, ita bellicarum rerum peritia præſtare dicebatur, omnibus ſuffragiis totius gentis imperatorem declararant. Is vt ſeditioſorum conatus effringeret, & præſentibus malis mederetur, caſtigando, adhortando, terrendoque omnibus conſilii modis, & præſenti quoque ſeueritate non deerat. Ergo pudore ac metu cõuerſis omnium animis, quum pro pace bellum armaque depoſcerent, Roſtius Gambaro pecuniam reddit, milites ſacramentum apud ſe dicere iubet, & quum opportunè etiam Aquila Hiſpanus cum pecunia ſuperueniſſet, perſoluto omnibus ſtipendio, motiſque eo die caſtris vt Mediolanum rectà duceret per Comenſem agrum Modoetiam contendit. Interea Sedunenſis apud Placentiam quum de Roſtii aduentu cognouiſſet, vt qui propè euerſis ac deſperatis rebus noua ſpe auctus nihil amplius de belli euentu timere videbatur, adhortari pontificios duces cœpit vt Padum tranſirent, & ſecum ad victoriam proficiſcerentur. Simili quoque ratione Cardonium, qui ad confluentes Padi atque Abduæ caſtra poſuerat, ubſecrare atque obteſtari, maturaret Laudem proficiſci, ac vires ſuas cum pontificiis Heluetiisque coniungere properaret. Præberi à Diis immortalibus pulcherrimam incomparabilis victoriæ occaſionem, qua ſi Rhauennatis cladis memoriam retineret, & quales rerum exitus in Italia vincente Gallo futuri eſſent, animo metiretur: proprio decori ac laudi, deſiderio ſui regis, totiuſque exercitus exiſtimationi, ac gloriæ ſatisfacere poſſet. Ille quum ſe neque voluntate neque conſilio neque viribus fœderatis principibus defuturũ, & ad præſtitutam diem vniuerſas copias adducturum in Laudenſium fines proficeretur, Sedunenſis nihil cunctandum ratus, à Goro Piſtorienſe procuratore pontificis ſeptem vtriuſque armaturæ equitum turmas præſidii ſui cauſa accipit: & traiecto Pado Laudem contendit. Duces erant Mutius Columna, Ludouiçus Pitiliani filius, Guido Rangonus, Nicolaus Balneus, Raynerius Saxetanus, Ludouicus Firmanus & Rainaldus Ticinenſis, qui magnum in re militari vſum habebant. Sed quum Laudem perueniſſent, & Cardonius vt conſtitutum erat, ad iungendas vires minimè proceſſiſſet, quòd Heluetios de pace agere, & Gallos, qui iam in Mediolanenſem agrum peruenerant, paucarum horarum itinere à Laude abeſſe cognouerat; Sedunenſis ira ſimul ac timore perculſus vt ad Heluetios celerrimè ſe conſerret Laude exceſſit. Quo caſu nonnulli equites quorum duces erant Rangonus, Raynerius, atque Firmanus, ſiue metu, ſiue alio honeſtiore conſilio, vt poſtea perfecto bello cognitum eſt, ſe vlterius progreſſuros negauerunt. neque quum cardinalis ne tantum flagitii admitterent, ne ſe in tanta propinquitate caſtrorum infenſiſſimis hoſtibus proderent, obnixè deprecaretur, & poſtremo iure legationis atque imperii iuberet, minaſque adderet; quin Placentiam redirent, flecti potuerunt. Mutius & ceteri, qui periculoſum conſilium quod laudem & gloriam, quàm tutum, quod ignominiam afferre poſſet, ſequi malebant; Sedunenſem ſecuti Modoetiam ad Heluetios peruenerunt. At Franciſcus tametſi ſpem pacis nullo induſtriæ vel liberalitatis officio intermiſſo, minimè ſibi abiiciendam exiſtimabat; tamen ne aliquod interea per incuriam incommodum acciperetur, quòd dimiſſa ſpe belli plerunque langueſcere ducum animi, & milites mentione pacis negligentiores fieri conſueuerint, è Ticinenſi in Laudenſem agrum deflexit; medioque itinere ſecundum publicam viam Mediolanum inter ac Melegnanum oppidum,

dum,quod Lambro amne alluitur,caſtra conſtituit ipſo rerum ordine,atque amplitudine copiarum admirabiliora, maioraque quàm quiſquam ætate noſtra conſpexerit. Id pluribus de cauſis fecit, vt ab inani ac peruaſtato agro in fertiliſſimas atque intactas Mediolanenſium poſſeſſiones tranſiret, ac ſimul Hiſpanos ac pontificios ab Heluetiis intercluſos ſummo diſcrimine propoſito,tranſitu prohiberet; Liuianumque cum copiis aduentantem ipſa caſtrorum propinquitate firmiorem redderet: & ab imminente Cardonio tueretur. Quo vno conſilio Franciſcus maximum omnibus rebus ſuis,& ſummæ demũ victoriæ momentum attulit. His de cauſis Cardonius magnopere timens ne ſubito Liuiani Gallorumque aduentu in patentibus campis opprimeretur, ad Padum retroceſſit; & ponte, quem antea nauibus conſtituerat, cuique Ioannem Dorbinum ad tutelam cum cohorte & tormentis præfecerat, amnem contra Placentiã traiecit. Erat Placentiæ Laurẽtius Medices cum cohortibus quatuordecim Italici generis,& tribus milibus equitum. Cardonio autem aderant octingenti cataphracti, & leuis armaturæ equites mille,cum legione vna veterana,cuius ſinguli milites fortibus factis clari,& præda diuites tum ſpectata virtute,tum ſplendido armorum cultu centurionibus ſuis,ac ducibus æquabantur. Iunctis eo modo duobus exercitibus, quum & tutò tranſmitti Padus, & ad Heluetios facilè peruenire poſſe omnium opinione confirmaretur, appareretque Laurentio atque Cardonio ſi progrederentur, vel ingentis victoriæ, vel eximiæ laudis occaſionem eſſe propoſitam, in conſilium adhibitis militum præfectis deſcendunt. Adducuntur vtrinque aliqua in excuſationem,quòd non adhibita maiore diligentia & celeritate ſeſe cum Heluetiis ab initio coniunxiſſent, cuius rei culpa,& cunctatione ducum potius quàm anguſtia temporis aut itinerum difficultate nonnullæ occaſiones prætermiſſæ videbantur: Heluetios tamen omnes incuſare,quòd ignaris fœderatorum exercitibus cum communi hoſte de pace priuatim egerint, vel id ſe facturos fideli quantumlibet conſilio ſimularint, quãdo eius facti ſiniſtra fama,periculoſoque rumore territis iam omnium mentibus grauiſſimi belli metu,ſuæ veteris inconſtantiæ ſuſpicionem inieciſſent; paratos tamen ſeſe Hiſpani æque ac pontificii profitentur tranſire amnem: & ſi res poſcat nullam vel iniquam certaminis conditionem detrectare, modò ex fide egregiaque omnium voluntate bellum geratur. Sed quum inter ſe verbis tantùm agerent,re vera autem alter alterius voluntati magnopere diffideret,qui nam primùm caſtra flumen traducere vellet,reperiri non poterat. Laurentius tametſi quæ partes officii ſui ac dignitatis eſſent, & quæ mens, quæúe conſilia patrui pontificis forent,memoria retinebat, in difficili tamen negotio aliter ſibi conſulendũ arbitrabatur: vtpote qui Ferdinandũ regem exemplo ſuperiorum temporum cum Gallo clandeſtinis conſiliis,conſenſiſſe credebat,& proinde Cardoniũ,qui paulò ante ad Heluetios deflectere noluiſſet, nihil egregium pro alieno commodo facturum putaret. Ex aduerſo quoque graui ſuſpenſus cura verebatur ne Heluetii, qui fluctuando diſcrepandoque plurima defectionis ſigna præbuiſſent, pro vetere eorum natura, ac priſtinis moribus in medio ardore belli lethale aliquod vulnus fœderatis inferrent. Cardonius quoque eadem de Laurentio ſuſpicari, & maximè ab omnibus perfidiam timere,quòd audiret ab eo nuncios clam ad regem in caſtra trãſmiſſos, & legatum pontificis Ludouicum Canoſium Tricaricenſem epiſcopum, qui regiis in caſtris remanſiſſet, de compoſitione agere,conſtantiſſiméque polliceri pontificias copias nihil interea Gallis eſſe nocituras. Et fortè (quod eius rei ſuſpicionem adauxit) paulò ante Hiſpani equites Cynthium Tiburtem è regiis caſtris redeuntem interceperant, quem ad componendas res à pontifice tranſmiſſum docuimus. Quibus de cauſis facile fiebat, vt vterque cautius atque ſuſpenſius ſibi agendum iudicaret. Cardonius ne vel minimo accepto incommodo Neapolitanum regnum,ac ſalutem ſuam, quæ incolumi exercitu nullum diſcrimen ſubire poterat, prælii & Fortunæ caſibus obiectaret, Laurentius ne potentiſſimum hoſtem, quem nunquam oppugnandum cenſuiſſet, in ipſo victoriæ curſu vana atque intempeſtiua offenſione laceſſere atque irritare videretur, à quo ſi in citeriore Padi ripa ſubſiſteret, æquiores conditiones expectandas eſſe putabat,quàm ab Heluetiis ſi pari etiam periculo iunctis viribus victoria potiretur: quòd intelligeret eos ſi victores euaderent,Parmam atque Placentiam ſicuti inſolenter paulò ante poſtulaſſent,continuò armis eſſe repetituros. Ita quũ

malis artibus omnes bellum adminiſtrarent, cuncta facilia atqne expedita ad victoriam Gallo præbuerunt. Paulò poſt tamen ſiue aliqua ſimulatione, ſiue commntatis ratione voluntatibus, ad ſpem imminentis victoriæ cōuerſi, quòd precibus Maximiliani, & Sedunenſis obteſtationibus, Heluetiorumque omnium hortatu quotidiè per nuncios ac literas euocarentur, Padum tranſire cœperunt. Cardonius vt qui amni proximior erat, primus in aduerſam ripam tetendit. Laurentius quòd parum lucis ſupererat, edixit vt de quarta vigilia omnes copiæ ad ripam conuenirent, atque inalbeſcente cœlo traiicerent. Sed fortè accidit, vt eo tempore Hiſpani equites, qnos ſpeculatum miſſos Cardonius excurrere iuſſerat, in Borbonii turmam per eandem cauſam prædandi, explorandique per agros vagantē inciderent: commiſſoque certamine Gallorum præfectum cum pluribus equitibus captum in caſtra perducerent: à quibus cognitum eſt regem Laudenſi via munitis caſtris conſediſſe, Liuiannm cum exercitu ad Abduam progreſſum Heluetios accepta pecunia, vltro citroque miſſis de pace oratoribus ſequenti die conditionibus ſubſcripturos, & validam Gallorum ac Germanorum manū Palicia duce caſtris digreſſam Circumpadanis campis appropinquare. Quibus vulgatis ſermonibus, Hiſpani qui ſumma alacritate paulò ante tranſierant, inordinati ac tumultuantes non expectato imperio repente collectis vaſis pontem conſcenderunt: neque prius feſtinandi traiiciendique finis factus eſt, tametſi Piſcarius increpando componere ordines conaretur, quàm in aduerſam ripam priuſquam pontificii Placentia egrederentur, vniuerſi conſtiterunt. Ita vana ſuſpicio à falſo timore nata quum Dii ac Fortuna manifeſtè à Gallis ſtarent, ſupremos hæſitantium conatus, & ſera conſilia diſcuſsit atque perfregit. At cardinalis, & Roſtius ad Modoetiam, dimiſſis ab ſe regiis araldis, qui ad tractandas pacis conditinnes aduenerant, Mediolanum cum omnibus copiis conceſſerunt. Heluetii pedites priuatis ciuium hoſpitiis ſuſcepti ſunt: equitibus verò ſuburbana ædificia quæ ad Romanam portam vergunt, data. Ibi agebantur ſtationes, & crebrò equeſtria prælia cōmittebantur, quòd Galli è caſtris ad portam vſque, & pontificii è ſtationibus in proximos campos & circumiectas villas quotidiana conſuetudine prouehebantur. Venerat etiam paulò ante ad Ticinenſem portam Triuultius cum modica militum manu vt colloquium poſtularet, ciueſq. ad deditionem hortaretur. Sed illorum animis nequicquam tentatis, ſubita armatæ plebis procella, quæ ex improuiſo fecerat eruptionem, non ſine ſalutis periculo repulſus in tutum ſe receperat. Coactis Mediolani omnibus copiis Maximilianus & Sedunenſis duces legatoſque in arcem vocant, & conſilio adhibent. Quum de toto belli genere deliberaretur, pluribus ad victoriam conducere viſum ſi non prius acie decertarent quàm aut ſe cū pontificiis Hiſpaniſque innxiſſent, aut Gallum confiſum munitionibus ſuis in æquiores campos aliqua neceſſitate impoſita perduxiſſent. Siquidem Heluetios alterutrum facilè conſecuturos apparebat ſi caſtra Binaſcum vſque Ticinenſi via promouerentur. Cuius rei conſilium duabus rationibus explicabatur. Nam ſi Franciſcus ad motum hoſtium pertinacius munitiſſimo in loco ſibi perſiſtēdum eſſe cenſeret, facilè à Binaſco per ſancti Angeli oppidum atque agrum omni commeatu abundantem ſe ad Padum peruēturos iudicabant: vbi pontibus antea conſtitutis ſociorum exercitus cum ſumma ſpe victoriæ iungerentur: Sin Gallus præmetuens ne Papia vrbe ſimul, ac lapideo ponte Ticini amnis, quo in loco præſidium mediocre reliquerat, intercluderetur, Ticinum contenderet: eo caſu aut in itinere æquiore conditione pugnaturos, aut à læua continuò deflexuros Laudem Pompeiam: indeque accitis ac receptis in caſtra Laurentio, atque Cardonio, futurum eſſe, vt Liuianum à propoſito itinere ſtatim auerterent, & ſpem Gallis comminuerent, quam illi de victoria maximam ex rerum ſucceſſu concepiſſent. Hæc quum prolatis in medium membranis, quibus menſuræ itinerum & regionis ſitus pictura deſcribebantur, vt agreſti ingenio homines certius deliberata cognoſcerent, nonnulli duces, qui vetere iudicio ſuo, vel recenti pecunia adducti apud Galaramm pacis cōditiones acceperant, diſſentiendo, & vanas difficultates immiſcendo conſideratius maturiuſque ea exploranda dicerent, totam ſaluberrimi conſilii rationem corruperunt. Quibus de cauſis Sedunenſis ne fidelium animi interpoſita mora langueſcerent, & ſtudia incertæ multitudinis in perfidiam verterentur, eo omnes cunctis artibus vt quàm primùm cum hoſte

confligerent,

confligerent, deducendos eſſe exiſtimauit: ratus ſe aut egregiam relaturum victoriam, aut ſi Heluetii aliquam ex infelicitate prælii calamitatem accepiſſent, Gallorum gēti cum vninerſis Heluetiis inexpiabiles inimicitias, atque immortale odium conflaturum. Ergo cum ſigniferis & fideliſſimis pagorum principibus communicato conſilio, Mutium Columnam ſecretò admonet vt ex compoſito quum ſignum acceperit, ad arma conclamari iubeat: ac veluti hoſtes iuſto exercitu ſuburbanis ædificiis appropinquarent, cum equitatu procurrat, & quanta maximè poſſit timoris atque periculi ſimulatione ab Heluetiis auxilium imploret: Idem vt faciant primis cohortibus imperat, quæ virtute militari atq. odio in Gallos inſignes in ipſis ſemper principiis proxima hoſtibus loca ſibi depopoſcerant. Ita quum pranſi milites, meridiatum irent, & ab ducibus in arce de belli ratione diſputaretur, ſubito ab Romana porta tubæ & tympana concrepuerunt, ac mox de aduentu hoſtium increbeſcente rumore aliæ poſt alias cohortes, quum primæ ſequentibus cauſam tumultus per manus traderent, atque omnes arma caperent, incredibili pugnandi ardore portis ſe effuderunt. Nec mora, etiam ambiguæ fidei legiones ſublatis vexillis ſubſecutæ, ne primos in eo tumultu, quòd publicam ſalutem atque æſtimationem reſpiciebat, deſerere, aut aliter de belli cauſa ſentire viderentur, confertiſſimis agminibus ad portam contenderunt. Cardinalis galero & purpura inſignis prælata cruce incedentium ordines militari equo prætervectus, vt ad ſigniferos centurionesque, vel ad notos claris facinoribus milites peruenerat, adhortando accendendoque vt properarent, teſtabatur ſibi à Deo Maximo, Diniſque immortalibus promitti eius diei victoriam, qua nō ſolùm vniuerſam totius Galliæ nobilitatem adoleſcentis regis auſpiciis inter duos hoſtiles exercitus deductam, egregiè pugnando deleturi eſſent, ſed contuſis Venetorum & Ligurum viribus propria virture felicitateque, toti Italiæ leges eſſent impoſituri: neque Germanos mercenarios milites, quod roboris apud regem eſſet, quos tamē ſæpius acie deuiciſſent, tam auerſos à Cæſare, vel tam prodigæ virtutis fore, vt eos contra totius Germaniæ decus pro Gallis, qui veri hoſtes eſſent, pugnaturos exiſtimarent. Neque Vaſcones fugaciſſimum genus, vel equites illos ſerico torquibuſque fulgentes, qui aliquantum plus præſidii in equis atque calcaribus, quàm in gladiis atque virtute reponere cōſueuiſſent, aut fortius, aut conſtantius, quàm antea fecerint, in acie dimicaturos arbitrarentur. Quod verò laboris atque periculi relinqueretur, id totum occupandis hoſtium tormentis ingenti animo ſubeundum. Vbi ſi qui fortè cecidiſſent, eorum animas à ſe pontificia authoritate ab omni labe criminis expiatas relicta in terris egregiæ virtutis memoria, in cœlum protinus euolaturas conſtantiſſimè exiſtimarent. Talia paſſim commemorantem, progreſſumque ad primas legiones, quæ iam in patentem viam venerant; Galeacius Vicecomes, Ioānes Gonzaga, Gambarus atque Aquila legati, ſecuti ſunt, adiunxereque ſe exeuntibus Heluetiis nonnulli equites ex his familiis, quæ vetere beniuolentia Sfortianum nomē colebant. Ex plebeis quoque ſicariiſque hominibus, aliquot armatorum manipuli prætereunti turbæ ſeſe vltro admiſcuerunt. Vixdum Mediolano tria milia paſſuum progreſſi erant, nec minus triginta inde ſtadiis Gallorum caſtra aberant quum falcones quos numero decem ſecum adduxerant, diſplodere cœperunt. Quæ res equitibus Italis magnā ſollicitudinem atque admirationem attulit. Mutius enim ad duces primi agminis mutata facie prouectus interrogare cœpit, Qua nam inſania viri in re bellica principes diſciplinæque magiſtri intempeſtiuis tormentorum boatibus hoſtes excitare contenderent, quos imparatos ac nihil de prælio cogitantes, inuadendos eſſe cenſuiſſent. Cui ab primis ordinibus alacriter reſpōdebatur ſatis ex diſciplina cum armato etiam inſtructoque eo hoſte ſe pugnaturos ſi ſuſpectæ fidei commilitones, atque omnium pagorum vexillā vno conſilio ſecum in aciem deſcendiſſent. Quod fieri poſſe confiderent, ſi ea ſimulatione certiora contracti certaminis ſigna ad ſequentium ſociorū aures perueniſſent. Quorum virtutem infami pretio victam ſi iam nulla omnino periclitantis publicæ dignitatis verecundia foret, cadentium ſaltem præ oculis affinium gemitus, militaris ſacramenti religio, & futuri mox in patria aduerſus deſertores iudicii metus excitare, atque accendere poſſe viderentur. Tanta enim arrogantibus animis virtutis fiducia inerat, vt maximas ac validiſſimas hoſtium copias ſumma contemptione deſpicerent, neque vllam tormen-

torum copiã,aut vllas loci munitiones quo minus in caſtra vincendo perrumperent, impetum ſuorum moraturas arbitrarentur. Erant ante alios viri fortes, ſed barbaræ veſanæque virtutis Pelegrinus Landebergius, Cẽtius Amerer,& Rodulphus Longus,qui tres voluntarias cohortes pugnaciſſimorum hominum in fronte conſtitutas habebant. Ii quũ in conſpectum hoſtium deueniſſent, tanto dimicandi ardore protinus exarſerunt, vt ab ceteris ducibus, qui ſaniore conſilio ſiſtenda ſigna, locum caſtris capiendum, & reficiendos ab labore viæ milites iubebant, quin pleno paſſu ad hoſtem cõtenderent,retineri nequiuerint. Borbonius atque Triuultius ad diui Iuliani templum, quod modico in pago eſt; caſtrorum principia habebant,viamque publicam præruptis vndique foſſis, & de more regionis aggeribus communitam non temere ad ſiniſtram inſederant. Secundum eos rex ipſe, & poſt eum Helanconius regulus, ad quem iure ſanguinis ſi Franciſcus vita exceſſiſſet, regnum Galliæ pertinebat, mediam poſtremamq. aciem modico interuallo inter ſe abiunctas collocarant. Ita tripartito caſtrametati, vt tres iuſti exercitus ſibi inuicẽ quum caſus poſceret,commodius atque expeditius auxilio forent, lato ac munitiſſimo loco continebantur. Nam in circuitu frequentes erant foſſæ, ſtudio agricolarum ad irrigandos agros perductæ,nouaſque vt vſus ferebat opportunis in locis Nauarrus munitiones addiderat; oppoſueratque hoſti ingentia ſcuta defixa ſolo,& craſſis funibus conueſtita,vt his protecti Vaſcones tutius & certius in hoſtes ſagittarent. Hanc ſtatim caſtrorum formam locique naturam Mutius, & nonnulli duces Heluetii ſpeculandi gratia in editiorem aggeris partem equis prouecti animaduerterant, ſubindeque notauerãt ad dextram locum caſtris opportunum relinqui,vbi ſatis ad humilitatem depreſſa planicies perpetuo riuo,qui ad frumentarias molas defluebat,ab duobus fermè lateribus cingebatur. Eo in loco vt caſtra facerent,& refectis quiete ciboque corporibus, nihil temere de prælio cogitarent,ſuadere conabantur,monebant ſicuti victoriam à conſilio,ita pœnitendos atque irritos conatos ab inconſulta virtute proficiſci, eoſque ſæpius aduerſos præliorum exitus ſentire conſueuiſſe, qui audacia atque impetu potius, quàm vtili mora & ratione hoſtem ſuperare confiderent. Poſtremò teſtabantur aduerſus auſpicia prouocari hoſtes, quòd vetere gentis obſeruatione is hebdomadæ dies infauſtus foret, qui inchoante anno cæſorum ab Herode infantium memoria celebratus toto anni circuitu verteretur. Incidebat enim is dies in Idus Septembres. Sed quum furor & fatalis inſania, quod nunquam antea Heluetiis in caſtris acciderat, & militi obſequium, & ducibus authoritatem abſtuliſſent, pugnaciſsimi quique procurrerunt, & cum Vaſconibus atque Germanis atrociſsimum certamen contraxerunt. Triuultius atque Borbonius,qui multum antea de aduentu hoſtium certiores facti aciem inſtruxerant, & tormenta idoneo in loco collocarant, quum haud dubie premerentur,vt obiectis flammis hoſtium impetum tardarent,ſimulq. eos vſu ac munitione domorum priuarent, vniuerſa Pagi ædificia ſuccenderunt, & ſuos in patentiorem locum reduxerunt. Erat ante tormenta Gallorum foſſa ingens ſummo audaciæ periculo ſuperanda, quam Nauarrus cohortibus oppoſitis, & Germani eximiæ virtutis denſis ordinibus tuebantur. Illuc audaciſsimorum iuuenum globus aliquanto certiore exitio quàm victoria peruadere non dubitauit. Erant ii ex omnibus Pagis florenti ætate,& ſingulari promptitudine lectiſsimi, qui peruetuſto gentis more vt raros ante prouectam ætatem militiæ honores aliquo inſigni virtutis opere edito conſequantur, aſpera quæque & difficilia belli munera vltro ſibi depoſcere, & ſæpius cum exitiabili laude propoſitam mortem ſubire conſueuerunt. Hos ab immoderata fortitudine perditos vocant,& in ſummo honore atque admiratione habent: licetque illis vna virtutis prærogatiua & vexillum ferre,& ducere ordines,& duplicata per omnem ætatem ſtipendia accipere. Neque alio felicis audaciæ inſigni à ceteris perditi dignoſcuntur, quàm cãdidiſſimis pennarum manipulis, quos more ducum è pileis ſpecioſa luxurie defluentes in tergum vertunt. Ii vno agmine aduerſus tormentarias pilas ingenti animo progreſsi quum magna clade accepta ex iniquiſsimo loco diu multumque pugnaſſent, tandem pertinaci impetu pulſis loco Germanis, & reiectis Nauarrinis cohortibus,per aceruos moriẽtium ad tormenta peruaſerunt. Quibus numero ſeptem occupatis, dum ſpe pleni conſertis iterum ordinibus cedentibus incumbunt, vniuerſam primi agminis aciem perturbarunt. In

eo

eo diſcrimine Trinultius atque Borbonius diuerſis in locis immiſſo equitatu,quantum viribus adniti & conſilio pronidere poterant, ad reparandam perculſam aciem buc atque illuc ferebantur. Nec ſuis deerat Nauarrus increpando alios, alios interrogando,num vt tantum terga verterent, turpiſſiméque vixdum hoſte conſpecto acie diffugerent, ab extremis Oceani finibus,Pyrenæiſque veniſſent? colligerent animos, & celeriter ſclopettos,atque baliſtas expedirent,tantiſperque conſiſterent, dum latera nouis equitum ſubſidiis firmarentur,& quam ignaniæ, aut iniquæ ſortis apud Rhauennam malè pugnãdo notam ſubiiſſent,ea die fortiter pugnando delendã eſſe exiſtimarent. Ita vno tempore irruẽte ampliſſimo equitatu,Vaſconibus adhortatione & verecundia cõfirmatis,Germanis ira ac pudore locũ tenentibus,prælium atrox ac varium redintegratum. Impellitur horrendo tormentorum ac armorũ ſtrepitu vtraq. acies;vexilla rapiuntur. Mox Centius ac Pelegrinus pugnãtes cadunt:Puriuſq.prætorianæ cohortis præfectus,& quatuor cũ eo ſigniferi maioris colubrinæ ictu ab latere conſternuntur. Nec defuere laborantibus ſuis Heluetii,qui maiore circuitu ad hoſtes peruenerãt: nã coactis in vnum ad tringinta cohortibus duplici agmine animis ac viribus recentiſſimis gradũ intulerunt,& ab læua cum peditatu congreſſi Sciatalardum clari nominis Vaſconum ducem, ac Ludouicum & Georgium Hellempurgenſes ex Germanis nobiliſſimos interfecerunt. Ab altera verò parte irruentes equites laxatis aliquantulum ordinibus, in ſinum excepere, vbi varia ancipitique fortuna diu certatum. Nam cataphracti quamquam vi atque incitatione equorum diſperſis ac morientibus fœdè proculcatis, raros tenneſque manipulos cum multa ſtrage perrũperent,tamen quum denſis ordinibus occurrebant,aut prælongis contis induebantur,aut ſuffoſſis equis armorum pondere graues interibant. Periere eo in loco acerrimè depugnãtes alarum præfecti Sanſerrius è Sacro Cæſaris oppido regulus:Imbercurtius eximia virtute & longa militia clarus: Buſſius Amboſius,& Frãciſcus Borbonii frater, ipſe quoque Borbonius ſimile ſalutis diſcrimen adiit, vti ipſe dicebat,dum cruenta ea in acie verſaretur. Sed ego poſtea aliter ab ipſo rege accepi nominatis teſtibus affirmante Borbonium circumuento fratri,opem ferre minimè auſum,intactumque retro ſe à cõſpectu hoſtium ad ſecundam aciem recepiſſe. Triuultius quoque dum circumuento ac morienti ſignifero ſuo fruſtra auxilium ferret,inter lanceas alabardaſque hoſtium conflictatus,vulnerató equo,criſtis galea deterſis,alariorum interuẽtu periculo ſe eripuit. Iamque ægrè pluribus in locis prælium ſuſtentabatur, & Heluetii quòd iniquiſſimã foſſam tranſiſſent, quòd tormenta magna virtute cepiſſent,quòd pulſo peditatu,perturbatis equitibus in locum quem hoſtes tenuerant proceſsiſſent, meliore Fortuna præliabantur, quum Franciſcus promota ſecunda acie, Alanconio pari paſſu cum poſtremo agmine ſubſequi iuſſo, diſpoſitis per præfectos certo in ſpatio pluribus tormentis, quibus à latere hoſtium phalanges peterentur, cum nigra legione, ingentique equitatu opportuniſsimo tempore ſuperuenit. Ipſe regali paludamento,quod cœleſti colore aureis liliis diſtinguebatur, generosè apud hoſtes ac ſuos ſe regem profeſſus,in prima acie verſari,impigrè hoſtem ferire, huc atque illuc incitato equo periculosè acerrimis hoſtium inſultare,ac demum non oratione tantum vel adhortationibus, ſed egregio veræ virtutis exemplo ſuos accendere. Tantus enim erat incumbentium impetus, tanta conſiſtendi pertinacia,tantuſque inerat etiam ſanciis ac morientibus vigor, vt regem in ea prælii iniquitate & maieſtatis obliuiſci,& vitam contemnere, & rem inclinatam manu ac viribus potius quàm arte vel conſilio reparare oportuerit. Equites quoque,qui ad Nouariam,Taroanamque fugiendo priſtinam virturis opinionem amiſerant,ne ſi iterum cederenr ſempiterna in poſterum ignominia notarentur, aut decora morte, aut egregia victoria pugnanti in omnium oculis regi ſuo ſatis facere contendebant. Cecidere eo congreſſu Talamontius Tramulii filius,& Roya in Morinis nobili genere natus, & Vantellius, qui extraordinariũ regiæ turmæ vexillum deferebat: pluresque promptiſsimi equites cum Moio nobilioris alæ ſignifero, qui foſsis vinearumque traducibus impediti explicare ſeſe minimè potuerunt. Ex Heluetiis autem Rodulphus Longus ille multitudinis concitator,& vetere in Ludouicũ Sfortiã proditione inſignis.Item Flechius virtute magis quàm genere clarus & Valterius Oſſius. Hic ob ſingularem prudentiam & ſummam virium promptitudinem, quæ non fa-

cilè in eius gentis hominibus cõmiſcentur, omnibus bellis, & Nouarienſi maximè in pugna, magnam virtutis opinionem adeptus fuerat. Pugnatum eſt continenter horis ſeptẽ, nam in medio ardore certaminis quum Sol occidiſſet, Luna eo tempore pernox claro ſplendore inuecto vtramq. aciem in armis continuit. Fnitque horribile cruẽtiſsimumque certamen, quamdiu vel tantillum luminis ſuperfuit. Mox condita nubibus Luna quamquam laſsitudine ac vulneribus feſsi hebetatis armis quieti locum quærerent, interim tamen per mutuum errorem cæcis inſaniſque ictibus ſocii pariter atque hoſtes crudeliſsimè ſternebantur. Heluetiis etenim Germani armis lingua habituque non omnino diſſimiles, dum variis in locis inter ſe miſcerentur prodente demum teſſera, fœdiſsimã ſtragem per tenebras edebant. Neque ab tormentis tota nocte temperatum: quæ ſicuti incertis ictibus emittebantur, ita aliquantum plus terroris, quàm cladis inſerebant. Sedunenſis, qui ſpe, cura, laboreque ſuis non deerat, quum errore loci in Germanos incidiſſet, eorum linguam aſperiore voce mentitus, periculo ſe explicuit, & ſuperata foſſa ad conflagrantes domos reuerſus eſt: vbi Roſtius & Anglardus ſplendore flammarum inuitati, coëuntibus tanquam ad prætorium plurimis ducibus, ſignum ingenti claſsico propoſuerant, quo ſparſi errabundique milites ad vexilla vocarentur. Id erat ampliſsimum cornu ſyluestris vri operoſo argento in labris exornatum, quod à maioribus per manus traditum apud Vranienſes Heluetiæ libertatis authores cum magna cura ac religione cuſtodiur. Eius itaque beneficio quòd à perito buccinatore ad humanæ vocis ſpeciem ſcientiſsimè more gentis inflabatur, plurimi conſeruati ſunt, qui inter hoſtium cohortes vario errore delati, confundente aures tympanorum ſimilitudine, certum ad ſuos receptum habere non poterant. Egere vtrinque mutuo timore ſuſpenſæ acies inſomnem noctem animis tamen, quàm viribus ad dimicandum paratiores: Nam ſtrenui pariter atque ignaui, quamquam longo certaminis labore defatigati erant, diuerſo tamen animorum habitu, vel nauandæ operæ deſiderio, vel metu mortis excitabantur. Sedunenſis, ac ceteri duces tametſi eos prima opinio plurimùm ſefelliſſe videbatur, quòd hoſtes vt deſtinauerãt animis, ad primum impetum tanta etiam clade perturbatos minimè ſuperaſſent, ac irrito propè conatu fortiſsimos ſuorũ amiſiſſent, tamen ſeſe non deſerunt; in concilinm quàm plurimos vocant, & quum expectare lucem, & prælio iterum decernere cunctis placeret, quòd omnibus rebus imparati aduenerant, Mediolanum ad petenda omnis generis ſubſidia mittendum decernunt. Mittitur Ioannes Gõzaga, qui Maximilianum ciueſque ad ancipitis prælii euentum ſollicitos noua ſpe impleat: cocta in primis cibaria, & plurimos vini cados deficientibus laſsitudine ac ſiti militibus continuò ſubminiſtret, ac demum tormenta, pilas, & ſulphureum puluerem, omni adhibita celeritate in caſtra tranſmittat. Duces verò atque ſigniferi digreſsi conſilio, vt quiſque de cardinale & de prælii euentu ſentiebant, variè apud milites loquebantur. Alii decoris & victoriæ cupidi, quum cladem, quam ipſi magnam acceperant verbis eleuarent, ſuorũ fortia facta & Gallorum ſtragem in maius falſis narrationibus extollebant. Contra alii aduerſæ factionis vt ſaluti maturè proſpicerent, & cardinali in ſummis rerum difficultatibus conſtituto dignitatis et vitæ periculum augerent, Mediolanum ſolutis cohortibus reuertebantur. Equites quoque pontificii, qui propter exiguum numerum haud magno vſui fuerant, magna ex parte metu, vel deſperatione adducti, relictis ducibus in vrbem redierunt. Ceterum Franciſcus quãquam ſummo timore atque ingenti periculo liberatus, tantæ virtutis homines egregiè ſuſtinuiſſe videbatur, reliquo tamen metu & ſuprema veluti cura anxius turbidæ noctis finem & incertæ fortunæ exitum expectabat. Neque corpori armorum pondere feſſo, ac ſiti & continuò labore æſtuanti maiorem quietem dedit quàm vt ſubducta ad ſpirandum galeæ buccula, dum equum mutaret, tormento paululum inniteretur. Inde ſtatim ad ducis munia tranſgreſſus, Liuianum vt cum exercitu accederet per nuncios monuit. Mox ea re ab præfectis, quos in coronam aduocauerat, equeſtri cõſilio comprobata, caſtra aliquantulum contraxit: & quòd locus, qui primi agminis fuerat ab hoſtibus tenebatur, munitiore ſpatio ſupra ſex milia Germanorũ in margine foſſæ conſtituit: iuſsitque eos pluribus tormentis ibidem opportunè collocatis præſidio eſſe. Ab alia parte magnum equitum numerum ſibi adiunxit: monuitque Borbonium atque Alanconium, vt vtrinque pari

ri

ri ordine primam & tertiam aciem lateribus ſuis admnuerent. Ita vt ipſe recta fronte hoſti oppoſitus,ſicuti loci ratio poſtulabat, primi agminis vicem impleret,& duobus agminibus læua ac dextra conſtitutis tamquam cornibus vteretur. Nec longè ab eo loco Nauarrus & magna multitudo Germanorũ, quum per tenebras prælio dirempto neque caſtrorum formam, neque regis conſilia cognoſcere potuiſſent, defixis ſolo vexillis conſederant. Franciſcus vt qui nam foſſarum ſitus,campique interiacentis & publicæ viæ ſpatia forent,oculis ipſe colluſtraret, in conſpectum hoſtium cum paucis equitibus progreſſus eſt,mox ſenſim in Auroram abeuntibus tenebris ad cohortandos Germanos contendit, quos magnis pollicitationibus erectos ac conficiendum modico certamine bellum, & ad partæ iam victoriæ præmia capienda certæ ſpei & alacritatis plenus accendebat,cõmemorans ſuperiorũ temporum iniurias,& clades quas Heluetii beneficio Fortunæ potius atque iniquiſsimis temporum & locorum conditionibus,quàm vera virtute Germanis intuliſſent. Proinde in animum inducerent eam eſſe propriam atque expeditam rei gerendæ occaſionem,qua conſanguineorum & commilitonum ſuorum cædes vlciſcerentur: ac ſimul fortibus factis declararent Germanos ſicuti nobilitate fideque præſtarent, ita virtute,bellandique peritia militarem gloriam agreſtibus, atque infidis hominibus minimè eſſe cõceſſuros. Simili quoque vſus oratione Gallos equites hortabatur,ne à maioribus ſuis degenerare vellent, qui ſuperioribus ſæculis equeſtri gloria omnibus gentibus præſtitiſſent. Nec minore ſpe atque animo apud Heluetios acies inſtruebantur, quamquam maxima ex parte milites ſicuti diuerſis in locis atque in ipſis etiam hoſtium munitionibus vario caſu conquieuerant, nullo cibariorum ſubſidio recreati ægrè labantes artus ferocibus animis ſuſtinerent. Neque enim quæ ab Mediolano procurante Gonzaga conuehebantur breui & nocturno maximè tempore,quòd omnes ſemper adminiſtrationes tardare conſueuit,adduci expeditiuè poterant. Plerique etiam ſub Auroram oblatis ientaculis quum tympanorum crepitu & fragore tormentorum ad pugnam vocarentur, optatos & neceſſarios fouendis viribus cibos relinquebant. Coiuere in principiis nõnulli duces,inter quos erant Haslerius Foctius ætatis honore, ac magiſtratus inſignibus clarus,& Chezzins Amman inter Heluetios natu maximus, qui amplius quadraginta annos centurio,aut ſignifer,aut tribunus in exercitu fuerat,& prælio illo memorabili,quo Carolum Belgarum ducem,eiuſque copias ad Nanſeium occidione deleuerunt, ſingularem in prima acie laudem meruerat. Ii,ſiue acceptæ cladis conſcientia adducti,ſiue cognito deſertorum diſceſſus,& iam lucis beneficio perſpecta locorum iniquitate,quòd ſatis ibi exiſtimationis ad frangendos Gallorum ſpiritus heſterna dimicatione partum exiſtimarẽt, prælio abſtinendum eſſe iudicabant. Sed quum fruſtra deprecando cõteſtandoque promota iam ſigna ſiſtere, & procedentes ordines oppoſitis corporibus retentare conarentur,& Fato,& libidini militum manus dederunt. Ita Rodulphus Segnius, Viſembachius Vnderualdius, Vldericus Loctius,atque Zambronius, audaces acerrimæque virtutis duces ratione committendi certaminis inter ſe conſtituta, bipartito ſigna intulerunt. Primum ac maximum agmen, in quo Tigurini pagi ſignum ſupremæ apud Heluetios dignitatis collocatum erat,rectã aduerſus regiam aciem, quam medium locum tenere docuimus,cõtendit. Aliud quod à dextris paulò infra conflagrantis pagi tecta ſubſtiterat,maiore capto circuitu ad Alanconium poſtremo agmini præpoſitum deflectere cœpit,eo conſilio vt quum primi regem, & robora Gallici exercitus in ſe conuertiſſent,illi Alanconiũ infirmioribus vallatũ præſidiis magno impetu ab latere adorirẽtur, et perrupta eius acie in ſiniſtrum latus & terga regii agminis penetrarent. Aliam verò ſuorum multitudinem, quæ citra viam publicam à læua proximum campum tenebat, nullo ei certo munere capeſcendæ pugnæ demandato, quòd ex parum fidelibus pagis conſtare putabatur, dextro cornu,vbi Triuultius atque Borbonius curabant,interuallo trecentorum paſſuum oppoſuerunt. Sed quum ad teli iactum proceſſiſſent,Galli ſtatim diſploſis in aduerſos vno tẽporis puncto omnibus regiis tormẽtis,tantam ſumma celeritate cladem intulere,vt prius temeritatis pœnas dederint,qui ab audacia conſilium ſumpſerant, quàm manus conſerere,vel ad hoſtes peruenire potuerint. Eo caſu quòd per medium facta horribili vaſtitate ſtrageque hominum, vnum non erat amplius phalangis corpus laceratis ordinibus, pars

quæ ſecundos ictus timebat,terga vertere,& recipere ſeſe cœpit; pars deſpectis iterū tormentis, in hoſtes impetum fecit. Ii conſtantiore quàm vnquam antea virtute, atque audacia pluribus & acceptis & illatis vulneribus foſſam ſuperarunt:& cum Germanis equitatuque regio congreſſi multa facinora efferæ virtutis ediderunt. Nam quum eodem quoque tempore Triuultius atque Borbonius extenſo cornu & circumflexis equitibus in ſiniſtrum eorum latus incurriſſent, duplici fronte pugnare cogebantur. Sed Germani, qui acerrimo eo certamine Iacobum Condeum,Henricum Ricurtium,& Saxeum fortiſſimos duces amiſerant, ira ac dolore ſimiles,illato gradu eorum impetum repreſſerunt: & Pōtinerium proceritate corporis animique virtute inter Heluetios duces clariſſimum, adequitantem ordinibus,ac ſuos clara voce adiectis in Germanos contumeliis cohortantem ſclopettorum ictibus equo deiecere: & vaſti obeſique corporis adipe atque aruina patentibus plagis defluente cruentas lanceas ſpectantibus Heluetiis iunxerunt. Quæ apud barbaros in acerbioribus odiis exactæ vindictæ grauiſſima cerimonia perhibetur. Ibi quoque Zambronius, & Antius Eocher vaſti animi & terribilis ſtaturæ homines quū ingentes gladios ſingulari peritia ambabus manibus regerent, & in media Germanorum acie verſarētur;detruncatis pluribus lanceis,multiſque hoſtium trucidatis, ad extremum tota acie in eos conuerſa oppreſſi ſunt. Interiit & Chezzius Amman cadente equo, qui tribus etiam ſagittis confixus in ea ætate plures horas adhortādo pugnandoque nec optimi ducis nec fortiſſimi militis munus omiſerat: quum ceteri quos ſupra memorauimus antequam congrederentur tormentorum procella diſcerpti cecidiſſent. Ioannes & ipſe Berrus Baſilienſium vexillifer quum multis confectus vulneribus diutius ſignum ſuſtentare non poſſet,ne hoſtes eo potirentur, ſericum haſta detractum minutiſſimè conſcerpſit, & occubuit. Interea quoque ſecunda acies quam ad Alanconium deflexiſſe docuimus, tantum poſtremo agmini terrorem intulit; vt equites magna ex parte cadente Beomontio alæ ſignifero, pluribuſque eorum ad primum impetum interfectis,terga verterint, & effuſis habenis Laudenſi via curſum intenderint.Quo rerum tumultu factum eſt,vt agreſtes,& plerique ſpeculatores,qui in agris erant,equites Gallos inter impedimenta fugientes conſpicati, quum Franciſcum prælio victum putarent, de victoria Heluetiorum per omnem Italiam perſcripſerint. Et res profectò ab ea parte in maximum diſcrimen perducta fuiſſet;niſi Emarus Prieus,& Obigoinus ſingularis experientiæ duces,qui cum Alāconio erant, fuga increpita collectis in vnum vexillis conglobatiſque militibus ſummo labore pugnam ſuſtinuiſſent. Magno quoque perturbatis ſubſidio fuit Liuianus,qui Venetorum exercitu adducto procurrens, cum nobilium cataphractorum ala ſubſequentibus reliquis ſuperuenit. Is vt erat & pugnæ & nauandæ operæ auidus nulla interpoſita dubitatione equites cohortatus vt ſe vadentem ſequerētur, in tranſuerſos hoſtes incurrit, quē Heluetiæ cohortes duæ conuerſis ſignis alacriter exceperunt: & vulneratis pluribus, interfectoque Cepino Pitiliani filio ſummæ indolis adoleſcente,acriter incumbentem equitatum longius ſummouere. Eius tamen aduentu magis quàm viribus territa ea Heluetiorum manus,quòd vniuerſas Venetorum copias, quæ in proximo erant, adeſſe iudicabat, ſaluti conſulere cœpit. Alii enim laſsitudine, vulneribus, ſiti, ſudoreque confecti in proximos hortos conceſſere vbi ſuperuenientibus etiam ab regia acie ſubſidiariis equitibus,magna eorum pars conciſa eſt. Alii in proximam delati villam, quum diu porta ac muris duce Trulerio Ceſuſio ſtrenuiſſimo centurione ſe defendiſſent, tandem Liuiano authore ſuccenſa villa, tormentis flammiſque expugnati crudeliſſimè perierunt: Alios palantes,refugienteſque ad maximum ſuorum agmen equitatus apertiſſimis campis conſectatus ad vnum deleuiſſet, niſi conſilio atque virtute veterum militum, qui in ea Fortunæ acerbitate diſciplinæ memores ſibi ac ſuis nunquam defuere, denſata acie citra foſſas viamque publicam ad ſuos ſe recepiſſent. Eodem ferme tempore tertia Heluetiorum acies, quam contra Triuultium atque Borbonium conſtitiſſe oſtendimus,ſiue prælii iniquitate perſpecta,ſiue deteſtabili adducta conſilio,quòd factioni atque odiis quàm publicæ neceſſitati ſatisfacere mallet, cædis atque alienæ virtutis ſpectatrix vexilla Mediolanū ferre cœpit. Neque vt erant,vel perfidia conſternati,vel timore perculſi prælio ſuccedere voluerunt: quod tamen propè neceſſe erat,quum vniuerſam leuem armaturam equeſtrem

ſtrem in oculis haberent, & frequentibus tormentis peterentur, quæ poſt equitatum inſidioſè occultata apertis demum turmis ad tubæ ſignum per interualla ſæpius emittebantur. Quibus de rebus ceteri, quos apud regiam aciem pugnantes reliquimus dum cæco furore atque ira perciti obſtinatione animorum magis quàm viribus locum tenerent, & alias recentes Germanorum legiones, ad quas pugna nondum peruenerat, ad dimicandum paratas in conſpectu haberent, deſperata victoria receptui cecinerunt. Magnum enim ad foſſam pauló ante detrimentum acceperant, quòd è ſuperiore loco à baliſtariis Vaſconibus incredibili ſagittarum multitudine configebantur. Qui iuxta ſclopettarios collocati vt ſclopettis implendis & tenendis ſcorpionibus ſpacium darent, ita mutuo recurſu per centurias ſibi inuicem ſuccedebant; vt continenti telorum grandine effuſa, inulta acies fruſtra petitis à virtute ſubſidiis ſterneretur. Dirempto prælio, quum Roſtius, Ronna, & Anglardus, atque alii tantæ ac tam perturbatæ multitudini monendo atque imperando ſuccurrere, vel ducum officia facilè implere non poſſent, ipſi milites etiã omnibus incommodis conflictati ne fugere viderentur: in ea rerum iniquitate ſibi quod agendum erat mira conſtantia ſingularique peritia præſcribebant. Nam ſauciorum cura habita, vt quiſque vulneribus debilitatus erat, bini milites ſomma pietate lacertis atque humeris tulerunt: reductiſque ad vnum omnibus tormentis quæ Mediolano aduecta fuerant, nouiſſimum agmen recentiorum militum præſidio firmarunt. Adeo autem contento paſſu via publica iter eſt factum, vt diſceſſus nihil fugæ ſimile habere videretur. Neq. enim inuadi facilè poterât, quòd ab vtroque viæ latere præaltis atque perpetuis foſſis muniebantur. Galli, qui viginti horis continenter dubia plerunque victoria armati in acie cõſtiterant, quum fluentibus ſudore artubus, ac labantibus laſſitudine equis, & denſa eleuati pulueris caligine, & irrequieto atque horribili tormentorum reboatu oculorum atque aurium ſenſum penè amiſiſſent, finem ſequendi fecerunt: ita tamen victoria potiti, vt egregiè pugnando Heluetios magis vicerint, quàm eos in poſterum vllis viribus omnium opinione vinci poſſe docuerint. Heluetii ſuis hoſpitiis perhumanè ac liberaliter ſuſcepti, depoſitis apud publicas hoſpitales domos grauiter vulneratis, reliquom diei ac ſequentem noctem recreandis corporibus dederunt. Poſtero die plateam, quæ ante arcem latiſſimè patet, tanta frequentia compleuerunt, vt nullam propè cladem accepiſſe omnium æſtimatione viderentur. Ibi habito inter ſe concilio, quum trimeſtre ſtipendium poſtularent, & niſi id continuò ſibi perſolueretur, ſe abituros domum dicerent; minimè id præſtante Maximiliano, quòd tantam pecuniæ vim expeditam nõ haberet, Comenſi porta vexilla protinus extulerunt. Nec cardinalis, vt qui aduerſo rerum ſucceſſu apud eos aliquãtum priſtinæ authoritatis amiſerat, allocutionibus ſuis quicquã profecit, quo minus vniuerſi Comum contenderent. Quamobrem relictis tribus cohortibus Heluetiis, quæ arci præſidio forent, ipſe cum pontificio equitatu, ac valida manu Sedunorum Leucum contendit, ſuperatoque Abdua per Saxinam vallem conciſis abruptiſque montiũ tramitibus in Volturenam vallem penetrauit: vnde mox tranſuerſis alpibus Tridentum, atque inde in Germaniam ad Maximilianom Cæſarem profectus eſt. Heluetii verò, & cum his Galeacius Vicecomes à Comenſibus, quòd vicinitate regionis, & mercaturæ commercio, magnæ cum his amicitiæ neceſsitudines intercedebant, omnibus officiis ac facultatibus ſubleuati, ſuperato Lario per Curiam Rhetiarum domum reuerſi ſunt. Quum cæſorum ratio iniretur, Galli ex viginti quinque milibus Heluetiis, qui in pugnam prodierant, vix dimidiã eorum partem integrã ſuperfuiſſe, & ex ſuis ad tria tantùm milia cecidiſſe contendebant. Heluetii autem & occiſorum ab ſe Gallorum numerum plurimum augebant, & cenſu domi habito ad quinque milia fortiſſimorum hominum ea expeditione ſe amiſiſſe fatebantur. Ceterum ea victoria tot inſignium Gallorum funeribus, tantoq. periculo parta Franciſco regi incomparabile decus attulit, exiſtimationemque regii nominis ita confirmauit & auxit, vt non immeritò quum eius noctis dieique euentum luculenter enarraret, effuſiſſimè lætaretur. Victoriam quoque nouo gaudio perfudit Claudius Guiſa Antonii Lotharingiæ principis frater, quum interiiſſe crederetur, ſpirans inter cadauera hoſtium repertus. Is enim ſummæ ſpei adoleſcens Germanis præpoſitus in prima acie vſque adeò egregiè multis quidẽ acceptis vulneribus dimicarat: vt ſuperincumbente Heluetia pha-

lange, inter ſuorum ac hoſtium cadentium aceruos ſterneretur. Eo autem duplici prælio heſternoque præſertim, quum rex ipſe eximii bellatoris laudem adeptus conſenſu gratulantium procerum equeſtri honore digniſsimus cenſeretur, eius dignitatis ornamenta de manu Baiardi viri fortiſſimi lubens accepit; quamquam adeſſent ſummi duces, qui ex militari cerimonia conceptis verbis diſtrictoque gladio, quo leuiter ſiniſter humerus petebatur, eum ornare percuperent. Baiardum enim ideo ceteris prætulit, quòd acerrimè inter hoſtes pugnantē conſpexerat, nec maiores duces inuidioſo delectu ad id munus tamquam inter ſe dignitate pares offendere vellet, ſimulque Baiardũ præclaro iudicii ſui teſtimonio celebrem perpetuò ſibi deuinciret. Equeſtris ſiquidem ordinis dignitas non in otio imbellibus ambitioſè quæſita, ſed fortibus teſtatæ virtutis merito in acie parta viros vel infimæ fortunæ longè nobiliſſimos efficere conſueuit. At Mediolanenſes vbi diſceſſiſſe Heluetios vident, ne pernicioſa cunctatione ciuitatem in diſcrimen adducant, ad dedendam vrbem oratores in caſtra continuò mittunt. Erat legationis princeps Hieronymus Caſtilionus iuris peritia inſignis, qui demiſſiſſima oratione victoris iram leniuit, deprecatus ne durius in miſeros ciues animaduerteret qui fluctuoſiſſimis temporibus ſeruiuiſſent potius, quàm ab eo voluntaria defectione deſciuiſſent. Eos ſupplices, & quæ imperaſſet paratos facere ſi cõſeruaſſet longè maiorem eum laudem, quàm heſterna victoria fuſis hoſtibus meruiſſet, clementia atque animi magnitudine ſibi comparaturũ: quando præſtantius foret ampliſſimũ regem humaniter ac temperatè vti victoria, quàm prælio, in quo & milites & Fortuna plurimum potuiſſent, feliciſſimè ſuperare. Franciſcus ad ea reſpondit, ſe magis pro natura ſua quàm pro Mediolanenſium meritis, qui toties rebellaſſent, & defectioni interfecto præſidio ſummam crudelitatem addidiſſent, ciuitatem cõſeruaturum; modo trecenta milia aureorum nummûm, quam ſummam mulctæ nomine imponeret, intra certos dies tribus penſionibus perſoluiſſent. Dimiſſis legatis, partem exercitus duce Nauarro ad oppugnandam arcem miſit: ipſe audita Comenſium legatione, qui ad dedendam vrbem aduenerant, & Heluetios finibus deceſſiſſe nunciabant, Ticinum profectus eſt. At Laurentius, qui cunctando neque amicè, neque hoſtiliter feciſſe videbatur, quum audiret ad confluentes Padum & Ticinum parari pontes, quibus ad ſe opprimendum Gallorum copiæ tranſmitterentur, ad eaſdem fœderis conditiones recurrit, quibus paulò ante Ludouicus Canoſius Tricaricenſis, & Cynthius Tiburs pacem ab rege petiuiſſent. Neque animus regis ab nomine pacis abhorrebat: quamquam Liuianus victoria ferox, qui ex priuato quoque odio ad opprimendum Cardonium ſumma cupiditate ferebatur, interpellari ac diſtineri regem in eo victoriæ curſu intempeſtiua pacis mentione prædicaret: ac ſe protinus Hiſpanorum copias, ſi id ſibi permiſſum foret, vnis exercitus ſui viribus deleturum polliceretur. Tunc demum enim quum eos hoſtium reliquos deleuiſſet, facilique victoria impoſuiſſet Hetruriæ leges, ac Neapolitanum regnum felici curſu repetiſſet, regem maturam victis daturum pacem, & veram quietem affectis Italiæ rebus allaturum. Sed Franciſcus, qui occultiore conſilio ex fœdere ſoceri, Ferdinandique regum Hiſpanis parcendum eſſe meminerat, & Parmam atque Placentiam ſi per conditiones recipere poſſet, tentari armis nolebat, æquiſſimo fœderi aſſenſit, ne maiorem ſibi inde inuidiam conflaret, & Ludouici ſoceri exemplo principum animos nimia ac formidabili magnitudine offendere videretur. Res itaque eo modo compoſitæ, vt põtifex Parmam atque Placentiam quas vrbes armis tueri non poterat, Gallo occupari ſineret, rex verò Florentinis eam pecuniæ ſummã remitteret, quam Gallo ex fœdere quòd in ſocietatem recepti eſſent, quotannis Ludouico regi perſoluere conſueuiſſent, ac nihil Cardonio Hiſpaniſque militibus noceret, eoſque in pacatum regredi pateretur. Appoſitum quoque diſertè eſt vt pontifici bellum gerenti certa Gallorum equitum auxilia Franciſcus mittere teneretur, Mediceamque familiam in fidem clientelamque reciperet: Eadem quoque regi pontifex præſtaret ſi in Italia bello laceſſeretur. Nec multò poſt Liuianus, vt eas vrbes quas Veneti ſuperioribus annis amiſiſſent, armis repeteret, ſuperato Abdua in Brixianum agrum profectus eſt. At Hicardus interea, qui cum præſidio Brixiæ præerat, quum haud dubiè victores hoſtes totam eam belli molem in ſe vnum breui conuerſuros exiſtimaret, ſingulari celeritate atque induſtria murum prioribus oppugna-

tionibus

tionibus quaſſatum refecit, foſſas purgauit aggeribus nouiſque munitionibus muro additis, portiſque ac propugnaculis magno tormentorum numero inſtructis, vrbem natura loci per ſe tutam breui inexpugnabilem fecit: mox frumenti, vini, pecoris, magna copia è proximis caſtellis in vrbem comportata, Guelfis & ſuſpectæ fidei ciuibus vrbe eiectis, & commeatu omnis generis certis familiis imperato, validam Hiſpanorum manum ex his, qui Veronæ eſſent, à M. Antonio Columna, Spinelloque Cæſaris legato poſtulauit, conteſtatus niſi ex ea copia maturè ſibi ſubueniretur, eos poſtea, ſi acerbior caſus accideret, fruſtra ſuam fidem imploraturos. M. Antonius tametſi veteranos milites, quos ipſe paulò ante à Cardonio ægrè ſe impetraſſe meminerat, ſuſpicioſiſſimo belli tempore ſibi detrahi iniquo animo patiebatur, eius tamen precibus obtemperandum eſſe iudicauit: ne alieno periculo minus quàm ſuo proſpicere videretur. Itaque delecti Morellio, Orthiſius, & Guſmanes eximiæ virtutis centuriones cum ſeptingentis peditibus, & Gothiſtardus vir fortis cum cohorte vna Germanorum, quæ ſumma hominum magna ex parte ex ſclopettariis conſtabat. Ii Verona profecti conductis agreſtibus, qui occultiores calles oſtenderent, interdiu noctuque itinere confecto, per iuga montium, qui ad Benaci oram vergunt, ſaxoſis nemoroſiſque tramitibus incolumes Brixiam peruenerunt: & adeo celeri improuiſoque itinere, vt Liuiani diligentiam, qui eos cognita profectione ſi rectis itineribus acceſſiſſent, oppreſſurus erat, ſatis magno & temporis & locorum ſpatio præuerterint. Ceterum Liuianus ob eas res oppugnandæ Brixiæ conſilio depulſus quum multis contrà rationibus ſumma ſpe capiendæ Veronæ teneretur, quòd eam vrbem arte naturaque minus validam, & detractis præſidiariorum promptiſſimis, infirmiorem eſſe exiſtimabat, in ſupremam valitudinem incidit. Vir enim alterum & ſexageſimum natus annum quum laborioſiſsimo prælii die tenue corpuſculum ſub iuſto armorum pondere plurimùm exercuiſſet, equeſtrique agitatione viſcera penitus in herniam abiiſſent, incredibiles dolorum cruciatus ſuſtinere non potuit: pauciſque diebus apud Ghedas extinctus eſt. Fuit Liuianus parum liberali facie, & puſillo atque incuruo corpore planè deformis. Ceterum ei inerat ſublime ingenium ac vehemens, quòd plerunque nimio quodam vigore animi quàm imperatorem deceret, ardentius & concitatius uidebatur, ita vt eum multi aliquanto meliorem bellatorem quàm ducem exiſtimarent. Nemo tamen eo melius diſciplinæ leges percalluit, nemoque fortius vel vigilantius ſingula militiæ munera obiuit: ad extremum, qui nulla maiorum gloria inſignis ex priuato equite ad ſummos honores euaſerat, omni bellica laude dignus videretur, ſi in ipſo rerum curſu atque negotio conſiliis eius atque virtutibus Fortuna reſpondiſſet. Cadauer eius exenteratum, conditumq. aromatibus milites mœſtiſsimi plures menſes apud ſe in caſtris habuerunt, & ſolitum ei prætorium tetenderunt: perpetuiſque funalium flammis, & continua armatorum ſtatione adiecta defuncto honores addiderunt, quales viuo tribuere conſueuiſſent. Eo mortuo, quum ad neminem imperii ſumma rediiſſet, & Georgii Hemi legati auſpiciis exercitus regeretur, ſenatus continuò ab rege poſtulauit, vt copiis in tanta ſpe conficiendi belli ſtrenuo ac fideli duce orbatis, clarum aliquem rebus feliciter geſtis imperatorem ſubmitteret, cui Italus miles facilè parêret, & bellum ſumma omnium concordia adminiſtrari poſſet. Nec multò poſt Triuultius, qui vnus omnium, quòd virtute atque exiſtimatione ceteros anteiret, ad id bellum Venetorum ac regis iudicio deſtinabatur, ad exercitum cũ imperio profectus eſt. Interea Nauarrus dignum fama ſua ratus ſi nobiliſsimam terrarum orbis, ac munitiſsimam arcem intentatam antea ſuperioribus ducibus expugnaret, circumpoſita militum ſtatione ad cohibendas eruptiones, magnoque agreſtium numero, qui opus facerent mercede cõducto, foſſam iuſtæ profunditatis ab ea parte arcis, qua Septentriones ſpectat, breui perduxit. Vimineas turres ſeptenos altas pedes, quas nota ratione ac ſæpius à nobis demonſtrata harena implebant, inter ſeque iungebant, ante opus collocauit: erexitque aggerem opportunis in locis in altitudinem pedum duodecim, ita vt tutò milites inſtitutis cuniculis ſubterraneum opus inchoare, atq. vltro citroque quum res poſceret cõmeare, tormentaque ſtatui, ac circumduci facilè poſſent. Quibus omnibus nocturno maximè tempore propter hoſtilium tormentorum iniuriam munitionibus conſtitutis atque perfectis, certam oppugnandi rationem inſtituit, quæ pro tem-

pore ac rerum opportunitate optima videbatur: ſcilicet vt turrium pinnas, & ſumma murorum propugnacula maioribus tormentis diſcuteret, ne cuiquam hoſtium ab ea parte conſiſtendi in muro poteſtas foret; ac ſimul proſpectandi facultate priuarētur, atque vſu minorum tormentorum, quorum omnis generis magnā copiam in murum contulerant: hiſque cuncta pinnarum interualla, & ſingulas de more feneſtellas inſtruxerant. Igitur ea omnia prolato ingentium cannonum & colubrinarum ampliſsimo apparatu, continenti atque perpetua verberatione demolitus, tantam earum rerum vaſtitatem fecit, vt à Pallancina turre ad Carmeliarum propugnaculum (ea ſunt ædificiorum cognomina) totum pulcherrimi lateris tractum, qui ad vigilum commoditatem atque operis elegantiā tegulis, & perpetua contignatione tegebatur; defenſoribus interfectis, ſuperiore murorū corona defracta, belliciſque omnibus inſtrumentis eadē riuna diſiectis, patefecerit. Mox ad ſuas artes conuerſus actis cuniculis ſucciſiſque propugnaculi radicibus quod arci coniungebatur, exitumque militari portula in foſſas quàm occultum habebat, magnam eius partem funditus euertit. Quo caſu Nauarrini per ruinas connixi tanta celeritate in propugnaculum euaſerunt, vt cuſtodes metu inopinatoque periculo cōſternati, quum in munitiorem interioremque locum ſe reciperent, vix ſpacium claudendæ portæ contra irruētes habuerint. Neque Maximilianus ad rumorem irruentis hoſtis excitatus, vt erat longo metu & curarum pondere obrutus, in tanto diſcrimine digna duce conſilia capiebat, amiſſamque proculdubio ea nocte arcem ſenſiſſet, quum multi metu vel perfidia obſtruēdam tantum eam portam eſſe cenſerent; niſi Gambarus magnitudine periculi permotus increpita ignauia atque perfidia, cum delectis militibus ſubterraneo aditu ad portam deſcendiſſet, eaque protinus patefacta, dum hoſtes effringendæ ianuæ conſilia inirent: occiſis pulſiſque omnibus, propugnaculum recepiſſet. Nec multò poſt Nauarrus dum incautius in opere verſaretur marmoris fragmento caput ictus, quòd hoſtili colubrina ab latere eam maximè petente partem ſumma vi defractum reſilierat, oppugnationem ducibus ſuis reliquit. Periere his omnibus oppugnationis diebus ducenti ferme ex Nauarrinis, & magnus agreſtium numerus vi tormentorum hoſtilium in foſſis oppreſſus eſt. Philippinus quoque Fliſcus, qui quondam abeunte in Germaniam Ludouico cum parte præſidii Pallancinæ præfuerat: & Bernardino Curtio prodente arcem, non obſcurum proditionis atque auaritiæ notam ſubierat, dum Gallos quænam muri craſsitudo, & quænam antiquitus internæ munitionis vitia forent, intentiore cura perdoceret, fortuito tormenti ictu diſcerptus interiit: ita vt meritis eum pœnis & deſtinato exitio Fortuna obiicere videretur. Plures quoque ex fortiſsimis propugnatoribus Maximilianus deſiderauit, & in his notum equitem Aloiſium Ferrarium, quum nulla diurni nocturniuè temporis momenta, quin vtrinque maioribus tormentis contenderent, intermitterentur. Porrò Maximilianus cui Fortuna primis imperii diebus læta omnia ac tuta ſpopōderat, quū ſenſim naturæ vel ætatis vitio imperitorum ſecutus cōſilia parum honeſtis artibus ſe deprauandum dediſſet, nec facilè poſtea imminente bello tantos curarum fluctus imbecillitate ætatis atque ingenii ſuſtinere poſſet, labefactatis aliqua ex parte ſenſibus, mente excedere ita viſus eſt; vt neglecto priore cultu, non prius interiorem tunicam exueret, capillumuè pecteret, quàm ſubortis vndique pediculis, pedore & fœda illuuie deformis cōſpiceretur. Horrendæ etiam imminentium rerum ſpecies triſti animo per quietem obuerſabantur: vnde illi grauior morbus, quum relictis ſtratis inſomnes noctes perducere cogeretur. Multa eum quoque tot curis implicitum prodigia, quæ ſanas etiam mentes perturbare conſueuerūt, paucis ante diebus nunciata terruerant. Nam apud Gambalottam vicum meridiano tempore duo equites in aere humana maiores effigie inter ſe concurrere viſi, victoremque eum qui ab Galliæ regione veniſſe videbatur, alterum continuò profligaſſe frequentes agricolæ confirmabant. Brennio quoque amnis Ticini ſocius, quem ob terræmotum corruente ingenti montium mole lacum ſupra Bellizonam nunquam antea viſum effeciſſe memoria prodidimus, quum excreſcente in immenſum aquarum multitudine ſupra quadraginta ſtadia incluſæ vallis occupaſſet, nec iam vllis obicibus teneretur, effracta rupe, patefactoque exitu effuſus, ſubiectam planitiem inundauit, eodemque impetu & lapideum Ticini pontem, & nobiliſſimi operis munitionem,

quam

quam duplici contecto muro, & turribus admirabilem Ludouicus Sfortia interuallo decem ſtadiorum ab oppido in aduerſos montes perduxerat, puncto temporis deiecit & abripuit. Inde per patentes campos horribili fragore delapſus, quum præceps Verbanũ lacum peteret, cohortem Heluetiam in caſtra contendentem curſus celeritate deprehendit: neque miſeris repentina calamitate oppreſſis in proximos montes euadendi Fortuna ſpatium dedit. Nam quum in ſuperiora villæ ædificia conſcendiſſent, paulò poſt aucta profluentis violentia, conuulſis fundamentis integra natante villa deuecti miſerabiliter perierunt. Qua clade pulcherrimus centum ſtadiorum tractus villis, ſatis, arboribus, armentis, multiſque mortalibus momento abſumptis interiit. His corporis atque animi morbis circumuentum Maximilianum, acerbioreſque indies ab infeſta fortuna ictus metuentem nonnulli vanis ſparſis terroribus, quum amittendæ arcis pericula in maius augerent, ad ſummam rerum deſperationem perduxerunt. Ioachimus ille, qui ab Agnelli colle deſcendentibus Gallis, eas anguſtias ſuſpectiore negligentia omni præſidio nudatas reliquerat, diſſeminatis ſermonibus apud præſidiarios, triſtia omnibus, & certum arci excidium ominabatur: moliri ſubterraneos ſpecus Nauarrum, quibus omnis aquæ copia penitus auerteretur, vel corrumperetur, cumque perfectis cuniculis breui ſicuti ad Neapolim feciſſet, munitiora arcis loca & turres ipſas ſulphureis ignibus in ſublime iactas euerſurum. Quæ tameſi multorum animos cogitatione periculi ſuſpendebant, à peritis tamen vt inania confutabantur, quòd depreſſiſſima turrium fundamenta, quæ etiam vt humido ac cedenti in ſolo ſublicis impoſita eſſent, vel inſano etiam labore ſubterfodi nõ poterant: vnde ſibi neque cuniculo neque ignibus noceri poſſe arbitrarentur. Ea enim eſt horum operum natura, vt tum ignes, quum ſolidis ac ſiccioribus muris & cautibus incluſi fuerint, vehementiſſimè ad ſpirandum inanes auras quæritent: cunctaque velociter impotenti violentia perfringant: Si verò, vt in profundis neceſſariò accidit, molli terreno, vel modica aquarum ſcaturigine humentibus locis cuniculi inciderint, hebetato ſtatim puluere humoris iniuria leneſcunt ignes: caſſoque labore in irritum, vt rerum magiſter vſus edocuit, reſoluuntur. Igitur Sfortia quum per eas animi perturbationes rerum tedio affectus omnibus ſuis diffideret, & memoria paterni carceris maiore animi mollitie, quàm virum vel principem deceret, vitæ libertatiſque pericula metiretur, nulla dedecoris cura habita, quin ſe dederet, non cunctandum ſibi amplius exiſtimauit. Neq. Gambarus atq. Aquila legati, in quibus ſumma authoritas eſſe debebat, quo minus in turpi ſententia perſeueraret, quicquam proficiebant, quamquam grauibus eum ſermonibus caſtigatum in ſpem erigere, increpitaque degeneris animi ſubita cõſternatione, à tam fœdo dementiq; conſilio deterrere contenderent: ac ſimul teſtarentur fœderatos principes, ipſoſque præſertim Heluetios, qui pro eius ſalute ac dignitate conſeruanda fratres ac conſanguineos ſuos amiſiſſent, iniuriam animo nunquam eſſe depoſituros: ſi tam propinqua ſpe gerendi belli rebus eorum atque conſiliis intempeſtiua deditione infami præiudicio obuiã iret. At ille præſenti animo quaſi ſenſibus receptis, egregiè (inquit) ac fortiter & mihi & paternæ auitæque gloriæ vel conſtantiſſimo vitæ exitu ſatisfacerem, vt planè ſuaderis, niſi honeſtiora ſpecioſioraque conſilia eos, qui cadentibus rebus ſuis pertinacius cum irata Fortuna colluctantur, plerunque duriſſimis caſibus reſeruarent. Agnouimus enim iam pridem malè auſpicati imperii fortunam quum ſeruire impotentibus fœderatis cogeremur, qui tota prouincia publicis ac priuatis facultatibus ſpoliata, nihil mihi præter inane principis nomen reliquerunt. Vitam ne ego ac libertatẽ naturæ munera dedecoris metu, vel pernicioſa virtute deſpiciam, & ruẽtium rerum ſortem iterum periclitabor, vt pro ſpecioſis inanis & incertæ dignitatis titulis inſolentiſsimis hominibus, qui præſcribunt, leges dant, & ſumptus & vectigalium exquiſitam rationem repoſcunt, iterum ſeruiam? aut proditus, ac perductus in Galliam paterno in carcere, & in hiſdem cathenis expirem? Impudenter ne ego, vel ingratè ſi in maiore mea iactura propriæ ſaluti ac libertati conſuluero, Ferdinandi, vel Cæſaris rebus præiudicaſſe videbor, qui apertis conſiliis vt hoc imperium, maiorum meorum virtute partum nepoti Carolo adiudicarent, aliquando me extrudere cogitarunt? Quorum alter vt qui ſemper cum hoſte clandeſtinè ſenſiſſet, extremis duobus caſibus meis ſubuenire noluit. Alter tameſi menſtruis penſionibus ingen-

tes ei pecuniæ ſoluerentur, quum tamen bellum immineret, in interiorem Germâniam ſe greſſus, neque ſuæ dignitati ſatisfecit vnquam, neque in meis vel miſerrimi patris difficultatibus digna Cæſare vel cognato principe auxilia tranſmiſit? Neque Leoni quo minus dignis pontifice conditionibus cum Gallo fœdus percutiat hac neceſſaria deditione impedimento futurus exiſtimari velim: Qui ſi fallaci atque infido Fregoſio minimè credidiſſet, expeditioreque conſilio celerius & conſtantius priſtini animi deliberata peregiſſet, neque ipſe cum maxima dignitatis imperiique iactura ſuperbis hominibus ſeruire inciperet, neque ego fractis ac deſperatis rebus, quod miſerrimum eſt, apud hoſtem meliorẽ vitæ conditionem quærendam eſſe cenſerem. Tantum verò abeſt, vt publicam Heluetiorum cauſam reſpicere velim, vt illos, qui magno ſuo incommodo huius imperii tutelares videri volunt, vltro ea moleſtia ſim liberaturus, ne ſi bellum renouauerint licitatione capitis mei alteram perpetuæ infamiæ notam ſubeant, vel quum natura factioſi atque venales diſſentire inter ſe cœperint, aliam funeſtiorem fortaſſe cladem, ſicuti nuper, Dii immortales auaritiæ atque arrogantiæ vindices intulerunt, mea de cauſa contraxiſſe videantur. Ita Maximilianus vt perpetuis tandem curis atque moleſtiis animum liberaret, & principalem vitam nullis vnquam ærumnis vacuã cum priuata ac beatiore commutaret, trigeſimo oppugnationis die arcem dedidit his conditionibus, vt ſibi ac præſidiariis militibus res ſuas atque omnem ſuppellectilem, præter militarem apparatum, efferre liberum foret, atque ipſi ab rege trigintaquinque aureorum milia ſingulo quoque anno perſoluerentur, modo per publicas tabulas paterno iuri cederet; & ſe iniuſſu regis, fide data Galliæ tranſalpinæ fines minimè exceſſurum vllo tempore, polliceretur. Fuere ea tempeſtate multi mortales, qui Ioannem Gonzagam & Hieronymum Moronum, quorum conſiliis Maximilianus innitebatur, ad extremum vt rebus ſuis cõſulerent fidem cum fortuna commutaſſe exiſtimarent, quòd iuuenẽ imperitum rerum, ægroque animo fluctuantem, quem conſilio atque induſtria ſanare atque erigere potuiſſent, ad dedendam arcem impuliſſe dicerentur. Quod pro vero fortaſſe relinqueremus, niſi tempora, quæ ab euentu rerum cauſas aperiunt, aliquantò poſt ambos ea calumnia Maximiliani etiam teſtimonio liberaſſent. Ipſe Maximilianus, quum regem apud Ticinum ſalutaſſet, comitantibus equitibus, qui eum liberè cuſtodirent, in Galliam profectus eſt. Nec multò poſt Franciſcus, quòd ante receptam arcem ſuæ dignitatis eſſe minimè ſtatuebat, Mediolanum tum primùm inuectus cum ornatioribus turmis delectiſque cohortibus, quarum duces ſumptuoſo apparatu inſtructi inſigne ſpectaculum populo præbuerunt, de hoſtibus magnificè triumphauit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XVI.

INTEREA Triuultius ad oppugnãdam Brixiam profectus, quum perſpecto vrbis ſitu, notatiſque hoſtiũ munitionibus ad templum Euphemiæ virginis caſtra poſuiſſet, aduocatis in conſilium Venetis ducibus, qui ſua & Liuiani cogitata in medium adducerent, duplicem expugnandæ vrbis rationem reperiebat. Vna erat, qua cõſtitutis aggeribus, foſsiſque perductis ad ſecuritatem oppugnantiũ, tormenta ſubueherentur, murumque opportuno ac debiliore in loco, maioribus tormentis ad regulam collocatis ita diuerberarent; vt foſſis murorum ſtrage ruinaque completis, ad ſubeundum facilis aſcenſus, & latior ad irrumpendum aditus armatis ordinibus præberetur. Altera erat in celeritate poſita, qua ex improuiſo pluribus ſimul in vnum locum prolatis directiſque tormentis, prius murum crebris ictibus quaſſatum aperirent, tumultuarioque prælio depulſis defenſoribus, vrbem

ingre-

ingrederentur, quàm hoſtes imparati ac feſtinantes extruere aggerem, opportunum uē cõſilinm in repentino negotio capere,& propugnare poſſent. Huius ſentẽtiæ erat author Petrus Longenas equitum præfectus,vir acer & fiduciæ plenus, cuius conſilium plerique ſequebantur,qui longam ac laborioſam oppugnationem æquis animis expectare uon poterant. Hanc Triuultius dux vetus ab longo rerum vſu,grauique ingenio ceteris prudentior laudata priore non probabat,vt qui vllam victoriæ partem, quam tuta vel recta belli gerendi ratio promittere poſſet, ab audacia vel caſibus minimè ſperandam arbitraretur. Sed quum Longenas propter ſummam locornm ac mœnium notitiam, quòd Brixianus cinis erat,æquioribus militum auribus audiretur,omnes ferè in eius ſententiã conceſſerunt. Iactabat enim ab ea parte qua Garzetta fluuiolus vrbẽ egreditur, nullius propè negotii futuram oppugnationem,ſi à neglectæ cuſtodiæ loco nihil tale verentes hoſtes adorirentur. Itaque milites falſis adducti perſuaſionibus, quòd plerunque ante periculũ ſuas atque alienas vires iniquè æſtimant, & deſtinata conſiliis ſecundo curſu ſibi ſucceſſura facilè credunt, prolato apparatu antequam dilucefceret magna vi oppugnare cœperunt,vel ob id ardentius, quòd loci felicitate impulſi,ab eodem exeuntis Garzettæ oſtio, quum Galli fruſtra obſiſterent, Gritto & Auogario ducibus in vrbem irrupiſſe meminerint. Tanta verò murorum ſtrages edita eſt,vt patefacto aditu per ruinas tranſcenſuri viderentur. Sed contrà ab Hiſpanis atque Germanis,qui ſumma promptitudine quod agẽdum foret ſibi opportunè diuiſis inter ſe muneribus præſcribebant,cuncta ea,quæ Veneti quàm celerrimè perfici poſſe crediderunt,diligentiore induſtria tardabantur. Enimuero ne deeſſent qui vno tempore & aggerem comportarent, & mœniũ hiatus obſtruerent, ac ſimul in perpetua ſtatione conſiſtendo è muris propugnarent,per mutuas cohortes ſibi inuicem alternis boris ſuccedebant. Vbi autem ſubitario munitionis genere, ſatis abunde periculis prouiſum fuit,ab Nazariana porta,quæ latus oppugnantium ab inferiore parte reſpiciebat, admonitu Annibalis Lanæ Brixiani colubrina directa eſt, qua tametſi quo minus certis ictibus in hoſtes emitteretur,craſſior nebula ſuperfuſa terris,vt hiberno matutinoque tempore accidit,proſpectum impediebat;ad primum tamen ictum vel æſtimatis coniectnra mœnium ſpatiis, vel ipſo caſu,qui bellicis in rebus ratione efficacior exiſtimatur,tres ſimul tormentorum libratores interfecit. Vnde mox diſploſis vno tempore omnibus ſclopettis ceteriſque tormentis, in eas cohortes quæ ad foſſæ marginem ſub ſignis temere progreſſæ fuerant,occiſis amplius trecentis militibus, tantum terrorem cum inſigni clade ceteris intulerunt, vt Malateſta Baleonus & Ioannes Conradus Vrſinus,qui ante alios Longenæ auſpiciis primas irrumpendi partes depopoſcerant, deſerere trepida fuga omnem apparatum,celerrimoque regreſſu ſuos recipere cogerentur. Quo caſu Hiſpani atque Germani è muro ſtragem fugamque hoſtium conſpicati quin eruptione facta perturbatos inuaderent,minimè dubitarunt. Neque Hicardus inſidias veritus,neque Rodolphus Hala Germanorum dux, qui maioribus portarum ſpatiis aggere obſtructis anguſtiſſima portula nequaquam erumpendum eſſe indicabant, reprimere ardorem militũ potuere. Ita duce Morellione ſcutis gladiiſque contenti quum euolaſſent, aliquot interfectis & captis,occupatiſque omnibus tormentis,vniuerſos in fugam coniecerunt: maioreque incommodo ac metu hoſtes affeciſſent, niſi Triuoltius, quem falſus rumor ab extrema caſtrorum parte ad propinquam ſpem capiendæ vrbis euocauerat,oppoſitis equitibus eorum impetum retardaſſet. Hiſpani ſiquidem tormentorum ſuorum, quæ in muro conſtituta fuerant,præſidio confiſi,ob id aliquanto audacius perterritos inſequebãtur, quòd ſi hoſtis fortè vrgeret,tutum receptum ſibi dari intelligebant. In eo tumultu Hiſpani, ne quæ ipſi dudum ceperant acriore hoſtis impetu reciperentur, omnem tormentarii pulueris copiam ſuccenderunt:excuſſereque curribus maiora tormenta, defractis eorum rotis atque axibus,ne reduci poſſent: minora verò humeris impulſa in foſſam præcipitarunt, & ſe ad vnum incolumes in vrbem receperunt. Reliquo autem diei tempore quæ intacta remanſerant,è muro directis colubrinis ita oppugnata ſunt,vt aliqua percuſſo metallo frangerentur, alia diſruptis curribus inutilia redderentur. Ea die Marcus Calaber equitum præfectus,quum in ipſo oppugnationis ardore incautius in mnro verſaretur, tormento ictus interiit.. Nocte verò, quæ ſecuta eſt, Veneti per denſiores tenebras extin-

ctis ignibus, ad tormenta ſilenti gradu redierunt, tredecimque ex minoribus nullò accepto incommodo reduxerunt, quòd hoſtes ſulphureum puluerem cuius penuria maximè premebantur, incertis ictibus minimè ſibi abſumendum eſſe iudicabant. Maiora autem tormenta numero decem, & ex his vnum elegantis ac miræ magnitudinis, quod Liuiani Cometes appellabatur, obſeſſi poſtera die ductariis funibus per trocleas ergatarum artificio è foſſis in ſumma mœnia ſuſtulerunt. Triuultius poſt id detrimentum paucorum temeritate acceptum è conſpectu hoſtium recedēdum ratus: vt aliquo temporis ſpatio inſtaurato apparatu recreatiſque militibus rurſus ad oppugnandum reuerteretur, ad tertiū ab vrbe lapidem copias reduxit: ac ſimul Veneti ne irrito incepto abſcederent, ab rege auxilia poſtularunt. Miſſuſque extemplo Brixiam Baſtardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis patruus, qui tum cognatione & gratia regis pollens potenſque, magnam apud Gallos authoritatem obtinebat. Erant cum eo ſupra tria milia equitum & ſexmilia peditum Germanorum. Sed quum ſuperato Abdua ad Balneolum oppidum perueniſſent, Germani conſpiratione facta recuſare militiam, atque obſtinatè ſubſiſtere cœperunt, quòd aduerſus Cæſarem & cōſanguineos ſuos minimè ſe profecturos dicerent, quibus neque bellum neque iniurias inferre veteris ſacramenti religione tenerentur. Ceterum quæ iam capta eſſent ſe tutaturos, & aduerſus quaſcunque gentes ſi bellum vltro Gallis inferatur, promptiſſimam in propulſanda iniuria operam præſtituros. Ea res Venetorum animos vehementiſſimè permouit, quòd Franciſcus parum ſyncero conſilio eius generis auxilia tranſmiſiſſet, quæ ambiguæ fidei viderentur, quum nullis præmiis vel obteſtationibus flecti poſſent quin in propoſito detrectandæ militiæ perſeuerarent: ac ſimul omnibus maleficiis tanquam in hoſtico forent, regionem diuturno bello exhauſtam prædarentur. Quibus de cauſis Franciſcus, vt apud Venetos omni fraudis vel commutatæ voluntatis ſuſpicione vacaret, fidemque ſuam erga ſocios inuiolabilem eſſe teſtaretur, reuocatis Germanis, Nauarrum cum decem Vaſconum cohortibus Brixiam tranſmiſit. Is enim ſicuti curato vulnere conualuerat, ita maximè ante alios propter veterem ac recentem gloriam mirabili operum artificio, oppugnandique ſcientia apud Mediolanum comparatam à Venetis petebatur. Erant enim qui inexpugnabilem arcem, eius viri artibus omnino ceſſuram fuiſſe exiſtimarent. Nauarrus adulta iam hyeme Mediolano profectus, quum Venetis caſtris iam appropinquaret, in hoſtiū equites incidit, qui per cauſam prædandi omnem eam regionem repentinis excurſionibus infeſtabant: Vixque, vt erat paucis familiaribus comitatus, in eo periculo amiſſis impedimentis atque omni caſtrenſi ſuppellectile, equi velocitate eorum manus effugit. Interea Franciſcus quum Heluetios vindictæ auidos quos fremere, & bellum Italiæ minitari intelligebat, vllis vel ampliſſimis etiam conditionibus pacare non poſſet, ac ſubinde Ferdinandus & Cæſar impulſis Heluetiis, & Henrico Britanniæ rege ſollicitato, coniurare inter ſe, & renouare belli cōſilia nunciarentur, vt imminentibus malis occurreret, colloquium ab Leone pontifice poſtulauit: ratus ſe eo congreſſu arctioribus fœderis vinculis eum ſibi obſtricturum, ſuſpicaceſque regum animos iniecta abditi conſilii ſuſpicione turbaturum: quòd Heluetii ac ſocii reges, qui Leonem iniuriæ memorem vetere partium ſtudio minimè commutato, ſeruire temporibus magis quàm cum Gallis ex animo conſentire putabant, magnam ſpem in eius pecunia atque authoritate ad conficiendas res maximas collocare viderentur. Et Franciſcus religione etiam permotus, ad gloriam quoque pertinere arbitrabatur, ſi pontificem & ſacrum cardinalium ſenatū inuiſeret: ac ſimul ſe ipſum, qui tantus in acie fuiſſet, totque regulos ac duces ad ſplendorem Gallicæ amplitudinis vlterioribus populis oſtentaret. Leo tametſi complures principum legati & in primis Cardonius, qui ad eum venerat, ne cū Gallo colloqui vellet obnixè precarentur, multis tamen de cauſis minimè ſibi reſpuendam conditionem eſſe exiſtimauit. Ita maximo illuſtrium ſacerdotum comitatu Florentiam profectus eſt: vbi totius Ethruriæ concurſu magna atque incredibili hilaritate Florentini, vt tantum ciuem pontificemq. debebant, exquiſitiſsimis honoribus exceperunt. Inde tranſgreſſus Apænninum, quod Ethruriam Gallis aperire nolebat, gelidiſſimo anni tempore Bononiam peruenit. Nec multò poſt Robertus Vrſinus Rheginus, & Pompeius Columna Reatinus nobiliſſimi antiſtites, qui Franciſco Parma digreſſo occurrerent,

rent,eumque deducerent,tranſmiſſi:quo tempore Tramulius quoque &Lotrechius procerum clariſſimi ad pontificem iuſſu regis peruenerunt. Poſtero die Franciſcus cum ſex milibus equitum,comitante cardinalium ſenatu vrbem ingreſſus pontificem in prætoriis ædibus ſella ſedentem exoſculatis de more pedibus adorauit. Neque pontifex eum regem,qui priſco cognomine Chriſtianiſſimus diceretur, ad pedes procumbere paſſus eſt; nam venerabundum dextra motuque corporis alleuauit: deductumque in ſecretiorem ædium partem humaniſſimè complexus eſt. Erat Franciſcus procera corporis ſtatura, colore lacteo,viuacibus oculis,ſerena prorſus ac regia facie omniũ qui adeſſent eius ætatis formoſiſſimus. Idque illi in primis incomparabilem gratiam addebat,quòd nemo vel ſeuerus in eo ferè imberbi grauitatem regiis moribus neceſſariam deſideraret,quum verſicolore ac interciſa veſte pileoque diffluentibus pennis redimito, ac licentiore ſermone apud ſuos palam vteretur: omneſque tamen in caſtrenſi comitate regiam dignitatẽ agnoſcerent. Leo ſequenti die Petroniano in templo rége altaribus miniſtrante,ſacra celebrauit,ac mox quum aliquot dies ſecretioribus colloquiis impendiſſet,cõſtitutis inter ſe belli & pacis cõditionibus,quas memoriæ prodere neceſſarium non putamus: Hadrianum Arcturi Boyſſiuii fratrem purpureo galero decorauit. Erat Boyſſiuius regis nutricius, atque omnium conſiliorum moderator: cuius impulſu Franciſcus colloquium appetiſſe dicebatur. Regi quoque conceſſum eſt,vt citeriore ac vlteriore in Gallia ſacerdotiorum reditus binis exactionibus decumaret: & contra permittente rege pragmatici iuris prærogatiua tolleretur: qua (vt ſuo loco memorauimus,) ſacerdotia tota Gallia collegiorũ arbitrio adiudicari conſueuerunt. Pontifex quoque in gratiã obnixè petentis regis Georgium Sopraſaxum magna apud Heluetios authoritatis carcere emiſit. Is domi Gallicæ factionis princeps extiterat: & propter cruentas atque acerbiſſimas ſimultates, quas cum Sedunenſe cardinale omnibus temporibus exercuerat,capitali iudicio conuictus in mole Hadriani teterrimo in carcere ſeruabatur. Precibus item pontificis Franciſcus Proſpero Columnæ libertatem ſe daturum pollicitus eſt:remiſſurumque ei,vt poſtea factum eſt, tertiam impoſitæ pecuniæ partem, quum Proſper acerbitate ducum,in quorum poteſtatem deuenerat,triginta ſeptem milibus aureis nummis ſe redimere cogeretur. His rebus ſex dierum ſpatio conſtitutis Franciſcus Bononia profectus Mediolanum peruenit, donauitque pontifex abeuntem aurea cruce pretioſiſſimis gemmis exornata, qua fruſtulum Chriſtianæ crucis includebatur. Ipſe non multò poſt quum per aliquot dies Carneualibus ludis perſonatus choreis & matronarum amoribus indulſiſſet,& crebris ſubinde rumoribus afferretur Heluetios ac Cæſarem Ferdinando & Henrico obnixè iuuantibus,cõſentire in vnum,atque arma parare,magnis itineribus in Galliam contendit. Hiſdem fermè diebus Triuultius atq. Nauarrus ad Brixiam ampliore adducto exercitu,atque omnibus rebus ad oppugnandum comparatis,ab ea parte cõſederunt,qua Paulum Baleonum, Obignino incluſo,vrbem oppugnaſſe memorauimus: perpetuiſque munitionibus circũductis,trina templa Apollinaris, Floriani,& Saluatoris latiore ſpatio complexi caſtra muniuerunt. Neque per plures dies diurni vel nocturni laboris quicquam intermiſſum eſt ad perducendas foſſas extruendoſque aggeres,quibus tormẽta aduerſus hoſtium iniurias tegerentur. Nec multò poſt nullo propè vulnere accepto,tota ea murorum pars,quæ ab imis montis radicibus ad arcem pertinebat,magna vi tormentorum pinnis propugnaculiſque nudata eſt: actique ſubinde cuniculi variis in locis, quibus intromiſſo puluere fundamenta murorum euerterent, vel ſubterfoſſis mœnibus per occultiſſimos ſpecus in priuata vrbis ædificia penetrarent: atque inde ſenſim coacta militum manu vrbem inopinãtibus hoſtibus occuparent.Sed Triuultius diuerſa ac nota omnibus ratione mœnium partem ad longitudinem pedum ducentorum ſucciſis radicibus, longa tibicinum ſerie fulcire, ſuppoſitiſque ignibus, excindere ſingulari ſtudio contendebat. Foſſores enim perpetua concameratione amplioris cuniculi,qui ad mœnium longitudinem ſecundum fundamenta proferebatur dum opus perficerent, occultabantur. Ii murum paulò ſupra radices malleis vectibuſque perfringebant, ſubtractiſque ſenſim lapidibus, tigna bipedalia, craſſitudine humani cruris modico pariq. interuallo inter ſe abiuncta ſupponebant: atq. ita continuato opere totus murus perpetuis tignorum ordinibus innixus ſuſpendebatur.

Ea mox interualla aridis virgultis ad concipiendam flammam pice atque oleo præparatis, tormentarioque puluere conſperſis implebant, quibus poſtea ad ducis ſignum vno tēporis momento ſuccenſis, quum eodem igne tibicines ac tigna ſuppoſita conſumerentur, neceſſario eæ mœnium partes repentina atque ingenti ruina corruerent. Hæc quum ſingulari ducum ſolertia atque incredibili ſtudio ac labore militum pararentur, per viginti octo dies Gallica, Venetaque tormenta nunquam ceſſarunt, magna introrſus murorum vaſtitas facta, magnus timor hoſtibus iniectus, multique milites vtrinque occiſi: & inter alios Annibal Lana, qui tutiſſima in parte mœniū reſilientis pilæ ictu percuſſus occubuit. Interim milites quotidiana cōſuetudine inter ſe colloquebantur, quòd primæ caſtrorum munitiones adeo mœnibus ſubiectæ erant, vt telum è muro facilè in eas adigi poſſe videretur. Galli enim ac Veneti obſeſſis famem omniumque rerum inopiam, atque omnis auxilii deſperationem obiectabant, ac mortem aut vincula comminabantur, quòd eos, ſi per conditiones deditionem facere vellent, minimè ſe recepturos eſſe iureiurando confirmaſſent. E contrario Hiſpani Venetis ignauiam exprobrabant, quum ſe iterum omnem eorum apparatum adempturos eruptione facta denunciarent: magnopere verò ſe Gallorum vicem dolere dicebant, quòd eo anni tempore, qui in tepentibus & bene cultis Inſubrum domibus pellicea veſte & largioribus epulis vti conſueuiſſent, niuis ac imbrium atque aquilonis iniurias pro aliena cauſa paterentur. Quum per hunc modum milites facetè contumeliis inter ſe contenderent, Nauarrinus miles vt linguam iactantiamque Hiſpanorum iniecta cuniculi ſuſpicione reprimeret, Hiſpanicè loquutus commilitones, inquit, qui extremis etiam rebus veſtris tam ſecurè iocamini, cauete ne à vobis contumeliarum rationem repoſcamus, quum gallina pede ſcalpere ac fodere humum aliquando deſierit. Quæ verba acuti & perſpicaces Hiſpani, qui in muro erāt, ſanis auribus acceperunt, eaque altius interpretati Nauarrum pro Gallina ſpecus cuniculoſque moliri, quòd peculiare eius hominis artificium foret, ab ſuæ gentis milite per luſum cautè ſibi ſignificari iudicarunt. Nec mora ea res pluribus ſimul ſigniferis ac centurionibus communicatur, ad Hicardumque concurritur. Ille qui propter loci mœniumque naturam atque eius hoſtis ingenium, qui in his artibus maximè inniti conſueuiſſet, hæc eadem multum antea accidere ſibi poſſe cogitarat, per eam vrbis partem, quæ proxima caſtris & ſubiecta periculo videretur, diligentiſſimos homines circummittit, qui cuncta explorēt, priuatas domos, templa, cœnobia ingrediantur, ſciētiſſimèque perquirant, an aliqua cuniculorum veſtigia reperiri poſſint. In id quum omnium militum animi ſummo ſtudio intenti eſſent, alii paſſim omnibus ſilentibus ſtrati vt terræ motum notarent, aurem ſolo applicabant: alii tympana militaria ſolo depoſita ſi concuſſis leuiter membranis, vel tenuiſſimè perſonarent, contemplabātur: alii capaciſſimas pelues, vaſaque ænea omnis generis aqua repleta ſi tremulis motibus agitarentur, intentiſſima cura omnibus locis obſeruabant: quibus argumētis ſubterranei operis motiones neceſſariò deprehenderentur. Nec multò poſt certo in loco animaduerſum eſt terræ ſuperficiem manifeſtè commoueri. Quam ob rem ſingulari omnium lætitia contrarium illi cuniculum inſtituerunt. Erant multi in vrbe milites horum operum peritiſſimi, qui artem ſuperioribus temporibus præceptore Nauarro didicerant, pluresque Germani, quibus omne genus cuniculorum notiſſimum erat propter argentarias ſecturas, quæ apud eos ad Hercyniæ regionem ſunt frequentes. Ex his nonnulli etiam inter Gallorum præſidia Bononiæ fuerant, & ſe Nauarri artibus contrariis cuniculis feliciter occurriſſe meminerant. Quibus de cauſis continuato labore, ac pluribus ſimul perductis cuniculis facilè per obliquos meatus ad hoſtiū opera peruenerunt. Quo caſu læti milites ab opere deſiſtunt, relictiſque in extrema cuniculi parte paruis foraminibus quibus introſpicere poſſent, ſilentio ad duces reuertuntur. Diſputatur in conſilio an ſulphurei pulueris cados qui in eum locum ab hoſte conferebantur, ex occaſione diſceſſus eorum ſubtrahere furtim, aſportareque deberent, quod magnam eius rei inopiam diu antea ſentire cœpiſſent, an opperiri tempus præſtaret, horaſque captare, quibus Triuultius atque Nauarrus gratia inſpiciendi operis in eum cuniculum ſe demittere conſueuiſſent, vt illos iniectis ex improuiſo igniuomis globis, miſerabili morte concremarent. Sed Dii immortales, qui vt præditos inſigni virtute homines diutius ſeruēt, plerunque immi-

nentis

nentis Fortunæ impetum benignitate præuertunt (vt ſæpe antea fecerant) illos ea quoq. die protexerunt. Nam miles, qui ſubeuntes expectare debebat, cuique perficiendi negotii cura fuerat demandata, quum aliquos, & in his cuniculi magiſtrum cultiore ac ſerica veſte indutum verſari in cuniculo per ambiguas tenebras conſpexiſſet, vt qui ſe deſtinatos duces enecaturum exiſtimabat, moræ impatiens, iudicioque deceptus, ambuſtis aliquot hominibus totam adinuenti cuniculi rationem hoſtibus patefecit. Neque tamē Triuultius atque Nauarrus, tametſi multorum dierum labor puncto temporis interiiſſet, quicquam ex aliis operibus remittendum ſibi eſſe iudicarunt, quod obſeſſos neceſſariis rebus magna ex parte conſumptis, ſublata ſpe ſtipēdiorum, auxiliis deſperatis, extremas rerum difficultates non eſſe toleraturos intelligebant. Iam enim Hiſpani atque Germani quum in celeritate, vel diligentia Cæſaris nullam ſpem collocarent, quòd eum incertis tardioribuſque conſiliis momenta Italici belli reſpecturum arbitrarentur, ſtipendium procacius atque arrogantius quàm in obſidione deceret efflagitare, miſeros ciues violatis hoſpitii iuribus prædæ loco habere, ducibus atrocia comminari, Cæſaremque maledictis & probris inceſſere cœperant. Quin etiam quum Gurcenſis cardinalis ad ſuſtentandam eorū ſpem ventura ad certam diem auxilia pluribus literis ſignificaſſet, neque ea poſtmodum comparuiſſent, morionem aſello impoſitum imperatoriis inſignibus atque aquilis exornatum lagenas collo ſuſpenſas deferentem per vrbem deduxerunt, & pro Cæſare, veluti ipſis auxilio ſuperueniſſet, temulentius quàm quiſquam crederet fœdis acclamationibus ſalutarunt. Neque abditi duces ac plurimùm de ſalute ſolliciti, deteſtabilem ac nefandā eorum petulantiam authoritate caſtigare, vel vlciſci ſuprema imperii poteſtate, ne ſeditionem miſcerent, audebant. Hiſdem fermè temporibus Cæſar in Vindeliciam redierat: imperatiſque militibus qui Brixianis auxilio mitterentur, ad quindecim cohortes armauerat: maiuſque bellum ad victoriam Gallorum excitatus ingenti animo moliebatur. Superiore enim æſtate quum Franciſcus tātis coactis exercitibus aduerſus Heluetios bellum pararet, ipſe veluti neglectis Italiæ rebus Viennam in Pannoniæ fines abſceſſerat, vt cum duobus ſeptentrionis regibus colloqueretur. Conuenere enim Vladislaus Hungariæ, & Sigiſmundus Poloniæ reges, atque ipſe Cæſar in patentibus campis, nemoque fuit paulo notioris nominis Sarmata, nemo illuſtris Pannonius, nemo è tota Germania, qui toga vel armis clarus eſſet, quin regem ſuum cum ornatiore turma equitum minimè fuerit comitatus. Aderant Thomas Strigonienſis, & Longus Gurcenſis cardinales, aderāt Danorum & Gothorum regis legati, Bohemorum & Marcomannorum ſenatus, & totius denique Europæ principum oratores. Multa eo concilio quæ ad rerum quietem pertinere videbantur pertractata: actumque in primis de Moſcouitis, qui infeſti Lithuanis etiam tum Smolenchum vi captum retinebant: quibus Cæſar propter affinitatis neceſſitudinē, quæ ſibi cum Baſilio eorum rege intercedebat, fauere videbatur: magnoque omnium ſtudio deliberatum eſt de auertendis Turcarum incurſionibus, quibus finitimæ Illyrici & Pannoniæ regiones euaſtabantur. Viſaque eſt ſed non capta ipſa rerum occaſio gerendis bellis efficaciſſima, quum Selymum aduerſus Aladolum regem cum omnibus copiis in Minorem Armeniam profectum eſſe cognouiſſent. Pacem ſubinde ac fœdera inter ſe percuſſa arctiſsimis cognationibus additis obſtrinxerant. Nam Cæſar Ludouico Vladislai filio Mariam neptem ſuam Philippo filio genitam collocauit. Carolum verò, aut certè Ferdinandum alterum ex nepotibus Ludouici ſororem quum nubilis foret in matrimonium ducturum recepit. Bona quoque Ioannis Galeacii Sfortiæ filia, cuius amitam ipſe Cæſar antea duxiſſet, Sigiſmundo regi deſponſata. Secretiora denique de maximis rebus inita fuere conſilia, quæ ſicuti ipſo rerum exitu nihil memoria dignum pepererunt, ita ea nos literarum monumentis minimè tradenda eſſe cenſuimus. Sed dum cohortes in Vindelicia, commeatus, pecuniæque parantur qui Brixiæ præſidio erant, quòd minore iam cura abſentis occupatique Cæſaris & difficultate alpinorum itinerum anguſtiora ſibi indies futura omnia exiſtimabant, de deditione cum hoſtibus agitare cœperunt. Erant ii nonnulli ante alios ſigniferi ac centuriones, qui ſpe amplioris pecuniæ, quæ à Venetis offerebatur, & tædio diuturnæ obſidionis adducti manipulares ſuos deprauarant, ac tunc maximè vt ſe dederent, & laboris præmia, quæ certius ab hoſte, quàm à Cæſare promererentur, accipere maturarent; habitis per contubernia conciliabulis adbor-

tabantur. Neque gregarii mercenariique milites, qui parum decori ac gloriæ; quæſtui verò plurimùm ſtudent, tametſi paulò ante iactarant ſe non prius de deditione cogitaturos, quàm omnes obſidionis acerbitates pertuliſſent, voluntati centurionum ſuorum defuerunt: publico namque conſilio decretum eſt, vt legati ad Triuultium de deditione mitterentur. Poſtulabant vt viginti dierum induciæ forent: intra quod tempus ſi auxilia à Cæſare minimè mitterentur, vrbem dederent. Trimeſtre verò ſtipendium ſingulis præſidiariis militibus ab hoſte perſolueretur, quibus liceret, quum vrbe decederent, vexilla præferre: tuba ac tympanis more militari vti: atque omnem bellici apparatus ſupellectilem aſportare. Neque Triuultius eas conditiones, tametſi inflatius quàm pro dignitate duorum exercituum foret ab obſeſſis proponerentur, reſpuẽdas eſſe iudicauit; quòd parari auxilia in Germaniæ finibus per Venetos exploratores audiebat, & ſatis ad laudem profectum arbitrabatur, ſi eos hoſtes, & in primis Hiſpanos, qui pro laude ac gloria in perferendis belli difficultatibus patientiſſimi exiſtimari volebant, ad extremum intem peſtiua ac celeri rerum deſperatione compulſos ad deditionem perduxiſſe diceretur. Sed vix dum Bonaualles Gallorum equitum præfectus ad tractandas deditionis conditiones à Triuultio ad Hicardum miſſus re perfecta tabuliſque confectis ab vrbe in caſtra redierat, quum frequentibus nunciis allatum eſt Cæſarianos Rheticis culminibus digreſſos aduentare: eoſque biduo poſt cum armentis, commeatu, validiſque auxiliis affuturos. Quibus cognitis Triuultius, ne repentino Germanorum aduentu, ac ſimul vno tempore ſubita Brixianorum eruptione aliquod incommodum ancipiti cõtentione diſtractus acciperet, caſtra contraxit: admonitiſque præfectis atque omnium ordinum centurionibus vt paratos ac intentos milites continerent, tormenta quæ ſub muro erant, reduci ad Euphemiæ vicum, atque id ocioſè admodum & quietè adminiſtrari iuſſit: ne concurſatione & frequentia militum callidus & arrectus hoſtis in aliquam vel noui conſilii vel concepti timoris ſuſpicionem adduceretur. Hiſpani tamen è muro quòd tormenta reducerentur admirati, quum nullum interea per pactionem telum vtrinque mitteretur, eius cõſilii cauſam à Venetis, Galliſque requirebãt, & crebrò num timerent, vel acceptæ fidei induciiſq. diffiderent, notos quoſque appellando ſciſcitabantur. Contra illi quòd multorum dierũ inducias conceſſiſſent, & clauſis niue geluque alpibus, nulla eis ab Cæſare ventura auxilia manifeſtè perſpicerent, veluti perfecto negotio, inſtrumentum omne bellicum ſe colligere reſpondebant. Interea Gulielmus Rochandulphus multis militiæ experimentis apud Germanos clarus, cum Ludouico Lodronio, qui propter multas Alpinarum gentium cliẽteles, atq. opportuna caſtella quæ in Tridentinis obtinebat, montium locorumque omniũ naturam, & inuſitata quæque itinera apprime nouerat, per niuoſos atq. abruptiſſimos tramites cũ auxiliis Anſum peruenit. Id erat caſtellum trigeſimo ab vrbe miliari petræ impoſitum, vbi coeuntes inter ſe montes, aſperam conuallem, inſuperabileſque anguſtias faciebant: quod Vrſattus Priulus Patricius Venetus cum mediocri præſidio tuebatur. Is tanta, vt belli inſolens erat, Germanorum multitudine perterritus, quum illi horrendo ac truci vlulatu niſi portæ ſtatim aperirentur, omnia mox victis extrema ſupplicia denunciarent, repugnante Tonſio Bagnacaballo forti centurione, arcem continuò dedidit: vnde illi non multò poſt exitium partum. Nam qui infami metu territus vitæ peperciſſe videbatur, timoris ac ignauiæ reus Veneto in foro capite mulctatus eſt. Rochandulphus caſtello atque anguſtiis celeriter potitus inde mouit: nihilque intermiſſo itinere, prius ſigna ac copias è proximis collibus oſtendit, quàm Brixiani quicquam de eius aduentu nunciis vel fama compertũ habere potuerint: quòd tanta diligentia Veneti itinera [illegible]q. omnia diſpoſitis præſidiis obſeruabant, vt qui mandata vel literas deferrent, ſine manifeſto vitæ periculo commeare non poſſent. Montani quoque homines qui pertinaci fide Venetum nomen omni tempore coluerunt, neminem impunè tranſire patiebantur. eoque bello ſupra quadraginta notos ſpeculatores, qui è Brixia Veronam, vel è Germania in eas vrbes mittebantur, deprehenſos necatoſque arboribus paſſim nulla interpoſita dubitatione, ſuſpenderant. Quæ res inſperatum repentinumque Rochandulphi aduentum fecit: & manifeſtam hoſtium tormentis ſalutem attulit. Rochandulphus quòd plures boues, & aliquantum pecuniæ in ſtipendiũ, magnamq. ſulphurei pulueris copiam, & ſeptẽ milia peditum adduxerat, ſumma omniũ gratulatione exceptus eſt, quanquam multi tacitè aduentũ

eius

eius moleſtè ferrent, quòd ſublata deditionis occaſione, certa ſpe præmiorum quæ ab hoſte proponebantur, manifeſtè decidiſſent. Erant plures quum aduocato ſtatim concilio ſententiæ de belli ratione dicerentur, qui cibo ac modico ſomno recreatis militibus, eadē nocte erumpendum, atque ad oppugnanda caſtra hoſtium contendendum eſſe cenſerent. Id Hicardus ipſe & Rodulphus Hala ac Vbertus Gambara, vetereſq. milites probabant, qui celeri audacia factoq. virtutis periculo deleri imparatos hoſtes, & bellū facilè confici poſſe iudicabant. Triuultius enim paulò ante cognito Germanorum aduentu, vt equitatum, quē magno vſui minimè ſibi futurum aſperis præciſiſq. in locis intelligebat, in patentiores campos educeret, ad Ghedas ita ſe receperat, vt eum veluti loci diſtantiæ cōfiſum, & à feſſo ac fatigato hoſte ea maximè nocte nihil tale verentem oppreſſuri nocturno impetu viderentur. Sed Rochandulphus quū iniuſſu Cæſaris dubii atq. audacis cōſilii fortunā, quæ, vt bellici ferunt caſus, vel mediocri etiā clade illata reſurgentes partium vires, & maiora iam Cæſaris conſilia perturbare, & euertere poſſent, ſe tentaturum negaret, prolatiſque Cæſaris mandatis quibus ille præſcripſerat vt Brixia metu liberata contentus foret; omnes eius conſilii cogitationes interrupit. Nec multo poſt quū duriores de ſe rumores audiret, quòd multitudine ſuorum militum aliquantum plus famis, quàm pecuniæ vel cōmeatus intuliſſe diceretur, ad parandam pecuniā, qua militi ſtipendia ſoluerentur, duabus cohortibus in præſidii ſupplementum Brixiæ relictis, in Germaniā reuerſus eſt. Iam enim Germani æque ac Hiſpani impellente vel cōniuente Hala, qui vetere odio atq. æmulatione Rochandulpho tacitè infenſus omnē eius authoritatem militari petulantia, cōminui ac lacerari magnopere cupiebat, fremere cœperant: nec à maledictis miniſq. palam abſtinebant, quòd ſine ſtipendiis in ea rerum omniū inopia quum per occaſionē exploratæ victoriæ diuturnum ſimul bellum & longam duramq. militiā finire poſſent, ipſa illa tot periculis cognita virtute inutiles muro incluſi, & vinctis planè manibus timidiſſimi cuiuſque ducis imperio tenerentur. Mox gliſcente inſania quum deterrimus quiſq. ſeditionis faces accēderet, quòd ſummotis hoſtiū caſtris erumpendi prædandique, vt quotidiana exercitatione cōſueuerant, facultatem amiſiſſent, ſumma procacitate atq. licentia debitas ſibi pecunias ab ducibus efflagitare cœperunt: atq. in Hicardū, qui vt tumultuantes authoritate pollicitationibuſq. ſedaret, cōcionem aduocarat, inclinatis intentatiſq. cuſpidibus impetum fecerunt: Ac niſi circumſtantes de more ſigniferi trepidantē ſuperiectis vexillis contexiſſent, quæ ferro tangere fas nō ducunt, & veluti ſacroſancta etiam ſceleſtiſſimi venerātur, proculdubio ſceleratas manus nefaria ducis cæde maculaſſent. Eum tamen metu exanguem, haſtarumq. ictibuſq. violatū diſcerpta ab humeris veſte, vt maiore contumelia afficerent, in domū adamatæ nec arridentis matronæ captiuum pertraxerunt: neq. centuriones, aut alii duces, qui ab initio tumultus, vt ſaluti ſuæ conſulerent ſecretioribus ſe locis abdiderant, tot conſternatis atq. minacibus occurrere vel prodire audebāt. Quum tamen aliquo tēporis ſpatio præferuida ſeditionis inſania refrixiſſet, atq. ipſa cogitatione ſceleris turbidorū atq. ferocium animi ſanarentur, gregarii præcipue milites pœnitentia & pudore confuſi ſuos duces, qui metu tamquā à ſceleratis diffugiſſent, ſic animo atq. oculis requirebāt, vt dubitantibus ac pauidis publicam fidē darent: ac nihil in poſterum eis nocituros eſſe, interpoſito iureiurando pollicerētur. Centuriones poſito timore è latebris ad cohortes rediere, Hicardus quoq. priſtinæ dignitati reſtitutus, quòd vnicum ſedandæ ſeditionis remedium relinquebatur, pecuniam miſeris ciuibus imperauit: eamque per omnes modos acerbiſſimè extortam militibus diuiſit, vt alienatos ab ſe animos aliquo donatiuo deliniret. Quæ res Vberto Gambaræ in primis, ceteriſque Cæſarianæ factionis principibus, qui cogendæ pecuniæ rationem inuenerant, magnam conflauit inuidiam: quòd illi vt bellicis difficultatibus inſana quadam ambitione ſubuenirēt, vtque in Cæſarem præclarius eorum ſtudium videretur, neque priuatis opibus ſuis, neq. calamitoſæ ciuitati, euerſæque propemodum patriæ peperciſſent. Dati ſubinde militibus obſides Alexander Balbianus virtute bellica & natalibus clarus, & Iacobus Tropius, qui in finibus Noricorum propter ampliſſimas facultates ſummam authoritatem obtinebat. Ii pro Cæſare atque Hicardo receperunt, promiſeruntque, ſi id minimè præſtaretur, de ſuo omnibus ſtipendia perſoluturos: Hicardus etiam ſacramento adactus iurauit ſe non prius vrbe deceſſurum quàm ab eo principe in cuius poteſtatem futura eſ-

ſet,ſiue Cæſar,ſiue hoſtis foret,trimeſtris ſtipendii pecunia numeraretur. At Rochandulphus quum in Germaniam ad Cæſarem perueniſſet, expoſitis Brixiani præſidii difficultatibus,pecunias vt promiſerat,quanta maximè poterat celeritate coëgit : eundémq. Lodronium, qui deferret, cum quinque cohortibns miſit : ſed Lodronius non eadem itineris felicitate vſus eſt. Nam Veneti cognita eius profectione Ioannem Conradum Vrſinnm cũ valida manu peditum,qui Germanis occurreret, ad anguſtias præmiſerunt. Iam Germani ad Anſum peruenerant,quum Vrſinus qui eos longius abeſſe putauerat,eodem vt in pago conſiſteret,atque eas anguſtias tueretur, multa nocte ſuperuenit. Re inopinatà vehementer animo perturbatus quòd ſe in eum locum inexplorato demiſiſſet,vnde cohortes ſine detrimento vel infamia ſe recipere nequirent, quum ſe omnibus partibus inferiorem ſi lucem opperiretur, futurum intelligeret : noctem, quam caſus obtulerat, ad conſilium vertit,adortuſque ſemiſopitam multitudinem priuſquam arma capere,vel coire in ordines poſſent, cæſa ſtatione vniuerſos in fugam dedit. Ioannes Stennius militari virtute atque prudentia inſignis,qni cohortibus præerat,dum pertinacius irruentibus reſiſtit,obtruncatus eſt. Lodronius in poteſtatem hoſtium viuus deuenit,ceteri fœda in tenebris fuga per ſalebroſam conuallem ardentibus caſis quas tenuerant, niuoſos montes petiuerunt. Deſiderati ſunt ex Cæſarianis paulo minus trecenti milites,in queis fuere ſupra quatuordecim honeſtiore loco nati,quorum cadauera à conquiſitoribus Tridentum delata ſunt. Quæſtorem verò cum ipſa pecunia fugientem, quòd vnum ad ſummã Veneti militis felicitatem defuit,nox iuſto obſcurior,notaque itinera,& proximæ paludis nauigium è manibus inſequentium eripuerunt. Eodem quoque tempore Hiſpanorum cohortes duæ minimè cognita Conradi atque hoſtinm profectione, vt tutior venientibus Germanis acceſſus redderetur, Anſum Hicardi iuſſu contendebant. Chinea enim antiqua è ſpecula,quæ Culmea hodie dicitur, Lodronius fumo atq. ignibus ſignificatione facta, Brixianos de ſuo atque auxiliorum aduentũ, vt inter ſe conſtituerant,fecerat certiores. Sed Hiſpani quum iam appropinquarent, ac propè in manibus hoſtium eſſent,ſorte quadam ab ignaro rudique agricola ſeruati ſunt,qui illos ſimilitudine armorum deceptus ex Nauarrinis eſſe iudicans è præcipiti conuallis ripa tarditatem eis per iocum obiectando,illudendoque quòd prædæ minimè interfuiſſent,rem vti geſta fuerat explicauit. Quibus cognitis è veſtigio, vt neceſſe erat, pleniore paſſu Brixiam regreſſi & de periculo ſuo, & de Germanorum cæde nuncium pertulerunt. Sublata ſpe Cæſarianæ pecuniæ, quum milites ſe omnibus neceſſariis rebus egere dictitarẽt,& prolixè pollicerentur,quum ſtipẽdium accepiſſent, ſe protinus hoſpitibus, ac creditoribus ſuis præſenti pecunia ſatisfacturos,noua indies onera exhauſtis affectiſque ciuibus imponebantur.Ipſi quoque Germani ac Hiſpani equites pediteſque cõmeſti,vt inopiam induſtria ſubleuarent,publico & priuato conſilio interdiu noctuq. portis erumpebant, & vicinam hoſtiũ caſtris regionem prædabantur.Contra Triuultius & Veneti duces quòd vera vi atq.oppugnatione parũ profecerant, obſeſſos à quinto ab vrbe miliari fame,ac inopia rerũ expugnare contendebant. Quibus de cauſis quotidie pluribus in locis equeſtri ac pedeſtri prælio certabatur,nouæque indies ab vtriſq.inſidiorum rationes reperiebantur.Paucorũ enim dierum interuallo Mercurius cum Epirotis equitibus Franciſcum Hicardi fratrem,qui alæ præerat, incautè cum paucis in inſidias prolapſum intercepit. Ex aduerſo Hiſpani equites ad Balneolũ matutina excurſione progreſſi Villanouam Gallorum equitũ præfectum cũ amplius triginta equitibus commiſſo certamine victum comprehenſumq. Brixiam perduxerunt. Nec multò poſt quũ Malateſta & Camillus Martinengus vt redeuntes à frumentatione hoſtes intercluderent, cũ valida equitum manu opportuno ac depreſſo in loco conſediſſent, ad emiſſarii pontẽ acerrimè dimicatum eſt.Qua pugna pauci Hiſpani equites leuis armaturæ,qui bucculatis galeis,ſolidiſq.thoracibus,&craſſioribus haſtis cataphractorũ more,vti didicerant,magnã hoſtium multitudinẽ loco pepulerunt,& falſa ſpecie aduentantiũ Germanorum peditũ perturbatis Venetis,capto Camillo,Malateſta fugato,pluribuſq.equitibus interceptis,victores in vrbẽ redierũt.Paucos autẽ poſt dies Camillus & Frãciſcus Hicardi frater permutatione facta ſuis vtrinq.reſtituti,Gallus autẽ pecunia ſe redemit. Per eos quoq. dies centum ferme Hiſpani atq. Germani pedites, qui ſine vexillo prædatum exierant,maioris pecoris nõ paruum numerum, pluresq. captiuos Brixiam adducebant,

ſexcentos

ſexcentos amplius hoſtium equites magna contentione prædam recipere conantes egregiè ſuſtinuerant. Nam in Garzæ torrentis, qui tum fortè exaruerat, alueum demiſſi quũ ripis ab lateribus munirentur, & circumpoſitis ſclopettariis, promptiſſimiſque haſtatorũ in fronte ac in tergo collocatis: prædaque in medium recepta, quietè admodum regrederentur, nemo hoſtium tam fortis vel inſanus fuit, vt deſpecta eorum paucitate accedẽdo irruendoque conſerere manus auderet. Ita cum magna laude Valaſtichini ducis, qui author profectionis extiterat, tribus horis continenter circumfuſis inſequentibuſq. hoſtibus eminus pugnando ad vnum incolumes Brixiam peruenerunt. Hiſdem quoque temporibus M. Antonius, qui cum præſidio Veronæ præerat, diurnis nocturniſque excurſionibus Venetos fatigabat. Expedito enim equitatu quum patentes campos percurreret, ac ſæpius cum præſidio currulium tormentorum, atque ampliore cohortium turmarumque numero in ſpeciẽ iuſti exercitus ex occaſione repentinas faceret expeditiones, omnẽ circumiectam regionem impunè populabatur. Commeatus, ſulphureum puluerem, impedimentaque rerum caſtrenſium, quæ è Venetia ſupportabantur, intercipiebat. Alieniaci enim arcem per eos dies tormentis ſecundo amne ratibus deuectis, ſubita oppugnatione adortus dedentibus ſeſe ad primum vitæ periculum præſidiariis, occuparat, ibique propter magnam loci opportunitatẽ Suarem Hiſpanum cum præſidio reliquerat. Quibus de cauſis neque milites, neque tabellarii, neq. vllius generis negotiatores, niſi furtim, magnoque cum periculo, commeare audebant. Ob ea Triuultius vt regionem itineraq. omnia maioribus præſidiis tueretur, Paulum Manfronum, & Mercurium Epirotam cum magna parte equitatus, cuius operam in oppugnanda Brixia minus neceſſariam indicabat, ad Mincii ripas præmiſerat. Quorum aduentu Veronenſium eruptiones aliquantũ repreſſæ, quòd exæquato vtrinque periculo Antoniani latè excurrere, vel impunè vagari non poterant. Sed dum ſingulari ſtudio vtrinque inſidiæ ſtruerentur, ac vterque per idoneum locum, & certam ad nocendum occaſionem emiſſis ſpeculatoribus circumſpectaret, M. Antonius conſilia conatuſque hoſtium nocturna expeditione præuenit. Enimuero quum delectis cohortibus, tormentiſque, & veterano equitatu Verona eductis, confectoque per noctem itinere Vallegium contendiſſet, hoſtes qui tum fortè ad ſe opprimendum Mincii pontem tranſibant, adeptus eſt. Quo caſu Veneti aduentantium peditum vexilla è proximo conſpicati, quibus tametſi equitatu longè ſuperiores erant, ſe impares futuros arbitrabantur, citra pontem ſeſe recipere cœperunt. Antonius ne dum tardius ſubſequentes cohortes ſuas expectat, hoſtis è manibus elaberetur, leuis armaturæ equites qui diſtinerent, & contracto certamine abruntes demorarentur, celeriter immiſit: mox ipſe quum Veneti egregiè impetum ſuſtinerent, cum cataphractis inſequutus ſummotos loco pepulit, & perturbatos vltra amnem refugere coëgit. Erat in margine ripæ pons ſublicius & anguſtus, & lacer, qui in lateritium maioremque pontem tranſmittebat, cuius lateritii extremum caput Galli ingruentibus Heluetiis (vt ſuo loco monſtratum eſt) fuerant demoliti. Per eum Antoniani quatuor primo equites inſignis audaciæ, mox alii atq. alii quin peruaderent non dubitarunt: & ad propugnaculum vſque perterritos toto pontis ſpatio propulerunt. Obſtitit irruentibus aliquandiu egregiè Iulius Manfronus Pauli filius impiger iuuenis cum globo cataphractorum ab oppido in primam aciem tranſgreſſus, pugnatumque eſt acriter medio in ponte creſcentibus vtrinque ſubſidiis. Ceterum ſuperueniente Antonio, qui approperare pedites, & diſplodere tormẽta ad incutiendum terrorem centuriones iuſſerat, Veneti fœda fuga diſiecti, fugatique ſunt: Iulius ſuffoſſo equo captus eſt, & cum eo amplius ducenti equites, binaque alarum ſigna intercepta. In eo certamine Petri Franciſci Columnæ in primis, & Cæſaris Philetini alæ præfecti, Succarique Belgæ, & Traiani Staffæ Peruſini virtus enituit, qui grauiter in facie vulnerati diſceſſerunt. Paulus qui per patentes campos diuerſo itinere ſpeculatum proceſſerat, ſimulque Mercurius, qui Hiſpanos pedites ab extremo agmine dum pugnaretur fruſtra adortus fuerat, cognita ſuorum fortuna ſaluti ſibi fuga conſuluerunt. Antonius quoque non multò poſt Iacobum è vico Varonis, qui cum Liuiani alariis, Græciſque aliquot equitibus Cabilloni ſupra Benacum incurioſius agebat, improuiſò adortus; multis cum inſignibus equis, maioreque alæ vexillo, ac omni militari ſuppellectile ſpoliauit. Poſt id fa-

ctum M. Antonius longè latéque pabulatoribus ſuis campos aperuit, finitimiſque hoſtiũ præſidiis terrore illato,liberius quàm antea cenſueuerat,circumiectam regionem peruagatus eſt. Dum hæc ad Brixiam gererentur Cæſar & Heluetii iunctis inter ſe viribus aduerſus Gallos expeditionem parabant. Sedunenſis enim cardinalis,quo nemo in fouendis partium ſtudiis flagrantior,nemo in gerendis rebus vehemẽtior fuit, pagos oppidaq. percurrens ad capeſſendum bellum vindicandoſque fortiſſimos viros, qui pro dignitate Heluetii nominis cecidiſſent, magnam eius gentis multitudinem ſuſcitarat: quamquàm pagorum magiſtratus nihil publicè de bello Gallico decreuiſſent,vt qui multis de cauſis communi conſilio ſuſcipere bellum nollent: & iuuentutem tamen ſtipendia facere,atque aduerſus proprios hoſtes,Cæſaris auſpicia ſequi in ea rerum occaſione paterentur. Henricus quoque Britannus per Richardum Paceum legatum eos,vt arma caperent, obnixè fuerat adhortatus: ac tum maximè ingentem pecuniam in bellicos ſumptus pollicebatur. Defuncto enim Ludouico, quum vetere odio Gallis infenſus proſperis eorum ſucceſſibus inuideret, nec Franciſcum immiſcere ſe Scoticis rebus æquo animo pateretur, Maria ſorore in Britanniam reuocata,veluti fœderibus morte ipſa diſſolutis,ad antiquam regum amicitiam ſe receperat. Siquidem Franciſcus, qui Scotiæ regnum,ſicuti ſemper in clientela Gallorum fuerat,haud diſſimulanter Gallicis auſpiciis regi atque adminiſtrari magnopere cupiebat, vt Britannos,qui quotannis populari fremitu arma Galliæ comminabantur,domeſtici belli metu iniecto,ab inuadenda continente deterreret, Ioannem Stuardum Albaniæ regulum in Scotiam deſtinarat. Erat Albanius Iacobi regis,qui Tylenſi in pugna occubuit, patruelis, multoſque annos cum laude Gallicis in caſtris militarat. Is poſtquam cum Gallorum manu in Scotiam venit, vt nouam per ſuæ factionis homines regni adminiſtrationem conſtitueret, nonnullis qui magiſtratus obtinebant gradu pulſis,Humeum ipſum pace belloque clariſſimum pueri regis nutricium, ac regni procuratorem capitali ſupplicio affecit. Margaritam reginam quæ Gulielmo Angoſio vni ex proceribus nupſerat,adempto ei filio rege,quòd eum in Angliam furtim aſportare velle diceretur,Ildeburgo regia aufugere coëgit: virumque eius,& quos ſibi ſuſpectos arbitrabatur,proſcripſit. Quæ omnia Henrici animum haud mediocriter ab amicitia Gallorũ alienarunt,tametſi ille ſororem Margaritam oderat,quòd vixdum abſterſis ab regis funere lachrymis, priuato conſilio virum imparem regiæ ſtirpi ſuſpecta parum pudici amoris impatientia quæſiuiſſet. Eum etiam Ferdinandus ſocer plurimùm impellebat, & per legatos ac literas hortabatur, vt Taroannæ Tornacoque proſpiceret,quando eæ continẽtis vrbes parua manu exiguaque pecunia contineri poſſent, ſi Gallus aliarum gentiũ bello diſtineretur. Ferdinandus enim Petro Durrea ad Heluetios miſſo,Cæſarem ad id bellum animo erectum magna ſpe auxiliorum impleuerat, claſſeſque Neapolitanam atque Hiſpanienſem primo quoque tempore ad nouandas res in Liguriam ſe tranſmiſſurum promiſerat. Siquidem vt erat rerũ Europæ arbiter & moderator, quum exæquata omniũ potentia regum vires cautè ac prudenter expenderet,ſicuti anguſtiſſimis ac perditis propè Gallorum rebus vrgente Britanno atque ingruentibus ad Diuionum Heluetiis, vires ſuas (etiam ex profeſſo hoſtis) ad lacerandum Ludouici imperium conferre noluerat, ita attollere ſeſe rem Gallicam & nimio plus creſcere minimè patiebatur. Sed dum intentus in id bellum è Celtiberia in Beticam ad delectus habendos, & ad claſſem, quam nouæ Carthagini comparabat,exornandam proficiſceretur,Madrigaletii in agro Toletano nõ longè à Guadalupeo Mariæ virginis templo,quod ſummã religionis in illis partibus obtinet claritatem: febre correptus interiit. Ferunt eum quum iam quintum & ſexageſimũ ætatis annum attigiſſet,aſſiduo ac laborioſo venandi ſtudio,quòd per aduerſas etiam tempeſtates quo minus feras longiſſimè peteret nullis cœli iniuriis terreretur, intemperatioreque ſubinde Veneris vſu vſque adeo ſeneſcentes corporis vires afflixiſſe,vt iam exhauſtæ & collabentes vlla reparari medicatione nequiuerint. Erat corpore mediocri,ſed robuſto ac in omni armorum, equeſtrique præſertim diſciplina vltra vulgaris peritiæ laudẽ exercitato. Per omnem autem ætatem callido conſtantique ingenio fuit, & vt erat ſæpius vtramq.fortunã expertus, proſperos pariter & aduerſos rerum ſucceſſus adeo compoſitè ac patienter tulit, vt nulla vnquam vultu eius conſiliorum veſtigia deprehenderentur.

tur. Ceterum qui Mauros longo ac difficili bello tota Hiſpania pepulerat, tot Punicas vrbes à Syrtibus ad Herculeas columnas vi ceperat, ac nouum inauditumque terrarum orbem immenſo ac inſuperabili Oceano mira felicitate perdomito tot auitis regnis adiecerat, regum maximus videretur, ſi principum amicitiam, quam ſemper priuatis commodis ſuis apertè metitus eſt, per occaſiones belli & pacis religiosè coluiſſet, ceteraſque virtutes, quæ in eo ſummæ erant, iuſtitiam & fortitudinem in tanta regnorum amplitudine ipſo ſplendore liberalitatis illuſtraſſet. Pluribus ante menſibus, quàm moreretur, Carolum Ioanna filia ac Philippo rege genitum, eundemq. Maximiliani Cæſaris nepotem, qui poſtea tot ampliſſima auorum imperia in vnum contulit, & Cæſaris nomen adeptus eſt, teſtamento reliquit hæredem. Hiſdem quoque diebus paulò ante quàm rex vita excederet Conſaluus Ferdinandus, qui ſolus inter ætatis noſtræ imperatores Magni cognomentum egregia virtute promeruit, dum granantibus annis apud Illiberim in otio degeret, quartanæ morbo extinctus eſt. At Cæſar & Sedunenſis tametſi importuna ſocii regis morte nunciata magna ſpe deſtituti, & veteribus depulſi conſiliis alias gerendi belli rationes inituri viderentur, nihilo minus cōſcriptis iam adductiſque ad proximas alpes legionibus primo ſtatim vere in Italiam tranſcenderunt. Erant ſupra quatuordecim milia Heluetiorum, & ſeptem milia peditum Germanorum, omnes fermè veterani notæque virtutis, quos periti duces delectibus habitis luſtratiſque prouinciis, vt quemque fortiſſimum fama vultuque cognouerant, & præſenti pecunia & molto maxima ſpe prædæ, quòd in Italiam ducerentur, ſedibus ſuis exciuerant. Nec deerat multitudo ingens voluntariorũ militum, qui longa militandi conſuetudine adducti, permotiq. Italiæ opibus, quum ad primum tympanorum crepitũ arma ſumpſiſſent, caſtra atque eadem Cæſaris auſpicia ſpontè ſequebantur. Fama enim percrebuerat Cæſarem pulſis Gallis extemplò Romam eſſe petiturum, vt à pontifice maximo auream coronam, ac ſceptrum Romani imperatoris inſignia more maiorum acciperet: eumq. regulis omnibus, ac liberis ciuitatibus vti odio vel amicitia meruiſſent, ſtipendii nomine ingentes pecunias imperaturum. Quibus de cauſis Leo pontifex, qui Germanicas irruptiones vrbi ſemper atque vniuerſæ Italiæ funeſtas extitiſſe memoria retinebat, vt eam belli procellam auerteret, paulò ante ad molliendum Cæſaris animum Egidium Eremitanum in Germaniam deſtinarat. Is tum conciliandæ pacis egregius artifex habebatur, qui quondam ſacris concionibus tota Italia habitis ſummam religionis atque eruditioris eloquentiæ laudem adeptus, poſtea cardinalatus honorem à Leone promeruit. Sed Egidius, quum ardentibus ad id bellum omnium animis ſera etiam ac intempeſtiua pacis mentione militare Cæſaris ingenium poſſe flectere videretur, à militibus exulibuſque Italis, qui vt in patriam redirent reliquam ſpem ſuam in armis collocarant, non mediocre ſalutis periculum adiuit. Cæſar Tridentinis iugis digreſſus ad M. Antonium & Sedunenſem, qui Heluetiis ceteriſque copiis Verona eductis præerant, cum delecta equitũ ala peruenit. Is dignitate oris, & militari habitu inter ſummos proceres cōſpicuus, & ſui nominis authoritate venerabilis, acclamante exercitu Auguſtus ſalutatur: concipiturque omnium animis certa ſpes victoriæ, quòd neque Galli, neque Veneti tanti exercitus vim laturi viderentur. Conſulitur inde aduocatis ducibus an extemplò progredi ſublatis ſignis, Mediolanumque rectà contendere expediat, vbi hoſtes occupatis metu atque inopina celeritate animis, vti nullis adhuc confirmati auxiliis, & dubiis aut auerſis ciuium voluntatibus, defenſionis & fugæ conſilium fluctuanter agitarent: An verò ſatius foret ex itinere Aſulam oppidum expugnare, ne à tergo relicti hoſtes commeantibus à Verona iter præciderent, & commeatus ſubuectiones impedirent. Id oppidum Venetæ ditionis paulò ſupra Ollium & Cheſium amnes poſitum eſt, valido per ſe muro, & tum fideli præſidio ita munitum, vt ſuſtinere oppugnationem ſi tētaretur, neglectum verò prætervecto feſtinantique Cæſari aſſidua detrimenta afferre poſſe appareret. Cardinalis Sedunenſis, M. Antonius & Galeacius Vicecomes, atque ante alios Iacobus Stapher è Tigurino pago eximiæ apud Heluetios authoritatis, ſummum bonum, expeditamque victoriæ rationem in celeritate ponebant; propterea conuolandum eſſe Mediolanũ, vt imperii caput imparatis & trepidantibus Gallis occuparet. Paratos enim eſſe Mediolanenſes ſuperbæ gentis iugum excutere vbi Cæſaris vexilla conſpicerent, nec

Triuultium exactæ prudentiæ ducem,cui maior collega Carolus Borbonius eſſet impoſitus, admiſſurum fore, vt pertinacia ſua diripiendæ patriæ occaſionem, pro externi regis commodo imperijque iuuenis laude præberet. At Cæſar, Marco Sithio & Rocandulpho Aſulam omnino expugnandam eſſe cenſentibus, nequaquam ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat quicquam hoſtium,quod à tergo officere poſſet relinquere: ne qui magna ſpe toto Galliæ Ciſalpinæ imperio Gallos expellendi veniſſet, de expugnatione tenuis oppidi dubitaſſe crederetur. Admoto namque terrore tormentorum ſubigendos eſſe prædicabat, qui inſolenter temeréque initio belli portas clauderent. Quòd ſi ſtulta contumacia obſiſtere pergerent, eorum inſaniam omni belli clade atque ſæuitia vindicandam. Neque fuit quiſquam qui priorem ſententiam non mutaret,& Cæſari tanto imperatori non aſſentiretur. Verùm prolatis tormentis Aſulani accepto militari præſidio, aliquanto fortius quàm quiſquam crederet, vehementiſſimam atque terribilem oppugnationem ſuſtinuerunt,quum Riccinius Aſulanus admirabili virtute ac vigilantia ſeſe & patriam tueretur. Ea oppugnatio tam importunè quàm improſperè tẽtata vniuerſo bello triſte omen præbuit. Nam indignantes Germani quòd contra ſpem Riccinius diruta tormentis nõ vno in loco mœnia intrepidè defenderet, & militari compellatione cruentos Germanorum conatus irrideret,tormeota tranſtulerant,ſic vt modo hac,modo illac murum fruſtra verberarent,quum eorum multi Aſulanorum tormentis ſternerentur. Itaq; Cæſar non dubio pudore confuſus oc terendo tempus primum errorem nouo cumularet,hortatu ducum ad primi conſilii ſententiam recurrit, & caſtra mouet, ſuperatoque Ollio Soncinum venit: vbi de ſtipendiis exortam inter milites ſeditionem repreſſit, quum ſua manu Germanum militem interfeciſſet, qui arrepto pulſatoque tympano iniuſſu centurionis milites ad excitum tumultum vocabat: Quod contra dignitatem Auguſti factum videri potuit,niſi labãte iam pridem & propè euerſa militari diſciplina,conſternati exercitus periculum præſentis ſæuitiæ remedia poſtularet. Inde ſedata ſeditione promiſſoque ſtipendio,permotis agminibus,ad Abduam eſt peruentum,Gallis ripæ cuſtodiam deſerẽtibus. Conſedit Cæſar ad Ripam altam oppidum, conſcenditque præaltam turrem contemplatus aduerſæ regionis ſitum,vt idoneo in loco pontem conſtrueret,atque ita biduo conuectis lintribus,cõſtratoque ponte,copiæ omnes traductæ ſunt,nullo hoſtium præter paucos equites Epirotas in conſpectum ſe dante. At Triuultius atque Borbonius per exploratores Epirotas cognito Cæſaris trãſitu,auxilia Venetorum quibus Grittus legatus præerat,accerſunt,defendendæque vrbis conſilium ſuſcipiunt,eo maiore fiducia,quòd nemo in vrbe ſe commouebat: & Sedunorum eiuſque factionis Heluetiorum auxilia opportunè accita per Verbanum lacum appropinquare nunciabantur. Ante omnia Borbonius graui metu periculoque territus, ſuadente Gritto ſuburbana tecta impotenter atque crudeliter incendi iuſſit,fruſtra pro miſeris ciuibus deprecante Triuultio, quòd illi ad repentinum edictum ardentes domos ſuas,io quibus nati eſſent, magno miſerabilique tumultu deplorarent. Nolebant enim Galli, vt prouectus Cæſar inter ædificia ſingulari militum commodo caſtrametaretur: eminentibuſque domorum faſtigiis ſeſe aduerſus tormenta in muro diſpoſita protegeret. Iam ad Pioltellum vicum intra ſextum ab vrbe lapidem Oriẽtali via,quæ in Martianam regionem ducit,caſtra locauerat,caduceatoremque (hũc hodie araldum vocant) prætextam cum aquilæ Romanæ inſignibus geſtantem,quem nefas eſt violare,vel ſi ſuperbè atque inſolenter mandata denunciet, ad Mediolanenſes miſerat. Petebat Cæſar, vt ſibi Romani imperii titulum præferenti, ſuſcepturoque ferream coronam de more Cæſarum portæ paterent. Fore enim ſi id non cunctanter facerent, vt iniquo & ſuperbo Gallorum dominatu liberati optima pace fruerentur. Sed Borbonius araldum in vrbẽ non admittit, reſpondens Mediolanenſes ſacramentũ dixiſſe Franciſco Galliæ regi, qui non ambiguo hereditatis, & recentis belli iure Mediolanenſe imperium recepiſſet: iuſtis armis eiecto Maximiliano Sfortia,qui redactus in poteſtatẽ eius imperii iuribus ſponte ceſſiſſet. Addidit quoque Triuultius nullum Cæſari in Mediolanenſes ius eſſe relictum,quũ totum id quod auguſtalem authoritatem reſpiceret,iam pridem Ludouico Sfortiæ,liberiſque eius multo accepto auro vendidiſſet. Propterea videri Cæſarem iniquè & contra nominis dignitatem facere, quòd callidè obliuiſceretur quibus

bus legibus quantaque pecunia cum Ludouico rege ad Tridentum tranſegiſſet. Itaque ſi procerum comitatus præſidio, non iuſto inſtructus exercitu veniret, ſicuti ſuperiores plerique Cæſares, Henricus, & Ludouicus Bauarus, Caroluſque item Quartus, & Sigiſmundus feciſſent, Mediolanenſes præfectoſque regios amicè intrātem veneraturos eſſe, hoſpitalibuſque menſis liberaliter excepturos. Quòd ſi vim moliretur, intellecturum Cæſarē quantis opibus ciuitas pro ſalute ſua & dignitate Franciſci regis, in cuius fidem tutè atque honeſtè conquieſceret, captis armis eſſet certatura, quandoquidem inſigni clementiæ beneficio poſt fractos magna clade Heluetiorum animos, & ſubactum abductumque Sfortiam benignè ſe conſeruatam fateretur. Erat apud Cæſarem Galeacius Vicecomes Mediolano exul primæ inter patritios exiſtimationis. Is vana ſpe inanique voto ad gentiliū maiorum ſuorum, qui per ducentos annos Mediolani regnarant, imperiū aſpirabat, quòd Sfortianos dominatu pulſos conſpiceret, & ciuitatem auerſam ab externo dominatu ſui tamquam nobiliſſimi ciuis & antiquæ ſtirpis hæreditatem præferentis ſtudioſam & cupidam putaret. Nihil enim optatius atque felicius Mediolanenſi populo euenire poſſe rebatur, quàm ciuem ſuum affinitatibus vtrique factioni coniunctum, ingenio lenem, popularemque in principatu Galliæ Ciſalpinæ conſpicere: & quod diuturnæ ſecuritatis intereſſet, Romani Cæſaris anthoritate confirmari. Hoc tenore intimi conſilii Galeacius vſqueadeo ſibi gaudebat, vt præclara Cæſaris gratia, atque eius quotidiana promiſſione inflatus, iam planè principis perſonam indueret, præciſa magna ex parte amicorum & familiarium conſuetudine tanta animi vanitate, vt ſæpe grauioris conſilii ſpecie, in ſecretum ſolus abderetur, & in tabernaculo ſecus ac ſolebat, peculiarem ſibi vni parari menſam iuberet certo interuallo diſcretam ab ea, in qua vel illuſtres conuiuæ diſcumberent. Qua de cauſa M. Antonius Columna tantæ virtutis ac dignitatis Romanique ſaſtus heros, & Ennius Philonardus Verulanus epiſcopus Leonis legatus intempeſtiuæ vanitatis notatum irridebant. Nec mirum erat ſi vir ſua ſpe in altum prouectus inſaniret, quando ei Cæſar aſtuto minimèque abſurdo conſilio primum gratiæ locum tribuens peramplæ pollicitationis verba dabat, vt per idoneum hominem, qui ſummo loco eſſet natus, ac exiſtimatione populari inter ciues maximè validus putaretur, in amicitiam Mediolanenſium ſe inſinnaret: eorumque captaret ſtudium noua liberalitate, ſi ipſis pulſo Gallo Galeacius præficeretur. Apparebat enim Inſubres ciui ſplendidiſſimo amantique patriæ lubentius atq. fidelius, quàm Gallis præſidibus, qui plerunque à graui imperio inſolentes euaderent, eſſe parituros. Spondebatur autem Galeacio principatus titulo vicarii imperialis, qua dignitate Vicecomites antiqui principes à ſuperioribus Romanis Cæſaribus eſſent appellati. Ab hac liberali prædicatione Cæſar exiſtimari volebat eo conſilio arma cepiſſe, vt Inſubres Gallorum dominatu liberaret: confectoque bello, Romam ad ſuſcipiendam Auguſtalis imperii coronam continuò proficiſceretur, quum nihil omnino præter victoriæ decus peteret, & indigenam patritium ciuem de ſe benemeritum humanitate iuſtitiaq. præſtantem beneficiario iure Mediolani cum imperio eſſet relicturus. Hæc in fama apud vulgus erant, ſed in arcano Cæſaris conſilio id decerni nemo credebat: quando id totū quod victoria parari poſſet, Carolo nepoti (vt in fatis erat) pararetur. Id verò tegi diſſimnlarique tum maximè expediebat, quoniam Cæſar exploratum haberet id nequaquam probari Leoni pontifici, aut Heluetiis: quum ii ad alterum Sfortianæ ſtirpis ſpectarent; Maximiliani ſcilicet in Galliam ducti germanum fratrem, quem Mediolanum fratris exemplo reducere percuperent. Ille verò ægerrimè paſſurus eſſet, vt opulenta atque opportuna Italiæ pars Germanorum & Belgarum colonia & ſedes efficeretur: ad augendam ſcilicet Cæſarum potentiam, qui amplitudini atque felicitati Romanorum pontificum ab omni annalium memoria ſemper inuidiſſent. Ceterum in hanc conſilii ſpem ſatagente Cæſare, quum Galeacio per clientes & propinquos ſuos tentatis ciuium animis nihil de excitando tumultu ſuccederet, araldusque rediens de hoſtium reſponſis prolixè retuliſſet, caſtra propius vrbem promota ſunt ea vicinitate, vt è ſumma teſtudine templi maximi caſtrorum ignes conſpicerentur: pauenteſque ciues villas ſuas hoſtili incendio abſumi crederent, poſtquam à Gallis ſuburbana tecta vltro concremata ciderent. Augebāt terrorem agricolæ in vrbem confugientes, quū tormenta maiora prouehi falsò nun-

ciarent,quibus ab hoſte admotis vltimum rerum ſuarum diſcrimē adituri eſſent. Erat ob id in vrbe inuſitatum triſteque ſilentium,adeoque altè cum ciuium,tum præſidii militum mentes occuparat pauor,vt illi pretioſiorem ſuppellectilem fœdis latebris recōdere properarent : ii verò cariſſimarum rerum ſuarum colligerent ſarcinas,vt trans Ticinum in loca tuta aueherentur . Magna enim erat opinio apud Gallos Germanorum virtutis, peritiæque in toto negotio tormentorum,præſente præſertim Maximiliano , qui à prima adoleſcentia multis in bellis ac præliis maximè fortunatus imperator extitiſſet . Verùm Gallis admodum terribile erat Heluetiorum nomen:qui nuper incredibili; animorum & corporum planè indomito robore vallata Franciſci regis caſtra adoriri : in eaque per aceruos ſuorum cadauerum penetrare auſi fuiſſent:quibus idem dux & concitator adeſſet Sedunenſis acerbiſſimus Gallorum hoſtis , His de cauſis fiebat,vt plerique Gallorum ſuſpēſo Borbonio de vrbe deſerenda ſeruandoque equitatu, vti nuper Palicia, & antea Ligninius atque Obegninus recto nec deformi conſilio feciſſent , haud perplexè cogitarent . Quid enim ſtultius exituque miſerius futurum eſſet , ſi nudati peditatu vrgentis Cæſaris, qui innumerabiles adduceret copias, vim atque impetum experirentur:ſalutemq.omniū dubiæ & territæ ciuitatis fidei committerenr , ſingulari quidem totius Galliæ detrimento, & quod Dii auerterēt, funeſtiſſimo luctu ? Enimuero reparari poſſe bellum adeo propinquis Galliæ opibus atque ſubſidiis ; & recipi vrbem eadem virtutis felicitate, qua antea populo temerè rebellante opportunéque ſeruato equitatu poſtea recuperarint . Interea Triuultius frequenti allocutione ciues confirmare dubios & ſuſpectos,vt limine ſe cōtinerent interminatus pœnam, adhortari : ſuæ verò factionis omnes arma capere,beneq. ſperare iubebat : per fora & compita, ne quis tumultus temere oriretur, cuſtodias diſponebat . Tormenta ab arce educta idoneis in locis contra hoſtes collocabat . Hæc intrepido ore adminiſtrans Gallos vehementibus caſtigabat verbis , quos de deſerenda vrbe cogitare cognouerat . Et id quidem tanta ſeueritate,vt Borbonio diceret ipſum recte imperii poteſtate vſurum, ſi in authores turpiſſimi conſilii animaduerteret : deſcendenſque demum in conſilium demonſtrauit viris, qui tot ſtipēdia meruiſſent, nihil omnino potius & carius eſſe debere , quàm tueri priſtinum decus . Hoc enim integro vniuerſos incolumes fore : ſuperaturoſque omne periculum inſtantis belli, ſi innatæ virtutis memores eſſe vellent,& ſe animo demittere veterano militi longè turpiſſimum exiſtimarent.Propterea ſe minimè dubitare quin erectis & confirmatis animis, ad Galliæ decus vrbem eſſent conſtantiſſimè defenſuri : neque opus eſſe vt Germanorum multitudine & fremitu terrerentur . Eos enim habere vehementem impetum ; ſed in curſu fatiſcere , hærereque plerumque ſolitos,vti ſæpe audiſſent quum hic ipſe Cæſar recenti exemplo cum centum milibus armatorum oppugnato Patauio,proſtratiſque mœnibus,nec tentato quidem certamine,incœpto abſtiterit : & inglorius in Germaniam ſit reuerſus . Itaque deſerendæ vrbis, ignominioſæque fugæ cogitationes abiicerent . Ipſis enim ſi id ſcelus admitteretur, regiæ ſeueritatis in Gallia iudicium eſſe ſubeundum,ſe quidem capitali teſte atque inimico ſi deſertus amiſſa patria ſupereſſet . His Triuultii verbis confirmati ſunt, qui equitatū potius quàm vrbem ſeruādam cenſebant : eoque alacrius & certius,quòd Triuultius publicum tabellionem rogarat , qui ſententiæ ſuæ tabulas conficeret : qua teſtificatione ii , qui præſidio excedendum putarent,cum ignominia damnarentur . Peropportunè autem accidit vt auxilia Sedunorum atque Bernenſium in Verbano nauibus impoſita per Ticini emiſſarium paucis horis Mediolanum peruentura certis nunciis afferretur . Atque ita è medio metu periculoque perampla ſpes & certa ſalus cunctis oborta eſt . Nam Cæſar de hoſtium auxiliis edoctus,quum promouere copias,& vim portis inferre pararet,quòd non inanem de Heluetiis ſuſpitionem arbitraretur, remiſſo & commutato repente conſilio ſubſtitit : incertus an productis tormētis cum ſuæ tum hoſtium virtutis periculum eſſet faciendum,an verò tutior foret receptus. Primas enim ſpes eius pecuniæ defectus fregerat,quo nihil periculoſius excitandæ ſeditioni apud milites accidere conſueuit : & tum fortè perſoluendi ſtipendii dies aderat , importunéque Brixiani præſidii milites Hiſpani argēteæ monetæ duas ſarcinas in caſtra è ſuperiore Rhetia venientes, interceperant:quæ ſumma pecuniæ vti exigua quamquam militarem ſitim extinguere non poterat , accen-

debat

debat tamen Germanorum atque Heluetiorum animos, quòd à ſociis prædantium hoſtium more grauem cum detrimento contumeliam accepiſſent. Cæſarem quoque in ea conſilii deliberatione fluctuantem, diffidentemque rebus magnopere perculit Triuultii dolus magno Cæſaris incommodo excogitatus. Is nactus clientem ſuum Heluetiæ peritum linguæ literas ſuo nomine perſcripſit ſua manu, ſuoque ſigno notatas ad Stapherum, & Goldilum primores Heluetiorum duces: vt Cæſari in eo momento rerum ſuſpecti redderentur. His literis poſtulabat, vt quæ ſecum pepegiſſent eo biduo perficere maturarent: ſe enim ad condictum inſtructa pararaque omnia habiturum. Nuncius præmiorũ ſpe oneratus Cæſarianis excubitoribus vltro ſe capiendum obtulit, quum interrogaretur cur ſine teſſera in eum locum veniſſet, probè confeſſus eſt ſe Triuultii literas ſi ſibi parceretur, ad Heluetios duces deferendas prolaturum. Nec mora veniæ fide data, calceo inſutas literas promit, extemploque eæ ad Cæſarem deferuntur. Nec eas anxiè perlectas Sedunenſi Cæſar oſtendit. Neq. enim Stapherum & Goldilum tantæ inter Heluetios authoritatis ſine perturbatione periculoque rerum omnium vel accuſari ex Triuultii literis, vel (vti oporteret) comprehendi poſſe cenſebat. Itaque ſuſpicari ingenio Heluetiorum perfidiam atque inſidias veritus retro caſtra repẽte vertit: eoque properantius, quòd Albertum Petram, & Franciſcum Georgii Sopraſaxi filium Sedunenſi capitales inimicos cum viginti peditum vexillis applicuiſſe cognouerat. Nam Georgius opera Sedunenſis ab ipſo ſacerdotii poſſeſſione depulſi diu Romæ in cuſtodia molis Hadriani ſeruatus fuerat: liberatuſque demum à Leone in gratiam Franciſci regis cruentas cum eo ſimultates domi exercuerat. Sed cardinalis æquo iure pontificiæ authoritatis in ſedem ſacram à popularibus antiſtitem ſuum religiosè colentibus reductus ita acerbo odio, & infeſtis armis contumeliam vindicauit, vt in ciuitate Sedunorum ad ſacrum profanumque iudicii tribunal multis, qui Georgii factionis fuerant ſeuerè citatis atq. ſupplicio damnatis, Georgii domum, & opes, & clientelas conuellerit. Albertus quoque ſuperiore anno ante prælium cum Heluetiis à rege factum, vt ſupra docuimus, tamquam Gallica corruptus pecunia proditionis accuſatus fuerat: qua de cauſa depoſcente eum ad pœnam Sedunenſe, cũ ſeptem milibus peditum ſuum nomẽ ſecutis ab exercitu diſcedens, per Verbanum lacum domum rediſſet: Sic vt tum conuerſa Fortuna, Sopraſaxus & Albertus coniunctis ſenſibus communem inimicum vltum ire properarent, & Sedunenſis ipſe non temerè ſibi rimere cogeretur. Cæſarem tamen, haud perplexè de receptu ſtatuentem, diſſimulato pauore alacribus verbis, vt conſiſteret hortabatur, quod ii, qui auxilio Gallis veniſſent, magna ex parte agreſtes montanique homines è paſcuis abducti rudes armorum eſſent: & ſi qui militum nomine digni viderentur, hi apud omnes ſeditioſi & recenti perfidiæ nota infames cenſerentur. Nec ora conſpectumque ſuorum fide virtuteque præſtantium laturi eſſent. Sed Cæſar ſuſpicionibus ſuis implicitus, & amicis vel parum decora ſuadentibus æquo plura tribuens conſilio ſuo præproperè ſuſcepto deiici non potuit. Recordanti namque veteris Heluetiorum perfidiæ, Ludouici Sforţiæ in primis ab hiſdem ducibus ad Nouariam nefariè proditi dira calamitas ante oculos obuerſabatur. Requirenti autem M. Antonio cauſam vſque adeo repentini inconſultique receptus, quem neque honeſtum, neque neceſſarium putarer, Cæſar reſpondit, pecuniæ inopiam, quæ fato quodam non ſemel conatus ſuos interpellatis victoriis eluſiſſet: plerumque enim accidere dicebat, vt vbi virtus ſupereſſet, Fortuna deficeret. Proinde ipſum qui Romani imperatoris perſonam ſuſtineret, pro inſano eſſe facturum, ſi certis de vetere hoſte ſuſpicionibus non permoueretur. Affirmauitque demum ſibi per quietem ea nocte apparuiſſe Leopoldũ Auſtriæ archiducem attauum, & Carolum ducem Burgundiæ ſocerum ſuum ea toruі oris ſpecie, ac eo cruento armaturæ cultu, quo hic ad Nanſim, ille ad Semfac ex proditione ab Heluetiis trucidati fuiſſent, acri quidem ſermone & geſtu vetantes ipſum diutius morari, & vt ſe periculo ſtatim eriperet ſeuerè imperantes. Atq. ita motis caſtris ad Abduam eſt reuerſus: atque eodem ponte flumine ſuperato ad Alpes iter intendit tanta omnium, Gallorumque præſertim admiratione, vt qui dudum inæſtimabili metuendoq. copiarum hoſtilium numero, apparatuque tormentorum maximo territi & propè amentes erant, inopinati euentus gaudium vix perciperent. Neque Triuultius atque Borbo-

nius ferè præter ſpem grauiſſimo liberati metu, abeuntium tergis inſtitere, quòd per Epirotas præuolantes ſpeculantesſque omnia compertum habebant nouiſſimum hoſtium agmen valido præſidio confirmari. Quando Marcus Sithius cum delecta legione, & M. Antonius cum equitatu more militiæ incedentes paratique ad puguam terga clauderent. Nec vllo modo Cæſar generoſi ſpiritus nunquam expers temerè laceſſendus videretur: ne dedecoris metu, aut oborto pudore extimulatus ad primas ſpes gerēdi belli indignanter rediret: Sedunenſe præſertim ex ipſa rerum deſperatione conſerendæ pugnæ auido, ferocique facundia legiones concitante. Grittus quoque altè vociferatus à vetere militiæ inſtituto terga danti hoſti totum iter aureis pontibus conſternendum eſſe prædicabat. Eo modo compoſitis agminibus Cæſar nihil laceſſente Gallo per Cremonenſium fines in Germaniam dimiſſis Heluetiis eſt reuerſus, nuſquam memorabili re geſta: niſi quòd ex itinere M. Antonius Laudis Pompeiæ arcem Gallico munitam præſidio tormētis expugnauit. Iſque inde Veronam regreſſus cum Marco Sithio iuſſu Cæſaris in eius vrbis præſidio vſque ad belli exitum permanſit. At Borbonius Mediolano cū inſigni Triultii laude conſeruato, Andreæ Gritto gratias egit, quòd operam eo tumultu eximia fide Veneti ſenatus dignam præſtitiſſet: præbuitque abeuntibus eius copiis gratuito commeatum. Nec multò poſt bellicarum, & ciuilium rerū cura Triuultio relicta in Galliam ad regem eſt profectus, vt quæ geſta erant, ipſe idem author & teſtis coram explicaret. Tanto autem ſtudio propenſiſſimi regis, & magnæ partis aulæ procerum eſt ſuſceptus, vt meritorum, ac eximii honoris cauſa ſummus totius Galliæ equitum magiſter ſit declaratus, qui hodie Comes ſtabilis vocatur, quòd eum regi ſemper adſiſtere ex vſu bellicarum rerum expediat. Hic honos ſecundum regem apud Gallos facilè primus exiſtimatur: quoniam minores equitum magiſtri, qui in tota Gallia omnino quatuor ſunt inſtituti, ipſius Comitis ſtabilis edicto ac imperio parent. Huius autem dignitatis atque potentiæ nomē tamquam proceribus inuidioſum ſuſpectumque regibus Ludouicus X I. lata lege ſuſtulerat, quum fortè aduerſum ſe coniurati Galliæ proceres arma cepiſſent. Quibus demum cum magno diſcrimine ſubactis, Iacobus Lucemburgus ſancti Pauli comes, qui tum erat ſummus magiſter equitum, perfidiæ conuictus capite pœnas dedit, ſic vt nemo ei poſtea in magiſterio ſufficeretur. Ceterum vti poſtea compertum eſt, ea ratione Franciſcus, reuocato vetere Galliæ inſtituto hoc honore Borbonium remunerari voluit, vt in locum decedentis Odettum Lotrechium Ciſalpinæ Galliæ præfectura ornaret, multis quidem nominibus magnopere ſibi commendatum, & tum ſupra generis nobilitatem militari laude maximè florentem.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XVII.

DVM hæc in Italia geruntur, Selymus Turcarum imperator Campſonem Gaurium Memphiticum regem, eiuſque exercitum ad Singam occidione deleuit: indeque Syriam, Iudæam, atque Aegyptum clariſſimis victoriis peruagatus Mamaluchorum nomen formidabile Orientis gentibus, ac ampliſſimum Sulthanorum imperium euertit. Cuius belli cauſas, ac euentus rerum geſtarum diffuſè narrabimus, ſi prius ad Perſicæ hiſtoriæ ſeriem neceſſaria ſcribendi ratione atque ipſa rerum ac temporū varietate ſuis locis intercisam repetito ordine reuertamur. Selymus, qui ſecundum proſperam ad Araxem pugnam Perſis citeriore regni parte expulſis, & Tauriſio regia vrbe in poteſtatem redacta, Orientis victor apparuit, quum ad famam imminentis Hyſmaëlis ſubita ac celeri profectione, fugienti ſimilis Maiore Armenia deceſſiſſet, ad Trapezuntē atque Amaſiam Cappadociæ vrbem exercitum in hyberna dimiſit. Quibus in locis totam hyemem commoratus

moratus

moratus delectibus per præfectos Bithynia, Ponto, Pbrygia, Ciliciaque habitis, atque accitis iu ſupplementum è Græcia atque Illyrico nouis militibus, tanta celeritate atque diligentia attritas & afflictas copias reparauit, ut primo ſtatim vere ampliorem quàm antea exercitum aliquanto maturius, quàm Armeniæ niuali Tauro ſubiectæ frigora paterentur, vel hoſtes fieri poſſe exiſtimaſſent, in Perſarum fiues addnxerit. Erat Ciammaſſum oppidum in vlteriore Euphratis ripa poſitum paulò ſupra eum locum, quo Melas amnis Græcorum carminibus celebratus in Euphratem euoluitur: quòd Perſæ propter magnã loci opportunitatem quum Maiorem ingredientibus Armeniam primũ occurreret, præſidio impoſito tuebantur. Id Selymus vt proximis caſtellis finitimiſque arcibus occupatis vlteriorem prouinciam patefaceret, ſibi omnino expugnandum eſſe decreuerat. Eo autem tempore, quòd Sophum Hyſmaëlem aduerſus Hyrcanos & Bactrianos, vlterioreſque Caſpii maris accolas cũ omnibus copiis profectum eſſe cognouerat, facilem perficiendi negotii nactus occaſionem, Euphrate ponte conſtrato, traductoque exercitu penè priuſquam ab hoſte ſentiretur, ſub muro conſtitit, atque oppidum oppugnare adortus eſt. Ciammaſſini omni ſpe auxiliorum in tanta temporis exiguitate deſtituti quũ Turcæ circumiecta totis mœnibus ingenti ſclopettariorum & ſagittariorum multitudine murum propugnatoribus nudarent, irrequietoque oppugnationis genere alii aliis, temporis & loci ſpatiis inter ſe conſtitutis ſuccederent, ſimulque portas dolabris perfringerent, & appoſitis ſcalis in murum eniterentur, deſertis mœnibus in forum ſe receperunt. Vbi tametſi vigiliis vulneribuſque confecti erant, diu tamen hoſtium vim pertinaci conſtantia ſuſtinuerunt: & vt in ſupremo vrbis caſu pro fortunis ac ſalute omnium debebant, egregiè dimicantes ad vnum interieruut. Selymus expugnato direptoque Ciammaſſo, & ignobilibus aliis duobus caſtellis, quæ incolæ metu territi paulò ante deſeruerant, occupatis, tametſi inexpiabili odio, & cupiditate gloriæ plurimùm incitatus ad Hyſmaëlem ferebatur, ac totus Perſarum opibus imminebat, tamen non prius interiorem Armeniam bello ſibi tentandam exiſtimauit, quàm Aladolum regem, qui tot clades tanta perfidia ſibi & copiis ſuis ab expeditione Perſica redeuntibus intulerat, ſaltibus illis ac montibus expuliſſet.

Enimuero Aladolus, vt qui magnopere ſibi ac rebus ſuis ex merito timere cogebatur, quum Selymum mouiſſe ex hybernis, & ad Euphratem atque Ciammaſſum contendiſſe cognouiſſet, agreſtibus feriſq. hominibus repente coactis, magnas copias paranerat, quibus ſeſe ac fines defenderet. Si verò Selymus in Armeniam proficiſceretur, conſuetudine ſua ſpectabundus ex euentu alieni belli prædandi occaſionem caperet, ac obſeſſis itineribus, vt antea fecerat, impunè graſſaretur. Itaque Selymus ad Ciammaſſum relicto præſidio cis Euphratem regreſſus ad Antitaurum, vbi hoſtes conſediſſe fama cognouerat, cum expedito exercitu deflexit. Aladolns (vt alio loco memorauimus) montanis gentibus imperitat, quæ in Tauro atque Antitauro ſedes habent. Ii montes à Scordiſcis iugis, & finibus Cappadociæ perpetua velnti cathena quadã ad Amanum vſque, & vltimos Ciliciæ terminos protenduntur. Populus virtute bellica ferox, & uumero ampliſſimus traditur. Ceterum agreſtis eſt atque efferus, & ſola rerum inopia inſignis, vt qui præruptа atque aſpera in regione parum agricultura proficiant. Herbidis tamen in locis armenta equorum & camelorum poſſident: & pecuariam diligentiſſimè exercent: ceterorum vita omnis in venationibus, latrociniiſque conſiſtit. Orti dicuntur ex Galatis, Cappadocibus, Armeniis, veteribuſqne Minoris Aſiæ colonis, qui propter aſſidnas bellorum iniurias ſuperioribus ſeculis, & luctuoſiſſima præſertim Scytharum irruptione quum Tamerlames clades & terror Orientis prouincias omnes immani rabie deuaſtaret: iu proximos montes relictis vrbibus, tamquam in pacatum refugerint. Ii vallibus iugiſque omnibus perluſtratis, fluminum ac fontium opportunitates, mitioriſque cœli naturam, & conuerſionum Solis maximè ſecuti rationem, frequentibus in locis ligneos pagos, ac mox illuſtria quædam oppidula condiderunt. Vnde poſtea coaleſcẽtibus eorum rebus, quum fortiſſimi quique ceteris præeſſent, regium nomen ſibi ambitioſè admodum vſurparunt, vt qui horrida virtute cenſeri vellent, & timeri à finitimis, quamquam ſyluis tantum nudiſque rupibus imperarent. Aladoli finibus proxima eſt vrbs Orpha mirabili fonte oris lepram ſanante percelebris, quam nonnulli Edeſſam eſſe iudicant, quòd ibi adhuc extent

monumenta Balduini Latinis indicantibus literis. Is enim Gothifredo fratre Hieroſolymis potito, Edeſſam peculiari ſuo ductu captam imperio tenuiſſe traditur. Nec multùm inde diſtat Amida vrbs vetus, quæ hodie Caramida ab incolis vocatur, Meſopotamiæ iũcta. Hæc hodie regio Tigri & Euphrate amnibus incluſa Diarbecha dicitur. Aladoli autem nobilius oppidum eſt Maras, vti fas eſt ſuſpicari, ita vocatum propter interfluentẽ è Cælenæo monte nitidiſſimum amnem, qui ex certamine Apollinis deuicti Marſiæ nomen tulerit, multis poëtarum carminibus celebratum. Ceterum Aladolus poſtquam Selymum infeſto exercitu fines ingreſſum appropinquare videt, equitatum omnem (erant ad quindecim milia) è montibus in conuallem iuſtæ amplitudinis deducit, pedites, quorum magnum habebat numerum, à dextra ac læua occupare montes iubet; ibique quum edita loca atque anguſtias pro ſe ſtare intelligeret: loco multùm antea explorato atq. munito hoſtis aduentum expectare conſtituit. Porro Selymus quamquam locorum iniquitate perſpecta victoriam multo ſuorum ſanguine parandam videret, quòd hoſtes nunquã ſeſe apertiſſimis campis commiſſuros arbitraretur: iniquam tamen pugnandi conditionem ſubire non dubitauit. Itaque Synambaſsàm eunuchum quem interfecto ad Araxem Caſſembaſsà Europeis equitibus præfecerat, quadrato agmine, quòd extendere aciem, & cornibus vti non poterat, hoſtem inuadere, & primam eorum frõtem perrumpere iubet: ipſe verò cum prætorianis, atque Aſiatico equitatu ſubſecutus ſubſidiariã aciem pugnantibus ſuis oſtendit. Nec Aladolitæ ſibi ac in oculis omnium pugnanti regi ſuo defuere, namque emiſſis ſtatim ſagittis Turcarum impetum egregiè ſuſtinuerunt: cominuſque diſtrictis gladiis, & collatis equorum paſtoribus, quum è ſuperiore loco ingruerent, tanta vi ſubeuntes propulerunt, vt veteranus equitatus nihil iam multitudine aut virtute ſua proficere poſſe videretur. Ab lateribus enim Turcæ propter loci anguſtias hoſtem circumire non poterant, & ab peditibus, qui vtrinque latera montium inſederant & ſagittarum nubem mediæ conualli ſuperfundebant, vehementiſſimè lædebantur. Selymus vbi videt Aladolum contra ac ratus erat fortiter reſiſtere, & magna vi contendere, cohortes ſclopettariorum ex acie ac phalange ſua detractas ſubſidio laborantibus mittit, ac ſimul lectiſſimos prætorianorum conſcendere montem iubet. Quorum vim Aladolitæ ſclopettorum procella conſternati ſuſtinere minimè potuerũt, extemploque effuſi in fugam, notis tramitibus montes ſuos ac proximas ſyluas petiuerunt. Plurimum cædis in pedites fuit, qui quum pulſum equitatum viderent, & ſuccedentibus prætorianis per arduos atque impeditos colles ægrè in montem eniterentur, ſicuti plerumque accidit, vt trepidos, ac effugere conantes & crurium vigor, & ſolitæ vires occupatis terrore animis repente deſtituant; vſque ad occaſum Solis in fugam acti, trucidatique ſunt. Equites ipſi cum rege inſuefactos rupibus ac pernices equos nacti paruo detrimento accepto in vlteriora ac munitiora montium loca ſe receperunt. Aladolus poſt id factum, quòd ſe omnibus rebus tanto hoſti longo inferiorem intelligebat, ducendum atque trahendum ſibi bellum eſſe iudicauit. Itaque quum Turcæ paſſim incenſis mapalibus abeuntes perſequerentur, ipſe in alios atque alios montes refugere, nullam pugnandi occaſionem præbere, ac plurimùm aſperitatibus locorum ſe tutari. Quibus de cauſis Selymus ne in ſterili, aſpera, ac ignota regione, ſi totis copiis inſequi vellet, cõmeatus inopia laboraret, vel in inſidias prolaberetur: ſeptimo die inſequendi finem fecit. Caſtriſque idonea in parte eius regionis collocatis, Sinambaſsàm cum expedita parte exercitus miſit, qui allatis ſecum aliquot dierum cibariis cedentium veſtigiis inſiſteret; & quantum celeritate ac bellicis artibus fieri poſſet, ipſum maximè regem ſectaretur. Quum autem Selymus ex captiuis agreſtibus quæreret quænam vires, quæue conſilia ad ſuſtinendum bellum Aladolo ſupereſſent, reperiebat eum lectiſſimos quoſque equitum & peditum ſecum duxiſſe: ceteramque agreſtium turbam, vt ſolitudinem hoſti faceret, decedere pagis iuſſiſſe: & ſtatiuis caſtris apud quandam petram conſtitutis, quò magnam vim commeatus contuliſſet, non prius totis viribus decertare velle, quàm hoſtem ad inſuperabiles locorum anguſtias deduxiſſet. Eius conſilii eam eſſe cauſam, quòd præfecti equitum conſanguinei ſui, cui Saxonarogli nomẽ erat, maximè perfidiam timeret, à quo in ipſa pugna initium fugæ factum fuiſſe comperiſſet. Cuius defectionis atq. odii ſigna ab iuſto dolore proficiſci viderentur, quod ipſe pa-

trem

trem eius quoddam propter affectati regni ſuſpicionem per inſidias interfeciſſet. Selymus his omnibus cognitis rebus, captiuis catheoas detrahit, eos donis pollicitationibuſq. ooerat ac dimittit, vt Aladoli præfectum adeant, & ſecreto redditis ei literis atque muneribus hominem moneant; vt in ea rerum occaſione paternam cædem vlciſci velit. Id ſi aliquo inſigni facinore edito perficiat, eum & ſummum gratiæ locum apud ſe, & regnum, quod Aladolus latronum immaniſſimus obtineret, adepturum. Agreſtes vt præceptum erat, eius rei conſilio cum Sinamballa communicato, paucos poſt dies mandata perficiuot, breuique præfectus & ſpe regni, & moneribus, quæ vindictæ cupiditatem exacuebant, ad amicitiam Selymi facilè pellectus, quum ſuſpectanti inſidias Aladolo, omniaque exploranti aliter oocere noo poſſet, cum magna parte equitum apud quns ſummam obtinebat authoritatem, ad Sinamballam transfugit: à quo poſtea alii atq. alii ex his qui remanſerant, propoſitis præmiis ad defectionem ſollicitati ſunt. Circumuentus his malis Aladnlus, qui vt ſui ad Turcas deficerent fieri poſſe non putarat, reliquam ſpem ſalutis in fuga poſuit. Sed illum paulò poſt fugientem per aſperos mootes, antris oemoribuſque ſe occultantem Sinamballa & Saxouaroglis perſecuti ſpecu abditum monſtrantibus indigenis eruerunt. Aladolus ad Selymum perductus in cuſtodia paucos poſt dies interficitur, caputque eius, vt omnibus ludibrio foret, per totam Aſiam circumlatum: ac mox quoque in teſtimonium partæ victoriæ Venetias ad ſenatum fœda oſtentatione tranſmiſſum eſt. Occiſo Aladolo Selymus eius regnom in prouinciæ formam redegit, diuiſitque in tres præfecturas, quæ totidem Sangiachis, Turcarum more tribuerentur, ſic tamen vt Saxouaroglis omnibus præeſſet: cui cuncta præter regium nomen conceſſerat. Ipſe relicto Sinamballa, qui reliquum æſtatis in his locis moraretur, ac demum conſtitutis prouinciæ rebus, vt ad Iconium in hyberna concederet; modico comitatu Byzantium reuerſus eſt. Nam dum Hyſmaëlis & Aladoli bello in Minore Armenia implicitos eſſe diceretur, à Pannooiis fioitimam Mœſiæ prouinciæ partem incurſionibus vaſtari audierat. Quibus de cauſis oe Samandriam amitteret, quòd ſitom ad Danubii ripas Mœſiæ Thraciæque propugnaculum propter magnam eius loci opportunitatem exiſtimatur, octo milia equitum inſtruxit, qui duce Iunusballa (is tum Illyricæ Boſſinæ præfectus erat) Sauum flumen tranſirent, & in Croatiam ad Cetinum vſque per Illyricum penetrarent. Aliam verò Turcarum manum improuiſo Daoubium ratibus tranſuectā, vlterioris Pannoniæ fines populari iuſſit, vt vno tempore Pannonii ancipiti belli periculo diſtracti rebus ſuis timere cogerentur, ac ſimul doceret quæ vires & quantæ facultates ad bellandum Othomanois forent: vtpote qui magni iotereſſe & tum, & in reliquum etiam tempus ad perterrendos ſuſpendendoſque Chriſtianorum animos arbitraretur, ſi tot tan toſque exercitus commodè expeditéque alere, & diuerſiſſimis terrarum regionibus grauiſſima bella ſe gerere poſſe felicibus auſis oſtendiſſet. Exitu eius anni Selymus quum Panoonios duplici incurſione repreſſiſſet, hyemem quæ proximè ſecuta eſt, maioribus quàm vnquam antea apparatibus belli intentus, Hadrianopoli, Byzantiique tranſegit. Enimuero potentiſſimos Septentrionis reges finitimos ſoos Maximilianum Cæſarem, Vladiſlaum, & Sigiſmundum celeberrimo conuentu habito in colloquium deueniſſe, & coniuratione facta, inductiſque Germaniæ, Pannoniæ, ac Sarmatiæ gentibus, contra ſe ingens bellum parare audierat. Sed poſtquam per certos ſpeculatores, quos magno ſumptu in omnes Europæ partes dimittebat, ac obuerſari in aulis regum, & cuncta diligenter explorare iubebat, renunciatum eſt concilia illa Chriſtianorum nihil præter magnificas conciones, ſumptuoſaque conuiuia certantium inter ſe regum & procerum habuiſſe, vano ſolutus metu rurſus ad Orientem ſe conuertit. Ne tamen abſente ſe aliquod incommodum acciperetur, ſi forte Chriſtiani reges ex diſceſſu ſuo atque exercituum aliquam ad gerendum bellum occaſionem arriperent, finitimas prouincias validiſſimis præſidiis confirmauit. Quamquam ſciret Sigiſmundum proprio bello diſtineri, quòd Moſcouitæ Lituaniam etiam tum nouis iocurſionibus exagitarent, & Cæſarem atq. Vladiſlaum intelligeret nihil aduerſum ſe eo præſertim tempore moliturus: quorum alter ætate grauatus, ac aruinæ pondere ſuprema valitudine cnnflictaretur, alter quod opportuna Ferdinandi regis morte, noua omnibus bellorum materia præberetur, magnis

comparatis exercitibus,aduerſus Gallos ac Venetos Italiæ totus immineret. Itaque Solymanum filium egregiæ indolis adoleſcẽtem cum iuſto propè exercitu,vtGræciam Mœſiamque tueatur,Hadrianopoli relinquit, Pyrrhumbaſſam magni conſilii ac eximiæ virtutis ducẽ Byzantio præeſſe iubet. Natione hic erat Cilix,& ſanguine Mahometano progenitus,quod mirum videri potuit, quum alioqui purpurati fermè ſemper ex Chriſtiana progenie deligantur. Cherſeoglim verò, cui vni plurimùm ob veterem beneficii memoriam fidebat, cum copiis ad Pruſſiam in Bythinia collocat, claſſemque,quam magna impenſa & ſingulari ſtudio paulò ante deduxerat atque exornauerat, Zaffero eunucho attribuit. Ipſe paucos Byzantii moratus dies,vt tirones, qui in prætorianos legebantur inſpiceret,ab ea vrbe proficiſcitur, & in Lycaoniam ad veteres exercitus peruenit. Quò quũ veniſſet,cognoſcit Campſonem Gaurium, magnis copiis tota Aegypto Iudæaque deductis in Syriam deſcendiſſe: eumque profiteri ſe præſidio Perſicis rebus futurum,peruaſurumque in Ciliciam infeſto exercitu,ſi Sophus Hyſmaël ſocius atque amicus rex, Turcarum armis oppugnaretur. Quibus rebus Selymus vehementer commotus ne, ſi ipſe ad Euphratem progrederetur, propinquus hoſtis à tergo nudatam præſidiis Aſiam per Amanum irrumperet, Iconii ſubſiſtit, protinuſque ad Campſonem legatos cum muneribus mittit. Cuius legationis principem locum obtinebant Iachis vir militaris,& Cadileſchier maiore ſacerdotio,& ſacrarum literarum cognitione inſignis.Hic poſtea huius belli commentaria conſcripſit, quæ nos Italico ſermone donata perlegimus. Summa legationis fuit, vt Campſonem orarent, & quàm ſubiectiſsimè deprecarentur ne ſibi nocere, vel impedimento eſſe vellet, quo minus Hyſmaëlem bello perſequeretur,qui tot tantaſq. Aſiæ calamitates intuliſſet: inductiſque nouis ſuperſtitionibus, Mahometanæ religionis certiſſimas leges deprauare dilacerareque contenderet. Quòd ſi ille perſiſteret, & nullis conditionibus flecti poſſet,darent operam vt vires atque eius cõſilia diligenter cognoſcerent: & quàm primùm ad ſe reuerterentur. At Campſon tametſi ætate ingraueſcente & florentibus rebus ſuis tranquillitati atque otio potius, quàm armis vel alienis contentionibus ſibi ſtudendum eſſe arbitraretur, multis tamen de cauſis profectionem illam & expeditionem neceſſariam exiſtimabat:vtpote qui multò antea Selymum propter nefariam hominis crudelitatem plurimum oderat,atque ob eam cauſam, vt fœdus quod ſibi cum Baiazete intercedebat, cum eo renouaret,nunquam adduci potuerat: & tũ maximè audaciam eius proſperis fortunæ ſucceſſibus longius prouectam reprimere frenareque cuperet,qua ille tantam ſibi potentiæ atque virtutis opinionem ſecundiſſimo rerũ curſu vendicaſſet. Siquidem Selymus, Tauriſio capto, victis acie Perſis, Aladolo ſuperato atque interfecto & magnus & formidoloſus eſſe cœperat. Nec deerant qui eum alterum fore Alexandrum interpretarentur, quòd ſinentibus dormitantibuſque ceteris regibus, totius orbis imperium ſibi animo deſtinaret. Sed Campſonem maximè impellebat Syriæ in primis, & totius mox amittendi imperii metus, quo nullum acrius telum ad excitandos ſuſpicaces regum animos reperitur. Quãdo ea prouincia ſuperbo atque impotenti Mamaluchorum dominatu oppreſſa, ob idque infida Aegyptiis regibus ſi aliquo infelici prælio contuſæ Perſarum vires forent, ad Turcas finitimos protinus defectura videretur. Ob hæc Campſon ab initio Perſarum legationibus ſollicitatus,cũ Hyſmaële fœdus amicitiamque percuſſerat, Aladinique Achomatis filii,miſerrimi adoleſcẽtis calamitate permotus,in animum induxerat ſuis atque Hyſmaëlis viribus Aſiam,Græciamque, exturbata illa immani bellua poſſe liberari. Aladinus enim quem patre apud Horminium interfecto ad Campſonẽ profugiſſe docuimus, in Memphitica aula lachrymis, & ſquallore miſerabilis tres annos verſatus fuerat, & ad vindicanda tot ſcelera, Mamaluchorum animos aduerſus Selymum patruum omnibus artibus concitarat. Peropportunè etiam Aladoli filius natu maior florenti ætate iuuenis orbatus patre, & in ſimili quoq. miſeria regno fortuniſq. omnibus exutus quũ Memphim confugiſſet, tanta ira atq. indignatione omniũ mentes ex atrocitate noui ſceleris inflammauit, vt Mamaluchorum principes Campſonẽ vltro adirent, obſecrarentq. vt bellum ſuſcipere vellet. Quòd ſi ipſe ſenecta inualidus obire ducis munia grauaretur,ipſos per ſe bellũ geſturos, & ſceleratiſſimi hominis audaciã repreſſuros eſſe teſtarentur. Erant Mamaluchi nõ tantum virtute, vt

qui

qui robore corporis,equitãdi peritia,& armorum genere præſtarent: verùm etiã magnitudine animi atque opibus Turcis hominibus minimè cõparandi. Sed in primis meminerant ſe duce Caitbein validiſſimos Turcarum exercitus in Cilicia ſemel ad Adenam, iterum ad Tarſum perexigua manu profligaſſe, Meſithe Paleologo, & Cherſeogle Baiazetis genero ducibus captis. Vnde ſibi ex ea victoria tantos ſpiritus, tantam arrogantiam animorum vanitate deſumpſerant, vt ſibi vnis præcipuam rei bellicæ laudem deberi, ac neminem eſſe in terris quem armis ſuperare non poſſent, exiſtimarent. Mamaluchi fermè omnes Getæ, Zinchi, Baſtarnæq. ſunt nati in Ponto, & circa Mæotidem, ab ea præſertim parte, qua Corax amnis in Euxinum effunditur. Regionem recenti vocabulo Cercaſſiam vocant à Cercitis populis, qui in Colchidem vergunt. Hos Valachi antiquitus Myſi, qui Iſtro adiacent, & Tartari qui Tauricam ad Dromon Achillis inhabitant, aliæque finitimæ gentes Padolii, Sarmatæ, ac Roxolani ab vberibus matris raptos, aliiſque exceptos caſibus, mercatoribus vendunt, à quibus poſtea delectu habito, ſi qui eorum corporis & virium indole, vel animi vigore præſtiterint, nauibus Alexandriam, atque inde ad Memphiticum regem perducuntur. At Memphi vetere gentis inſtituto laniſtis ſtatim præceptoribuſque traduntur: qui magna cura ludo incluſos erudiunt. Vbi autem per ætatem arcum fortius tendere, ſagittas emittere, digladiari, haſta clypeoque ſcienter vti, equum in gyros flectere atque acrius incitare didicerint, tunc ſtipendia facere incipiunt, lectique in prætorianorum numerum ad equum reſcribuntur. Qui indociles ignauique fuerint, fortibus perpetuò ſeruiunt. Ita quum in vna militari virtute cuncta poſita, honores, præmia, magiſtratus manifeſtè conſpiciant, tanta omnes diligentia, tantoque ardore certatim militiæ ſtudiis vacant, vt connixi per gradus ſæpenumero nudi ſordidiſſimique ab initio ſerui ab infimis equitum ordinibus ad ſupremam principatus fortunam euaſerint. Mamaluchi Chriſtianæ religionis deſertores ſunt omnes, à captiuitate Mahometanis initiati ſacris. Nemo enim Mahometano vel Iudæo patre genitus in equitum numerum legi poteſt: propterea ad Mamaluchorum filios equeſtris dignitatis iura nõ tranſeunt, quamquam illi paternam ſupellectilem, prædia, ac domos hæreditate cõſequantur: qua etiam ratione ad filios Sulthanus imperium non tranſmittit. Vnde è noſtris quoque prouinciis perditæ vitæ homines, damnatique iudiciis eò confugiunt, qui ſtatim eiurato Chriſti cultu, deciſiſque præputiis, ſi bello idonei fuerint, ad ampliſſimos honores prouehuntur: ſicuti ætate noſtra in Tangaribardino videre licuit: qui Hiſpani nautæ filius virtute atque ingenii artibus tantum ſibi authoritatis ac diuitiarum comparauit, vt cuncta propè conſiliis ſuis apud Campſonem adminiſtraret: & ad Baiazetem, ſenatumque Venetum miſſus grauiſſimarum legationum munere fungeretur. Ad extremũ tamen Deos ſui ſceleris vltores ſenſit, quum inuidia atque æmulatione procerum gradu pulſus, & coniectus in carcerem, miſerrimus in pedore atque compedibus expirarit. Neque mirum eſſe debet ſi Mamaluchi ad eas opes, atque eam virtutis exiſtimationem perueniant, quum Syri atque Aegyptii ab his miſeranda oppreſſi ſeruitute, neq. arma tractare, neque equos alere permittantur: neque vllis adhibeantur conſiliis. Magnitudine etenim tributorum facti inopes, & quotidianis equitum iniuriis exagitati, mercaturæ mechaniciſque artibus & agriculturæ ſe dedunt. In hos eadem omnia ſunt iura, quæ dominis in ſeruos. Nã vulgo regii equites inſolentius, quàm cuiquam credibile ſit, miſeros indigenas contumeliis atque verberibus afficere, bona omnium vt lubet prædæ loco habere: vxoreſque eorum & liberos illata vi conſtuprare conſueuerunt. Aegyptii trecentos fermè annos enumerant ex quo ipſi liberi ac nobiles magno fortunæ ludibrio viliſſimis mancipiis ſeruire coacti ſunt. Quomodo autem libertate imperioque exciderint, ſatis latè monſtrabitur, ſi quàm variis bellorum caſibus nobile illud imperium iactatum ſit, diſtinctè retulerimus. Aegyptus poſt interitum Romani nominis Conſtantinopolitanis imperatoribus ceſſit. Sed nõ multis inde annis Aegyptii quum ſibi omni tempore à Græcis ſuperbè auaréque imperitatum exiſtimarent, euocatis in auxilium Saracenis, atq. ea vi Græcis ſubinde expulſis, Caliphum Saracenorum ducẽ ſibi regem delegerũt. Is à Mahomete pſeudopropheta, qui Mahometanæ ſuperſtitionis nouas ex Arrii ſecta & Iudaica diſciplina cõmixtas leges Orientis gentibus dedit, originem ducebat. A Calipho ceteri reges, qui eum varia ſuc-

ceſſione ſecuti ſunt, omnes veluti repetita Ptolemæorum conſuetudine, Caliphi nomen acceperunt. Vltimus regum eius nominis in id tempus incidit, quo Chriſtiani Gothifredo & Boëmundo ducibus Aſiam ac Syriam victricibus armis peruagati, Hieroſolymitanum regnum condiderunt. Is ab Almerico, qui Hieroſolymis Balduino ſucceſſerat, armis laceſſitus, quum tantam belli molem ægrè propriis viribus ſuſtineret; à Sulthano Syriæ rege auxiliares copias, & Sarraconem in primis fortiſsimum ducem accerſiuit. Sed Sarraco tam infidus quàm impiger repreſsis Almerici conatibus, Caliphum nihil tale expectantem cuſtodiæ tradit, regnumque occupat. Exinde poſtea Caliphi amiſſo rerum imperio, ſacris tantum præfuerunt: penes quos confirmandi regis poteſtas erat: ſicuti à pôtifice maximo Romanos Cæſares diademate inſigniri inueterata conſuetudine videmus. Sarraconi filius ſucceſsit nomine Saladinus, qui Chriſtianos in Syria & Palæſtina ſæpius acie profligauit, & ad extremum afflictis eorum opibus Hieroſolymitanum euertit imperium. Poſt Saladinum, qui moriens fratri regnum reliquit, plures filii nepoteſque ex eadem progenie Aegyptum vſque ad Melechſalam tenuere. Melechſala liberorum regum poſtremus cum Chriſtianis continenter bella geſsit. Qui quum veteranos, vt accidere tot præliis fuit neceſſarium, & fortiſsimos ſuorum amiſiſſet, Aegyptiorum ingeniis atque opibus ſuis diffiſus noui generis auxilia ex venalitiis ſeruis ſibi comparauit. Tartari enim Scythica gens ſub id tempus Armeniam atque Aſiam per Caſpias portas inuaſerant, Comanoſque populos qui ad Cappadociam pertinent præliis victos iure belli ſub corona vendiderant. Ex his Comanis Melechſala egregiam manum haud magno coëmptam pretio in Aegyptum traduxit, & militaribus armis inſtruxit. Quorum fortiſsima opera vſus non ſolum poſtea regni fines egregiè tutatus eſt; ſed & Ludouicum Gallorum regem ad Damiatam, quæ Heliopolis ſiue Peluſiũ fuit, ſtatiuis in caſtris obſedit: & mox memorabili prælio ſuperatum viuum cepit. Sed non multò poſt Melechſala coſpirantibus ſeruis, in ea victoriæ felicitate trucidatus eſt, promptiſſimuſque Comanorum Turquemenius imperium & Sulthani nomen arripuit. Verum Turquemenius dum ex eo faſtigio priſtinæ conditionis oblitus conſeruos, qui principatum detulerant, elatiore animo deſpicit, à Cotho pariter Comano equite domi obtruncatur. Cothos eodem impetu & rex & imperator ab exercitu ſalutatus quum in Syria Tartaros ab Hyalone relictos latè cæcidiſſet, ſimili quoque oppreſſus fraude concidit: ſummaque imperii interfectori eius Bandocaderi delata eſt. Fuit armis inſignis Bandocader: eiuſque ductu Comana ſeruitia Ricardum Britanniæ regem, & reliquas Chriſtianorum copias tota Syria depulerunt. Poſt Bandocaderem, qui veneno ſublatus eſt, Elpis, & poſt eum Melech Vſtrephus imperio potiti ſunt. Quorũ alter Tripolim Chriſtianis ademit, alter Ptolemaidem, quæ vna omnium reliqua ciuitas Chriſtiano præſidio tenebatur, magnis copiis adortus expugnauit. Secundum eos longa ſerie plures eius conditionis viri fortes rerum imperio potiti ſunt: quorum nomen obſcurius fuit, quòd præclare eorum res geſtæ nullis literarum monumentis ea tempeſtate mandarentur. Sed patrum noſtrorum memoria Caitbeius opibus & belli gloria longè clariſſimus fuit, qui accepta per manus à maioribus diſciplina, diligentius ac liberalius, quàm quiſquam antea ſeruilem militiam adauxit, & excoluit: ita tamen, vt graui cura ſubſeruorum multitudini proſpiceretur. Qui paulò ante coniuratione facta, atque arreptis armis ipſi regi, & equitibus dominis ſuis difficile ac periculoſiſſimum bellum conflauerant. Hic eſt ille Sulthanus, qui quum principes Chriſtianos, vt quemque magnificentia atq. animi virtute præſtare audierat, ſingulari beneuolentia proſequeretur, inter cetera munera Camelopardalim admirandæ altitudinis animal Laurentio Medici Florentiam miſit. Is Turcis in Cilicia ſuperatis, & Perſis qui è Meſopotamia Syriam inuaſerant, magna virtute repreſſis, domitis quoque Arabibus ad Mecham vſq. vltimoſque Felicis Arabiæ terminos promotis armis Maximi cognomẽ adeptus, trigeſimotertio imperii anno vita exceſſit, ſub id ferè tempus quo Galli ad Tarrum cum Venetis conflixerunt. Mortuo Caitbeio, Acbardinus & Campſomia, qui ſummos magiſtratus obtinebant, quum magnis inter ſe opibus de principatu funeſtiſſimè contendiſſent, & diductis in factiones Mamaluchis, cuncta tumultu atq. armis miſcuiſſent; Mahometo Caitbei filio vſurpandi imperii occaſionem præbuerunt. Sed biennio poſt Mahometes, qui

cootra

contra leges & veteris inſtituti conſuetudinem paternam ſedem inuaſerat, à Cercaſſio inter epulas obtruncatus eſt. Ipſe Cercaſſius, quòd publicam ſeruorum cauſam reſpexiſſet, & ius dicendi regis atque obtinendi imperii Mamaluchis reſtituiſſe videretur, Sulthanus ſummo omnium fauore ſalutatur. Hunc Giapalatus, qui Damaſci Syriæque præerat, Memphim cũ exercitu profectus regali faſtigio deturbauit, & coniecit in carcerem: Giapalatum autem crudeliter atque auarè imperantem aduerſæ factionis Mamaluchi duce Tomombeio expugnata regia comprehenderunt, & in arce Alexandrina cuſtodiæ tradiderunt. Eo confecto negotio Tomombeius Giapalato ſuffectus eſt. Is quum initio ſtatim principatus nihil antiquius duceret, quàm Giapalatum, quem ipſe clam ſtrangulari iuſſerat, immanitate, auaritia, atque omnibus ſceleribus ſuperare, breui tempore tantum ſibi odium concitauit, vt publico conſilio Mamaluchi eum extemplo capiendum puniendumque decreuerint. Ita Tomombeius octauo imperii menſe quum obſeſſus in regia fugam per cuniculum deſperata ſalute moliretur, ab amicis Giapalati contrucidatus eſt.

Occiſo Tomombeio aulæ proceres, vt cruentiſſimis Mamaluchorum ſeditionibus occurrerent, quibus ad internitionem propè eorum nominis per quatuor annos fuerat dimicatum: Campſoni Gaurio homini iuſto & forti, atque in primis minimè ambitioſo imperium detulerunt. Is recenti tot regum calamitate perterritus, quos paucis menſibus exitiabili ambitione cecidiſſe meminerat, quum inuito ſimilis procerum ac militum humeris altè ſublatus in regiam deferretur, abnuere imperium cœpit: reluctarique demũ grauiter, & ſe tanto faſtigio imparem dicere. Demum obortis lachrymis amicos ac principes deprecari, ne ſe priuata contentum vita in manifeſtum vitæ periculum conicere vellent, quando neque pecuniam haberet expeditam ad donatiuum militi perſoluendum, vt ceteri conſueuiſſent, neque tantum conſilii atque authoritatis quantum neceſſe foret ad frangendos ſeditioſorum impetus, in ea rerum omnium confuſione eſſet habiturus. Contrà proceres monere hominem ne præſentis fortunæ occaſionem ſtulta obſtinatione animi, ioanique modeſtia negligere vellet, capeſſeret rempublicam affectam inteſtinis malis labantemque, atque ipſum regium nomen, quod vno omnium ſtudio ſibi deferretur. Poſtremò omnes iureiurando polliceri ſe neque manu, neque induſtria, neque opibus ei ad ſuſtentandam regiam dignitatem eſſe defuturos, militeſque non antè petituros donatiuũ, quàm ex regiis vectigalibus prouinciarumque portoriis publicani & quæſtores exactam publico nomine pecuniam coëgiſſent. Quibus confirmatus adhortationibus Campſon ſe regem ſalutari æquo animo patitur: adminiſtrandi imperii curam ſuſcipit. Is poſtea quum decies centena milia aureorum nummûm militibus donatiui nomine diuiſiſſet, & ſingulari eius moderatione eximiam de ſe probitatis atque prudentiæ præbuiſſet opinionem; tanta induſtria, paucis qui res nouas moliebantur veneno ſublatis, turbatum agitatumque ciuilibus procellis rerum ſtatum compoſuit, vt per ſexdecim annos Syria & Aegyptus nunquam tumultus vel belli nomen audierint. Dignus profectò Campſon felicis atque optimi nomine, ſi qui tam bonam pacem tranquillitatis & opulentiæ plenam egregia virtute condiderat, conquieſcere, atque otium pati, quàm ſumptis temerè armis belli fortunam periclitari poſtea maluiſſet. Igitur Iachis & Cadeleſcher Iconio profecti ad Campſonem, is tum ad Orontem amnem, qui hodie Farfar dicitur, habebat caſtra, paucorum dierum itinere peruenerunt. Quibus liberaliter magis, quàm amicè, vel humaniter ſuſceptis, aliquanto poſt quum ſenatus in prætorio datus eſſet, ipſique demiſſa oratione mandata expoſuiſſent; Campſon in hanc ſententiam reſpondit. Veterem eſſe Sulthanorum conſuetudinem, quòd principem in religione locum obtineant, Mahometanos reges, populoſq. omnes in pace, cuius ipſe in primis ſemper fuerit ſtudioſus, omni cura atq. induſtria continere: Proinde ſe in Syriam prouinciam ſuam veniſſe armatum, vt pacem Selymo perſuadeat. Quòd ſi is ea inferendi belli pertinacia perſiſtat, atq. Hyſmaëlem, quem fœderis atque amicitiæ neceſſitudine ſibi coniunctum ſciret, oppugnare pergat; ſe dignitati ſuæ ac exiſtimationi conſulturum: nec paſſurum vlterius, vt vnius inſolentis ambitioſique hominis libidine ac furore, humana diuinaque omnia permiſceantur. Nouiſſe ſe iam pridem Selymi ingenium quàm vaſtum, quàm atrox, quàm inquietum foret, poſtquam Baiazete patre optimo, tantæque virtutis fratribus, ac tantæ ſpei atque indolis

ſeptem impuberibus conſanguineis per ſummum ſcelus enecatis, totque amicis,ac fortiſſimis ducibus crudeliſſimè trucidatis,immanitati atque audaciæ nunquam finem vel modum impoſuerit. Propterea Selymo denunciarent vnam atque extremam eſſe pacis cõditionem, ſi ab Hiſmaëlis prouinciis abſtineret, & Aladoli filio paternum reſtitueret regnum: quod in Sulthanorum clientela ac fide ſemper fuiſſet. Id ſi faceret,vt rectè facere deberet,præter ſuam gratiam atque amicitiam, quæ ei maximo vſui atque ornamento eſſe poſſet,ipſum longè maiorem ex tuta pace,quàm ex ancipiti bello laudem eſſe relaturũ. Legati tametſi Selymum non deſtiturum incœpto, aut arma poſiturum vlla periculi denunciatione intelligebant; tamen quo maturius dimitterentur, & de repentino Campſonis aduentu ad Selymum celeriter nuncium perferrent, dixerunt ſibi magnopere pacem placere: ſperareque ſe iuſtis adhortationibus flexuros animum Selymi. Quoniam aditum ad intima eius conſilia,& ſummam ad perſuadendum authoritatem haberent: ac facilè futurum,vt ea incendiorum initia opprimerentur,quæ integris adhuc rebus nondum veram belli flammam concepiſſent. Ita cum muneribus dimiſſi continuato die ac noctu itinere,ad Selymum,qui Cæſaream peruenerat,redierunt. Campſon quoque promotis ab Oronte caſtris in Comagenem venit, & ad Aleppum celeberrimam vrbem conſedit. Eam ex ruinis antiquæ Hierapolis ædificatam ab Alepio Iuliani Cæſaris præfecto, qui in ea prouincia præclaras bello & pace res geſſerit, & nouæ vrbi nomen indiderit, pluribus coniectur[a] exiſtimamus. Proxima eſt Singæ amni,qui è Pierio monte per Comagenem tortuoſus & leuis haud magnam aquarum molem trahens in Euphratem euoluitur. Hanc vrbem Hyalon Scytharum rex ea tempeſtate, qua Chriſtiani cum Aegyptiis regibus, de Syriæ & Iudææ poſſeſſione decertabant, quum tota Aſia vaſtitatem feciſſet, reſiſtere auſam expugnauit,& incendit. His tamen ruinis etiam deformata propter magnam loci opportunitatem frequenti mercatorum concurſu incolitur. Vix enim quinque dierum itinere ab proximo Syriæ littore diſtat, vbi Tripolis & Berytus emporia: finitimaque eſt Turcis ac Perſis,vnde Brientis opes,quas gentes hinc Amano Syriam ab Cilicia dirimẽte,illinc Euphrate finiente Meſopotamiam,amplitudine imperii ad Byrtham vrbem Sulthanus attingit. At Selymus quum per legatos,qui cuncta diligenter Aegyptiis in caſtris explorarant,de aduentu numeroque hoſtium, ſimul & de Campſonis arrogantia, qui ſibi adeo tumidè atque inſolenter præſcriberet,certius cognouiſſet;alia ratione ac inſtituerat, bellum ſibi gerendum exiſtimauit: quòd neque tutam fore profectionem rebatur, ſi oblato nouo hoſte in Armeniam cupidius penetraret, neque ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat ad ſuperbi vaniſſimique hominis nutum deſiſtere incœpto,expeditionemque dimittere,quã tanta impenſa tantoque ſtudio parauiſſet. Igitur in ancipiti negotio egregium ac neceſſarium ab animi magnitudine conſilium capit,ſimulat ſe rectà,vt cõſtituerat,aduerſus Perſis progreſſurum: impedimentaque & copiarum partem, vt certior eius conſilii fama ad Campſonem deferretur, Suaſſiani vrbem præmittit (hæc olim Sebaſta fuit) Sita eſt in finibus Hyſmaëlis,vbi Euphrates Tauri montis occurſu fractus,ac mox rapido aquarum impetu victor perruptis vallibus in Meſopotamiam effunditur. Ceterum conuerſo in dextram itinere, tranſcendere Taurum montem,& celeri in Comagenem irruptione facta hoſtes imparatos adoriri conſtituit. Itaque concionatus apud prætorianos noui conſilii rationem exponit,docetque facilem atque expeditam eſſe victoriam,ſi adhibita celeritate priuſquam retroceſſiſſe ab Aegyptiis ſentiantur; eniti in aduerſa montium iuga, atque eas itineris difficultates ingentibus animis ſuperare vellent: neque inani timore adducti vana Mamaluchorum nomina horrerent. Interiiſſe enim iam pridem eius gentis robora,illoſque veteres equites qui Caitbeio duce aliquid exiſtimationis ac nominis militiæ meruiſſent. Occurſuros tantum in acie ſplendidos quoſdam equorum demitores verius quàm milites, qui ſcitè ad ſpectãtium voluptatem ludicra arte præſtigiari in equis ſciant: depugnare verò, & vulnera ferre non poſſint: vt qui longa pace, ac luxu, vrbaniſq. delitiis corrupti nunquam caſtra vel armatam hoſtium aciem viderint, nunquam tubarũ ſonum niſi in ludis atque ſpectaculis audierint. Proinde eos nulla tormentorum copia inſtructos,nullis peditum vallatos præſidiis contemnerent, & ſicuti ſacrarum legum & religionis interpretes ſacris ritè peractis omnia proſperè ceſſura pronunciaſſent, ita ipſi ſpe

pleni

pleni atque alacres ad certam de ſuperbo hoſte victoriam proficiſcerentur. Solere enim Deos immortales his, qui iuſta ac neceſſaria arma induerint, & belli cauſa præſtiterint, certam vincendi occaſionem proponere. Ceterum ſuperare hoſtem, potirique victoria in dextris eorum ſitum, qui, quàm pro decore gentis ac ſalute imperatoris occumbere, nihil in tota vita pulchrius atque præſtantius exiſtimarint. Prætoriani alacri fremitu inter ordines ſuborto, ſtatim acclamauere duceret ac raperet quò vellet, ſe cunctas forti audacia peruaſuros locorum aſperitates, omneſque labores ac belli incommoda æquiſſimè toleraturos. Ergo Selymus exploratis per montanos homines itineribus, tres ſemitas traducendo exercitui deſtinat, adhibitaque triplici Aſapporum atque incolarum manu, qui anguſtias repurgatis callibus aperirent, confragoſa quæque & inæqualia itinerum tranſuehendis tormentis communiri & exæquari, aſperioreſque tranſitus quà iumenta ducerentur, ſubitario opere conſterni iubet: Ac ſimul vt milites ad laborem accenderentur, donatiuum illis ex præſenti pecunia pollicetur, qui in traducendo tormentorum apparatu, extraordinariam operam nauaſſent. Vnde mox tormenta omnia quum minoris generis eſſent, nec maiorem Medico malo pilam ferrent, facili tractu impulſuque humeris militum per iuga & conualles tranſuecta ſunt. Factum eſt incredibili ſtudio militum, qui nouo bello aperiri ſibi ad prædam opulentiſſimas prouincias videbant, vt quinque tantum diebus in eo labore abſumptis, omnis exercitus cum impedimentis & curribus ſuperato Tauri dorſo in Comagenæ campos deſcenderit. Neque enim Taurus vbi Amani montis nomen aſſumit, qui locus fermè medius eſt inter Euphratem ſecantem Tauri iuga atq. Iſsicum ſinum, qui hodie Aiaccius dicitur, aſcenſu arduus eſt vel inſuperabilis: miteſcit namque quum extenuatus ad mare prouehitur, & ſe multis in locis colendum atque habitandum præbet Cilicibus montanis, aſperiſque hominibus duro labori aſſuetis, qui hodie Caramanni appellantur: Ea vox nigri montis accolas ſignificat, quod Amanus ab exuſtis cautibus procul nigreſcere videatur. Saxouaroglis Aladoli proditor, quem paulò ante Selymus euocauerat, vt ſtatim in hoſtium fines deſcenſum eſt, cum valida ſuorum equitum manu regionem omnem, quæ ad Amani Tauriq. radices pertinet, celeri curſu percucurrit: vt ſimul vbinam Campſon cum exercitu conſtitiſſet ex incolis captiuiſque cognoſceret, obſeſſiſque itineribus quantum equitum diligentia effici poſſet, prohiberet, ne de Selymi aduentu ad hoſtes fama deferretur. At Campſon qui vanitate atque ſuperbia inductus ſola authoritate, atque amplitudine nominis terreri Selymum, & ad præſcriptũ coërceri poſſe putauerat, non prius adduci potuit vt Tauri culmina tranſmiſiſſe hoſtes crederet, quàm eorum caſtra, in queis ſupra centum milia armatorum erant, bidui tãtum itinere abeſſe nunciatum eſt. Ita ignarus belli, improuiſo metu territus, quum in ipſo tanti diſcriminis negotio conſilium capere cogeretur, vt qui ſuas atq. hoſtium vires tum primum expenderet, fluctuare animo cœpit: æſtuandoque vehementer modò in ſpem erigi, modò metu ac pudore agitari: Poſtremo decoris atque ſalutis ſuprema cura anxius hæſitare, num cedere infeſtis rebus, ingruentibuſque procellis, & detrectato certamine in pacatiora refugere præſtaret; an forti animo conſiſtere, atque ipſam iniqua etiam conditione prælii fortunam periclitari: Quando longè honeſtius foret maiorum exemplo, qui armis atque auſu partum imperium ſibi tradidiſſent, armatum egregiè mortem oppetere, quàm propagatum per trecentos amplius annos eius militiæ decus turpi atque inſolita fuga defœdare, vel ſe ipſum videri nimio vitæ deſiderio ſeptem & ſeptuaginta annorum ætatem dignitate atque omni exiſtimatione ſpoliatam, dedecori ac ſordibus reſeruare voluiſſe. Erant è ducibus qui tuta conſilia ſpecioſis anteferrent: & ante alios Iamburdus cognomẽto Gazelles magni Caitbeii alumnus, vir fortis & militari prudẽtia inſignis, qui Amani, Apamiæque præerat. Is ſicuti cum numeroſo vetereque hoſtium exercitu tantulis copiis confligere calamitoſum arbitrabatur, ita expedito agmine retrocedẽdum, & ſedem belli ad Damaſcum deligendam eſſe diſſerebat. Quando pedeſtris & curruum impedimentis tardus ad inſequẽdum Turcarum exercitus tutum & facilem receptum daret. Interea accitis in ſupplementum ceteris omnibus Mamaluchis, qui in Iudæa atque Aegypto in præſidiis forent, proximiſque Arabibus mercede conductis, in hyemem trahi bellum, atque hoſtem difficultate commeatus expugnari facilè poſſe: nec ceſ-

ſurũ continuò Alepum minora tantum tormenta trahentibus,ſi vel mediocri præſidio firmaretur;venturaq.ſubinde è Meſopotamia Perſarum auxilia:ipſumq. Hyſmaëlem Sophũ cognito Turcarũ itinere in Minorem Aſiam irrupturũ : nec defuturos Chriſtianos,qui è Cypro Rhodoq. inſulis,aduerſus cōmunem hoſtem ænea tormenta ſubminiſtrarent ſi legationibus adirentur.Quibus cōparatis,exæquatiſq.viribus non temerè poſtea ſi cōſligere,& ſummæ rei aleam ſubire adeo pulchrum exiſtimaret,in aciem eſſet deſcenſurus. Ceterum grauiſſima bella, quæ initio vehementes, repentinoſque impetus habeant,prudenti aduerſariorum cunctatione interpoſito moræ ſpatio elangueſcere conſueuiſſe.Proinde fortunæ periculum facere ne properaret : quando errata bellorum , quæ ſæpius ducum inſcitia temeritateque proueniant, lugere, ac ſerò deteſtari optimi quique poſſint : reſtituere autem atque corrigere nec Dii quidem immortales queant. Mouerat Campſonem, & pleroſque alios opportuna & graui ſententia Gazelles,ſed quo minus vera audirentur, militaris fremitus, & ſtulta Mamaluchorum alacritas Campſonis auribus officiebat. Ii enim quum certiora de aduentu Turcarum audiſſent, incredibili lætitia totis caſtris exultare,geſtire præ gaudio,atque inter ſe gratulari quòd oſtendendæ virtutis ac parandæ laudis tempus veniſſet. Iamque illam tam diu exoptatam occaſionem tenerent , qua Campſonem imperatorem ſuum ſupra titulos & celeberrimam Caitbeii famam fuſis cæſiſque hoſtibus eſſent elaturi . Nec deerant ex principibus qui adulatione,inanique iactãtia memorando quanta cum gloria ad Tarſum ingentes Turcarum copias nullo propè labore cæcidiſſent , facilem atque expeditam de ipſo hoſte victoriam eſſe prædicarent . Sed in primis Cayerbeius Alepi & Comagenæ prouinciæ præfectus, qui poſtea perfecto bello, perfidiæ meritis ad ſummos honores euectus eſt,quum de ſtudio virtute atq. ardore Mamaluchorum magnificè loqueretur , quæ de apparatu numeroque hoſtium vulgata erant eleuare verbis , & ſaluberrimi conſilii rationes euertere properabat . Erat enim Cayerbeius hand obſcuris de cauſis Campſoni infenſus, quòd ipſius fratrem authoritate & formidandis opibus clarum aliquot antè annis Campſon veneno ſuſtulerat . Vnde poſtea Cayerbeius quum ſibi etiam cauendum exiſtimaret,& ſe iiſdem quoque inſidiis petitum ſuſpicaretur, vocatus Memphim de more ad procerum conuentus peragendos ſimulata ægritudine regio edicto parere noluerat : quæ res haud mediocriter regium animũ exulcerauit . Sed Campſon tacita iracundia tempus opperiebatur , quo hominem præferocem oblitum conditionis, ac inſolentius aduerſum ſe, veluti è proprio regno in præfectura agentem capere atque interficere poſſet . Id commodè perfici poſſe videbatur , ſi ipſe occaſione belli vt tum acciderat, vel ſimulatione adeundi Euphratis Hieropolim veniret. Mos enim erat veteribus Sulthanis , non prius ſe regio nomine vel militari laude dignos exiſtimare,quàm vt proximè fecerat Caitbeius,productis ad Euphratẽ copiis,apud Byrrham emporium, quod in ripa & antiquum nomen & celebritatem adhuc retinet, conſediſſent : ac ſolenni pompa equum ad potandas profluentis vndas ſpectante exercitu in amnem adegiſſent : vt qui ea cerimonia intelligi vellent, ſe quàm latiſſimè imperitare, ac paratos armis oſtendere ſuos eſſe agros qui citra Taurum vſque ad Arabiæ ſolitudines Euphrate amne alluerentur . Verùm obſtabat ratio belli quo minus eum primo aduentu ſtatim oppprimeret : quòd incertis adhuc Selymi conſiliis circumſpectare Turcarum & Perſarum motus , & conceptas differre inſidias vſque ad belli exitum ex vſu præſentiũ rerum arbitrabatur : ne atrocitate inopinati facinoris milites conſternati ſeceſſionem facerent,aut in ampliſſima vrbe ad rebellandum ex noua re tumultus excitaretur . Nam Cayerbeius validiſſimas copias familiaritate ac beneficiis ſibi obſtrictas habebat in caſtris,& ſummam apud Hieropolitanos gratiam atque authoritatem obtinebat : ac munitiſſima arce quæ media in vrbe accliui in tumulo ædificata erat , fideli cuſtode impoſito potiebatur. Sed dum Campſon tardius & conſideratius ea moliretur,nonnulli ex intimis Sulthani familiaribus,qui officioſi quàm fideles videri malebãt,Cayerbeium ſecretò monuerunt , vt regias inſidias caueret : atque aliquo honeſto conſilio rebus ſuis proſpicere vellet . Ille periculo cognito omnem deliberandi moram exitiabilem ratus nuncios ad Selymum tranſmittit , qui doloris ſui cauſas aperirent , pollicerenturque ſe in eius fidem ex occaſione conceſſurum : traditurum arma, arcem , & ſtudia ciuium erga ſe per quàm

egregia :

egregia: propriique equitatus vires, vt fraternam necem vlciſceretur, ad parandam de Campſone victoriam eſſe collaturum. Ceterum vt promiſſis fides adhiberetur, obſidibus cauerent: & quæ conſilia Campſonis, qualeſque eius & quantæ copiæ eſſent, ſigillatim perdocerent. Poſtremò adhortarentur vt accederet, & manus conſerere maturaret.

Nec Selymus poſtulatis annuere, proditoriſque voto ſubſcribere, atq. vltro maiora etiã polliceri dubitauit, haud ignarus explorari pararique ſibi victoriam, ſi ampliſſimæ vires tanti viri defectione hoſtibus deceſſiſſent. Itaque Campſon ſpreto Gazellis cõſilio quod fidei ac ſalutis pleniſſimum erat, Cayerbeii proditoris, omnium militum hortatu, atq. ipſa etiam vrgentis Fati violentia impulſus quum Selymus appropinquare diceretur, prælio decertare conſtituit. Poſita erant eius caſtra idoneo in loco ad Singam amnem decimo fermè ab vrbe miliari: ea ratione, vt milites propinquitate amnis vterentur, & ſemoti ab vrbis tectis atque delitiis nihilo minus ciuium facultatibus ac copiis iuuari facilè poſſent. Mamaluchi duodecim milium numerum vix attingebant: verum ſingulos, vt quiſque eorum maioribus ſtipendiis atque opibus eminebat, plures ſerui armis & equis liberaliter inſtructi ſequebantur. Decora certè ac inſuperabilis acies ſi vera virtute certaretur. Viri prolixa barba, & minacibus oculis truces, ipſo toto corpore lacertoſi atq. flexibiles tanta arte pugnam ineunt, vt poſt primos ſtatim haſtarum ictus modò ſagittis clypeo in tergum reiecto, modò ferrea claua, interdum falcato enſe, vt locus congreſſuſque popoſcerint, admirabili quadam agilitate virtuteque depugnent. Equi eorum validi atque acres, atque Hiſpanicis forma celeritateque perſimiles: quodque ſupra noſtrorum hominũ opinionem eſſe videtur, tanta ingenii docilitate in primis præſtant, vt ad nutus, & ad certas ſeſſorum voces, haſtam ſagittamque mordicus terra ſubleuatam porrigere, hoſtem agnoſcere, atque appetere dentibus, calcibus cuncta circumſternere, nec horrere propriũ cruorem, natura conſuetudineque didicerint. His frena argentea, aurata ephippia, & ſquamoſi operis ferrea colli & pectoris tegumenta conſpiciuntur. Eques lorica, vel thorace ferreis laminis conſerto, contentus eſt. Primorum ordinum equites, & quiſque diuitiis clarus galeas ferunt. Ceteri linteo capitis tegumento, quod pluribus implicatum ſpiris ad elegantiam intorquetur, ſe ſatis munitos aduerſus cæſim ferientes exiſtimant: gregarii autem equites villoſis purpureiſque pileis, qui graui gladiorum ictu diſcindi nequeunt, vtebantur. Campſon ex omnibus copiis quinque acies inſtituit: prima Cayerbeio data, quòd in eius prouincia bellum gerebatur. Secunda Sybeio, cui ab admiranda corporis agilitate Baluano, quod eorum lingua ſchenobatem ſignificat, cognomẽtum fuit: Is erat tetrarcha Damaſcenus, vir ſingularis fidei atque virtutis: qui vno tempore dextrum & ſiniſtrum cornu Turcarum inuaderent. Hos Gazelles cum tertia acie ſequèbatur, his vel illis, vbi res poſceret auxilio futurus. Quartam ipſe Campſon, vltima ad præſidium caſtrorum relicta, auratis armis fulgentem veluti ſubſidiariam interuallo duodecim ſtadiorum adducebat. Selymus autem ſic inſtruxerat aciem, vt more ſuo Aſiaticum in dextro, in læuo Europeum equitatum, prætorianos verò pedites cum tormentis in medio collocatos haberet. Sed ante peditatum ornatiſſimi atque fortiſſimi prætorianorum equitũ, in queis ipſe Selymus eo die præter conſuetudinem eſſe voluit, medio in ſinu frõtem obtinebant. Cayerbeius vt ſtatim appropinquatum eſt, in ſpeciem egregii animi acri impetu facto, Europeos adortus eſt: mox veluti circumuenire eorum aciem vellet, in terga longo circuitu deflexit, vbi nouiſſimum lixarum agmẽ impedimentaque ac innumerabilem camelorum multitudinem magno terrore illato potius, quàm multa cæde conturbauit: vt fortis & proditor decori ſimul atque perfidiæ ſatisfacere videretur. In diuerſa autem parte Damaſcenus vt ab latere aperto hoſtes inuaderet, omiſſa frõte & circumactis in læuam turmis, in tranſuerſos incurrit: tantoque ardore à Mamaluchis dimicatum eſt, vt ingenti Aſiaticorum ſtrage edita, ad vexilla quæ in medio collocata erant, in morem rapidiſſimi torrentis penetrarint. Nec proſtratis primis Muſtaphas Bellerbechus (hic Baiazetis erat gener natione Hungarus) & Imbracorbaſsà regii ſtabuli magiſter, qui magna vi contra contendebant, quin diffugerunt, diutius ſuſtinere potuerunt. Ita victor Damaſcenus hoſtium cornu in duas partes diſciſſo, quum ex obliquo ad pedites & terga prætoriani equitis peruaſiſſet, cuncta propè in media acie cædibus terroreque compleuit.

Erat repoſita in ſummo diſcrimine, quòd Selymus incurſu hoſtiũ propè abſciſſus erat à peditatu, in quo ſummam ſpem reponebat: quòd prætoriani à Gazelle qui Damaſceni fortunam ſecutus iam mediã frontem inuaſerat, acerrimè premebantur: quódque Aſiatici pulſi atque diſiecti nullam reſtituendæ pugnæ rationẽ inueniebant, quum Sinambaſſa laborantibus auxilio ſuperuenit. Eius aduentu quoniã nulla, vel mediocri pugna à Cayerbeio fuerat laceſſitus, recentemque equitum multitudinem induxerat, audacia Mamaluchorum retardata: auctique Turcarum animi: ac mox hoſtibus erepta victoria, quum Selymi iuſſu in aduerſos tormenta diſploderentur. Quorum inſolito fragore conſternatos equos Mamaluchi nec regere poterant, nec ipſi ſingulari atque admiranda virtute ſua, vt erant in medio ab infinita hoſtium multitudine circumuenti, quicquam proficiebant. In ea tamen rerum aſperitate nequaquam fracti animo, tametſi à Cayerbeio & à Fortuna deſerebantur, neque conſilio, neque virtute ſibi defuerunt. Vniuerſique denſato agmine conglobati cum ſtrage Europeorũ, & prætorianæ alæ detrimento oppoſitam aciem perruperunt, & continenti curſu caſtra atque vrbem petere cœperunt. Tum demum acti omnes in fugam perſequente Sinambaſsà cum expeditis & recentiſſimis equitum. Namq. Selymus qui ea die in ſummo æſtu patientia corporis & vigore animi, & conſilii felicitate ſe ipſo haud dubiè maior apparuit, vt victoriæ inſiſterent, & perterritos ſectarentur, huc atque illuc volitans fuerat adhortatus. Iam Campſon vrgentibus fatis aciem promouerat, vt vel ſuis ſubſidio foret, aut victoriæ ſi Turcæ vincerentur intereſſet, quum in itinere à fugientibus cognoſcit defeciſſe Cayerbeium, fuſas eſſe copias, nec iam omnium fugam ſiſti poſſe: tantam eſſe tormentorum vim, tantamque hoſtium multitudinem, vt diutius ſuſtinere nequeant. Quo nuncio elatiſſimus ſenex qui nunquam in perpetua rerum tranquillitate alteram fortunam expertus fuerat, ſupremo animi dolore concepto, penè concidit. Nec multò poſt ſuperueniente ſuorum atque inſequentium hoſtium turba, qui ipſo curſus impetu concitati obuios quoſque promiſcuè proterebant, quum annis, & ingẽtis herniæ põdere graueretur, & æſtu meroreque deficeret, in eo puluere exanimatus eſt. Damaſcenus quoque, & tetrarcha Tripolitanus dum effusè omnes caſtra atq. inde Hierapolim peterent, atque ipſi à nouiſſimo agmine irruentium impetum ſuſtinere conarentur, interiere. Selymus eodem in campo vbi pugnatum fuerat, paucis erectis tabernaculis, maioreque exercitus parte in ſtatione collocata, inſomnem egit noctem, vt qui victoriæ ac fortunæ ſuæ neſcius magnopere timebat ne tantæ virtutis homines captatis ad inſidias tenebris, ad oppugnanda caſtra reuerterentur, quos ipſe tormentorum metu magis quàm vera militum virtute pulſos, & coniectos in fugam eſſe conſpexiſſet. At Gazelles & ceteri Mamaluchi quum de Campſonis morte certius cognouiſſent, vixdum refectis ab laſsitudine equis, de quarta vigilia ab Hierapoli Damaſcum citato itinere profecti ſunt. Poſtero die Selymus promota acie caſtra hoſtium regiæ opulentiæ plena militibus diripienda conceſsit: atque inde ad vrbem progreſſus Hierapolitanos duce Cayerbeio dedentes ſeſe in fidem recepit: atque immunitatis honore proſecutus eſt. Periere in ea pugna non amplius mille Mamaluchi. Sed plures ex eorum ſeruis: maiorque aliquantò cædes in fuga quàm in prælio facta, quum fatiſcentibus ſudore equis, & ſiti paſsim emorientibus, deſtituti in pedes ab ignauiſſimo quoque equite facilè opprimerentur. Magnus enim numerus nobilium equorum interiit, qui vt erant præpingues & delicatius in vmbra ac ſtabulis enutriti, quum illo præſertim die cuncta immodico Solis ardore torrerentur, vehementiorem ac inſolitum laborem ferre non potuerunt. Pugnatum eſt ad ſeptimum Calẽdas Septembres, eo ipſo die, quod mirum eſt, quo Calderanis in campis biennio ante, victoriam de Hyſmaële retulerat. In partibus autem Selymi ſupra tria milia equitum cæſa referuntur, vt hinc coniectari licet inſignem eum cladem fuiſſe accepturum, ſi ab læuo cornu, quod proditoris beneficio intactum remanſerat, Sinambaſsà, vt alteri præfecto accidit, in ſuum & ipſe Damaſcenum incidiſſet: quamquam recenti atque integro adhuc peditatus præſidio confirmatus nullum ſalutis vel ignominiæ periculum adire poſſe videretur. Campſonis cadauer biduo poſt à conquiſitoribus abſque vllo vulneris veſtigio repertum eſt, quod Selymus recognoſci, & palam omnibus oſtentari iuſſit, vt eæ gẽtes quæ illum viuere, & ad reparandas vires Memphim contendere obſtinata credulitate putabant,

bant, omni reliqua ſpe rerum nouarum deciderent: & qui fideles erant in poſterum firmiores ſublata eius rei ſuſpicione redderentur. Nec multo poſt, quum iam fœtore taboque diffflueret, & ad coarguendam vulgi famam tridui ſpectaculo ſatisfactum eſſe videretur, apud vetuſtiſſimũ vrbis templum mediocri funere tumulatum eſt. Hierapoli in fidem recepta Selymus Iunusbaſsàm cum expedito equitatu, qui veſtigiis fugientiũ inſiſteret, Damaſcũ præmiſit, quò & ipſe paucos poſt dies, quũ inde quoq. deceſſiſſe hoſtes, ac fuga Memphim petiuiſſe cognouiſſet, cum omnibus copiis profectus eſt. Statimque ei Damaſceni qui morari victoriæ curſum, & opulentiſſimæ vrbis fortunas in diſcrimen adducere alienum à rationibus ſuis exiſtimabant, abſque vlla dubitatione portas aperuerunt. Qnorum exemplo permotæ maritimæ ciuitates, & in primis Tripolis, Berytus, Sydon, atque Ptolemais miſſis legationibus, acceptiſque Turcarum præſidiis, ſimiliter deditionem fecere. Nec multis inde diebus Selymus celeberrimum conuentum in caſtris habuit. Ea Damaſci mœnibus iuncta erant, ne quietæ & frequentiſſimæ vrbis ſtatus, & mercaturæ commercia, quæ ſumma omnium ſecuritate ab variis remotiſſimarum nationnm negotiatoribus tractari conſueuerant, intromiſſa militum multitudine, turbarentur. Quanquam ea eſſet in caſtris diſciplina ſeueriſſimis acerrimi imperatoris legibns conſtituta, vt quum milites nihil ſibi ex ea victoria licere intelligerent, in fertiliſſimo autumno horti ſine cuſtodibus tuto relinquerentur. Quo metu adeo prudenter penuriæ prouiſum fuit, vt Turcarum caſtra cunctis in locis rerum omnium copia ſemper abundarint. Itaque adſcitis legum peritis, euocatiſque eò omnium ciuitatum legationibus, inſignes Syrorum controuerſias audiuit, atque finiuit. Præfectos prouinciis atque vrbibus dedit: recognouit vectigalium rationes: & nonnulla ex vetere Sulthanici iuris formula, quæ iniqua vel oneroſa populis videbantur, vt ſummam ſibi inde liberalitatis atque iuſtitiæ laudem compararet, antiquauit. His rebus hunc in modum optimè conſtitutis, quũ ſatis quietis & ſpatii ad recreanda iumenta, quæ longi & perpetui itineris labore remacruerant, exercitui datum arbitraretur, atque ipſe omnibus conſiliis ac viribus Aegypto totus immineret, Sinambaſſam cum quindecim milibus equitum adiuncta his valida manu ſclopettariorum, quæ ex ordine Ianizarorũ & Aſapporum delecta fuerat, in Iudæam præmiſit, qui cuncta paſſim eius regionis loca exploraret; atq. iter ad Gazam, quod propter Arabes impeditiſsimum fore putabatur, aperiret. Ea vrbs ad mare, atque Aegypti fines pertinet propinqua arenoſis ſolitudinibus per quas difficili perículoſoque itinere ab Syria Aegyptus vlterior, ac ipſa Memphis adeuntur. Interea Mamaluchi, qui duce Gazelle Memphim peruenerant, cæterique omnes, qui è cunctis regni partibus eò conuenerant, conſilio habito, vt in aſperis ac difficillimis temporibus accidit, nulla ambitionis vel inuidiæ contentione Tomumbeium natione Cercaſsium regem ſibi delegerunt. Is tum magnus Diadarius erat: qui magiſtratus poſt regem primum honoris atque potentiæ locum obtinebat. Ceterum ei viro tantum vigoris atque induſtriæ inerat, vt qui afflictas res, & labantem imperii fortunam virtute erigere poſſet, ſolus eſſe omnium propè Mamalucborum opinione crederetur. Is vt ſtatim Sulthani nomen adeptus eſt, ratus ſuam dignitatẽ & reliquas ſpes omnes in armis, & in vna belli fortuna eſſe collocatas ſingulari ſtudio arma, tela, equos vndiqne conquirere, tormenta conflare, ex ſeruis qui militiæ idonei videbantur, turmas cohorteſque inſtruere, & ab finitimis Afris atque Arabibus auxilia mercede comparare cœpit. Præterea peritos regionum magno propoſito præmio per deſerta Palmirenorum in Meſopotamiam, atque inde ad Hiſmaëlem cum literis mittit: qui petant, atque orent vt minorem Aſiam incurſionibus exagitet, & in primis in Comagenem diſceſſu hoſtium vacuam nudatamque præſidiis irrumpat. Selymũ enim qui tum in Iudææ finibus eſſet, duobus exercitibus facilè intercludi poſſe, & commeatu prohiberi: Quando littora nullis Turcarũ claſsibus tenerentur, quæ terreſtres copias aduectitiis commeatibus ſubleuare, vel eas, ſi aliquam ex euentu belli calamitatẽ accipetent, & propterea de receſſu cogitarẽt, excipere ac auehere poſſent. Id ſi faceret, ipſum & Aegypti ſimul rebus propter eius cauſam in ſummo diſcrimine conſtitutis ſubuenturum; & tot inſignes iniurias, quas ab inſenſiſsimo hoſte nuper accepiſſet, nullo propè negotio eſſe vindicaturum. Dum hæc à Tomumbeio adminiſtrantur, Sinambaſsà pluri-

bus Arabum turmis quæ latronum more vias obſederant, facilè pulſis, patefactoque itinere Gazam peruenit. Eum Gazenſes tametſi Mamaluchis fidi erant, tamen quòd ſine præſidio militum portas claudere, & tentare defenſionem periculoſi & inſani propè conſilii eſſe iudicabant, deditione facta protinus recipiunt. Vrbis copiis exercitum iuuant: ac ſimul gratias agunt, quòd Selymi & Turcarum beneficio acerbiſſimæ ſeruitutis iugum depuliſſent: ſeque omni tempore manſuros in fide ob eius rei memoriam pollicentur. Sinambaſſa collaudato eorum ſtudio, cetera quæ ſibi vſui erant eis imperat: Sub mœnibus ad teli iactum inter hortorum munimenta caſtra locat: atque eo in loco Selymi aduentum expectare conſtituit. Interim vt erat multis militiæ experimentis eruditus, operam dat, vt regionem, quæ paſſim infrequentia ædificiorum & aquæ penuria aſpera incultaque eſt, ac arenoſi præſertim eius itineris naturam cognoſcat. Incolas donis perlicit, qui proximos Arabum duces oblatis amicitiæ conditionibus ſibi coocilient, & quid Mamaluchi ad Memphim parent, quibuſque viribus confidant, diligenter explorent, & protinus ad ſe reuertantur. Contrà Gazenſes, qui natura Turcarum hoſtes erant, & iam à præſenti exercitu quotidie rerum ſuarum detrimenta ſentire cœperant, Tomumbeium de Sinambàſſæ aduentu certiorem reddunt. Docent eam Turcarum partem antequam Selymus adueoiat facilè poſſe opprimi atq. deleri, ſi valida Mamaluchorum manus cum peritis ducibus ad ſe tranſmittatur. Ipſos enim quum ex compoſito Mamaluchi intempeſta nocte ſopitos hoſtes inuaſerint, eruptione facta protinus caſtra aggreſſuros, & iniectis facibus cuncta cæde atque incendio turbaturos. Conſilium Tomumbeius & Mamaluchi ſtatim probant: mittiturque Gazelles cum ſexmilibus armatorum equitum, & magna Arabum multitudine. Gazelles enim quòd ſalutaria eius conſilia à Campſone atque aliis fuiſſent ſpreta, vnde mox pugnæ auidi tantam ſibi calamitatem temeritate contraxiſſent, ipſeque in ea prælii aſperitate & prouidi ducis & promptiſſimi equitis officia fuiſſet executus, ad ſummam bellicæ virtutis opinionem peruenerat. Sed vixdum eo profecto Sinambaſſæ per Syros exploratores defertur Mamaluchos adiunctis Arabibus à Memphi per deſerta ad ſe opprimendum iter ingreſſos eſſe: atque eos, quòd expediti in equis abſque vllis ſarcinarum impedimentis exierint, ante biduum adfuturos. Qui nuncius ſicuti opportuniſſimo tempore Turcarum exercitui ſalutem attulit, ita maximo poſtea ad ſummam totius belli victoriam momento fuit. At Sinambaſſa quamquam de Gazenſium perfidia nihil cognouerat, tamē quòd illa eadem vt erat prouido ſolertique ingenio ſibi accidere poſſe ſuſpicabatur, ne ſibi cum duplici hoſte negotiū foret, Mamaluchis occurrere, & prælii fortunam experiri conſtituit. Ergo de ſecunda vigilia, caſtris ſilentio egreſſus è conſpectu vrbis diſcedit, & Memphitica via ad quintumdecimum miliare prouehitur. Erat in proximo humilis pagus, quo viatores pro hoſpitali diuerſorio, ob perennis atque largiſſimi fontis opportunitatem vtebantur. Ibi fortè & Sinambaſſa ſubſiſtere volebat, & Gazelles aliquot horis conquieſcere, & ſuos recreare, vt noctu & maximè recentibus equis Gazam peruolaret, pari conſilio cogitarat: quum vno fermè tempore ab antecurſoribus eleuari ingentem puluerem, & mox aduentare copias vtrinque duci nunciatur. Gazelles improuiſa re vehemeoter animo perturbatus, quòd ſe deiectum conſilio, atque hoſti imparem futurum ſi congredi vellet feſsis præſertim equis intelligebat, quamquam de communi omnium ſalute in veſtigio conſilium capere cogeretur, tamen animo noo deficit: ſuos cohortatur vt arma expediant, & negotii quod per inſidias perficere nequiuerint, id ſibi in aperto vera virtute omnino conficiendum eſſe exiſtiment. Ex aduerſo Sinambaſſa aliquanto celerius, quàm Gazelles acie inſtructa, quoniam milites, quæ fieri vellet ſi prælio certaretur, multum antea per otium edocuerat, alacriter ac diffuſè apud cunctos ſuorū ordines concionatus eſt. Sed finis eius orationis fuit vt omnino fugæ obliuiſcerentur, poſtquam omnia circum clauſa atque infeſta niſi victoribus futura eſſent. Illudque in primis perſuaſum habere vellent neminem eadie periturum, niſi quem certiſſima fatorum lege Dii immortales exitio deſtinaſſent, parique periculo & fortes in mediis hoſtium gladiis ſalutem, & timidos in tutiſſima etiam fuga ineuitabili ſorte mortem inuenturos. Erant ſclopettarii in cornibus, quæ rara & ſimplici acie in longum porrigebantur, ea ratiooe vt liberius ſclopettis vti, & latiore ſpatio circumuenire hoſtes poſſent,

poſſent: haſtati verò medium tenebant locum, vt Mamaluchorum impreſſionem ſuſtinerent. Gazelles autem appropinquans Arabum turmas ad diſturbanda cornua præmiſit,& quadrato agmine in mediam aciem inuectus eſt. Fuit prælium atrox, ac diu anceps; quoniam Turcæ etiam numero ſuperiores vim armatorum equitum ferre non poterant, iamque pulſi loco, atque in diuerſum irrumpentibus Mamaluchis diſiecti fugam oculis atque animis circumſpectabant, quum iubente Sinambaſsà ſclopettarii, qui ad primam gladium procellam Arabas expulerant,reductis cornibus vniuerſam hoſtium aciem circumuenerunt. Quo caſu viri pariter & equi à tanta multitudine eminus mortiferis glandibus ſternebantur,nulluſque in medio circumuentis virtuti locus relinquebatur, quoniã vbi aliquis Mamaluchorum globus incitatis equis procurrebat, Turcæ leuitate ſua cedere aſſueti, velociſsimè refugiebant: vndique huic rei omnibus pugnæ locis ſtudebant, vt equos non conferrent, & ſolis ſclopettis vterentur. Gazelles quum defatigatos extrema laſsitudine equos cerneret,nec dilabentibus Arabibus quicquam auxilii ſibi amplius ſperandum eſſe arbitraretur,multique iam ex fortiſsimis ſuorum cecidiſſent,aut vulnerati eſſent,ipſeque præaltum vulnus ceruice recepiſſet, cũ reliquis ferro ſibi iter aperiens,amiſſis omnibus ſignis militaribus per eaſdem ſolitudines Memphim profugit. Periere in ea pugna Alexandrinus præfectus,& Orcomas Memphiticus prætor viri inſignes: præterq. eos magnus Arabum numerus,& mille ferè noti equites. Nec Sinambaſsà lætam aut incruẽtam victoriã adeptus eſt, nam ſupra duo milia equitum & in his aliquot clarioris nominis præfectos deſiderauit. Turcæ quum à meridie ad occaſum Solis protracta pugna atque ob id exanimatis curſu equis,fugientes perſequi non poſſent, ipſique inedia ac labore deficerent, eodem in loco iuxta fontem caſtra poſuerunt. Sequenti autem die cæſorũ ſpolia toto campo per otium lecta, capitaque hoſtium abſciſſa cadaueribus, quæ ab ipſo barbæ habitu,quòd Turcæ cunctas corporis partes præter labrum ſuperius radant,facilè dinoſcebantur,palmarum arboribus adfixere, vt impigrè nauatam ab ſe operam teſtarentur: ac ſimul ea immanis ſpectaculi nouitate trãſituri mox imperatoris ſui oculos,ad oſtẽtandam eius diei victoriam detinerent. Interim Gazenſes, quum exoriente Sole vacua hoſtium caſtra conſpexiſſent, vt qui diutius perfidiam diſsimulare non poterant, rati Sinambaſsàm cognito Mamaluchorum aduentu timore adductum inde retro in pacatiora loca refugiſſe; nonnullos Turcas ex numero ægrorum,vt luce facta ſequerentur,relictos impetu repẽte in eos facto crudeliter interfecerunt: & paulò poſt circiter duo milia Turcarum equitum,qui ad augendas Sinambaſſæ copias à Selymo ſubmittebantur, fortéque ea ipſa hora ſuperuenerant, & magna cum ſolicitudine num in ea loca cum exercitu Sinambaſsà perueniſſet, ſciſcitabantur, hoſtiliter adorti omnibus impedimentis exuerunt, & in fugam dederunt. Qui poſtea eo accepto incommodo quum Sinambaſsàm cũ vniuerſis copiis aliquo aduerſo caſu, vel hoſtium fraude periiſſe putarent, quem ad Gazam caſtra habere, vt conſtitutum fuerat, atque ibi Selymi aduentum opperiri exiſtimabant, & propterea trepida fuga regrederentur,ab Arabibus in itinere trucidati ſunt. Nec vnus eorũ omnino incolumis euaſiſſet, niſi Iulebbo Achaiæ Sangiacho ad Ramam vrbem occurriſſent. Is enim pariter à Selymo miſſus cum valida manu Græcorum equitum ad Sinambaſsàm contendebat, cuius aduentu audacia perſequentium Arabum repreſſa eſt. Ceterum Arabes euocatis ad prædam aliis atque aliis ſuorũ ducibus,qui proximos montes incolebant,ac ingenti cõflato exercitu,Turcas ad Carabaſram vicum conſecuti ſunt: Pugnatumque eſt iniquiſsimo Turcis loco, quoniam Arabes præoccupatis quibuſdam anguſtiis,quæ ad extremum ſpatioſæ vallis coarctabant iter, à tergo ſimul,à fonte, & à lateribus ſe oſtenderant. Arabum arma erant præter ſagittas longiſsimæ haſtæ vtrinq. ferro præfixæ,quas ad medium agili manu comprehendunt. His ſumma peritia in pernicibus equis vtebantur, & aduerſi pariter, ac fugientes hoſtem lætifera cuſpide feriebant. Quamobrem Turcæ & numero pauci,& haſtarum genere impares procurrere non poterant,circumuentique in orbem pugnare, ac ſimul iter facere cogebantur. Eratque res in magnum adducta periculum, niſi Iulebbus prolatis quatuor curulibus tormentis, quæ præſidii cauſa ſecum adduxerat, eos qui fauces occuparant vti erãt editiore in loco cum multa ſtrage deieciſſet: apertoque itinere inde celeriter ſuos eduxiſſet. Quibus anguſtiis

ſuperatis patentiores nactus campos meliore aliquantò conditione iter facere cœpit. Nam per ſclopettarios & ſagittarios eminus rem gerebat, & quum hoſtes appropinquabant, aperta acie confertas haſtatorũ turmas emittebat. Vbi verò denſior atque amplior Arabum globus ſeſe offerebat, in eos tormenta certis ictibus emittebantur. Contra Arabes diſperſi circumuolitare, nouiſſimo abeuntium agmini inſtare, ſubſequi nequeuntes, & vulneribus retardatos opprimere. Poſtremò iter morari, nec tantis difficultatibus circumuentos cibum capere, aut omnino conquieſcere, pati. Hic dies Turcis longè grauiſſimus fuit, nam plures eorum ſiti, vulneribus, & curſus labore conflictati ceciderant: nullumque iam ſubſidium extremis eorum rebus ab numeroſa ac pertinaci hoſtium multitudine relinquebatur, quum magnus Turcarum numerus medio fermè itinere laborantibus ac perditis ſuperuenit. Selymus enim Hymbracorbaſsà cum validis copiis ad tuendam Syriam atque Aſiam in Perſarum finibus cõſtituto, atque accitis Byzantio nouis militibus, qui magna atque ornatiſſima claſſe in Syriam tranſportarentur, caſtra Damaſco promouerat: & vt rei frumentariæ cõſuleret, quæ exhauſta in regione anguſtior erat, ſeparata ſuorũ agmina certis interuallis ſingulis quoq. diebus præmittebat. Ita Iulebbus recentium militum interuentu eo periculo liberatus ſequenti die Selymo occurrit, & quæ ſibi ac primis equitibus ad Gazam ac Ramam, & mox toto itinere contigiſſent quæq. ipſi coniecturis Sinambaſſæ exercituique eius, ob crebras infenſiſſimorum hoſtium inſidias accidiſſe exiſtimarent, ordine expoſuit. Quo nuncio Selymus in ſummam animi ſollicitudinem adductus eſt: quòd niſi exploratis & cognitis Sinambaſſæ rebus, in cuius fortuna totam belli rationem conſiſtere iudicabat, minimè ſibi procedendum eſſe arbitraretur. Sed mœrore atque ea cura anxio paulò poſt Syri ſpeculatores ſuperuenere, qui rem vti à Sinambaſsà geſta fuerat, retulerunt. Quibus cognitis rebus incredibili lætitia eſt affectus, quoniam ea victoria & apertam ſibi Aegyptum, & bellum celerius opinione propè confectum eſſe prouidebat. Poſtero die exercitus Ramam ductus, proximaque eorũ Arabum mapalia, qui tantas tranſeuntibus iniurias intulerant, vt ceteri exempli atrocitate deterriti à latrociniis abſtinerent, cum vxoribus eorum ac liberis concremata. Indeq. præmiſſis pedeſtribus copiis, quæ Gazam iuſtis itineribus contenderent, ipſe ad læuam Hieroſolymas deflexit: vt vrbem vetuſtate originis, ac Hebraicæ religionis fama totius Orientis celeberrimam inuiſeret. Ea tunc miſerabili ſacrarum ruinarum deformitate inculta atque deſerta non à Iudeis veteribus incolis, qui nunc toto orbe extorres in admiſſi ſceleris pœnam nec ſedem nec patriam habent, ſed à paucis Chriſtianis incolebatur. Ii cũ ignominia, & graui admodum contumelia Chriſtiani nominis ob conceſſam venerandi ſepulchri poſſeſsionem graue tributum Aegyptiis regibus perſoluunt; nec florentes ætate opibus Europæ principes vllis veræ virtutis vel immortalis gloriæ ſtimulis ad vindicandam iniuriam excitantur; quum religionis cauſam tanti non ducant, & inteſtinis bellis vel infami otio abſumi, id demum regium atque æterna laude dignum arbitrentur.

Selymus veterum prophetarum monumenta ſuppliciter veneratus Mahometo in primis ſacrificauit: & Chriſtianis ſacerdotibus loci præſidibus tamquam piis probiſque hominibus pecuniam in alimenta ſex menſium largitus eſt, atque inde vnam tantum Hieroſolymis moratus noctem Gazam ad exercitum quartis caſtris peruenit: quo itinere diu noctuque cum Arabibus continenter dimicatum eſt. Namque illi conſuetudine ſua omnibus locis infenſi aderant: vbi locorum anguſtiis iter impediebatur: quòd extenuari Turcarum agmina neceſſe erat, tranſuerſis prœliis laceſſebant, & comminus improuiſi præhabantur. Si in valles agmen ſe demittebat, ipſi è vertice collium paratos antea ingentiũ lapidum cumulos prouoluebant, neque vllum in ſclopettariis præſidium erat, in quibus ſummum fore putabatur. Nam cœlum per eos dies vento & continuis imbribus adeo fœdum fuit, vt ſulphureus puluis in lagenis & cornibus ſeruatus humore concepto lenteſceret, & ignis paſſim humentibus funiculis extingueretur. Tamen virtute prætorianorum effectum eſt ne aliquod maius incommodum in conſpectu imperatoris ab nudis latronibus acciperetur. Nam captis lanceis talares ſuccincti veſtes in aduerſos montes euadebant, atque illos deturbabant: neque anguſtis in locis eos conſiſtere, vel obſidere fauces patiebantur. At Sinambaſsà, qui Gazenſes necatis defectionis authoribus, boniſque

eorum

eorum direptis,& pecunia publicè imperata,meritas perfidiæ pœnas dare coëgerat, cognito Selymi aduentu, victrices copias hoſtium ſpoliis exornatas eduxit: atque obuiam eſt progreſſus. Quem Selymus multo cum honore verborum commendauit, & muneribus ſericæ veſtis, ſignatæque pecuniæ omnes præfectos, & ſigillatim fortiſſimos quoſq. equites proſecutus eſt. Exinde caſtra quatuor tantum dies Gazæ habita,quòd nullũ perterritis iam hoſtibus,& duplici clade afflictis, moræ ſpatium dandum putabat, & nouum regem authoritate nondum collecta, ipſamque Aegyptum ſitus munitione, numero hominum, & copia frumenti validiſsimam maioribus præſidiis confirmari nolebat. Quæ omnia tametſi proficiſcendi ſummam celeritatem efflagitabant, atque ipſum ad gloriam & famam naturali cupiditate properantem nouis ſtimulis ad maturandum accendere videbantur, tamen & reficiendus erat exercitus ab tanto labore perpetui itineris, & magna vtrium multitudo inſtituenda: quibus per vaſtas & fontium penuria deſertas harenarum ſolitudines ingentem aquæ vim toto itinere camelorum ſubuectionibus comportarent. Siquidem ab Gaza ad Memphim harenæ incultæ & ſteriles iacent, quæ ſi ventis agitatæ fuerint, ſæuientis pelagi ſimilitudine in fluctus adeo turbidos attolluntur, vt ſæpe eleuati pulueris nube cuncta vndique obſcurent:& cedente paſſim inæquali ſabulo incedentium veſtigia fallant, uehementerque fatigent. Verùm illis diebus præteritos imbres tanta cœli tranquillitas conſecuta eſt, ut nihil ad ſummam traducendi exercitus felicitatem Selymo defuerit. Namque aër nullis turbatus procellis quæ harenas excirent, atque officerent oculis perpetua ſerenitate conquieuit, ac ſimul tanta uis aquæ omnibus fermè locis reperta eſt,quòd pluuialis humor harenis imbibitus fodientibus puteos ad depreſſionem duorum pedum occurrebat: ut fruſtra comportari utres, ac ſitim timeri uulgo milites exiſtimarent. Non defuere tamen Arabes,qui toto itinere ad prædam undique confluerent, nec quemquam hoſtium excedere agmine, uel remiſſius ſubſequi paterentur: Cui uni malo facilè duces occurrebant:nam toto exercitu diſtributa erant tormẽta,quæ à turmarum præfectis,ut quiſq. periculo proximus erat,in hoſtes emittebantur. Valida quoq. ſclopettariorum manus nouiſſimum cogebat agmen,quorum præſidio qui debiles & tardi,atque ob id opportuni iniuriæ erant egregiè ſe defendebant. Eo modo nequicquam laceſſente Arabum turba propè Memphim octauis caſtris peruentum, præcedente Sinambaſsà,qui cũ Europeis unius diei itineris ſpatio imperatorem ſemper anteibat. Erat pagus ad ſextum lapidem ab urbe Memphi, qui Matharea dicitur,Balſami fœcunditate memorabilis. Ibi enim hortulus eſt humilibus arbuſculis conſitus,unde liquor ille omniũ odoratiſſimus reſudat, quum eburneis cultellis extremi cortices inciduntur: cui propter inſignes uires, quando id donum natura aliis terris inuiderit, morbi hominum & oborta luxuria eminentiſsimum pretium fecerunt. In eum locum iuxta Rhodaniam uicum Tomumbeius omnem nouum ac ueterem tormentorum apparatum contulerat, foſſas tranſuerſas toto campo & publica uia quæ leuibus cratibus ac terra inæquabantur, perduxerat: ipſeque cum Mamaluchis (erant ii ad duodecim milia) magnoque Arabum equitatu opportuno in loco conſtiterat eo conſilio, ut Turcarum copiæ quum appropinquare inciperent priuſquam ad teli iactum acceſſum foret improuiſa tormentorũ multitudine ſternerentur: ipſeque protinus cum perturbatis,in inſidiaſq. prolapſis undique tota uirium mole circumfuſus æquiſſima conditione decertaret. Hæc autẽ adeo peritè ac prudenter in tempore conſtituta atque perfecta erant, ut nemo omnium in exercitu eſſet, qui de eius diei uictoria dubitandum eſſe putaret. Magna proculdubio Turcis omnibus calamitas imminebat, niſi Fortuna, quæ ſicuti Selymo ſemper fauit, ita Tomumbeium aduerſa atque infenſa perſequebatur, paucorum perfidia operoſis Mamaluchorum conatibus occurriſſet. Erant in Sulthanico exercitu ex numero prætorianorum equites quatuor genere Epirotæ,qui Tomumbeium contrà ac ipſi comitiorum die optauiſſent, ad id faſtigii euectum aduerſæ factionis ſuffragiis ægrè ferebant. Ii ſiue ingenii prauitate impulſi, ſiue ſpe adducti præmiorum liberaliorisque militiæ, quòd labantibus partium rebus nouas ac certiores amicitias ſibi tentandas arbitrarentur, ad Sinambaſſam tamquam ad primarium ducem ſuæque nationis hominem transfugerunt. Erat enim Sinambaſsà ignobili Epiri vico in montanis Ambraciæ natus, quem memorabilis ca-

ſus in eam virtutis atque opulentiæ magnitudinem euexit. Nam porcam quæ domi alebatur, ei adhuc puero, ac fortè in vmbra dormitanti adprehenſa morſu virilia exediſſe ferunt: protinuſque eum veluti eo corporis vicio nobilitatum à conquiſitoribus inſigniũ puerorum Conſtantinopolim ad Mahometem fuiſſe perductum. Vbi eum mox Fortuna, quem paulò ante non temere, at ſæua tamen ſorte caſtrauerat, fatalis virtutis auſpiciis ad deſtinatos honores extulerit. Ab his equitibus Sinambaſsà atque Selymus edocti cuncta hoſtiũ conſilia cognoſcunt, ac in primis quales ſibi, quantaſque inſidias Tomumbeius ſumma calliditate, ſummoque artificio tetendiſſet: in quas neceſſe foret incidere, niſi ab via publica, rectoque itinere deflecterent. Quamobrem iiſdem perfugis ducibus in læuam magno capto circuitu antequam diluceſceret inſolitum iter ingrediuntur, atque inſtructa acie, productiſque tormentis, ne quid moræ ad comittendam pugnam intereſſet, euitata caſtrorum fronte, auerſis hoſtibus ſe oſtendunt. Ea re animaduerſa Tomumbeius ex hoſtium itinere coniectura iudicans inſidias ſuorum proditione fuiſſe detectas, quamquam incomparabili dolore animi conflictaretur, quòd ea omnia quæ tot hominum labore, tantoque ſtudio perfeciſſet inuidente fortuna puncto temporis deperiſſent; nihilo minus, vt erat egregiè fortis, ad conſilium priſtinumque vigorem ſenſus omnes extemplò reuocat, acciti ſque ad ſe omnibus præfectis, quid fieri velit celeriter edocet. Tomumbeio in tanta rerum anguſtia conſtituto omnia vno tempore erant agenda, ſignum, quo milites conſcendere equos atque arma capere iubentur, proponendum, cõuertendus caſtrorum ordo, inſtruenda acies, milites confirmandi, & tormena, vti caſus poſtulabat, in cõtrariam partem traducenda. Quæ res ſicuti eas niſi ægrè atque turbatè vnus imperator adminiſtrare non poterat, ita raptim atque peruersè à pluribus ſimul ducibus agebantur. Sed illud in primis omnem adminiſtrationem retardabat, magna omnium concurſatio ad traducenda tormenta: è quibus plura erant è ferro enormia atque ingentia, quæ magnis incluſa trabibus, armillis, ac ferreis confibulationibus rudi & nauali veterum artificio continebantur. Ea propter inuſitatam grauitatem niſi ſubditis pluribus iumentis, & ſcutularũ ac vectium impulſu, magnoque cum labore hominum ſuo loco dimoueri non poterant. Quæ verò curribus impoſita erant quum ab incondita ac feſtinante turba cum ingenti clamore impellentium atque adnitentium per omnes caſtrorum vias traherentur, conſcẽdentes equos, & coeuntes ad ſigna milites tumultuario tranſitu perturbabant. Verùm his difficultatibus duæ res ſubſidio erãt, militum alacritas, & ſupra quàm credi par ſit, eorum omnium conſtantia ſingularis. Non enim vt in repentinis caſibus accidit, in quibus ipſi etiam veterani ſæpenumero priſtinæ virtutis obliuiſcuntur, vllo timore concepto, ſpe animiſuè deciderant. Siquidem bis acie victi maiorem fiduciam, maioreſque ſemper ſpiritus ſibi deſumpſerant, quum non virtutem pugnandique peritiam, ſed Fortunam ſibi defuiſſe iudicarent. Igitur Tomumbeius inſtructa acie, & militibus magno ardore prælii ſignum depoſcentibus, omnem Arabum multitudinẽ à tergo aduerſariorum cornua circumuenire, & tumultuario prælio laceſſere iubet: vt Turcæ equites penè priuſquam ipſe inductis ſuorum turmis procurreret, ancipiti pugnæ periculo turbarentur. Mox tormenta quæ iam deducta ac directa in hoſtes fuerant, diſplodi imperat. Idem continuò fecerunt Turcæ, nam iuſto ab ſpatio maiora minoraque ſemel emiſerunt, ac rurſus omnibus celeriter impletis, eorum currus ad ſagittæ iactum promouerunt: certatumq. diu eſt hinc atque inde ſolis ac frequentibus tormentis dum acies appropinquarent. Qua contentione Aegyptii libratores fermè omnes interfecti, pluraque eorum tormenta vi pilarum hoſtilium curribus excuſſa, perfractaque ſunt. Nam Turcæ complures tormentariæ artis peritiſſimos magnis inuitatos præmiis ex Italia atq. Germania in caſtris habebant, ac multos in primis ex illa Iudæorum colluuie, quæ pietate Ferdinandi regis omnibus expulſa Hiſpaniis in contumeliam noſtram toto poſtea Orienti huiuſmodi rariores artes inſolitas atque mortiferas importauit. His omnibus præpoſitus erat Iacobus è Regio Lepidi horum operum egregius artifex, qui iam pridem Turcarum muneribus illectus deſerto Chriſti cultu, ad Mahometis ſacra defecerat. Sed quum iam prælium vtrinque ad manus adducerent Mamaluchi trucem atque horribilem clamorem tollunt, & tripartito magna vi Turcas adoriuntur. Selymus enim ſuperius inſtitutum ſuum ſeruans ſic incedebat, vt

lunata

lunata acie aduerſis hoſtibus appropinquaret. Præerat Aſiaticis in dextro cornu Muſtaphas, in ſiniſtro Iunusbaſsà: ipſe mediam aciem vbi prætoria phalanx erat, cum magna tormentorum multitudine obtinebat. Sinambaſsà autem toti ſummæ certaminis præeſſe iuſſus ad incertos pugnæ euẽtus certam ſibi aciem ex fortiſſimis equitum ab vnaquaque ala detractis delegerat. Quibus ex Selymiana phalange & virtutis & velocitatis eximiæ quingentos pedites ſclopettarios admiſcuerat, vt ab omni pugnæ loco quantumlibet ſubitis caſibus paratus ei ſuorum parti ſubſidio foret: quæ ab hoſtibus maximè premeretur. Ita vno fermè tempore quum Tomumbeius in medio contra Selymum conſtitiſſet, & iam Mamaluchorum alæ cum cornibus pari fronte concurriſſent, ac in tergis Arabes, vt imperatum fuerat, impigrè dimicarent, quatuor ſimul prælia diſtinctis in locis exarſerunt. Narrant qui huic prælio interfuere & clamore militum & tympanorum tubarumque ſonitu, & fragore tormentorum, & pulueris nube, armorumque ſtrepitu adeo omnium mentes attonitas confuſaſque fuiſſe, vt cuncti promiſcuè cæci furore & vecordi audacia proruentes: quum nec voces teſſeræque dignoſci, nec videri ſigna, nec ducum imperia exaudiri poſſent, magnam ſuorum pariter atque hoſtium ſtragem per mutuum errorem ediderint. Nunquam enim antea vllæ acies maioribus accenſæ odiis inter ſe concurrerant: nunquam duo maximi reges minore ſalutis cura pertinacius atque ardentius corporis aut animi virtutem oſtenderant: Namque ambo pari ſuo atque exercituum periculo, quum ſe vitæ ſimul atque imperii aleam ſubiiſſe manifeſtè perſpicerent, nullam ſibi reliquam ſpem, niſi quam ipſa victoria peperiſſet, fore intelligebant. Iam Gazelles decoris atque vindictæ ſtudio incenſus, vt Europeis parem Gazenſi cladem redderet, Iunusbaſſam magno impetu adortus primas ac reſiſtentes turmas obtriuerat, vexilla proſtrauerat, ac Arabibus à tergo prementibus, illas omnium bellorum victrices copias, vbi Thracũ, Theſſalorum, ac Macedonum robora erant, terga quæ nunquam vllus antea hoſtis conſpexiſſet, dare coëgerat, quum Sinambaſsà in omnem victoriæ occaſionem animo ac viribus intentus cum recenti ac valida ſuorum manu in latus hoſtium aduolauit: & inclinatam ac fœdè diſiectam aciem reparauit. Verùm paulò poſt ipſe Sinambaſsà, qui ſupremo virtutis opere edito manifeſtam hoſtium victoriam interpellarat, conuertentibus ſeſe in nouum hoſtem Mamaluchis Bidone pugnaciſsimo duce, ante alios egregiè pugnãs obtruncatur. Eius quoque equites exanimem humo tollere ac ſeruare conati, Gazelle turmas explicante vt rari liberius gladiis rem gererent, quo genere pugnæ Mamaluchi maximè præſtabant, magna ex parte cæduntur, atque fugantur: egregiaque illa prætoria cohors quum deſtituta ab equitatu circumacta in orbem hebetatis ſclopettis diu reſtitiſſet, tota in medio protrita, conciſaque eſt. In altera autem parte Muſtaphas cum omni ſuo equitatu vehementer inuectus ſiniſtram Aegyptiorũ alam in qua Heylmis Diadarius, & Giapal alter Orcomas clariſsimi duces curabant, acerrimè perurgebat. Ii paulò ante à tormẽtis inſigne detrimentũ acceperant, quæ fortè ab media Selymi acie obliquis campi ſpatiis emittebãtur. Ea re animaduerſa Muſtaphas abolẽdæ ignominiæ auidus ſemel perturbatis acriter inſtare, diſiectos laſſatoſque, inductis per cuneos turmis fundere atq. proſternere: ac tota acie armis voceque conſpicuus Aſiaticos adhortari, vt veteris militiæ decus, quod Hierapolitanis in campis nuper amiſiſſent, illa die virtute egregia, vel honeſta morte recuperandum ſibi eſſe cenſerent. Eodẽ quoque tempore Tomumbeius perrupta media equitum acie ad peditatum peruenerat, plura ipſe clara facinora curuato enſe vt erat corpore ac viribus ingens, ediderat, atque Arabes exteriora Turcarum agmina corona præcinxerant, eoſque auerſa ac duplici acie pluribus in locis pugnare coëgerant, quum Selymus, quod reliquum ac certum erat in tanta rerum iniquitate ſubſidium, phalangem promouit, cuius impetum neque equi acres, ferroque contecti, neque viri victores ferre potuerunt. Pars enim militum per interualla ſclopettis vtebantur, pars prætentis cuſpidibus frontem haſtarum ſylua ita præſepſerant, vt obuia quæque vbi illa conferta ordine vnius corporis armatorum ſtabilis moles incumberet, ſternerentur. Pugnatum tamen eſt vario vtrinque euentu ab hora quarta ad occaſum Solis, nec vlla copiarũ pars extitit quæ diuerſas pugnæ vices alterna ſorte nõ tulerit, adeo enim victi victoreſque mutua atque implacabili rabie efferati peruicacibus animis decertabant, quum Mamaluchi

ab his eripi ſibi victoriam quos tam latè cæcidiſſent, Turcæ verò tã diu ſibi reſiſtere duobus prælijs ab ſe paulò ante ſuperatos indignarentur, vt languidæ etiam manus, feſſaque & prægrauata vulneribus corpora, quæ vna ira ac obſtinatione animorum ſuſtentabãtur, ſuffectura continuis cædibus in alteram lucem videri poſſent, niſi nox ipſa tantæ cladi finẽ attuliſſet. Prior Tomumbeius haud dubiè victus ſummæ rei diffidens receptui canere iuſſit: vt ſui qui iam phalangi pares eſſe non poterant, non pulſi, ſed reducti viderentur. quod ad confirmandos militum animos, & ad retinendam authoritatem pertinere plurimùm exiſtimabat. Iam enim illa eadẽ fortuna, quæ primas ſpes fefellerat Tomumbeio, vt miſeri ſolent, meliora ſperanti ſecũdos rerum euentus promittere videbatur, ſi animo non deficeret: ac ſeruatis quæ ſupererant copiis bellum inſtauraret. Prælio interuentu noctis dirempto Turcæ victores potiti hoſtium tormentis atque tentoriis Mamaluchos, qui iter fugæ ſimile Memphim intendebant, ad multam noctem perſecuti ſunt. Pugnatũ eſt die Iouis Nono calendas Februarias anno à partu virginis decimo ſeptimo ſupra Milleſimum & quingenteſimum. Captus eſt in fuga Diadarius multis grauatus vulneribus, & cum eo Bidon, cui pila falcone emiſſa traiecto equo alterum genu perfregerat. Ambos Selymus vel quia ſanari non poterant, vel quia ita decebat, poſtero die mactari iuſſit: ſcilicet vt Sinambaſſæ manibus, quem vnicè defleuerat, dignioribus victimis parentaret. Erant Turcarum copiæ tametſi egregiè vicerant, vehementer ſecundis etiam prælijs attenuatæ. Quarta pars valetudine atque vulneribus erat confecta, magnumque equorum numerum ſuperemenſi itineris labores eius diei fatigatio debilitarat. Quibus de cauſis Selymus aliquid de ſua vetere feſtinandi conſuetudine remittere cogebatur. Nondum enim Aegyptiorum qui Memphim incolebant voluntates perſpectas habebat, nondum quibus in locis Tomumbeius conſtitiſſet, quibuſuè conſiliis niteretur, fama cognouerat. Quibus rebus niſi maturè ac diligenter exploratis ſuam ac totius exercitus ſalutem numeroſiſsimis incolis vrbique totius terrarum orbis ampliſsimæ minimè committendam eſſe ſtatuebat. Igitur hiſdem in caſtris ad Mathaream, Rhodaniamque vicum quatriduo moratus ſaucios cũ cura reficit; ſuorum cadauera effoſſis magnis ſcrobibus ſepeliri iubet: hoſtium verò alitibus ac feris lanianda relinquit. Indeque promotis caſtris, vt commodius aquaretur in planiciem inter Cayrum vetus & Bulachum proficiſcitur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XVIII.

INTEREA Tomumbeius nihil tot vſqueadeo funeſtis, atque aſperis rerum ſucceſſibus fractus collectis vndique Mamaluchis, loco inter Memphim nouam & Nilum amnem idoneo caſtra poſuerat: ad octomilia ſeruorum Aethiopum armauerat: quo genere hominum propter antiquæ rebellionis memoriam antea vſus nõ fuerat. Præterea Mamaluchorũ filiis, ac Mauris clientibus ſuis, Iudæis atq. Arabibus aperto vetere armamentario, arma telaque tradiderat, & bellum priore maius atque atrocius aduerſus Turcas impigrè moliebatur. Sed quoniam multæ erant gerendi belli difficultates, amiſſo ſcilicet omni propè tormentorum apparatu, & fortiſſimis equitum ferro abſumptis, ſupremi conſilii dubias ſpes, quas dira neceſſitas exprimeret, æſtuante animo ita verſabat, vt poſtquam nihil aperto in campo vera virtute proficeret, totus ad dolos bellicoſque aſtus verteretur: vtpote qui integris nuper copiis vires improſperè periclitatus nequaquã iterum iuſto prælio contendendum arbitraretur, nec duci vel extrahi in æſtatem bellum poſſe infirmiſſimis opibus ſuis, ac deſperatis auxiliis confideret. Itaque noctu adoriri ac incendere Turcarum caſtra conſtituit: cuius conſilii duæ rationes eſſe videbantur: quarum altera erat

in

in celeritate poſita, vt prius ipſe aliquid per tenebras audacter conaretur, quàm hoſtes paucitatem copiarum eius deprehenderent, quæ hebetes & tumultuariæ erant, vel ipſe in contemptionem Aegyptiorum deueniret, qui excutiendæ ſeruitutis auidi, rebellandi occaſionem nutantibus animis expectabant. Altera erat vt tormenta, quæ in repentinis & nocturnis maximè caſibus nullo propè vſui eſſe conſueſſent, noctis beneficio deuitaret: qua parte virium hoſtes magno ſuo cum detrimento ſuperiores eſſe didicerat. Verùm & hos quoque conatus, quum iam omnia ad patrandũ facinus parata eſſent, ſimilis tranſfugarum perfidia euertit. Namque Selymus prodentibus aliquot Mamaluchis, qui deſpecta regis fortuna, vt in calamitate miſeris accidit, quotidie transfugiebant, cognito inſidiarum ordine, exercitum arma expedire, & excitatis paſſim magnis ignibus intentiore cura excubare iuſſerat. Qua diligentia ſequenti nocte peropportunè factum eſt, vt Tomumbeius delatus ad caſtra non mediocri cum iactura temerè prouecti primi agminis repelleretur: Supremamque inde procul dubio ea nocte cladem accepiſſet, niſi flammarum totis caſtris collucentium inſolito ſplendore admonitus feſtinantia agmina, quæ vltro contra hoſtium tormenta citato curſu ferebantur, animaduerſo prælio continuiſſet. Eo depulſus conſilio Tomumbeius omnium ſuorum hortatu Memphim ingreſſus eſt. Namque Mamaluchi quum omnibus victi præliis aliam gerendi belli rationem ineũdam ſibi eſſe cenſerent, vt vrbem occupatis opportunioribus locis totius exercitus præſidio confirmaret, atque ingreſſu hoſtem prohiberet, ſuadebant: vt qui in tanta rerum acerbitate poſtquam pro focis, vxoribus ac liberis certandum foret, in eorum conſpectu, ac in ipſis domorum veſtibulis pugnantes occumbere, decorum & priſtinæ virtutis gloria dignum arbitrarentur. Itaque ſinguli equites domos ſuas digreſſi, familiam omnem & ſumma tectorum vario genere telorum inſtruunt, Aegyptios ſuæ quiſque viciniæ ſuppliciter orant, vt arma aduerſus communes & crudeliſſimos hoſtes capere velint: nec ſe trucidari, vxores verò ac liberos in ſeruitutem abſtrahi patiantur: quando nec ipſis, etiam ſi medios ſe gerere, & neutrum contra alterum opibus ſuis iuuare vellent, parſurus eſſet, ſi ſemel immanis atque auariſſimus hoſtis (quod Dii auerterent) bello victor euaderet. Quum victoria libidinis atque inſolentiæ plena neminè agnoſcat, niſi eum qui minimè conſilii incertus & dubius, dum Mars adhuc communis, re manuque partium fortunam adiuuerit. Erant plerique ex ditioribus Aegyptiis, qui ſicuti rerum atque imperii commutationem, mercaturæ, fortuniſque ſuis detrimentoſam, atque inimicam fore prouidebant, ita ſtudio atque opera Mamaluchis non deerant. Contrà plerique è media claſſe ciuium, & è plebe infima ingens multitudo, quæ periculi expers ſemper in alieno damno lucrum facit, quòd ſe per trecentos propè annos in luctuoſa & miſerabili ſeruitute omnia extrema perpeſſos eſſe mimineraт, intenti in euentum ſupremi certaminis foribus ſuis ſe continebant, & tacitè lætabantur: quòd non ſine Deorum immortalium cura tempus adueniſſet, quo nefarii impotenteſque domini tantorum ſcelerum pœnas darent, ac vindicta alieno præſertim ſanguine peteretur, vnde mox ipſi oculos optatiſſimo ſpectaculo ſatiarent. Interea Tomumbeius intentiſſimo labore ac ſtudio portas adituſque omnes communire, ſingulos duces ſingulis plateis præponere, per omnia fora concionari, nihil remiſſum in opere eſſe pati, ac demum quod in calamitate atque periculo difficillimum putatur, ſummam ſpem rediuiuamque virtutem intrepido vultu præferre. Ipſi verò equites ſupra neceſſitatem quæ extremis in caſibus ignauos etiam accendere atque efferare conſueuit, æmulatione incitati, impigrè officia ducis exequebantur. Nam quiſque vti eorum ingenium atque induſtria ferebat, notioribus vicis ſuis foſſas tranſuerſas ac trabes ingentis craſſitudinis perducebant, alii præacutos ſtipites occultis in ſcrobibus queis incautè prolapſi hoſtes inducerentur, defigebant: alii in compitis ac triuiis frequentioribus feneſtras, & domorum frontem pro copia tormentis inſtruebant. Quæ omnia tanta celeritate adminiſtrabantur, quòd nemo, vel equitum ſplendidiſsimus ligones, aut ſordidi operis laborem detractabat; vt non prius excogitari, quàm perfici cuncta viderentur. Erant portæ, certiq. aditus qui in vrbem ferebant, quamquam vrbs ampliſsima atq. vetuſtiſsima nullis mœnibus cingeretur, quorum vnus directis ac latioribus viarum ſpatiis ab Orientali porta ad arcem mediamq. vrbem pertinebat. Ceteri aditus per anguſtos calles, & enor-

mes vicos habebant,quibus tormenta commodè aptéque deduci,vel inſtructæ armatorū acies tuto committi non poterant. In hunc maximè locum Tomumbeius iuſtas vires cō tulerat, quòd neceſſariò ab ea parte irrupturos hoſtes propter vicorum amplitudinem intelligebat: reliquas vrbis remotas regiones mediocribus præſidiis impoſitis tuebatur. Interiora verò,vbi arx erat, à validiſſima copiarum parte tenebantur, vt quò vis hoſtium clamorque & periculum milites auocaſſet, intenti ad opem ferendam celerius accurrere poſſent: quoniam vrbs omnium maxima ab exteriore circuitu patentibus vbique ingreſſibus parua manu defendi non poterat. Memphis enim vaſto ambitu tres ingentes vrbes complectitur: ſed hæ raris inter ſe iunctæ ædificiis vnam efficiunt, quarum frequentiſsimam hodie nouum Cayrum appellant. Ea in longitudinem ſex miliarium ſecūdum Nilum amnem protenditur,& ab Nilo paſſus mille paribus ſemper interuallis diſtat: Latitudo eius decem ſtadia non excedit. Media in vrbe arx eſt molli tumulo impoſita,cuius amplitudinem & elegantiam potius quàm munitionē noſtri homines admirantur. Sunt enim in ea nobiles horti, platea ingens cum immenſis porticibus, hippodromos, minoreſque areæ plures, atque triclinia in omnes cœli obuerſa regiones. Exteriora verò turribus ac propugnaculis, eximiique operis pinnarum corona præcinguntur: vnde ſubiectæ circumquaque vrbis ſpatia, Nilus præterfluens, ipſæque pyramides amœniſſimo proſpectu conſpici poſſunt. Non longè ab regia lacus eſt, aqua ex Nilo corriuata manufactus, cum ædificia miræ pulchritudinis vndique claudunt: ſummaque eſt eius loci amœnitas,quum & piſcari,& auibus, quæ in lacu innumerabiles degunt,inſidiari ex ipſis etiam feneſtris liceat. Sed hunc alius nobilitate ſuperat,figuræ triquetræ lacus in extrema huius noui Cayri regione quæ Bulachum reſpicit. Is per emiſſarium lapidei operis vbi ferreæ ſunt cataractæ creſcente Nilo impletur, eo etiam latiore canali fluuio commiſſus nauiculas admittit,quibus interdiu noctuque,qui lætioris vitæ genus colunt, & amoribus vacāt, peruehuntur. Domus ad elegantiam fermè omnes ipſa fronte lacui imminent,quarum veſtibula perpetuo podio & marmore leuigato circumſtratis marginibus decorantur. His cymbas errantes ludibundique admouent, effuſamque ad captandas auras virorum ac mulierum multitudinem cytharis,muſiciſque concentibus ſalutant. In Orientali lacus latere prætorium exurgit paucis ante annis Dultibeæ reginæ opibus ædificatum, quo ceteræ amœniſſimi tractus ædes ſtructuræ ſpecie atque interiore elegantia facilè ſuperantur. Parietes enim porphyreticis & variegatis incruſtationibus relucebant:laquearia & concamerationes bracteato auro, pretioſioribuſque pigmentis, & multa arte præcellentium artificum ornabantur: quin & tota domo teſſellati & vermiculati operis pauimenta,feneſtras, minorumque ornamenta portarum, ex alabaſtrite,& candidiſſimo marmore,multoque paſſim ophite cælata ſpectare erat. Poſtes valuæque ipſæ vbique ſolido ex ebore, ac internitente paſſim ebeno elaboratæ tanta artificum eruditione luxuriantibus in certos orbes nodorum capreolis,vt mirantium oculos detinere,nec ſatiare poſſe viderentur. Nec apparatus ſi ad interiora peruaderes, magnificentiſſimis ædibus erat inferior: vtpote qui & regiæ fortunæ,& muliebri luxuriæ aptiſsimè reſpōderet. Quæ omnia mox victor Selymus,violatis etiam parietibus,vt integra exquiſitorum lapidum ornamēta detraheret,Byzantium aſportauit. Præter eum lacum omnibus noui Cayri regionibus nōnullæ procerum & Mamaluchorum domus viſuntur: quæ à noſtris hominibus maiorem amœnitatis quàm ſtructuræ commendationem accipiunt: Cetera vrbis humilibus caſis & ſordidiſſima plebe replentur. Extant etiam tria Chriſtianorum templa diuerſis in locis, quorum unum multo aliis uenerabilius exiſtimatur, propter cryptæ famam, ubi Maria uirgo ſæuitiem Herodis effugiens cum infante Deo Chriſto latuerit. Alia Barbaræ uirgini & Georgio equiti diuis etiam apud eas gentes celeberrimis nuncupata ſunt. Cayrum nouum continuatis propemodum ædificiis Bulachum ſequitur. Id oppidum in vrbis effigiem altioribus tectis ſuperbum Nilo adiacet,& à Mamaluchis ceteriſque nobilibus æſtiuo tempore frequentatur: vt increſcentis Nili exundationes uoluptatis cauſa ab editioribus locis proſpiciant. Eo cuncta nauigia quæ aduerſo amne ſubuehuntur, applicant:ceterum mercatorum concurſus nouo in Cayro celebratur. In aduerſa ripa contra Bulachum piſcatorum ac nautarum caſæ atque tuguria ex cratibus, & palmarum foliis

liis

liis conte&a viſuntur. Paulò ſupra Bulachum Cayrum vetus occurrit, quod pariter nouo Cayro intercedentibus ædificiis interuallo viginti ſtadiorum adne&itur: & præterfluenti Nilo imminet. Plurima mediocris ſtru&uræ ædificia vtramque ripam obtinent. Contra eſt inſula medio in amne hortorum & villarum amœnitate memorabilis, vbi diuortium aquarum incipit,& Nilus ipſe ingenti eius inſulæ roſtro proſcinditur. In ea templum eſt filiæ Pharaonis regis amore, & Moſeos periculo tanti æui repetita memoria celebratum. Verùm Cayri veteris ædificia magna ex parte in hortos & ſquallentes ruinas abierunt. Ibi antiquam Memphim fuiſſe multis conie&uris exiſtimamus. In ripa amnis Sulthanus Campſon egregii operis turrim arcis faſtigium altitudine ſuperātem extruxit, ad hauriendam è Nilo aquam. Ea pluribus rotis & machinationibus iumentorum labore verſatis in cacumen excepta perpetuo demum aquædu&u per caſtella, & lapideos tubulos, toti regiæ variis ſiphonibus immittebatur. Ab vetere Cayro quinq. milibus paſſuum in Africæ parte pyramides abſunt,barbaræ vanitatis monumenta: quando inſanas opes oſtentantium æternis etiam in molibus tituli nominaque perierint. Intus ſunt conditoria Aegyptiorum regum diſtin&a in cellas,quæ pretioſo ſe&oque lapide veſtiuntur. Ea loca odore tetra ſunt, & tenebrarum aſpe&u formidanda. Namque propter adcreſcentes ruderum cumulos anguſtiſſimo ingreſſu deſcendentibus ſæpius funalia extinguntur,circumuolitantibus veſpertilionum agminibus. Multi in ſummitates earum euadūt, & narrant inde aſpici Alexādriæ pharum,& fluminis oſtia in mare erumpentis, adduntq. eas ad medium infimæ baſis ſpatium ob altitudinem ſagittæ i&u minimè poſſe pertranſiri. Verùm miraculo pyramidum excepto,coa&is in vnum tribus vrbibus nihil admirandum præter incolarum multitudinem conſpicitur. Populus enim,ſupra quàm credibile ſit,per omnes vicos numeroſiſſimus occurrit, ſed magna ex parte incultus & ſordidus: nam Mamaluchorum metu oſtentare opes non audent,qui diuites exiſtimantur.Hi camelis aſiniſque vehuntur,ſolis ſibi equos vſurpantibus Mamaluchis. In vniuerſum plebeii pariter ac diuites veruecina carne, atq. orizæ pultariis famem explent, nec quæ aliarum gentium luxuria inuenit exquiſitas dapes, vel gulæ irritamenta nouerunt: gallinacii tamen generis pullos nobilium admittunt menſæ, quòd eorū magna ſit copia Aegyptiis, apud quos gallinæ ſua oua non incubant, ſed ea in clibanis tepore ſenſim adhibito ita fouentur, vt mirabili arte compendioque pulli intra paucos dies progignantur ſimul & educantur. Ceterū Selymus vbi Tomumbeium Memphim ingreſſum eſſe, & Mamaluchos omnes coa&is in vnum viribus extremam belli fortunam periclitari velle certius cognouit,propius vrbem admouit caſtra: & milites adhortatus eſt,vt toties vi&os hoſtes ea die omnino vincendos,& penitus debellandos exiſtimarent,paulumque adniterentur vt ſuperiorum laborum atque vi&oriarum præmia caperent, quæ tot ac tanta futura eſſent, quanta ipſi vel immodicis animis antea concupiuiſſent. Reſtare paucos cum deſertiſſimo rege,qui quū vulneribus ac timore occupati campeſtrem aciem ferre nequeant, domi in oculis & complexibus liberorum atque uxorum ſupremum uitæ caſum expe&are decreuerint. Vocari ſe vltro ab Aegyptiis Mamaluchorum nomini infenſiſſimis,qui illorum excidium auidiſſimè expe&ent: & ſe ad delendam peſſimorum atque immanium hominū progeniem è domibus pugnaturos polliceantur. In his tamen reliquiis fuſi perterritique exercitus debellandis ſummam totius belli vi&oriam conſtare,quando pro vi&is cenſeri non poſſint, qui adhuc ſperent, arma teneant, ipſaque imperii ſede atque vrbe maxima potiantur. Proinde in eius diei euētu cum ſalutis & gloriæ, tum fortunarum omnium rationem & caſum conſiſtere exiſtimarent. Rem verò nullius propè negotii periculique futuram, ſi in nouo pugnandi genere,vt antea ſe duce bellis omnibus enixè feciſſent,omnino ſibi peruincendum eſſe ducerent. Ardebant prædæ cupidine militū animi,paratique & didu&i in ordines irrumpendi ſignum expe&abant, quum Selymus Baſſuela porta ingreſſus equites pluribus ſimul locis,ſed latiore via prætorianos immiſit. Occurrere equitibus equites,prælium que atrox in triuiis,& anguſtis in callibus edidere: pedites verò prolatis in frontem colubrinis, atque falconibus, hiſque vbi hoſtium agmina cernerentur repente excuſſis, compita re&is oppoſita regionibus ſtatione defenſoribuſq. nudabant. Vbi verò ad munitiones foſſaſque peruentum, dum impulſu obie&as trabes

amoliri,ſoſſaſque tranſcendere conarentur, contraque Mamaluchi impigrè obſiſterent: tanta vi, tantaque animorum peruicacia certauere, vt nuſquam acrius vel cruentius memoria noſtra ſit dimicatum. Mamaluchi enim pariter ac Turcæ vires omnes,& cunctas bellandi artes in id vnum pugnæ diſcrimen contulerant,haud ignari pro vita atque imperio,vltimo eo certamine dimicari: quando ſumma vtrinque præmia,aut extrema ſupplicia victis atque victoribus ludente Fortuna oſtenderentur. Plurimum cædis erat apud munitiones, nam Turcæ incautius progreſſi in cæcas foſſas alii ſuper alios cumulati prementibus vltimis procidebant: alii acutiſſimis vallis induebantur. Ipſæ matresſamilias, & pueri è domibus virili audacia in ſubiectos ſaxa ac tegulas prouoluebant. Hos contra Turcæ,vt quiſque eorum in feneſtris vel tectis conſpiciebatur,deſtinatis ſclopettorũ ictibus ferire,effringere fores,vnde supernè vis telorum ingrueret: intra domos vario euentu pugnare. Ipſi quoque Aegyptii modò harum,modò illarum partium fortunam ſpeculantes diuerſo ſtudio viroſque pro hoſtibus ducere, atque oppugnare, vt quemcumque victorem ſors daret,illum etiam egregiè iuuiſſe viderentur. Erant diuerſis in regionibus plura ſimul contracta certamina:nam tranſuerſis vicis quum diſcurrerent modò hi, modo illi in nouos hoſtium globos incidebant: & qui victores in fronte vrgebant ſæpe interclusi ab hoſtibus in tergis cædebantur. Viæ,& quantum ſpatii inter tecta relinquebatur, horrendum viſu, coaceruatis paſſim cadaueribus tam multo cruore madebant, vt eleuatus puluis, qui initio denſiſſimus erat, ſedaretur. Aër nihilominus fumo & caligine tormentorũ,& ſagittarum nube erat obſcuratus,tantuſque erat militum clamor, armorumq. ſtrepitus,atque ipſorum tormentorum fragor,vt terra tremere, & conuelli ædificia viderentur. Pugnatum eſt continenter duobus diebus, ac totidem noctibus ancipiti Marte, ita tamen, vt Mamaluchi, qui numero pauci labori atque vigiliis ſufficere non poterant, cedendo in interiores ſenſim vrbis partes deſertis primis munitionibus ſe receperint. Tertia die Mamaluchi quum in ipſo ſummæ rerum ſortunarumque omniũ diſcrimine, quod ſupremos hominum conatus atque animos augere conſueuit, verſarentur,tãta virtute pugnam redintegrarunt,vt Turcas ad multum ſpatium propulerint: & aliquot eorũ ſalcones interceperint. Quo caſu Selymus dicitur de victoria deſperaſſe, iuſſiſſeque vt ædificia paſſim incenderentur impellente eum ad id flagitii & crudelitatis edictũ iuſta penè aduerſus Aegyptios iracundia, quòd Iunusbaſsà in oculis eius è feneſtra lapide caput ictus graue vulnus paulò ante ſuſtulerat. Iam tecta miſerabilem flammam conceperant. iam ululatus plorantium & deprecantium Aegyptiorum audiebatur: iam ipſi Turcæ languidius pugnantes ut receptui caneretur expectabant, quum à pluribus ſimul nunciatum eſt hoſtes ab diuerſa parte inſtante Muſtapha loco pulſos ſuperatoſque ſupremum auxilium in fuga poſuiſſe. Etenim Muſtaphas monſtrantibus Aegyptiis Mamaluchiſq. tranſfugis ad ampliſsimam plateam peruenerat, ubi Mamaluchi ſtratos frenatoſque equos collocarant: ut ſi quid durius accideret,eò ſe reciperent,atque his cõſcenſis,in proxima quæ ſtatuiſſent loca ſe proriperent. Hos omnes Muſtaphas deiecto præſidio, quod ut in parte urbis minimè ſuſpecta ex pueris ac mulionibus infirmiſsimum erat, comprehendit, & abduxit. Ea res ſicuti in grauiſsimis atque inexpectatis caſibus accidere ſolet, uigorem eorum atque impetum magnopere debilitauit. Quamobrem ſpe fugæ ſublata,quum undique circumuentos ſe perſpicerent,prælium que nulla alia ſpe,nullis ſubſidiis,ſed ſola uirtute ſuſtentaretur,confeſsione ſua uicti terga uerterunt. Multi cum Tomumbeio, qui ne uinceretur eo prælio cunctas artes uirtutis atque conſilii nequicquam expertus fuerat, ad Nilum properantes ratibus tranſuecti in Segeſticam regionem contenderunt. Alia multitudo Aegyptiorum domibus ſœdiſsimiſque latebris ſe condidit. Ex fortiſsimis autem equitibus amplius mille & quingenti ad templum inanium Deorum tota urbe maximum confugerunt,ubi quum diu ſeſe tamquam ex arce defendiſſent, quòd niſi honeſta conditione deditionem facere nolebãt,ad extremum ſiti,laſsitudine,uulneribus, tormentiſque expugnati uictoris arbitrio ſe dediderunt. Quorum pars conniuente Selymo ab iratis militibus in veſtibulo trucidata, pars ſecundo amne poſt aliquot dies Alexandriam deuecta eſt. Selymus inclinante victoria extemplo cohortes duas ad reſtinguẽdos ignes præmiſit,ac tota vrbe circũmiſſis præconibus pronunciari iuſſit Mamaluchos qui intra duo-

decimam

decimam horam ſe dederent omnes fore incolumes: poſt id tempus deprehenſis nullam fore ſalutis conditionem. Aegyptiis autem qui latentes proderent, ſe daturum præmia: contra qui occultaſſent, ſe protinus eos palo infixurum: vxoribuſque ac liberis venundatis, domos ipſas eſſe concrematurum. Ad cuius edicti famam magnus eorum numerus prodiit, quibus ſtatim cathenæ iniectæ. Iique omnes poſtea contra iuſiurandum, quòd fugæ conſilium cepiſſe dicerentur, in cuſtodia crudeliſſimè trucidati ſunt. Nonnulli qui fidei ac amicitiæ iura proditione violare noluerũt, delati ab aliis vicinis ciuibus extrema ſupplicia perpeſſi pro amicis quibus ſe deuouerant, conſtantiſſimè periere. Exinde milites victoria feroces ſcrutari cuncta, protrahere abditos atque obtruncare: prædari etiam Aegyptiorum domos, nihil clauſum ſecretumque relinquere. Erant qui vno tẽpore iiſdem in ædibus auaritia, crudelitate, atque libidine graſſarentur, quum quiſque eò vires impetumque transferret; quò à natura raperetur. In magna namque licentia quiſq. ſuis moribus facilè ſeruit, effuſéque blanditur. Eodem die Gazelles, qui paulò ante ad cogendos Arabes, conducendaq. auxilia iuſſu regis in Thebaidem profectus fuerat, ſuperuenit. Is quum euerſis omnibus rebus neque manu, neque cõſilio proficere poſſet, ac Diis iratis infeſtiſque belli fortunam, quæ toties partium conatus tranſuerſo impetu perfregiſſet, minimè ſibi amplius tentandam putaret, ad Selymum fide accepta cum tribus Arabũ ducibus, multiſque equitibus venit: atque ita locutus eſt. Si Fortuna, quam ſumma virtute tibi conciliaſti, felicitati noſtræ non inuidiſſet: hodie non haberes poſtquan cuncta armis tuis ſubacta ſunt, vnde reliquos mortales animi magnitudine ſuperares. Integris rebus noſtris atque opibus, dum pro vita ac imperio certaretur, Turcarum nomen inani virium fiducia elati ſemper contempſimus, & te vti hoſtem decebat, acerbiſsimo odio perſequebamur. Facto demũ periculo omnibus victi prælìis, quum & mirificam atque diuinam virtutem tuam, & ſecundiſsimas victorias, quæ non ſine Deorum immortalium conſilio tribuũtur, miraremur; ſupplices ad te venimus, vt meliorem fortunam beneficio tuo ſequeremur, & tu ipſe parcendo atque ignoſcendo victis ac deditis, qua vna virtute homines cœlitibus æquãtur, ſupra immortalis gloriæ tuæ terminos nomen & famam extenderes. Tomumbeio quàm diu ille regis nomen vireſque retinuit, & in aliqua luce verſatus eſt, fidelem operam præſtitimus. At quum iniquo ſuo fato profugus, incerta etiam ſalutis fama ſolitudinibus inerret; deſerti potius quàm deſertores ad te confugimus, ſtudium noſtrum atque operam tibi meliore conditione probaturi, ſi commutata acerbiſsimarum rerum ſorte nobis viuere, & auſpiciis tuis militare licuerit. Selymus quòd Gazellem propter eximias animi corporiſq. virtutes, quibus clari viri etiam apud hoſtes gratiam promerentur, apprime nouerat, quódque Arabes quos maximè timẽdos eſſe intelligeret, fœdere atque amicitia ſibi obſtringere cupiebat, omnes humaniſſimis verbis excepit: & ſingulis ſtipendia conſtituit, hortatuſque eſt vt veteris fortunæ obliuiſcerentur, & cuncta ex liberalitate ſua ſperarent. Nec multò poſt quum ab Achaſia vrbe Mauri ſimul atque Arabes adiunctis quibuſdam Mamaluchis, qui eò profugerant, Memphiticum agrum incurſionibus vaſtarent, ſæpeque frumentatores Turcas, ac muliones qui paulo longius pabularentur, interciperent; Gazelles cũ parte exercitus ad debellandos eos miſſus eſt: Qui celeriter expugnata, direptaque Achaſia, & latronibus magna ex parte trucidatis, ſuperiorum dierum iniurias cum magna ſui laude imperatoriſque lætitia vindicauit. Interea Tomumbeius in Seiectica regione, quæ trans Nilum ad Cyrenaicã vergit, his etiam tot malis victus bellum reparabat. Venerat ab Alexandria ad eum valida Mamaluchorum manus, quæ ab vrbis præſidio literis euocabatur: multi etiam eum ex fuga comitati fuerant. Nõ deerant partis Africæ Arabes: & Mauri quoque regionis incolæ ſtudium atq. operam ſuam pollicebantur. Præterea ab Memphi nonnulli Aegyptiorum, quorum domus ipſæque familiæ Turcarum prædæ atque libidini ceſſerant, ſi noctu Memphim conuolaret ſe tumultum excitaturos promittebant. Foreque uti omnes Turcæ qui in contuberniis eſſent, uno clamore atque impetu populi delerentur: quando omnes cuncta nefanda atque hoſtilia perpeſsi diutius inſolentiſsimorum hominum iniurias ferre non poſſent. Ipſos quoque Turcas ad contemnendum numerum ex ampliſsimo exercitu redactos eſſe dicebant, magnam eorum partem duobus Memphiticis prælìis interiiſſe: reli-

quos fermè omnes aut vulneribus, aut aduerſa valetudine eſſe confectos. Quibus de rebus,& vires vndique creſcebant,& ſpes ipſa, quæ nunquam perdito ac profligatiſſimo regi defuerat,apud inuictum animum ſupra eius miſeriæ cõditionem efferebatur:ita vt Fortuna,quæ immitis atque acerba omnium mortalium infeliciſſimo ſupremas inſidias tendebat, tum primum commutatis iniuriis proſperos rerum exitus promittere videretur. Dum hæc à Tomumbeio pararentur, Albuchomar vir Aegyptius,qui in Seiectica ceteros omnes authoritate atque opibus anteibat,ſiue vt imminẽtis belli cladem ab agris ſuis auerteret, ſiue vt gratiam victoris quam malis facilius apud reges quàm bonis artibus homines conſequuntur, proditionis munere mereretur,ad Selymum venit: atque eum de copiis ac nouis Tomumbei & ciuium conſiliis certiorem fecit. Quo cognito Selymus excubias tota vrbe diſpoſuit: Suſpectos ciues in arce, quæ deſerta à Tomumbeio deuenerat in eius poteſtatem, cuſtodiri iuſſit: & complura nauigia tormentis atque militibus inſtructa quæ aduerſam Nili ripam obſeruarent ac tuerentur, pluribus locis ſeparatim toto flumine collocauit. Verum ſecum ipſe reputans quanto cum periculo toties cum acerrimis hoſtibus conflixiſſet, & quàm difficile factu foret intercipere Tomumbeium fuga extrahentem bellum,atq.alia ſemper atque alia per vaſtas & ignotas regiones auxilia comparantem, vt clementia atque animi liberalitate hominem tentaret, ad eum legatos mittere decreuit, qui ſuaderent, vt arma deponeret, & iam tandem victoris fortunam agnoſcere vellet,ac ſimul data fide pollicerentur, eum ſi ſupplex accederet,regnum,quod tueri armis nequiuiſſet,victoris humanitate ac beneficio conſecuturum. At ſi renouare bellum pergeret,& ſuæ imbecillitatis obliuiſceretur:diiudicata belli fortuna,nullam eum poſtea dignitatis ac vitæ conditionem ex merito apud iratos inuenturum. Enimuero Selymus quum ſe in remotiſsimam regionem alia atque alia inuitante victoria abductum conſpiceret, ac tantulis infirmus copiis timeret ne in ampliſsima vrbe ab incertæ fidei hominum multitudine opprimeretur, per conditiones bellum conficere, quàm vi contendendo nouis implicari periculis malebat: quum præſertim ab incolis eius prouinciæ nunciaretur vbique manus equitum omnis generis cogi ab his Mamaluchis, qui ex fuga diuerſas regiones petiuiſſent:claſſemque ad Suezziam portum expectari,quæ Arabico ſinu ad Erythræas anguſtias aduerſus Luſitanos profecta eſſet.In ea eſſe ſupra tria milia Mamaluchorum, & Amyraſſem ac Rayſalomonem peritiſſimos duces, magnumque numerum æneorum tormentorum: vnde Tomumbeius accepta incommoda reſarcire,atque vrbẽ vocantibus amicis repetere poſſe videretur. Sed eum in primis ingens cura Perſicarum rerum excitabat: ne ſi Hymbracorbaſsà quem ad Taurum præmiſerat, Hyſmaëlis viribus impar foret,ipſe prius ab Aſia Minore ac Syria excluderetur, quàm Byzantina claſſis cum ſupplemento militum,& ſecundis commeatibus Alexandriam perueniret. Igitur decreta legatione viri inſignes qui ſacris præerant, cum hiſque aliquot Aegyptii clari nominis mittuntur. Qui quum traiecto Nilo in Seiecticam perueniſſent,antequam audirẽtur, à quibuſdam Mamaluchis inſana ac barbara crudelitate trucidati ſunt. Nefarii ſiquidem & arrogantiſſimi homines Tomumbeio nihil tale expectanti ſe gratum facturos putabant, ſi ad declarãdum ſtudium ſuum atque alieniſſimam à pace voluntatem tanti odii ac feritatis rabiem ea immanitate ſceleris oſtentaſſent. Quod factum ſuperbè atq. atrociter omnem Selymi patientiam abrupit, & mox funeſtiſsimum bello, ac Mamaluchis omnibus finem impoſuit. Namque homo quum nullis etiam irarum fluctibus ageretur natura & vehemens & ferox æquo animo ferre non poterat,quòd victi fugatique,& mandata ſua quæ vtilia atque honorifica ipſis forent, deſpicere: & ius legatorum apud efferatiſsimas etiam gentes ſanctiſsimum uiolare auſi fuiſſent. Quamobrem his exagitatus iniuriis in Seiecticam aduerſus Tomumbeium expeditionem edicit, commeatum parari imperat: & Nilum quod ratibus tranſire neque ſuæ dignitatis, neque præſentis occaſionis eſſe ſtatuebat, contractis undique nauigiis ſtabili ac latiſsimo ponte conſterni iubet.

At Tomumbeius quum parari copias & Nilum ponte iungi per exploratores & Memphiticos ciues audiret,veritus prouincialium perfidiam, quorum animos Albuchomaris defectione ab ſe alienatos eſſe propter eius uiri potentiam atque authoritatem facilè ſuſpicabatur,illam eandem quæ toties ſpes ſuas fruſtrata fuerat,prælii fortunã tentare conſtituit.

ſtituit. Omnibus enim rebus inferior extrahere bellum vel hoſtem expectare non poterat: neque ſibi iterum amiſſa dignitate per vlteriores ſolitudines fugiẽdum arbitrabatur. Ergo inito cum ſuis conſilio, quod ſibi Mamaluchiſque omnibus ſupremum fuit, cũ quatuor milibus armatorum equitum, & bis totidem Maurorum atque Arabum è Seiectica diluculo profectus continuato per diem ac noctem itinere ad Nilum contendit, vt Turcas quos nihil tale de victo atque infirmiſſimo hoſte ſuſpicaturos eſſe intelligebat, audendo falleret, & ſui famam celeritate præueniret, ratus ſe improuiſo aduentu copiarum partem quæ primæ flumen tranſiſſent, priuſquam eis ſubueniri poſſet, eſſe deleturum. Neq. enim temporis ſpatium opinionem fefellit: Nam horarum momenta cum itineris celeritate egregiè ſupputata congruerant: & vt ipſe coniectura futurũ putauerat, prima Aſiaticorum agmina pontem traiecerant. Muliones, & cum his pueri, qui Selymo à cubiculo ſeruiebant, quum ad tendendum tabernaculum amœniorem locum quærerent longius progreſſi puluerem aduentantis exercitus primi conſpexere: ſtatimque ea de re Muſtaphas certior eſt factus: & ad arma conclamatum. Qui rumor & his, qui iam tranſierant, & illis qui in citeriore ripa tranſituri morabantur, magnam trepidationem iniecit. Tomumbeius expedientes arma, & coëuntes ad ſigna hoſtes repentino impetu adortus primos, qui ſuſtinere irruentium impetum auſi ſunt, obtruncat, alios diſiicit, & conuertit in fugam. Nec Muſtaphas quamquam impauidus, ante alios pugnando, atque adhortando tota fermè prima acie protrita, ac ceteris perturbatis, reſtituere ordines, aut in fugam verſos retentare poterat. In aſpero enim atque inopinato negotio cuncta concurſatione, cæde, fuga, & metu plena erant, totis ripis ſupra atque infra pontem reſpectantium atque auxilia implorantium trepida agmina viſebantur. Multi impellentibus hoſtium turmis ad extremos redacti margines in flumen procidebant, multi ad initium pontis, occurrentibus, qui continuè ab vlteriore ripa ſubmittebantur, dum ſcandere pontem vellent timore præpediti, & reiecti ab ſuis profluentis gurgitibus hauriebantur. Erat latitudo pontis tanta, vt quaterni equites commodè recipi, & magna eorum multitudo vnius horæ momento tranſmitti poſſet. Verùm quum tormenta traducenda eſſent, minora equitum ſubſidia quàm periculi magnitudo, vel repentinus caſus efflagitabant, ſubmittebantur, nec in tormentis vllum erat auxiliũ, quæ celeriter traduci, vel ab citeriore ripa in aduerſam propter obiecta ſuorum agmina emitti ſine detrimento non poterant. Interim Selymus, qui initio tumultus ad Nilum decurrerat, ſcaphas & fluuiatiles lembos prætorianis ſclopettariis complet, atque equitatu per pontem accelerare iuſſo, eos laborantibus ſubſidio tranſmittit. Quibus nauigiis expediti nautæ quum adhibita omni celeritate reuerterentur, ac rurſus alios exciperent, paruo temporis ſpatio plures cohortes expoſuerunt. Quorum aduentus perturbatos & iam ægrè ſuſtinentes Aſiaticos confirmauit. Canoglis quoque Tartari regis filius Scytharum agmina vt Nilum tranſirent cohortatus in vlteriorem ripam paucis deſideratis & admirantibus cunctis euaſit. Ea enim gens & Tanaim & Volgam rapidiſſimos maximoſque amnes gregatim inſuefactis equis tranſnatare didicerat. Eodem quoque tempore Tomumbeius, quòd celerem in vna ea re victoriam conſiſtere prouidebat, confertis ſuorum turmis ad pontis caput penetrare, atque id occupare conatus eſt: vt ad intercludendos hoſtes primam ratem auelleret, & rudentes, quibus ea nauium ſeries ripæ deligabatur, præcideret: quibus abſciſſis neceſſariò totus pons ſuperſtantibus copiis reſolutus ipſo tanti amnis impetu raperetur. Quæ res longè periculoſiſſimam attulit dimicationem. Nam ab delectis, ac optimè armatis, qui à fronte vrgebant, ſingulari virtute pugnabatur: & Muſtaphas animaduerſo periculo, & ſigna & fortiſſimos quoſque in eum locum contulerat. Itaque tanta eſt contentione actum quãta agi debuit, quum Mamaluchi ſi loco potirentur, ſe breui negotio poſtea ſuperiores hoſtium victorias euerſuros manifeſtè perſpicerent: & Turcæ niſi pontem conſeruaſſent, de ſua in primis, & reliqui exercitus, ac ipſius imperatoris ſalute deſperandum eſſe intelligerent. Sed rem obtinuit Muſtaphas ſclopettariis, & Græcorum turmis, quæ iam plures tranſierant, prælium excipientibus: moxque hoſtibus repulſis vltro inſtitit: & ad multum ſpatiũ eos ſubmouit. Hic eſt ille Muſtaphas natione Pannonius, & Baiazetis gener, qui magnificentiæ & perpetuæ laudis ſtudio ex huius victoriæ manubiis eximii regiique operis, & ſum-

ptus pontem lapideum in Strymone amne conſtruxit: quem hodie per Thraciam tranſeuntes tamquam Romanæ magnitudinis æmulum admirantur. Tomumbeius, vt Mamaluchis qui laſſitudine deficientibus equis acrius pugnare non poterant, aliquid ad reſpirandum ſpatii daret, & per eos rurſus extremum prælii caſum collectis viribus experiretur, Arabes ac Mauros vt tantiſper pugnã ſuſtinerent adhortatus eſt. Quod quum impigrè præſtitiſſent, & paulò poſt Mamaluchi equis atque corporibus aliquantulùm recreatis ſucceſſiſſent, tanta vi prælium redintegratum eſt, vt Selymus victoriæ diffidens quamquam amici eius ne id faceret deprecarentur, conſcendere pontem, & ſuis auxilio proficiſci non dubitarit. Eius aduentus ſpe illata militibus, qui in cõſpectu imperatoris & præmia & laudem inſigni aliquo virtutis facinore edito promereri cupiebant, conatus hoſtiũ repreſſit: ſtatimq. prætorianarum cohortium virtute omnes in fugam verſi. Fugientes equitatus qui prælio non interfuerat, totis campis conſectatus eſt, & ipſi demum Scythæ, qui delati vorticibus in vlteriorem ripam ad hoſtes tardius aſcenderant, ſagittantes affuere. Tum verò miſſi Muſtaphas Cayerbeiuſque, & Gazelles cum recenti atq. expedita equitum manu qui veſtigiis fugientium inſiſterent, nec Tomumbeium elabi paterentur. Sequenti die eum ad præaltæ paludis emiſſarium, vbi paulìm conquieuerat adepti ſunt: conantemque interſcindere ligneum pontem, vt iniecta mora antecederet, aliquot ibi occiſis & captis rurſus effugere coëgerunt. Tertia die quum amiſſis fermè omnibus copiis ad Secuſſani reguli villam perueniſſet, & Turcæ Aegyptiis, qui eius regionis pagos incolunt, extrema ſupplicia denũciaſſent niſi ad comprehendendũ Tomumbeium egreſſus omnes illarum paludium, & circumiecta loca intẽtis cuſtodiis obſeruarent, metu perculſus, paludibus ſe condidit: vbi eum paulo poſt agreſtes merſum aquis vſque ad ſummum pectus atque inter iuncos, & harũdines latitantem deprehenderunt: vinctumque miſerabili habitu occurrentibus Turcis tradiderunt. Nec multò poſt cum aliquot ducibus, amicorumque præcipuis Memphim perductus eſt. Selymus qui propter interfectorum legatorum iniuriam hominem necare decreuerat, eum ad ſe perduci vetuit, tortoribuſque tradidit: vt de Campſonis theſauris quærerent, qui ſecretiſſimo ſpecu abditi credebantur. Ferunt eum conſtanti animo, ac minaci vultu nihil præter ſuſpiria atque horribiles gemitus in ſummis cruciatibus protuliſſe, vt ea patiẽtia victoris ſæuitiam ſuperaret. Poſtero die eum vili camelo impoſitum, ac obſoleta indutum veſte religatiſque in tergo manibus, ſicuti noxii ac latrones ſolent, per omnia vrbis fora, & celeberrimas regiones circumduci iuſſit: vt Aegyptii quem paulò ante regem adorarant, illum eundem vertente fortuna in extremas præcipitatum miſerias vitæ ſimul atque imperii dies fatali laqueo finiturum intuerentur. Quum verò ad Baſſuelam portam peruentum fuit, ei laqueo gulã fregere, vtque tranſeuntibus conſpectui atque ludibrio foret, vnco ferreo ſuſpenſum ſupra fornicem reliquere. De Tomumbeio ſupplicium ſumptum eſt Idibus Aprilis anno à partu Virginis decimoſeptimo ſupra Milleſimum & quingenteſimum: qui dies Lunæ dicatus, Chriſti reſurrectionis celebritatem ſecutus eſt: quum ad Rhodaniam pugnatum eſſet vndecimo Calendas Februarias die diui Vincentii memoriæ dicato. Nec defuerunt qui in eo tam atroci, miſerabilique ſpectaculo lachrymas effunderent, triſtique geſtu & incondito eiulatu vltimi regis ſui vſque adeo fœdam atque turpiſſimam necem auerſarentur, vel increpantibus ſæua voce, & mortem comminantibus Ianizeris, quòd Memphiticus populus vti leuis, & veteri Mamaluchorum ſeruitio aſſuetus depulſæ ſeruitutis beneficium, nequaquam lætis & gratis animis acciperet. Erat enim plebs Aegyptia adhuc incerta libertatis, proptereaq. cæco ſuſpenſa metu rebus ſuis timere cogebatur: quòd Turcarum gentem bello inuictam, formidatamque cunctis Europæ atque Aſiæ regibus nequaquam Circaſſiis mitiorem, imperatore præſertim cruẽtiſsimo ſuperbiſsimè regnaturam exiſtimaret. Commouebat quoque animos mirum in modũ pendentis Tomumbeii habitus tam indignè à Fortuna mulctati: eum namque ſingulis aulæ honoribus integra nominis fama geſtis, ad ſummum regii decoris faſtigium ſtudio populi, fauoreque procerum aſcendiſſe meminerant, vt inde vrgentibus fatis vſque adeo deformi ruentis imperii, & vitæ exitu præceps daretur, exemplum haud dubiè inter paucisſima humanæ varietatis valde memorabile miſeris pariter atque felicibus præbiturus. His quidem, vt

nihil

nihil ſeſe efferre, ſibique adulari, illis verò vt cuncta quæ indigna atque aſpera ſors aduceheret conſtanter ferre condiſcerent. Eo etiam Tomumbeius commiſeratione dignior apparebat, quòd maieſtatem proceri & lacertoſi corporis, vultumque promiſſa & caneſcente barba venerabilem cum regio ſolio, tum militari imperio parem attuliſſet. Ceteri Mamaluchorum proceres cũ ignobili etiam equitum turba, qui in cuſtodiis erant, eandẽ exitus fortunam tulerunt. Sublato Tomumbeio, atque occiſis fermè omnibus Mamaluchis, quum nulla certa hoſtium manus in Aegypto eſſe nũciaretur, quæ renouare bellum poſſet, diductis copiis ad recipiendas vlteriores prouincias Selymus duces miſit. Alexandrini enim ſecundum Memphiticam pugnam expulſo præſidio, & Phari arce, quam imbellis cuſtos certa cũ ſpe præſentis præmii quàm dubio periculi euentu, tradere quàm defendere maluerat, facilè occupata, multis ante diebus ad Turcas defecerant: Damiata quoque victoribus portas aperuit. Hæc olim Peluſium Aeliopoliſque demum inſtaurante Hadriano Cæſare vocata eſt. Citra autem Nilum quà Aegyptus Iudææ atque Arabiæ terminos attingit nulla ciuitas, quæ Turcarum imperio non parêret relinquebatur. Ipſiq. Africæ reges Cyrenaicæ finitimi, qui pendere tributa, & Sulthanis certo fœdere parêre conſueuerant, legationes deſtinabant. Reliqui erant Arabes, & præſertim Africani, qui Tomumbeio auxilia miſerant, & Turcis quòd eo bello magnum ſuorum numerum amiſiſſent, minimè parituri dicebãtur. Ea gens latrociniis potius, quàm bello aſsueta ab Euphrate quà Palmyrenorum fines alluuntur, vſque ad Atlanticum Oceanum totam Aegyptum atque Africam multitudine ſua repleuit. Errabunda gens eſt, ac innumerabilis, diſtincta tamen per populos & duces, qui ſuas vrbes atque oppida ſingulis curribus trahũt: vt porè qui certas ſedes non habent, & Scytharum more tentoriis & papilionibus vtuntur Ipſi ſe gentium nobiliſſimos prædicant, quòd nullis vnquam aliis immixti gentibus, incorruptam antiqui generis nobilitatem conſeruarint. In vniuerſum aſtu omnes, atque ingenii artibus potius, quàm corporis viribus pollent. Frugi enim in conuictu homines nulla cibi intemperie vires alunt, temperantia valitudinem tuentur: multaque exercitatione ad inuictum robur habiles artus confirmant. His magnæ curæ eſt vxorũ pudicitia, quando nihil potius ducant, quàm incorrupti ſanguinis antiquum decus. Totum autem familiæ cenſum vna implet tenuis ſuppellex, quæ nobili equo Numidico, lancea, & iaculis conſtat. In mundo muliebri neque aurum, neque argentum viſitur, ſed lanea virgata veſtis, & pro geniali thoro ex centone leuis culcitra: primores tantum, argentum vermiculato opere fabrefactum pictumque in phaleris geſtant: argenteaſque item bullas collo ſuſpendunt, quas incluſo amuleto Thaheles vocant: quarum præſidio aduerſus pericula ſe probè munitos arbitrantur. In hoſpites aduenas ambitioſius, quàm latronum mores ferant, liberalitate vti, mos eſt. Sed conuiuia eorum ſi venatio non ſuppetat, leui pollinis & orizæ pulticula, fauo mellis, carica, palmæ dactylis, ac lacte acido finiuntur. Munera ſunt laneæ chlamydes colore violaceo aduerſus imbres à noſtris expetitæ. Sed inter ſe nouas & veteres à maioribus per manus traditas immortales inimicitias exercent, ac ſæpenumero in factiones ſecedunt: & aggregatis vtrinque auxiliis cruentiſſimè præliantur. Qua de cauſa quum antiquis odiis, & nouis ſimultatibus ſemper ſtudeant, & bella ex bellis oriantur, nunquam ad expellendos Mamaluchos conſentire in vnum, & pari conſilio bellum gerere valuerunt. Neque enim Mamaluchorum opes tantæ multitudini ſufficere potuiſſent, quando Sulthani ex aliena diſcordia potius, quàm propriis viribus eam prouinciam atq. imperium retinere viderentur. Itaq. Selymus per idoneos homines plures eorum duces data fide ad ſe Memphim euocauit, & ſumma liberalitate proſecutus eſt: quorũ exemplo fiebat vt ceteri quotidie accederent, acceptiſq. muneribus in verba eius cõtinuò iurarent. Aliqui tamen quũ nullis pollicitationibus ac donis flecterẽtur per inſidias ab aliis ducib. intercepti, ac Selymo traditi inanis pertinaciæ atq. odii pœnas dederũt. Claſſis quoq. paucarum nauiũ aduerſo Nilo vſq. ad Sienem, quã hodie Guagueram incolæ appellant, aſcendit, omneſq. hæ gentes quæ ad Aethiopiam vergunt, ſicuti amicitiã potius, quàm imperiũ Sulthanorum agnoſcebant; ita victoriæ fama perductæ in Turcarum fidem facilè conceſſere. Iiſdem etiam diebus ad Suezziam Rubri maris portum (is olim Arſinoës fuit) cum aliquot turmis atque cohortibus proceſſum. Diſtat Memphis à proximo littore

vbi Suezzia eſt,& Thorius portus,trium tantum dierum itinere. Quo in portu Campſon aduerſus Luſitanos claſſem ædificauerat,qui ſubacta tota prope India omnem Arabici ſinus nauigationem ſuſtulerant,& quum Indicas merces per Oceanum in Hiſpaniam auerterent, Memphitica vectigalia grauiſsimis detrimentis affecerant. Ea claſsis magna impenſa,& labore incomparabili vix quatuor annorum ſpatio perfecta, deductaque fuerat. Nam ab Iſsico ſinu, atque Amani ſyluis è Cilicia materiam petere neceſſe erat:eam inde tranſuectam Peluſium aduerſo Nilo Memphim deportabant,vbi nautæ ac peritiſsimi fabri non deerant,qui ab Venetis haud obſcurè ſubmittebantur: quum & ipſi eodem incō modo accepto nobilem illam & toti Europæ ſtatis temporibus aromata partientem nauigationem intermittere cogerentur. A' Memphi autem plicatiles ac ſolutæ naues membratim camelorum dorſo Arſinoëm conuehebantur: ibique rurſus commiſſæ in vnum per partes ſuis clauis configebantur. Quibus conſtructis atque deductis paulò ante Selymiani belli initia Campſon Amyraſem & Rayſalomonem duces miſit cum valida manu Mamaluchorum, magnoque tormentorum apparatu,qui cum claſſe ad Erythræas anguſtias contenderent, & cum Luſitanis bellum gererent. Sed illi quum Luſitanam claſſem duce Lopo Suare vltro ingreſſam Arabicum ſinum cognouiſſent, nec ſibi tunc multis de cauſis cum totius Indiæ victoribus confligendū eſſe arbitrarentur; Giddæ,qui Mechæ Mahometi ſepulchro celeberrimæ vrbis portus eſt, medio in ſinu ad Arabiæ Felicis littus per cauſam reficiendæ claſsis ſubſtiterunt. Mox verò diſcedentibus Luſitanis, qui propter aduerſas tempeſtates repulſi in Aethiopica littora, ac diu flantibus euris iactati, nulla re memorabili geſta ſinu exceſſerāt,aliquot amicas vrbes Felicis Arabiæ, latronum more diripuerunt: & Ademum vt ciuibus pecuniam exprimerent expoſitis copiis oppugnarunt: Sed vrbs frequentiſsima & munitiſsima impetum Aegyptiorum egregiè ſuſtinuit, Ademum enim, quod antiquitus Ocellis emporium fuiſſe arbitramur, opportuna in caute iuxta promontorium Palindromum extra Arabici ſinus fauces ad læuam poſitū eſt,& à tribus ferè partibus mari alluitur, murumque habet quà aditus eſt à terra, & complures turres in morem noſtrum portui ac naualibus impoſitas. Magna quoque eſt ea in vrbe, vt in nobiliſsimo Indici maris emporio, commercii & mercaturæ cauſa,Perſarum atque Indorum multitudo: qui vno conſenſu cum ciuibus, vt ſeſe atque opes ſuas ab Aegyptiorum iniuria tuerentur,pro alienæ vrbis ſalute ſumptis armis propugnare non recuſabant. Ita Amyraſes & Rayſalomon repulſi ab mœnibus & peſsimè accepti reductis copiis ad inſulam Cameronis,atque inde Giddam redierunt. Ibi quum de Campſonis morte atque aduentu Selymi ad Memphim cognouiſſent, atque alter in fide permanere,alter verò victoris fortunam ſequi contenderet,protinus inter ſe diſſentire cœperunt:coortaq. inter milites ſeditione, Amyraſes qui Tomumbeio fauere conabatur, Mecham profugit. Verùm paulò poſt Rayſalomone eum depoſcente,atque omnia hoſtilia niſi continuò ſibi traderetur denunciante, à Mechenſibus, qui rebus Giddenſium magnopere timebant, captus, & Giddam ad claſſem tranſmiſſus eſt. Porro Rayſalomon vt æmulo & collega ſublato ſolus claſsis imperio potiretur, atque edito aliquo inſigni facinore ſibi aditum ad victoris gratiam præpararet, Amyraſem noctu ad declinādam inuidiam mari demerſit: & bimeſtri ſtipendio donatis militibus, hiſque Selymi ſacramēto adactis, paucorum dierum nauigatione Arſinoëm peruenit: & tradita claſſe ad Selymum profectus eſt. Ea verò Turcarū manus,quæ Arſinoëm venerat,dextro littore ad ſuperiores prouincias aſcendit: reguliqué omnes, qui Sulthanorum tributarii vel amici erant, vſque ad Dauidis maximi Aethiopum regis fines, quem noſtri Preteiannem vocant, ſine vlla dubitatione deditionem fecerunt. Sed quoniam in mentionem Preteiannis incidimus,non iniucundum fore putauerim, ſi poſt tot cruenta prælia, & triſtes rerum propè omnium euentus amœnioris materiæ diuerticulum legendo feſsis paremus, quod Aethiopiæ deſcriptione aptè præſtare lubet: vt quæ pleriſque fabuloſa videri ſolent, ad veritatem fidemque hiſtoriæ referantur.

Africa

AFRICA, quæ tertia pars orbis cenſetur,ingentis Pyramidis figuram effingit,cuius baſim efficiūt ea littora,quæ à Nili oſtiis perpetuo tractu ad columnas Herculis directa Mediterranei maris fluctibus alluuntur. Latera autem hinc Rubri maris ſinus,illinc Atlanticus Oceanus ſenſim extenuato terrarum cuneo caſtigant,vt in oblongā

coëundo

coëundo deſinant cuſpidem: & extremo Bonæſpei promontorio terminentur. Id ad Antarticum polum vergit æquo faſtigio æquatoris, & tropici Capricorni lineas longiſſimè progreſſum: quod intentatum, nec planè antiquis cognitum Africæ caput memoria noſtra ſuperauere Luſitanæ claſſes, quum in Indiam ingenti auſu petendis aromatibus proueherentur. Id naturæ munimentum immenſi diuerſique æquoris vaſtum pelagus tamquam roſtro findit & dirimit, quum ab ortu Solis Indici maris æſtum læuo humero excipiat: ab occaſu autem dextro alterius propè Oceani Aethiopica littora pulſantis fluctus ſummoueat: & extrema veluti terrarum lingua concurſantibus ventis, & refractis tempeſtatibus imperet. Media huius expreſſæ pyramidis, quæ ſunt regiones vltra citraque æquinoctialem lineam per arenarum ſolitudines innumeræ Aethiopum gentes inhabitant, quæ portenta naturæ exiſtimari poſſunt: quòd moribus tantum ab homine diſtent, quantum ingenii captu brutis accedunt: quamquam auaritiæ, ſuperbiæque bona pariter ac mala planè intelligant, quum & aurum quod effodiunt, & commerciorũ vtilitates agnoſcant, rerumq. propè omnium inopes pro imperio, & dominatu regum ſuorũ cruentiſſimè dimicent. Ex his Troglodytæ, qui iniquiſſimis feruoribus damnati, perpetuiſque & directis Solis radiis flagellati cauernas inhabitant, feritate reliquos antecedunt. Nigritarum omnium, quos interluit Niger amnis hodie Gambra vocatus, Sol pro aſpectu recto aut obliquo gentis colores euariat. Ante alios Guinei abſoluta nigritie, nec repandis & contuſis naribus, vultu geſtuque nobiliores exiſtimantur: Mantingæ generoſo ingenio fidem colunt maturæ oleæ colorem imitantes. Manicongri ancipiti memoria pollent, nam obſequia cum fide implent, & ſeruitii pertæſi conditionis ſuæ fortunam dominorum cæde ſæpe vindicant. Gilopi ablutis carbonibus ſimiles verberum odia reſeruant: pigrique & hebetes non citò manſueſcunt. Zapes & ſenſuum & corporum ignauia mancipiorum omnium viliſſimi exiſtunt. Ad has gentes quotannis penetrant iuſtis, & compoſitis agminibus, quæ Carauanæ vocantur, proximi mari noſtro Pœnorum, Numidarum, & Maurorum mercatores, magno quidem quæſtu, ſed aliquantò maiore vitæ periculo: quòd in arenoſas ſolitudines, & indiga aquæ loca, obſeſſaque paſſim ſerpentibus & feris delati ſæpe excitato ſubtiliore ſabulo auſtri flatibus obruantur. Hæc nobis ſcribentibus Muleaſſes rex Tunetanus ab immani fratris iniuria exuſtorum oculorum orbitate miſerabilis enarrauit totam ferè ex imperio eius ſubiectis Carauanam tantam proximè vno ventorum turbine calamitatem ſubiiſſe, vt vix decimus quiſque multorum menſium remenſo itinere ſoſpes & integer domum ſit reuerſus. Tanta eſt auri & eboris ſitis, quum hæc vilium mercium permutatione parentur, vt incerta ſpe lucri non planè dubia ſalutis iactura computetur. Ceterum Luſitani Atlantem, quẽ in Mauritania Clarum montem hodie vocant, & Praxium promontorium, Virideſq. inſulas, quas nonnulli Heſperides eſſe exiſtimant, annuis atque victricibus claſſibus prætervecti, inſinuatique Nigritarũ terris pleniorem horum populorum noticiam retulerũt: quum inde captis aut coëmptis mancipiis Luſitaniam repleuerint. Legendo enim oram à Praxio ad Orientem proras vertere quà irrumpens Oceanus deuoratis littoribus ingentem efficit ſinum, vſque ad ſancti Thomæ inſulam, quæ ſub æquatore ſita eſt deſerta nuper, & infeſta crocodilis atque ſerpentibus, quibus in eam relegata damnatorum corpora ad pœnam obiiciebantur. Sed ex infami & inculta propter benignam perpetui autumni temperiem facilè frugiferam, ſaccaroque abundantem Luſitani in cultura diligentes reddiderunt. Sicuti de Fortunatis, quæ Canariæ hodie dictæ dextrorſum numero decem in eorum ventum vergunt, & de Maderia Foncialia Hiſpaniæ proxima paruo colentium labore profectum eſſe videmus. Ab hac diui Thomæ inſula, in qua iam Luſitanorum colonia coaleſcit, aliæ atque aliæ claſſes recuruatis littoribus adiere nouas gentes longiſsimo tractu vſq. ad ipſum Bonæſpei promontorium: ſic tamen luſtrando littorum receſſus & anfractus, vt à conſpectu claſsis niſi iuſta manu armatorum expoſita recedere non auderent, admoniti ſcilicet recenti infortunio Franciſci Almedii Indicæ claſsis præfecti, qui ſub promontorio Bonæſpei quum inauſpicatò in terram ad conſpectum fontem cœnaturus deſcendiſſet, ſubito ferorum hominum è nemore erumpentium impetu oppreſſus eſt, vir indignus ea calamitate vel hoc vno, quòd magnis rebus geſtis partam Indicæ victoriæ lauream, regi ſuo

referre nequierit. A Bonæſpei promontorio, biniſque ambientis Oceani littoribus introrſus Magni Preteiannis imperia pateſcunt, quæ in quadraginta amplius regna per immenſas propè regiones certis finibus diſtinguuntur. Hæc nota, claraque ſuis nominibus atque opibus peculiares habent reges lingua, moribus, & oris colore diſſimiles, qui tributa pendunt: aut ſtipendiarii facti quum bellum ingruit Preteianni tamquam ſupremo imperatori operam nauant. Præ ceteris Sceuæ regnum vbertate ſoli, cœlique temperie, atq. hominum ingeniis nobiliſſimum exiſtimatur. Hoc tamquam præcipuum natalis ſoli rex incolit, nam in eo plures habet regias, & auguſtiora templa: ſecutuſque herbidorum locorum, & aquarum opportunitates ad tot comitantium agminum commoditatem antecapit, & exurente etiam Sole per varias manſiones ſalubriore aëris temperie perfruitur. Toto ſiquidem ferè anno ſub tentoriis degit inſigni apparatu & magna aulæ frequentia, quamquam frequẽtes pagi ædificiaque ex trabibus cancellatis, & cretaceis parietibus adfabrè conſtituta non deſint, quæ hoſpitaliter ſubeuntes recipiant. Regnum Sceuæ Antarcticum polum duobus & viginti gradibus eleuatum aſpicit, fines eius à proximo Oceani littore decem dierum itinere diſtant: Abſunt autem à Nili fontibus itinere quindecim dierum. Sceuano in agro mira eſt rerum omnium fertilitas, frumentique præſertim & ordei, omniſque (vti apud nos) leguminis: milii verò, panici vſque adeo altæ ſegetes luxuriant, vt equitis ſtaturam ſuperent. Nec terra abundans pomis vites reſpuit, quæ vindemias largiſsimè præbeant: quamquam ex piris, acrioribuſque malis vulgò ſuccum exprimant, quo in potu vilior populus vtatur. Ter ſingulis annis arant, & ſerunt, & perpetuo propè autumno omnis generis fructuum copia lætantur. Nam ficus virides, & melopepones ſapidiſſimi toto ferè anno conuiuiis non deſunt. Fabæ & ciceris ſiliquæ virentes cunctis menſibus apparent. Omnibus Sceuanis agris maioris minoriſque pecoris armenta, equorum nobilium, camelorum, & aſinorum greges paſſim viſuntur: & inter cetera eximiæ proceritatis & pulchritudinis mularum agmina. Abyſſini enim omnes, quo nomine in vniuerſum ſubditi Preteiannis appellantur, alendis perdomandiſque mulabus maximè ſtudent: quòd à proceribus aulæ magno pretio coëmantur. Ceterum Sceuani ſolertia ingeniorum, & morum grauitate, vitæque, & honeſti cultus elegantia Abyſſinos omnes antecedunt: ideoque gratia principis maximè florent. Ii ſiquidem republica prudentiſſimè conſtituta, tanta legum æquitate populos regunt, vt quum principis authoritatem ſtudioſè reſpiciant, eiuſque nomen in omni iudicio atque actione venerentur, non ſecus ac Veneti patritii regnent: apud quos principis maieſtas diſſimulatæ, vel ereptæ poteſtatis in ſpeciem tantum viget. Sceuani rerum præſides ſacra more noſtro hiſdem tẽplorum apparatibus, atq. hiſdem propè cerimoniis muſicorum organorum intermixtis concentibus celebrant: iam pridem Chriſtianis initiati ſacris vti aſſerunt, docẽtibus Bartholomeo apoſtolo, & Philippo diacono: Candaceque Aethiopum regina ſuſcipiente. Sacro enim baptiſmatis fonte abluuntur, quamquam aliqua ex candenti ferro fronti ſtigmata ſuperaddant: nec Hebraicæ conſuetudinis obliti planè ſint: vt potè qui decidere præputia, & è pudendis etiam mulierum carunculam præcidere ſoleant. Qui verò iuri dicundo præſunt (vti apud nos) eadẽ legum ſeueritate in puniendis noxiis vtuntur, aberrantes enim, & temere deſciſcentes à religione totius cõcurſu multitudinis lapidibus obruuntur. Semel verò ſuſceptæ religionis ritus præceptaq. temerè tranſgreſſos, & de Deo Maximo Diuiſque impiè loquentes in foro viuos comburunt. Homicidam propinquis interfecti vinctum tradere mos eſt, vt pro libidine ſanguinis ſui iniuriam vindicent. Nõnulli auariores deditum mercatoribus in ſeruitutem vendunt, quum alii plerumque à ſuperbis & ſæuis per exquiſita tormenta ad interitũ excrucientur. Furibus oculos eruunt, traduntque luminibus miſerè captos publico mancipio, qui eos cithara & cantu cibum quærentes per omnes regiones & remota regna ea lege perducat, vt alterum diem vno in loco permanere vtrique capitale ſit. Marium tentaſſe libidinem, quod apud finitimos Mahometanos impunè eſt, extremo ſupplicio crimen dignum cenſent: minora verò delicta ſcriptæ legis interpretum arbitria ſubeunt. Nam aliqui carcere, alii exilio vel flagris, ignominioſaque traductione mulctantur: raros pecunia aut alterius rei pretium à decreti pœnis abſoluit. Nuptias ſolennibus epulis celebrant, verùm detectis adulteriis mutuo

jure

iure connubia dirimunt. Sed quoniam de Preteiannis ſtemmate,cultu,aulæque eius cõſuetudine,copiis,bellico apparatu,& rebus geſtis,atque item de ortu Nili,Lunæque paludibus,& de variis ferarum generibus aliqua ſuccinctè dicturi ſumus, operæpretium ſore putaui à quibus hæc acceperim ingenuè profiteri: ne ſabuloſa ab imperitis exiſtimentur quæ iam conſenſu multorum nota, compertaque ſunt: quamquam totam fidem eſſe velim penes eos,qui hæc longa nobis & curioſa indagatione quærentibus tradidere. Ex his fuere Petrus Aluares Luſitanus,qui in legatione Roderici Limæ ab Araquinquo Arabici maris portu,quo appulerat Indica Luſitanorum claſſis, terreſtri ærumnoſoque itinere ad Preteiannem penetrauit,alteraque legatione ſuſcepta, ab ipſo Preteianne ad Clementem pontificem, qui tum erat Bononiæ, cum aureæ crucis munere peruenit. Is itinerum ſuorum atque actionum omnium diurnos commentarios,quum Roma deceſsiſſet, ſcriptos reliquit. Secundum eum Petrus Abyſſinus præclaro conſtantique ingenio vir diu in Preteiannis aula verſatus, ſumma comitate fideque Abyſſinarum rerum memorabilia nobis aperuit, vtpote qui plurium idiomatum peritus, Romæ deſumpto cucullati ſacerdotis habitu,linguam noſtram ſcitè didicerit: & quoſdam è noſtris curioſos Abyſſinam linguam doceat. Cuius linguæ Chaldaicis elementis ſcriptæ,ſacros libros Romæ impreſſos videmus,quos Abyſſini religionis cauſa ab Hieroſolymis Romam venientes pro inſigni miraculo in patriam deferre ſolent. Romæ ſiquidem Orientales peregrini Chriſtianæ profeſſionis, Abyſſinique præſertim poſt maximi templi teſtudinem proprium cum domo delubrum habent, vbi ſuo more ſacra conficiunt: aluntúrque pontificis ſumptu,& pia benignitate aulæ ſacerdotum. Hic magnus Abyſſinorum & Aethiopum rex, qui à noſtris corruptè dictus eſt Pretegian, à ſuis Belulgian appellatur: quod eſt vetus cognomentum vſurpatum à ſuperioribus regibus: Id nomen incomparabilis præſtantiæ, immenſique pretii gemmam ſignificat: proprio verò nomine qui hodie regnat vocatur Dauid, peculiareque habet cognomentum Atanadidinghel,quæ vox thus virginis exprimit. Regnauit ante hunc Naus pater,nulla propter auaritiam populorum gratia. Excepit autem regnum filius admodum puer tutrice Helena matre,quæ prudentia pietateque ſpectabilis, cum probatiſſimis imbuens moribus tot regna moderatiſſimè rexit. Filii ex ætatis prærogatiua in regno patribus ſuccedunt. Quòd ſi maſcula proles deſit, vnus è propinquis virtute præſtantior defuncti ſedem implet. Præalto ſiquidem ſtemmate ab antiquiſſimis regibus genus repetunt: regiique ſanguinis incorrupta nobilitas hiſtoriarũ teſtimonio recenſetur. Nam apud eos rerum geſtarũ memoria perpetuæque regiæ ſtirpis ſucceſsiones fideli literarum cuſtodiæ publico inſtituto demandantur tanta cura & religione,vt præfecti notariorum quum oportet annorum ſupra mille nuſquam interciſam memoriam ex archiuis proferant. Rex ipſe quum negotiorum occupatione liberatur reliquas horas euoluendis hiſtoriis,ſacriſque item literis fermè totas impendit. Nam apud eos ſunt veteris & noui inſtrumenti codices cum Diui Pauli epiſtolis, in Abyſsinam ex Chaldaica tranſlati linguam. Exinde modicè corpus exercet, atque id balineo curat: & demum eodem more quo noſtri reges cibum capit ſolus aureo in monopodio,quod nulla mappa contegitur. Miniſtrant ei nobiles pueri, epulaſque per ligneos gradus excelſæ menſæ inferunt: & eas quidem in paruis calathis conciſas. Vinum ex aurea patera potat,& ex calice criſtallino ceruiſiæ lympidæ genus,quod ex auſteris pomis & ſaccaro cõficitur. Suauiſsimi ſaporis volucres, piſceſque vti apud nos,venatioq. item multa omnis generis totius regiæ menſas exornant. Prandenti cuſtodiam agunt circumfuſi tabernaculo trecenti fermè iuuenes ex omnibus delecti regnis: qui loco ſatellitum & obſidum habentur. Arma eis ſunt enſis, pugio,& haſtile præpilatum,ceruices & humeros ferina pellis contegit. Quatuor porrò inſignes reges, qui edicto euocati per vices aulam frequentant cum ſplendido procerum & minorum præfectorum comitatu, epulas è coquinæ veſtibulo ad regis tabernaculum honoris cauſa deducunt, traduntque prodeuntibus pueris. Rex prandio contentus quando niſi feſtis diebus haud cœnet,remota menſa aliquot reginas,quæ ad colendam ipſius Dauidis vxorem euocatæ eadem cõditione qua reges ad aulam veniunt, ab eunuchis introduci iubet. Hæ iocundioris oblectamenti cauſa coram rege pſallere,& ſaltare conſueuerunt. Is quatuor vxores finitimorum regum fi-

lias connubio ſibi iungit,ſed cum vna ritè & ſanctius deſponſata cubat: quæ ſi ſterilis euadat,vna è ceteris regium thorum ſubit. Velata facie obtenſo ſcilicet tenui ſudario rex in publicum prodire,& paruam crucem argenteam dextra manu geſtare ſolet,equitantique ſeptem laureæ totidem victoriarum præferuntur prælongis haſtis ſericam vmbellam excedentibus. Hæc ei trophæa ſunt de deuictis hoſtibus. Vir enim bellicoſus arma continenter exercens ingẽtes alit copias,quibus aduerſus rebelles hoſteſque imperii ſui maieſtatem tuetur. Difficili ante alios & periculoſo bello Troglodytas venenatis vtentes ſagittis perdomuit: regem Caſantem prælio fuſum viuum cepit: eique tamquam ſæuitia & perfidia infami caput præcidit. Is regnabat ad eam regionem, quæ vergit ad auſtrale Oceani littus nomine Mozambicum quod contra ſpectat ingentem diui Laurentii inſulam. Hæc ora Aethiopici littoris inſalubris & peſtilens eſt propter æſtuaria,quæ reciprocantis Oceani alluuiones & crebris decurrentiũ amnium oſtiis dulcis aquæ vndas marinis admixtas recipiunt. Ab eo quoq.Bethfagæ reginæ,quæ regnũ Bonæſpei promontorio proximũ poſſidet,præfectus bello acer & contumax acie victus interfectuſq.eſt,quòd inuita regina oblitus beneficiarii iuris tributa pendere nollet,& crebris incurſionibus fidelium fines euaſtaret. Eadem armorum vi Manicongri regem, quem poſtea Chriſti religionem induiſſe conſtat,& Tormedam Nigritarum principem aſſiduo bello ita attriuit, vt auctiora tributa atque obſides victori dare cogerentur:geminatam verò victoriam varia contentione,multoq.ſanguine quæſitam à Selano rege retulit. Is Mahometanis Mauris imperat iam pridem ex Arabia Felice per Rubri maris anguſtias in Aethiopiæ proximam continentem ad condendas colonias tranſgreſsis. Ea gens Perſarum more optimè inſtructa armis & equis ita in dies coaleſcit, viribuſque & numero hominum augetur, vt Barnegaſio & Tigrinio regibus,qui regna inter Arabicum ſinum & Nilum amnem obtinent,& Dauidi parent,magno terrori ſit. Tributa quæ Dauidi regi penduntur varii ſũt generis,pro facultate atque opibus ſubditorum regum. Alii namque informe aurum,atq. alia metalla, quorum omnium ferax eſt Abyſsinorum terra: alii maioris pecoris greges: alii telas ſericas aut laneas,quibus eæ gentes ab vmbilico ad ſuras conteguntur:alii præterea diuerſæ ſegetis,& foſsitii ſalis copiam in caſtrenſem commeatum:alii peregrinas merces,aromata,præcipuéque piper,& mancipia præbent. Agreſtiores porrò aſperis nemoribus adiacẽtes certum numerum viuorum leonum,& tigridum, aliarumque ferarum ad regiam perducunt, quæ animi cauſa viuariis & ſeptis includuntur. Remotioribus ſola huiuſmodi ferarum tergora imperat, quibus Abyſsini ad elegantiam & militarem cultũ veſtiuntur. Regis exercitus quum ad bellum educitur,incredibilem equitum & peditum multitudinem oſtendit: Pedites magna ex parte iaculatores, ſagittarii,funditoreſq. ſunt. Robur autem eſt in equite,qui lorica oblonga protegente coxas,aperta galea, & rotundo ſcuto, acinaceque adunco, & ancipiti lancea armatus in aciem prodit. Qui galeis carent, capita muniunt rubris villoſiſque pileis quibus modò Mamaluchi equites apud Memphiticos reges vtebantur: Elephantos etiam turritos & militariter ornatos in aciem producere conſueuit. Eadem autem diſciplina accipiendi imperii,ineundæque pugnæ obſeruatur,quæ apud nos in vſu eſt. Tympanis æreis,& tubarum cantu Martem accendunt. Vera & ſpectata inter eos virtus certum decus & præmia parit,eo quidem nobilius quòd ſtrenuè pugnantes quominus arctè manus conſerant,nullo tormentorum periculo deterrentur. Abyſsini monetam non cudunt, ne à prauis ingeniis adulteretur: importata tamen vtuntur: ſed tantum aurea cum Arabicarum literarum nota. Hos nummos Pardales & Seraphios appellant,qui nec põdere,nec probitate auri Venetũ nummûm æquant. Certis auri argentique fruſtulis ad varium pondus examinatis militi ſtipendia perſoluere, & res venales in foro coëmere mos eſt. Toto autem Abyſsino regno patriarcha ſacris præeſt, ſummumque imperium habet in ſacerdotes, qui ſunt innumerabiles diſtincti per templa atque cœnobia. In horum mores ſeueram exercet cenſuram, & contumaces vel deprauatos à recta diſciplina anathemate perſequitur: eóque religionis telis adigit,vt deſerti ac omnibus, ab eiecti paſsim dolore atque inedia miſerè contabeſcant & pereant. Patriarcha cum ſuo ſenatu ſedem habet in vrbe Barrara,quæ arduo & nemoroſo in colle ſita eſt,cincta perpetuis vmbraculis ad amœniſsimas ambulationes. Nam frondoſarum

arborum

arborum rami ea ſerie infle&tuntur, & fornicatim conne&tuntur, vt in feruentiſsima regione, meridianiſque Solibus, æſtum non ſentiant: & quod opacitatis gratiam implet, ſaluberrimis etiam fontibus paſsim didu&tis irrigentur. Quibus vmbratilis otii voluptatibus vitæ duritiem ſacerdotali lege impoſitam facilè ſuſtinent. Patriarchæ magni ſunt ex decumis redditus, quibus etiam regiorum ve&tigalium quota pars accedit liberali regum pietate ſacris addi&ta. Has opes in egenos & in xenodochia erogat, alitque graui ſumptu infinita propè monaſteria cucullatorũ: è quibus multos quotannis impenſo viatico Hieroſolymas mittit ad inuiſendam ſacroſanctam vrbem, colendumque Chriſti Sepulchrum: vt ritè explorata & comperta de rebus Chriſtianis in patriam referantur. Reliquæ quæ ſuperſunt patriarchæ diuitiæ quum is moritur ad regiũ fiſcum redeunt, ſolennibuſque demum habitis comitiis, probatiſsimus omnium ſuperante ſuffragio creatur. Is in celibatu viuit, quãdo ſacerdotibus vxorem ducere, nec tamen iterare nuptias fas ſit. De ortu verò Nili longa percũ&tatione reperiebamus in regno Gogiano quod à Sceuano ad Antar&ticum extenditur, eſſe immenſam altiſsimorum montium congeriem Caucaſo, & Atlante, hiſque noſtris Europæ alpibus multo celſiorem. Iuga eius perpetuis obſeſſa niuibus, geluque rigentia, nubibus ſeſe inſerere, & cœlum fulcire videntur. Harum immanium rupium media atque infima denſiſsimis ſiluis procerimarum arborum veſtiri conſtat. Quæ loca inacceſſa homini, luſtra cubiliaque ſunt ferarum & belluarũ omnis generis. Nam iubatis leonibus, pantheris, tigribus, vrſis, & apris ſcatent: campis autem qui radicibus ſubſunt, elephantorum greges inerrant. Aſſerunt quoque Gogiani regni incolæ his in vallibus dracones gigni alatos, qui anſerinis pedibus gradatim humi ſerpant, reperirique camelopardalim quam gyraffam noſtri appellant, Florentiæ quandoque viſam magni Sulthani munere, qui eam Laurentio Medici dono miſerat. Idem affirmant de monocerote, quod animal vnicorne à noſtris appellatum pulli equini forma, colore cinereo, iubata ceruice, hircina barba, bicubitali cornu armatam frontem præfert, quod leuore, candoreque eburneo, & pallidis diſtin&tum ſpiris, ad obtundenda, hebetandaque venena mirificã poteſtatem habere dicitur. Cornu enim immiſſo & per lymphas circumdu&to fontes expiare perhibent, vt ſalubriter bibat ſi inde viroſæ beſtiæ præpotarint. Id viuo animali non detrahi, quum vllis inſidiis intercipi nequeat. Cornu tamen ſponte deciſum in deſertis reperiri, vt in ceruis accidere videmus, qui ex ſene&tæ uitiis renouante Natura uetus cornu exuunt, uenantibuſque relinquunt. Hoc cornu regiis impoſitũ menſis, toxica ſi qua ſint epulis indita emiſſo ſtatim admirabili ſudore conuiuis prodere narrant. Ex his duos uidimus bicubitales brachiali ferè craſsitudine, primũ Venetiis: quod poſtea ſenatus Solymano Turcarum imperatori dono miſit: alterum pari propè magnitudine, ſed præciſa cuſpide argenteæ baſi inſertũ: quod Clemens pontifex Maſſiliam profe&tus pro inſigni munere ad Franciſcum regem detulit. Ceterum de vi tantæ dotis in hac animante nihil plus affirmauerim, quàm quod euulgata fama credentibus ſuadet: quum antiquorum authorum nemo, quod legerim, præter unum Helianum Græcum, quicquam de hac monocerotis admiranda poteſtate memoriæ prodiderit. Ab his aſperrimis immenſiſque rupibus, quæ à chorographis Lunæ montes vocantur, frequenti & copioſa ſcaturigine Nili fontes erumpunt in loco vehementer abſtruſo, qui Beth (hoc eſt deſertum) Abyſſina lingua dicitur. Ex his fontibus innumerabiles amniculi, per Gogiani regni ſpatia modò diſsipati, modò coëuntes in longè maximam toto orbe aquæ dulcis paludem effunduntur. Huic Saphe nomen eſt, ſpatioſiſque littoribus tria attingit regna: eaque affatim opima piſcatione fœcundat & replet, Gogianum ſcilicet, & Beghemedrum quod eſt ab ortu Solis, & ab occaſu Dambaium. In hac palude amplius viginti inſulæ numerantur incolis frequentes, & multis cultæ ædificiis, in quibus turrita templa, & luculenta ſacratorum hominum cœnobia eminent: multi enim religionis, & tranquilli otii cauſa ab humanarum rerum commercio, & veſtigiis profanæ multitudinis in eas inſulas ſe ſubducunt. Vna præ ceteris maior atque munitior à rege pro carcere ſeruatur, in quam noxios & rebelles relegare conſueuit. Ex hac tanta palude Nilus primò lenis, mox rapidus & præceps ſeſe effundit: variiſq. meandris & gyris Nigritarum fines lambens Gogianum regnum, & mox Amaranum inſolenti curſu pro-

ſcindit: nec vſquam ripis cohibetur donec ad Cataractas, quæ ſunt antiquis Catadupæ, arctis rupium anguſtiis ſtrangulatus, ac iratus erumpat. Inde latiore laxatus exceptuſque alueo lenior fit atque diffuſior: & per magnos flexus, vadoſoſque ſinus nauigiorum impatiens ad Meroëm inſulam defertur. Hæc Britannia Maior eſt; treſq. in ea reges diſtincti finibus dominantur, ſæpe inter ſe bellum gerentes. Eorum potentia maximus Mahometanus eſt, & Maurorum ſtirpis: ſecundus Aethiopici ſanguinis genus idolorum cultu, moribus, & colore fatetur: vltimus Abyſsinorum gentis eſt Chriſtianæ religionis cultor, qui Dauidi paret. Ceterum de Nili incrementis ad ſubtilium ſtudiorum oſtentationem diſſerere, & proferre cauſas audere, planè ambitioſum eſſe putauerim, quando hæc illuſtriũ Græcorum pariter & noſtrorum ingenia inani, vt arbitror, labore iam pridem exercuerint. Quis enim vel naturæ, vel cœli & terrarum opificis arcana iure quodã curioſis mortalibus abſcondita rimatus eſt? Quis ingentes illas in ipſis terrarum viſceribus cauernas, vel maximè vaſti ingenii luminibus introſpexit? quæ cuncta maria per tantum æui ſpatium tot incurſu fluminum nuſquam creſcentia perpetuò hauriunt, & exſorbent? Quis denique ſubterraneorum anfractuum menſuras, certa ratione deprehendit: quibus repletis vniuerſa exuberãtis aquæ moles in apertum cœlum per gibboſa montium euomatur? & ea quidem optima naturæ fide quantum acceperit irrequieta diſpenſatione rependentis. Imbecilitatis profectò noſtræ non meminimus, quum hæc ſuperba ingeniorum vanitate perſcrutamur: vnde iam hoc totum rerum ſcientiæ nomen tot vigiliis, & ſumptibus partum profiteri diſpudeat, poſtquàm adeo pauca ſcire, & de ſingulis ambigere diſputando confitemur. Verum Abyſsini hoc vnum pro conſtanti certis coniecturis perſuaſum habent Nilum ex eliquatis niuibus quotãnis augeri, & pro ratione frigoris & caloris, prout Natura indulſit ac imperauit, in varias exundationes excreſcere: quum non inepta ratione credant ſub circulo Capricorni maximis caloribus eam plagam vrgeri & exuri, cui ſubiecta ſit tot montium niuoſorum rupes, quæ exorienti Nilo caput præbet. Pari ſiquidem ratione, non ſecus atque apud nos in ſolſtitio æſtiuo, Solibus cuncta exurentibus, ſic vt mora & ſpatio multorum dierum incrementa amnis in Aegypto fieri contingat, quæ ex arcano ſuo, aut læta aut triſtia Natura ſæpe nouerca, ſæpe mater Aegypti terris importarit. In Meroë quæ incolarum lingua Naulebabe, ideſt optimorum portuum parens vocatur, præſto ſunt magnorum lintrium claſſes, quæ peregrinos & aduenas à terreſtri itinere diſcedentes Memphim & Alexandriam ſecundo amne deuehunt. A Meroë quindecim ferè dierum nauigatione deſcẽdentibus occurrit vrbs Syene obeliſcorum lapidicinis clara, & poëtarum carminibus celebrata, qui in ea Solares radios ad perpendiculũ incidentes in neutram partem vmbras flectere tradunt. Hæc eſt initium Aegyptii regni, vocaturque hodie Guaghera. A Syene demum Nilus tutiſsimè nauigatur, & vtramq. ripam Aegyptii & Arabes incolunt, qui prӕternauigantibus varii commeatus copias præbent. Nilus ipſe ab his gentibus Abbahuis, ideſt amnium pater appellatur. Nam poſt lõgum & tortuoſum curſum, in multa cornua totam aquarum molem diffundit, quæ Memphim & Alexandriam perducunt: & Canopico ac Peluſiaco oſtiis continentur. Quum hæc edere pararemus veris nunciis allatum eſt regem Dauidem Fato conceſſiſſe, quum extra matris tutelam viginti ſeptem regnaſſet annos: vixiſſet autem octo ſupra quadraginta. Fuit ingenio maximè pio, atque habili ad omne belli & pacis obeundum munus, itemque literis vſque ad aſtronomiæ noticiam optimè inſtructo: Corporis autem habitu mediocri, rotundo ore mali cotonei ſub cinere toſti colorem exprimente: viuacibus item oculis, & capillo non plane more Aethiopum intorto: vt ex vera imagine quæ apud nos eſt, intueri licet. Quatuor mares & quinque fœminas ex vna tantum vxore ſuſcepit, quorum natu maximum aduerſa in pugna infeliciter amiſit: quum intempeſtiuè renouato bello cum Selano rege acerbiſſimo hoſte congreſſus ſuperiores victorias corrupiſſet. Hoc ictus vulnere grauiſſimum concepit dolorem, atq. inde febrem, quæ diu ſuſtineri non potuit. Filius itaque ſecundus excepit regnum nomine Cladius: qui reparatis copiis cum Selano proſperè confligens & fratris cædem, & patris iniuriam non toto vertente anno vindicauit. Sed iam vnde diſceſſimus reuertamur. Eo itaque modo Selymus vti narratum eſt, terra marique omnibus hoſtium prouinciis in poteſtatem redactis,

dactis, circiter calendas Iulias ſecundo amne Alexandriam nauigauit, ſedente ad clauum prætoriæ biremis Curtoglo Halycarnaſſeo prædone clariſsimo, vt Byzantiam claſſem, quæ per eos dies appulerat, inuiſeret. Qua luſtrata, vrbiſque mœnibus, atque ipſa Phari arce diligenter inſpectis, Memphim reuerſus eſt. Interea Mamaluchi, qui Alexandriæ cuſtodiebantur, iubente Selymo ad vnum omnes in foribus carceris contrucidati ſunt. Familiæ quoque Aegyptiorum quæ opibus, aut generis claritudine præſtabant, numero ſupra quingentas Byzantium migrare iuſſæ: magnaque multitudo fœminarum ac puerorum ex progenie Mamaluchorum eodem conductitiis nauibus tranſuecta. In claſſem autem præter theſauros ac regiam gazam, publica ac priuata opulentiſſimæ vrbis ornamenta congeſſit, tãta rapiendi libidine atque auaritia, vt marmora eximii operis cælatura, aut coloris varietate cõmendata ſumma victoris inuidia parietibus reuellerentur. Nec multò poſt per ſummam voluptatem incrementum amnis, qui proximos campos ſtagnantibus aquis inundauerat, ita inſpexit; vt à ſenioribus incolarum totius exundãtis amnis mẽſuras rationeſque curioſè perquireret. Pronunciant enim diuerſi auctus, qui certis menſuræ notis deprehenduntur, modò lætiſſimam ſegetem, modò diram famem, modò certam tantum aduerſus inopiam ſecuritatem, quum imperioſus ac impotens amnis benigna aut ſæua libidine exundans, nunc quoſdam camporũ tractus adeo copioſe irriget, vt intra ſerendi ſpatium ſerò decedat, alios ſegniter parcéque leui tantum rore aſpergat, ad nõ dubiam ſterilitatem vix puluere ſubacto, ea prorſus alternantis amnis lege, vt Aegyptii ſe tum diuites futuros exiſtiment, quum Nilus temperatus & lenis nequaquam ad ſummi, aut minimi incrementi notam acceſſerit. His rebus ſtudioſè compertis, quum ſibi in Syriam propter rumores, qui de Hyſmaëlis aduentu in Meſopotamiã afferebantur, redeundum eſſe arbitraretur, præſidio Turcarum Memphi impoſito, Cayerbeium toti Aegypto præfecit. Quæ res Iunusbaſsàm eius honoris ſpe, & iuſta cupiditate accenſum vehementiſsimè perturbauit. Is enim mortuo Sinambaſsà cum virtute & rebus geſtis, tum recẽti etiam vitæ periculo elatus, quum neminem ſibi exæquari dignitate pateretur, ſe vnũ eſſe reliquum ad quem ſumma imperii redire deberet; Selymi & militũ iudicio ex omnibus illius amicis, ac ducibus exiſtimabat. Nec deerat militaris fauor, nã vt ſtatim ex vulnere conualuit, quum in magnificentiſsima Diadarii domo, quam in ipſa victoria vſurpauerat potius, quàm Selymi munere acceperat, conuiuia quibus milites maximè capiũtur, regio propè ſumptu primoribus iuxta atque gregariis quotidie pararet, ac ſæpe nobiles equos, decora ſeruitia, veſtes, vaſa, arma, vltro omnibus elargiretur, tantam gratiam beniuolentiamque collegit, vt quum de more in arcem ad imperatorem eundum foret, longè ampliſſimo atque ornatiſſimo comitatu deduceretur: & vulgo ei omnes Aegypti præfecturam deſtinarent. Quæ omnia Selymi animum offendebant: nam vti erat facilè ſuſpicax, & metu ſæuus, magnis etiam virtutibus, quæ nimiam claritatem certamque potentiã adferrent, inuidebat. Cayerbeio autem ſummæ rei præpoſito, Iunusbaſsà pudore ac dolore victus, vt qui ſuperbo animo contumeliam ferre non poterat, ſimulans ægritudinem corporis, quæ animi æſtuantis erat, per aliquot dies publico abſtinuit: & quum magis ac magis & ſua iniuria, & proditoris honore cruciaretur, etiam moderari linguam non poterat. Accidit autem vt Cayerbeius quum officii cauſa ad viſendum eum acceſſiſſet, & meridiano tempore ad leuandam ſitim conſuetudine Aegyptiorum ſaccarum frigida dilutum militari familiaritate deguſtaſſet, paulò poſt acerbiſsimis alui doloribus ita conflictaretur, vt veneno eum à Iunusbaſsà petitum fuiſſe complures interpretarentur; ac ſeruatum certioris antidoti præſidio dictitarent. Qui rumor an falſus incertum: altius tamen quàm quiſquam putaret in Selymi animum penetrauit: & iam paulò ante audierat nonnullas Aegyptiorum familias ex his, quæ Byzantium commigrare iubebantur à Iunusbaſsà (ipſe enim ei negotio præerat) vt tutò Nemphi in patria permanerent, ingenti pecunia ſe redemiſſe. Cuius auaritiæ non obſcura ab æmulis ac delatoribus indicia prodebantur, quod regales illos ſumptus, quos priuatis ſtipendiis tolerare non poſſet, noui vectigalis redditibus egregiè ſuſtineret. Hæc quum ad comminuendam gratiam pertinerent, aliud quoque fraudis vel negligentiæ crimen acceſſit, quod illi vitæ exitum vrgentibus fatis maturauit. Nam Selymus, ſicuti reges ſolent qui egregiè diſſimu-

lando, vt priora puniant, compreſſa in præſens iracundia alicuius noui criminis occaſionem expectare conſueueruot, dicta factaque eius obſeruans eum inſenſo paratoque animo perſequebatur. Paucis enim ante diebus, quàm certior fama de profectione imperatoris io Syriam euagaretur, milites qui Memphi in præſidio relinquebantur, cauſati longinquam militiam, maioraque pericula, & defuoctos labores, augeri ſibi ſtipendia flagitarant. Idque illis facilè Selymus ordinum habita ratione præſtiterat, mandaueratque Iunusbaſſæ, vt ea ſumma apud caſtrenſes tabulas antiquis rationibns adderetur. Sed ille inſania præceps nihil earum rerum quas iuſſiſſet imperator quæſtoribus retulit, vt milites ſi vberiore promiſſoque ſtipendio fraudati eſſent Cayerbeium tamquam iniuriæ authorẽ odio habere, atque deſpicere inciperent: & propterea Memphiticæ res militari abalienatione turbarentur. Vnde Selymus damnato priore conſilio pro alienigena qui nõ occulto Aegyptiorum odio, vt in recenti fœdiſsimæ proditionis memoria deflagraret, cuiuſque imperium veterani moleſtè ferrent, hominem Turcam nutanti prouinciæ ſubmittere cogeretur. Sed ea omnia, quoniam praua conſilia duri rerum exitus eueſtigiò conſequuntur, aliter atque ipſe ægro animo deſtioarat, euenere. Namque profecto imperatore, & iam Hieroſolymis appropinquante, Memphitici milites, quòd accipiendi ſtipendii ſtatuta dies adueniſſet, nec ſibi quicquam præter veterem ſummam perſolueretur, rei indignitate commoti apertius ac violentius quàm Iunusbaſsà putauiſſet, inſultare & comminari quæſtoribus, ac ipſi Cayerbeio palam maledicere cœperunt. Quibus vocibus ille perculſus, vt qui nondum in Turcarum conſuetudinem deuenerat vna cum quæſtoribus, ſeſe purgare militibus, atque orare ſuppliciter vt nihil de ſe temerè crederent: remq. ipſam ſedatis ab iracundia animis cognoſcere vellent: nec ſe vel acerbiſsimam pœoam deprecari ſi quid dolo ſuo factum, aut fraude prætermiſſum inueniretur. Sed diſceptationis is exitus fuit, quum Cayerbeius & quæſtores ſuſpicionem periculumque vitare, & milites ad vlciſcendam iniuriam fraudem deprehendere properarent, vt legati ad Selymum mitterentur, qui nondum Iudeæ finibus exceſſiſſet. Legati itinere celeriter coofecto exercitum ſupra Lariſſam Palæſtinorum conſecuti, imperatori vt primũ facultas data eſt, & militum quærimonias, & Cayerbei ac quæſtorum in auertenda fraudis ſuſpicione ſollicitudinem ordine detulerunt. Quæ res Selymi animum aliis quoque offenſiooibus alienatum adeo vehementer nouis irarum ſtimulis exagitauit, vt Iunusbaſsàm protinus ad dicendam cauſam pertrahi iuſſerit. Ille quamquam & culpæ conſcientia & ſupremo timore palleſceret, quum in irati imperatoris vultu certiſſimas ſæuitiæ notas intueretur, attamen præſenti animo reſpondit, ſe neque dolo malo, vt pecuniam auerteret, neque vt inde aliis aliquam conflaret inuidiam, ſtipendia militum ſecus ac ipſe iuſſiſſet augeri vetuiſſe. Sed id optima factum ratione vt ærario proſpiceretur, quum incredibilem pecuniarum vim præterita bella exhauſiſſent, & iam noui bellorum motus è Perſide audirentur, qui non neceſſariis ſumptibus parcendum ſuaderent. Contrà milites qui & præda ditiſſimi euaſiſſent, & in fertiliſſima vrbe Mamaluchorum domos & fundos tenerẽt, ac Aegyptiorum facultatibus alerentur, & maiora atque vberiora quàm ab vllo vnquam Othomannorum imperatore ſtipendia acciperent, eum caſum quòd minus liberali conſilio ſecum ageretur ſi nõ omnem penitus modeſtiam exuiſſent, æquioribus animis tolerare potuiſſe: ac debere imperatores, qui milites bello paceque perpetua liberalitate proſequerentur, ab his aliquando pro diſciplina animi continentiam reqnirere: ne dum priuatim quæſtui omnes ſtuduerint, publicè poſtmodum ad ſuſtinendos maiores ſumptus, quum neceſſariò bella ex bellis ducantur, opes deſint. Quando nemo vel virtute, vel fortuna maximus imperator res præclaras vnquam bello geſſerit, ſi eum omnibus abundè optimis artibus inſtructum pecuniæ propria bellorum inſtrumenta defecerint. Talia dicentem Selymus vindicabundus & ferox loqui plura prohibuit, quoniã ſi reus longiore oratione merita anteactæ militiæ recitaſſet, deprecatores ex intimis omnino ſibi paraturus eſſe videretur: protinuſque eum in conſpectu interfici iuſſit: addens ioſoleotiſſimi eius ſerui exemplo ceteros qui arroganter imperatori præſcribere vellent, officii & conditionis memores in poſterum futuros. Ferunt milites cum magna Selymi inuidia miſerabilem inſignis viri interitum magnopere doluiſſe. Nam ille præter eximiam, & toties cũ

ſumma

ſumma gloria ſpectatam omnibus bellis virtutem tantum Græci ingenii artibus, oris habitu, militarique facundia, & ipſo vitæ ſplendore apud omnes & gratiæ & exiſtimationis adeptus fuerat, vt nemo in exercitu eſſet qui ſe non ei aliqua ex parte deditum atque obſtrictum eſſe fateretur: ac imperatoris ſæuitiem non damnaret. Meminerant enim ab eo præpropera crudelitate necatum Muſtapham cogmento Calogerum tantæ quondam authoritatis & potentiæ: & ſimili quoque rabie Chendemum ea dignitate, vitæque innocentia omnium ducum, qui ex magni Mahometis ſeminario profluxiſſent, longè peritiſsimum indicta cauſa concidiſſe. Neque exciderant animis Boſtanges eius gener, & Ducaginoglis, hic inſigni curiæ magiſtratu clariſsimus, ille claſſis ac hortorũ profectura, & vxoris vinculo atque opibus ſuperbus, qui biennio ante abſciſſis ceruicibus, in curiæ veſtibulo expoſiti & miſeriæ ſuæ, & regiæ crudelitatis ſpectaculum præbuerant. Obuerſabantur quoq. omnium oculis, veluti nouo ſcelere priſtinæ immanitatis renouata memoria, Baiazetes pater ſanctiſsimus ſenex, duoque fratres ſuo iure, ſuoque ætatis & ſtirpis ordine ad imperium vocati Achomates atque Corchutus: totque item regiæ indolis adoleſcentes ſuperiorum fratrum filii, qui inhumani feriq. hominis execrabili ſæuitia periiſſent, vt non immeritò eum omnes ſimul metuerent, & acerbiſſimo odio perſequerentur: Quando Selymus nullo Deorum metu, nulla humani dedecoris cura, nec prauas, nec deteſtabiles vllas eſſe artes, modo vires imperio adſtruerent, arbitraretur: & timeri à pluribus, quàm amari certius atque validius eſſe, in animum iam pridem impietate atque ſceleribus efferatum induxiſſet. Hiſdem fermè diebus Himbracorbaſsà quem ad Perſarum fines cum parte exercitus miſſum fuiſſe docuimus, vt ſi Sophus Hyſmaël in ea rerum opportunitate in Aſiam vel Comagenem ſibi irrumpendum arbitraretur, & illic quoque iuſtas vires ad tuendos aditus inueniret, per literas ſignificauit Perſicos apparatus qui tantum belli rumorem initio hyemis excitaſſent, media æſtate penitus refrixiſſe. Prædatorias tantum manus, quæ ſpeciem præſentis exercitus facerent, atque ex occaſione nõnunquam excurrerent, ab ſe conſpectas eſſe: cum quibus ipſe ſæpius in excurſionibus proſperè conflixiſſet. Ceterum vno conſenſu à captiuis, exploratoribuſque referri Hyſmaclem Hyrcano ac Scythico ſimul bello implicitum cunctas regni vires aduerſus eas gentes contuliſſe. Propterea eum quòd iam propinqua hyeme ſolitæ niues Tauri iugis imminerent, Aſiam aut Syriam eo anno minimè eſſe reſpecturum. Fuere qui dicerent Tartaros Scythas, qui Tanaim inter & Volgam amnes lætiſſimos campos tenent, Selymi conſilio atque pecunia ſedibus ſuis excitos, vt ad diſtinendum Hyſmaëlem Iberis & Albanis, qui in eius ditione eſſent, bellum inferrent, adiuuante præſertim Mahometo ſocero, Boſphorano rege, qui facilè eiuſdem linguæ Tartarorum duces, fœdere, atque amicitia ſibi iunctos oſtentatis præmiis ad bellum inferendum impulerit. Nos autem quum à Perſis, Armeniſq. hominibus talia quæreremus, quòd Sophus Hyſmaël pulcherrimæ, atque à Diis prope ipſis oblatæ occaſioni defuiſſet, qua Selymum in Aegypto bellum gerentem Aſia ac Syria penitus exuere, interclusum cum omnibus copiis, præſertimq. tanta vi reſiſtente Tomumbeio, facilè delere potuerit; Eam fuiſſe cauſam reperiebamus, quòd nõ eædem Hyſmaëli domi ac foris ſint vires. Exercitum namque eius ex euocatis atque nobilibus magna ex parte conſtare, qui gratuitò militare conſueuerint. Hos, vt ſunt totius Orientis fortiſſimi equites, ſingulari ſtudio regnum egregiè tueri, & cum finitimis populis acerrimè bella gerere: At ſi paulò longinquior expeditio ſit ſumenda, eam militiam detrectare, quum relinquere vxores, quibus maximè ſunt addicti, durũ arbitrentur: nec more ſuo multa impedimenta trahere, & plures ducere equos gens luxurioſiſſima atque ornatiſsima ſine ſtipendiis poſsit. Qua rerum difficultate ad educendos exercitus ipſum quoque Vſumcaſſanem maternum Hyſmaëlis auum laboraſſe conſtat. Id autem eo ægrius ab Hyſmaële parari poſſe videbatur, quòd propè ſiſſima prouinciarum voluntate auitum imperium recepiſſet, ſublatis ſtatim oneroſis vectigalibus, ſtudia hominum quæ liberalitate atque iuſtitia facilè comparantur, longè firmiſſimas regni opes eſſe ſemper iudicauit: Quando ipſis tantum gentium fortunis imperare animis omnium ſemel acerbitate tributorũ alienatis, non optimi, ſed impotentis, ac temporarii regis eſſe videretur. Cõtra Selymus qui vi, ſcelere, execrandiſque artibus paternam ſedem inuaſerat, in ſeruilibus & mercenariis

pore quinque locis per plures horas magna vtrinqne contentione: nam recentes atque integræ cohortes feſſis & conuulneratis ſic per vices in pugna ſuccedebant, vt propugnatoribus etiam ſuperiorum dierum labore defatigatis nihil ſpatii ad recipiendas vires relinqueretur. Verum Hiſpani atque Germani tot bellorum vſu periti ſicuti æquitate locorum atque virtute ſuperiores erant, ita ſubeuntium impetum multis illatis vulneribus egregiè ſuſtinebant. Sed magno eis ſubſidio erant equites fermè centum, qui per pomerii ſpatium irrequieto curſu mœnia introrſum circuibant, notabãtque qua in parte maximè laboraretur: ac ſtatim in forum vbi trecenti veterani in ſtatione ad ſubitos caſus collocati erant, decurrebant: totque veteranos, quot periculi magnitudo depoſcebat, ne pedeſtri curſu exanimati peruenirent, ſuis in equis conſeſſores accipiebant, & ad locum iniqui certaminis reuertebantur. Ipſi nonnunquam quum repentinum vrgentis prælii diſcrimen præſentanea ſubſidia flagitaret, ex equis deſiliebãt, & in pugnæ locum progrediebantur. Sed ab ea parte quam Nauarrus oppugnandam acceperat, longè periculoſiſſimum certamen fuit: nam Cantabri & Vaſcones intrepidè murum ſubiere: actumque eſt vtrinque audacter non miſſilibus tantum, ſed lanceis & gladiis, quum ſcutis ſuper capita impoſitis, veluti teſtudine facta ſuccederetur: tranſcendiſſentque in vrbem, niſi teſtacea mala ſulphure & reſina repleta, & globi nauali artificio confecti lethiferum atque terribilem vomentes ignem, quæ propugnatores ſupernè iaculabantur, ſubeuntes cohortes deieciſſent. Quo malo perterriti Nauarrini vrgentibus mox in ea perturbatione aduerſariis per ruinas præcipites acti aliquot ſuorum amiſſis, & pluribus igne ambuſtis, ac conſauciatis ſe receperunt. At Hicardus quinque præliis vna die atque vno tempore ſuſtentatis, quum multos vulneratos, & ceteros omnes labore atq. vigiliis confectos eſſe animaduerteret, nec vlla ſpe Cæſariani auxilii teneretur, de deditione cum hoſtibus ſibi agẽdum eſſe iudicauit. Magna enim eum virum, quàm parua ſibi præſidia forent, animo reputantem amittendi decoris cura angebat, ne ſi pertinacius hoſti & quotidianis præliis reſiſtere vellet, attritis ad extremum viribus, deditionem quam omnino neceſſariam fore prouidebat, iniquiore conditione facere cogeretur. Itaque aduocatis centurionibus, & ciuiũ primariis, protulit tabulas publicas, quibus ab initio regrediente Cæſare, eius præfectos fuerat conteſtatus ſe vrbem, ſi quid durius accidiſſet, extemplo eſſe dediturum: quando neque commeatus, neque militum ceterarumque rerum debita præſidia, quibus ſuæ fidei commiſſam vrbem tueri poſſet, ſibi relinquerentur. Non eſſe neque ſibi neque præſidiariis ſuccenſendum, ſi in ſumma rerum neceſsitate & vitæ & rebus ſuis proſpiciant, ac optimè de ſe meritæ vrbis ſaluti conſulere velint. Conditiones quas longè æquiſsimas hoſtis proponeret, non eſſe temerè contemnendas, quum ad eas mox afflictis ad extremum rebus ſit recurrendum. Satis enim pro gloria quid Hiſpani, quid Germani virtute poſſint, quidue hoſtes audeant, Brixiæ pluribus periculis oſtenſum eſſe: & ſatis ſuperque pro ipſo Cæſare dimicatum, qui repentina profectione rebus & conſiliis omnibus ſubito euerſis ſuos omnes deſeruerit atque proiecerit. Proinde rei conficiendæ ſibi curam relinquerent: Daturum enim ſe operã vt non accepiſſe conditiones, ſed dediſſe ſalua præſidii & ciuium exiſtimatione videantur. Itaque quum & Grittus qui tum legatus aderat, nullas non æquas eſſe conditinnes duceret, modò vrbe potiretur, per idoneos vtrinque homines actum ut Hicardus urbem atque arcem Lotrechio dederet, ſicut eam Cardonius, & Proſper Columna ab Obegnino quatuor ante annis accepiſſent. Præſidium uerò armatum more militari cum tubis ac tympanis explicatiſque vexillis exiret, ac liberè quo uellet proficiſceretur. Centurionibus tamen certiſque cohortium præfectis interdictum eſt, ne Veronam intra quadrageſimum diem ſe conferrent, quando milites ſi abſq. ducibus forent, dilapſuri uiderentur: qui tamen omnes fermè Veronam alii aliis itineribus profecti ſunt. Expreſsè quoque in tabulis cautum eſt ciuibus Brixianis, & præſertim his qui partium Cæſaris fuiſſent, ut nulla domibus uel præſidiis eorum iniuria inferretur etiam ſi apud Gallorum & Venetorum hoſtes agere uellent, uel ſe Brixiæ minimè tutos eſſe exiſtimarent. Sed quum præſidium eductis impedimentis porta egrederetur, & per medios hoſtium ordines alacriter pertranſiret, Galli conſpecta hoſtium paucitate (uix enim ſeptingenti armati milites erant) pudore confundi, & fremere

cœperunt,quod tantulæ copiæ falſa maioris multitudinis ſpecie obiecta duorum exercituum impetum eluſiſſent,vixque ſibi temperare poterant quin minis & cõtumeliis abeuntes violarent. Lotrechius prior vrbem ingreſſus,vt captæ poſſeſsionis formula ſeruari videretur,paulò poſt eam Gritto reſtituit, actæque nomine ſenatus Lotrechio ingentes gratiæ, & munera data, quòd nauiter copiis ſuis Rempublicam iuuiſſet : atque vrbem tanto ſanguine toties fruſtra repetitam integra fide reddidiſſet. Nec multò poſt ad conficiendum bellum copiæ in Veronenſem agrum ductæ : namque exulibus Cæſarianiſque reliquiis vnus erat Veronæ tutiſſimus receptus propter magnam loci opportunitatem:quòd vrbs Tridentinis iugis atque Germaniæ proxima celeriter nouis auxiliis,ſi vrgente hoſte res paulò aſperiores euaderent,confirmari poſſe videretur. Collegerat M. Antonius Columna cui ſumma bellicarum rerum cura ab Cæſare demandata fuerat,ex omni genere hominum validiſsimam veteranorum manum. In his erant Hiſpanorum Tricenariæ cohortes ſex,quibus ante alios Maldonatus & Morellio præerãt,viri ætatis honore & fortibus factis inſignes. Germanorum verò quatuormilia : omnes fermè in Italia militare aſſueti. Ii Georgio Franiſperchio nobili è Vindelicia parebant:præterea Caſtellalto ac Rodulpho alæ ſtrenuis præfectis,& Marco itẽ Sithio,qui poſtea M. Antonii teſtimonio ſummam inter Germanos virtutis militaris atque prudentiæ laudem adeptus eſt. Aderant & quingenti fermè Heluetii, qui militiæ auidi ſuis domum abeuntibus Veronæ remanſerant, adhortãte Arnoldo Vnderualdio eorum duce fortiſſimo,qui apud Sſortiam prætorii præfectus fuerat. Præter verò ſuam cataphractorum alam veteranam aliquot Italici,Hiſpanici, ac Germanici generis leuis armaturæ equitum turmas habebat,quarum inter alios excellenti virtute ductores eminebãt Gurlottus Rhauennas, Valaſtichinus Cantaber,& Succarus Belga. Sed in primis militari gloria florebat egregia Græcorum equitum manus. Ii omnibus Italiæ bellis exercitati clypeos tamquam inutiles depoſuerant, quibus antea ipſi inermes oblongis atque inflexis vtebantur : & pro his thoraces & galeas ita ferre didicerant,vt congredi cum cataphractis auderent. Erant eorũ duces duo Boccãli Conſtantinus,& Emanuel, illuſtri veterum Achaiæ principum familia orti : & ſecundum eos Andreas cognomento Bua, corporis atque animi promptitudine inſignis. His fretus copiis M. Antonius dum Galli & Veneti Brixiam oppugnarent,atque ipſe laborãtibus ſociis auxilia ſubmittere vlla ratione nequiſſet, Vicentiam nocturna profectione cõtenderat : expulſoque præſidio,atque vrbe occupata,ingentem prædam omnium rerum, multoſque captiuos, & aliquot currulia tormenta auexerat. Quodque magno ei poſtea vſui fuit,frumenta quæ in areis adhuc erant,conquiſitis vndique plauſtris,ac ſarcinariis iumentis Veronam aſportauerat. Neq. poſt id factum vllus hoſtium locus fuit,qui ab Antonianorum iniuria tutus eſſe putaretur:quum circumiecta caſtella aut deſerta eſſent, aut in ſummo metu verſarentur : atque omnes milites qui in præſidiis erant eius viri vim atq, celeritatem pertimerẽt : vti ſuperiore etiam hyeme pluribus periculis, & multis acceptis incommodis timere didiciſſent. Veneti aliquot ante diebus, quàm iuſtus Gallorũ exercitus appropinquaret, vt qui capiendæ vrbis peculiari cura plurimum angebantur, non longè à Verona conſtiterunt; vt hoſtes pabulatione ac frumentatione prohiberent:ac ſimul vniuerſam regionem, quam ſubitis incurſionibus aduerſariorum equitatus infeſtabat,oppoſitis maioribus copiis tuerentur. Itaque crebrò equeſtria prælia fiebant,& hinc atque inde ex occaſione,& per inſidias,vt quiſq. ſuum hoſtem opprimeret, virtute ac dolis ſingulari ſtudio certabatur. Per eos dies agricola Veronenſis M. Antonii præmiis & pollicitationibus inductus magnum facinus,ſed tam ſibi poſtea exitiabile, quàm hoſtibus inexpectatum auſus eſt. Is enim quum res venales & hortenſia in primis ſæpius humeris deſerret,atque ob id Venetis in caſtris impunè verſaretur, ſimulatione ſpectandi ad tormentorum locum vbi & omnis eorum erat apparatus, minimè id curantibus cuſtodibus proceſſit:funiculumque igne ſuccenſum,vt antea edoctus fuerat, idonea in parte reliquit. Nec mora vt primam ſtatim paleæ & proxima cadis ſtramenta flammã corripuere, tantus repente incenſo puluere ignis obortus eſt, vt quicquid ſulphurei pulueris ad oppugnãdam vrbem magna impenſa, & multo labore paratum conuectumque fuerat,id totũ vno temporis puncto conflagrarit : Tantaque flammarum violentia atque rapiditas fuit, vt

omnia

omnia concurſantis & reſtinguere conantis exercitus remedia vna mali velocitate præuerteret. Id ſolum in graui atque inſperata iactura ſolatio fuit: incendiarius dum ſe reciperet in ipſo ſtatim incendii ſæuientis initio deprehenſus. Qui poſtea ad eruendam veritatem tormentis excruciatus, & viuus eodem igne concrematus dignas ſcelere atque audacia pœnas perſoluit. Eo accepto incommodo Veneti, quòd omni pulueris copia incēdio abſumpta, tormentorum apparatus inutilis euadebat, quodque & tutius & cōmodius quæ amiſſa erant, ſi ſe reciperent, reparaturos eſſe iudicabāt, reductis caſtris in remotiora ab urbe loca diſceſſerunt: tantamque paucis diebus diligentiam adhibuerunt, ut longè maiorem uim pulueris, quàm antea habuiſſent, Patauio atque Venetiis in caſtra pluribus omnifariàm imperatis vecturis comportarint. Nec multò poſt Gallorum exercitus, qui eius gentis conſuetudine cum in aliena cauſa tardè & cunctanter, tum alieno in agro tardiſſimè, vt ſeſe atque equos largius atque vberius aleret, iter faciebat, circiter calēdas ſextiles appropinquauit, & Veneti pari cōſilio ab ea parte quæ eſt vltra Atheſim caſtra promouere: ita tamen vt neuter exercitus intra maioris tormenti iactum tendere vel conſiſtere auderet. Incredibilem enim tormentorum in vrbe eſſe multitudinem transfugarū & ſpeculatorum ſermonibus compertum habebant: ignari tamē quanta intus hoſtes pulueris penuria premerentur. Itaque duobus magnis exercitibus circumiectum omnem agrum longè latéque tenentibus, arctius obſideri cœpta, ea ratione vt non prius ad oppugnādum accederent, quàm incluſos fame ac aliarum rerum inopia debilitatos ad ſummas defendendæ vrbis difficultates perduxiſſent. Iam enim cohibitis excurſionibus, & facultate frumentandi, ac pabulandi magna ex parte ſublata, tantum cuſtodiarum diligentia, atque itinerum obſeruatione vltra citraque Atheſim effecerant, vt Cæſariani niſi cum iuſta ac valida peditum & equitum manu, longius frumentari vel excurrere dubitarent. Quod ne ſæpius fieret, multitudo & propinquitas aduerſariorum, & præſentis belli ratio, ne extremis propè rebus aliquod detrimentū acciperetur, prohibebant. Interea M. Antonius qui hoſtes propius acceſſuros, ac mox vrbem oppugnaturos eſſe certiore cōiectura iudicabat, munitiones, quas antea inſtituerat, irrequieto ciuium ac militum labore perficere, ipſe in primis vti erat propter architecturæ diſciplinarumq. noticiam ſummis horum operum artifex, vt alios doceret, exemploque accēderet agendo, atque inſtrumenta fabrilia contrectando nullum vel humilis etiam operæ laborem aſpernari, omnibus in locis aggeres ædificare, ſed maximè ad Mantuanam portam quæ Calcearia dicitur, frequēs & multus in opere eſſe, ac plurimum in eius loci munitione verſari. Erat turris mediocri altitudine ipſi portæ impoſita, atque ea foris ita aptè oblongo & quadrangulari cincta propugnaculo, vt peritis etiā per ſe ſatis tuta videretur. Sed vitium M. Antonius animaduerterat, qui nullam ſibi tuendæ portæ facultatem relinqui ſi propugnaculi murus acri hoſtiū oppugnatione ſterneretur, ſolerti iudicio prouidebat. Quamobrē tametſi ab omnibus propè militibus irridebatur quòd munitiſſima in parte tantum operæ ac laboris impenderet, tamen quin munitionem perficeret non deſtitit: quæ vna omniū poſtea & cunctis ſalutem, & ipſi in primis ſingularem laudem peperit. Siquidem portam ante omnia multo aggere repleuit, relicta in medio ad ingentis tormēti vſum feneſtella, quæ tenui gleba in ſpeciem ab exteriore parte ſimiliter obſtruebatur. Item ab vtroque latere apud binas munitiones totidem feneſtellas effecit, quibus maiores colubrinæ interius collocatæ ex obliquo vbi incurſus hoſtiū flagitaret, occultè emitterentur, Nouam quoque & ſubterraneam portam patefacto ab imis mœnibus ampliore aditu in foſſam perduxit, vnde expediti atque intenti milites aduerſus ſubeuntem hoſtium multitudinem ex improuiſo proſilirent. Atque hæc ne hoſtibus proderentur, adeo occultè adminiſtrabat, quum nocturno maximè tempore, & familiaribus, aut fidiſſimis vteretur, vt milites magna ex parte, ac ciues quæ parata eſſent, ignorarent. Multi namque ex Hiſpanis nulla verecundia, quòd neque ſine ſtipendiis pro Cæſare militare, neque vltimam inediam quum iam anguſtior annona videretur experiri ſe uelle dictitarent, ad Venetos ſimulata in agrum excurſione tranſibant. Quamquàm plures patrii decoris memores, ne uniuerſæ genti ea ignominia conflaretur dolore concepto, factum perditorum hominum improbarent, atq. ei quum uindictæ uel iudicio locus foret extrema ſupplicia comminarentur. In his fuere

Suares Roſcius, Plaſolla, Chriſtophorus Magius, Iamperres, & Ioãnes cognomine Latro, & nonnulli alii leones uerius quàm milites quæſtui aſsueti, qui paulò ante ſigniferorum, & centurionum loca, melioribus fato extinctis, audacia potius & commilitonum fauore, quàm propria uirtute meruerant. Hos & ipſe Maldonatus paulò poſt nullo anteactæ militiæ pudore ſubſecutus eſt: uir militari laude dignus, niſi auaritia atque ſuperbia inductus iam ſenex antè partam longo labore dignitatem, eo ſcelere, & poſtea fœdiſsimo ac horribili uitæ exitu maculaſſet. Per eos etiam dies Bernardinus Caldareus Veronenſis equitum præfectus quum in diuidenda præda ſeditione inter milites ſuborta eius equites Emanuelem alæ Græcorum ducem interfeciſſent, & pluribus de cauſis ſpectatæ fidei à Cæſarianis eſſe diceretur, ad Venetos transfugerat. Nulla interim dies erat, qua nõ equeſtri prælio ſubiectis in campis certaretur: fuitque aliquando àdmiratione dignum, quòd pauci Græci equites totidem cataphractos Gallos captiuos adducerent. Nam ſingulari uelocitate grauiter armatorum impetum ludificabantur, ac rurſus præteruolantes & ſubiti ex tranſuerſo ictus ingeminabant, clauaque præſertim ferrea hoſtis caſſidem, & eius equi caput ferebãt tanta arte, vt feſſos atque attonitos facilè poſtea ad deditionem, quæ traditione gladii fiebat, compellerent. Quòd ſi confertis turmis Galli ingruerent, liberiore campi ſpatio fuga ſibi conſulebant, ſi verò Græci in anguſtias vel arctiora loca retrudebantur, vbi ſtataria pugna dimicandum foret, nec ſolitis in fugam gyris eludere cõgredientem hoſtem facilè poſſent, circumuenti atque oppreſſi, audaciæ pœnas luebant.

Nonnunquam etiam per luſum extra ordinem interpoſita fide ab binis vel ternis vtrinq. certabatur, vt tum accidit quum indictis induciis vt tutò omnes ſpectaculo intereſſent, quatuor nobiliſſimi, iidem atque omnium longè fortiſſimi Galli equites, inter quos Ambra peditum præfectus excellenti virtute iuuenis erat, totidem ex hoſtibus prouocarunt. Præferebatur certamini titulis ſi qui in vrbe equeſtri gloria illuſtres eſſent, qui pro adamata muliere decurrere, atque haſtam ferro præpilatam infringere vellent, hos contra in ſtadio parem ad numerum ſtaturos Gallos, & ſuæ atque alienæ virtutis ſine fraude periculũ eſſe facturos. Prodiere Gurlottus Rhauennas, Summontius Neapolitanus, & duo Hiſpani Vaſcus Cunnius atque Guinnea, concurſumque eſt infeſtis haſtis magno ardore, ſummis vtrinque viribus, adeo vt pari virtute, parique periculo contendiſſe omnes iudicarent. Summa tamen laus haud obſcurè Cæſarianis ceſſit: nam quum Summontius & Vaſcus ſuperiores euaſiſſent, & Guinnea ephippio fuiſſet excuſſus, Gurlottuſque & Ambra mutuo ictu penetratis vſque ad interulam tunicam ſolidiſsimis thoracibus cum vi tũ cõſtantia pares extitiſſent, nulli dubium erat ſi res ad gladios deducta fuiſſet duobus iam Gallis peſſimè affectis, qui tum afflicti ſuperſtratis & morientibus equis iacebant, victoriã ad Cæſarianos eſſe redituram. Sed ſtatim dirempta eſt pugna: ne tantæ virtutis homines qui non hoſtili rabie, ſed ingenuo quodam corporis atque animi vigore concurrerãt, poſtquam primum & maximum vitæ periculum euitaſſent, non gloriæ, ſed fati caſibus ſe obiectare viderentur. Interea Lotrechius & Theodorus quum certius cognouiſſent obſeſſos deſperatis ſemel ſtipendiis, & cibariis magna ex parte conſumptis ob crebra ſuorũ transfugia metu conſternatos, ciues verò vſque ad miſerandam egeſtatem, & rerum tædium omnibus domi & foris conflictatos incõmodis diutius quin ſe dederent, extremas miſerias non eſſe toleraturos, mœnia aggredi ſtatuerunt: atque ita perductis foſſis, perfectiſque ſolitis munitionibus, vt tutò mœnibus ſuccedi poſſet, prolatoque omni tormentorum apparatu vrbem ab duobus lateribus oppugnare cœperunt. Gallus eam partem quæ à Mantuana porta perpetuo tractu ad Cittadellam patet (Sic enim appellant retractiorem vrbis angulum, & vetere munitione firmiſſimum) ſibi oppugnandam accepit.

Venetus autem ad Vicentinam, quæ Epiſcopalis nuncupatur, conſedit. Et quoniam inter bina caſtra præterfluebat Atheſis, qui eo in loco vado tranſiri non poterat, vt vterque exercitus mutuis auxiliis ſubitò traducendis alteri præſidio foret, amnem latiſſimo ponte vinxerunt: & ad tutelam eius cohortes ſtationarias ad extrema pontis capita cum tormentis impoſuerunt. Itaque vrbs diuerſis duobus in locis vndecim fermè continuos dies oppugnata, tantaque vi, ac tanta vtrinque perſeuerantia, vt Veneti eam mœnium partem quæ ad Vicentinam pertinet ſupra centum & quinquaginta paſſuum in longitudine pa-

tentem perpetua murorum ſtrage edita deiecerint. Galli uerò per interualla quinque in locis ingentes quinque aditus patefecerint, ſuperſtantibus intermediis totidẽ intacti muri portionibus in pinnarum ſimilitudinem. Quæ ruinarum & ſtratorum paſsim mœnium uaſtitas paſſuum fermè ducentorum ſpatium amplectebatur. Idque ea ratione fiebat ut hoſtes, qui interiora cadentium murorum foſſa & perpetuis aggeribus munire cogebantur, multo maxima (ut in extenſo ac longiore opere) continui laboris neceſsitate impoſita conficerentur: ac ſimul ut tormenta, quod recta fronte fieri nõ poterat, ex obliquo per diruti & patentis muri interuallum in latera hoſtium intus pro ſtatione agentium, atque opus molientium non fortuitis, ſed deſtinatis ictibus emitterentur. Erat tanta pilarum vis, vt non ſolum muri, ſed quum ſupra mœnia ferebantur etiam ædificiorum tecta corruerent: multique paſſim in vrbe, plures in munitionibus vel incidentibus pilis, vel defractorum lapidum fragmentis eliderentur. Nullæ namque gentes, nulli duces memoria noſtra, vel maioribus opibus, vel ampliore tormẽtorum apparatu vrbem oppidumue oppugnarant: Nulla ipſi qui oppugnabant Italiæ in parte tormẽtis, aut machinis maiorem murorum vaſtitatẽ factam fuiſſe meminerant: adeo vt ſupra vigintimilia ferrearum pilarum vna ea oppugnatione, & paucis quidem diebus iaculati fuerint. Periere è Cæſarianis tormẽtorum ictibus diſcerpti Ioannes Montefeltranus clarioris nominis eques, Pellanda architectus inſignis, & Fontana Inſuber in conflandis dirigendiſque tormentis peritiſſimus. Sed in tanta periculi aſperitate ea erat & ducis virtus, & militum diligentia, et ciuiũ fides quum omnes certatim ſingulari ſtudio in opere verſarentur, neq. ſibi die noctuq. parcerent, vt quantùm muri ab acerrimis indefeſſiſq. hoſtibus ſterneretur, tantùm ipſi pari temporis ſpatio adauctis & prolatis aggeribus cõmodiſſimè reſarcirent. Intra enim cadentiũ mœnium ruinas M. Antonius foſſam perduxerat, atque in interiore labro munitiones erexerat. Vbi verò pomerii depreſſum ſolum foret, nec abraſis ab hoſte mœnibus æquaretur, murices paſsim, & tabulas è quibus frequentes clauorum cuſpides prominebant, opportunis in locis occulte poſuerat. Præterea teſtarum & globorum ingentem parauerat multitudinem, quibus miſsilis & pinguior flamma noto artificio continebatur. Tormentaque quorum magnum habebat numerum idonea in parte, vbi periculum oſtenderetur, ordine collocarat. Curabant Germani duce Franiſperchio adiunctis ſibi Heluetiis, ea in parte quæ à Venetis oppugnabatur: atque hæc eadem agendo imitandoque diligentiſsimè adminiſtrabant. Porro Antonius tabernaculo iuxta mœnia in ipſis munitionibus erecto, vbi certamen & plurimum periculi futurum eſſe putabatur, cum reliquis copiis aduerſus Gallos conſtiterat. Iam peruentum erat ad ſummas rerum difficultates: iã cuncta obſeſſos præter vnam ſpem, atque vnam animi virtutem, conſtantiamque defecerant. Frumenti parua, caſei autem, & carnis ſalitæ, vel pecoris nulla copia in vrbe reperiebatur: & quod in primis corpora atque animos Germanorum infregerat, tanta vini penuria erat, vt quicquid in ipſa ſpe propinquæ vindemiæ ſupereſſet id totum ſacrificio atque ægris militibus ſeruaretur. Dux ipſe quum primores exercitus quotidianis cœnis adhiberet, & quadraginta diebus nihil præter aquam bibiſſet, tanta comitate omnes abſtinentiæ & frugalitati inſueſecit, vt facilè atque alacriter ceterarum etiam rerum inopiam tolerarent. Lentem enim, & fabam, paniceaque pultaria in quotidiano vſu: equinas verò atque aſellorum carnes magno in honore habebant: & tum præſertim opipare apud ducem epulabantur quum aliqui Gallorum equi, vt erant præpingues, ac ſuis ſtrigoſioribus & fame propè enectis minimè comparandi, in excurſionibus occidebantur. Nam cõſpectis ſtatim equorum cadaueribus, portis frequentes euolabant: conciſoſque in fruſta humeris in vrbem cum plauſu referebant. His rerum anguſtiis quum premeretur Antonius, neque pluribus literis ac nunciis ad Cæſarem tranſmiſsis quicquam certi de eius auxiliis audiret, atque in dies copias tot affectas incommodis magis ac magis deficere, atque extenuari, nihilq. iam ſemiægris corporibus præter fortem fidelemque animum ſupereſſe conſpiceret: antequam omnis exercitus deſperatione atque extrema inedia conficeretur audendum ſibi aliquid de eruptione exiſtimauit. Itaque re ad conſilium delata docuit quàm luctuoſus atque ignominioſus, ipſique in primis nobiliſsimæ, ac fideliſsimæ ciuitati miſerabilis rerum exitus futurus eſſet, ſi in ſuprema ingentis belli neceſsitate Cæ-

ſaris auxilia ſibi expectanda iudicarent. Fortibus viris fortia cõſilia, quæ neceſſitas omni ratione validior offerre videretur, in tempore eſſe præſumenda, conandumque, ac impigrè agendum dum vires ad rem benè gerendam ſupereſſent. Nec in vna laboris atque inediæ patientia, ſed in virtute, atque audacia & ſpem melioris Fortunæ, & ſummam totius belli victoriam poſitam eſſe arbitrarentur. Placere ſibi eruptione facta pontem occupare, atq. interſcindere: ac ſimul omnibus copiis Venetos adoriri, quando factu facillimum foret, vt qui nihil minus, quàm eruptionẽ ab obſeſſo hoſte fieri poſſe putarent, ſubitum atque improuiſum pugnaciſsimi, ac toties victoris exercitus impetum minimè ſuſtinerent. Quibus pulſis, Gallos nec conſiſtendi animum, nec ſeſe recipiendi ſine tormentorum iactura, ſpatium habituros. Quantum autem ad ſe pertineret, vt maiorem ſpem proſperi euentus conciperent animis, ad exæquandum periculum pedibus in prima fronte pugnaturum: & Diis bene iuuantibus, ſi forti conſilio ſtrenui milites non deeſſent, finẽ egregia cum laude ærumnis omnibus impoſiturum. Præfecti, & centuriones, qui aderãt nulla interpoſita dubitatione fermè omnes Antonio aſſenſerunt. Nam tametſi cõſilium primo aſpectu periculoſum atq. aſperum ducebant, tamen tanta erat omnium virtus, tantaque pugnandi cupiditas, vt quo audacius conſilium erat, eo & certius, & ſpecioſius eſſe videretur. Curauere cuncti corpora, atque arma expediuere, vt ſequenti die ancipitis conſilii alea iaceretur. Sed quum rebus omnibus ordine conſtitutis inſtructi & parati eſſent ad erumpendum, & iam prima ſigna ad portam ferrentur, repentinus ab Calcearia porta tumultus exortus, interpellantibus Gallis, ab incœpto M. Antonium reuocauit. Namque Lotrechius ſi portæ propugnaculum celeri atque acerrima oppugnatione ſterneretur prius quàm obiici nouæ munitiones poſſent, facilè ſe in vrbem peruaſurum ratus conuectis in eum locum omnibus propè maioribus tormentis, propugnaculi muro portam nudauerat: patefactoque aditu Leſcutum fratrem (is tum peditatus curam gerebat) expeditas cohortes adducere, & per ruinas immittere iuſſerat. Subiere ad portam impigrè Galli, & frequentes totum propugnaculi ſpatium compleuere vt inde in urbem tranſgrederentur, quum Antonius, qui priore excuſſus conſilio celeriter in eam partem decurrerat, locum delectorum militum præſidio firmauit: edixitque gnarus eorum quæ occultè parauerat, ne iniuſſu vllum in ſubeuntes tormentum emitteretur. Ceterum aliis atque aliis intrepidè ſubeuntibus, vt confertiſsima hoſtium multitudine interiorem propugnaculi aream plenam eſſe animaduertit, ſubito tormẽtorum illud maximum, quod ante ibi conditum fuiſſe docuimus, ſua manu collibratum, atque inflammatum in oppoſitos emiſit. Idem fecere magiſtri qui tormentis in dextram ac læuam collocatis præerant: tantaque hominum ſtrages puncto temporis edita eſt, vt pauci ex ea multitudine quæ propius acceſſerat, euaſerint. Nam non pilis tantum tormenta quibus conſtipata acies certa ac miſerabili clade lacerâbatur, ſed etiam taxillis ferreis, variiſque metallorum fruſtulis vſque ad ſumma ora compleuerant: quæ flammarum & pilæ impetu expulſa grandinis modo ſic in omnes partes lethali violentia diſpergebãtur, vt thoraces earum rerum ictus minimè ſuſtinerent. Incubuere demum Hiſpani: & cum his Itali cataphracti, qui ea die pedibus rem gerebant: & pauidos, atque ea procella diſiectos multis illatis vulneribus repulerunt. Deſiderati ſunt paulo minus ducenti milites in partibus Gallorum: vulnerati autem plures: è quibus multi etiam quòd eius generis vulnera igne ac ſulphure viciata difficillimè curarentur, poſtea interierunt. Eo die Antonius tacito ſuorum omniũ conſenſu ſummam prudentiæ opinionem adeptus eſt: quum amici pariter, atque æmuli qui eum ſuperioribus diebus Calceariam veluti inani quadã haud neceſſarii laboris perſeuerantia munientem irriſerant, eius opera atque artificio in repentino maximi diſcriminis caſu vrbem haud dubiè conſeruatam eſſe faterentur. Nec multo poſt literæ è Germania allatæ quibus Cæſar ſignificabat magna peditum atque equitum auxilia ſe cum ingente commeatus copia propediem ad ſoluendam obſidionem eſſe miſſurum. Qui nuncins, ſicuti Galli primam eruptionis occaſionem improuiſa dimicatione ſuſtulerant, ita in poſterum totum deſtinatæ eius rei conſilium interrupit. Quoniam M. Antonius quamquam milites oſtendendæ virtutis auidi id ægerrimè ferrent, in tam propinqua ſpe auxiliorum nihil temerè ſibi tentandum arbitrabatur. Ceterum Lotrechius quum eo acce-

pto incommodo nihil neglectum apud hoſtes,nullamq. mœnium partem quam ipſe tormentis deieciſſet,non omni munitionis genere vallatam eſſe conſpiceret,noua ratione ad fallendum hoſtem oppugnare conſtituit. Superſtabat inter binas ſtratorum mœnium ruinas eiuſdem muri pars ſeptuaginta fermè cubitorum in longitudinem,quæ ratione ſuperius memorata ex interuallo relinquebatur. Eam partem ab imo ſubruere,atque exciſis fundamentis in vrbem vna impulſione propellere conabatur, vt quum integra ea moles perpetui muri procidiſſet, priuſquam vllæ ab hoſtibus munitiones ab interiore parte extruerentur,armatorum acies patente quàm ampliſſimo aditu in vrbem irrumperent.

Igitur miſſi complures,qui imas mœnium radices dolabris vectibuſque ſuccinderent:qui quum impunè ſub muro verſarētur,quòd ſumma mœnia defenſoribus nudata erant,breui opus eò perduxerunt, vt murus ab exteriore parte ſenſim excauatus appoſitis trabibus quæ ruinam eius prohiberent,ſuſpenderetur. Ea res ſerò deprehenſa ab hoſtibus,Antonio atque aliis magnam cum timore ſollicitudinem iniecit. Nam in tanta temporis exiguitate nec foſſam, nec aggerem perficere poterant: nec ſatis quod vſui potiſſimum foret ſuſpenſis, ac timentibus occurrebat. Antonius tamen quod ſubitarium in eo periculo auxilium eſſe putabatur, conuecta è foro in eum locum multiplici materia, prælongis ac validiſſimis tibicinibus nutantem murum contraria ratione fulciuit. Quorum tignorum tanta vis fuit, quoniam dimenſa ad pinnarum altitudinem, atque ab imo diuaricata erant, ac hoſtilium trabium longitudinem ſuperabant, vt in opus molientes ...arum qui iam totus ab imo cæſus pluribus rimis fatiſcebat, in exteriorem partem momēto prouoluerint. Complures è militibus qui parati ad irrumpendum in proxima parte ruinam in diuerſum expectabant,omneſque ad vnum qui ad ſubruenda fundamenta ſucceſſerant,repentino muri caſu oppreſſi miſerabiliter perierunt. Sed dum Antonius in erigendis tibicinibus ardentius, atque incautius in opere verſaretur maiore ſclopetto ita ictus eſt, vt plumbea pila per brachium adacta corpus etiam ſub lato humeri oſſe per alam in tergū quatuor effectis vulneribus emerſerit. Diſsimulauit in præſens grauiſsimi vulneris dolorem atque periculum vir ante alios fortis dum murus ille prorueret. Quo demum prolapſo,& tot hoſtibus eius ruina oppreſsis,veluti expiato vulneris dolore,in tabernaculum conceſsit: eaque mox fuit lethalis plagæ acerbitas,vt diu pertinaci febre cōflictatus ſummum vitæ periculum adiiſſe crederetur. Lotrèchius tametſi hominem qui omnibus bellis acerrimus Gallorum hoſtis extitiſſet,publicè oderat, atq. ut erat potiundæ vrbis & militaris gloriæ auidus, plurimum aduerſarii ducis incommodo lætaretur,tamen quum ſingularis viri caſum magnoperè doluiſſet, & medicum obtulit, & quotidie ad eum gratiſsimarum rerum munera ſicuti morbus & afflictæ vrbis miſeria flagitare videbantur, officioſè humaniſsiméque tranſmiſit. Erat enim M. Antonius maximarum virtutum gloria, quæ nullis in eo ingentibus vitiis obſcurabatur,etiam apud hoſtes illuſtris. Idque ei præſertim omnium beniuolentiam cōciliabat,quòd præter proprium animi vigorem, etiam ſtaturæ proceritate, firmitate membrorum, & virili quodam decore vultus, armorumq. omnis generis,atq. in primis equitandi peritia ceteros eius tempeſtatis duces anteire diceretur. Quin & ipſe paucis ante diebus quum Leſcutus,& Franciſcus Borbonius ſancti Pauli regulus egregia virtute & ſingulari dignitate florentes viſendi eius ſtudio adducti, vt porta egredi,& in conſpectum deuenire vellet, ad iungēdas dextras, quod priuatæ beniuolentiæ teſtimonium foret, obnixè petiiſſent, interpoſita ſtatim fide ad amplexandos publicos hoſtes ſumma ſecuritate,comitateque prodierat. At Venetis,tametſi ad Vicētinam portam non interciſis alterniſque mœnium ſpatiis oppugnarant, vt Gallos feciſſe docuimus: ſed continenti murorum ſtrage, & perpetuis ruinis nudauerant vrbem, tamē neque in duce ea vis animi,neque in exercitu tantum audaciæ fuit: vt mœnibus ſuccedēdum,& prælio aliquid ſibi tentandum per ruinas eſſe iudicarent: mox & operum quæ intus erigebantur magnitudine deterriti,& ſociorum infelici exemplo adducti ad effodiendos cuniculos ſe contulerant. Iamque ſolidam turrim quæ ad campum Martium vergit Ioannis Comenis induſtria (is tum cohortis præfectus erat eius artificii non ignarus) in aliquod ruinæ diſcrimen adduxerant, quum Cæſarianæ copiæ ſuperatis Alpibus in Pulicellam vallem ſe demiſerunt. Erant ad octomilia hominum,cum magna pecoris & caſei

copia, multiſque farinæ doliis, quæ ratibus ſecundo Atheſi deuehebantur. Iis præerat Guliermus Rochandulphus, qui ſuperiore hyeme Brixiam obſidione liberarat. Eius aduentus vno ferme tempore obſidentibus, atque obſeſſis nunciatus eſt. Nam quantum iuſtis confectis itineribus procederetur, tãtum ipſi interdiu fumo paſſim per villas facto, noctu verò magnis excitatis ignibus ſignificabant: & ab agreſtibus qui pretio literas deferre conſueuerant, Venetorum Gallorumque cuſtodiæ ſæpenumero fallebantur. Placuit vtrique duci, & Gritto in primis, poſtquam Germanorum aduentu omni ſpe potiundæ vrbis manifeſtè deciderant, vniuerſas vires in vna caſtra conferre: ne intercedente amne, ſi cum duplici hoſte ancipiti prælio contendendum foret, aliquod inſigne detrimẽtum acciperent. Theodorus quòd nouo hoſti propinquior erat, reductis tormẽtis vaſiſq. collectis copias ponte traiecit, & ad Gallorum caſtra ſe contulit. Quod quum fieri ab Venetis hoſtes è muro conſpicerent, ſubitò tormenta quæ in editioribus locis collocata erant, in extremum abeuntium agmen emiſerunt, qua procella aliquot interfecti ſunt: & in his Baſilius Ripa Liuiani alumnus, qui ob ſingularem rei bellicæ peritiam paucis ante diebus alæ equitum præfecturam adeptus fuerat. Erupêre demum ſub ſignis Germanorum cohortes, & non contemnendam vini & cõmeatus copiam tabernaculaque aliquot, & caſtrenſis apparatus inſtrumenta nacti cuncta in vrbem plauſtris conuexere. Ab Antonianis quoque equeſtri eruptione cum nouiſſimis Gallorum vno fermè tempore pugnatum [illegible]: cæſique aliquot, & plures capti. Sed ea omnium opinio fuit Gallorum copias tormentis ea die propè deleri potuiſſe dum ſubducto oppugnandi apparatu, retro Mantuana via in tutum ſe reciperent, ſi vel mediocrem ſulphurei pulueris quantitatem, cuius ſumma in vrbe penuria erat, habuiſſent. His enim pœna grauiſſima erat conſtituta qui fruſtra, vel iniuſſu ducum paulo maius tormentum emiſiſſent: vt id totum quod ſupererat extremis caſibus ſeruaretur. Lotrechius non multò poſt Villafrancam, Theodorus verò inde ad ſecundum miliare Boûilianum caſtra reduxere, ita tamen vt Galli appetente hyeme vniuerſi tectum ſubirent: Venetus verò exercitus ſub tentoriis ac pellibus haberetur. Nec multò poſt Rochandulphus vrbem ingreſſus eſt: egitque Veronæ paucos dies, ne qui aduentu ſuo obſidionem ſuſtulerat, introducta auxiliorum multitudine, afflictis diuturna fame Veronenſibus duriorem priore calamitatem importaſſe videretur. Itaque permutatis aliquot cohortibus, vt præſidium laboris viciſsitudine recrearet, in Germaniam diſceſſit. Per eos quoque dies Venetis in caſtris media nocte tumultuatum ſeditione ob ſcortum, vt tum credebatur, inter Italos pedites & perſugas Hiſpanos orta: reſque eò ab iurgiis & cõtumeliis paucorum petulantia proceſſit, vt quum in nocturna trepidatione quiſque ad arma diſcurreret, iuſta propè acie inter ſe conflixerint: admiſſumq. ea nocte fœdum ac miſerabile facinus foret, niſi Lotrechius, qui è proximis caſtris ad tumultum adcurrerat, iam ſupra centum interfectis & compluribus vulneratis, exardentem ſeditionem minis atque authoritate compreſſiſſet. Profecto Rochandulpho, tametſi Cæſariani quòd in præſens in vrbe fames eſſe deſierat graui obſidione leuati ingruente hyeme nihil ſibi eſſe timendum arbitrarentur, attamen hoſtibus remotiora, ac ſuperiora loca tenentibus ſic omnibus obſidionis malis preſſi atque afflicti ſunt, vt duriorem propè quàm antea annonæ inopiam ſenſerint. Namque Veneti quum abſiſtere incœpto turpe ducerent, atque ſi pertinacius obſiderentur hoſtes, eos tantas diuturni belli atque inediæ acerbitates minimè eſſe toleraturos intelligerent, diuiſis copiis itinera aditusque omnes, quibus ab Germania inferri commeatus poſſet, occupauerunt. Mercurius cum maiore leuis armaturæ equitum parte ſummis in campis, qui locus ad Alpium radices pertinet, hybernabat: vir vel fato quodam, vel prudentia per triginta amplius annos quibus in Italia militauit omnibus excurſionibus felix. Federicus autem Gonzaga cognomento Bozolus cum aliquot cohortibus ſupra Cluſiam conſederat. Sic enim locum appellabant vbi Atheſis coëuntibus geminis rupibus coarctatus minimam aluei latitudinem oſtendit. Anguſtiis imminet vetus caſtellum cum turre, quod Germanorum præſidio tenebatur. Intercepere apud eas ſauces nequicquam locum tuẽtibus Germanis Veneti pedites aliquot nauigia commeatu onuſta quæ ſecundo flumine demittebantur. Reliquæ quoque copiæ certis atque opportunis in locis ita conſtiterant, vt quum in hyber-

na

Benedicti Varchii ad Paulum Iouium
EPISCOPVM NVCERINVM
HISTORIARVM
SCRIPTOREM,
EPISTOLA.

Paule Ioui, totum cuius iam clara per orbem
Fama volat, celeriq; altum petit æthera penna,
Duratura diu, atque omnes ventura ſub annos:
Non quòd Pæonias iampridem, & Apollinis artes
Callueris, multoſq; hominum ſubduxeris orco:
Nec quòd priſcorum noſtratia nomina primus
Piſcibus imponens, Latias claraueris oras:
Aut quòd magnorum effigies, atque ora virorum
(Quæ tuus æquoreis Benacus non minor vndis
Aſſurgit, fremituq; imitatur murmura ponti)
Non ſumptu exiguo, atque ingenti pinxeris arte
Cuiq; ſua ornatis addens inſignia verbis
Ellogia, illorum varios teſtantia honores
Quæ præclara licet per ſe videantur, & alti
Ingenij factura fidem, tamen illamet ipſis
Hiſtorijs collata tuis (ceu ſydera Sole)
Vaneſcunt, propriaſq; amittunt ſingula vires,
Hic ſiquidem te te maior, ſeq; ipſe relinquens
Poſt terga, extremum properas ſuperare cacumen:
Vel potius ſummo conſiſtens vertice [illegible]
Iam dudum fælix operum, lætuſq; laborum,
Deſpectas alios infra, tutuſq; quieſcis,
Quò nunquam noſtro quiſquam peruenit in æuo,
Forſitan, & nunquam poſthac venientibus annis
Perueniet quiſquam tanta ad faſtigia laudis:
Quid nam opere in tanto primum, tantique laboris,
Atque æui, multis pleno, magniſq; periclis,
Mirer ego? ingeniumne audax tam multa quòd vnum
Tamq; loqui diuerſa parauerit? an ſeriem, quæ
Cuncta ſuis diſpoſita locis miro ordine narras?
An potius clari eloquij numeroſq;, ſaleſq;?
Verborum, & proprias vario diſcrimine vires?
Queis Reges, populoſq; omnes veteriſq;, nouiq;
Orbis (vbi Ammerice noſtri de nomine ciuis
Alta iacet) priſca vetus nouitate recenſes.
An magis vt cauſas omneis, belliq; gerendi
Conſilia, & rerum rationem reddere pergis?
Vnde hominum mores varios addiſcere, & ampla
Ornamenta queat Patriaq;, ſibiq; parare,
Quicunque illa ſemel docto perlegerit ore.
Tu quo caſtra loco metanda, & qualibus armis
Offirmanda, quibuſq;, & qualibus oppugnanda,

Sæpe doces, ſæpe idem vrbes defendis, & idem
Expugnas, tu quæ fallacia fœdera, quæ ſint
Fida mones, populumq́ leuem, timidumq́ ſenatum
Arguis, & nulli tutum confidere monſtras.
Quæ ſi noſtrorum Regum imprudentia, & illa,
Illa animis hominum regnandi diua cupido
Sciuiſſet, nunquam Italiæ (quod cauerat olim
Mediceus præſtans animis, & viribus heros)
Externis iterum patuiſſent clauſtra Tyrannis.
Illius ſi conſilium, ſi facta ſecuti
Eſſemus, cœlo demiſſi ciuis ab alto,
Nunquam iterum peregrina manus, nunquam aduena miles
Quem ſua non virtus, ſed noſtra ignauia, noſtraq́
Inſcitia, & Procerum exciuit diſcordia demens
Pœninas fauces, cœlo tractusq́ propinquos,
Molis inacceſſa ſuperaſſet culmina: nunquam
Impius, & noſtris allectus viribus hoſtis,
Ah miſera, & longum digna, atque indigna ferentis
Italiæ in prædam vertiſſet & oppida [illegible] et urbes:
ferr *Italiæ fr[illegible] gens populaſſet littora nunquam:*
Italiam nunquam ſtrauiſſet barba[illegible] uſ[illegible].
Heu quoties poſt interitum, poſt ſuneram magni
Laurentis, Itali noſtro de ſanguine vepres
Rorarunt, Italo quoties de ſanguine riui
Creuerunt, quoties Italo maduere cruore
Aequoraq́, campique omnes, ſyluæq́ lacusq́:
Nam quæ tam longe eſt tamq́ ardua, [illegible] rupes.
Quæ tam ſepoſita valles? quæ fluminis o[illegible]?
Quod mare? quis ſcopul[illegible]? quà non furor efferus, atque
Prædandi illorum rabies perua[illegible] it vltro?
Teſtes qui noſtris ſpumarunt op[illegible] albi,
Sebetus, Lyris, Tarrus, Padus, Abdua, Rhenus?
An non Ethruſcos vmbroſa cacumina montes,
Et Florentinos excelſa palatia colles,
Nunc ferro excindi, ſæuis nunc ignibus vri
Vidimus, & crebris reſponſantem ictibus ipſi,
Ipſi (inquam) intrepidi reboantem audiuimus Arnum?
Quem non Hiſpanis audax Germania caſtris
Duxue Italo Gallus confiſus milite fortis
Terruit, & vires totius pertulit orbis.
Quin etiam Latium, & rerum pulcherrima Roma,
Roma Deum auſpicijs fundata, atque æmula cœlo,
Concidit iſtorum indignis euerſa ruinis.
Sed ſi non aliam venturo numina COSMO
Inuenere viam, liceat periſſe tot vrbes,
Totq́ viros ferro mortales eſſe ſub vmbras
Ante diem: liceat tot amara, atque aſpra tuliſſe,
Iam priuata placent, iam publica damna videntur
Commoda, iam tanti eſt Arniq́, Tybriq́ ruina.
Concurrant iterum, ſed eodem ſydere, & iiſdem
Auſpicibus, quà ſe Cœlo mons Murlius æquat,
Agmina nec virtute pari, nec viribus æquis,
Et cauſa (ſi Dijs bene creditur) inferiori,

Quo

Quo ſua victoria reno[illegible] laurea COSMO,
Et nos [illegible] tali viuamus principe tuti,
Quandoquidem hic viridis primo ſub flore iuuenta
Maternu[illegible] referens pietatem, animoſq́ paterni
Sublimi accitus regno, claroq́ locatus
In ſolio Patrum auſpicijs, populiq́ fauore
Porrectas pa[illegible] non detrectauit habenas,
Tempore tam dubio, tali in diſcrimine rerum,
Accipere, & ſe[illegible] tantis offerre periclis,
Communi propriam poſtponens ipſe ſalutem,
Publicaq́ anteferens priuatis commoda damnis.
Indole deín quanta referam, quàm [illegible]pectore forti
Presserit, & rerum iuſtas laxa[illegible]t habenas?
Utq́ afflicta diu bello, ac ciuili[illegible] armis
Resq́, virosque, locosq́ leuauerit, [illegible] ſua cuique
Forma prior, priſcumq́ decus, nomenq́ rediret.
Sic etiam ingenti pluuia, ventoq́ grauati
Exoritur cum Sol, tolluntur ad æthera flores,
Et ſeges inclinata, ſolo ſ[illegible] ſe erigit a[illegible]
Hic quoties ſua ſigna, ſ[illegible]oſq́ ad b[illegible]ella tr[illegible]
Inuictas equitum turmas, peditu[illegible] caterua
Pro Patriæ rebus, pro relli[illegible]one D[illegible]rum,
Cæſaris aut magnis non pa[illegible]as viribus addens
Emiſit, toties victricia re[illegible]tulit arma.
Et referet poſthac, Iuſtis qu[illegible]a militat æther:
Huic quoque non tantum Et[illegible]ruſcæ, N[illegible]
Uerum etiam Argolicæ ſe ſ[illegible] debere fate[illegible]
Quas miſeras, totoq́ ex[illegible]ſas orbe, recepit,
Et fouet, amplexus Ma[illegible]orum exempla ſu[illegible]
Quin etiam ſi non vate[illegible]raſagia fallunt,
Ni fruſtra augurium [illegible]lo demittitur [illegible]
Diuino ſi quid debemus, [illegible]
Credere debemus, ſi non ſun[illegible]a falſa,
Tempus erit, cum Dijs, e[illegible]e bone COSME *fauente*
Diſcuſſis, quæ nunc offu[illegible]a nubila ment[illegible]tes,
Inuidiaq́ procul Scythicis algent[illegible] ſub or[illegible]is,
Romanus Thuſco faſces ſubmittet Apollo,
Aut certe non maior erit, Tyberiq́ fluenta
Aequabit, ſi non excedet nobilis Arnus.
Hunc ſibi, quem fruſtra mille optauere maritum
Inſignes animis, forma & præſtante puellæ,
Magnanimi heroũ formoſa, & ſancta virago,
Perpetuo caſti coniunxit fœdere lecti,
Innumeros heroas, & innumeras heroïnas
Diuorum auſpicio paritura, ducemq́ datura
Auſoniæ, & ſacris Romanum qui regat orbem.
Hunc vnum Cæſar primis expertus ab annis,
Terrarum dominus Cæſar, vindexq́ Deorum,
Ingenium, puerią fidem, curaſq́ viriles,
Inuictumq́ animi robur miratus, & artes,
Extulit, imperioq́ bonus præfecit auito,
Unum hunc excelſas Tybris qui poſſidet arces
Etruſcus pater, & terras qui numine torquet,

Sufficit, & miro Iuuenem complexus amore,
Ingentes ob virtutes celebratq́, fouetq́.
Ut dubium nulli iam ſit, quin magna Deorum
Cura ſibi hunc alios inter delegerit omnes,
Qui miſera Auſonia tandem terraq́, mariq́,
Et velit, & poſſit feſſis ſuccurrere rebus,
Ferreaq́, antiquum conuertere ſæcula in aurum
Sed quid ego à primo digreſſus carmine, tanquam;
Enumerare alto labentia ſydera olympo,
Aequor & anguſta totum concludere in [illegible]
Sperarim, laudes magni, & præconia (COS.
Deterere imprudens, & candida lumina Sol[illegible]
Stultior obſcuris velle illuſtrare tenebris,
Occepi? ad te te redeo, me me mihi reddo,
(Obſtrepere vt coruus c[illegible]no tibi deſi[illegible]
Paule Ioui, qui [illegible]nc multum, longeq́, pre[illegible]
Uidiſti (vt reliquis in rebus) cum [illegible]
Tamq́, bona egregie miſiſti munera, [illegible]
Tamq́, bono, egregioq́, [illegible]
Nec [illegible]

Iulij III. Pont. Max. Caroli V. Imperatoris. Henrici Gallorum Regis II. Coſmi Medici Florent. Ducis II. Priuilegijs cautum, ne quis intra decem annos præter eum cui Laurent. Torrentinus mandarit, hoſce libros impreſſioni ſubijcere, aut ab alijs expreſſos venales habere audeat. Qui horum principum auctoritatem hac in re neglexerit, is non ſolum è Chriſtianorum ſe communitate exterminatum ac execrationibus appetitum, ſed ea etiam pecunia quæ in ſingulis illorum diplomatibus continetur mulctatum cognoſcet.

Florentiæ quarto Non. Auguſti. M D L.

Rel 1469167